

SOSYAL & BEŞERÎ BİLİMLERDE ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER - I

Aralık 2022

Editörler

Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY

Dr. Uğur İNAN

gece
kitaplığı

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı
Editörler / Editors • Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY
Dr. Uğur İNAN
Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2022
ISBN • 978-625-430-550-4

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Sosyal & BeŒerî Bilimlerde AraŒtırma ve Değerlendirmeler - I

Aralık 2022

Editörler

Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY

Dr. Uğur İNAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ İLE AKADEMİK MOTİVASYONLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Tahir KARABOĞA, Mehmet Nami KOÇ 1

BÖLÜM 2

TÜRKİSTAN İLK GENEL VALİSİ GENERAL KONSTANTİN PETROVİÇ VON KAUFMAN ALBÜMÜNDEN TÜRKİSTAN (1860-1872)

Ömer KARATAŞ..... 33

BÖLÜM 3

TEMEL EĞİTİMDE OKUL FOBİSİ YAŞAYAN ÇOCUKLAR VE DESTEKLENMESİ

Davut AÇAR, Osman Tayyar ÇELİK, Yunus TUNÇ..... 53

BÖLÜM 4

BİR ŞEKER ÜRETİM TESİSİNDEKİ ÇALIŞANLARIN ÇALIŞMA VE DURUŞLARININ REBA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Fatih ARIK, Şenol YAVUZ 67

BÖLÜM 5

DİJİTALLEŞME VE GELECEĞİN ÇALIŞMA HAYATINDA İNSAN KAYNAKLARI

Cemile ÇETİN, Pelin ÇALIŞKAN ILGAR..... 89

BÖLÜM 6

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE İDEALİST İŞÇİ SINIFI: “ANA” ESERİ ÖRNEĞİNDE

Nurgül ÖZDEMİR.....117

BÖLÜM 7

PSİKOLOJİK SERMAYE: TANIMI, BOYUTLARI VE ÖLÇÜMÜ

Yasemin KARATEKİN ALKOÇ..... 131

BÖLÜM 8

İDARE HUKUKUNDA MÜCBİR SEBEP

Kübra ÖZCAN..... 141

BÖLÜM 9

PARİS'TEKİ (FRANSA) EKOTURİZM FAALİYETLERİ İLE EKOTURİST VE YEREL HALKIN EKOTURİZME YÖNELİK TUTUMLARI

Nehir Nur DELEN, Cemali SARI..... 153

BÖLÜM 10

ÇÖZÜM ODAKLI KISA TERAPİ VE SOSYAL HİZMET

Çağatay Serkan KAYA, Doğa BAŞER 189

BÖLÜM 11

SURİYELİ SİĞINMACILARA YÖNELİK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI FAALİYETLERİ: AFAD VE KIZILAY ÖRNEĞİ

Salih BATAL, Buse KALAYCIOĞLU MEMİ..... 209

BÖLÜM 12

MİTOLOJİ VE DEVLET: MİTOLOJİK DÜŞÜNCENİN MEŞRULAŞTIRICI İŞLEVİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

İbrahim ARAP..... 229

BÖLÜM 13

TÜRKİYE İÇİN BİR POLİS OMBUDSMANI MODEL ÖNERİSİ

Emre ŞAFAK, Muharrem GÜNEŞ..... 247

BÖLÜM 14

YAKINSAMA HİPOTEZİ: TÜRKİYE’NİN KİŞİ BAŞI GAYRİ SAFİ YURTIÇI HASILASININ G20 GRUBU ÜLKELERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Esra DEMİREL 269

BÖLÜM 15

ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK ÜZERİNE TÜRKİYE’DE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERDEKİ EĞİLİMLER

Tuğba Semir AKKURT..... 285

BÖLÜM 16

İŞ TURİZMİ KAPSAMINDA AKADEMİSYENLERDE BLEİSURE YAKLAŞIMI VE BİLİMSEL TOPLANTILARA KATILIM TERCİHİNDE DESTİNASYONUN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Esra AYDIN ÜNAL, Derya KUTLU 297

BÖLÜM 17

KÜRESEL FİNANS KRİZLERİNİN NEDENLERİ VE 2008 KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Mehmet Ragıp GÖRGÜN, Furkan DEMİRTAŞ..... 321

BÖLÜM 18

GENÇ YETİŞKİNLERDE KENDİNİ NESNELEŞTİRME VE BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Merve Duygu TÜRKYILMAZ, Birol ALVER..... 345

BÖLÜM 19

JEOMORFOMETRİNİN KULLANILDIĞI LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Öznur YAZICI..... 361

BÖLÜM 20

**STRES YÖNETİMİNİN KADIN ÇALIŞANLAR ÜZERİNE
ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

Recep YÜCEL, Aybala İNAN 381

BÖLÜM 21

SOSYAL BİR OLGU OLARAK SOSYAL HİZMET

Mehmet Ali YILDIZ 403

BÖLÜM 22

**TARIMSAL ÖRGÜTLENMEDE GÖLHİSAR ÇİFTÇİLERİ
ÖRNEĞİ**

Mesut KOÇ, Muhammed Emre TEKE, Mert AVCI 415

BÖLÜM 23

SAĞLIK YÖNETİMİNDE ETKİNLİK VE PERFORMANS

Ferhat Onur AĞAOĞLU, Yavuz ÖZORAN 429

BÖLÜM 24

**BİLİM TARİHİ BAĞLAMINDA İBN RÜŞD'DEKİ ÇİFT
HAKİKATİN ROLÜ**

Adalet ASLAN 445

BÖLÜM 25

KUR'ANÎ MEDENİYETİN İHYÂSİ

Halit BOZ 457

BÖLÜM 26

ANTİK DÖNEMDE SAPAN MERMİLERİ

Şengül ÖZER ŞAHİN 471

BÖLÜM 1

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİ İLE AKADEMİK MOTİVASYONLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Mehmet Tahir KARABOĞA², Mehmet Nami KOÇ³

1 Bu araştırma Mehmet Nami Koç'un danışmanı Doç. Dr. Mehmet Tahir Karaboğa ile birlikte Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde tamamladığı "Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Doç. Dr. Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı tahirkaraboga@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0795-7991

3 MEB. Öğretmen, Adana/Seyhan Uçakalanı Ortaokulu, kocmehmetnami@gmail.com ORCID: 0000-0002-2690-138X

Giriş

Ülkemizde ve dünyada, insanlar iletişim teknoloji kullanmadan gündelik yaşamlarını sürdürebilmeleri oldukça zorlaşmıştır. İletişim teknolojileri bireylerin birbirleriyle etkileşim kurmalarında, gündelik faaliyetlerini yürütmede kolaylık sağlayan önemli bir unsurdur. Hayatı ve bilgiye erişimi kolaylaştıran bu teknolojiler zaman zaman aşırı ve kontrolsüz kullanıldığında birçok olumsuz sonucu da beraberinde getirebilmektedir. Erken yaşlarda çocuklar, ergenler ve gençlerin günlük zamanlarının büyük bir bölümünü bilişim teknolojileri dediğimiz internet, televizyon ve cep telefonları gibi cihazları kullanarak geçirdikleri bilinmektedir. Sosyal medyada sohbet ederek, film, video, müzik izleyerek dijital oyun oynayarak zamanlarını geçirdikleri ifade edilmektedir. Bilişim teknolojileri ve internettin bilinçsiz ve kontrolsüzce kullanımı, ergenlerin hayatlarında iletişim becerilerinin, akademik motivasyonlarının ve psikolojik sağlığının yaşanmasına neden olabilmektedir.

Dünyada ve Türkiye’de internet kullanan kişi sayısı hızla artmakta, Özellikle Ülkemizde kullanım ortalamaları dünya ortalamasından daha hızlı yükselmektedir. Gelişmiş teknoloji araçların kullanımı yaygınlaştıkça insanların internet teknolojileri ile etkileşimi de sorunlu bir sürece doğru evirilmektedir. İnternettin yoğun bir şekilde aşırı ve kontrolsüz kullanımı beraberinde ortaya çıkardığı sonuçlar literatürde “internet bağımlılığı” kavramı üzerinden tartışılmaktadır. Dinç (2017) İnternet bağımlılığının bireylerin yaşadıkları problemlerin nedenlerini ve sonuçlarını bir bütün olarak görülmesine engel teşkil ettiğini ifade etmektedir. Dinç’e göre, internettin dışında akıllı cep telefon uygulamaları, sosyal medya ortamları ve dijital oyunlar ciddi anlamda gençler ve ergenler için bağımlılık yapıcı riskler barındırmaktadır. Colwell ve Kato, (2003) internet, bilgisayar ve akıllı cep telefonlarının çocukların ve ergenlerin bilgiye erişme, bilgiyi araştırma, iletişim becerilerini geliştirme gibi bir takım bireysel gelişimlerine katkı sağlarken; öte yandan aşırı, kontrolsüz ve bilinçsiz kullanımının bireysel becerilerin gelişmesini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmektedirler.

Gençlerin gündelik yaşamlarında büyük bir etkiye sahip olan internet normal hayatlarında yoğun bir yer kaplayabilmektedir. Ergenler bu teknoloji ile erken yaşlarda tanışmakta ve daha çok arkadaşlık kurmak, sohbet etme, iletişim kurmak, ödev yapma, gibi birçok alanda kullanabilmektedirler. Diğer taraftan bu teknolojilerinin kontrolsüz bir şekilde eğlence amaçlı olarak daha çok kullanılması, ergenlerin sosyal yaşamlarını olumsuz etkileyerek onları yalnızlığa itebilmekte ve toplumdan uzaklaşmalarına neden olabilmektedir.

Günümüzde ergenler internete kolay bir şekilde erişerek bilinçli kullanmaması birtakım sorumluluklarını yerine getirmede sorunlar yaşama-

larına sebebiyet verebilmektedir. İnterneti bağımlılık düzeyinde sorunlu kullanan ergenlerin gelişimlerinde karşılaştıkları bir takım sıkıntıların üstesinden gelme becerilerini zorlaştırırken, bilinçli kullanıcıların bu konuda da başarılı olacağı açıktır. Çakır Balta ve Horzum'a (2008) göre, sorunlu internet kullanımı bireylerin üretkenliklerinde problemler oluşturmakta, mesleki ve akademik başarısızlıklara neden olmakta, fiziksel, sosyal, ruhsal ve bilişsel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İnternetin akademik amaçlı öğrenme ve araştırma amaçlı kullanılan internet popülarlığının artması ile insanları aşırı kullanıma doğru yönlendirmiştir. İnsanların davranışlarında olumsuz etkilere sahip olan aşırı internet kullanımı, internet bağımlılığı olarak nitelendirilmekte ve çağdaş toplumlarda oldukça yaygın bir olgudur. İnternet bağımlılığı kavramı ilk olarak Young (1996) tarafından gündeme getirilmiştir. Bağımlılık ile ilgili literatür incelendiğinde internet bağımlılığının 2000'li yılların başına kadar, bir rahatsızlık olup olmadığı tartışılırken, günümüzde böyle bir hastalığın var olduğu kabul edilmekte ve tedavisi üzerinde durulmaktadır. Young'a göre, internetin aşırı kullanımı, her yaş grubunda, her sosyal sınıfta, her ekonomik ve eğitim seviyesindeki bireyde görülebilmektedir.

TÜİK'e (2019) göre, ortaokul öğrencilerin de içinde bulunduğu 10- 22 yaş dönemleri arası, internet kullanma süresinin en yüksek olduğu yaş grubunu oluşturmaktadır. Bireylere birçok açıdan olumlu imkanlar sunması, iletişime kolaylıklar getirmesi, bilgiye hızlı erişim sağlaması, internetin olumlu yönleri iken; bireylerin ekran karşısında olması gerekenden fazla zaman harcama, görev ve sorumluluklarını yerine getirmeme, mesleki, akademik ve sosyal problemler yaşamalarına gibi sorunlara neden olabilmektedir.

Günümüzde internetin ergenler tarafından kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. İletişim teknolojileri her yaşta insanın hayatında önemli olmakla birlikte ergen yaştaki ortaokul öğrencileri için de gündelik hayatlarının sıradan bir parçasıdır. İnternet kullanımı ergen bireylere önemli ölçüde yarar sağladığı gibi çeşitli zararlar da verebilmektedir. Ergen bireyler ödev hazırlamak, araştırma yapmak, bilgilenmek, sosyalleşmek gibi yarar sağlamak amacıyla kullanırken, aşırı ve problemleri kullanılması ise bedensel, zihinsel, sosyal ve psikolojik birçok sorunu beraberinde getirebilmektedir. İnternetin verdiği bu zararlar sadece kendilerini değil gelecek yaşamlarını, eğitim hayatlarını da doğrudan etkileyebilmektedir.

İnternet, günümüzde olduğu gibi gelecekte de bireylere bilgi sağlayan önemli bir platformdur. İnternet aynı zamanda değişen dünyada insanlar için vazgeçilemeyecek bir araçtır. İnternet kendisine özgü oluşturduğu kültür, dil ve kurallar ile insanlar için vazgeçilmez bir yaşam alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda Bu çalışmada, ortaokul düzeyinde eğitim gören öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonları

arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın verileri, 2021-2022 öğretim yılı bahar döneminde Mersin ili genelindeki ortaokullarda eğitim gören öğrencilerden toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak; Young (1996) tarafından geliştirilen daha sonra 2015 yılında Reyhanlıoğlu ve Sargın (2015) tarafından uyarlanan “İnternet Bağımlılık Ölçeği” ve Val-lerand vd. (1992) tarafından geliştirilen daha sonra Yurt ve Bozer (2015) tarafından Türkçeye çevrilen “Ortaokul Öğrencileri İçin Akademik Motivasyon Ölçeği” ile veriler elde edilmiştir.

Ortaokul öğrencilerinde internet bağımlılıkları ile akademik motivasyonları arasında ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma, betimsel bir alan araştırması olup ayrıca ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ve akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri, cinsiyet, yaş, aile gelirleri, anne-babanın eğitim düzeyi, internet kullanım süreleri açısından incelenmiştir.

Bu araştırma ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonlarının ne düzeyde olduğunu, öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonları arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmeye yönelik olarak yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin düşük olduğu, ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin öğrencilerin cinsiyetine, internet kullanım sürelerine ve sınıf düzeylerine göre farklılık gösterdiği; anne-baba eğitim düzeyi ve aile gelirine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon puanlarının yüksek olduğu, ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeylerinin öğrencilerin cinsiyetine, internet kullanım sürelerine, anne-baba eğitim düzeylerine ve aile gelirine göre farklılık gösterdiği; sınıf düzeyine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonları arasında negatif düzeyde bir ilişkinin olduğu, internet bağımlılık düzeyi arttıkça akademik motivasyonlarının düştüğü belirlenmiştir.

1. İnternet kavramı

İnternet birden fazla bilgisayarın birbirine bağlanmasıyla oluşan, dünya genelinde yaygın bilgisayar ağlarına dayalı bir iletişim sistemi (İçel, 1998) olarak tanımlanmaktadır. İnternetle birlikte, tüm dünyaya milyonlarca bilgisayar birbirine bağlı bir ağı oluşturmuştur. (Bölükbaş ve Yıldız, 2005). Başka bir tanımda ise, Türk Dil Kurumu (TDK) (2021) İnterneti; bilgisayar ağlarının birbirine bağlanmasıyla oluşan, herhangi bir yöneticisi ve bir sınırlaması olmayan uluslararası bilgi iletişim ağı olarak tanımlamaktadır. İnternet; dünyadaki sayısız ağın bir anlaşma çerçevesinde birbirlerinin kaynaklarını paylaşmasını ve birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan ağlar arası bir ağıdır (Ögel, 2014).

Literatürde incelendiğinde internet teknolojisi ile birlikte akıllı telefon ve tablet teknolojisinin gelişmesi ile kişilerin internet kullanım oranları her geçen gün artmakta olduğunu görülmektedir (Kuyucu, 2017; Sevgi, 2013). Çakır, Horzum ve Ayas (2013), bireylerin interneti bilgi elde etme, alışveriş yapma, müzik dinleme, oyun oynama, film izleme, online eğitim alma gibi farklı amaçlarla kullanabildiklerini ifade etmişlerdir. Kırnık, Susam ve Özbek (2019) ise, eğitimin niteliğinin artırılması ve dünyanın farklı coğrafyalarında farklı kültürlerin tanınması konusunda internetten faydalanılabileceğine dikkat çekmiştir. Teknolojinin her geçen gün gelişmesi ve buna paralel olarak insan hayatını kolaylaştırması sürecinde internet de üzerine düşen görevi yerine getirmektedir. Etkili bir iletişim ve bilgi paylaşım aracı olarak internet, iş yaşamını ve günlük yaşamı önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Özellikle bilgiye ulaşma ve paylaşma noktasında internet geleneksel yöntemlere nazaran çok daha az maliyetle bu ağı kullanan herkese fırsat eşitliği sağlamış kullanıcıların duygu, düşünce ve bilgilerini tüm dünyaya yayabilme imkânı sunmuştur. Habercilik, medya okuryazarlığı, tanıtım faaliyetleri, geziler, tatiller, kamu hizmetleri, bankacılık faaliyetleri, alışveriş gibi konularda eğlenceden sosyal ilişkilere ve kültürler arası etkileşime, sağlık hizmetlerinden eğitime ve günlük yaşamı ilgilendiren pek çok alanda sağladığı yeniliklerle insan yaşamını dönüştürmüştür (Turanalp, 2016).

İnternet yaşamımıza getirdiği pek çok yenilik ile birlikte bir o kadar da riski de beraberinde getirmiştir. Bu risklerle mücadeleyi sadece internete yasal çerçevede getirilecek kısıtlamalar ile başarabilmek mümkün görünmemektedir. Bunun için erken bir dönemde kullanıcıların bilinçlendirilmesi ve iyi birer dijital okuryazar olmaları sağlanabilmelidir.

Oluşturduğu yenedünya düzeninde kullanıcılarına sağladığı avantajlar kadar internet; denetimsiz olması, bilgi ayrımı olmaması, aşırı bilgi yüklemesi, bilgi güvensizliği, bilişim suçlarına mahal vermesi, bağımlılık oluşturması gibi dezavantajlı durumlara yol açabilmektedir (Kim ve Kim, 2002). Yeni bir teknoloji olması nedeniyle daha çok gençler ve ergenler arasında kabul gördüğü ve kullanımının yaygın olduğu düşünüldüğünde problemlerin en çok bu yaş grubunu etkilediği söylenebilir.

İnternet ortamında yaşanan en önemli sorunlardan bir diğeri ise kullanıcıların ilişki kurduğu kişi, grup veya kurumlarla kendisi hakkında paylaşacağı bilgilerin miktarını, sınırını niteliğini bilememesidir. Kişisel veri aynı zamanda kişinin vatandaşlık vergi pasaport sosyal güvenlik sürücü belgesi, taşıt plakası numaralarını, ev, iş adresi, telefon numarası, fotoğrafı, videosu, kan grubu, suç geçmişi ve adli sicil bilgileri gibi kişinin tüm bilgileri de kişisel veri olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bilgilerin kötü amaçlı kişilerin eline geçmesi internet kullanıcısının şantaj, dolandırılma, istismar, zorbalık gibi zarar göreceği olaylar yaşamasına neden olabilmek-

tedir. Bilişim teknolojilerinin gelişim göstermesiyle internet alanında kişisel verilerin korunması internet ortamının yapısı gereği daha da zorlaşmıştır.

2. Bağımlılık Kavramı

Bağımlılık; bir maddenin veya davranışın ruhsal, fiziksel ya da sosyal sorunlara neden olmasına rağmen, maddenin alımına veya davranışa devam edilmesi; bırakma istemine rağmen bırakamama veya davranışı kontrol edememe şeklinde tanımlanmaktadır (Egger ve Rauterberg, 1996). Bağımlılık kavramı çoğu zaman kimyasal madde kullanımı çerçevesinde ele alınmakla birlikte davranışsal bağımlılıklar da madde kullanımında kine benzer özellikler gösterebilmektedir. Kumar, alışveriş, televizyon, internet kullanımı ve bilgisayar oyunları ile ilgili bağımlılıklar davranışsal bağımlılıklara örnek olarak gösterilebilir. Davranışsal bağımlılıklar da aynı alkol ve madde bağımlılığında olduğu gibi bağımlılığın ana nedeni olan fiziksel ve psikolojik belirtileri zihinsel meşguliyet, duygu durum değişikliği, tahammülden yoksunluk, diğer bireylerle çatışma ve tekrarlamaya gösterirler (Griffiths, 2005).

Bağımlı olunan şeyin fizyolojik, duygusal, sosyal, bilişsel veya davranışsal yönü olabilir. Söz konusu bağımlılık uyuşturucu maddeye yönelikse kullanıcının metabolizmasında maddenin eksiklik ya da yoksunluğunu yaşattığı rahatsızlık bağımlılık davranışlarının sergilenmesine neden olabilmektedir. Bu bir kişi ise iletişim kuramamanın veya paylaşımda bulunamamanın verdiği rahatsızlık kontrol dışı davranışların ortaya çıkmasına yol açabilir. Her iki durumda da bağımlılık tanısı konulabilmesi için bireyin davranış ya da eylemi kontrol edememesi, olumsuz sonuçlarının farkında olmasına rağmen davranış ya da eylemi gerçekleştirmeye devam etmesi ve denemesine rağmen bırakamaması gerekmektedir (Günüç ve Kayri, 2010). Bağımlılık tanımı ne kadar zor olsa da temel bazı özellikleri vardır. ilki o şey için çok güçlü istek duymak; ikinci olarak, zaman zaman kontrolünü kaybetmek, son olarak da, bağımlı olunan şeye karşı ısrarcı davranmak bu özellikler arasındadır (Shaffer, Hall ve Bilt, 2000).

3. İnternet Bağımlılığı Kavramı

İnternet bağımlılığı, bireyin interneti fazla miktarda ve kontrolsüz bir şekilde kullanması sonucu yaşamın olumsuz etkilenmesi şeklinde ifade edilmiştir (Beard ve Wolf, 2001). Bölükbaş ve Yıldız'a (2005) göre internet bağımlılığı, fazla miktarda internet kullanma arzusu hissedip bunun engellenememesi, internet kullanımı olmadan geçirilen sürenin kişi tarafından önemsiz algılanması ve internetsiz kaldığında kişide öfke, saldırganlık halinin görülmesi şeklinde tanımlanmıştır.

İnternet bağımlılığının birçok araştırmacı ve psikolog tarafından önemli bir patolojik rahatsızlık olarak nitelendirilmektedir. Bireylerin sosyal ve

akademik hayatlarını olumsuz etkileyen internet bağımlılığı, tedavi edilmesi gerektiği bireyin pek çok yaşamsal etkinliği olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Özellikle bağımlılık riskinin interneti en çok kullanan yaş grubu olan genç ve ergenlerde daha yüksek olduğu bilinmektedir (Arısoy, 2009). Bireylerde yoğun internet kullanımında zamanla kontrol kaybı yaşanabilmekte, buna bağlı olarak da yaşanan sıkıntılı ruh halli içinde günlük aktivitelerinde işlevsel bozulmalar medyana gelebilmektedir (Shapira vd., 2003, s. 208). Aşırı İnternet kullanımı çoğu zaman bireyleri içinde bulunduğu gerçek sosyal yaşamdan uzaklaştırabilmektedir. Bu da yalnızlık ve psiko sosyal bozukluklara ve çeşitli problemleri tetiklemeyebilmektedir (Savcı ve Aysan, 2018). İnternet bağımlılığının, madde kullanımına benzer dikkat eksikliğine ve hiperaktivite bozukluğu, depresyon ve ruhsal, davranışsal bozukluklara neden olduğu ortaya konulmuştur (Günay vd., 2018, s. 80).

Aşırı internet kullanımından kaynaklı internet bağımlılığının nedenleri arasında kişilerdeki yalnızlık duygusu bulunmaktadır. Yalnız hissi ise endişeli ruh halinden uzaklaşmak için internete yönelmeye yetebilmektedir. Bu durum zamanla bir kısır döngüye dönüşebilmektedir. Bu döngü mutluluk, haz, bağlanma ve anlam yüklü yaşam deneyimleri arasındaki dengeyle sağlanmaktadır (Sezerel ve Gökbulut, 2015, s. 105). İnternet bağımlılığında etkili diğer bir faktörün yalnızlık olduğu söylenebilir. Yalnızlık ile internet bağımlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Arcan ve Yüce, 2016).

Ergenler interneti sağlıklı bir şekilde kullanmadıkları zaman, akademik alanda da olumsuzluklar yaşayabilmektedirler. Sürekli internetle meşgul olan ergenler, derslerini aksatabilmekte, ödevlerini geciktirmekte, günlük işlerini ve okulla ilgili görev ve sorumluluklarını da erteleyebilmektedirler (Young, 1996).

4. Motivasyon ve Akademik Motivasyon Kavramları

Motivasyon kavramı TDK (Türk Dil Kurumu) sözlüğünde isteklendirme, güdüleme anlamında kullanılmıştır. Goyal (2015, s. 71) motivasyon kavramını, hedefe yönelik davranışları başlatan ona yol gösteren ve bu davranışları devam ettiren süreç olarak tanımlamaktadır. Motivasyon, davranışları harekete geçiren biyolojik, duygusal, sosyal ve bilişsel süreçleri içermektedir. Motivasyon, davranışları yönlendiren ve yapılan davranışları açıklayan ihtiyaçlar veya istekler olarak ifade edilmektedir. Alan'a (2006, s. 21) göre motivasyon kavramı, direkt tutumların kaynağına ulaşılarak incelenmektedir. Motivasyon davranışların nasıl bir yol izleyeceğini ya da yönlendirilen tutumun yoğunluğunun ne şekilde artırılabilceğini açıklamaktadır.

Akademik motivasyon; stratejileri, tutumları ve akademik görevlere yaklaşımları, belirlenen süre içinde tamamlayıp akademik başarıyı etkileyen faktörler için sarf edilen çabayı belirlemektedir (Lindner ve Harris,

1998, s. 74). akademik motivasyon, öğrencilerin başarısı üzerindeki faaliyetlerin araştırılmasında önemli bir yere sahiptir. Akademik motivasyon adına yapılan çalışmalarda öğrencilerin öğrenme faaliyetindeki istekliliği, öğrenme süreçlerindeki başarıyı göstererek tetikleyici bir güç olarak tanımlandığı görülmektedir. Akademik motivasyon; öğrencilerin akademik açıdan öğrenmelerini, başarılarını, kariyerlerini vb. birçok alanı etkileyerek akademik yaşantılarını yönlendiren bir etmen olarak açıklanabilir (Buharalı, 2021, s.70).

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın modeli, çalışma grubu, araştırmada kullanılan veri toplama tekniği ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma ilişkisel tarama türünde bir araştırma olup öncelikle ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık durumu öğrencilerinin sınıf, cinsiyet, yaş, anne baba eğitim düzeyi, aile geliri, öğrencilerinin internette geçirdiği zaman sıklığına göre incelenmiştir. Bunun yanı sıra ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık durumu öğrencilerin akademik motivasyonları ile ilişkisi incelenmiştir. İlişkisel araştırma yaklaşımlarında iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü ölçebilmek için korelasyon katsayısı kullanılabilir. İlişkisel bir çalışmada tüm katılımcıların oluşturduğu tek bir grup vardır ve bu grup iki sürekli ya da sıralı değişken açısından ölçülmektedir (Gliner, Morgan, ve Leech, 2015).

Karasar'a göre (2005) korelasyon türü ilişki aramalarda değişkenlerin birlikte değişip değişmedikleri, birlikte bir değişme varsa, bunun nasıl olduğu öğrenilmeye çalışılır. Bir araştırmada ilişki arandığında, üç durum çıkar ortaya. Bunlar: iki değişken arasında sistemli bir ilişkinin olup olmadığı, değişkenlerin doğru (aynı yönde) orantılı ya da ters orantılı olduğu durumudur.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, 2021-2022 öğretim yılında Mersin ili genelinde kamu ve özel ortaokullarda öğrenim gören tüm ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Bu evreni temsil etmeye yönelik 7 ve 8. sınıflardan oluşan 484 ortaokul öğrencisi araştırmanın örneklemine oluşturmuştur. Gürbüz ve Şahine göre (2014, s. 128) farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklüklerini belirlerken 100.000 bin kişilik evren büyüklüğü için % 95 hata payı ile örneklem büyüklüğünü 484 olarak belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak üç farklı araç kullanılacaktır. İlki kişisel

bilgi formu, ikinci olarak İnternet Bağımlılığı Ölçeği (İBÖ) ve üçüncü olarak Akademik Motivasyon Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formu katılımcıların yaş, cinsiyet, sınıf, aile geliri, anne babanın eğitim durumu, internete bağlanma aracı, günlük internette geçirdiği süre ve interneti kullanma amacını tespit etmeye yönelik verileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

İnternet Bağımlılığı Ölçeği (İBÖ): Bu araştırmada öğrencilerin internet bağımlılık düzeyini belirlemek için, “İnternet Bağımlılık Ölçeği” kullanılacaktır. Young (1996) tarafından geliştirilen 20 soruluk “İnternet Bağımlılık Ölçeği” Likert tipi yanıt seçeneklerine sahip olup katılımcıdan “hiçbir zaman” “Nadiren” “Arada sırada” “Çoğunlukla” “Çok sık” ve “Devamlı” seçeneklerinden birini işaretlemesi istenmektedir. Bu seçeneklere sırasıyla 0, 1, 2, 3, 4 ve 5 puan verilmektedir. İngilizceden Türkçeye çevrilen ölçek, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Anabilim dalındaki beş öğretim görevlisi tarafından incelenmiş ve sorular anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde 12-17 yaş grubu ergenlerin anlayabileceği şekilde uyarlanmıştır. Çeviri testin standardize edilmiş Alpha değeri açısından güvenilirliği. 91, Spearman-Brown değeri açısından da 87’dir. Bu sonuçlar testin güvenilir olduğunu düşündürmektedir (Bayraktar, 2001).

Akademik Motivasyon Ölçeği: Bu ölçek Vallerand ve arkadaşları (1989) tarafından geliştirilmiş olup, Yurt ve Nur Bozer (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 7 alt boyut ve her alt boyutta 4 madde olmak üzere toplam 28 maddeden oluşmaktadır. Alt boyutlar; İçsel motivasyon - bilme, İçsel motivasyon - başarıma, İçsel motivasyon - hareket, Dışsal motivasyon - tanınma, Dışsal motivasyon - kendini ispat, Dışsal motivasyon - düzenleme ve Motivasyonsuzluk şeklindedir. 7’li likert tipindeki ölçeğin derecelendirmesi Hiç uyuşmuyor (1)’dan Tam olarak uyuşuyor (7)’a doğru sıralanmaktadır. Ölçeğin KMO değeri 0.883 ($p \leq .001$) düzeyinde ve anlamlıdır. Cronbach Alfa değeri 0.87’dir. İç-tutarlık sınaması sonucunda alt boyutlarda 0.67 ile 0.87 arasında Cronbach Alfa değerleri elde edilmiştir. Bu araştırmada ise alt boyutlarda elde edilen Cronbach Alfa değerleri .70 ile .85 arasında değişmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın veri toplama aşamasından önce çalışmada kullanılan ölçekleri geliştiren ve uyarlayan araştırmacılardan kullanım izni alınmıştır. Bilgi formu ve ölçekler bir araya getirilerek veri toplama aracının son haline ulaşılmıştır. Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun incelemesine sunulan araştırma önerisi adı geçen etik onaydan geçmiştir. Bu araştırma Mersin il Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmış olan izin doğrultusunda 2021-2022 eğitim-öğretim yılı güz dönemi ekim-kasım ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Daha önce Covid-19

salgını nedeniyle okullar kapalı olduğundan, önce online olarak veri toplanmaya çalışılmış ancak geri dönüş sayısının az olması nedeniyle basılı materyal ile veri toplanmasının daha uygun olduğu düşünülerek geri kalan kısımlar yüz yüze uygulanmıştır

Araştırmada elde edilen veriler araştırma soruları çerçevesinde; frekans, yüzdeler, standart sapma, ortalama, T testi, tek yönlü Anova ve Pearson korelasyon analizi analizleri ile SPSS programı kullanılarak incelenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin nasıl olduğu betimsel istatistiklerle incelenmiştir. İkinci olarak ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri öğrencilerin cinsiyet, anne-babanın eğitim seviyesi, aile gelirleri, internet kullanım sürelerine göre anlamlı bir fark olup olmadığını ele alınmış ve ilgili bulgulara yer verilmiştir. Üçüncü olarak ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyonlarının ne düzeyde olduğu ve öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonları arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. son olarak ta ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeylerinin öğrencilerin cinsiyet, anne-babanın eğitim seviyesi, aile gelirleri, internet kullanım sürelerine göre farklılık göstermediği konusunda bulgulara yer verilmiştir.

1.Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeyleri Nasıldır?

Ortaokul öğrencilerinin ölçekten aldıkları toplam puanlar içinde en düşük puan 0,00, en yüksek puan 100,00, ranj ise 100,00'dür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=28,10$ standart sapması 18,11'dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -,111 ve 222'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -,111 olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının düşük olduğunu göstermektedir.

2. Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyi puanları ile cinsiyetleri arasında t testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Kız öğrencilerin ($\bar{X}=26,47$), erkek öğrencilerin ($\bar{X}=30,13$) daha düşük bir ortalama değere sahip olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak ta erkek öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin kız öğrencilerin bağımlılık düzeylerinden daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

3.Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri öğrencilerin anne eğitim seviyesine göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul

öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri incelendiğinde anne eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak [$F=,381$; $p=,822$; $p=,05$] anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre internet bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı söylenebilir. Annesi ilkokul mezunu ve ilkokul mezunu olmayan ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da eğitim düzeyi düştükçe internet bağımlılık düzeylerinin arttığını bize göstermektedir.

4.Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri öğrencilerin babanın eğitim seviyesine göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri incelendiğinde baba eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak [$F=1,811$; $p=,125$; $p=,05$] anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre internet bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı söylenebilir. Babası ilkokul mezunu ve Ortaokul mezunu olan öğrencilerinin internet bağımlılık toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da eğitim düzeyi düştükçe internet bağımlılık düzeylerinin arttığını bize göstermektedir.

5.Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri öğrencilerin aile gelirlerine göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri incelendiğinde aile gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak [$F=1,190$; $p=,313$] anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin aile gelir düzeyi değişkenine göre internet bağımlılık düzeylerinde bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir. Aile geliri 8001 TL - 12000 TL arası ile 12000 TL ve üzeri olan ortaokul öğrencilerin internet bağımlılık düzeyi puan ortalamaları, aile geliri 4250 TL ve altı ile 4251 TL - 8000 TL arası olan ortaokul öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olmuştur. Bu da gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin bağımlılık puanlarının da artış olduğunu göstermektedir.

6.Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri internet kullanım süresi değişkenine göre incelediğimizde istatistiksel olarak [$F=53,614$; $p=,000$] anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Post-Hoc testlerine göre, farkın hangi kullanım saatlerinden kaynaklandığı incelendiğinde farkın 1 saat altı ile 1-2 saat, 2-4 saat ve 4 saat üstü kullanım süresine sahip olan öğrenciler arasında farklılaşma olduğu gözlemlenmiştir. 1-2 saat kullanım süresi ile diğer tüm kullanım süreleri

arasında, 2-4 saat ile diğer tüm kullanım süreleri arasında, 4 saat üstü kullanım süresi ile diğer tüm kullanım süreleri arasında bir farklılaşma olduğu gözlenmiştir. Puan ortalamaları açısından değerlendirdiğimizde 1 saat altı kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x}=15,61$, 1-2 saat arası kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x}=24,04$, 2-4 saat arası kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x}=33,36$, 4 saat ve üzeri kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x}=42,54$ olmuştur. Buradan hareketle ortaokul öğrencilerinin internet kullanım süresi arttıkça, internet bağımlılık düzeylerinin de arttığını söylemek mümkündür.

7. Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri öğrencilerin sınıf düzeylerine göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri incelendiğinde sınıf düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak [$F=,539$; $p=,463$; $p>.05$] anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri sınıf düzeyi değişkenine göre bir farklılık yaratmadığı söylenebilir. Buna göre 7 sınıfta olan Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri puanlarının ortalaması ($\bar{X}=26,32$), 8. sınıfların puan ortalamalarından ($\bar{X}=30,53$) daha düşük olduğu belirlenmiştir.

8. Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Motivasyonları Nasıldır? Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden aldıkları toplam puanlar içinde en düşük puan 46, en yüksek puan 196, ranj ise 150'dir. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=147$, standart sapması 30,55'tir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -0,712 ve ,208'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -,712 olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan "bilmeye yönelik içsel motivasyon" göre ele aldığımızda toplam puanlar içinde en düşük puan 4, en yüksek puan 28, ranj ise 24'tür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=21,85$, standart sapması 5,81'tir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -0,889 ve 0,044'tür. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -0,889 olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan "bilmeye yönelik içsel motivasyon" puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan "Başarıya Yönelik İçsel Motivasyon" göre ele aldığımızda toplam puanlar içinde en düşük puan 4, en yüksek puan 28, ranj ise 24'tür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=21,40$, standart sapması 5,62'dir. Çarpıklık

ve basıklık değerleri ise sırasıyla -0,747ve -0,061'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -0,747olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Başarıya Yönelik İçsel Motivasyon” puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Uyarım Yaşamaya Yönelik İçsel Motivasyon” göre ele aldığımızda toplam puanlar içinde en düşük puan 4, en yüksek puan 28, ranj ise 24'tür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=18,13$, standart sapması 5,97'dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -0,317ve -,651'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -0,317olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Uyarım Yaşamaya Yönelik İçsel Motivasyon” puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “İçe Yansıyan Dışsal Motivasyon” göre ele aldığımızda toplam puanlar içinde en düşük puan 4, en yüksek puan 28, ranj ise 24'tür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=20,30$, standart sapması 5,35'dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -0,417ve -0,384'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -0,417olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “İçe Yansıyan Dışsal Motivasyon” puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Dışsal Motivasyon-Dış Düzenleme” göre ele aldığımızda toplam puanlar içinde en düşük puan 4, en yüksek puan 28, ranj ise 24'tür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=20,30$, standart sapması 5,35'dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -0,417ve -0,384'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -0,417olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Dışsal Motivasyon-Dış Düzenleme” puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Belirlenmiş Dışsal Motivasyon” göre ele aldığımızda toplam puanlar içinde en düşük puan 4, en yüksek puan 28, ranj ise 24'tür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=23,17$, standart sapması 5,38'dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -1,072ve 0,422'dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -1,072olması

puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Belirlenmiş Dışsal Motivasyon” puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Motivasyonsuzluk” göre ele aldığımızda toplam puanlar içinde en düşük puan 4, en yüksek puan 28, ranj ise 24’tür. Puanların aritmetik ortalaması $\bar{x}=23,13$, standart sapması 6,07’dir. Çarpıklık ve basıklık değerleri ise sırasıyla -1,298 ve ,934’dir. Ölçekten elde edilen toplam puanlara ait istatistikler incelendiğinde Çarpıklık katsayısının -1,298 olması puanların sola çarpık olduğunu bir göstergesidir. Dağılımın sola çarpık olması akademik motivasyon ölçeğinden alt boyutu olan “Motivasyonsuzluk” puanlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

9.Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyonları arasında ilişki var mıdır? Elde edilen bulgulara göre ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyon düzeyleri arasında r değeri -,136 ve işareti negatiftir. Bu bize iki değişken arasında negatif yönde bir ilişkinin varlığını belirtmektedir. Korelasyon katsayısının ise 0,50-1,00 aralığı yüksek ilişki olarak kabul edildiğinde (Alpar, 2016) bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir. Buna göre ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri arttıkça akademik motivasyon düzeylerinin düştüğü söylenebilir.

10.Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin cinsiyete göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyi puanları ile cinsiyetleri arasında t testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Kız öğrencilerin akademik motivasyon puan ortalamalarının ($\bar{X}=148,86$), erkek öğrencilerin puan ortalamasından ($\bar{X}=144,68$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak ta kız öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinin erkek öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinden daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

11. Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin anne eğitim düzeyi göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri incelendiğinde anne eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak [$F=3,517$; $p=,0,008$] anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Post-Hoc testlerine göre, farkın hangi eğitim düzeyleri arasında kaynaklandığı incelendiğinde farkın “ilkokul mezunu olmayan” ile lise ve üniversite mezunu arasında; ilkokul mezunu ile lise mezunu arasında, ortaokul mezunu ile lise mezunu arasında farklılaşma olduğu gözlemlenmiştir. Puan ortalamaları açısından değerlendirildiğimizde annesi İlkokul mezunu olmayan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x}= 143,11$, İlkokul mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x}=$

144,62, Ortaokul mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x} = 145,43$, Lise mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x} = 156,94$, Üniversite mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x} = 153,34$ olmuştur.

Ortaokul öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre akademik motivasyon düzeyleri bir farklılık yarattığı söylenebilir. Annesi lise ve üniversite mezunu olan ortaokul öğrencilerinin toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Buradan hareketle ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri anne eğitim düzeyine göre değişmekte olup, eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik motivasyonları yüksek iken, anne eğitim düzeyi düşük olan öğrencilerin de akademik motivasyonları düşüktür.

12.Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin baba eğitim düzeyi göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri incelendiğinde baba eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak [$F=3,517$; $p=,0,008$] anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Post-Hoc testlerine göre, farkın hangi eğitim düzeyleri arasında kaynaklandığı incelendiğinde farkın ilkokul mezunu olmayan ile lise ve üniversite mezunu arasında; ilkokul mezunu ile lise ve üniversite mezunu arasında, ortaokul mezunu ile lise ve üniversite mezunu arasında farklılaşma olduğu gözlemlenmiştir.

Puan ortalamaları açısından değerlendirdiğimizde babası ilkokul mezunu olmayan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x} = 142,80$, ilkokul mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x} = 142,03$, Ortaokul mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x} = 142,20$, Lise mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x} = 154,27$, Üniversite mezunu olanların puan ortalaması $\bar{x} = 157,75$ olmuştur. Ortaokul öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre akademik motivasyon düzeyleri bir farklılık yarattığı söylenebilir. Babası lise ve üniversite mezunu olan ortaokul öğrencilerinin toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Buradan hareketle ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri baba eğitim düzeyine göre değişmekte olup, eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik motivasyonları yüksek iken, baba eğitim düzeyi düşük olan öğrencilerin de akademik motivasyonları düşüktür.

13.Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin aile gelir düzeyine göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerin akademik motivasyon düzeyleri incelendiğinde aile gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak [$F=1,190$; $p=,313$] anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin aile gelir düzeyi değişkenine göre akademik motivasyon düzeylerinde bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir. Aile geliri 4250 TL ve altı olan öğrencilerin puan ortalamaları ($\bar{X}=26,82$), Aile geliri 4251 TL - 8000 TL arası olan

öğrencilerin puan ortalamaları ($\bar{X}=28,47$), Aile geliri 8001 TL - 12000 TL arası olan öğrencilerin puan ortalamaları ($\bar{X}=31,70$), Aile geliri 8001 TL - 12000 TL arası olan öğrencilerin puan ortalamaları ($\bar{X}=31,70$), 12000 TL ve üzeri olan öğrencilerin puan ortalamaları ($\bar{X}=29,51$) olmuştur.

8001 TL - 12000 TL arası ile 12000 TL ve üzeri olan ortaokul öğrencilerin akademik motivasyon düzeyi puan ortalamaları, aile geliri 4250 TL ve altı ile 4251 TL - 8000 TL arası olan ortaokul öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olmuştur. Bu da gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin bağımlılık puanlarının da artış olduğunu göstermektedir.

14.Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin internet kullanım süresine göre farklılık göstermekte midir? Post-Hoc testlerine göre, farkın hangi kullanım saatlerinden kaynaklandığı incelendiğinde farkın 1 saat altı ile 4 saat üstü kullanım süresine sahip olan öğrenciler arasında farklılaşma olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda 2-4 saat ile 4 saat ve üzeri kullanım süresi arasında bir farklılaşma olduğu gözlenmiştir.

Puan ortalamaları açısından değerlendirdiğimizde 1 saat altı kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x} = 151,95$, 1-2 saat arası kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x} = 148,98$, 2-4 saat arası kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x} = 147,59$, 4 saat ve üzeri kullanım süresine sahip olan öğrencilerin puan ortalaması $\bar{x} = 136,64$ olmuştur. Buradan hareketle ortaokul öğrencilerinin internet kullanım süresi azaldıkça akademik motivasyon düzeyi puanları da arttığını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle internet kullanım süreleri arttıkça akademik motivasyon puanlarının düzeyi de düşmektedir.

15.Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin sınıf düzeyine göre farklılık göstermekte midir? Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyi puanları ile sınıf düzeyleri arasında t testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. 7 sınıf öğrencilerin akademik motivasyon puan ortalamalarının ($\bar{X}=144,0$), 8 sınıf öğrencilerin puan ortalamasından ($\bar{X}=150,9$) daha az olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak ta 7 sınıf öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinin 8 sınıf öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinden daha düşük olduğunu söylemek mümkündür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

1.Araştırmada elde edilen bulgulara göre, ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık puanlarının düşük olduğu görülmüştür. Ölçek maddelerine ilişkin öğrencilerin verdiği cevapları madde düzeyinde incelediğimizde madde ortalamalarında dikkat çeken bazı ifadeler şu şekilde olmuştur. Ortaokul öğrencileri kısmen planladıklarından daha fazla süre

internette kaldıklarını, okula devam konusunda internette dolaylı kısmen olumsuz etkilendiğini ifade ediyorlar.

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencileri çevresindekilerin kısmen internette harcadığı zamanın fazlalığından şikâyet ettiklerini, hayatlarında onları rahatsız edecek düşüncelerden kaçmak ve zihinlerinin dağıtmak için internette girmeye başvurduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan ortaokul öğrencileri internete girmek için orta düzeyde sabırsızlandıklarını, kendilerini internetteyken “yalnızca birkaç dakika daha” derken bulduklarını, internetin başındayken kolay kolay vazgeçemedikleri ve bırakmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan ortaokul öğrencileri büyük bir çoğunluğunun internette zaman geçirmek yerine daha çok dışarı çıkmak istediklerini belirtmişlerdir. Literatürde konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında mevcut araştırmanın bulgularına paralellik gösterdiği görülmektedir.

Çelik, vd., (2014) tarafından “Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı araştırma makalesinde ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2012-2013 eğitim öğretim yılında Ankara'nın iki merkez okulunda öğrenim görmekte olan 6. 7. ve 8.sınıfta okuyan toplam 207 öğrenci oluşturmuştur. Analiz sonuçlarına göre ölçeğin geneli kapsamında öğrencilerin %62,3'ünün “semptom göstermeyenler” grubunda yer aldığı, % 30'unun “sınırlı semptom gösterenler”; %7,7'sinin ise “internet bağımlılığı” grubunda yer aldığı görülmüştür.

Gültekin ve Aydemir, (2021) “İlkokul ve ortaokul son sınıf öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin incelenmesi (Adıyaman ili örneği)” başlıklı araştırma makalesinde değerlendirmeye öğrencilerin % 8'i bağımlı grupta, % 20'si bağımlılık riski taşıyan grupta, % 28'i eşik grubunda, % 42'si bağımlı olmayan grupta yer aldığı bulunmuşlardır. Günüş (2009) araştırmasında, örneklemin %10'unun internet bağımlısı, %26'sının risk grubunda, %29'unun eşik grubunda ve %34'inin bağımlı olmayan grupta olduğunu bulmuştur. Aydemir (2018) ise örneklemin %14'ini bağımlı grupta, % 43'ünü risk grubunda ve % 43'ünün de bağımlı olmayan grupta yer aldığını göstermiştir. Bu bilgiler ışığında araştırmada ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyi yüksek olmamakla birlikte, internette geçirilen sürenin her geçen gün arttığını ve bağımlı olma potansiyellerinin, risk grubunun yüksek olan bir genç kitlenin olduğu; buna ilişkin okul aile işbirliği, devletin yapacağı çalışmalarla bu sorunun önüne geçebileceğinden bahsedilebilir.

2. Erkek öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin kız öğrencilerin bağımlılık düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatür-

re baktığımızda bu araştırmanın bulgularına benzerlik gösteren çalışmalarla karşılaşılmıştır Çelik, vd., (2014) tarafından yürütülen araştırmada ortaokul öğrencilerin internet bağımlılık ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği, erkek öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin kız öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur.

Gültekin ve Aydemir (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise ilkökul ve ortaokul son sınıf öğrencilerinin cinsiyete göre internet bağımlılık puan ortalamaları arasında anlamlı farklılaşma olduğu, erkek öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç erkeklerin kızlara göre internette dijital oyun oynayarak daha fazla girdikleri, daha uzun süre internette kaldıkları, kızların ise erkeklere oranla internette daha az girdikleri ve zaman geçirdikleri gibi durumların erkeklerin internet bağımlılığının kızlara oranla daha yüksek düzeyde olmasında etkili olduğu ifade edilebilir. Yapılan literatür taramasında; cinsiyet değişkeni ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar birbirini destekler niteliktedir. Karasu, Bayır ve Çam (2017), araştırmasında erkeklerin internet bağımlılık düzeyini, kızlara göre daha yüksek bulmuşlardır. Bu sonuçlar, araştırmada cinsiyet bakımından ulaşılan bulguları desteklemektedir.

3. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre internet bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir. Annesi ilkökul mezunu ve ilkökul mezunu olmayan ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da eğitim düzeyi düştükçe internet bağımlılık düzeylerinin arttığını bize göstermektedir. Çelik, vd., (2014, s.379) tarafından yürütülen araştırmada anne eğitim durumuna göre ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık ölçeğinden aldıkları puanların farklılaşıp farklılaşmadığını bakıldığında anne eğitim durumlarına göre öğrencilerin internet bağımlılık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Gültekin ve Aydemir (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Anne eğitim durumu ile internet bağımlılık puan ortalamaları arasında anlamlı farklılaşma görülmemiştir. Gençler (2017), Medikoğlu (2018), ve Karakuş (2016) anne eğitim durumları ile internet bağımlılığı arasında manidar bir ilişki olmadığını belirtmişlerdir.

4. Ortaokul öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre internet bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı söylenebilir. Babası ilkökul mezunu ve Ortaokul mezunu olan öğrencilerinin internet bağımlılık toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da eğitim düzeyi düştükçe internet bağımlılık düzeylerinin arttığını bize göstermektedir. Çelik, vd., (2014,

s.380) tarafından yürütülen araştırmada ortaokul öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin baba eğitim durumlarına göre anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Gültekin ve Aydemir (2021) araştırmalarında baba eğitim düzeyiyle internet bağımlılık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Benzer şekilde Günüş (2009) çalışmasında internet bağımlılığı ile baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulmadığını ifade etmiştir. Karakuş (2016) ise farklı olarak çalışmasında baba eğitim düzeyi internet bağımlılık düzeyi arasında ilişkiyi belirtmiş ve baba eğitim düzeyi yükseldikçe internet bağımlılık düzeyinin düştüğünü ifade etmiştir. Demetrovics vd. (2008) aile eğitim düzeyinin arttıkça internet bağımlılığının azaldığını ifade etmişlerdir. Koyuncu vd. (2012) ise, anne eğitim düzeyinin yükseldikçe öğrencilerin internet bağımlılık düzeyinin arttığını belirtmiştir.

5. Aile gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin aile gelir düzeyi değişkenine göre internet bağımlılık düzeylerinde bir farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir. Aile geliri 8001 TL - 12000 TL arası ile 12000 TL ve üzeri olan ortaokul öğrencilerin internet bağımlılık düzeyi puan ortalamaları, aile geliri 4250 TL ve altı ile 4251 TL - 8000 TL arası olan ortaokul öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olmuştur. Bu da gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin bağımlılık puanlarının da artış olduğunu göstermektedir. Gültekin ve Aydemir (2021) çalışmalarında ailenin aylık geliri ile ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık puan ortalamaları arasında anlamlı farklılaşmanın olduğunu belirlemişlerdir. Yapılan çalışmalar aile geliri ile internet bağımlılığı arasında ilişki olduğunu, aile geliri arttıkça çocuğun internet bağımlılık düzeyinin arttığını ortaya koymaktadır (Bayhan, 2011; Çam, 2014; Çetinkaya, 2013))

Ortaokul öğrencilerinin internet kullanım süresi arttıkça, internet bağımlılık düzeylerinin de arttığını söylemek mümkündür. Yang ve Tung (2007), ergenlerin internet ortamlarında fazla süre geçirmeleri ile sorunlu internet kullanımı arasında bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. aynı zamanda sorunlu internet kullanımının ergenlerin gündelik faaliyetlerine, sosyal ilişkilerine, olumsuz etkilerinin olduğu ifade etmişlerdir.

6. Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri incelendiğinde sınıf düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Fakat 7. sınıfta olan ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri puanlarının ortalaması 8. sınıfların puan ortalamalarından daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Çelik, vd., (2014, s.378) tarafından yürütülen araştırmada internet bağımlılığıyla ilgili 6. 7. ve 8. sınıfların görüşleri arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiş, puan ortalamalarına bakıldığında 8. sınıf öğrencile-

rinin internet bağımlılığına ilişkin toplam puanlarının daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. Farklı yaş grubundaki öğrencilerin interneti kullanma alışkanlıklarındaki farklılıklar olabileceği yargısından hareketle internet bağımlılığın sınıf düzeyindeki farklılığın nedeninin yaştan kaynaklandığı belirtilmiştir. Gültekin ve Aydemir (2021) tarafından yürütülen çalışmada öğrencilerin öğrenim gördüğü okul kademelerine göre internet bağımlılık düzeyleri arasında farklılaşma görülmediği belirtilmiştir. İnan (2010) “İlköğretim II. kademe ve ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı” adlı araştırmasında ilköğretim II. kademe ile ortaöğretim öğrencileri arasında internet bağımlılığı düzeyi arasında anlamlı farklılaşma olduğu, farklılaşmanın 8. sınıflar ile 10. sınıflar; 11. sınıflar ile 6, 10 ve 12. sınıfta öğrenim gören öğrenciler arasında olduğunu tespit etmiştir.

8. Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon puanlarının yüksek olduğu kaydedilmiştir. Ölçeği madde bazında değerlendirdiğimizde araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin büyük çoğunluğunun ileride yüksek ücretli bir iş bulabilmeme amacıyla okula gittiklerini, yeni şeyler öğrenmek istedikleri için okula gittiklerini, Daha önce hiç bilmediği şeyleri keşfetmeyi istedikleri için okula gittiklerini belirtmişlerdir. Buradan ortaokul öğrencilerin bilgiye, bilmeye, aç olduklarını, öğrenmeyi, keşfetmeyi arzuladıklarını bize göstermektedir.

Diğer taraftan araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin önemli bir kesimi de aslında okulda boşa zaman harcıyormuş gibi bir duygu yaşadıklarını, ailesinin istediği iyi bir liseye gidebilmek için okula gittiğini, ilk zamanlar okula gitmek için geçerli nedenleri olduğunu; fakat şimdi devam edip etmeme konusunda kararsız olduğunu belirtmişlerdir. Aynı şekilde sınavlarda iyi not almak için okula gittiğini,

9. Ulaşılan sonuçlara göre ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile akademik motivasyon düzeyleri arasında negatif düzeyde bir ilişki belirlenmiştir. Bu bize iki değişken arasında negatif yönde bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Buna göre ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri arttıkça akademik motivasyon düzeylerinin düştüğü söylemek mümkündür.

10. Araştırmaya katılan kız öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinin erkek öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinden daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Akademik katılım olarak ifade edilen ve bireyin performansını en çok etkileyen motivasyon bireyin düşünsel, duygusal ve davranışsal olarak eğitime bağlılığını ifade eder. Sıcak ve Başören (2014) tarafından yürütülen “ortaöğretim öğrencilerinin akademik motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Bartın örneği)” başlıklı araştırma makalesinde, ortaöğretim öğrencilerinin içsel ve dışsal motivasyon puanlarının yüksek olduğu, motivasyonsuzluk alt

boyutunda ise puan ortalamalarının düşük olduğu ifade edilmiştir. Yapılan çalışmada kız öğrencilerin akademik motivasyon alt boyutlarından aldıkları puanlar erkek öğrenci puanlarından anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kızlara göre daha düşük motivasyona sahip olduğu, içsel ve dışsal motivasyon puanlarının kızlardan daha düşük olduğu belirtilmiştir. Bu bulgulara göre cinsiyetin akademik motivasyon üzerinde etkili bir değişken olduğu ifade edilmiştir.

11. Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri baba eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Annesi lise ve üniversite mezunu olan ortaokul öğrencilerinin toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Buradan hareketle ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri anne eğitim düzeyine göre değişmekte olup, eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik motivasyonları yüksek iken, anne eğitim düzeyi düşük olan öğrencilerin de akademik motivasyonları düşük olduğu belirlenmiştir.

Anne eğitim durumu öğrencilerin akademik motivasyonları üzerinde bir etkiye sahiptir. Anne yüksek statüde meslek sahibi olan öğrencilerin okul başarısının genel olarak yüksek olduğu söylenebilir. Eğitimli anne, özellikle de kendini çocuk gelişimi konusunda geliştirmiş olan anneler çocuğa yaklaşım şekli daha bilinçli ve farklı olacaktır. Çocuklarıyla daha fazla etkileşim içinde ve ilgili olan annelerin bu konuda bilinçli olması, öğrenci motivasyonunu doğrudan etkileyen bir faktördür. Duyusal gelişimini tamamlamış, kendine güvenen anneler güçlü kişiliğe sahip çocuklar yetiştirme potansiyelleri daha yüksek olabilmektedir. Tam tersi bir durumda ise öğrenci motivasyonu olumsuz etkilenebilmektedir. Çocuk gelişimi konusunda geleneksel yöntemlere gelişime kapalı anne-babalar da ne yazık ki çocuk yetiştirmekte bu da ailede yetişen öğrencilerin başarıyı yakalamaları oldukça zorlaşabilmektedir.

12. Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri baba eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Babası lise ve üniversite mezunu olan ortaokul öğrencilerinin toplam puanları diğer eğitim düzeyindeki toplam puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Buradan hareketle ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri baba eğitim düzeyine göre değişmekte olup, eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik motivasyonları yüksek iken, baba eğitim düzeyi düşük olan öğrencilerin de akademik motivasyonları düşüktür.

Çömlekciogulları, (2020) yaptığı çalışmada annenin eğitim durumu ile çocuğun sınav puanı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğunu, annenin eğitim düzeyi arttıkça, çocuğunun sınav başarı puanını da

olumlu şekilde artırdığını bulgulamıştır. Aynı şekilde babanın eğitim düzeyi ile çocuğunun sınav başarı puanı arasında da pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin var olduğunu, babanın eğitim düzeyi arttıkça, çocuğunun başarı puanı arttığı ortaya koymuştur. Çömlekciogulları'na göre, baba eğitim durumları ile çocuklarının başarı puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu söylemiştir. Çalışmada elde edilen sonuca göre üniversite mezunu babaların çocuklarının başarı puanları; okuma-yazma bilmeyen, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu ve lise mezunu babaların çocuklarının başarı puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ifade edilmiştir.

13. Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri aile gelir düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Fakat 8001 TL - 12000 TL arası ile 12000 TL ve üzeri olan ortaokul öğrencilerin akademik motivasyon düzeyi puan ortalamaları, aile geliri 4250 TL ve altı ile 4251 TL - 8000 TL arası olan ortaokul öğrencilerin puan ortalamalarından daha yüksek olmuştur. Bu da gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin bağımlılık puanlarının da artış olduğunu göstermektedir. Ailenin aylık olarak elde ettiği parasal kaynak gelir düzeyini oluşturmaktadır. Elde edilen bu gelir ile ailedeki kişilerin farklı türde gereksinimlerini karşılar. İnsan, gereksinimlerin karşılanmasında bazı gereksinimler yaşamın devamlılığı için oldukça önemlidir. Bunlar; beslenme, barınma, ısınma, giyinme vb. gösterilebilir. Bu temel gereksinimler karşılandıktan sonra, güven, ait olma duygusu, sevmeye, sevilme ve saygı duyulma gibi gereksinimler gelmektedir.

Öğrencinin başarıya ulaşmasında ve motive olmasında, aile gelirin aile bireylerinin gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde olması oldukça önem taşımaktadır. Gelir durumu iyi olan ailelerin çocukları eğitimleri için gereksinim duydukları ihtiyaçları daha kolay karşılayabildikleri için başarı ve motivasyonda daha kolay ulaşılabilir. Çocukların sosyal ve kültürel gereksinimlerinin karşılanması, öğrencinin motivasyonu açısından da önem taşımaktadır.

14. Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri öğrencilerin internet kullanım sürelerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin internet kullanım süresi azaldıkça akademik motivasyon düzeyi puanları da arttığını, internet kullanım süreleri arttıkça akademik motivasyon puanlarının düzeyi de düştüğü belirlenmiştir. Ortaokul öğrencilerin internet kullanım sürelerinin her yıl arttığını, kontrolsüz ve yoğun internet kullanımının birçok sorunu da beraberinde getirebildiğini bilmek gerekmektedir.

İngiltere'de Sheffield Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada internette ve sosyal medyada fazla vakit geçiren çocukların, daha az vakit geçiren akranlarına oranla derslerinde, okullarında, aile yaşantılarında

ve genel olarak hayatlarında daha mutsuz oldukları ortaya konulmuştur (Anadolu Ajansı,2017).

15.Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyon düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Fakat puan ortalamaları açısından bakıldığında 7 sınıf öğrencilerin akademik motivasyon puan ortalamalarının 8. sınıf öğrencilerin puan ortalamasından daha az olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak ta 7 sınıf öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinin 8 sınıf öğrencilerin akademik motivasyon düzeylerinden daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Sıcak ve Başören (2014) tarafından yürütülen çalışmada bu çalışmada akademik motivasyon düzeyi ile öğrencilerin sınıf düzeyi arasında bir ilişkinin olması açısından bir benzerlik gösterdiği görülmektedir. Sıcak ve Başören çalışmalarında içsel ve dışsal motivasyonun alt boyutunda farklılaşmanın 9. sınıflar ile 11. sınıflar arasında 9. sınıf lehine olduğu belirtilmiştir. Motivasyonsuzluk alt boyutunda 9. sınıf puanlarının 10. sınıf ve 11. sınıf puanlarından 9. sınıf lehine anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre sınıf düzeyinin akademik motivasyon üzerinde etkili bir değişken olduğu belirtilmiştir.

Buradan 8. sınıfların liseye geçişte girecekleri Liselere Geçiş Sistemi (LGS), sınav hazırlık sürecinde stresli olduklarını ve akademik motivasyonları üzerinde olumsuz bir etki yarattığı gibi bir ilişki kurmak mümkündür. LGS'ye hazırlık sürecinde öğrencilerin yaşadığı kaygı ve stres öğrencilerde bilişsel, fiziksel ve duygusal gerilemelere neden olabilmektedir. Diğer taraftan okula gitmeme, devamsızlık, daha sık hastalanma, okul değiştirmeyi düşünme gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. LGS'ye hazırlık sürecinde öğrenciler, sınava odaklandıklarından eğitim hayatlarının bu önemli döneminde okul başarılarını da olumsuz etkilenmektedir. Diğer derslere kendisini tam olarak verememe, yoğun kaygı ve stres öğrencilerin okul başarısını, motivasyonlarını düşürebilmektedir

Sonuç

İnternet, ergenlerin başta boş zaman değerlendirmek, eğlenmek ve sosyalleşme amacıyla çok sık başvurduğu alanlardan birisidir. Yoğun kullanım sonucunda psiko sosyal gelişim açısından olumsuz sonuçları olan internet kullanımının ergenlerin; okul, aile ve arkadaş çevresi ile yüz yüze yapması gereken etkileşimi sanal ortamda yapması bireysel gelişim açısından bir takım olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu gibi durumlarda bireyler arası ilişki kurmak ve ilişkiyi sürdürmek zorlaşmakta, sosyal beceri gelişimi olumsuz yönde etkilenebilmektedir. İnternetin aşırı kullanılmasından kaynaklı yalnızlık, mutsuzluk, depresyon ve asosyalleşme gibi durumlar arasında bir ilişki olduğunu ifade etmek gerekir.

Dünya çapında internetin yoğun kullanımı bağımlılık kavramını gündeme getirmiş, internet bağımlılığı ile ilgili yapılan araştırmalar bu ortamlarda geçirilen zamanın artmasıyla bağımlılığın arttığını bize göstermiştir. Ergenlerin toplumun geleceği açısından önemli bir rolere olası bakımından araştırmacıları konuya yönelmelerini ortaya çıkarmıştır. Kumar veya alkol bağımlılığında görülen benzer davranışların internet bağımlılığında da görüldüğü yapılan araştırmalar bize göstermiştir. Ergenler oyun oynama, boş zaman değerlendirme, yüz yüze aktivitelere zaman yaratılmaması, yeni arkadaşlar edinme istekleri, internet dünyasına yönelmelerine ve bağımlılık riskinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Ortaokul dönemi bireylerin fiziksel, zihinsel, cinsel, sosyal ve duygusal gibi alanlarının gelişim gösterdiği önemli bir dönemi oluşturmaktadır. Bu dönemde bireyler bedenine hassaslaşmakta, duygusal ve sosyal açıdan gelişimlerinin hızlı olduğu bir dönemdir. İnternet kullanımı doğru ve bilinçli yapılmadığı takdirde bu gelişim süreçleri olumsuz etkilenilmekte ve sağlıklı sosyal gelişim süreçlerini bozabilmektedir. Ergenlik döneminde kişilik gelişimini başarıyla tamamlayamayan bireylerin yetişkinlik döneminde içe dönük davranışlar sergileyerek sosyal ilişkilerinde başarısızlık yaşamının yanında duygusal yalıtılmışlık da gözlenebilmektedir. Ergenlerin en önemli gereksinimleri arasında iletişim kurma, konuşma, bir gruba ait olma, güven hissetme, başarılı olma gibi ihtiyaçlar yer almaktadır.

Bireylerin gündelik hayatlarında yaşadıkları problemler ve gereksinimler ile birlikte değişen toplumsal şartlar, interneti vazgeçilemez bir unsur haline getirmiştir. İnternet, kendisine özgü oluşturduğu kültür, dil ve kurallar ile toplumsal yaşamın vazgeçilmezi haline gelmiştir. Ergenlik döneminde, sosyalleşme imkânı sunması, bir gruba ait olma duygusu sağlaması, yeni bir kimlik oluşumuna imkân vermesi, özgür ifade kolaylığı sağlaması, ödül sunması internette ulaşım imkânının kolay olması, bireyleri internete yönelmelerine yetmektedir. Bilinçli kullanıldığında birçok yararı beraberinde getiren internet, bilinçsiz kullanıldığında ise birçok psikolojik ve ekonomik problemin yanında aile yaşamı ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkileyen kaynak oluşturabilmektedir.

Motivasyon bireyi başarıya ulaşmaya veya bir amacı gerçekleştirmeye yönelir. Eğitim kurumlarının en önemli amaçlarından biri, öğrenciye uygun öğrenme ortamları oluşturarak öğrencilerin akademik anlamda motive olmalarını sağlamaktır. Bunu sağlayacak şey de verimli bir öğrenme ve öğretme süreci yürütmek ise öğrenme ortamların, öğretmen ve öğrenci ilişkilerini dikkate alarak öğretimi kolaylaştırıcı şekilde tasarlamasıdır.

İnsan davranışlarında bazı temel motivasyon kaynakları önemlidir. Ödül, ceza, sosyal çevresel baskı gibi faktörler dışsal motivasyonu; de-

ğerler, bireyin ihtiyaç ve kişilik özellikleri gibi faktörler de ise içsel motivasyon kaynağını oluşturur. İçsel ve dışsal motivasyon kaynakları birey üzerinde duruma ve zamana bağlı olarak farklı düzeylerde etki edebilmektedir. akademik başarıyı artırmak isteniyorsa, öğrencinin bulunduğu ortamdaki öğrenme aktivitelerine katılım içsel ya da dışsal faktörlerle ilgilenebilir.

Eğitimde öğrenmenin gerçekleşmesini sağlayan etkili faktörlerin başında motivasyon gelmektedir. Motivasyon öğrencilerin eğitim ile ilgili aktivitelerine katılmalarına ve eğitimden ne kadar öğrenebildiklerinin de belirleyicisi olabilmektedir. Öğrenme süreçlerine yüksek düzeyde motive olmuş bireyler eğitim sürecine katılımda yüksek olmakta ve öğrendikleri bilgileri içselleştirebilmektedirler.

Ortaokul öğrencilerinin akademik motivasyonlarını yüksek çıkması eğitim süreçleri açısından olumlu değerlendirilebilir. Öğrencilerin akademik motivasyonlarını artırılması açısından öğrenme meraklarının geliştirilmesi, öğrenme ihtiyaçlarının giderilmesi, öğrenmeye ilgi duymalarının sağlanması, kaygısının azaltılması motivasyonun artırılması ile gerçekleştirilebilir (Yazıcı ve Altun, 2013). Akademik motivasyonun yüksek olması öğrencilerin akademik performansına da pozitif anlamda olumlu etkileyeceği açıktır. Eğitimde öğrenme süreçlerinde öğrenciyi etkileme gücüne sahip dışsal ve içsel motivasyon kaynakları üzerinde durulması ve bunları etkin hale getirecek öğrenme stratejilerini kullanılması önemli hale gelmektedir.

İnternet teknolojisi her türlü bilgiye ulaşımın ve iletişim sağlamanın en önemli unsurların başında gelmektedir. Bireyler interneti kendi başarısı için kullanması onu hedeflerine daha da yakınlaştıracaktır. Diğer taraftan interneti ihtiyacı dışında fazla kullanması, sohbet yapma, oyun, fotoğraf, müzik, film ve video izleme ve paylaşma bilgi eğlence amaçlı ağırlıklı olarak kullanımı okul başarısının da önünde bir engel oluşturabilmektedir. İnternet özellikle bilinçsiz ve kontrolsüz kullanıldığında ergenlerin okul başarı durumlarını etkilemekte, onların fiziksel, duygusal, sosyal ve kişisel gelişimlerine zarar verebilmekte, gelecek ile ilgili kaygı yaşamlarına sebebiyet verebilmektedir.

Özellikle ergenlik dönemi bireylerin duygu ve düşüncelerinin ifade ve anlaşılma isteğinin ön planda olduğu bir dönemdir. Bu dönemde internetin bireyi geniş kitlelere ulaştırması, eğlence ve özgür ortamlar sunması gençleri internete yönlendirmeye yetmektedir. İnternet ortamları ile ilgili yeterli ölçüde bilgiye sahip olunmaması, korunma önlemlerinin alınmaması, gerekli denetleme mekanizmalarının kurulmaması öğrenciler için büyük riskler oluşturabilmektedir. Özellikle dijital oyunların kontrolsüz oynanması, oyunlara her yaşta çocukların rahatça ulaşım imkânının ol-

ması, internetin bağımlılık yaratma özellikleri gelecekte daha büyük problemler ile karşı karşıya kalılabileceklerini göstermektedir (Yavuz, 2018).

Öğrenci motivasyonunun sağlanmasında öğrenciye bu bilinci kazanması adına ailenin yaklaşımı önemli ölçüde etkili olabilmektedir. Ailede anne ve baba beraber çocuğun motivasyonunu yüksek tutma yönünde çaba gösterebilmeli ve çocuk başarılı olduğu alanlarda anne ve baba tarafından takdir edilmesi çocuğun motivasyonu üzerinde olumlu etkiye sahip olacaktır. Ebeveynler çocuklarının başarılı oldukları konu ve alanlarda, onları cesaretlendirmeli ve takdir etmesi öğrencinin o davranışı tekrar etmesini sağlayacaktır. Bu tür motive edici yaklaşımlar öğrencilerin kendilerine olan özgüvenini de artıracaktır.

Öneriler

Ortaokul öğrencilerin eğitim süreçlerinde başarılı olabilmesi adına bilinçsizce uzun süreli internet kullanmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu konuyla ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalarda farklı eğitim düzeyindeki öğrenciler üzerinden gerçekleştirilebilir. Sonraki araştırmalarda dizi bağımlılığı, futbol bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, cep telefonu bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı gibi daha ayrıntılı konularda araştırmalar yürütülebilir. Aynı zamanda internet bağımlılığı konusunda farklı örneklem grupları üzerinde nitel yöntemle dayalı çalışmalara da yer verilebilir.

Çalışmada cinsiyet değişkeninin internet bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu erkek çocukların kızlara göre bağımlı olmaya daha yatkın oldukları tespit edilmiş buda anne babanın daha dikkatli olarak erkek çocuklar üzerinde durması önem kazanmaktadır. Elde edilen sonuçlardan hareketle, kontrollü internet kullanımı konusunda çocukların erken yaşlarda itibaren eğitilmesi gerektiği, okullardaki eğitim süreçlerinde verilecek eğitimle internet kullanımı konusundaki çocuğun bilgilendirilmesi, bu bilgilendirme süreçlerine anne ve babaların da dâhil edilmeleri gerektiği belirtmek gerekir. Öte yandan internet bağımlılığına neden olan koşulların, faktörlerin araştırması, İnternetin faydalı amaçlar için kullanılması özellikle eğitim kurumlarında bu konulara yer vermeleri önemli noktalardır.

Ortaokullarda öğrencilerin enerjilerini doğru yöne kanalize edilmesi açısından okulların fiziki şartları iyileştirilmesi, çocukların Özellikle müzik, sanat gibi faaliyetlere yönlendirilmesi ve öğrencilerin bu imkânlardan en üst seviyede faydalanmalarını sağlayacak öğrenme atölyeleri oluşturulup internet bağımlılığının en aza indirilmesi sağlanabilmelidir. Ergenlik döneminde ortaöğretim çağında öğrencilerin akademik motivasyonunu yüksek tutmak amacıyla öğrencilerin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması için örtük program kapsamında öğrencilerin akademik mo-

tivasyonlarını artırmaya yönelik etkinliklerin düzenlenmesi önemli hale gelmektedir. Ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeyi yükseldikçe akademik motivasyonları düşmekte, ortaokullarda rehberlik programları kapsamında akademik motivasyonu artırıcı faaliyetler ve önlemler alınabilmelidir. Ayrıca akademik motivasyon düşüren ve artıran nedenler üzerinde araştırmalar gerçekleştirilebilmelidir.

İnternet bağımlılığının önlenmesi konusunda okul ve öğretmenlere önemli görevler düştüğü gibi ailelere de önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Aileler çocuklarını dış dünyanın tehlikelerinden koruma adına ev ortamına hapsedmesi, park, sokak gibi açık alanlarda sosyalleşmelerine izin vermemesi, çocuğuna sosyal hayatta sosyal aktivite sunmaması kapalı ortamlara hapsedmesi, çocukları internete daha çok yönelmelerine ve zaman geçirmelerine neden olmaktadır. İnternette daha çok zaman geçirme süreçle birlikte bir alışkanlığa sonrasında da bir bağımlılığa dönüşebilmektedir. Bu anlamda ebeveynlerin çocuklarını bilinçli internet kullanılması konusunda bilgilendirmesi, önem arz etmektedir. Ebeveynlerin, çocukların ekran başında iken hangi mecralarda vakit geçirdiklerini takip edebilmeleri gerekmektedir. Çocuklara anne ve babaların yasak koyması değil yol gösteren bir rehber rolünü benimsemeleri önemlidir. Çocukların internet ortamlarında fazla zaman geçirmesini önlemek adına yapılacak en kolay yöntemlerden biri, onlarla daha çok zaman geçirerek beraber olmaktır. Onlarla yapılacakları aktiviteler çocukların internet bağımlısı olmasını önleyebilecektir. Çocuğun internet ortamında fazla zaman geçirmesini önlemek adına anne-babalar kendileri interneti kontrollü bilinçli kullandığını göstererek çocuğa rol model olabilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alan, U. (2006). Motivasyon teorileri ve motivasyonun iş hayatı üzerindeki etkileri. (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Anadolu Ajansı (2017). Aşırı sosyal medya kullanımı okulda başarıyı düşürebilir. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/asiri-sosyal-medya-kullanimi-okulda-basariyi-dusurebilir-/907047>
- Arcan, K. , Yüce, Ç. B. (2016). İnternet bağımlılığı ve ilişkili psiko-sosyal değişkenler: Aleksitimi açısından bir değerlendirme. Türk Psikoloji Dergisi, 31(77), 46-56.
- Arısoy, Ö. (2009). İnternet bağımlılığı ve tedavisi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 1, 55-67.
- Bayhan, V. (2011, Şubat). Lise öğrencilerinde internet kullanma alışkanlığı ve internet bağımlılığı (Malatya uygulaması). Akademik Bilişim Konferansı içinde (s. 917-924). Malatya: İnönü Üniversitesi. Erişim adresi: https://ab.org.tr/ab11/kitap/bayhan_AB11.pdf
- Bayraktar, F. (2001). İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Beard, K. W. ve Wolf, E. M. (2001). Modification in the Proposed Diagnostic Criteria for Internet Addiction. Cyber Psychology ve Behaviour, 4(3), 377-383.
- Bölükbaş, K., Yıldız, M.C. (2005). İnternet kullanımında kadın-erkek eşitsizliği, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (12), 1-10.
- Colwell, J. ve Kato, M. (2003). Investigation of the relationship between social isolation, self-esteem, aggression and computer game play in Japanese adolescents. Asian Journal of Social Psychology, 6(2), 149-158. <https://doi.org/10.1111/1467-839X.t01-1-00017>
- Çakır Balta, Ö. ve Horzum, M.B. (2008). Web tabanlı öğretim ortamındaki öğrencilerin internet bağımlılığını etkileyen faktörler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41(1), 185-203.
- Çakır, Ö. , Horzum, M. B. ve Ayas, T. (2013). İnternet bağımlılığının tanımı ve tarihçesi. M. Kalkan, C. Kaygusuz (Ed.), İnternet bağımlılığı sorunlar ve çözümler içinde (s.1-16). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çam, H.H. (2014). Adölesanlarda internet bağımlılığı prevalansı ile psikopatolojik semptomlar ve obezite arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Çelik, A. , Çelen, F. K. , Seferoğlu, S. S. (2014, Şubat). Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelen-

mesi. 16.Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri. Mersin.

- Çetinkaya, M. (2013). İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığının incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çömlekciogulları, A.(2020). Öğrenci başarısı ile ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri arasındaki ilişki (Denizli ili örneği). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Demetrovics, Z., Szeredi, B. ve Rozsa, S. (2008). The three-factors model of internet addiction: The Development of problematic internet use questionnaire. *Behavior Research Methods*, 563-574.
- Dinç, M. (2017). Lise öğrencilerinde özgül İnternet bağımlılığının bağlanma stilleri ve mizaç özellikleri açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Egger, O., ve Rauterberg, M. (1996). Internet behaviour and addiction. Semester thesis. Swiss Federal Institute of Technology, Zurich. Erişim adresi: <https://rauterberg.employee.id.tue.nl/ibq/report.pdf>
- Gençer, H. (2017). Ortaokul öğrencilerinde internet bağımlılığı ve siber zorbalık davranışları ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Gliner, J.A., Morgan, G.A. ve Leech, N.L. (2015). Uygulamada araştırma yöntemleri: Desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım (Çev. : Volkan Bayar, Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel yayın dağıtım.
- Goyal, P.K. (2015). Motivation: Concept, Theories and Practical Implications. *International Research Journal Commerce Arts and Science*, 6(8), 71-78.
- Griffiths, M. (2005). A components model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191-197.
- Gültekin, M. ve Aydemir, H. (2021). İlkokul ve ortaokul son sınıf öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin incelenmesi (Adıyaman ili örneği). *JRES Dergisi* 8(1), 103-121. <https://doi.org/10.51725/etad.875881>
- Günay O., Öztürk A., Ergün-Arslandaş E., ve Sevinç N. (2018). Internet Addiction and Depression Levels in Erciyes University Students. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 31, 79-88. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2018310108>
- Günüç, S. (2009). İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Günüç, S. ve Kayri, M. (2010). Türkiye’de İnternet bağımlılık profili ve İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik-güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 220-232.

- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe – yönetim – analiz. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İçel, K. (1998). Kitle haberleşme hukuku. İstanbul: Beta Yayınları.
- Karakuş, Z. (2016). İnternet bağımlılık düzeyinin TEOG ders puanları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karasu, F., Bayır, B. ve Çam, H.H. (2017). Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ile sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 374-386.
- Kırmık, D., Susam, E. & Özbek, R. (2019). Internet Addiction Level of Preservice Teachers, İnönü University Journal of the Faculty of Education, 20(3), 976-986. DOI: 10.17679/inuefd.610723
- Kim, S., ve Kim, R. (2002). A study of İnternet addiction: Status, causes, and remedies- focusing on the alienation factor. International Journal of Human Ecology , 3(1), 1-19.
- Koyuncu, T., Ünsal, A. ve Arslantaş, D. (2012). İlköğretim ve lise öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve yalnızlık [Öz]. 15. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi'nde sunulan bildiri, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kuyucu, M. (2017). Gençlerde akıllı telefon kullanımı ve akıllı telefon bağımlılığı sorunsalı:“Akıllı telefon (kolik)” üniversite gençliği. Global Media Journal TR Edition, 7(14), 328-359.
- Lindner R.W.,ve Harris, B.R. (1998). Self-Regulated Learning in Education Majors. The Journal Of General Education, 47(1), 63-78.
- Medikoğlu, O. (2018). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerinin belirlenmesi ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ögel, K. (2014). Bağımlı aileleri için rehber kitap. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Reyhanlıoğlu, E. N. ve Sargın, A. E. (2015). Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin internete bağımlılık düzeyleri ile sıkıntıya dayanma, başa çıkma stratejileri, kişilik özellikleri ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişki. (Yayınlanmamış yüksek lisans tez). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Savcı, M. ve Aysan, F. (2018). Kişilerarası Yetkinlik, Yalnızlık, Olumsuz Değerlendirilme Korkusu, Ödül ve Cezanın Sosyal Medya Bağımlılığını Yordama ve Sosyal Medya Kullanan-Kullanmayan Ergenleri Doğru Sınıflandırma Düzeyi. Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 5, 431-471. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.3.0032>
- Sevgi, L. (2013). Teknoloji, toplum ve sağlık: cep telefonları ve elektromanyetik

- kirlilik tartışmaları, http://www.emo.org.tr/ekler/e73a9a0d37efb96_ek.pdf (Erişim Tarihi: 17.05.2020).
- Sezerel, H., ve Gökbulut, Ö. Ö. (2015). İnternet bağımlılığı ve süreçsel drama: bir bağımlılığın önlenebilir gelişimi, *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10(1), 103-116, s. 105.
- Shaffer, H. J., Hall, M. N., ve Vander Bilt, J. (2000). Computer addiction: A critical consideration. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(2), 162–168. <https://doi.org/10.1037/h0087741>
- Shapira, N. A., Lessig, M. C., Goldsmith, T. D., Szabo, S. T., Lazowitz, M., Gold, M. S., ve Stein, D. J. (2003). Problematic Internet Use: Proposed Classification and Diagnostic Criteria. *Depression and Anxiety*, 17(4), 207-216.
- Sıcak, A. ve Başören, M. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinin Akademik Motivasyonlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Bartın Örneği). *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4 (2), 548-560.
- TDK. (2021). İnternet nedir? Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Turanalp, M. F. (2016). İnternetin ergenlere olumsuz etkileri üzerine din eğitimi temelli bir yaklaşım. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. (1), 111-132.
- TÜİK (2019). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilism-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2019-30574](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilism-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2019-30574)
- Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., Blais, M. R., Brière, N. M., Senecal, C., ve Vallieres, E. F. (1992). The Academic Motivation Scale: A measure of intrinsic, extrinsic, and amotivation in education. *Educational and Psychological Measurement*, 52(4), 1003–1017. <https://doi.org/10.1177/0013164492052004025>
- Yang, S. C., ve Tung, C. J. (2007). Comparison of Internet Addicts and Non-Addicts in Taiwanese High School. *Computers in Human Behavior*, 23, 79-96. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2004.03.037>
- Yavuz, O. (2018). Ergenlik döneminde internet bağımlılığının okul başarısı üzerinde etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1056-1080. DOI: 10.26466/opus.426914
- Yazıcı, H. ve Altun, F. (2013). Üniversite öğrencilerinin içsel ve dışsal motivasyon kaynakları ile akademik başarıları arasındaki ilişki. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6(6) 1241-1252.
- Young, K. S. (1996). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *Cyber Psychology ve Behavior*, 1 (3), 237-244.
- Young, K. S. (2007). Cognitive behavior therapy with Internet addicts: treatment outcomes and implications. *CyberPsychology ve Behavior*, 10(5), 671-679.
- Yurt, E., ve Bozer, E.N. (2015). Akademik Motivasyon Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(3), 669-685.

BÖLÜM 2

TÜRKİSTAN İLK GENEL VALİSİ GENERAL KONSTANTİN PETROVIÇ VON KAUFMAN ALBÜMÜNDEN TÜRKİSTAN (1860-1872)

Ömer KARATAŞ¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi ABD. E-mail: omerkaratas4510@gmail.com; ulucamili@hotmail.com

Giriş

Çar I. Petro döneminde başlayan, II. Yekaterina (1762-1796), I. Aleksandr (1801-1825), I. Nikolay (1825-1855), II. Aleksandr (1855-1881), III. Aleksandr (1881-1894) ve II. Nikolay (1894-1917) dönemlerinde devam eden ilmi, siyasî ve askerî faaliyetler sonucunda Türkistan'ın hem keşfi hem de işgalini Ruslar büyük ölçüde tamamladı. Bunlara bağlı olarak söz konusu coğrafyadaki Kazak Cüzleri (Ulu, Orta ve Küçük Cüz) ile Türkistan Hanlıklarının (Buhara Emirliği, Hive ve Hokand hanlıkları) sahip olduğu uçsuz bucaksız araziler Rusların hâkimiyetine geçtiler (Kurat, 2014: 366-368; Yorulmaz, 2013: 27-45; Doğan, 2002: 77-92; Ziyayev, 2007: 31-42; Çapraz, 2011:51-78).

Avrupa'da başlayan ve daha sonra kurumsallaşan sömürgecilik sistemine Rusların da dâhil olmalarını 19. yüzyıldaki Türkistan coğrafyasındaki faaliyetleri ekseninde ele alabiliriz. Mesela Türkistan işgallerinin yeni başladığı dönemlerde Rusya Dışişleri Bakanı Aleksandr Mihayloviç Gorçakov'un (1856-1882) 1864'teki beyanâtı Çarlık yönetiminin sömürgeci niyetini açığa çıkarır. Gorçakov beyanâtında, sömürgeci tavırlarını şöyle ele verir: *"Rusya'nın durumu gelişen bir devlet örgütlenmesinden yoksun göçebelerle ilişkiye giren uygar devletleriyle aynıdır. Bu göçebelerin akınlarına ve yağmalamalarına set çekmek için onları hâkimiyetimiz altına almalı ve sıkıca kontrol etmeliyiz. Ama daha uzakta başkaları da var. O halde biz de daha uzağa gideriz. Bu Fransa'nın başına Afrika'da, Amerika Birleşik Devletleri'nin başına Amerika'da, İngiltere'nin başına Hindistan'da gelmişti. Sadece ihtirasımızdan değil aynı zamanda zorunluluktan ilerliyoruz."* Gorçakov'un Kafkasya ve Türkistan'a ilişkin bu açıklamaları İngiliz ve Fransız emperyalistlerin savlarının kelimesi kelimesine tekrarıdır (Ferro, 2002: 19-41). Her ne kadar Ruslar, devletlerinin bir sömürge imparatorluğu olduğunu kabul etmeseler de bozkırdaki tutumu, hedef ve stratejileri, Batı Avrupa Devletleri'nin deniz aşırı mülklerindeki deneyim ve uygulamalarından özü itibarıyla farklı değildi. Rusya'nın Türkistan yönüne genişlemesi, bozkırın ele geçirildiği ve göçebelerin itaat altına alındığı XIX. yüzyıla kadar, pragmatik/faydacı amaç çerçevesinde, klasik bir batı sömürgeciliği örneği olarak görünmektedir. Rus yönetiminin giderek karmaşık bir karakter kazanan emperyal sorunlarına verdiği yegâne tepki ise merkezileştirme ve homojenleştirme vurgusunu sürdürmektir (Khodarkovsky, 2021:334).

Türkistan'da Rus işgalleri hali hazırda devam ettiği sıralarda söz konusu bölgede önce 25 Ocak 1865'te, 'Orenburg Genel Valiliğine bağlı özel haklara sahip bir Askerî Valilik (ilk askerî vali olarak M.G. Çernayev tayin edildi) ardından da 11 Temmuz 1867'de Türkistan Bölgesi (Oblas-

tı¹⁾ Türkistan Genel Valiliği idaresi tesis edildi (Andican, 2003: 38; Kerimov-Topsakal, 2019: 365-38; Hayit, age, s.80.; Kerimov, agt, s.36-55).² General Konstantin Petroviç von Kaufman'ın (1867-1882) ilk genel vali, A. Nikolayeveiç Kuropatkin'in ise son genel vali olarak atandığı Rus idaresindeki Türkistan'da bu sistem 1917 yılına kadar hayatta kaldı. (Yazıcı-Çelik, 2008: 137-164; Şuşkova, 2015: 296; Karataş, 2021: 13-20).

Türkistan'da tesis edilen genel valilik Rus İmparatorluğu'nun bölgeye kalıcı olarak geldiğini anlatır. Bölgenin ilk Genel Valisi Kaufman Rusların Türkistan'da kök salması için Rus Türkistan'ı imajının temelini atmaya çalışmıştır. Kaufman'ın bu duruma yönelik çalışmaları oryantalist bir tavrın hayata geçirilmesi olarak da anlaşılır. Mesela Edward Said'in *Oryantalizm* adlı eserinde “üzerinde hâkimiyet kurması neticesinde Batı tarafından kendi sesinden yoksun bırakılan Doğu, gerçekçiliğini kaybederek hayali bir şeye dönüşmüş ve Doğu'nun tüm araştırmacıları, bölgeyi tamamen köleleştiren ve onun kaderini belirleyen bilimsel bilginin kasıtlı olarak yaratılmasına dâhil olmuşlardır. Aynı zamanda Batı'nın ötekiliğini vurgulaması ve Doğu'nun romantikleştirilmiş bir imajının yaratılmasının Avrupalı güçlere sömürgeci yayılmayı sürdürme hakkını vermiştir.” açıklamaları Kaufman'ın Türkistan'daki tavrını ve niyetini anlatır (Edward^{1978: 45}).

Genel Vali göreve gelir gelmez yeni işgal edilen toprakların sistematik bir envanterini çıkarmak ve bu verileri başta Rus halkı olmak üzere Batı dünyasıyla paylaşmak için hemen işe koyuldu. Bu amaca yönelik olarak Kaufman Türkistan'da yeni bir tarih inşa edecek ve Rusların medeniyet misyonuna katkı sağlayacak, imparatorluğun Türkistan'daki mülklerinin temsiline yönelik devlet projesini hayata geçirecek çalışmaları başlatacaktı. Bunlara ek olarak Kaufman, bir tarafta kendisini Türkistan'da kurucu olarak konumlandırmaya çalışırken diğer taraftan Türkistan'ın tüm kay-

1 Oblast, Büyük yönetsel bölge ya da eyalet/vilayet anlamında çarlık tarafından kullanılmaktaydı.

2 Türkistan Genel Valiliği Teşekkül ve idari sistemi için Rusya'da ve Türkiye'de yapılmış üç önemli çalışma tespit ettik. Muhakak bunların dışında da pek çok çalışma mevcuttur. Ama bu üç çalışma tarih metodolojisine uygun ve birbirinin devamı olması Genel Valilik sisteminin geçirdiği aşamaları anlamakta çok faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bu çalışmalardan Birincisi D.V. Vasilyev'e aittir. Çalışmanın kapsamı eserin adında da anlaşıldığı gibi “Organizatsiya i funktsionirovaniye glavnogo upravleniya v Turkestanskom general-gubernatorstve (1865-1884 gg.)”, Vestnik Moskovskogo universiteta, İstoriya, Seriya 8, No: 3, 1999 Türkistan Genel Valiliğinin kuruluşundan 1864'e kadar olan gelişmeler ele alınmıştır. İkinci olarak yine Rus akademisinde M. Y.Şuşkova'nın “ Organizatsiya upravleniya Turkestanom v načale XX veka, Dissertatsiya na soiskâniye uçenoy stepeni kandidata istoričeskiy nauk, Rossiyskiy gosudarstvennyy gumaniterniy universitet, Moskva, 2015” isimli eseridir. Şuşkova tezinde,Vasilyev'in eserinin bitiminde konuyu ele alarak XX. Yüzyılın başlarına kadarki genel valilik mesellerini tamamlamıştır. Üçüncü olarak ise Türkiye'den Hatice Kerimov'un “Türkistan Genel Valiliği'nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897); İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019” tezini gösterebiliriz.

naklarını Rus hizmetine sunmaya çalışacaktı. Bu bağlamda Kaufman'ın Albümü de denilen Türkistan Albümü Rusların işgalinin tamamladığı Türkistan coğrafyasında “Yeni Rusya-Türkistan İmajı” yaratmak için hazırlanmıştır. Çalışmada adı geçen albüm ve bölümleri hakkında genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Albümün 1.400 civarında görsel malzeme içinde barındırması doğal olarak çalışmanın kapsamını daraltmıştır. Ama yine de albümdeki fotoğraflar incelendiğinde Türkistan'ın genel valilik terkinde yer alan eyaletlerin ve askeri bölgelerin sınır, antik eserler, nüfus, sosyal yaşam, ekonomik yaşam, din ve etnik yapı, el sanatları gibi birçok alanda detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür. Ayrıca albümün kapsamında yer alan görsel materyaller bölge hakkındaki ilk düzenli, basılı ve sistematik bilgiler olması albümün önemini artırmaktadır. Kaufman'ın teşvik ve desteğiyle vücuda getirilen Türkistan Albümüne; Amerika Washington Kongre kütüphanesi ve Rus Devleti Ulusal elektronik Kütüphanelerinden (<https://rusneb.ru/search/?q= Туркестанский +альбом>) ve diğer internet sitelerinden ulaşmak mümkündür.

1. Rus Perspektifinde Türkistan Albümünün Amacı

Türkistan Albümü dört bölüm ve altı kısımdan oluşmaktadır. Albümün önsözünde Türkistan'ın kısa tarihi ile Rusların bölge hakkındaki bilgileri ve bölgede Rus varlığı şöyle anlatılır: “*Türkistan bölgesine Rus harekâtına kadar, Sır Derya Nehri üzerinde Hokand ve Buhara Hanlıkları vardı. X. ve XI. yüzyıllarda Arap coğrafyacıları bu bölge hakkında ayrıntılı bilgiler verse de bu bilgiler çok eski dönemlere aitti. Avrupalı seyyahlar çok nadiren bu bölgeye seyahat etmekteydi. Bu bölgedeki ilk seyahat burada yer alan Hokand Hanlığına yapılmıştı. Bu civarlara ilk önce Ruslar gelmişti. 1404 yıllarında Timur bu civardaki Amu Derya ve Şehrisabz ile Buhara Hanlığı topraklarına sahipti. Timur'dan sonra, XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda adı geçen yerlere Ruslar seyahatler yaptı. Ama bu yüzyıllarda Rus Devleti çok az bilgiye sahipti. Çar I. Petro'ya kadar bölge hakkında az bir bilgi merkeze aktarılmıştı. Daha sonra Hanlık hakkında ayrıntılı bilgiler Baron A. Meydarof tarafından Rus Devletine verilmişti. Meyendorf Büyükelçilikte görevliydi. Meyendorf'un verdiği bilgiler XVIII. yüz yılın ilk yirmi senesine aittir. Onun verdiği bilgiler hanlığın küçük bir kısmını kapsamaktaydı. Bu bilgiler ve önceden edinilen bilgiler bir araya toplandı. Yine aynı yüzyılın kırkinci yıllarında Hanikov ve Liman tarafından bölgenin güneydoğusu hakkında bilgiler merkeze verilmiştir. Daha sonra Klailov tarafından Semerkand ve Karşi şehirleri ve yolları hakkında daha ayrıntılı bilgiler merkeze aktarılmıştı. Bu elde edinilen bütün bilgiler Avrupa uzmanı olan İngiyatev tarafından bir araya getirilerek Ruslar daha fazla bilgiye sahip oldu. Bu bilgiler hanlığın kuzey tarafına aitti. Batı Sibiry'a dan bölgeye gönderilen Rus ajanı Burnaşev Taşkent ve Hokand hanlığı hakkında daha ayrıntılı bilgileri merkeze verdi. Ama*

bütün bu bilgiler yine de kısa ve sınırlıydı. Türkistan bölgesi hakkında seyyahların verdikleri bilgiler nedeniyle olumsuz koşullar vardı. Bu olumsuzluklara rağmen Türkistan'daki halkları Avrupa Medeniyeti seviyesine çıkarmak için Rus askerleri bu bölgeye gidecekti. Ardından Taşkent ve Semerkand Rus kontrolüne geçti ve böylece geniş bir alan oluşturuldu. Bu alanda Türkistan Genel Valiliği kuruldu. İlk genel vali olarak K. P. Von Kaufman atandı. Ayrıca bölgeye bilim adamları gönderildi. Bütün bu girişimler bölgenin tamamen keşfedilmesi ve fethine/işgaline yönelik önlemlerdi.” cümleleriyle anlatılmıştır.

Ön sözde albümün ortaya çıkmasını “Kaufman Rus işgal ve kontrolü altındaki sahayı keşfetmek için fotoğraf albümü oluşturdu.” ifadesiyle açıklanır (Turkestanskiy albom çast arheologičeskaya I, 1871-1872: predisloviye k turkestanskomu albomu)

2. Türkistan Albümünün Bölümleri

Türkistan Albümü dört bölüm ve altı kısımdan oluşmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Arkeoloji Bölümü: bölgenin antik yerlerinin tespit edilmesi ve fotoğraflanması,
2. Etnografya Bölümü: bölgenin Nüfus, inanç, giyim-kuşam, sosyal yaşam gibi yönlerinin fotoğraflanması,
3. Zanaatkarlar ve Ticari Faaliyetler Bölümü: bölgenin sanayi, endüstri ve teknik açıdan kültürünün fotoğraflanması,
4. Tarih Bölümü: Bölgeyi işgal etmek için buraya giden Rus general, asker ve diğer kişilerin Türkistan'ın Rus hâkimiyetine tanıklık edenlerin fotoğraflanması,

Rusların Türkistan bölgesinde geniş bir sahayı işgal etmeleri albüm çalışmasının süresini de belirlemiştir. Bu nedenle Türkistan albüm çalışması (1871-1872) iki yıl sürmüştür. Albüm çalışmasına katılan görevliler ve yaptıkları çalışmalar ise şöyledir: antik eserlerin tespiti, derlenmesi, isimlendirilmesi hakkında bilgi verilmesi ve fotoğraflanması işlerini A. L. Khun ve N. V. Bogayavskiy tarafından yapılmıştır. Belli yerleri yıkık olan antik mimari eserlerin eksik yerlerini çizimini L. A. Şostak tarafından yapılmıştır. Ayrıca albümün dört bölüm hakkında şu açıklamalar da oldukça önemlidir:

1. Sır Derya ve Zarafşan Okurgu antik anıtlar hakkında, arkeolojik çalışma sahası ve etnografik notlar ile açıklamalar A. L. Khun tarafından yapılmıştır.
2. Türkistan halklarının sosyal yaşamı ve portre çekimi M. Bordayavskiy yapmıştır.

3. Türkistan bölgesinin Ruslar tarafından işgal edilmesinde görev alan Rus askerler ve komutanları ihtiva eden albüm M. A. Terenter tarafından yapılmıştır (Turkestanskiy albom çast arheologičeskaya I, 1871-1872: predisloviye k turkestanskomu albomu).

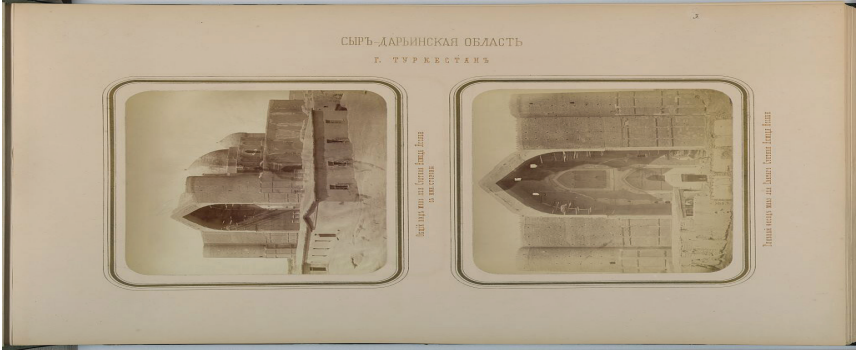
A. Arkeolojik Bölümünde Yer Alan Görseller

Türkistan Genel Valisi Kaufman emriyle bölüm A. L. Khun ve M. Bordoyovski iş birliğiyle hazırlanmıştır. Türkistan'daki antik eserlerin görünümüleri ve fotoğraf çekimini Bordoyovski yapmıştır. Bordoyovski tarafından yapılan fotoğraf çekimlerini derlenmesi ve bunlar hakkında bilgi verme işlerini ise A. L. Khun yapmıştır. Khun'un derlemesine göre birinci bölümün konularını şöyle sıralamak mümkündür: türbeler, camiler, medreseler, yıkık yapıların harabeleri, çiniler, kitabeler, yazıtlar ve yapılarıdaki dekoratif detaylar dahil olmak üzere, başta "Semerkant'ın antik eserleri" olmak üzere İslam mimarisini gösteren fotoğraflar, suluboya çizimler ve mimari planlar (levha 18-154). Bölümün içeriğinde yer alan fotoğraflar kronolojik belgesel formatında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Buna göre ilk fotoğraf Kazalin şehri yakınlarında Hor-Hur mevkiindeki kale içinde yer alan Kırgız azizine ait kalıntıların 1866 ve 1872 yıllarına aittir. Ayrıca Türkistan şehrindeki Ahmet Yesevi Türbesi ve onun etrafında yer alan Emir Timur'un ailesine ait türbelerin fotoğrafları yer almaktadır. Bu bölümde Evliya Ata, Taşkent ve Ura-Tübe'de bulunan medrese ve türbelere ait fotoğrafların yanı sıra Antik Semerkand'a Kussam b. Abbas'a ait Şah Zinde türbesi ve diğer kişilere ait türbelerin görüntüleri vardır. Bibi Hatun Medresesi, Emir Timur dönemine ait türbelerin ardından Semerkant'taki Şir_dar, Tilya-Kari ve Uluğ Bey Medreseleri Emir Timur'un türbesi, Timur'un Sarayı Ak Saray, Ruh-i Abad, Şeybani Han Medresesi, Kökçüncü Han ve diğer hanların türbeleri, Nadır Divan Bek Medresesi, Hoca Abdu Büruni Mescidi, Çoban Ata mezarı ve köprüsü, Buhara Emirlerinin Kök-Taş Sarayı ve Şadman Malik türbesi gibi eserler bu bölüm içindedir (Turkestanskiy albom çast arheologičeskaya I-II, 1871-1872). Bu eserlerin fotoğraflanması ve albümde yer alması Türkistan'da Ruslardan önce hüküm sürmüş Türk ve İslam tesirinin muhteşem ama yıkılmış görüntüsü bir kompozisyon dahilinde sunulmaktadır. Oryantalist bir bakış açısıyla bölgede Ruslar öncesi durum verilirken ve yine burada oluşturulacak yeni Türkistan imajının sahasında yer alan korkutucu ve yıkılmış eski güçlerin varlığı hatırlatılmıştır. Khun'un derlemesini yaptığı çalışmalar Türkistan Askeri Bölgesi Askeri Topografya Dairesi tarafından denetlenerek onaylanmıştır.

Fotoğraf 1: Kazalin şehri yakınlarında Hor-Hur Kale içindeki Kırgız Azizine ait mezar/türbe görünüşü.

Fotoğraf 2: Sır-Derya Eyaleti Türkistan şehrinde Ahmet Yesevi Türbesinin önden ve yandan görünüşü.

Fotoğraf 3: Semerkant Şehri: Kusam İbni Abbas Türbesi (Şah Zinde)

Fotoğraf 4 : Şir Dar Medresesi görünüşü.

B. Etnografya Bölümünde Yer Alan Görseller

Rus idaresinde yer alan Türkistan'daki halklarına dair hazırlanan görsel malzemeler yine Khun tarafından derlenmiştir. Daha sonra bunların taş baskısı Türkistan Askeri Bölgesi Askeri Topografya Dairesi tarafından yapılmıştır. İkinci bölümde yer alan görsel malzemelerin konularını şöyle sıralamak mümkündür: Bölgedeki İdarecilerin portelerinin yanında Kırgız, Kazak, Özbek, Sart, Tacik, İran, Çingene, Hint, Afgan, Arap ve Yahudi nüfuslarını temsil eden bireylerin porteleri (levha 1-33); düğünler, at yarışları, dini etkinlikler, giyim-kuşam, müzisyenler ve müzik aletleri, sokak satıcıları, küçük işletmeler, el sanatları gibi bölgede yürütülen diğer meslekleri temsilen çekilen portreler ile günlük yaşam ve ritüelleri ihtiva eden görseller (levha 34-91). Semerkant ve Taşkent dâhil köy ve şehirlerin, sokak satıcılarının ve diğer ticari faaliyetlerin görünüşleri (levha 92-163) yer almaktadır (Turkestanskiy albom çast etnografiçeskaya I-II, 1871-1872).

Fotoğraf 5: Ortada Hokand Hanı Seyid Muhammed Hudayar Han, solda hanın büyük oğlu sağda küçük oğlunun portreleri.

Fotoğraf 6: Kırgız çadırı iç ve dış görünüşü.

Fotoğraf 7: Sır-Derya Eyaleti Kervan ve Kazalin şehrinde Yahudiler

Fotoğraf 8: Türkistan misafir ağırlama ve ikram.

Fotoğraf 9: At-eyer Türleri.

Fotoğraf 10: Türkistan'da eğitim "Müslüman Okulları".

Fotoğraf 11: Türkistan'da Mahkeme.

Fotoğraf 12: Türkistan'da düğün.

C. Zanaatkârlar Bölümünde Yer Alan Görseller

A. L. Khun ve M. Bordoyovski iş birliğiyle hazırlanan üçüncü bölüm görselleri Türkistan'daki geçim kaynakları, küçük işletmeler ve el sanatlarıyla ilgilidir. Bu bölümde yer alan görsellerin konuları: El sanatları ve tekstil gibi meslekleri gösteren fotoğraflar (levha 1-10); metal işleri ve madencilik (levha 11-19); kereste ve ahşap işleri (levha 20-24); deri işçiliği (levha 25-30); tarım, fırıncılık, nabantlık, çöMLEKÇİLİK, çadır üretimi ve diğer ürünler (levha 31-41) ile çanak çömlek yapımı ve küçük sanayiî uğraşlarına (levha 42-45) dairdir (Turkestanskiy albom çast promıslavaya, 1871-1872).

Fotoğraf 13: Türkistan'da pamuğun işlenişi.

Fotoğraf 14: Türkistan'da kumaş üretme ve baskı-desen modelleri.

Fotoğraf 15: Semerkant ve Çimkent şehirlerinde kömür madenleri.

Fotoğraf 16: Türkistan'da kerestecilik, ağaç işleri ve mobilyacılık.

Fotoğraf 17: Türkistan Yahudileri ve eğitim-öğretim.

Fotoğraf 18: Türkistan'da müzik aletleri.

D. Tarihi Bölüm Bölümünde Yer Alan Görseller

Türkistan bölgesinin Ruslar tarafından işgal edilmesinde görev alan Rus askerler ve komutanların anlatıldığı albümün bu bölümünü ihtiva eden çalışmalar M. A. Terenter tarafından yapılmıştır. Bölümün konuları 1853 ve 1871 arasındaki askeri tesisler, kuşatmalar ve savaşların görünümüleri ile haritalarla birlikte bölgenin yetkilileri ve askeri personelin bireysel ve grup portrelerini gösteren fotoğraflardır. Bu bölümde yer alan askerlerin çoğu St. George Haçı gibi ödüller aldı. Bu bölümdeki ilk fotoğraflar Türkistan işgalinin önemli iki figürüne aittir. Bunlar Piyade Generalleri Perovskiy ve Kaufman'dır. Daha sonra Cizzak, Ura-Tübe, Yangı-Kurgan, Kata-Kurgan, Semerkant, Kitab gibi şehirlerin hem kaleleri hem de buraların işgalinde görev alan Rus komutan ve askerlerin fotoğrafları yer almaktadır. Ayrıca bu yerlerde Rus komutanların ikamet konutları ve Ortodoks kiliselerinde görselleri bulunmaktadır. Tarihi kısım olarak da adlandırılan bu bölüm yine Türkistan Askeri Bölgesi Askeri Topografya Dairesi tarafından taş baskısı yapılmıştır (Turkestanskiy albom çast isto-riçeskaya, 1871-1872).

Fotoğraf 19: Türkistan'da Rusların işgal ettiği Hokand-Tokmak-Pişpek-ve Çimkent Kalelerinin görünüşü.

Türkistan'a Giden Yolu Rus İmparatorluğu'na Açanlar

Fotoğraf 20: General Vasiliy Alekseyeviç Perovskiy (1794-1857)

Fotoğraf 21: General Konstantin Petroviç von Kaufman (1818-1882)

Fotoğraf 22: Yedisu (Semireçe) Oblastı Askeri Valisi General G.A. Kolpakovskiy-Zarafşan Okurgu Yöneticisi General A.K. Avramov.

Fotoğraf 23: Sır-Derya Oblastı Askeri Valisi N.N. Golvaçev.

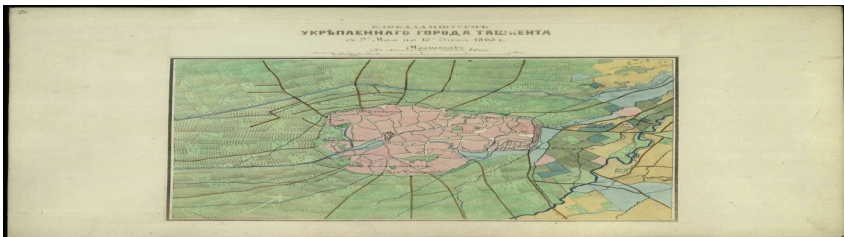
Fotoğraf 24: Türkistan işgalinde görev alan komutan ve askerler. Ak Mescit 1853 ile başlayan ve Çimkent, Taşkent, Hocend, Ura-Tübe, Yanı-Kurgan, Semerkant, Ak-Bulak, Zir-Bulak ,Cizzak, Kara-Tübe, Karşi, Urgut, Katta-Kurgan gibi şehirlerin Rus işgaliyle devam eden bu görsellerden son olarak 13 Ağustos 1870 Kitab şehrini işgal eden Rus Ordusu görevlileri fotoğraflarına yer verilmiştir.

Fotoğraf 25: 5-28 Temmuz 1853 Ak-Mescit Kalesi Kuşatma ve Taarruz Plan

Fotoğraf 26: 9 Mayıs-15 Haziran Taşkent Şehri Kuşatma Planı

Fotoğraf 27: Kata-Kurgan ve Semerkant şehirlerinde Ortodoks Kiliseleri.**Sonuç olarak;**

Rus İmparatorluğu Türkistan'ın işgal etmesi sonucu bölgeyi kendi sistemine entegre etmeye çalışmıştır. Bu çalışmalarından biri bölgede teşkil ettiği Genel Valilik kurumudur. Bölgeye atanan ilk Genel Vali Konstantin Petroviç von Kaufman'dır. Kaufman kendisine verilen geniş yetki sayesinde bölgenin Rus toprağı olması için çabalamıştır. Rusların Türkistan'ı işgal ettiği yüzyıl sömürgecilik ve oryantalizmin zirvede olduğu dönemdir. Genel Valinin çalışmaları da bu ekseninde ele almak mümkündür. Rusların söz konusu bölgeye insani duygularla gittiğini, burada yaşayan vahşi kabileleri modern hayata hazırlayarak alınmaya çalıştığını “medeniyet misyonu” temasıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

Kafuman, medeniyet misyonu temasının haklılığını ispatlarcasına kültürel alanda önemli çalışmalar yapmıştır. Yapılan çalışmalarla hem Rus hem de Batı kamuoyu gizemli Türkistan hakkında bilgi sahibi olmuştur. Ayrıca Rusların bölgeye kalıcı olarak geldiği yapılan çalışmaların kapsam ve sürekliliğiyle anlaşılmaktadır.

Genel Vali Kaufman'ın faaliyetlerinden olan albüm incelendiğinde bölgedeki Rus Oryantalizmi, sömürüsü ve kurulan düzenin ilk izlerini görmek mümkündür. Ruslar adı geçen çalışmalarla bölge halkını “öteki” mertebesine indirmiştir. Kadim Türkistan halklarına ait yer altı ve yer üstü kaynakları adı geçen çalışmayla tespit edilerek Rus Devleti'nin hizmetine sunulmuştur. Ayrıca Rusların işgallerini meşrulaştırma çalışmalarına Türkistan albümünü örnek olarak göstermek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Andican, A.A. (2003), *Cedidizim'den Bağımsızlığa Türkistan Mücadelesi*, İstanbul.
- Çapraz, H., (2011), “Çarlık Rusyasının Türkistan’da Hakimiyet Kurması”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.51-78.
- Doğan, O.,(2002) “Rusya’nın Orta Asya’ya Yönelik Siyasetinde Kazak Hanlıklarının Önemi (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”, *Tarih Dergisi*, S. 37, s. 77-92.
- Edward, S. (1978). *Orientalism*, New York: Pantheon Books.
- Ferro, M., (2002), *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cadden, İmge Yayınları, Ankara.
- Hayit, B.,(1975), *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Otağ Yay., Ankara.
- Karataş, Ö.,(2021), *Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin’in Günlükleri: Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917)*. İstanbul.
- Kerimov H.-Topsakal İ.,(2019), “İmparatorluk Dönemi Ruslaştırma Siyasetinin Bir Aracı Olarak Genel Valilik Kurumunun Tarihi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 121, s. 365-382.
- Khodarkovsky,M.,(2021) *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılımcılığı Bir Sömürge İmparatorluğu’nun Oluşumu (1500-1800)*, Çev. Mehmet Ali Koç, Selenge Yay., İstanbul.
- Kurat, A. N. (2014), *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK Yay., Ankara.
- Şuşkova, M. Y., (2015), *Organizatsiya Upravleniye Turkestanom v Naçale XX Veka, Dissertatsiya Na Soiskaniye Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeskiy Nauk, Rossiyskiy Gosudarstvenny Gumaniterniy Universitet, Moskva.*
- Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general-adyutanta K.P. von Kaufmana çast arheologičeskaya I-II, tuzemnoye naseleniye v ruskih vladeniyah sredney azii, sostabul A. L. Kun i N. V. Bagayavskiy, Lit. Voyenno-topogr. Atdela Voyen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872.
- Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general-adyutanta K.P. von Kaufmana çast etnografiçeskaya I-II, tuzemnoye naseleniye v ruskih vladeniyah sredney azii, sostabul A. L. Kun, Lit. Voyenno-topogr. Atdela Voyen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872.
- Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general-adyutanta K.P. von Kaufmana çast promıslavaya, tuzemnoye naseleniye v ruskih vladeniyah sredney azii, sostabul A. L. Kun i M. N. Brodovskiy, Lit. Voyenno-topogr. Atdela Voyen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872. Bordoyavski
- Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general-adyutanta K.P. von Kaufmana çast istoričeskaya, tuzemnoye na-

seleniye v ruskih vladenyah sredney azii, sostabul M. A. Terenter, Lit. Voenno-topogr. At dela Voen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872.

Yazıcı S.-M. Çelik B., (2008), “Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848–1925)”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, s.137-164.

Yorulmaz, O., (2013), *Başlangıcından Hanlığın Feshine Kadar Kazak Türkleri İle Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler*, TTK Yayınları, Ankara.

Ziyayev, H. (2007) *Türkistan’da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, (çev. Ayhan Çelikbay), TTK Yay., Ankara.

İnternet Kaynakları

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turkestan_Album,_Ethnographic_Part_WDL11197.pdf.

https://www.loc.gov/rr/print/coll/287_turkestan.html

<https://rusneb.ru/search/?q=Туркестанский+альбом>

BÖLÜM 3

TEMEL EĞİTİMDE OKUL FOBİSİ YAŞAYAN ÇOCUKLAR VE DESTEKLENMESİ

Davut AÇAR¹, Osman Tayyar ÇELİK², Yunus TUNÇ³

1 Öğr. Gör., Hakkari Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Gelişimi
E-mail: davudacarr@gmail.com

2 Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi
E-mail: otayyar.celik@inonu.edu.tr

3 Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Gelişimi
E-mail: yunustunc_49@hotmail.com

Giriş

Çocuk; temel eğitimini almaya başladığı aileden başlayarak yaşamı, eğitim-öğretimi gördüğü kreş, okul gibi sosyal yapılar ile biçimlenen psiko-sosyal bir varlık olarak görülebilir. Bu sosyal yapılar içinde çocuğu toplumun bir ferdi yapan temel kurum olarak okulların (Pellegrini, 2007: 63), önem arz etmekle birlikte bu çocuğun topluma uyum sağlaması ve kişiliğinin oluşmasında kritik bir konumda olduğu ifade edilebilir. Okul ile çocuğun ilk buluşma ve karşılıklı kaynaşma zemini olarak da temel eğitimin, çocuğun eğitim-öğretim hayatının sürekliliği açısından dinamo görevi gördüğü belirtilebilir.

Temel eğitim ile sistematik eğitim sürecinin başlangıç noktasına ilk adımını atan çocuk, olumlu olumsuz birçok faktör ile karşılaşabilmektedir. Fiziksel, duyuşsal, psikomotor, bilişsel faktörler olarak sıralanabilecek olan bu faktörler, çocuğun yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu faktörlerden duyuşsal karakterli olup en çok dikkat çekenini olarak da okul fobisi görülebilir.

Okul fobisinin birçok nedeni olmakla birlikte konu ile ilgili yapılan araştırmaların geneli, bu fobik olgunun nedeni olarak ebeveynlerden ayrılma kaygısını görmekte ve bunun temeli olarak da kaygı bozukluklarının yattığını ileri sürmektedir (Öztürk, 2006, s.7). Temel eğitim yaş seviyesindeki çocuklardan doğrudan bilgi alıp genel olarak okul fobisine sebep olan faktörleri belirlemede yetersiz kalınacağı için tanı ve desteklemede çok farklı kaynaktan yararlanmakta fayda görülmelidir. Bu doğrultuda bu fobik eğilimin ciddiyeti göz önüne alınmalı; kapsamlı bir tanı, tedavi ve destekleme için de fobik duygunun nedenlerinin belirlenmesi olarak ilk adım atılmalıdır (Chitiyo and Wheeler, 2006: 89).

1. Çocuk ve Çocukluk

Geçmişten günümüze tarihsel, biyolojik ve felsefi açıdan çokça ele alınıp irdelenmiş olan çocuk ve çocukluk kavramlarıyla yol alıp çocuğu tanımak için çocuğun doğasını ve her açıdan gelişimini öğrenmek; eğitimle birlikte antropoloji, tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe ve edebiyatı okuyup anlamlandırmak gerekir (Sağlam ve Aral, 2016).

Etimolojik anlamda çocuk; *bala*, *bebek*, *bızdık*, *çağa*, *velet* olarak adlandırılmış (Eren, 1999), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ise erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar olan her birey olarak kapsamı belirlenmiş ve tanımlanmıştır (Şirin, 2011: 21).

Çocukluk kavramının tarihsel gelişimi hakkında yazılmış başlıca eser Philippe Aries'in 1962'de basılan "Centuries of Childhood" adlı kitabıdır (Akt., Postman, 1995). Avrupa'da çocuk edebiyatı yönüyle en eski tarihe sahip Fransız edebiyatında bile Rönesans'tan önce çocuk için, çocuğa

özel yazılmış esere rastlanılmaması, çocukluk kavramının gelişiminin ne denli sancılı bir süreçten geçtiğini gösterir durumdadır ki (Sarıyüce, 2012) çocukluk kavramının bu tarihsel sürecine ilişkin durumu Neil Postman (1995, s. 2) şu sözlerle özetlemektedir: “Çocukluk fikri Rönesans’ın en büyük ve belki de en insani buluşudur.”

Bu yönüyle çocuk ayrı bir kişilik, çocukluk ise ayrı bir yaşam evresi olarak algılanmalıdır (Postman, 1995). Gelişim psikologlarınca da bir yaşam evresi olarak kabul gören çocukluk; fiziksel, duygusal, sosyal, biyolojik, zihinsel ve dil gelişim alanlarında meydana gelen ilerleme ve büyümenin eşlik ettiği gelişim ve değişim olarak kabul edilebilir. Çocukluk dönemi olarak adlandırılan bu dönem genel itibarıyla uzmanlarca 0-18 yaş aralığı olarak kabul edilir. Bu dönemin 0-8 yaş aralığı erken çocukluk, 8-12 yaş aralığı orta çocukluk ve 12-18 yaş aralığı ise ergenlik dönemi olarak adlandırılır (Ayyıldız & Akkardaş, 2020).

2. Çocuklarda Temel Eğitim

Temel eğitim okul öncesi ile başlar. Okul öncesi eğitim; doğumla başlayıp ilköğretim evresine kadar devam eden, çocukların bireysel farklılık ve yeteneklerinin öne çıktığı, gelişim özelliklerinin şekillenmeye başladığı, olumlu kişilik temellerinin atılıp gelişim evrelerinin sağlıklı bir biçimde atlatılmaya çalışıldığı, çocuğun yaratıcı yönlerinin ortaya çıkmaya başladığı, güvenli birer birey olmalarının sağlandığı, aile ve eğitimcilerin etkin bir biçimde rol oynadığı eğitim evresidir. Bu evre, yaşamın temeli olmakla birlikte öğrenme hızının da çok yüksek olduğu bir evre olarak bilinir. Ayrıca gelişim, çocuklarda genel olarak paralel ilerlese de bireysel farklılıkların da olduğunun unutulmaması gerektiği bir aşamadır (Yalman, 2007).

Ailede ebeveynlerle başlayıp okul öncesi eğitimle temellendikten sonra ilk sistemli ve düzenli eğitim öğretim evresi olarak ilköğretim, çocuğun geleceğinin yönlendirilip şekillenmesinde son derece önem arz etmektedir. Araştırmalar, ilköğretimde alınan eğitimin sonraki eğitim yaşamını olumlu ya da olumsuz boyutlarıyla büyük ölçüde biçimlendirdiğini göstermektedir (Kılıç, 2008).

Çocuğun gelişim özelliklerinin bilinmesi ve desteklenmesi; sağlıklı davranışlar sergileyen, kendi olabilen, kendini gerçekleştirebilen bireylerin yetişmesi ve bu bireylerin topluma kazandırılmasının anahtarı konumdadır. Bu yönü itibarıyla ailede ebeveynlerle başlayıp okul öncesi eğitim ile temelleri atılan ve ilköğretim ile de şekillenen temel eğitimin sosyal bir birey olarak çocuklar için kritik ve önemli olduğu gerçeği ifade edilebilir.

Çocuğun temel beceri ve eğitim alışkanlığı kazanmaya başladığı, yeteneklerini keşfedebildiği, sosyal ve duygusal beceriler edinebildiği temel eğitimde; dört duvar ve beton yığını olmanın çok ötesinde sosyo-kültürel

bir olgu olarak okul, önemli bir yer tutmaktadır. Bu sosyo-kültürel yapı içinde kimliğini kazanmayı çabalayan çocuk, canlı ve etkin bir kimlik olarak gördüğü okul yapısını tamamen içselleştirip kabullenebildiği gibi tamamen ret de edebilir ve okul denen bu yapıya karşı fobik duygular geliştirebilir. Bu duygulara bağlı ortaya çıkan davranışların nedenlerinin bir kısmının, çocuğun ailedeki bağlanma davranışlarından temelini aldığı ifade edilebilir.

3. Çocuklarla Ebeveynleri Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Kuramlar

Hem çocuk ebeveyn ilişkisi hem de çocuğun gelişim süreçleri farklı kuramcılar tarafından ele alınmış ve farklı kavramlarla açıklanmıştır.

Bunların başında Sigmund Freud'un klasik psikanalitik kuramı gelmektedir. Freud, kişilik gelişimini ilk beş-altı yıla bağlamaktadır. Kişiliğin temellerinin çocukluk döneminin ilk yıllarında atıldığını, psikoseksüel gelişim dönemlerinin her birinin ilerleyen yıllarda oluşacak kişiliğe etkisinin olduğunu savunmaktadır. Kişilik gelişimini oral dönem, anal dönem, fallik dönem, latent dönem ve genital dönem olmak üzere beş psikoseksüel döneme ayıran Freud, kendinden sonraki birçok kuramcıyı etkilemiş ve kişilik gelişimi ve ebeveyn çocuk ilişkisi bu bağlamda psikanalitik kuram çerçevesinde incelemiştir (Geçtan, 1993).

Kişilik gelişiminin hayat boyu devam eden bir süreç olduğunu belirterek Freud'un beş olan gelişim evresini sekiz evrede tanımlayan Eric Ericson, çevresine güven sağlayamayan bir çocuğa eğer sonraki gelişim evresinde ilgi ve bakım sağlanırsa, güven duygusunu geliştirebileceğini söylemesi noktasında Freud'dan ayrılır (Geçtan, 1993; Geçtan, 1994).

Freud'un klasik kuramından ayrılmadan çocuğun ilk otuz altı ayını belli bir sistematikte irdeleyen Mahler ise bireyde var olup gözlenebilen ve kesin sınırları olan "biyolojik doğum" ile ruhsal bir süreç olup yavaş gelişen "psikolojik doğum"un eşzamanlı olmadığını ifade etmektedir (Mahler & La Perriere, 1965).

Winnicott'a göre çocuk, yaşamının ilk yıllarında zaman ve mekânda dağınık deneyimler yaşar ve çocuğun kendini bütünleşmiş olarak algılaması da annesinin ona sunacağı "kucaklayıcı çevre" ile mümkün olur (Winnicott, 1998).

Çocuğun gündelik yaşamını; ebeveynlerin bakım ya da ihmaline, sevgi dolu ya da sevgisiz tutumlarına, çocuğa değer verme ya da çocuğu küçümsemelerine bağlayan Anna Freud ise ebeveynlerin aile içindeki düzen durumlarının yanı sıra annenin mizaç değişikliklerinin de çocuk üzerinde etki yarattığını belirtmektedir (Freud, 2003).

Özü itibariyle Freud'un klasik kuramını savunan Melanie Klein ise

çocukluğun ilk yıllarının ruhsal gelişim açısından kritik bir dönem olduğunu belirtmiştir. Ondan etkilenen birçok kuramcı, nesne ilişkileri kuramını geliştirmiştir (Geçtan, 1993).

Çocuk-ebeveyn ilişkisinin temel sayıltı sayıldığı diğer önemli kuram ise Bowlby'nin Bağlanma Kuramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağlanma doğumla başlayıp 0-3 aralığında şekillenen bir süreç olup çocuk ile onu büyüten ebeveynleri arasındaki ilişkiyi yansıtır. Bowlby; çocuk ile anne arasında bağlanmanın gerçekleşmesi için insan ve hareket eden objeleri tercih etmeye yönelim, sık görülen şeyleri diğer şeylerden ayırt edebilmeyi öğrenme, tanıdıklarına yaklaşma ve tanımadıklarından uzaklaşma, olumlu sonuçlanan davranışları diğerlerinden ayırt edip bu davranışların tekrarını artırma kriterlerinin gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir (Bowlby, 1969; Bowlby, 1973).

Bowlby'nin bağlanma kuramını temel alan Ainsworth ve arkadaşları ise güvenli bağlanma, kaygılı/kararsız bağlanma, kaygılı/kaçınan bağlanma olarak üç bağlanma örüntüsü oluşturmuştur (Ainsworth vd., 1978).

4. Çocuklarda Korku

Psiko-sosyal bir varlık olarak insan toplum içerisinde sürekli ilişki içerisinde dir. Bu ilişki sel ağ; korku, sevgi, nefret, aşk gibi duyguları harekete geçirir. Sosyal ilişkilerde birey, öngöremediği bazı olay ve durumlara yüzleşmek durumunda kalabilir. Bu da bireyin hayret ve korku duygusu yaşamasına sebebiyet verebilir. Birey; toplumda yalnız kaldığı zaman yalnızlık korkusu, yaşamına yönelik bir tehdit olması durumunda ölüm korkusu, işini kaybetme olasılığı ile yüzleştiğinde işinden kopma korkusu, duygusal ilişkilerinde karşısındaki partneriyle ilişkileri bozulduğunda ondan ayrılma korkusu gibi korkular yaşayabilir. Bu korkularla yüzleşen bireyin toplum içindeki konumu ve davranışları da değişebilir. Peki nedir korku denen duygu?

Korku; aşk, mutluluk, sevinç gibi temel duygulardan birisi olup psikolojik ve fizyolojik alanla ilgili bir kavramdır (Mannoni, 1992). Özpolat (2018) ise korkuyu, psikolojik ve sosyal yapı açısından sosyolojik bir kavram olarak insani bir duygu biçiminde tanımlar.

Psikolojik anlamda beklenmedik bir durum karşısında ortaya çıkabilen korku duygusunun farklı etkileri ve çeşitlerinin de olduğu ifade edilebilir. Çocukluktan başlayarak bireyde meydana gelen bu duygu yaşam boyu devam edebilir. Çocuklarda ortaya çıktığı gözlemlenebilen iğdişlik korkusu, öğretmen korkusu, okul korkusu, ebeveyn korkusu, karanlık korkusu gibi korku çeşitleri olsa da konu kapsamı itibariyle bu çalışmada okul korkusuna değinilecektir.

4.1. Çocuklarda Okul Korkusu

Sosyal açık sistemler (Aydın, 2005: 161) olarak tanımlanabilen okullar, devinimsel özellikleri ile hem çevrelerini etkileyen hem de çevrelerinden etkilenen yapılardır. Bu yönüyle okulları toplumdaki soyutlamak mümkün değildir. Okul ortamı, çocuklar için anne-baba ve yakınlarından uzun süre ayrı kaldıkları ve yakınları dışında sosyalleştikleri ilk ortam olması yönüyle hem çocuk hem de ailesi için önem taşımaktadır (Yüksel vd., 2016). Bu yüzden kimi çocuklar bu süreci ağlayarak ve okulu reddederek okula gitmemeyi seçerken kimi çocuklar da bu süreci sağlıklı atlattılar. Bu süreci sağlıklı atlatabmayan ve problem yaşayan çocuklarda okul saati yaklaştığında mide bulantısı, ağlama, sinirlilik, saldırganlık gibi fiziksel ve bedensel tepkiler ortaya çıkabilmektedir ve bu problemler genelde okula gidememe ile sonuçlanabilmektedir (Özcan ve Aysev, 2009).

Yapılan araştırmalar genel olarak okul uyum süreci esnasında yaşanan endişe ve problemlerin; çocuğun, ebeveynlerinden ayrı kalma korkusundan kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Ereymiş vd., 2009; Soysal ve Bodur, 2004; Yurtbay, 1997).

4.1.1. Okul Reddi

Okul reddi; korku, endişe gibi duygulara bağlı olarak okula gitmeyi kabul etmemek ve uzun süre okulda kalmayı tercih etmemek olarak tanımlanmıştır (Kearney, 1996). Çocukların duygusal problemler nedeniyle okula gitmek istemeyip birçok durumda devam problemi yaşamaları ile karakterize psiko-sosyal bir problem (Maynard et al., 2015: 11) olarak okul reddini Bowlby (1973) ise “Okulun kendisinden korkma ve okuldan kaçınmadan ziyade bağlanma figürünün yokluğundan, kaybindan veya güven ortamından uzak kalmaktan korkmak.” olarak ifade etmiştir.

Okul reddi gibi okul fobisi terimleri yakın anlamlı terimlerdir. Uzun yıllar boyunca okul reddi ve okul fobisi terimleri birbirinin yerine kullanılmış olsa da okul reddi teriminin birçok kavramı kapsayan şemsiye bir kavram olduğu ve okul fobisi kavramını da kapsadığı kabul edilen yaygın bir görüştür (Kearney, 2008; García-Fernández vd., 2013).

1948 yılında W. Warren tarafından okula gitmeyi kabul etmeme olarak ilk kez ele alınan okul reddi kavramı, 1958’de Hersov tarafından “A Psychiatric Study of School Refusal” (Okul reddi üzerine psikiyatrik bir çalışma) başlıklı tezde ele alınmıştır (Hersov, 1960, s.137).

Toplumsal ve genel bir anksiyete olarak tanımlanan okul reddi, okulda bulunduğu süre zarfında çocukta üzüntü, endişe gibi duygusal sorunlar yaratabilmektedir (Kearney ve Albano, 2007, s.12). Bu çerçevede Kearney, Silverman, Albano gibi araştırmacılar okul reddi ile okul reddi davranışı arasındaki kavramsal karmaşayı ortadan kaldırmak için okul reddi-

nin sebeplerine göre işlevlerini temel alarak sınıflandırmaya gitmişler ve iki kavramı ayırmışlardır (Kearney, 2008a; Kearney & Silverman, 1993, 1996). Buna göre okul reddi davranışı, okulda kalma ve okula devam süreçlerinde çocuktan kaynaklanan problem ve güçlükler olarak tanımlanmıştır (Kearney ve Silverman, 1996, s. 345).

4.1.2. Okul Fobisi

Okula gitmeme davranışı “nörotik reddetme” terimiyle her ne kadar 1913’te Jung tarafından kullanılmış olsa da korku ve kaygı sebebiyle literatürde okula gitmeme durumunu 1932’de ilk kez açıklayan yazar Broadwin olmuştur (Broadwin 1932). 1941’de ise “okul fobisi” terimini ilk kez Jahson ve arkadaşları kullanmış ve bunu, anneden ayrılmada yaşanan nörotik güçlük olarak tanımlamışlardır. 1960’larda ise Hersov İngiltere’de bu tip davranışlar için alternatif terim olarak “okul reddi”ni kullanmıştır (Blagg & Yule, 1994).

Okul fobisi olan çocuk, okula olan olumsuz tutumunu tipik biçimde bedensel itiraz ve yakınmalarıyla biçimlendirir ve evde kalma yolunda ebeveynlerini ikna etmeye çalışır ve çocuğun bu davranışı ilkokuldan liseye kadar her yaşta görülebilir (Yaşar ve Yaşar, 2010).

Okul fobisi olan çocukta, ilgili fobinin yanında birçok psikolojik belirtide görülebilir. Bu çocuklar genel olarak kendine güveni olmayan, bireysel olarak kendi başına bir iş yapmaya yetersiz, ebeveynlerine bağımlı çocuklardır. Genellikle temel eğitimin ilkokul kademesinde okula başladıkları ilk gün annelerinden (ebeveyn) ayrılma güçlüğü gösterirler. Genel olarak okul fobisi olan çocuklar aile bireyleri dışında sosyal ilişkilerde yetersiz ve asosyal kişilik gösteren bireylerdir. Daha da aşırı durumlarda sürekli üzüntülü olup evden çıkmaktan uzak dururlar (Özdoğan, 1986).

Okul fobisi çocuklarda farklı derecelerde görülebilir. Çocuğun bu fobik durumu bedenselleştirmesiyle dışa vurmaya çalıştığı durumlar sık olarak karın ağrısı, kusma, mide bulantısı, baş ağrısı, uyku bozukluğu şeklinde olur. Temelde psikolojik sebeplere bağlı ortaya çıkan bu fobik durum öyle kuvvetli ortaya çıkar ki çocuk okul korkusundan yakınmaz ve bu da genelde ebeveynlerin çocuğu okula göndermeyip doktora götürmeleri ile sonuçlanır. Birçok doktor muayenesinden sonra çocukta bedensel bir rahatsızlık olmadığı tespit edildikten sonra ebeveynler bu kez de çocuğu okula göndermeye zorlar ve bu da çocukta ilk kez somut haliyle okul fobisinin görülmesine sebep olur. Okul fobisinin somut şekliyle kendini aile içinde göstermesinin ardından çocukta ebeveynlere karşı saldırgan ve reddedici davranışlar görülür. Ardından ebeveynler çocuğun evde kalmasına tekrar izin verir ve evde huzur yeniden başlar (Özdoğan, 1986).

Çeşitli şekillerde ortaya çıkan okul fobisini İngiliz psikiyatr Berg (1969) ise, dört noktayla sınırlandırmıştır:

- Uzun süre okula gitmeyip ilke kez okula gitmesi istenen çocuk, zorluk çıkarıp okula gitmek istemez.
- Çocuk; sevinç-keder arasında gidip gelme, aşırı korku duygusu gösterme, herhangi bir sebebi olmayan bedensel yakınmalar gibi duygusal bozukluklar gösterir.
- Ebeveyn bilgisi dışında kalmadan doğrudan ebeveyn bilgisi dahilinde okula gitmemek.
- Çocukta; cinsel bozukluk, çalma, yalan söyleme, saldırganlık gibi herhangi bir sosyal davranış bozukluğu görülmez.

5. Temel Eğitim Çocuklarında Okul Fobisi ve Yapılması Gerekenler

Lise ve üniversite gençliği temel eğitim kapsamı ve konu kapsamı dışında olduğundan dolayı konunun bu bölümünde temel eğitimi kapsayan çocuklarda meydana gelen okul fobisinin oluşma nedenlerine, belirtilere ve aile-okul-çocuk üçgeninde yapılması gerekenlere değinilmiştir.

5.1. Çocuklarda Okul Fobisi Belirtileri

Çocuklarda okul fobisi oldukça değişken belirtiler gösterebilir. Okula giderken korku duygusu göstermeyen ve normal bir günmüş gibi okula gidebilen çocuk, sonraki gün yine okul korkusu ile okul gitmek istemeyebilir (Bahalı ve Yolga Tahiroğlu, 2010: 366). Okula gitmek istemeyen çocuk bunu çeşitli şekillerde davranışlarıyla gösterip dışa vurabilmektedir.

Kendini somatik formda gösteren okul fobisi ile ilişkili belirtiler arasında yürümede zorluk, hafif ateş, tuvalete çıkamama, karın ağrısı, baş ağrısı, mide bulantısı, kusma, terleme, bayılma, iştahsızlık, ishal, çarpıntı, göğüs ağrısı vb. gösterilebilir (Fremont, 2003: 1556; Bahalı, 2008: 5).

Okul fobisi; aile, çocuk, okul personeli ve çocuğun yakın çevresine stresli zamanlar yaşatabilen bir süreç olmakla birlikte tedavi edilemezse kısa ve uzun vadede çocuğun duygusal ve toplumsal yaşamını olumsuz etkileyebileceği gibi temel eğitimini de sekteye uğratıp gelişimine engel olabilir (Fremont, 2003: 1556).

5.2. Çocuklarda Okul Fobisinin Oluşum Faktörleri

Okul fobisini meydana getiren çok çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bunların en önemlisi aile dinamiğidir. Bu fobik olgu genellikle bağımlı ve patolojik çocuk-anne ilişkisinden kaynaklanabildiği (Ekşi, 2011: 76) gibi koruyucu, aşırı düşkün ebeveyn tutumlarından da kaynaklanabilmektedir (Soysal ve Bodur, 2004: 234). Yapılan kimi çalışmalar (Özcan vd., 2006: 177) ise ebeveynlerin ruhsal durumları ile çocuğun okul fobisi arasında ilişki olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

Problem çoğunlukla aileden kaynaklanıyor görünse de okul faktörü ve okuldaki ilişkiler de okul fobisinin oluşum faktörlerinde önemli rol oynamaktadır. İlgisiz ve sürekli emir verip azarlayan öğretmen profili ya da okul personeli, uygunsuz sınıf içi yerleştirme, ağır ve gereğinden fazla ödev yükü, otoriter okul yönetimi, beden eğitimi, kalabalık sınıflar, okulda ya da okul dışında akran zorbalığına maruz kalma, akran reddi, okul ya da sınıf değişikliği gibi faktörler de okul ile ilişkili okul fobisinin çocukta meydana gelmesine sebebiyet verebilmektedir (Fremont, 2003: 1556; Wimmer, 2008: 11-12; Bahalı ve Yolga Tahiroğlu, 2010: 366; Yaşar ve Yaşar, 2010: 22). Ayrıca öğrenme güçlüğü ve dil gelişim problemi yaşayan çocuklarda da okulu reddetme problemleri görülebilmektedir (Bahalı ve Yolga Tahiroğlu, 2010: 369).

5.3. Çocuklarda Okul Fobisine Yönelik Yapılması Gerekenler

Çocuğun sosyal birer birey olmasında aileden sonra en önemli kurum olarak okul kurumunun olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda çocuk, okul öncesinden başlayıp temel eğitimini aldığı okul yapısına ilk adımını attığı gün büyük önem arz etmektedir. Çocuğun; eğitim-öğretimi sağlıklı bir zeminde kazanıp topluma yararlı ve yaratıcı bir birey olması için öncelikle okul yapısına karşı fiziksel ya da duygusal olarak kazanacağı her tutum onun öncelikle temel eğitimi ve devam eden süreçte de tüm yaşamı üzerinde kalıcı izler bırakabilir. Bu yüzden de çocuğun okula karşı edinebileceği her türlü olumsuz tutuma karşı öncelikle aile ve okul yapısı bilinçli ve yapıcı bir birliktelik sürdürmek zorundadır. Bu birliktelikte her birine önemli görevler düşmektedir.

5.3.1. Ailenin Görevleri

Okul fobisi zeminin olduğu temel yapı olarak aile görülebilir. Bu bağlamda aileye önemli görev ve yükümlülükler düşmektedir. Çocuk, annesine güvenli bağlanabilmeyi öğrenebildiği gibi güvenli ayrılmayı da öğrenmeli ve bunda da ebeveynlerin rolü önem taşımaktadır. Bu çerçevede yapılması gerekenlerin bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

- Çocuk, okul yapısıyla tanışmadan önce oyun ve sosyal ilişkilerde özgür davranabilme karakteriyle yetiştirilmelidir (Kıldan, 2012: 67).
- Çocuğun temel eğitimini alması amacıyla okula gitmesi için tüm aile bireyleri tereddüt yaratmadan ısrarlı ve kararlı olabilmeli ve bunu hem söz hem de davranışlarıyla çocuğa yansıtabilmelidir (Soysal ve Bodur, 2004: 236).
- Ebeveynler; okula karşı varsa olumsuz tavır ve davranışları, çocuğun olumsuz etkilenmemesi için bunları kesinlikle çocuğun yanında dillendirmemelidir (Kıldan, 2012: 68).

- Çocuk, okula gitmemesi durumunda cesaretlendirilmeli; okulun amacı çocuğa makul bir dille söylenmeli; okula gitmemesi durumunda temel eğitiminden geri kalacağı ve bunun hem şimdi hem de yaşamının ilerleyen süreçlerinde onun için olumsuzluklara yol açacağı ifade edilmeli; okuldan korkmasının geçici bir durum olduğu ve aynı durumun benzer akranlarında da olabildiği ve kolaylıkla üstesinden gelinecek bir durum olduğu belirtilmelidir (Yaşar ve Yaşar, 2010: 23).

- Bağımlı bulunduğu anne veya baba yerine okula diğer ebeveyn tarafından veya servisle gitmesi sağlanmalıdır (Soysal ve Bodur, 2004: 236).

- Anne-baba okul bitiminde, çocukta gereksiz yere kaygı oluşturulması amacıyla çocuğunu okuldan zamanında almalıdır (Kıldan, 2012: 67).

5.3.2. Okul Yapısındaki Görevler

Toplumsal bir kurum olarak okul yapısı; okul binası, idare yönetimi, öğretmenler, okul personeli, okul sağlık çalışanları olarak ifade edilebilir. Çocuğun bağımlı olduğu aile yapısından ilk kez kopup girdiği ve eğitiminin temelini atacağı bu müphem yapı, tüm boyutlarıyla çocuğun bu yapıya karşı edineceği davranış ve tutumlarda etkili olabilmektedir. Bu yönüyle çocuğun okul fobisine karşı bir bütün olarak okul yapısına düşen belli başlı görevler de şu şekilde sıralanabilir:

- Her şeyden önce okul personeli ve öğretmenler, çocukta okula karşı fobik duyguların oluşmasının önüne geçmek için okulda çocuğun ilgi ve ihtiyacına yönelik sınıf içi-sınıf dışı etkinlikleri çoğaltılmalıdır (Yaşar ve Yaşar, 2010: 24).

- Öğretmenler düzenli olarak her yıl çocuğun oryantasyonunu kolaylaştırmak için plan yapmalı ve fobik duyguları yaşayan öğrencilerin ev ziyaretleri sıklaştırılıp onlarla yüz yüze iletişime geçilmelidir (Kıldan, 2012: 54).

- Fobik problem yaşadığı öğrenilen çocuk sistematik şekilde ilk başlarda öncelikle birkaç saat, sonrasında yarım gün ve en sonda da tam gün okulda kalacak şekilde okula oryantasyonu sağlanmalıdır (Yaşar ve Yaşar, 2010: 24).

- Okul; sınıflarından bahçesine, öğretmenlerinden idaresine kadar tüm yapısıyla çocuğun kendini oraya ait hissedebildiği bir atmosfer ile canlı ve dinamik bir iklim olmalıdır.

- Okul sağlığı çalışanları, çocuklardaki anksiyete ve kaygı durumunu belirlemek amacıyla öğretmenlerle iş birliği içinde çeşitli ölçüm ve değerlendirme araçlarından faydalanmalıdır (Lingenfelter and Hartung, 2015: 5).

- Okul sağlığı çalışanları tarafından çocuğun erken dönemde yaşamış olduğu anksiyetenin sebebi belirlenip psikososyal, davranışsal ve kognitif müdahaleler için yönlendirmeler yapılmalıdır (Valente, 2002: 68).
- Okul sağlığı çalışanları; fobik korku durumunu yönetme ve önleme konusunda ailelere eğitim verip fobik korkusu olduğu tespit edilen çocukların tanı ve tedavisi için okul personeline bilgi vermelidir (Lingenfelter and Hartung, 2015: 4).

Sonuç

Temel eğitimin temeli olarak aile yapısı, çocuğun varoluşsal kimliği üzerinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu varoluşsal kimlik arayışında çocuk, aileden başlayarak eğitimini almaya başladığı temel eğitimde okul yapısı ile karşılaşır ve bazen bu yapıya karşı olumsuz duygular edinerek fobik anksiyeteler geliştirebilir. “Okul fobisi” olarak somatik şikayetlerle form kazanan bu anksiyete durumun iyileştirilmesi ve tedavi ile desteklenip olumsuzluğun ortadan kaldırılması için başta aile olmak üzere çocuğun yakın çevresi ve bir bütün olarak da okul yapısına önemli görevler düşmektedir.

Farklı kuramcılar tarafından temel eğitimin yaş dönemi farklı adlandırmalarla ifade edilmiş olsa da ortak payda olarak bu dönem ve özellikle de bu dönemin başlangıcı kabul edilen 0-6 yaş aralığı, çocuğun sonraki tüm gelişim süreçlerinde ebeveyn tutumlarının oluşturacağı etki önemsenmiştir (Öngider, 2013). Çocukta meydana gelebilecek okul fobisi anksiyetesinde anne-babanın kritik önemi ve yakın çevrenin yanında öğretmen, idare, okul personeli, okul sağlık çalışanları ve sosyal-fiziksel tüm boyutlarıyla okul yapısından sağlanacak her türlü destek ile çocuk, sosyal birer varlık olma yolunda sağlam adımlar atabilir.

Günümüzde giderek yaygınlaşan ve huzursuzluk ile karakterize olmuş bu fobik rahatsızlığın, çocukluğun erken dönemlerinde tanınıp müdahale edilmesi ile eğitimdeki başarının düşmesinden okulu terke kadar birçok problemin önüne geçilebileceği unutulmamalıdır (Erkut & Çağlar, 2018).

Kaynakça

- Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation*. Hillsdale, N.J. : New York, Lawrence Erlbaum Associates
- Ayyıldız, E., & Akardaş, E. (2020). Aklımızdaki ‘Çocuk’: Erken Çocukluk Uzmanlarının Çocuk Algısı Fenomenolojisi. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 56-65.
- Bahalı, K., & Tahiroğlu, A. Y. (2010). Okul reddi: Klinik özellikler, tanı ve Tedavi/School refusal: Clinical features, diagnosis and treatment. *Psikiyatride Guncel Yaklaşımlar*, 2(3), 362-383.
- Bahalı, K., (2008). *Okul reddi olan çocuk ve ergenlerin ailesel özellikleri*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Adana.
- Berg, İ. (1969). Classification and Relationship to Dependency. *J. Child Psychol. Psychiat*, 10, 10, s.123-141.
- Blagg, N., Yule, W School Phobia, Ollendick, T.H., King, N. J., & Yule, W. (eds.) (1994). *International handbook of phobic and anxiety disorders in children and adolescent*, New York: Plenum Press.
- Bowlby J. (1969). Attachment and Loss: Vol.I. Attachment. New York, Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger. In *Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger* (pp. 1-429). London: The Hogarth press and the institute of psycho-analysis.
- Broadwin, I.T. (1932). A contribution to the study of truancy. *Am J Orthopsychiatry*. 2, 253-259.
- Chitiyo, M., & Wheeler, J. J. (2006). School phobia: Understanding a complex behavioural response. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 6(2), 87-91.
- Ekşi, A., (2011). *Çocukluk döneminde uyum ve davranış sorunları*. İçinde A. Ekşi (Ed.), Ben Hasta Değilim Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye: Nobel Tıp Kitabevleri, ss.73-107.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ereymiş, S., Bellibaş, E., Özbaran, B., Büküşoğlu, N. D., Altıntoprak, E., Bildik, T. & Çetin, S. K. (2009). Ayrılma anksiyetesi bozukluğu olan okul öncesi yaş grubu çocukların annelerinin mizaç özellikleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 14-21.
- Erkut, Z., & Çağlar, S. (2018). Okul Yaşamındaki Bir Problem: Okul Fobisi (A Problem In School Life: School Phobia. *International Refereed Journal Of Nursing Researches*, DOI: 10.17371/UHD.2018.3.2
- Fremont, W. P. (2003). School refusal in children and adolescents. *American family physician*, 68(8), 1555-1560.
- Freud, A. (2003). *Çocuklukta normallik ve patoloji* (Çeviri. AN Babaoğlu). İstanbul, Metis Yayınları.

- García-Fernández, J. M., Martínez-Monteagudo, M. C., & Inglés, C. J. (2013). Cómo se relaciona la ansiedad escolar con el rendimiento académico?. *Revista Iberoamericana de psicología y salud*, 4(1), 63-76.
- Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve sonrası*, 5. basım. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (1994). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Hersov, L. A. (1960). Refusal to go to school. *Child Psychology and Psychiatry*, 1(2), 137- 145.
- Kearney, C. A. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical psychology review*, 28(3), 451-471.
- Kearney, C. A. (2008a). *Helping school refusing children and their parents: A guide for school-based professionals*. NY: Oxford University Press.
- Kearney, C. A., & Albano, A. M. (2007). *When children refuse school; a cognitive behavioral therapy approach; therapist guide [DX Reader version]*. Retrieved from <https://play.google.com/books/reader?id=gS5cAinauxAC&hl=tr&pg=GBS.PP1.w.4.0.0.1>
- Kearney, C. A., & Silverman , W. K. (1993). Measuring the function of school refusal behavior: The School refusal assessment scale. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22(1), 85-96.
- Kearney, C. A., & Silverman, W. K. (1996). The evolution and reconciliation of taxonomic strategies for school refusal behavior. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 3(4), 339.
- Kıldan, A. O. (2012). Okul öncesi öğretmenlerinin ve ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocukların okul korkularına ilişkin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 49-73.
- Kılıç, Z. (2008). *İlköğretim birinci sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre okul öncesi eğitim alan ve almayan birinci sınıf öğrencilerin gelişim becerilerinin karşılaştırılması*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Lingenfelter, N., & Hartung, S. (2015). School refusal behavior. *NASN School Nurse*, 30(5), 269-273.
- Mahler, M. S., & La Perriere, K. (1965). Mother-child interaction during separation-individuation. *The Psychoanalytic Quarterly*, 34(4), 483-498.
- Mannoni, P. (1992). *Korku*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- Maynard, B. R., Brendel, K. E., Bulanda, J. J., Heyne, D., Thompson, A. M., & Pigott, T. D. (2015). Psychosocial interventions for school refusal with primary and secondary school students: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 11(1), 1-76.
- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. *Psikiyatri-de Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440.
- Özcan, Ö. & Aysev, A. (2009). Okul fobisi olan çocuklarda ruhsal bozuklukların sıklığının araştırılması. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 16(1), 13-17.

- Özcan, Ö., Kılıç, B. G., & Aysev, A. (2006). Okul korkusu yakınması olan çocukların ana babalarında ruhsal bozukluklar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 173-180.
- Özdoğan, B. (1986). Okul Fobisi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 19(1), 239-247.
- Özpolat, A. (2018). Toplumsal korkular üzerine sosyolojik bir araştırma (Fırat Üniversitesi örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Fırat Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ
- Öztürk. M. (2006). Okul Fobisi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Pellegrini, D. W. (2007). School non-attendance: Definitions, meanings, responses, interventions. *Educational Psychology in Practice*, 23(1), 63-77.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yok oluşu*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sağlam, M., & Aral, N. (2016). Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları. *Çocuk ve Medeniyet*, 2, 43-56.
- Sarıyüce, H. L. (2012). *Türk çocuk ve gençlik edebiyatı ansiklopedisi*. İstanbul: Nar Çocuk Yayınları.
- Soysal, Ş. & Bodur, Ş. (2004). Bir büyüme masalı: Okul korkusu. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 13(6), 234-236.
- Soysal, Ş., & Bodur, Ş. (2004). Bir büyüme masalı: okul korkusu. *STED*, 13(6):234-236
- Şirin, M.R. (2011). *BM çocuk hakları sözleşmesi kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Valente, S.M. (2002). Social Phobia. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 8(3):67-75.
- Wimmer, M. (2008). School refusal. *Principal Leadership*, 8(8),10-1.
- Winnicott, D.W. (1998). Oyun ve Gerçeklik (Çeviri. T Birkan). İstanbul, Metis Yayınları.
- Yalman, D. (2007). *İlköğretim okulu yöneticilerinin, birinci sınıf öğretmenlerinin, ana sınıfı öğretmenlerinin ve okul öncesi eğitim almış birinci sınıf öğrencilerinin okul öncesi eğitimden ilköğretime geçişte yaşanan uyum sorunlarıyla ilgili görüşleri* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Yaşar, V., & Yaşar, S. (2010). Okul çağındaki çocuklarda görülen okul korkusu. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 126- 127, 16-24
- Yurtbay, T. (1997). Okul fobisi vakalarında depresif belirti incelemesi. *Düşünen Adam Dergisi*, 10(3), 40-46.
- Yüksel, M. Y., Kurt, B., Gülsu, N., Akdağ, C., Aydın, F., & Erdoğan, F. (2016). Okula uyum sağlamakta güçlük çeken çocukların çizdikleri okul resimleri üzerine nitel bir araştırma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 642-658.

BÖLÜM 4

BİR ŞEKER ÜRETİM TESİSİNDEKİ ÇALIŞANLARIN ÇALIŞMA VE DURUŞLARININ REBA YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ¹

Fatih ARIK², Şenol YAVUZ³

1 Yüksek Lisans Tezi, Bir Şeker Üretim Tesisinde Çalışanların Ergonomik Risk Değerlendirme Yöntemleri İle Çalışma ve Duruşlarının İncelenmesi tezinden üretilmiştir. (Yazar: Fatih ARIK, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ)

2 Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı E-mail: fatiharik.34@gmail.com ORCID: 0000-0002-7013-6208

3 Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ, Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, ORCID: 0000-0001-6261-9296

1. GİRİŞ

Şeker fabrikalarında seri üretim yapılması fabrikada çalışan kişilerde uzun süren ve sürekli tekrar eden çalışma ve uygun olmayan vücut hareketleri şeker fabrikasında çalışan kişilerde kas ve iskelet sistemi rahatsızlıkları (KİSR) görülme olasılığını artırmaktadır. KİSR artması ergonomik açıdan risk değerlendirmesi yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.

1.1. Ergonomi

Ergonomi kelimesi Yunanca kelime olan ergon (iş) ve nomos (yasa) sözcüklerinden oluşmaktadır. Ergonomi kelimesi iş bilimi anlamını ifade etmektedir. Uluslararası Ergonomi Derneğine göre Ergonomi ya da İnsan Faktörü; “Bir sistemdeki diğer elemanlar ve insan arasındaki etkileşimi anlamakla ilgilenen bilimsel bir disiplin olup; bütün sistem performansını ve insan refahını optimize etmek amacıyla teori, ilke, veri ve tasarım yöntemlerini uygulayan meslektir” (Aşkın, 2019).

En genel şekilde tanımlanacak olursa Ergonomi; “İnsanların anatomik özelliklerini, antropometrik karakteristiklerini, fizyolojik kapasite ve toleranslarını göz önünde tutarak endüstriyel iş ortamındaki tüm faktörlerin etkisi ile oluşabilecek, organik ve psikososyal stresler karşısında sistem verimliliği ve insan-makine çevre uyumunun temel yasalarını ortaya koymaya çalışan, çok disiplinli bir araştırma ve geliştirme alanıdır” (Özkuş, 1996). TDK’ ya göre Ergonomi kelimesi “İş Bilimi” anlamına gelmekte olup dilimize Fransızcadan girmiştir (<https://sozluk.gov.tr/>, 2021).

Çalışma şartlarının düzensiz olması, fazla mesai yapılması sebebiyle bireylerdeki verimlilik azalmaktadır. Bu konudaki araştırmalar iş kabiliyeti ile ortam koşullarından etkilenmesine kadar şartları farklı olan bireylerin aynı verimlilikle çalışmasının imkânsız olduğunu göstermektedir. Bireylerin sağlıksız çalışma koşulları altında çalışması birçok sağlık sorununa (eklem hastalıkları, solunum, kas ve sinir sistemi, dolaşım, solunum vb.) sebep olduğu görülmektedir. İş yerlerinde ergonomiye dayalı çalışma sürecinin değerlendirilmeden yapılması bireylerin olumsuz iş koşullarında çalışmasına sebep olmakla birlikte buna bağlı olarak bireylerde sağlık sorunlarını ortaya çıkardığı için çalışma sırasında performansını düşürmektedir. Ergonomiye dayalı çalışma süreçlerinin belirlenmesi bireylerin sağlıklı koşullarda ve güvenli ortamlarda çalışmasına aynı zamanda başta kas ve iskelet sistemi olmak üzere birçok hastalıktan korunmasına önemli ölçüde katkıda bulunur (Gülerer, 2021).

Endüstri sektöründe bireylerin vücut özelliklerine göre belirlenmiş çalışma şartlarının sağlanmasında yapılan iş ile sağlık ve hastalığın ilişkili olduğu fikri önem kazanmış, ergonomi alanındaki çalışmalar hızını artırmıştır. Bireylerin ergonomik açıdan düzenlenmiş çalışma ortamlarında

çalışması çok önemli hale gelmiştir. Çalışma ortamlarında bireylerin verimliliğini etkileyen, sağlıklarını olumsuz etkileyen ve sağlık sorunlarına yol açan bir hayli etken bulunmaktadır. Ergonomik anlamda düzenli bir ortamda çalışılmasının en büyük avantajı bireylerin sağlığının korunması bilinciyle yapılan işin daha verimli yapılmasını sağlamasıdır. Çalışma organizasyonu ve planı yapılan bir iş ortamında ergonomi ile alakalı yapılan düzenlemeler yapılacak işte yaşanacak kaza miktarlarını önemli oranda düşürdüğü gibi bireylerin hem daha sağlıklı hem de verimli çalışmasına önemli ölçüde katkı da bulunmaktadır (Ayvaz & Yalçın, 2018).

1.2. Ergonominin Amacı

Bireyler cinsiyet, yaş, fiziki durumlarına bağlı olarak değişik özellik gösterirler. Doğdukları andan itibaren dış ortam koşulları ve dış dünyadaki pek çok olay ve araçla etkileşir ve ilişki kurarlar. Buldukları yerin aydınlık olması, ısısal özelliği, gürültü şiddeti, çalışılan ortamın kapasite özellikleri, tasarım özellikleri, yerleşimi; kullanılan makine ve teçhizat, mobilyalar, dinlenme esnasında kullanılacak araç-gereçler, gündelik hayatın içerisindeki bütün ekipman bireyin her an etkileşim yaşadığı ve onları bir çok şekilde etkileyecek çevre unsurlarıdır (Güler, 1997).

Ergonominin amacı; bireylerin yaşamını insansılaştırmak, insana yakışık hale getirmektir. Ergonomi bireylerin yaşam kalitesini yükseltir. Ergonomide bulunulan ortamın sağlık şartları bakımından uygun hale gelmesi, ortamdaki çeşitli tehlikelerin bertaraf edilmesi temel amaçtır. Bireyin çalışma saatlerinin düzenlenmesi, yapısal özelliklerine göre iş düzeni, yapılacak olan işte kullanılacak olan makine ve teçhizatın bireye uyumlu olmasının sağlanması ana amaçtır. Ergonomi kelimesinin ilk kaynaklarda iş ile işçinin uyumu olarak dar şekilde ifade edilmesi sizlerde şaşkınlık yaratmamalıdır. Bireyin yaşamının fazlaca bir bölümü çalışma yerlerinde geçmesi, çalışma şartlarının sağlıkla ilişki içinde olması ergonominin sahip olduğu ilkelerin yerleşik kullanımında etkilidir. Bu sebeple çok genel olarak yapılmış ergonomi tanımı ergonominin içerdiği konunun bir tek çalışma yeriyle ilgili olduğunu düşündürebilir. Ancak yeni doğmuş bir bebeğin yatırıldığı beşikten başlayarak oturuş koltuklara, masaların yüksekliklerine, günlük kullanımda çokça karşılaştığımız çatal, bıçak, pense, tornavida ya da makasın malzemesi ebatlarına kadar birçok özellik ergonominin konusunu oluşturur. Ergonomi bu etkenleri insanların kullanımına uygun biçime getirmeyi amaçlar (Güler, 1997).

Kısaca, ergonomi bilimi; bireylerin kullandıkları alet, makine, teçhizat ve düzeneklerin kullanım sırasında etkinliğinin artırılmasını, günlük yaşamdaki bireylerin karşılaştığı ve bireyin etkileşim içerisinde olduğu her nesnenin insana uygun tasarımını, bireylerin verimlilik ve performansının artırılmasını, ortamdaki çalışan güvenliğinin sağlanmasını, birey sağlığının

korunmasını ve daha iyi hale getirilmesini, bireyin mutluluğa ve doyumuna ulaşması ile güvenli bir şekilde çalışması amaçlanır (Güler, 1997).

Günümüze kadar gelmiş çoğu ülkede yapılmış araştırmalar, iş ortamlarında bireylerde sırt, omuz, dizlerde ağrı şikayetiyle meydana gelen sağlık sorunları, duyma yeteneği kayıpları, akciğer hastalıkları gibi birçok kronik ve akut sağlık sorunu risklerinin olduğunu göstermektedir. Bu problemlerin çözülebilmesi ve azaltılabilmesi için ergonomik faktörler kesinlikle dikkate alınmalıdır. Üretim sistemlerinde iş sağlığı ve iş başarısının artırılması için dikkate alınması gereken ergonomik etkenler; insan özellikleri, ortam ve makina özellikleri ve iş güvenliğine ilişkin etkenler olarak sınıflandırılabilir (Sabancı & Sümer, 2015).

1.3. Ergonomik Risk Faktörleri

Kas ve iskelet sistemimizle alakalı rahatsızlık ve rahatsızlığın derecesini etkileyen yapılan iş temelli faktörlere ergonomik açıdan risk faktörleri denilmektedir. Ergonomik risk faktörleri gerek dolaylı olarak gerekse doğrudan bireyi etkileyerek kas ve iskelet sistemi üzerinde hastalığın oluşmasına neden olurlar. Bireyin yaşadığı rahatsızlık durumunun fizyolojik açıdan süreci ile ilgilidir (Özcan & Kesiktaş,2007).

Ergonomik risk faktörleri üç ana grup altında toplanarak incelenebilir.

- Bireyin Psikolojisi İle İlgili Faktörler
- Zihinsel Olarak Yüklenme
- Psiko-Sosyal Etkiler
- Dış Çevre İle İlgili Faktörler
- Ortam Sıcaklığı ve Nemlilik
- Gürültü Düzeyi
- Vibrasyon Etkisi
- Havalandırma ve Ortamdaki Tozlar
- Ortam Aydınlanması
- Kimyasal Etkisi ve Zararlı Maddeler
- Fiziksel Açıdan Faktörler
- Statik Açıdan Duruş Faktörleri
- Uygun Olmayan Duruşlar
- Tekrarlı Yapılan Hareketler
- Aşırı Güç Kullanılması
- Sıkışma (Özcan & Kesiktaş,2007).

Dış çevre ile ilgili ergonomik risk faktörleri yaşanan iş kazalarında oldukça etkili rol oynar. Dış çevre faktörleri yukarıda alt başlıklar altında belirtilmiştir. Dış çevre ile ilgili faktörlerin yaşanan iş kazalarının oluşmasındaki etkileri ile ilgili olarak gözlem ve araştırmalar sonucunda çalışma koşullarındaki yetersizliklerinden doğrudan etkilendiği bunun yanında bireylerin psikolojik durumlarından dolayı olarak etkilendiği görülmüştür (Aksüt vd., 2020).

1.4. Literatürdeki Örnek Çalışmalar

Lojistik sektöründeki yönelik çalışmada, el bilgisayarı ile okutma işinde REBA skoru 2 ile düşük risk, palet taşıma işleminde REBA skoru 9 ile yüksek risk, streçleme işinde REBA skoru 9 ile yüksek risk, forklift ile araç boşaltma işleminde RULA skoru 6 ile orta risk, reach-truck kullanma (geri) işleminde RULA skoru 5 ile orta risk olarak belirlenmiştir. NIOSH yöntemi kullanılarak mal hazırlama işlemindeki NIOSH skoru B:5.49, V:7.46 ile çok riskli olduğu tespit edilmiştir (Tümer & Kırıcı, 2018).

Perakende sektöründe bir süpermarkette yapılan çalışma sonucunda kasap reyonu elle kaldırma işi NIOSH indeksi başlangıç ve varış skoru 0.65 ile 1.34 şeklinde hesaplanmıştır. Varış kaldırma indeksi 1'den büyük olması ve çalışan kişinin işlemi çok defa tekrarlaması sebebiyle iyileştirme gerektirdiği tespit edilmiştir (Özay & Doğanbatır, 2018).

Genel mikrobiyoloji laboratuvarlarında REBA yöntemine göre personel C' nin mikroskop ile yaptığı çalışmanın REBA analizinde Boyun skoru: 2, Gövde skoru: 3, Bacak skoru: 2, Postür skoru: 5, A skoru: 5, Üst kol skoru: 3, Ön kol skoru: 1, Bilek skoru: 1, Eşleştirme skoru: 1, B skoru: 4, C skoru: 5, Aktivite skoru: 1 olarak saptanmış çalışması sırasında ergonomik orta düzey risk altında olduğu görülmüştür (Özdemir & Günay, 2017; Alici & Gündüz, 2016)

2. YÖNTEM

2.1. REBA ANALİZİ (hızlı tüm vücut değerlendirmesi)

REBA yapılan işle bağlantılı olarak kas - iskelet bozukluklarının risk durumunu ergonomiye veya pahalı ekipmanlara çok gereksinim hissetmeden kolay şekilde değerlendirmek amacıyla Hignett ve McAtamney tarafından 1998 tarihinde araç şeklinde önerilmiştir. REBA daha çok sağlık ve diğer hizmet alanlarında bulunan öngörülemez iş, vücut duruşları tiplerine daha uygun olması sebebiyle tasarlanmış uygulama yöntemidir (Sağıröglü vd., 2015).

İlk aşamada boyun, gövde ve bacakların analizi yapılır. Öncelikli olarak boyunun duruşu belirlenmektedir. Şekil 2.1 de verildiği gibi boyunun 0° ile 20° arasında kalan pozisyonları için +1 puan, 20° den daha büyük

açıyla yapılan boyun duruşuna +2 puan verilir. Bu puanların yanında Tablo 2.1. e göre boynun kendi eksenini etrafında döndürülmesi veya yana doğru çevrilmesine +1 puan verilir (Erdemir & Eldem, 2020).

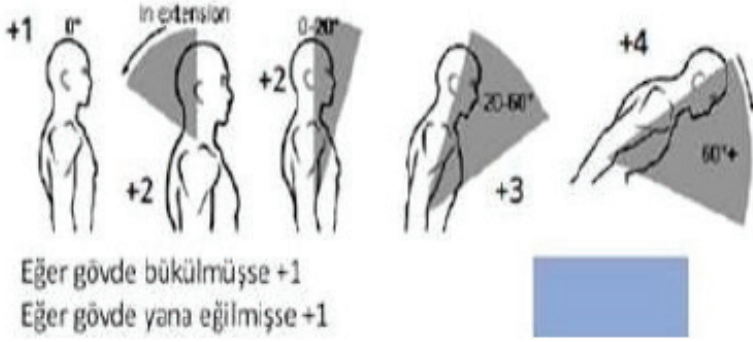

Şekil 2.1. REBA metodu boynun pozisyonlarının belirlenmesi (McAtemney & Hignett, 1998).

Tablo 2.1. Boyun puanı hesaplama tablosu (McAtemney & Hignett, 1998).

Hareket	Puan	Değişim Puanı
0°-20° bükülme	1	
>20° bükülme	2	Boyunda dönme varsa; +1 Boyunda yana eğilme varsa +1
Esneme	2	

Gövde puanı belirlerken Şekil 2.2. de görüldüğü gibi gövde boyna paralel pozisyonda yani 0° ise +1 puan şeklinde değerlendirilir. 0° ile 20° aralığında gövde +2 olacak şekilde puanlanır. 20° ile 60° aralığında +3, 60° ve daha fazlaysa +4 puan verilmektedir. Tablo 2.1. ye göre gövdenin kendi ekseninde dönmesi veya eğilmesi varsa +1 puan daha eklenir. Şekil 2.2. de REBA metodunda gövde pozisyonlarının belirlenmesi gösterilmiştir (McAtemney & Hignett, 1998).

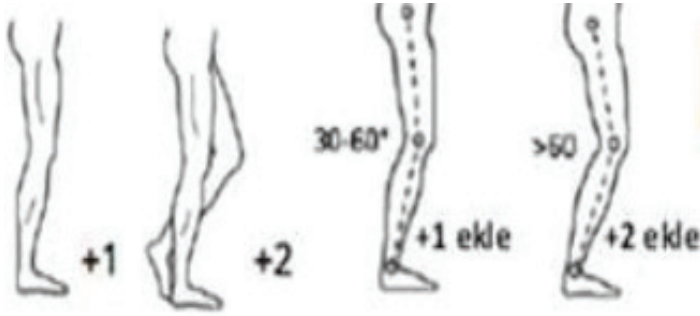

Şekil 2.2. REBA metodunda gövde pozisyonlarının belirlenmesi (Hignett & McAtemney, 2000).

Tablo 2.2. Gövde puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

Hareket	Puan	Değişim Puanı
Dik duruş	1	
0° - 20° bükülme 0° - 20° esneme	2	Gövde dönme hareketi yapmışsa +1 Boyun yana eğilme hareketi yapmışsa +1
20° - 60° bükülme >20° esneme	3	
>60° bükülme	4	

Bacak duruşları Şekil 2.3. te görüldüğü gibi normal pozisyonu sağlamışsa yani iki ayakta yere basıyorsa +1 puan verilir. Tek ayağın yere bastığı durumlarda +2 puan verilir. Tablo 2.3. e göre dizde 30° ve 60° arasında bükülme varsa puana +1 puan, 60° üstünde bükülme varsa +2 puan eklenir. Bu verilere göre Tablo 2.3. te hesaplaması yapılır. Şekil 2.3. te REBA metodunda bacak pozisyonlarının belirlenmesi gösterilmiştir (Hignett & McAtemney, 2000).

Şekil 2.3. REBA metodunda bacak pozisyonlarının belirlenmesi (Hignett & McAtemney, 2000).

Tablo 2.3. Bacak puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

Hareket	Puan	Değişim Puanı
Yürürken veya oturken bacaklar beden yükü taşıyorsa	1	Dizler 30° -60° arasında bükülüyorsa +1;
bacak üzerinde beden yükü varsa;dengesiz duruş varsa	2	Dizler 60° den fazla bükülüyorsa +2

Boyun, gövde, bacakların analizleri yapıldıktan sonra tablolardan edinilen değer ile Tablo 2.4. ten “Duruş Puanı” bulunur.

Tablo 2.4. REBA Tablo A (Hignett & McAtemney, 2000).

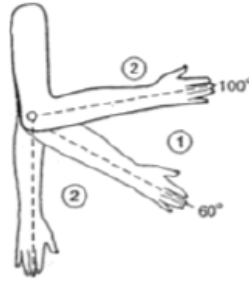
Tablo A	Boyun												
	1			2			3						
Bacaklar	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	
1	1	2	3	4	1	2	3	5	3	3	5	6	
2	2	3	4	5	3	4	5	6	4	5	6	7	
Gövde	3	2	4	5	6	4	5	6	7	5	6	7	8
4	3	5	6	7	5	6	7	8	6	7	8	9	
5	4	6	7	8	6	7	8	9	7	8	9	9	

“Duruş Puanı”na aşağıda gösterilen “Kuvvet/Yük Puanı” üzerine eklenerek Puan A hesaplanır. Tablo 2.5 e göre bireyin kaldırdığı yük 5 kg’dan azsa 0 puan; 5 - 10 kg arasında ise +1 puan; 5 kg’dan fazlaysa +2

Tablo 2.6. Üst kol puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

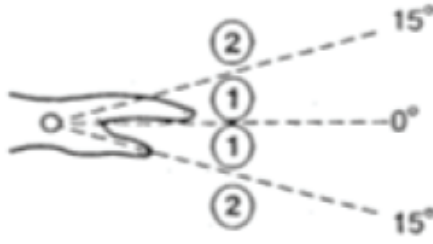
Hareket	Puan	Değişim Puanı
0° - 20° bükülme 0° - 20° esneme	1	
0° - 45° bükülme > 20° esneme	2	Omuz yukarı yönelmiş şekilde çalışılıyorsa +1; Üst kol hareketi kısıtlanıyorsa +1; kollar desteklenmişse veya ortaklaşa çalışma varsa -1
45° - 90° bükülme	3	
> 90° bükülme	4	

Alt kol, Şekil 2.6 da ve Tablo 2.7 de görüldüğü gibi 60° -100° arasıdaysa +1 puan verilir. 0° ile 60° arasında veya 100° nin üzerinde açı var ise +2 puan verilip "Alt Kol Puanı" puanı hesaplanır (Hignett & McAtemney, 2000). Şekil 2.6. te alt kol puanlama göstergesi gösterilmiştir. (Hignett & McAtemney, 2000).

Şekil 2.6. Alt kol puanlama göstergesi (Hignett & McAtemney, 2000).**Tablo 2.7.** Alt kol puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

Hareket	Puan
60° - 100° bükülme	1
< 60° bükülme	2
>100° esneme	2

El bileği puanlaması için Şekil 2.7. da görüldüğü üzere bilek aşağı veya bilek yukarı doğru 15° açı ile çalışma yapıyorsa +1 puan; 15° nin üzerinde bir açıysa +2 puan verilir. Tablo 2.8. e göre el bileği yan tarafa doğru eğiliyor veya döndürülmüş şekilde kullanılırsa hesaplanacak puana +1 puan eklenir ve Tablo 2.9. a göre "Duruş Puanı" bulunur. Şekil 2.7 de bilek puanlama göstergesi gösterilmiştir (Hignett & McAtemney, 2000).

Şekil 2.7. Bilek puanlama göstergesi (Hignett & McAtemney, 2000).

Tablo 2.8. Bilek puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

Hareket	Puan	Değişim Puanı
15° 'ye kadar bükülme 15° 'ye kadar esneme	1	Bilekler sağa ve sola bükülmüşse +1; bilekler döndürülmüşse +1
15° 'den bükülme 15° 'den esneme	2	

Tablo 2.9. Bilek puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

Tablo B	Alt kol						
		1			2		
	Bilek	1	2	3	1	2	3
	1	1	2	2	1	2	3
	2	1	2	3	2	3	4
Üst kol	3	3	4	5	4	5	5
	4	4	5	5	5	6	7
	5	6	7	8	7	8	8
	6	7	8	8	8	9	9

Bulunan "Duruş Puanı"na Tablo 2.10. da bulunan "Tutuş Puanı" eklenip Puan B hesaplanır. Tutulan cisim kolay kavranabiliyorsa puan eklenmemektedir. İdeal olarak tutuş ve kavrama mümkün ancak kabul edilebilir görülüyorsa +1 puan eklenir. Elde tutmak mümkün ama kabul edilebilir kavrama söz konusu değil ise +2 puan eklenir. Kavrama imkânsız ise +3 puan eklenir (Yaylı & Çalışkan , 2019).

Tablo 2.10. Tutuş puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

Hareket	Puan
İlgili ekipmanların tutma yerleri uygun ve orta şiddetli tutma kuvveti	0
El tutuşu kabul edilebilir, fakat ideal değil, herhangi vücut bölgesiyle desteklenmiyor	1
El tutuşu kabul edilemez ama mümkün	2
Tutma yeri yok herhangi birpozisyonda elle tutmak ya da vücutla tutmayı desteklemek mümkün değil	3

Diğer adımda Tablo A değeri ile Tablo B değeri kullanılarak Tablo 2.11. e göre Tablo C puanı oluşturulur (Hignett & McAtemney, 2000).

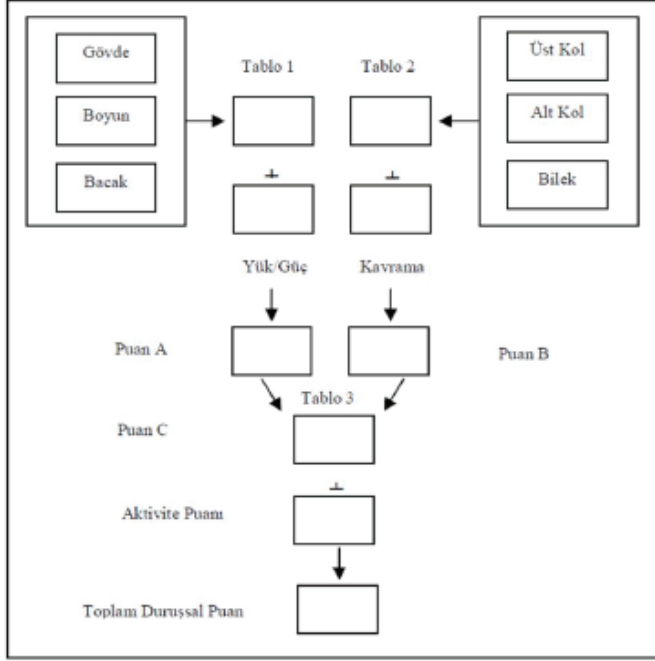
Tablo 2.11. REBA Tablo C (Hignett & McAtemney, 2000).

Tablo C	B Skoru											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	1	1	1	2	3	3	4	5	6	7	7	7
	2	2	2	3	4	4	5	6	6	7	7	8
	3	2	3	3	4	5	6	7	7	8	8	8
	4	3	4	4	4	5	6	7	8	8	9	9
	5	4	4	4	5	6	7	8	8	9	9	9
A Skoru	6	6	6	6	7	8	8	9	9	10	10	10
	7	7	7	7	8	9	9	9	10	10	11	11
	8	8	8	8	9	10	10	10	10	10	11	11
	9	9	9	9	10	10	10	11	11	11	12	12
	10	10	10	10	11	11	11	11	12	12	12	12
	11	11	11	11	11	11	12	12	12	12	12	12
	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12

Elde edilen Tablo C puanına Tablo 2.12. ye göre “Aktivite Yoğunluk Puanı” da eklenerek REBA puanlama göstergesi doğrultusunda REBA puanı bulunur. Bulunan REBA puanı, Tablo 2.13. e göre değerlendirilerek alınması gereken önlemler belirlenir (Erdoğan, 2019).

Tablo 2.12. Aktivite yoğunluğu puanı hesaplama tablosu (Hignett & McAtemney, 2000).

Durum	Puan
Organ veya organlar bir dakikanın üstünde aynı konumda kalıyorsa	1
Yürümeden aynı şekilde dakikada 4 ve daha fazla iş yapıyorsa	1
Hızlı biçimde duruş pozisyonunda değişiklik oluyorsa	1

Şekil 2.8. REBA skorunun belirlenmesi (Kazami, 2016).

Tablo 2.13. REBA risk derecelendirme tablosu (Hignett & McAtamney, 2000).

Derece	REBA Skoru	Risk Seviyesi	Önlem
0	1	İhmal edilebilir	Gerekli değil
1	2 – 3	Düşük	Gerekli olabilir
2	4 – 7	Orta	Gerekli
3	8 – 10	Yüksek	Kısa zaman içinde gerekli
4	11 – 15	Çok yüksek	Hemen gerekli

3. REBA METODU UYGULAMALARI

3.1. Ağaçların budanması işlemi

Ağaçların budanması işlemi Resim 3.1'de gösterilmektedir. Ergonomik risk analizinde REBA yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan REBA yönteminin detaylı puanlaması Tablo 3.1'de verilmiştir. Çalışma şeklinin puanlama sonucu 5'tir. Çalışma pozisyonu değerlendirme tablosu göz önünde tutulursa orta risklidir. Önlem gerektiği gözlemlenmiştir.

Resim 3.1. Ağaçların budanması işlemi

Tablo 3.1. Ağaçların budanması işleminin hesaplanması

Ağaç Budama			
BOYUN			ÜST KOL
2			5
GÖVDE	TABLO A	TABLO B	ALT KOL
1	1	7	2
BACAK	TAŞINAN YÜK	TUTUŞ PUANI	BİLEK
1	0	0	1
<hr/>			
A PUANI	1	7	B PUANI
	TABLO C		
	C PUANI	4	
AKTİVİTE YOĞUNLUĞU		1	
REBA PUANI		5	

3.2. Ağaç çevresindeki otların yolunması işlemi

Ağaç çevresindeki otların yolunması işlemi Resim 3.2’de gösterilmektedir. Ergonomik risk analizinde REBA yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan REBA yönteminin detaylı puanlaması Tablo 3.2’de verilmiştir. Ç-

İşma şeklinin puanlama sonucu 5'tir. Çalışma pozisyonu değerlendirme tablosu göz önünde tutulursa orta risklidir. Önlem gerektiği gözlemlenmiştir.

Resim 3.2. Ağaç çevresi otların yolunması işlemi

Tablo 3. 2. Ağaç çevresi otların yolunması işleminin hesaplanması

Otların Yolunması			
BOYUN			ÜST KOL
1			2
GÖVDE	TABLO A	TABLO B	ALT KOL
3	5	2	2
BACAK	TAŞINAN YÜK	TUTUŞ PUANI	BİLEK
3	0	1	1
<hr/>			
A PUANI	5	3	B PUANI
	TABLO C		
	C PUANI	4	
AKTİVİTE YOĞUNLUĞU	1		
REBA PUANI	5		

3.3. Arge tohum çalışmaları için markör ile ekilecek alanın açılması işlemi

Arge tohum çalışmaları için markör ile ekilecek alanın açılması işlemi Resim 3.3'te gösterilmektedir. Ergonomik risk analizinde REBA yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan REBA yönteminin detaylı puanlaması Tablo 3.3'te verilmiştir. Çalışma şeklinin puanlama sonucu 5'tir. Çalışma pozisyonu değerlendirme tablosu göz önünde tutulursa orta risklidir. Önlem gerektiği gözlemlenmiştir.

Resim 3.3. Arge tohum çalışmaları için markör ile ekilecek alanın açılması işlemi

Tablo 3.3. Arge tohum çalışmaları için markör ile ekilecek alanın açılması işleminin hesaplanması

Markör Kullanma			
BOYUN			ÜST KOL
1			2
GÖVDE	TABLO A	TABLO B	ALT KOL
1	4	2	2
BACAĞ	TAŞINAN YÜK	TUTUŞ PUANI	BİLEK
4	1	0	1
<hr/>			
A PUANI	5	2	B PUANI
	TABLO C		
	C PUANI		
	4		
AKTİVİTE YOĞUNLUĞU	1		
	REBA PUANI		
	5		

3.4. Bahçe çapalama işlemi

Bahçe Çapalama işlemi Resim 3.4'te gösterilmektedir. Ergonomik risk analizinde REBA yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan REBA yönteminin detaylı puanlaması Tablo 3.4'te verilmiştir. Çalışma şeklinin puanlama sonucu 5'tir. Çalışma pozisyonu değerlendirme tablosu göz önünde tutulursa orta risklidir. Önlem gerektiği gözlemlenmiştir.

Resim 3.4. Bahçe Çapalama işlemi

Tablo 3.4. Bahçe çapalama işleminin hesaplanması

Çapa Yapma			
BOYUN			ÜST KOL
1			3
GÖVDE	TABLO A	TABLO B	ALT KOL
2	2	3	1
BACAĞ	TAŞINAN YÜK	TUTUŞ PUANI	BİLEK
1	2	1	1
<hr/>			
A PUANI	4	4	B PUANI
	TABLO C		
	C PUANI		4
AKTİVİTE YOĞUNLUĞU			1
REBA PUANI		5	

4. SONUÇLAR

Şeker üretimi yapan firma bünyesinde yapılan tekrarlı hareketlerin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan verilere göre çalışma ortamında çalışanların gözlemlenmesi ve ergonomik açıdan REBA risk analizi yönteminin kullanılması sonucunda, iyileştirilmesi gerekli olan çalışma duruşlarına ait tespiti, risk düzeyi ve önlem gerekli olup olmadığı sonuçlarını Tablo 4.1 ve Tablo 4.2 de belirtilmektedir.

4.1. REBA analiz yöntemi kullanılarak yapılan tüm çalışma duruşları için hesaplamalar

Şeker fabrikası bünyesinde REBA analiz yöntemi kullanılarak yapılan tüm çalışma duruşları için hesaplamalar Tablo 4.2’de verilmektedir.

Tablo 4.1. REBA yöntemine göre işlerin değerlendirme tablosu

No	İş Tanımı	REBA skoru	Risk seviyesi	Önlem
1	Ağaçların budanması işlemi	5	Orta	Gerekli
2	Ağaç çevresi otların yolunması işlemi	5	Orta	Gerekli
3	Arge tohum çalışmaları için markör ile ekilecek alanın açılması işlemi	5	Orta	Gerekli
4	Bahçe çapalama işlemi	5	Orta	Gerekli

Bulguların tespit edilmesinde REBA(hızlı tüm vücut değerlendirmesi) ergonomik risk analiz yöntemi kullanılmış ve ergonomik açıdan somut veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda düzeltici faaliyetler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 4.2 REBA risk analizi düzeltici faaliyetler

No	İş tanımı	REBA skoru	Risk seviyesi	Önlem	Düzeltilici faaliyet
1	Ağaçların budanması işlemi	5	Orta	Gerekli	Uzun saplı ağaç budama testeresi kullanılmalıdır.
2	Ağaç çevresi otların yolunması işlemi	5	Orta	Gerekli	Ayakta kullanılabilen manuel ot yolma aracı kullanılabilir.
3	Arge tohum çalışmaları için markör ile ekilecek alanın açılması işlemi	5	Orta	Gerekli	Ergonomik koşullara uygun açıdan hareket edilmelidir.
4	Bahçe Çapalama işlemi	5	Orta	Gerekli	Ergonomik koşullara uygun açıdan hareket edilmelidir.

Şeker fabrikası bünyesinde çalışan işçilerin çalışması esnasındaki vücut pozisyonları ve postür duruşları ergonomik açıdan gözlemlenmiştir. Farklı iş kollarında çalışan işçilerin KİSR riskini azaltmaya yönelik duruş pozisyonları geliştirilebilmesi, hem statik hemde dinamik yönden hızla değişim gösteren kas hareketleri için puanlama yapılabilmesi, yapılan hareketlerin tek tek ve bölümler halinde puanlanabilmesi, ekipmana gerek duyulmadan uygulanabilmesinin mümkün olması sebebiyle REBA ergonomik risk analiz yöntemi kullanılmış ve ergonomik açıdan somut veriler elde edilmiştir.

REBA risk analizi kullanılarak yapılan risk değerlendirme analizi sonucunda yapılan işlerin 1'nin düşük riskli, 13'nün orta riskli, 11'nin yüksek riskli olduğu tespit edilmiştir. Kolların açılarak, eğilmenin fazla olduğu, boyun ve bileklerde dönme hareketinin yaşandığı işlerde risk fazla çıkmıştır. Örnek olarak çapa makinası çalıştırma işleminde yüksek riske karşılık başlatıcı ipi tutamağı değiştirilmesi ve ergonomik koşullara uygun açıda hareket edilmesi önerilmiştir. Diğer bir örnekte ise şeker pancarının su jeti ile kanala düşürülmesi işlemi yüksek riskli çıktığı için çalışma yerinin yükseltilerek denge sağlanmış şekilde kullanılması önerilmiştir. REBA kullanılarak yapılan risk değerlendirme analizinin tüm düzeltici faaliyetleri (önerileri) Tablo 4.2' de verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aşkın, A. (2019). *Küçük ve orta ölçekli orman ürünleri sanayi işletmelerinde iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarının ergonomik açıdan incelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Özkul, A. E. (1996) *Ergonomi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- <https://sozluk.gov.tr/>. (2021). Retrieved from Türk Dil Kurumu Web Sitesi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Gülerer, S. (2021). *Bir konfeksiyon fabrikasında seçilmiş ergonomik risklerin iş sağlığı ve güvenliği kapsamında analizi ve risk değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ayvaz, B. & Yalçın, E. (2018). İşletmelerde iş sağlığı ve güvenliği açısından ergonomik risk ölçümü: tekstil sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(34), 13-30.
- Güler, Ç. (1997) *Ergonomiye giriş*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi.
- Sabancı, A., & Sümer, S. K. (2015). *Ergonomi*. Nobel.
- Özcan E. & Kesiktaş N. (2007). Yüğü hafiflet. *İş Sağlığı ve İş Güvenliği Dergisi*, 7(34), 3-8.
- Aksüt, G., Eren, T. & Tüfekçi, M. (2020). Ergonomik risk faktörlerinin sınıflandırılması: Bir literatür taraması. *Ergonomi*, 3(3), 169 - 192.
- Tümer, E. & Kırıcı, B. (2018). *Lojistik depo sektöründe REBA, RULA ve NIOSH yöntemleri ile ergonomi alanında bir irdeleme*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özay, M. E. & Doğanbatır, Ç. Ş. (2018). Perakende sektöründe bir süpermarkette REBA, NIOSH ve SNOOK tabloları yöntemlerini kullanılarak ergonomik risk analizi vaka çalışması. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 448-459.
- Özdemir, G. & Günay, İ. C. (2017). *Genel mikrobiyoloji laboratuvarlarında ergonomik yüklemnin REBA ve Rula yöntemleri ile belirlenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Alici, H., & Gündüz, T. (2016). Vakumlu sistemler ile yük kaldırma ve taşıma işinin insan sağlığına etkisinin değerlendirilmesi. *PressAcademia Procedia, Global Business Research Congress (GBRC)*, 23-32, İstanbul.
- Sağiroğlu, H., Coşkun, M.B. & Enginel, N. (2015). REBA ile bir üretim hattındaki iş istasyonlarının ergonomik risk analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 339-345.
- Erdemir, F. & Eldem, C. (2020). Bir döküm atölyesindeki çalışma duruşlarının dijital insan modelleme tabanlı REBA yöntemi ile ergonomik analizi. *Po-*

liteknik Dergisi, 23(2), 435-443.

- McAtemney, L. & Hignett, S. (1998). Technical note rapid entire body assessment (REBA). *Ergonomist*, Nottingham City. *Applied Ergonomics* 31(2), 5-201.
- Hignett, S. & McAtemney, L. (2000). Technical note rapid entire body assessment (REBA). *Applied Ergonomics*, (31), 201-205.
- Yaylı, D. & Çalışkan, E. (2019). Comparison of ergonomic risk analysis methods for working postures of forest nursery workers. *European Journal Forest Engineering*, 5(1), 18-24.
- Erdoğan, H. (2019). *Bir belediye'deki çöp konteynerlerinin boşaltılması işleminin OWAS ve REBA ergonomik risk değerlendirme yöntemleri kullanılarak analizi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

BÖLÜM 5

DİJİTALLEŞME VE GELECEĞİN ÇALIŞMA HAYATINDA İNSAN KAYNAKLARI

Cemile ÇETİN¹, Pelin ÇALIŞKAN ILGAR²

1 Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-6659-4855

2 İnsan Kaynakları Uzmanı, ORCID: 000-0002-8339-373X

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın usta zanaatkarlarından yirminci yüzyılın fabrika işçilerine ve şimdilerde ise yirmi birinci yüzyılın yapay zeka destekli dijital işçileri ile robotlarına kadar, çalışma hayatı çok yol almıştır. Küreselleşme ve demografik değişikliklerle birleştiğinde, dijital teknolojiler yaşama, çalışma, iş yapma ve iletişim kurma şeklimizi kökten değiştirmiş ve değiştirmeye devam etmektedir. Bu süreç kurum içi ve kurum dışı çalışanlar, çalışma zamanı ve kişisel zaman, çalışma cihazları ve kişisel cihazlar, işyeri ve kişisel alan ile kuruluşlar, müşteriler ve tedarikçiler arasındaki sınırları ortadan kaldırmaktadır. Geline nokta yapay zeka ve robotik dünyasında makineler sadece insanların yaptığı işi yapmakla kalmamakta aynı zamanda ‘düşünme işini’ de gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Dış çevresel değişikliklere ve taleplere yanıt olarak İnsan Kaynakları (İK) işlevi, emek refahından personel yönetimine, stratejik İK'ya ve şimdi dijital veya akıllı İK'ya yavaş ama istikrarlı bir şekilde evrilmiştir (Bondarouka ve Brewster, 2016). Tıpkı dış iş ortamının yerel merkezli ve istikrarlı olmaktan küresel ve son derece belirsiz hale gelmesi gibi, İK fonksiyonunun odak noktası da pasif ve reaktif olmaktan stratejik ve çevik olmaya kaymıştır (Thite, 2020: 1-2).

21. yy dünyanın küreselleştiği bir çağdır. Bu çağda hepimiz yüksek teknolojik ortamda yaşıyoruz. Teknoloji hızla ilerlerken, gerçek ve sanal dünyaların sürekli yakınsaması ekonominin tüm sektörlerinde yenilik ve değişimin ana itici gücü olacaktır. Böyle bir ortamda örgütlere rekabet avantajı sağlayacak olan unsur çalışanların dijital teknolojiyi en verimli şekilde kullanma yetenekleri olacaktır (Kagerman, 2015: 24, Gupta, 2017: 1). Dijital teknolojiler, insanların, örgütlerin, kuruluşların ve hükümetlerin bilgiyi işleme ve iletişimi yönetme biçimlerini değiştirmiştir. Bu değişim kendi içinde bilginin işlenmesinde daha hızlı depolama ve erişim hızı için daha büyük kapasite sağlamıştır (Lavender, 2010: 127). Sanal gerçekliklerin, sosyal ağların, 3D yazıcıların ve yapay zeka (AI) destekli sistemlerin artması, yaşadığımız dünyanın radikal bir şekilde dönüştüğünün ve dönüşeceğinin kanıtıdır.

Dijital çağ olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz yüzyıl teknoloji- de meydana gelen değişimler ile hayatı birçok alanda kolaylaştırırken birçok alanda da zorlaştırmıştır. Bilhassa çalışma hayatında meydana gelen değişiklikler bu zorluğu gözler önüne sermektedir. Bu nedenle çalışanların dijitalleşmeye yönelik tutumlarını anlamaya ihtiyaç vardır (Niedzwiecka ve Pan, 2017: 1).

Dijitalleşmenin çalışanlar üzerindeki etkilerinin anlaşılmasının, örgütlerin verimliliği ve rekabet edebilirliği üzerinde de belirleyici olacağı

düşüncesinden hareketle çalışmada Dördüncü Sanayi Devrimi, Endüstri 4.0, dijitalleşme ile dijitalleşmenin çalışma hayatına olan etkileri çok yönlü olarak ele alınmaktadır.

1. Dördüncü Sanayi Devrimi, Endüstri 4.0 ve Dijitalleşme

İnsanlık tarihi toplumsal gelişim süreci ve çalışma hayatı açısından değerlendirildiğinde ilk ve önemli kırılmanın tarım devrimi ile başladığını söylemek mümkündür. Avcı-toplayıcı toplumların tarım toplumuna doğru evrilmesiyle birlikte yaşam tarzlarında büyük bir değişim olmuştur. Çalışma tarihi açısından yaşanan en köklü değişim ise sanayi devrimiyle birlikte gerçekleşmiştir. Üretim buhar gücünün aktarıldığı makineler vasıtasıyla fabrikalarda gerçekleşirken, çalışmaya atfedilen değer ve önem önceki toplumlarla kıyaslanmayacak biçimde olumlu bir anlam kazanmıştır (Yankın, 2019: 3).

Dördüncü Sanayi devrimi sıklıkla Endüstri 4.0 ile eşanlamli olarak kullanılsa da aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Endüstri 4.0 kavramı ilk olarak Almanya Hannoer Messe ticaret fuarında büyüyen pazardaki yeni teknolojiler dahil olmak üzere imalat endüstrisinde inovasyon, gelişmeler ve süreçlerin başarısını ifade edecek şekilde kullanılmıştır (Sorooshian ve Panigrahi, 2019: 903-905). Endüstri 4.0 aynı zamanda “akıllı fabrika” olarak adlandırılan uygulamalarla da ilgilidir. Akıllı bir fabrikada, fiziksel dünyanın sanal bir kopyası ve merkezi olmayan karar verme geliştirilebilmektedir. Fiziksel sistemler hem birbirleri ile hem de insanlarla nesnelere interneti ve ilgili hizmetler aracılığı ile gerçek zamanlı olarak işbirliği yapabilmekte hatta iletişim kurabilmektedir (Morrar, vd., 2017: 13). Endüstri 4.0 aynı zamanda üretim ve üretim sistemlerinde dijitalleştirme, organizasyonel dönüşüm ve üretkenliği artırma arasındaki ilişkide Dördüncü Sanayi Devrimine göre daha dar ve hayati odaklanma özelliğine sahip olan önemli bir bileşendir (Philbeck ve Davis, 2019: 17-18). Siber-fiziksel sistemler, internet ve geleceğe yönelik teknolojilerin yanı sıra teşvik edilmiş insan-makine etkileşimi paradigmaları ile akıllı sistemler felsefesini uygulayan dördüncü sanayi devrimidir. (Sorooshian ve Panigrahi, 2019: 903-905). Günümüzde hem sanayileşmiş hem de ileri teknolojiler ile üretim yapan toplumlarda özellikle Endüstri 4.0 ön plana çıkmakta ve bu alana önemli ölçüde finansal kaynak ayrılmaktadır (Yardımcıoğlu, vd., 2019: 36). Ulaşılmak istenen amaçlar arasında, insana özgü hataların azaltılmak istenmesi, kaynakların daha iyi bir şekilde planlanarak üretim maliyetlerinde tasarruf sağlanması, üretim miktarı ile kalitesinin yanı sıra verimlilikte ve gelirlerde artış elde edilmek istenmesi ve müşteri memnuniyetinin sağlanması yer almaktadır (Erturan ve Ergin, 2018: 14).

Dördüncü Sanayi Devrimi ise ekonomik, politik ve sosyal değerlerin yaratılması, değiş tokuş edilmesi ve dağıtılma biçimindeki bir dizi önemli de-

ğişimi temsil etmektedir. Değerlerdeki bu değişimler; dijital, fiziksel ve biyolojik dünyaları kapsayan yeni teknolojilerin ortaya çıkmasıyla yakından ilgilidir ve birbirlerini birleştirip güçlendirdiklerinde en güçlü olanlarıdır. Tüm dünyaya yayılan çağdaş teknolojik kültürde, Dördüncü Sanayi Devrimi Sheila Jasanoff'un "sosyoteknolojik hayali" olarak adlandıracağı şeyi temsil etmektedir. Kavram, toplumun geçmişe dair deneyimlerini ve onun potansiyel gelecek vizyonlarını hatırlatarak dikkati şimdiye odaklamaktadır. 4. Sanayi Devrimi hem ekonomik tarih hem de politik değişimle bağlantılı dilden yararlanarak, piyasalarda, bilgi akışlarında, istihdam eğilimlerinde, çevresel sonuçlarda ve küresel güç dengesindeki değişimlerde devam eden ve olası değişikliklerin önemini vurgulamaktadır (Philbeck ve Davis, 2019: 17-18). Diğer üç Sanayi Devrimi'nin amacı üretimin daha verimli hale getirilmesini sağlamak iken günümüz çalışma hayatında artan belirsizlik ve rekabet ortamında örgütler varlığını sürdürebilmek için, inovasyon, AR-GE, üretim teknikleri, müşterilerine ulaşım stratejileri gibi konularda yakın işbirliği ve hızlı adaptasyonu sağlayan internet tabanlı yapılara ihtiyaç duymaktadır (Bujak, 2018'den aktaran, Sayar, 2019: 34). Bu nedenle Dördüncü Sanayi Devrimi diğer üç Sanayi Devrimi'nden farklıdır. Dördüncü Sanayi Devrimi, Üçüncü Sanayi Devrimi'nin dijital teknolojilerinin veri merkezli temellerinin mümkün kıldığı hızlı bilgi alışverişine ve İkinci Sanayi Devrimi'nin kalbindeki elektrik ve telekomünikasyon sistemlerine dayanmaktadır. Bugün, güçlü makine öğrenimi algoritmaları, düşük maliyetli sensörler ve gelişmiş aktüatörlerin birleşimi, teknolojilerin fiziksel ortamımıza sorunsuz bir şekilde yerleştirilmesine izin vermektedir. Dahası; gelişmiş görüntüleme, sinyal işleme ve gen düzenleme yaklaşımlarıyla birleştirildiğinde, fizyolojik durumumuzu ve bilişsel yetilerimizi etkileme potansiyeline sahiptirler. Dijital teknolojiler, günlük yaşamın bir parçasıdır ve yeni bir fiziksel ve biyo-mantıksal teknolojiler katmanına yol açtıklarından, üzerlerinde ortaya çıkan yeni teknolojilerin yetenekleri varlığın anlık işlevselliğinin ötesine genişletme yollarını değerlendirmek çok önemlidir. Bu şekilde katlanarak daha fazla miktarda veri iletebilmekte, depolanabilmekte ve işlenebilmektedir (Philbeck ve Davis, 2019: 18).

Nitekim, Ocak 2016'da Dünya Ekonomik Forumu Kurucusu ve İcra Kurulu Başkanı Klaus Schwab, Dördüncü Sanayi Devrimi adlı bir kitap yayınlamıştır ve Dördüncü Sanayi Devrimi ortaya çıkan teknolojilerin, gelişen sosyal normların, ulusal politik tutumlar ile ekonomik gelişmelerin ve uluslararası ilişkilere kadar uzanan neredeyse tüm insani gelişme yelpazesinin üzerindeki etkisini çerçevelemek ve analiz etmek için kullanılmıştır. Dördüncü Sanayi Devrimi teknolojik değişimin hem tüm endüstriler hem de toplum bölümleri ile ilgili bir dönüşümün itici gücü olduğunu doğrulamaktadır (Philbeck ve Davis, 2019: 17).

1970'li yıllardan itibaren, teknolojinin ilerlemesi ve bilgisayarın ha-

yatın her alanında yaygın bir şekilde kullanılması ile birlikte adı duyulmaya başlanan ve geçtiğimiz birkaç on yılda yavaş yavaş ivme kazanan “dijitalleşme” son yıllarda artmıştır (Kagerman, 2015: 24). Dijitalleşme kavramının çeşitli tanımları bulunmaktadır. İlk ve basit tanımında dijitalleşme, ulaşılabilir bilgilerin ve var olan kaynakların, her türlü süreçlerin bir bilgisayar tarafından okunabilecek, planlanabilecek şekilde dijital ortama aktarılması ve dijital ortamda yürütülmesidir. Analog bilgilerin alınması, bunların sıfırlanması ve şifrelere kodlanmasını ifade etmektedir (Yankın, 2019: 9). Bu şifreler bilgiyi yapılandırmak için 0 ve 1 rakamlarını kullanan ikili kodun kullanılmasıdır. Dijital sistemler tüm girdileri 0’lar ve 1’lerin ikili yapılarına çevirmekte, bu daha sonra sayılar ve rakamlar düzeyinde depolanabilmekte, aktarılabilir ya da manipüle edilebilir hale gelmektedir (Lunenfeld, 2000’den aktaran Lavender, 2010: 125-126). Bir başka tanımında dijitalleşme, bir görüntüyü, veriyi, nesneyi, metni, videoyu tüm dünyaya aktarılacak elektronik biçime dönüştürmek anlamına gelmektedir (Gupta, 2017: 1).

Dijitalleşme; kurumların, kişilerin veya örgütün kaynaklarını, yeni dünya eğilimleri arasında olan dijital teknolojilerin oluşturmuş olduğu fırsatlardan faydalanarak ek gelir, yenilikçi gelir, büyüme kapasitesi ile birlikte işletmeye değer katacak operasyonel hedeflere dönüştürmek amaçlı gerçekleşen süreçtir (Konstantinou, 2016: 1558). Kısa ve uzun vadeli gelecekte toplumu ve işletmeleri değiştiren ana eğilimlerden biri olarak tanımlanmaktadır (Tihinen ve Kääriäinen, 2016: 1). Dijitalleşme, bilgi teknolojilerinin ortaya çıkmasında kilit fonksiyon oynayan analog yapılanmaya kıyasla yüksek düzeyde işleme, mükemmel depolama ve neredeyse tüm formatlarda geniş veri aktarımı sağlamaktadır (Gupta, 2017: 1). Aynı zamanda yöneticilere, kuruluşlarının yeni pazarlara açılmaları, paydaş etkileşimlerini artırmaları ve maliyetleri düşürmelerini sağlayan gerekli araçları da sunmaktadır (Yankın, 2019: 8; Yetkin, 2019: 2).

Alan yazında dijitalleşme ve dijitalleştirme kavramları sıklıkla birbirleri yerine kullanılmakta olsa da anlamları farklıdır. Dijitalleşme “basitçe analog bilgileri dijitalle dönüştürme sürecini” ifade ederken dijitalleşme ile önemli operasyonel verimlilikler elde edilebilir ve hatalar azaltılabilir. Nitekim, hastanın eczane siparişlerinin doktor tarafından sisteme işlenmesi, ilaçları hazırlaması için eczacıya iletilmesi ya da onları hastaya vermesi gereken hemşireye otomatik olarak iletilmesi dijitalleşme iken (Gobble, 2018: 56-57) dijitalleştirme ise hem “dijital veya bilgisayar teknolojisinin bir kuruluş, endüstri, ülke vb. tarafından benimsenmesi veya kullanımının artması” olarak tanımlanmakta hem de “bir iş modelini değiştirmek, yeni gelir ve değer üretme fırsatları sağlamak için dijital teknolojilerin kullanılması” anlamına gelmektedir (Gobble, 2018: 56; OED Online 2010a; OED Online 2010b, Gartner Inc. n.d.’dan aktaran, Görs, vd., 2019: 209-210).

Andersson ve arkadaşlarına (2016: 52) göre, “her organizasyonun dijital yolculuğu bireyseldir ve görünürde net bir hedef yoktur. Dijital için tek tip bir yol ya da aslında herhangi bir “doğru yol” yoktur (Thite, 2020; 9). Dijitalleşme; daha çok kayıt sistemleri ve giderek artan bir şekilde etkileşim sistemleri ile ilgili iken dijitalleştirme ise etkileşim sistemleri ve analiz ile dijitalleştirilmiş verilerden yararlanma ve süreçler ile ilgilidir. Dijitalleştirmede, dijitize edilmiş veriler, harekete geçmek ve değişim yaratmak için kullanılacak bilginin temelidir. Dijitalleşme operasyonel bir zorunluluk iken dijitalleştirme, bir işi ve hatta muhtemelen bir sektörü yeniden tanımlama fırsatı sunan “vizyoner bir dijital değer teklifi” gerektirmektedir (Gobble, 2018: 56-57).

Çarpıcı olan dijitalleşme ve dijitalleştirme tanımlarının bu değişimlerden etkilenen bireye atıfta bulunmuyor oluşudur. Mevcut tanımların yanı sıra birey üzerindeki etkilerine de yer veren kapsamlı bir tanım yapmak gerektiğinde dijitalleşme; “bilginin artmasıyla birlikte, iletişim teknolojilerinin artan soyutluluğu ile esneklik süreçlerinin ve sonuçlarının bireyler, örgütler, endüstriler ve toplumlar tarafından bireyselleştirilmesinin karakteristik sonucudur” (Görs, vd., 2019: 210) olarak ifade edilebilir.

2. Dijitalleşme ve Çalışma Hayatı

Günümüz çalışma hayatının en önemli konulardan biri haline gelmiş olan dijitalleşme ve dijital varlıklar (hepsi olmasa da) çoğu kuruluşta bulunabilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasından bu yana işgücü piyasaları ve iş süreçleri muazzam bir dönüşüm geçirmiştir ve yeni teknolojilerin etkileri 1960’lı yıllardan beri araştırılmaktadır. Fernández-Macías (Eurofound, 2018), dijitalleşmenin organizasyonlar ve çalışma hayatı üzerindeki dört ana etkisini özetlemiştir. İlk etki, yeni teknolojilerin yeni iş rolleri ve yeni süreçler yaratması nedeniyle görev ve mesleklerdeki değişikliklerdir. İkinci etki, çalışma koşullarını içermektedir. Nitekim, teknolojinin uygulanmasıyla yeni fiziksel, psikolojik ve çevresel gereksinimler ortaya çıkmıştır. Üçüncü etki, istihdam koşullarında sözleşmeden ve sosyal koşullarından doğan konularda yaşanan önemli değişikliklere vurgu yapmaktadır. Son etki ise endüstriyel ilişkilerde özellikle işverenlerin ve çalışanların ilişkilerini nasıl düzenlediği ve anlaşmazlıkları nasıl çözdüğü gibi konularda meydana gelen değişikliklerdir (Cijan, vd., 2019: 3-4).

Yeni teknolojilerin ve dijital emek platformlarının ekonomik ve sosyal etkisinin yanı sıra iş ve istihdam üzerindeki etkileri de her zaman ikirciklidir. Bir yandan, işgücü piyasasına giriş engellerini azaltabilir, daha iyi eşleştirme prosedürleri yoluyla işe katılımı ve belirli grupların (engelliler, uzun süreli işsizler, emekliler, gençler vb.) çalışma koşullarını kolaylaştırabilir iken öte yandan dijital emek platformları tipik olarak

bağımsız bir işgücüne dayanır. Aynı zamanda yeni teknolojiler ve dijitalleşme bir yandan ekonomik büyümenin ve sosyal ilerlemenin temel bir itici gücü olur iken diğer yandan mevcut sosyoekonomik yapıları ve onları koruyan kültürel ve kurumsal mekanizmaları bozabilmektedir. Teknik değişim insanlık tarihinde her zaman mevcut olmasına rağmen, hızı ve sosyoekonomik sonuçları doğrusal değildir (Pesole, vd., 2018: 7). Nitekim, geçtiğimiz yarım yüzyılda, bilişim ve telekomünikasyon teknolojileri gibi yüksek teknolojide yaşanan gelişmeler iş dünyasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bugünün üretimi geçmişten çok farklı şekilde gerçekleşmektedir. Yeni işler ve meslekler ortaya çıkarken, üretimin artan otomasyonu, yapay zekâ ve giderek artan robotik teknolojiler çalışma yaşamının gündemine yerleşmiştir. “Mavi yakalı” veya “manuel” işlerde uzun vadeli bir düşünüş söz konusuysen, “beyaz yakalı” veya “manuel olmayan” işler eşdeğer bir artışla yükselmektedir. “Beyaz yakalı” işler arasında özellikle doktorlar, hemşireler ve ilgili sağlık uzmanları gibi tıbbi meslekler dahil olmak üzere profesyonel meslekler büyümüştür. Bununla birlikte iş ve meslek tanımları değişerek, birçok yeni iş ve meslek de ortaya çıkmıştır. Yönetim kademesinde, dijitalleşme sürecine liderlik eden Dijital Strateji Uzmanı, Dijital Pazarlama Sorumlusu, Dijital Genel Müdür veya Dijital Müşteri Deneyimi gibi çeşitli unvanlar altında da çalışabilen “dijital faaliyetlerden sorumlu başkan” ya da kısaca CDO (Chief Digital Officer) bunlardan bazılarıdır. Yükselen eğilim ne olursa olsun asıl vurgulanan işlerin daha yüksek seviye veya yaratıcı beceriler gerektirmesidir. Ancak yüksek beceri gerektiren bazı işler otomasyon riski altında olduğundan, yüksek eğitilmiş çalışanlar da işgücü piyasasında artan rekabetle karşı karşıya kalacaklardır. Yeni nesil büyük veriye dayalı bilgisayarlar esas olarak düşük becerili işlerde çalışan kişileri etkileyecek ve hali hazırda artan eşitsizliği daha da arttıracaktır. Daha az eğitilmiş çalışanlar da bilhassa otomasyona maruz kalacaklardır (Kurtulmuş, 2012: 162; Yankın, 2019: 4; Peetz, 2019: 88-92; ETCIO, 2018: PwC, 2017: Frey ve Berger, 2014: 17).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) değişimlerin nedeni olarak çalışma hayatına damgasını vuran 6 yeni teknolojiye bahsetmektedir. Bunlar, nesnelere interneti, büyük veri, bulut bilişimi, robotik, 3 boyutlu yazıcılar ve öğrenen makinelerdir. Bunlardan özellikle son üçü, birçok işi, hatta belki de imalat gibi endüstrileri modası geçmiş hale getirme potansiyeline sahiptir. “Nesnelere interneti”, “büyük veri” ve “bulut bilişimi” çalışma şekillerini etkileyecek; ancak robotik, 3D baskı ve makine öğrenimi hem işin nasıl yapıldığını hem de sahada kaç iş olacağını etkileyecektir (Peetz, 2019: 94). Böylece tek başlarına değil ancak etkileşimleri ile yeni iş modelleri doğurup; sanayiden topluma, toplumdaki bireye kadar daha önce görülmedik bir şekilde büyük değişimleri tetiklerken, aynı zamanda çalışma yaşamını da dönüştürmektedirler (Yankın, 2019: 23). Bir başka

bakış açısında yeni gelişen teknoloji dalgası, bilgisayarların yapabilecekleri konusunda çarpıcı ilerlemeler getirmekte ve “zorunlu sekiz” olarak ifade edilen unsurlardan oluşmaktadır. Bunlar; nesnelerin interneti (IoT), yapay zeka (AI), robotlar (robotics) insansız hava araçları (drones), 3-D printerlar (3-D printing), artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR) ve blockchain’dir. Bu unsurlar birincil işlevlerine göre; girdi (nesnelerin interneti ve insansız hava araçları), işleme (yapay zeka, blockchain) ve çıktı (sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, robotik, 3 boyutlu baskı) olarak gruplanabilmektedir (PwC, 2017: 23).

Dijitalleşme ile birlikte işgücünde aranan *vasıflar/ yetkinlikler* değişmiştir. ABD ekonomisinde yer alan işler bunu doğrular niteliktedir. 2002-2016 yılları arasında önemli ölçüde dijital bilgi gerektiren işler ile istihdamdaki payları hızla artmıştır. 2016 yılına gelindiğinde, istihdamı yüksek olan mesleklerdeki (dijital puanı 60 ve üzerinde olan) dijital içerik payı üç kattan fazla artarak istihdamları %4,8’den %23’e çıkarken (yazılım geliştiriciler ve finansal analistler), orta düzeyde dijital içeriğe sahip mesleklerde istihdam (dijital puan 33–60 aralığı) yüzde 39,5’ten yüzde 47,5’e yükselmiştir (avukatlar ve büro çalışanları). Buna karşılık, düşük dijital puana sahip mesleklerde istihdam (33’ün altında) ani bir düşüşle yüzde 55,7’den yüzde 29,5’e inmiştir (güvenlik görevlileri, aşçılar) (Muro, vd., 2017).

Dünya ekonomik forumu tarafından yayımlanan “The Future of Jobs Report 2020”ye göre dijitalleşme ile birlikte talebin en çok arttığı *görevler / meslekler* arasında veri analistliği, veri bilimciliği, yapay zeka ve makine öğrenimi uzmanlığı, robotik mühendislik, yazılım ve uygulama geliştiriciliği ile dijital dönüşüm uzmanlığı bulunmaktadır. Süreç otomasyonu uzmanlığı, bilgi güvenliği analistliği ve nesnelerin interneti uzmanlığıysa işverenlerin daha fazla talep ettiği yeni ortaya çıkan görevlerden bazılarıdır. 2025 yılında ortadan kalkacak işler arasında ise veri girişi memurluğu, idari sekreterlik, bordro yazmanlığı, denetleyicilik ve montaj işçiliği, kelime işlemciliği, santral operatörlüğü ile tele pazarlama bulunmaktadır (https://www3.weforum.org/docs/ WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf).

Bir yandan her yıl pek çok yeni iş yaratılırken diğer yandan firmaların küçülmesi veya kapanması nedeniyle çok sayıda işte yok edilmektedir¹. Yapay zeka ve otomasyon gelişmeye devam ettiği sürece bazı işlerin makinelerle değiştirilmesi giderek daha kolay olacaktır (Peetz, 2019: 94). Otomasyon, işletmeler için doldurulması zor pozisyonları otomatikleştirerek geçmişte olduğundan daha fazla seçeneğe sahip olmak anlamına gelmektedir. Otomasyon ile işçilerin pazarlık etme gücü azalmıştır. Sermaye, modern ekonomilerde emeğe göre giderek daha önemli bir rol oynar hale gelmiştir. Bu ortamda işçiler, bir işverenin işlerini robotlarla değiştireceği

1 Mailonline’da yayımlanan bir makaleye göre Sony, küresel işgücünün% 6’sı civarında dünya çapında 10.000 iş kaybının yaşandığını açıklamıştır. Benzer portal, Kasım

korkusuyla önemli ücret artışları istemekte daha az istekli olacaklardır (Leduc ve Liu, 2019).

Dijitalleşme ile birlikte *çalışma mekânı ya da işyeri kavramı* konusunda net bir tanım yapmak da güçleşmiştir. Beyaz yakalı çalışanlar için internetin olduğu her yerden çalışmak mümkün olmaktadır ve standart dışı çalışma mekanları yaygınlaşmaktadır. Post endüstriyel dönüşüm ile birlikte; çağrı üzerine çalışma, iş paylaşımı gibi yeni istihdam biçimleri ortaya çıkmış ve dijitalleşme süreci evden çalışmaya olanak tanımıştır. Bilhassa evden çalışma kavramı Covid 19 durgunluğunun bir sonucu olarak büyük ölçüde uzaktan çalışmaya ve e-ticarete geçilmesiyle birlikte günden güne ilerleme kaydetmiş, evden çalışma düzenlemelerindeki artış yeni bir pazar yaratmıştır (Harward Business Review, 2020: 16). Bu sanal çalışma ortamlarına “Dijital Çalışma Portalı” da denilebilmektedir. Çalışanların elektronik iletişim aygıtları üzerinden erişebildiği, yalnızca içinde buldukları kuruma ait bilgileri içeren ve çalışanlar arası etkileşimi en üst seviyeye taşıyan, şirket dışındayken bile rahatlıkla erişebildikleri “dijital çalışma portalı” gibi yeni yapılar, işyeri kavramı konusunda post endüstriyel dönüşümle başlayan bulanıklığı daha da derinleştirmektedir (Yankın, 2019: 24). Glasssoor’dan elde edilen veriler evden çalışmaya erişimin 2011 yılından bu yana neredeyse iki katına çıktığını göstermektedir (Harward Business Review, 2020: 18). Nitekim dijitalleşmenin istihdamdaki görünümelerinden biri olarak, değişen istihdam biçimlerinde çevrimiçi bir platform aracılığıyla ücretli iş arzı ve talebinin eşleştirilmesi olarak anlaşılan ve platform çalışması (platform work) olarak da ifade edilen yeni çalışma mekanları ve işyerleri yalnızca platformların ve bunlara bağlı çalışanların sayısını artırmakla kalmamakta aynı zamanda platformlarda gerçekleşen iş türleri ve kullanılan iş modelleri de gün geçtikçe çeşitlenmektedir (Eurofound, 2018: 4). GİG ekonomisi olarak da bilinen ve ifade edilen platform ekonomisi genellikle başlıca iki çalışma biçimini içermektedir: “kalabalık/ topluluk çalışması” ve “uygulamalar aracılığıyla isteğe bağlı çalışma”. İlk çalışma biçimi çevrimiçi platformlar aracılığıyla bir dizi görevi tamamlamayı kapsayan çalışma faaliyetleri iken uygulamalar aracılığıyla isteğe bağlı çalışma ise hem ulaşım, temizlik ve benzeri geleneksel çalışma faaliyetlerinin yanı sıra büro işlerinin yürütülmesinin, firmalar tarafından yönetilen uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirildiği hem de asgari hizmet kalite standartlarının belirlenmesi ve işgücünün seçimi ile yönetimine müdahale edilen bir çalışma biçimidir. Platformlar çok sayıda iş gücünü içermektedir. Gelinek noktada, UBER 160.000 civarında küresel bir iş gücüne sahiptir; ABD’li rakibi Lyft’in 50.000 çalışanı bulunmaktadır. Amazon Mechanical Turk (AMT), uluslararası çapta 500.000

ayının sonlarında, Mercedes Benz’in sahibi Daimler’in dünya çapında 10.000 kişiyi işten çıkaracağını duyurduğu bir başka portal ile gündeme gelmiştir (Ashraf, 2020: 90).

kişiye kadar kitle çalışmasına aracılık etmektedir (Petz, 2019: 169-170).

İşyeri kavramının değişmesiyle birlikte *mesai ve dinlenme kavramı* da iç içe geçmiş durumdadır. Dijitalleşme ile birlikte çalışmanın mesai saatlerini aşarak elektronik posta ya da mesaj yoluyla çalışanın evine ya da tatilde olduğu sürenin içine de girmeye başladığı görülmektedir. Bu durumun çalışanlar üzerinde farklı etkileri söz konusudur. Çalışma saatleri dışında iş e-postalarına bakıp bunlara yanıt vermek zorunda kalan çalışanlara normal koşullarda fazla mesai olarak değerlendirilmesi gereken durumda fazla mesai için ek ücret ödenmemesinin stres, tükenmişlik, uyku sorunu ve ilişki zorluklarına yol açtığı belirtilmektedir. Bu duruma karşı sendikalar toplu iş sözleşmelerine özel hüküm koymaya başlamışlardır. Fransa’da yasa yoluyla düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. 1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren yasada; 50’den fazla kişi çalıştıran işletmeler, çalışanların e-posta almamaları ve göndermemeleri gereken saatleri belirleyecektir (BBC, 2017; Yankın, 2019: 24-25).

Yapay zeka “öğrenme, anlama, akıl yürütme ve etkileşim gibi insan benzeri bilişsel süreçleri” gerçekleştirebilen makineler anlamına gelmekte ve dijitalleşme ile ilgili dikkat çeken bir teknolojik gelişmedir (European Parliament, 2019: 2). Yapay zeka yeni bir alan değil; teorik ve teknolojik temelini çoğu, Alan Turing, Marvin Minsky ve John McCarthy gibi bilgisayar bilimcileri tarafından son 70 yılda geliştirilmiştir. Emek faaliyetlerini çok daha büyük ölçekte ve hızla çoğaltabilir, hatta bazı görevleri insanların yeteneklerinin ötesinde gerçekleştirebilir (Purdy ve Daugherty, 2016: 5-10). Robotik ve yapay zekadaki hızlı ilerlemeler ile robotlar, yalnızca birkaç yıl önce insan becerileri gerektiren daha fazla işi ve görevi yerine getirebilir ²(Leduc ve Liu, 2019). Bunun sonucunda yapay zekanın “akıllı otomasyon” dediğimiz yeni bir sanal iş gücü yaratabileceği, mevcut iş gücü ve fiziksel sermayenin becerilerini tamamlayıp ve geliştirebileceği öngörülebilir³ (Purdy ve Daugherty, 2016: 12). Gelecekte, ülkelerin ekonomik ve kalkınma süreçleri üzerinde özellikle yapay zekanın büyük etkiye sahip olacağı söylenebilir. Nitekim, Accenture tarafından yapılan bir araştırma, yapay zekanın 2035 yılına kadar yıllık küresel ekonomik büyüme oranlarını ikiye katlayabileceğini gösteriyor (Purdy ve Daugherty, 2016: 3)

ABD’deki tüm *istihdamın* yaklaşık % 47’sinin en azından orta vadede (yani gelecek 10 ila 20 yılda) makineler, robotlar veya bilgisayar program-

2 Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan “The Future of Jobs Report 2020’ye göre 2025 yılı itibarıyla insanlar ve makinelerin işte geçirdiği ortalama tahmin süresi eşit olacaktır. Algoritmalar ve makineler öncelikli bilgi ve veri işleme ile geri çağırılmaya, idari görevlere ve geleneksel emeğinin bazı yönlerine odaklanacaklardır. İnsanların göreceli üstünlüklerini korumaları beklenen görevler arasında yönetim, danışmanlık, karar alma, akıl yürütme, iletişim kurma ve etkileşim bulunmaktadır (Harvard Business Review, 2020:14).

3 Buna bir örnek, Suudi Arabistan tarafından vatandaşlık verilen ve 2016 yılında Hong Kong merkezli Hanson Robotics tarafından yaratılan insansı robot Sophia’dır (Adhikari, 2020:52).

ları tarafından değiştirme tehdidi altında olacağını öngörmektedir (Frey ve Osborne, 2014: 22). Türkiye’de 2020’lerde işlerin %14’ünün, 2030’larda ise %33’ünün otomasyon riski altında olduğu hesaplanmıştır (PwC, 2017: 16). Özellikle sürücüler, çevirmenler, biletleme acenteleri, banka memurları, montaj hattındaki işçiler, tele-pazarlamacılar ve müşteri hizmetleri asistanları gibi rutin ve şu anda insanlar tarafından yapılmakta olan işler kısa bir süre sonra yapay zeka tarafından gerçekleştirilebilir (Adhikari, 2020: 52). Bu açıdan değerlendirildiğinde teknolojinin ve dijitalleşmenin istihdamı olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir. Diğer bir deyişle herhangi bir abartıya bakılmaksızın, yapay zekanın, artık yeni teknolojinin tehdit ettiği rutin işler olmadığı anlamına geldiğini de belirtmek mümkündür. Çünkü bazı işlerin, yapay zeka geliştikçe ikamesi kolaydır. Hatta yapay zeka bazı işleri insanlardan daha iyi bile gerçekleştirebilir. Bunun nedeni yalnızca her bir yapay zekanın, saniyeler içinde işlenebilen geçmiş modellerle ilgili büyük verilere dayanması değil, aynı zamanda insan dışı (hatta ‘insan ötesi’) niteliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak yine de bazı işlerin, özellikle insan emeği -bilhassa duygusal emek-yaratıcılık gerektiren birçok işin yerine konması çok daha zor olacaktır (Peetz, 2019: 94; Harari, 2018’den aktaran Adhikari, 2020: 52). Çünkü insanı taklit etmek ve algılamak onlarca yıldır programcılar için bir zorluk merkezi olmuştur. Sürücüsüz arabalar bugün Kalifornia karayollarında dolaşılıyor olsalar da, trafiğin yoğun olduğu saatlerde araba kullanmak bir bilgisayarın asla yapamayacağı bir şeydir (Frey ve Berger, 2014: 17).

Yine de yapay zeka ve robotik gibi yeni teknolojilerin birçok yeni iş sahası yaratacağına inanılmaktadır⁴ (PwC, 2017: 17). Dünya Ekonomi Forumu’nun öngörüsü; 2022 yılına kadar 75 milyon işin sona ereceği, ancak 58 milyon net artışla 133 milyon daha yeni iş yaratılacağı yönündedir (Cann, 2018). Bu yeni işlerden bazıları doğrudan bu yeni teknolojilerle ilgili olacak, ancak çoğu, bu teknolojilerin getireceği üretkenlik, gelir ve refahtaki genel artıştan kaynaklanacaktır. Ek gelirler harcanırken, bu tür teknolojilerin tarih boyunca yaptığı gibi, ek işgücü talebi ve dolayısıyla yeni işler yaratacaktır (PwC, 2017: 17).

Yeni teknolojilerin yeni işler yaratacağına ya da yarattığına yönelik örneklerden ilki yapay zekanın, mantıksal akıl yürütme, öğrenme ve kendini düzeltme gibi bir insan beyni işlevinin makinelerle simülasyonunu gerektirdiğine yönelik olması verilebilir. Bu, büyük miktarda verinin gerekli olduğu makine öğrenimi yoluyla elde edilir. Makine öğrenimi, nispeten uzun bir süre boyunca büyük miktarlarda veri besleyerek performansları artan eğitim algoritmalarını gerektirir. Veriler makineler tarafından

4 Örneğin dördüncü sanayi devrimi teknolojilerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi gibi şu anda mevcut olmayan sektörlerde yaratılabilecek yeni işler gibi -veri koruma ve siber güvenlik; ve veri yakalama ve düzeltme, bunlardan birkaçına

yakalanamadığı ve büyük bir kısmı belgelerden, görüntülerden, seslerden ve videolardan oluşturulduğundan, girdi, kalite kontrol ve bunları işlemek için büyük ölçekte insan kaynaklarına ihtiyaç duyulur. Diğer herhangi bir endüstri gibi; yapay zeka endüstrisi de, veri girişleri, fırçalama ve işleme gibi değer zincirinin alt ucunun daha düşük ücretli ülkelerde yapıldığı bir değer zinciri gibi çalışır. Bu, gelişmekte olan ülkelerdeki çoğunlukla genç, nispeten iyi eğitilmiş kişilere istihdam fırsatları sağlar. Buna bir örnek, Birleşik Krallık (İngiltere) ve ABD'deki ofislerinin yanı sıra yapay zeka için veri girişi, kalite kontrol ve işlemenin çoğunun bulunduğu Kenya ve Nepal gibi ülkelerde bulunan Cloud Factory adlı bir şirketti. Şirket, yalnızca Nepal ofisinde, çoğu yarı zamanlı çalışan ve düzenli resmi eğitimlerini sürdüren yaklaşık 2.800 gence (18-30 yaş arası) istihdam fırsatı sağlamaktadır (Adhikari, 2020: 53-54). Benzer şekilde, Etiyopya merkezli iCog Labs adlı bir şirket, büyük ölçüde gelişmiş ülkelerde bulunan müşterilerine makine öğrenimine dayalı veri analizi, mobil robotlar ve bilişsel robotik ve bilişsel mimari dahil olmak üzere çeşitli yapay zeka tabanlı projelere destek sağlamaktadır (Lewton ve McCool, 2018).

Yeni teknolojilerin yeni işler yaratacağına yönelik diğer örnek ise kökeni 18. yy'a ait bilgisayar terimidir. Bilgisayarda başlangıçta tek bir mesleğe, hesaplama işini yapan mesleğe atıfta bulunuyordu. Bilgisayarın gelişi işçiler tarafından tekrarlayan hesaplamalar yapma rutin faaliyetinin kademeli olarak makinelere aktarılması anlamına geliyordu. Bu da işçileri daha az sıkıcı ve akıl karıştırıcı görevleri yerine getirme konusunda serbest bırakıyordu. İlerleyen zamanda bilgisayar, bilgisayar programcıları, veri tabanı yöneticileri ve yazılım mühendisleri gibi birçok yeni mesleğin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu ve bunun gibi örnekleri çoğaltmak da mümkündür. Tarihsel olarak otomobil ve demiryolu gibi devrim niteliğindeki teknolojiler geniş istihdam fırsatları yaratmıştır. Ancak kıyaslama yapılacak olursa dijital devrimin teknolojilerinin daha az çalışma alanı yarattığı belirtilebilir. Yakın zamanda yapılan bir araştırma, ABD işgücünün %5'inden daha azının yüz yılın başından bu yana yaratılan internet müzayedeleri, web tasarımı, video ve ses akışı gibi teknoloji odaklı endüstrilerde istihdam edildiğini ortaya koymuştur. Bu veri, dijitalleşmenin sıradan çalışan insanlar için çok fazla iş yaratmadığını, dijital endüstrilerde çalışan insanların ortalama nüfustan çok daha iyi eğitilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür yüksek beceri talepleri, dijitalleşme ile ortaya çıkan yeni işlerin 20. yy fabrika zeminlerinin birçokları için sağladığı fırsatları sağlama ihtimalini düşük olduğunu göstermektedir (Frey ve Berger, 2014: 17-18).

Yukarıda verilen örnekler çoğaltılsa bile teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesiyle birlikte yaşam boyu süren mesleklerden bahsetmek çok da mümkün görünmemektedir. 1970'lerden bu yana çalışanların görev

örnek olarak verilebilir (Adhikari, 2020:52).

süreleri %25 oranında azalmıştır (Frey ve Berger, 2014: 18). Bu durum, yaşam boyu istihdam yerine, çalışanların bilgi, beceri ve yeteneklerine göre yaşam boyu “istihdam edilebilme” becerilerine sahip olmalarını gerektirmektedir.

Gelinen noktada, çalışma hayatında kültür değişmekte ve dijital kültür oluşmaktadır. Başarılı bir dijital dönüşüm için kültür en önemli belirleyicidir. En son teknolojilere geçiş, yeni altyapı, yeni süreçler gibi her şeyi değiştirebiliriz, ancak insan kaynağının yardımı olmadan değişimi aktarmak çok zordur. Kültür, herhangi bir organizasyonun kalbidir. Hissedemediğimiz ama göremediğimiz ve onsuz yaşayamayacağımız oksijen gibidir. Kültür, teknolojinin benimsenmesine dolayısıyla yeniliklerin kabulünü ve hayata geçirilmesini belirleyici bir rol oynar. Capgemini danışmanlık grubu tarafından sekiz ülkede ve beş sektörde 340 kuruluşta yalnızca üst düzey yöneticiler değil, aynı zamanda yöneticiler ve çalışanlar da dahil olmak üzere 1.700 kişi üzerinde gerçekleştirilmiş bir anket çalışmasında kültürel faktörün dijital dönüşümde 1 numaralı engel olarak hareket ettiği ve çoğu kuruluş için de kültürel konuların dijital dönüşümde bir engel oluşturup bu sorunun her geçen gün daha da kötüleştiği tespit edilmiştir. Dijital kültür; dijital tutundurma, dijital dönüşüm ve dijital parçalanma/ ayrışma olarak tanımlanan üç olgunluk düzeyi ile gerçekleşir. Dijital dönüşüm inovasyon kültürünün pekiştirildiği ikinci olgunluk düzeyinde gerçekleşmektedir. Microsoft, 5 kuşaktan, yaşları 25 ila 44 arasında değişen yaklaşık 1.000 İrlandalı çalışanla dijital kültür üzerine bir anket gerçekleştirmiş ve organizasyon, işin en etkili ve verimli şekilde yapılması için teknoloji kullanımını teşvik eder ve desteklediğinde dijital kültürün oluştuğunu belirtmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, güçlü dijital kültür ile İrlandalı çalışanlar arasında %21 yüksek üretkenlik, %39 yüksek yenilik ve %47 yüksek yetkilendirme sağlanmaktadır (Singh and Atwal, 2019: 56-58).

3. Dijitalleşirken İnsan Kaynakları Yönetimi

Dijital sistemler günümüz çalışma hayatında merkezi bir role sahiptir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte insan kaynakları yönetiminin işlevleri elektronik ortamlarda gerçekleştirilmektedir. İnsan kaynakları yönetiminin elektronik ortamlara taşınması dijitalleşmesini sağlamaktadır (Peiffer, vd., 2020: 157).

İnsan kaynakları yönetimi alanındaki dijitalleşme, örgütsel hedeflere ulaşmak için gerekli olan insan becerilerini yeniden şekillendirmek veya geliştirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır (De Alwis, 2010'dan aktaran Nasreem ve diğerleri, 2016: 144). Web teknolojilerinin bilinçli ve doğrudan desteğiyle örgütlerde insan kaynakları yönetim stratejilerini, politikalarını ve uygulamalarını uygulamanın etkili bir yoludur (Ruël, vd., 2004: 364).

İnsan kaynaklarının stratejik faydalarını, yönetimin geleneksel insan kaynakları rolünden ayırır. Aynı zamanda çalışanlar ve yönetim için örgütler içinde ve örgütler arasında değer yaratmayı amaçlayan ve bilgi teknolojileri arasındaki tüm olası entegrasyon mekanizmalarını ve içeriğini kapsayan bir semsiye terimdir (Nasreem, vd., 2016: 145). Dijital insan kaynakları, örgütü geleceğe hazır hale getirmek için organizasyonel dönüşümün temelidir. Kurumsal etkinliği sağlamak için İK işlemlerini ve kararlarını sezgisel, bilgili ve ilham verici hale getirmek için yeniçağ bilimlerinden yararlanan, teknolojiye dayalı bir çalışma şeklidir (Tripathi ve Srivastava, 2019: 45).

Hays ve Kerney (2001), insan kaynakları yönetiminin geniş çerçevedeki teknolojik değişikliklere çok duyarlı bir alan olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre teknolojik yenilikler ana akım personel tekniklerini son kullanma tarihine itmekte ve insan kaynaklarının büyük miktarda veriye erişme, işleme, iletme ve saklama yöntemini değiştirmektedir (Fenech, vd., 2019: 168) . Başka bir söylem ile büyük veri; iş süreçlerini, iş görevlerini yüksek düzeyde hassasiyetle izleme, yönlendirme, yönetme fırsatlarını sunacağı söylenebilir (Bondarouka ve Brewster, 2016: 2663). Bunu da yeni teknolojilerin ötesinde tam otomasyona geçerek ve bunun sonucunda insanlar ve makineler arasında bilgi işlem, kendi kendine öğrenme, algoritmalar ve veri analizi alanında bilgi yoğun işler için rekabet halinde mücadele ederek gerçekleştirecektir (Liboni, vd., 2019: 125).

Dijitalleşmenin amacı, insan kaynaklarında işi yönlendirmek için dijital teknoloji kullanımını artırmaktır. Günümüzde dijital teknoloji sayesinde birçok yazılım satıcısı insan kaynakları süreçlerini bildiğimiz şekliyle çığır açan teknolojiler ile dönüştürmektedir. Bu sayede insan kaynakları departmanları süreçlerinde otomasyonu sağlamak ve iş hedeflerini yönlendirmek için bilişim teknoloji sistemlerinin sahipliğini uygulamaktadır (Tripathi ve Srivastava, 2019:44).

Dijitalleşme, insan kaynakları yönetimini sadece günlük işleri kolaylaştırmaktan daha fazla etkilemektedir. Teknolojinin kullanılması insan kaynakları işlevlerini; insan kaynakları planlaması, işe alma ve seçme, performans yönetimi, ödül yönetimi, sağlık ve güvenlik, çalışan ilişkilerini-kolaylaştırırsa da insan kaynakları işlevine yeni talepler eklemiştir. Bu talepler örgüt içerisinde yer alan insan sermayesinin dijital çağın stratejik ihtiyaçları ile uyumlu hale getirme talepleridir (Fenech, vd., 2019: 172).

Endüstri 4.0'ın gelişmesi ile bugün dünyada birçok şirket geleneksel insan kaynakları uygulamalarını dijital altyapısı olan sistemlere dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu şirketlerin her biri, farklı insan kaynakları işlevleri için farklı yazılımlar kullanmaktadırlar. Örgüt içerisinde kullanılan bu web teknolojileri rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır (Dixit, 2017'den aktaran Tripathi ve Srivastava, 2019: 44).

Dijitalleşme insan kaynakları yöneticisinin hayatında önemli bir role sahiptir. Bu dijital çağda insan kaynakları profesyonelleri, yetkinliklerinin bir parçası olarak teknolojik yeterliliğe sahip olmalıdırlar (Rakhy ve Vijayan, 2018: 2572). Önümüzdeki birkaç yıl içinde yeni teknolojilere, çalışma şekillerine, platformlara “eğilen” ve sürekli yeniden icat yoluyla çeviklik sağlamayı araştıran ve sağlayan insan kaynakları liderlerinin, iş sonuçları ve çalışan deneyimi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olacakları öngörülmektedir. Dijital platformları elinde tutan insan kaynakları ekibi bir yandan insan kaynakları operasyonunu dönüştürürken bir yandan da işgücünü ve işin yapılma biçimini dönüştürecektir. Dijitalleşme, çalışanların yazılım ve bilgisayar becerileri üzerinde çalışma gibi becerilerinin de artmasına yardımcı olacaktır (Tripathi ve Srivastava, 2019: 44-45). Ayrıca salgın hastalık vb. durumlarda uzaktan çalışma açısından dijitalleşme kaçınılmazdır.

İnsan Kaynakları yönetimi yaklaşık 50 yıl önce bordro otomasyonu dışında çok az yenilik gördü denilebilir. Dijital sistemlerin gelişmesine rağmen zaman alıcı manuel işlemlerin birçoğu hala daha mevcuttur (Amladi, 2017: 68). Ancak internetin yaygınlaşmasıyla birlikte nesnelerin interneti, büyük veri ve yapay zeka insan kaynakları süreçlerini otomatikleştirmektedir (Liboni, vd., 2019: 126). Dolayısıyla insan kaynakları yönetimi alanında kullanılan dijital teknolojilerin arasında yapay zekalı robotların mülakatları gerçekleştirilmesi, Chatbotların kullanımı, bordro, izin, özlük bilgilerinin dijital ortama taşınması ve self servis olması, eğitimlerin online olarak yapılması, iş başvurularında QR kod kullanımı, tüm insan kaynakları fonksiyonlarının mobil uygulamalara taşınması ve buradan takibin yapılması, online performans ölçümü ve anında geri bildirim yapılması, kariyer planlarının dijital ortamda yapılması sayılabilir dijital insan kaynakları süreçlerine örnek olarak verilebilir (Kırılmaz, 2020: 189). Dijital insan kaynakları süreçlerinin bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

İşe Alım : İşe alım, boş pozisyon için adayları çekme, değerlendirme, seçme ve işe alma sürecidir (Tripathi ve Srivastava, 2019: 45). İşe alımın dijitalleşmesi kısaca aday havuzunun elektronik olarak oluşturulması demektir (Nasreem, vd., 2016: 145). Günümüzde e-işe alım birçok şirket tarafından benimsenmektedir. İşe alım yönetim sistemi, web sitesinde iş ilanı yayınlamak, yüksek performanslı adayları taramak için insan kaynakları araçları ile entegre olur. Günümüzde HCL, WIPRO, Airtel ve diğer birçok kuruluş e-işe alım yöntemini ve ayrıca naukari.com, monster.com, times.com ve shine.com gibi ticari iş portallarını da kullanmaktadırlar (Tripathi ve Srivastava, 2019: 45). Ayrıca birçok firma facebook, LinkedIn, Glassdoor, Skype (video konferans) gibi sosyal medya platformlarını işe alma aracı olarak kullanmaktadır. Bu yolla işe alım görevlilerinin, daha büyük

bir potansiyel başvuru havuzuna ulaşım uygun işe alımları belirleme olasılığını arttırabilecekleri söylenebilir (Tripathi ve Kushwaha, 2017: 6).

İş arama ve işe alma, işe alma işlevinde internetin benimsenmesiyle devrim yaratmıştır (Nasreem, vd., 2016: 145). Elektronik ortamda işe alım; geleneksel işe alım yönteminde mülakat adımında gelen ön taramayı gerçekleştirmesi; maliyet tasarrufu sağlaması, coğrafi sınırlar ile kısıtlı kalmaması; daha fazla sayıda iş arayan kişiye daha kısa sürede ve düşük maliyetle ulaşılması açısından avantajlı olarak görünmektedir (Faliagka, vd., 2012: 551; Matta ve Sardana, 2012; Depardieu ve Islam, 2008; Smith and Rupp, 2004'dan aktaran Nasreem, vd., 2016: 147). Ayrıca gelecekteki eylemlere rehberlik etmek için kritik eğilimleri ve kalıpları belirlemeye yardımcı olmak için kullanmış oldukları veri analitiği sistemi insan kaynaklarına birçok yönden avantaj sağlamaktadır. Örneğin dijital sistemde herhangi bir işe alım durumunda, işe alımın o pozisyonda ne kadar başarılı olacağını tahmin edebilen algoritmalar mevcuttur. Bu algoritmalar; analizde kullanılan bilgi türleri demografik veriler, sosyal haklar geçmişi, tazminat geçmişi ve daha fazlasını içerebilir. Dahası bu algoritmalar ile bir şirketin yüksek performanslı çalışanını analiz ederek, daha sonraki işe alım süreçlerinde, görüşmeler sırasında ve mevcut ekipleri geliştirmek için kullanılan, başarılı olma olasılığı en yüksek kişi türünün özelliklerini belirlemek mümkündür. Nitelikli adaylar belirlendikten sonra tazminat, endüstri, coğrafi konum ve diğer birçok faktöre bağlı olarak en iyi yetenekleri çekmek için gerekli olan uygun maaş teklifini belirlemek için karşılaştırmalar yapılabilir (Amladi, 2017: 68).

İşe alım aynı zamanda var olan ekibe yeni bir kişinin katılması demektir. İşe alımda kullanılan testler, algoritmalar aynı zamanda işe alınacak kişinin mevcut ekip ile ne kadar uyumlu çalışacağı da öngörülebilir. Bir bütün olarak işe alım süreci kaynağın ihtiyacından teminine ve oryantasyon süreci boyunca dijital ortamda gerçekleştiğini düşündüğümüzde bu algoritmaların ve testlerin kullanımı mümkün olacaktır. Ayrıca zaman içinde biriken veriden analizler elde edilerek yeni kavramlar ve süreçler geliştirilebilecektir.

Eğitim ve Geliştirme : Son teknoloji eğitim sistemleri, mevcut eğitim programlarını insanları daha önce hiç olmadıkları kadar güçlendirecek ve meşgul edecek şekilde dönüştürmek için yetişkin öğrenme teorilerini sofistike teknoloji sistemleri ile birleştirmektedir (Amladi, 2017: 68). Elektronik yollar ile verilen eğitim ve geliştirme, - e-öğrenme; geleneksel yoldan verilen eğitime kıyasla alet ekipman ve fiziksel bir alan gerektirmemesi nedeniyle çok düşük maliyetle eğitim verme fırsatı sunar. Dijital yol ile sağlanan eğitimde eğitim programını etkili kılmak için dahil edilmiş birkaç araç ve teknoloji vardır (Tripathi ve Srivastava, 2019: 46). Örneğin insan kaynakları yöneticileri çalışanların kendileri için en etkin

şekilde öğrenmelerine yardımcı olmak için içeriği birden farklı biçimde sunabilirler. Daha görsel öğrenenler için 3 boyutlu grafikleri kullanmak ya da işitsel öğrenenler için kayıt oturumları oluşturmak bunlardan bazılarıdır (Amladi, 2017: 68). Günümüzde elektronik ortamda eğitim veren birçok örgüt vardır. IBM video eğitimlerini kullanır. Eğitim kollarına ayrılmış eksiksiz bir YouTube kanalına sahiptir ve burada eğitim videoları, yönetici liderliğinden mesajlar, şirket içi insan kaynakları güncellemeleri ve daha fazlasını paylaşırlar (Tripathi ve Srivastava, 2019: 46). Eğitim bir işletme için bir yatırımdır. Bu durumda eğitim ihtiyacının doğru belirlenmesi, eğitim geri dönüşünün doğru ölçülmesi özellikle büyük işletmeler için kağıt ortamında oldukça zordur. Dijitalleşme süreci ile birlikte işletmeler eğitim süreçlerini de dijitalleştirmektedir. Böylece hem zamandan tasarruf ederken daha verimli bir iş çıktısına ulaşılmış olacaktır. Farklı birim ve bölümdeki kişileri klasik eğitimde aynı takvimde buluşturmak zor iken; online eğitim ile aynı eğitimi farklı zamanlarda hedef kitleye vermek mümkün olabilmektedir.

Performans Yönetimi : Performans yönetimi, iş gören boyutunda, iş görene kendisinden tam olarak ne beklendiğini, belirlenen hedeflere ulaşmak için neler yapması gerektiğini, yöneticiyle mevcut durumunu, gelecekteki gelişimini ve hangi noktalarda eğitime ihtiyaç duyduğunu ortaya çıkararak kendini geliştirme fırsatı sunmaktadır. Takım performansını ve bireylerin performansını geliştirerek örgütsel performansını geliştirmek için kullanılan sistematik bir süreç olarak tanımlanabilir. Performans yönetiminde amaç; işletmenin hedefleri için tüm bireylerin ortak hedef için yön birliğini sağlamak ve işletme performansını arttırmak olarak tanımlanabilir. Performans yönetim sisteminde dijitalleşme, örgüt içerisinde performans yönetiminde her alanda etkinlik sağlamaktadır. Bu alanda yaşanan dijitalleşme sadece kesin bilgi vermekle kalmaz, stratejileri de büyük ölçüde etkilemektedir. Bu sayede, yöneticinin performansı şeffaf bir şekilde değerlendirmesini sağlayan prosedürü çok basit bir hale getirmektedir (Tripathi ve Srivastava, 2019: 46). İşletme hedeflerinin bölüm, birim ve bireye kadar indirgenmesi, takibi, sonuçlarının analizi; klasik insan kaynakları yönetiminde oldukça zorlu bir süreç olmakla birlikte zaman maliyetinin oldukça yüksektir. Ayrıca şeffaflık açısından da bakıldığında verilerin doğru bir şekilde elde edilmesi de oldukça güçtür. Bu sebeple yönetimin dijitale taşınması; zaman maliyeti, şeffaflık ve verimlilik açısından oldukça önemlidir. Şeffaflığın sağlanması dolayısıyla çalışan memnuniyeti üzerine olumlu etkisi de olacağı söylenebilir.

Klasik yönetimin aksine dijital sistemlerde performans skorlarını anlık olarak takip etmek mümkündür. Öyle ki çalışan performansı, mobil cihazlardan yönetilebilir. İnsan kaynakları profesyoneli veya örgüt yönetimi dilediği an kurum, bölüm ve kişilerin performanslarını takip edebilir.

Klasik yönetimde ise bu verilerin toplanması analiz edilmesi ve yorumlanması oldukça zaman aldığından genellikle değerlendirmeler 6 aylık veya yıllık olarak yapılabilmektedir. Dijital sistemler sayesinde bu işlem anlık olarak takip edilebilmekte ve müdahale edilmesi gereken durumlar için bir avantaj sağlamaktadır.

Ücret Yönetimi : Rekabeti yakalamak ve sürdürebilmek için kurum ve kuruluşlar tekrar tekrar daha hızlı ve daha doğru kararlar almanın yollarını aramaktadırlar. Ücret yönetimi de bu konulardan biridir. Örneğin, sınıflandırma ve ücretlendirme analistleri, gerekli becerilere sahip işgücünü çekecek ve elinde tutabilecek rekabetçi düzeyde ücret belirlemek için piyasa verilerini kullanırlar. Ücret yönetiminde bilişim teknolojilerini kullanmanın yaygın bir örneği ücret yönetimi dijital yazılımların kullanılmasıdır. Rekabet avantajı için piyasa koşullarının analiz edilerek işletmedeki personellerin iş değerlendirme ile beraber piyasa eşleştirilmesinin yapılması ve kurum politikası doğrultusunda gerekli bütçe dikkate alınarak doğru ücret yönetiminin sağlanması gerekmektedir. Dijital yazılımlar ile bunu yönetmek oldukça basittir. Ücret yönetimi yazılımları, ücret yönetimi, iş değerlendirmesi, ücret yapısı, ücret anketleri, ücret planlaması, elektronik piyasa fiyatlandırması, teşvik tazminatı, tek veya kademeli performans ölçümleri, ekip ve bireysel tanıma ve iş tanımı ve iş değerlendirme modüllerini entegre eder. Standard ve kullanıcı tarafından özelleştirilebilir raporlar genellikle mevcuttur (Frazee, 1996'dan aktaran Tripathy ve Kushwaha, 2017: 6). Teknoloji aracılığıyla ücret yönetimi aynı zamanda insan kaynakları yöneticilerinin görüntülemesine, gerektiğinde ve uygun olduğunda değiştirmesine ve ilgili yöneticilerin ücret yönetimine anlamlı bir şekilde katılmasına olanak tanır. Ayrıca insan kaynakları uzmanları, işgücünü yönetmek ve uygun değişiklikleri yapmak için raporlar oluşturmak üzere teknolojiden yararlanabilirler (Tripathy ve Kushwaha, 2017: 7).

Dijitalleşmenin insan kaynakları uygulamaları açısından örgütler için birçok avantajı bulunmaktadır. Bunlardan ilki maliyet tasarrufu sağlamasıdır. Dijitalleşen insan kaynakları uygulamaları sayesinde kağıt vb. tüketimlerden tasarrufu sağlanması örgütlerin maliyetlerini azaltmaktadır. Bir diğer avantajı ise zaman tasarrufu sağlamasıdır. Dijital uygulamalarla, manuel olarak yapılan işlemler için harcanan zamandan çok daha hızlı bir şekilde işlemler yapılabilmektedir. Ayrıca dijital uygulamalar işletmelerin daha esnek çalışabilmesine olanak tanımaktadır (Kırılmaz, 2020: 189).

Çalışan Memnuniyeti : Ulrich'in (2019) dediği gibi, 'İnsan Kaynakları, İnsan Kaynakları ile ilgili değil, çalışanlara, kuruluşlara, müşterilere, yatırımcılara ve topluluklara değer sağlamakla ilgilidir (Thite, 2020: 10). Nitekim, örgütlerin başarısında çalışan memnuniyeti önemli bir rol oynamaktadır. Çalışanların işlerinden memnuniyet duymaları, işlerine

değer verdiklerini ve işlerini genel anlamıyla sevdiklerini göstermektedir. Çalışanların işlerini severek ve istedikleri için yapmaları da, örgütlere başarı sağlayacaktır. Çünkü örgütleri ayakta tutan en önemli etkenin, işlerini gerçek anlamda sahiplenen ve seven çalışanlar olduğu söylenebilir. Kjerulf (2007), çalışan memnuniyeti ve örgüt başarısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırmasında, işyerinde çalışan memnuniyeti seviyesinde yaşanan artışın başarıyı %20 oranında arttırdığını ve çalışan memnuniyetinin yüksek düzeyde olduğu örgütlerin diğer örgütler ile kıyaslandığında kazanç yönünden üç kat daha fazla karlı olduğunu göstermektedir (Doğan ve Karataş, 2011: 2-15). Çalışan memnuniyeti kavramı üzerine ilk çalışmalar, 1930'larda Elton Mayo'nun Hawthorne çalışmaları ile başlamış olsa da birçok araştırmacı bu konu üzerinde çalışmış ve kavramın tanımlarını aktarmıştır. Çalışan memnuniyeti, bir çalışanın işinden ne ölçüde kendini motive ettiği, memnun kaldığı olarak ifade edilirken memnuniyet; çalışan iş tatmini, iş istikrarı, kariyer gelişimi ve rahat bir iş-yaşam dengesi yaşadığını hissettiğinde gerçekleşir. Çalışan memnuniyeti; işin farklı yönlerine karşı beslenen tutumların toplamı ve sonuçların beklentileri ne kadar karşıladığı ile ilişkili olup, kişinin beklentileri işiyle uyumluysa ortaya çıkmaktadır (Erol, 1996: 112).

Nicolaidis ve Katsaros (2011) ve Brooks'a (2000) göre ise, yönetsel ve örgütsel performansın çalışan memnuniyeti üzerinde önemli bir etkisi vardır. Locke ve Spector (1997), bir çalışanın işinden aldığı zevkten kaynaklanan olumlu bir duygusal durumun, bir çalışanın işinin çeşitli yönleri hakkında sahip olduğu duygusal, bilişsel ve duygusal tutumu etkilediğini öne sürmektedir. Vroom, çalışan memnuniyetini bireyin "iş durumunun tüm yönlerine doğru pozitif yönelim" olarak ifade etmiştir. Çalışan memnuniyetinin temelinde kişilerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları yatmaktadır. Çalışanların memnuniyetinde bireysel ihtiyaçlar en önemli noktayı oluşturmaktadır. Bununla beraber iş seçimi, işin kendisi, yeri, türü, gerektirdiği bilgi düzeyi, amacı, fiziki şartlar, ücret, çalışanlar arası ilişkiler, güvenlik vb. etkenler de memnuniyeti etkileyen önemli değişkenler olarak sayılmaktadır (Sabuncuoğlu, 2005: 19-20).

Çalışma hayatında yaşanan dijitalleşme ile çalışanlar açısından ağır şartlar altında, beden gücünün sınırlarını zorlayarak çalışmak ya da ofislerde oturup dirsek çürütmek yerine kendiliğinden organize süreçler içinde uygulamalarını takip etmek ve üretim stratejileri geliştirmek çerçevesinde olan işler ana çalışma öğelerini oluşturmaktadır. Üretim süreçlerini takip ve kontrol eden çalışanlar üretimin hala ana unsurudur. Çalışanlar, sorumluluklarını yerine getirmediğinde makine değil insan odaklı sorunlar ortaya çıkabilecek ve aksaklıklar yaşanacaktır (Keskin, 2018: 7).

Teknolojik gelişmeler çalışma hayatında çalışanların çalışma memnuniyetinde değişikliklere sebep olabilmektedir. Kapitalizm çağında üretim

ilişkileri, ürün yapısı, profesyonelleşme, dizayn, teknoloji gibi süreçler şekillenmiş ve gelişim aşamasında çalışma hayatında verimliliği etkileyen insan boyutu incelenmeye başlanılmıştır. Çalışanların çalışma hayatında duygularını, hislerini, motivasyonunu ve beklentilerini tatmin edecek çalışma alanlarının tasarlanması gerekmektedir. Örgütüne bağlı çalışma değerlerini benimsemiş, işe karşı pozitif tutumlara sahip çalışanlar yetiştirmek sistemin tekrardan tasarlanmasını sağlamaktadır. Küresel pazarda rekabet, aynı hedefleri gerçekleştirmek için birbirleriyle mücadele etmeden, bir tür gözlemlenebilir dürtüsünün ortaya çıkması ile gerçekleşmektedir. Lakin gözlemlenen rakip firmalardaki teknik bilgi değil, o bilgiyi üreten işgörenin mutluluğu veya mutsuzluğudur. Başarılı bir firmanın başarılı olmaya başlayan işgöreni kaybetmeme isteği rekabetin gücünü ortaya çıkarmaktadır (Yazıcıoğlu'dan aktaran, Şahin, vd., 2015: 105-106). Küreselleşme ile dijital teknolojiler kaçınılmaz bir şekilde çalışma hayatı içinde, örgütlerde hızla kendilerine yer edinmektedirler. Bu durumun çalışanlar ve çalışanların memnuniyet düzeyi üzerindeki pozitif ya da negatif etkilerinin incelenmesi gereklidir. Yoksa negatif yönde gelişen çalışan memnuniyeti firma hedeflerine erişilememesine, iki taraflı memnuniyetsizliğe ve yapılan dijital teknoloji yatırımlarından verim alınamamasına yol açacaktır (Kaldırım, 2019: 26).

Literatürde az da olsa dijitalleşmenin çalışan memnuniyeti üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur. Görs ve arkadaşları (2019: 212-217), dijitalleşmenin çalışma faaliyetleri üzerindeki etkileri ve bu etkilerin sonuçlarını değerlendirmek üzere 14 vergi danışmanı ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılar, dijitalleşme sonucunda artan kontrol yükümlülükleri ile birlikte daha zorlu görevlere geçiş olduğunu ve dijitalleşme sürecinde çalışmalarının hızlandığını; hem çalışanlar arasında hem de çalışan ve yöneticileri ya da müşterileri arasında yüksek düzeyde teknoloji tabanlı iletişimin arttığını belirtmişlerdir. Bu çalışmada teknolojik gelişmelerin görev alanlarına bağlı olarak iş sonuçları üzerinde olumlu etkileri olduğu ve çalışan memnuniyetinin arttığı bulunmuştur.

Uluslararası danışmanlık firması PwC'nin "Yapay Zeka Öngörülleri" 2018 yılı raporunda Türkiye'de çalışanların yapay zeka ile çalışmaya istekli olduğu sonucu bulunmuştur. Rapor sonucuna göre; çalışanların %78'i iş yüklerini dengelemeye yardımcı olacağına bir yapay zeka yöneticisiyle çalışmayı isterken, %65'i yapay zeka teknolojisi sayesinde sıkıcı ve rutin işlerden kurtulacaklarını, %64'ü yapay zeka ile yeni iş fırsatlarına sahip olacaklarını ve %50'si de etkin ve verimli iş yönetimi için yapay zekayı kullanmaya istekli olduklarını belirtmektedir (PwC, 2018).

TÜSİAD, Samsung Electronics, Deloitte ve GfK'nın işbirliği ile gerçekleştirilen "Türkiye'deki Dijital Değişime CEO Bakışı" konulu araştır-

ma çalışması kapsamında, Eylül 2015 ile Ocak 2016 tarihleri arasında 58 şirketin üst düzey yöneticisi ile yüz yüze yapılan görüşme sonuçlarında dijital değişimin Türkiye’de üst düzey yöneticiler tarafından desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır (TÜSİAD, 2016: 2).

Dijital dünyada başarının anahtarı olan özellikler, uluslararası ve ulusal çapta örnekler ve önerileri içeren TING, “Dijital Düşünme Raporu’nu” 2020’de yayınlanmıştır. 11 farklı sektörden 102 yöneticinin görüşleriyle hazırlanan “Dijital Düşünme Araştırması” raporuna göre şirketler dijital düşünmenin bileşenlerini değerlendirmiştir. Buna göre, “ekipler arası iletişim” ve “inovasyona açıklık” %60,9 ilk sırada yer alırken bu sırayı %59,4 oranıyla “ekipler arası iş birliği” ve “gelişme fırsatları” takip etmiştir. Bileşenlerden en düşük oran yüzde 28,1 ile “çalışan memnuniyeti” dir (Marketing Türkiye, 2020).

Kaldırımcı, tez çalışmasında dijital teknolojilere karşı çalışan tutumlarının tespit edilmesi ve bireysel inovasyon özelliğine sahip çalışanların bu gelişmeler karşısındaki tutumları arasında bağlantı olup olmadığı ve tüm değişkenlerin çalışan memnuniyeti ile ilişkisini incelemiştir. 200 beyaz yakalı çalışandan almış olduğu sonuçlara göre çalışanların dijital teknolojiye yönelik tutumları olumluysa çalışma memnuniyetleri de yükselmektedir, dijital teknoloji yetkinlikleri arttıkça çalışma memnuniyetleri de artmaktadır, iş yerinde teknoloji kullanımları arttıkça, çalışma memnuniyetleri de artmaktadır ayrıca bireysel yenilikçilik özellikleri arttıkça iş tatminleri de artmaktadır (Kaldırımcı, 2019: 79-80).

Hahm (2020: 57-58) çalışmasında dördüncü sanayi devriminin çalışanların iş memnuniyeti üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmaya 191 bilgi teknolojisi çalışanı dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Dördüncü Sanayi Devrimi ile ilgili değişimin kabulü, çalışan iş memnuniyetini artırmada en büyük etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, mevcut performansı etkileyen geleceğe yönelik belirli tutumların önemini vurgulamaktadır.

Yukarıda yazılanlar değerlendirildiğinde dijitalleşmenin çalışan memnuniyeti üzerinde çoğunlukla pozitif yönleri olduğu görülmektedir. Ancak çalışanların bu sürece ayak uydurmaları için örgütlerin yüklenmeleri sorumlulukların yerine getirilmesi gerekmektedir. Örgütler çalışanların dijital çağda çalışma memnuniyetlerinin olumsuz yönde etkilenmesi için çalışanlara dijital teknolojileri kullanmaları konusunda teknik destek ağırları sunarak, onların ihtiyaç duydukları eğitimleri almalarını sağlamalı ve bu uygulanan teşviki sürdürülebilir hale getirmelidir (Ersöz ve Özmen, 2020: 173).

Sonuç

Yeni teknolojilerin hayatlarımızda meydana getirdiği değişimler görülmemiş bir hızla devam etmektedir. Çalışma hayatı toplumun her kesimini dönüştürecek türden bir ivme ile ilerlemektedir. İnsanların sosyal ve çalışma hayatında Endüstri Devriminin getirdiği birçok yeniliklere adapte olamaması gibi yakın gelecekte dijitalleşme ile birlikte benzer adaptasyon sorunlarının yaşanması mümkündür (Sayer, 2018: 451). Her ne kadar yeni teknolojiler ile birlikte yeni mesleklerin ortaya çıkacağına yönelik inanç söz konusu olsa da, hatırı sayılır oranda meslekler otomasyona uğrayacak dolayısıyla artan belirsizlik ortamında işsizlik meydana gelecektir. Yapay zeka ve otomasyon gelişmeye devam ettikçe de durum böyle olmaya devam edecektir. Ancak dijital sistemlerin çalışma hayatına yönelik katkıları da azımsanmayacak ölçüdedir. Günümüzde birçok örgüt yönetim stratejilerini, politikalarını ve uygulamalarını dijital ortamda gerçekleştirmektedir. Durum böyle olunca çalışan iş memnuniyeti her şeyden önemli bir konu haline gelmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde dijitalleşmenin çalışanların memnuniyet düzeyleri üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu görülmektedir. Dijitalleşme yöneticiler için de önemlidir çünkü çalışanların dijitalleşme hakkında nasıl hissettiklerini, memnuniyetlerini ve iş/yaşam dengelerini nasıl etkilediğini ve ayrıca özerklik düzeyini artırıp artırmadığını bilmeleri gerekir. Yöneticiler uygun bilgiye sahipse, riskleri gerçekten ortadan kaldırılabılır ve çalışanların faydalarından yararlanmalarına izin verebilirler. Dijital iş dönüşümleri, insan kaynakları yönetimi alanında çeşitli eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Dijital teknolojiler, şirketin iş stratejisini ve iş modelini güçlü bir şekilde etkilemekte ve birçok kişi tarafından çalışanlarının işleri ve görevleri için gerçek bir tehdit olarak algılanmaktadır. İş dünyasının dijital dönüşümü ile ilgilenen şirketler, stratejik vizyon ve misyonlarını İKY felsefesiyle uyumlu hale getirmelidir. Tüm İK süreçleri İKY etkinliğini ve verimliliğini artırmak için umut verici araçları temsil eden dijital teknolojilerden etkilenmektedir. Çok daha karmaşık bir ortam ve rekabetle baş edebilmek için, dijital teknolojilerin kapsamlı bir şekilde benimsenmesi, organizasyon kültürüne ve şirketin temel değerlerine uygun olması ve İKY uygulamalarının uygun bir kombinasyonu ile desteklenmesi gerekmektedir.

Ekonominin dijitalleşmesi çağımızın en önemli sorunlarından biridir. Dijital teknolojiler hem iş uygulamalarını hem de toplumu hızla dönüştürmekte ve geleceğin yenilikçi ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dijitalleşme, ekonomiyi ve sosyal etkileşimleri dönüştüren iş modellerinde ve ürünlerde bilgi teknolojilerinin yeni uygulamalarının yurtdışındaki yelpazesini kapsamaktadır. Ekonominin dijitale dönüşmesi, ticari kuruluşlardaki çalışanların önemli bir kısmı için işin doğasında değişikliğe neden oldu. Bu oran gelecekte çarpıcı bir şekilde artacaktır, bu da bu araştırmanın

güncelliğini doğrulamaktadır. Dijitalleşme, kuruluşların üretkenliğini artırma yeteneğine sahiptir ve yöneticiler ve hükümetler tarafından izlenen kilit yollardan ve yollardan biri haline gelmiştir. Önceki personel yönetim sistemi ve geleneksel yöntemler günümüzde ve geleceğin çalışma hayatında yeterince etkili değildir ve işin özelliklerine ve uzaktan çalışanların ve serbest çalışanların zihniyetine bağlı olarak iyileştirilmesi gerekmektedir. Nesnelerin interneti alanındaki büyüme eğilimleri, büyük verilerin analizi, bulut hesaplamaları ve yapay zekanın oluşturulması, özellikle insan kaynakları alanında başta teknolojik düzenleme olmak üzere her türlü faaliyeti etkilemektedir ve etkilemeye her geçen gün daha yoğun olarak devam edecektir. İşletmelerin dijital dönüşümü aynı zamanda işgücü verimliliğinin ve organizasyonun rekabet gücünün büyümesi ile gelişmesini sağlama yeteneğine sahiptir.

Dijitalleşme ile birlikte İnsan Kaynakları Yönetimi, kurumsal insan kaynakları yönetiminin gelecekteki eğilimine daha iyi uyum sağlayabilir. İnsan kaynakları yönetimi, çalışanların psikolojik sorunlarına daha fazla önem verecek konuma gelmelidir. Nitekim, uyumlu bir kurum kültürü oluşturulması, organizasyon ve çalışanların hedeflerinin birleştirilmesinin yanı sıra dijital sistemin ve çalışan yetkinliklerinin ile kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Stratejik İK yönetiminin, müşteri değeri yaratma ve bilişim teknolojisi tabanlı hizmet inovasyonlarının başarısı için gerekli olan gelecekteki çalışan rollerini ve yetkinliklerini belirlemeye odaklanması gerekmektedir. Nitekim böylece yeni roller üstlenebilmek için geleceğe yönelik eğitimler ile kişisel kapasite artırımı gerçekleştirilebilir. Yöneticilerin görevi, Prens Charming'in cam terliğin sahibini aramak zorunda kaldığı Külkedisi hikayesinde olduğu gibi, çalışanlarının zaman kaybetmeden geleceğin çalışma hayatını yaratabilmek için gizli kapasitesini belirlemektir.

KAYNAKÇA

- Adhikari, R. (2020). Fourth industrial revolution: From least developed countries to knowledge societies. S. A Aneel, U. T Haroon and I. Niazi (eds.), *Corridors of Knowledge for Peace and Development*, (pp. 41–66). Islamabad and Lahore: Sustainable Development Policy Institute and Sang-e-Meel Publications.
- Amladi, P. (2017). HR's guide to the digital transformation: Ten digital economy use cases for transforming human resources in manufacturing. *Strategic HR Review*, 16(2), 66–70.
- Andersson, L., B. Lanvin, and L. Van der Heyden (2016). Digitalisation initiatives and corporate strategies: A few implications for Ttalent. B. Lanvin and P. Evans (eds.), *In The Global Competitiveness Index 2017: Talent and Technology*. 51–57. Fontainebleau: INSEAD
- Ashraf, F. (2020). Rise of big data analytics and the role of human resource management. *American Journal of Management [online]*, 20 (2), 90-95. ISSN 21657998.
- BBC. (2017). Fransa'da çalışanlar mesai dışında e-postalarına bakmak zorunda değil. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38483642>, 25.10.2020.
- Bondarouka, T. and Brewster, C. (2016). Conceptualising the future of HRM and technology research. *The International Journal of Human Resource Management*, 27(21): 2652–2671.
- Cann, O. (2018). Machines will do more tasks than humans by 2025 but robot revolution will still create 58 million net new jobs in next five years. *World Economy Forum*. <https://www.weforum.org/press/2018/09/machines-will-do-more-tasks-than-humans-by-2025-but-robot-revolution-will-still-create-58-million-net-new-jobs-in-next-five-years/>,03.11.2020.
- Cijan, A., Jenič, L., Lamovšek, A., and Stemberger, J. (2019). How digitalization changes the workplace. *Dynamic Relationships Management Journal*, 8(1), May, 3- 12 doi:10.17708/DRMJ.2019.v08n01a01
- Doğan, S. ve Karataş, A. (2011). Örgütsel etiğin çalışan memnuniyetine etkisi üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (37), 1-40.
- Erol, E. (1996). Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ersöz, B. ve Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 11(42), 170-179.
- Erturan, İ. E. ve Ergin E., (2018). Muhasebe mesleğinde dijitalleşme: Endüstri 4.0 etkisi. *The Journal of Academic Social Science*,72, 153-165.
- ETCIO (2018). *The Chief Digital Officer's Guide to Digital Transformation*. <https://cio.economicstimes.indiatimes.com/news/strategy-and-management/the-chief-digital-officers-guide-to-digital-transformation/64123202>.

24.10.2020.

- Eurofound (2018). *Employment and Working Conditions of Selected Types of Platform Work*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. 1-86. Print: ISBN: 978-92-897-1748-9 doi:10.2806/42948 TJ-03-18-239-EN-C
- European Parliament (2019). Economic impacts of artificial intelligence (AI). Briefing.
- Fenech, R., Bagueant, P., and Ivanov, D. (2019). The changing role of human resource management in an era of digital transformation. *J. Manag. Inf. Decis. Sci.*, 22, 166–175.
- Frey, C.B., and Berger, T. (2014). Work in the digital age. *RSA Journal, Royal Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce*, 160 (5559).
- Gupta, V. (2017). Impact of digitalisation of academic institutional libraries on research in Internet age: a study. *International Journal of Knowledge Management and Practices*, 5(1), 1-3.
- Gobble, MAM (2018). Digitalization, digitization, and innovation. *Research Technology Management*, 61(4), 56-59. <https://doi.org/10.1080/08956308.2018.1471280>.
- Görs, P.K., Hummert, H., Traum, A., and Nerdinger, F. W. (2019). Impact of digitalization on service work in knowledge intensive business services: An empirical study in tax consultancies. *Journal of Service Management Research*, 3(4), 209–220.
- Hahm, S. (2020). The effects of the specific attitudes toward the fourth industrial revolution and job satisfaction. *Journal of Internet Computing and Services (JICS)*, June, 21(3), 53-60. <http://dx.doi.org/10.7472/jksii.2020.21.3.53>.
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf
- Kagerman, H. (2015). Change through digitization -Value creation in the age of Industry 4.0. H. Albach, H. Meffert, A. Pinkwart, and R. Reichwald (Eds.), *Management of Permanent Change* (pp. 23-45). Wiesbaden, Germany: Springer.
- Kaldırımçı, A. (2019). Çalışanların inovatif özellikleri ve dijital uygulamalara yönelik tutumları ile iş tatmini ilişkisi: İMMİB örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, İ. (2018). *Dijital Dünyanın Sesini Duyabilenler* <http://www.irfankeskin.com/wp-content/uploads/2018/02/Dijital-Dunyanin-Sesi-Duyabilenler.pdf>, 23.11.2020.
- Kırılmaz, S. K. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde yaşanan dijital dönüşüm: işletmelerin dijital iky uygulamalarının araştırılması. *Research Journal of Business and Management*, 7(3), 188-200.

- Konstantinou, J.K. (2016). *Digitization of european SMEs in tourism and hospitality: The case of Greek hoteliers. Int J Social Business Sci.*,10(5), 1558–1562.
- Kurtulmuş, N. (2012), Post-endüstriyel ekonomilerde kitle üretimine bir alternatif: Esnek uzmanlaşma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0 (40), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9573>, (24.20.2020).
- Lavender, A. (2010). Digital culture. S. Bay-Cheng et al. (Eds), *Mapping Intermediality in Performance*, (pp. 125–134). Amsterdam: Amsterdam University Press. .
- Leduc, S., and Liu, Z. (2019). *Are Workers Losing To Robot*. <https://www.frb-sf.org/economic-research/publications/economic-letter/2019/september/are-workers-losing-to-robots/> 22.20.2020).
- Lewton, T., and McCool, A. (2018). In artificial intelligence, young ethiopians eye a fertile future. *iCogLabs*, <https://icog-labs.com/in-artificial-intelligence-young-ethiopians-eye-a-fertile-future/#more-1853>. 04.11.2020.
- Liboni, L. B., Cezarino, L. O., Chiappetta, C., J., C., Jabbour, Oliveira, B., G., and Stefanelli, N., O. (2019). Smart industry and the pathways to HRM 4.0: implications for SCM, *Supply Chain Management*, 24(1), 124-146.
- Marketing Türkiye, (2020). *Dijital Düşünme Araştırmasına göre Şirketlerin %70'inde Dijital Strateji Var*. Mart, <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/dijital-dusunme-arastirmasina-gore-sirketlerin-yuzde-70inde-dijital-strateji-var/>, 27.11.2020.
- Morrar, R., Arman, H., and Mousa, S. (2017). The fourth industrial revolution (Industry 4.0): A social innovation perspective. *Technology Innovation Management Review*, November, 7(11), 12-20.
- Muro, M., Liu, S. Whiton, J., and Kulkarni, S. (2017). *Digitalization and The American Workforce*, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/11/mpp_2017nov15_digitalization_full_report.pdf, 24.10.2020.
- Nasreem, S., Hassan, M., and Khan, T., A. (2016). Effectiveness of e-recruitment in small and medium enterprises of IT industry of Lahore (Pakistan). *Pakistan Economic and Social Review*, 54(1), 143-164.
- Niedzwiecka, M., and Pan, Y.-C. (2017). An exploratory study into employee attitudes towards digitalization of library services in higher education. Paper Presented at the 22nd UK *Academy for Information Systems Annual Conference* (UKAIS 2017), Oxford.
- Peetz, D. (2019). Digitalisation and the jobs of the future. The realities and futures of work. *Anu Press. The Australian National University Press*, 1-423 ISBN (print): 9781760463106 ISBN (online): 9781760463113 DOI: 10.22459/RFW.2019.
- Pesole, A., Urzı Brancati, M.C, Fernández-Macías, E., Biagi, F., and González Vázquez, I. (2018). Platform workers in Europe, EUR 29275 EN, *Publi-*

cations Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-79-87996-8, doi:10.2760/742789, JRC112157.

- Peiffer, H., Schmidt, I., Ellwart, T., and Ulfert, A. S. (2020). Digital competences in the workplace: Theory, terminology, and training. E. Wuttke, J. Seifried, and H. M. Niegemann (Eds.), *Research in Vocational Education. Vocational Education and Training in the Age of Digitization: Challenges and Opportunities* (pp. 157–181). Barbara Budrich.
- Philbeck, T., and Davis, N. (2019). The fourth industrial revolution. *Journal of International Affairs*, 72(1), 17-22.
- Purdy, M., and Daugherty, P. (2016). *Why Artificial Intelligence is the Future of Growth*, Accenture Report.
- PwC (2017). *Will Robot Robots Really Still Our Jobs. An International Analysis of the Potential Long Term Impact of Automation*. <https://www.pwc.com.tr/tr/gundemdeki-konular/ekonomi/otomasyon-mevcut-isleri-nasil-sekil-lendirecek.pdf>, 25.10.2020.
- PwC, (2018). *Rapor: Yapay Zeka Mesleklerin Doğmasına Neden Olacak*. <https://www.pwc.com.tr/tr/basin-odasi/2018-basin-bulteni/pwc-nin-yapay-zeka-ongoruleri-raporuna-gore-yapay-zeka-yeni-mesleklerin-dogmasina-sebep-olacak.html>, (23.11.2020).
- PwC (2017). A decade of digital keeping pace with transformation. *Global Digital IQ® Survey: 10th anniversary edition*, 1-30. www.pwc.com/digitalIQ.
- Rakhy, K. S., and Vijayan, S. (2018). Digitalisation in human resource management process, the opportunity for the competence management in retail sector. *International Journal of Pure and Applied Mathematics*, 119(12), 2569-2581.
- Ruël, H., Bondarouk, T., and Looise, J.K. (2004). E-HRM: Innovation or irritation. An explorative empirical study in five large companies on web-based HRM. *Management Revue*, 15(3), Special Issue: Organisational Innovation and HRM, 364-380.
- Sabuncuoğlu, Z. (2005). *İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalı*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Sayar, S. (2019). Dijitalleşme ile oluşan yeni kavramlar: Endüstri 4.0, İot ve Blockchain Uygulamaları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sayer, E. (2018). “2048” *Geleceğe hazır mısınız?*. İstanbul: Büyükada Yayıncılık.
- Singh, Y., and Atwal, H. (2019). Digital culture –A hurdle or a catalyst in employee engagement. *International Journal of Management Studies*, VI, 1(8), January, 54-60. doi: [http://dx.doi.org/10.18843/ijms/v6i1\(8\)/08](http://dx.doi.org/10.18843/ijms/v6i1(8)/08)
- Sorooshian, S., and Panigrahi, S. (2020). Impacts of the 4th industrial revolution on industries. *Walailak Journal of Science and Technology*, 17(8), 903-915.
- Şahin, L., Aydın, E., Güler, M. (2015). Teknolojik gelişmelerin işin yapısı ve iş-

- gücünün nitelikleri üzerine etkileri: Hastane çalışanlarının algılarına yönelik bir araştırma. *İş ve Hayat Dergisi*, Sayı:1, s. 97-130.
- Thite, M. (2020). Digital human resource development: where are we? Where should we go and how do we go there?, *Human Resource Development International*, 1-18. DOI: 10.1080/13678868.2020.184298
- Tihinen M. ve Kääriäinen J (Eds.) (2016). *The Industrial Internet in Finland: on route to success?* Espoo, Finland: VTT, VTT Technology, 278. ISBN 978-951-38-8484-0, [http://www.vtt.fi/inf/pdf/technology/2016/T278 .pdf](http://www.vtt.fi/inf/pdf/technology/2016/T278.pdf).
- Tripathi, R. ve Kushwaha, P. (2017). *A Study on Innovative Practices in Digital Human Resource Management*. In: Proceedings of the National Conference “Digital transformation of business in India: Opportunities and challenges”, March 24th -25th, Dehradun, March, 1-13.
- Tripathi, V.ve Srivastava, N. (2019). Digitalization: An emerging trend in human resource practices. *Journal of IMS Group*. 16(1).
- TÜSİAD (2016). *Türkiye’deki Dijital Değişime CEO Bakışı*. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/turkiyedeki-dijital-degisime-CEO-bakisi.pdf>, 23.11.2020.
- Yankın, F. B. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalışma yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 7(2), 1-38.
- Yardımcıoğlu, M., Karahan, M., ve Yörük, A. (2019). Dijitalleşme ışığında muhasebe mesleğinin geleceği. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*. (61), 35-46.
- Yetkin Y. (2019) Konaklama işletmelerinde dijitalleşme ve dijitalleşmenin sürdürülebilir turizm ile ilişkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2020). İşyerinde mizah. *Harward Business Review Türkiye*, 9(12).

BÖLÜM 6

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE İDEALİST İŞÇİ SINIFI: “ANA” ESERİ ÖRNEĞİNDE

Nurgül ÖZDEMİR¹

¹ Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, nurgul.ozdemir@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0003-4597-8427.

Kapitalizm, sosyalizm ve komünizm gibi ekonomik temelli öğretiler mülkiyeti kontrol etme biçimlerini tanımlar. XIX. yüzyılda Alman filozof, ekonomist ve bilimsel sosyalizmin kurucusu olan Karl Marx “toplumculuk” anlamına gelen sosyalizm’i komünizm’in ilk aşaması şeklinde ifade eder.¹ Marksist yaklaşıma göre sosyalizm, üretim araçlarının özel mülkiyette yer aldığı kapitalizm ve para ile devletin olmadığı bir sistem olan komünizm arasında yer alır; toplum, devlet, kolektif, kooperatif gibi kavramları savunur. Noam Chomsky’e göre komünist “*kaynaklarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya kalkışan, böylelikle dış politikanın merkezi doktrinini oluşturan soyma ve sömürme hakkına engel olan kesimdir.*”² XX. yüzyıl Rus sosyalist devrimci Vladimir İlyiç Ulyanov, ya da bilinen adı ile Lenin’e göre Rus toplumunun benimsediği sosyalizm ise “*çağdaş kooperatif sistemi*”³dir. Geniş tanımıyla sosyalizm, “*üretim ilişkilerinin temelinde üretim araçlarının kamu mülkiyeti olan ve sosyal adalet, özgürlük ve eşitlik ilkelerinin ilan edildiği bir sosyal sistemdir.*”⁴ XX. yüzyıl Rus yazarlarından (Aleksy Maksimoviç Peşkoy, 1868-1936) Gorki’nin kült olmuş *Ana (Мать, 1906)* eserinde sosyalizm öğretisinin özelliklerini; “*insanları farklılaştıran, birbirlerine düşman eden, bağdaşmaz çıkar rekabeti yaratan ve bu düşmanlığı örtbas etmeye ya da haklı göstermeye çalışan insanlara ve de yalanlar, ikiyüzlülükler ve kinlerle yozlaştıran yönetime karşıyız,*”⁵ şeklinde açıklar. Böylece, işçilerin bir tür manifestosu sayılan *Ana* eseriyle birlikte işçi ve emekçi kesimin galibiyeti bir kez daha yüksek sesle yankılanmış olur. Rus toplumunda sosyalist rejimin desteklenmesinde işçi ve emekçi sınıfın yoksulluğu en başat etkenlerden biridir.

Makinelerin iş dünyasına girmesi ve endüstrinin gelişmesi ile sanayi devrimi işçi kesiminin sınırlarının belirginleşmesine sebep olur. XVIII. yüzyıl Aydınlanma Çağı Fransız asıllı yazar ve filozof olan Diderot ve D’Alembert’e göre “*her zaman ulusun en büyük ve en gerekli bölümünü oluşturan insanların portresi*” olan halk “*sadece işçiler ve ırgatlardan*” oluşur.⁶ Diderot ve D’Alembert’in tanımıyla işçi “*gün doğarken kalkar, her mevsim giydiği elbisesini sırtına geçirir, maden ocaklarımızda çalışır, bataklıklarımızı kurutur, sokaklarımızı temizler, evlerimizi inşa eder, mobilyalarımızı yapar; acıktığı zaman ne bulursa onu yer ve yorgunluğun kollarında zar*

1 Дяченко, В. И. (2016). *Первая фаза коммунизма*, <http://communism21.org/abc/16?ysclid=la2eui99ns341158238>, Erişim Tarihi: 04.11.2022.

2 Chomsky, N. (2017). *Güç ve İdeoloji Üzerine Managua Dersleri*. (Çev.: Şebnem Duran & Taylan Doğan) İstanbul: bgst yayınları, 21-22.

3 Левонтина, И. (2016). *О чем речь*. М.: Издательство АСТ: Сорпус, 257.

4 Ожегов, С. И. & Шведова, Н. Ю. (2010). *Толковый словарь русского языка: 80.000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова*. -4-е изд.-М.: ООО «Инфотех», 753.

5 Gorki, a.g.e., 375.

6 Diderot D’Alembert, (2018). *Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü*. (Çev. Selahattin Hilav) İstanbul: YKY, 293.

zor uykuya dalar.”⁷ Bir asrı aşkın bir süre sonra XX. yüzyıl Rus edebiyatında işçi sınıfının sorunlarını ele almasıyla ön plana çıkan Gorki bu tanımı destekler ve kendini de işçi sınıfından sayar: “Biz işçiler, döktüğümüz alın teriyle, devasa makinelerden tutun da, çocuk oyuncağına kadar her şeyi üretenleriz,”⁸ ve yer yer eserinde bu tanımı pekiştirir, “Biz, kiliseleri ve fabrikaları inşa edenler, sikke dökenler ve zincirlerin demirini dövenler gibiyiz. Beşikten mezara kadar dünyayı besleyip yaşatan biziz. Sıra işe gelince, her yerde ve her zaman en öndeyiz, ama yaşamda, en arka sıraya atılan biz oluyoruz”⁹, der ve işçilerin toplumdaki rolüne vurgu yapar.

Bilindiği üzere Gorki işçilikten yazarlığa yükselmiş, geçimini aç ve evsiz olarak çok zor şartlar altında ve çeşitli işlerde çalışarak sağlamaya çalışmıştır. Korunması kollanması, eğitilmesi gereken çocukluk ve gençlik yıllarında hayatın zor şartları ile yüzleşir ve zorlukları göğüslemek zorunda kalır. Erken yaşta hayatın sorumluluklarını yüklenmek durumunda kalan yazar sırasıyla ayakkabı mağazasında çırak, gemide bulaşıkçı, teknik ressam stajyeri, bir ikona ressamının çırağı, eskici ve kuş yakalayıcısı olarak çalışmıştır. Rus asıllı Amerikalı yazar Vladimir Vladimiroviç Nabokov’a göre Gorki’nin o günlerden tek mesut anısı “dehşet verici ortamına karşın içinde mutlu bir iyimserlik ve büyük bir iyilik taşıyan büyükannesine dairdir.”¹⁰

Toplumsal dönüşümlerin ve gelişmelerin edebiyata yansımaları yadsınamaz. Nitekim Rus toplumundaki bu tarihi dönüşümün edebiyattaki yansımaları sosyalist gerçekçilik akımının ortaya çıkması ile olur. Bu akımın öncülerinden olan Gorki, *Ana* eseriyle Rus edebiyatına damga vurur ve Rus toplumundaki sınıf çatışmasına ve ezilen kesimin problemlerine ayna tutar.¹¹ Bu akım çerçevesinde bir takım doğruların sunulduğu, açıkça anlaşılır, yorum gerektirmeyen, okuru yormayan daha çok okurun pasif algılayıcı rolünde kaldığı bir metin ile karşılaşırız. Bu akımın öncüsü kabul edilen *Ana* eserinde esas amaç düşünce biçimlerini aktarmak olduğundan klasik olay örgüsü (*classic plot*) hakimdir. Kuşkusuz, *Ana* eserinin edebi değeri olduğu kadar siyasi bakımdan da önemi yadsınamaz.¹² Siyasi anlamı da göz önünde bulundurulduğunda *Ana* eserinin sadece “haz alma” içgüdüleriyle kurgulanmış bir eser olmadığı, aynı zamanda didaktik doktorinler içerdiği ve toplumu yönlendirici belli fikirlere angaje olduğu gözden

7 Diderot D’alembert, a.g.e., 293.

8 Gorki M., (2004). *Ana* (Çev. Ayda Düz) İstanbul : Engin Yayıncılık, 375.

9 Gorki, a.g.e., 73.

10 Nabakov, V. (2017). *Rus Edebiyatı Dersleri*. İstanbul: İletişim, 394.

11 Yıldız, R. (2019). Maksim Gorki’nin *Ana* Eseri Üzerinden Sosyalist Realizm ve Edebiyatta Propaganda–Antipropaganda, *Turkish Studies Language And Literature*, Volume 14, Issue 4, 2247-2260.

12 Temur, F. (2021). “Maksim Gorki’nin “Ana” Yapıtında Toplumsal Gerçekçilik Etkisi: Pelageya Nilovna Özelinde Bir İnceleme” (Ed. Emrah Aydemir & Sema Sağlık) *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler-III*, Ankara: Gece Kitaplığı, 17.

kaçmaz. Nitekim, Sovyet yönetiminde de sosyalist gerçekçilik akımına yaklaşımın zaman içinde farklılaştığı görülür, teşvik etmemek için “kötü olanın” söz konusu edilmemesi gerektiği “iyinin” ve “daha iyinin” anlatılması fikri benimsenir. 1946 yılında Sovyetler Birliği Kültür Bakanı olan Andrey Jdanov’un desteklediği sanata müdahale ve sansür yasası getirilir. Jdanovculuk olarak da bilinen bu uygulamalarla “sovyet tipi insan” oluşturulmaya çalışılır, sanat propaganda aracı olarak kullanılır. Zamanla Sovyetler Birliğinde yeni bir kimliğe bürünen ve Jdanovculuk ile birlikte gün yüzüne çıkan sosyalist gerçekçilik artık toplum ve toplum içinde aksayan yönleri görmezden gelir, oysa Gorki’nin sosyalist gerçekçi eseri toplumun kanayan yarası olan ezilen kesime, sınıf çatışmasına ve sömürü düzenine işaret eder, eleştireldir; “nasıl olmalı” ve “ne yapılmalı” soruları üzerinde durur ve bu durumu dönüştürmenin yolları edebiyat aracılığı ile aktarır. Ancak, ülkemizde olduğu gibi sosyalist rejime tabi olmayan toplumların edebiyatlarında bu denli derinlemesine sınıfsal çatışmaların ve sosyalist öğretilerin ele alınmadığı görülür. Dolayısıyla, edebiyatımızda 1950-1960’larda yoğun bir biçimde işlenen ezen-ezilen, işveren-işçi, taşra-şehir ilişkisinin ön plana çıktığı eserler “toplumcu gerçekçilik” olarak adlandırılır, “sosyalist” öğretilerin eksik olmasından ötürü “sosyalist gerçekçi” kavramının ülkemiz edebiyatında kullanılması tercih edilmez.

Farklı işlerde çalışarak emekçi kesimi ve onların hayatını gözlemleme imkanı bulan Gorki çeşitli işlerde çalışan insanları ele alır. Çalışmamıza konu olan *Ana* eserinde de çilingir, semtteki fabrika işçileri, ayakkabı tamicisi, oduncu, aşçı, kiremit aktarıcılığı, kayın ağacından katran çıkaran kömür işçileri gibi halktan kesimi aktarır. Yazar işçi sınıfı ya da Komünist Manifesto¹³’nun da dediği gibi proleterya¹⁴ olan özel ilgisini şöyle ifade eder: “*İşçileri çok seviyorum, özellikle de bizim işçilerimiz Bolşevikleri. Olağanüstü canlı, çeşitli ve zeki bir halk, hayata gayet içten bir ilgi duyuyor.*”¹⁵ Gorki’nin işçi kesimine olan alakası, desteği, proleterya¹⁶ eserlerinde ele alış biçimi Sovyetler Birliği’nin öncü kurucularından Lenin’in de dikkatinden kaçmaz. 1905 devrimine katılan ve Kanlı Pazar¹⁶ olayından sonra yazdığı bir bildiri nedeniyle Petersburg’daki dönemin ünlü hapisanesi Petropavloskaya Kalesine kapatılan Gorki hapisten sonra sürgün

13 Komünist Manifesto: (Das Manifest der Kommunistischen Partei) Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ilk olarak 1848’de yayımlanan Komünizm’in ilk bildirgesi.

14 Puchner, M. (2020). Kelimelerle Dünya Tarihi, (Çev.: Merve Sevtaç Ilgın), İstanbul: Pegasus, 292.

15 Troyat, H. (2017). Gorki Devrim Dünyayı ve İnsanları Değiştirecektir (Çev. Hakan Tansel) İstanbul: Alfa 121.

16 Kanlı Pazar (Кровавое Воскресенье): Fazla mesainin kaldırılmasını, asgari ücretin iyileştirilmesini, çalışma koşullarının daha adil ve güvenli olmasını isteyen işçiler 22 Ocak 1905’te Çar II. Nikolay’ın yaşadığı Kışlık Saray’a (Petersburg) doğru yürür. Bu durumu tehdit olarak algılayan Çar ve askerleri silahsız işçilere ateş açar. 150 bin insanın katıldığı yürüyüşte 4 binin üzerinde insanın öldüğü ve yaralandığı rapor edilir. Detaylı bilgi için bkz: *Кровавое Воскресенье*, <https://www.prlib.ru/history/618968>, Erişim Tarihi: 10.11.2022.

edilir. Lenin, Gorki'yi savunur ve “*tek silahı konuşma özgürlüğü olan Rusya'nın önde gelen yazarlarından biri, zorba hükümet tarafından, yargılanmaksızın sürgün ediliyor*”¹⁷ diye yazar. Eserini “*aceleyle yazdığını söyleyen*” Gorki'ye Lenin “*acele etmekle iyi yapmışsınız, faydalı bir kitap o. Birçok işçi, devrimci harekete farkında olmadan, kendiliğinden katıldı. Şimdi Ana'yı büyük bir yarar sağlayarak okuyacaklar. Tam vaktinde çıkıyor*”¹⁸, der. Gorki daha sonra anılarına “*yegane iltifatı bu oldu. Ama benim için son derece kıymetliydi*”¹⁹ şeklinde not düşecektir. Böylece XX. yüzyıl Rus toplumunu şekillendiren Sovyetler Birliği'nin destekçisi ve edebiyat alanındaki öncüsü Gorki toplumda otorite kabul edilir; 1917 Bolşevik devriminden sonra sosyalist kültürün oluşmasında etkin rol oynar.

Bolşevik devriminin fitilini ateşleyen eser adeta Rus toplumunun manifestosu haline gelir. Çağdaş Rus yazar, şair, edebiyat eleştirmeni ve gazeteci Dmitri Lvoviç Bıkov *Ana* romanının kült olmasını üç sebebe bağlar. İlki, bilinenin aksine bu kitabın ajitasyon ve propaganda için yazılmadığını ve bunun yeni bir “İncil” denemesi olduğundan bahseder. 1900'lü yıllarda pek çok Rus aydınının “yeni ahit” arayışını, 3. Ahit beklediklerini hatırlatır. Rus yazar, şair ve edebiyat eleştirmeni Merejkovski'ye göre de bu bir tür “Yeni Ahit”, “Kültür Ahiti” olacaktır. *Ana* romanı ise “tanrı baba” anlayışının kadın alternatifidir. Çeloveçnoe bojestvo (человечное божество) denilen tanrılaştırılan insan, ilahlaştırılan güç bu kitapta resmedilir. Tanrı-ideoloji, ideoloji tanrısı fikri oluşur.²⁰ “*Papazların cellat gibi göstermek istedikleri Tanrı*”²¹ya, Tanrı'nın adını kullanarak insanları köle olmaya zorlayan kesime karşı çıkılır. Gorki bu zorbalığa karşı akıl ve mantığa sığınmak gerektiğini işaret eder ve “*insanları kölelikten sağduyu kurtaracak*”²² der. İnsanların sağduyudan uzak yaşamaları mutsuzluğa ve acı çekmelerine sebep olur. Eserde kötü insanların çıkarları için “*Tanrı'yı bile*”²³ değiştirdiklerinden bahsedilir. Bu durumda işçilerin önerileri “*yeni bir inanç yaratmalıyız. Herkese karşı merhametli bir Tanrı yaratmalıyız. Öyle bir Tanrı ki, ne ceza versin, ne savaşsın. İnsan dostu olsun*”²⁴, şeklindedir. Böylece, haksızlığa karşı çıkışı kutsal sayan Gorki, bir adım daha giderek Sovyet ideolojisini Tanrı yerine koyar, “*yeni bir Tanrı, aydınlık ve gerçeğin Tanrı'sı, sağduyunun ve iyiliğin Tanrı'sı adına ayağa kalktık*”²⁵ diyerek görevlerini kutsallaştırır. Sosyalizmin gerçekleşebilmesi için, din haline gelmesi ya da din şeklinde algılanması gerektiği düşünülür. Bir müminin Tanrı'ya inanması gibi inanılmalıdır. Gorki tanrıya inanmaz ama İsa'ya

17 Nabakov, a.g.e., 397.

18 Troyat, a.g.e., 119.

19 Troyat, a.g.e., 119.

20 Быков, Л. Д. (2018). *Время Потрясений 1900-1950гг.* Москва: Эксмо 77-93.

21 Gorki, a.g.e., 65.

22 Gorki, a.g.e., 66.

23 Gorki, a.g.e., 65.

24 Gorki, a.g.e., 66.

25 Gorki, a.g.e., 186.

inanır, bu yüzden eserinde anne ve oğlunun baş rolü paylaşması hristiyan inancı ile bağdaştırılır.

Ana eserinde önemli olan ikinci husus ise Gorki'nin bu kitabını 1905'deki başarısız devrim girişiminden sonraki yıl olan 1906'da Amerika'da kaleme almış olmasıdır. Eleştirmen Bıkov'a göre romanın, bir yenilgi sonrası yazılmış olması onu daha da önemli bir hale getirmiştir.²⁶ Rus devrimini yeniden şekillendiren Gorki halkın sokaklara dökülmesinden önce, akıllarda devrim yapılması gerektiğini hatırlatır. Eser 1 Mayıs öncesi, bir nevi 1 Mayıs'a hazırlığın anlatıldığı ilk bölüm ve 1 Mayıs sonrası yani başarısız bir girişimden sonra pes etmeyip aksine mücadeleye olan inancın desteklenmesinin gerekliliğinin anlatıldığı ikinci bölüm olmak üzere iki esas bölümden oluşur. 1 Mayıs İşçi Bayramı'ı eserde dönüm noktası olarak işlenir ve olaylar bu tarih çevresinde şekillenir. Gerçek aydın işçi kitlesinin oluşturulması hedeflenir ve *“biz de bir gösteri yapmaya karar vermiştik. Başaramadık; çok az kişiydik! Ama bu yıl farklı olacak göreceksiniz!”*²⁷ sözleriyle yankılanır. Mücadelenin henüz bitmediği, aksine çözüm için daha da vahim bir aciliyet gerektirdiği üzerinde durulur. 1905 yılındaki devrimin başarısızlığının ardından umutsuzluğa düşülmemesi için zaferlerin hızlı ve kolay olmadığı, emek verilmesi gerektiği mesajı verilir. İnatla ve istekle zafer için çalışılması gerektiği düşüncesi aşılır. Ermeni asıllı Fransız yazar Henri Troyat'ın da belirttiği gibi Gorki daha önce kendini hiç o kadar “gerekli” hissetmemiştir. 1905'teki devrimden sonra Gorki bir durum değerlendirmesi yapar, ve *“kayıplara uğramış olsada, proleterya yenilmedi. Devrim umudu daha da güçlendi, kadroları belirgin ölçüde genişledi.. Rus proleteryası nihai zafere doğru yol alıyor, zira ülkede manen sağlam, bilinçli ve geleceğinden emin tek sınıfı temsil ediyor”*²⁸, der.

XX. yüzyıl başında Rus toplumunu etkisi altına alan bu romanın önemli olmasındaki üçüncü sebep ise günlük hayatı, fabrika işçilerinin yaşayışını gerçeğe uygun, ritmik ve ahenkli bir biçimde anlatmasıdır. Bıkov, Sovyetlerin Gorki'yi “emeği”, “çalışmayı” savunan bir yazar olarak göstermesini yanlış bulur. Gerekçe olarak da Gorki'nin bir işte üç aydan fazla çalışmamış olmasına ve çalışmayı sevmiyor olmasına bağlar.²⁹ Gorki, fiziksel emek olgusunun insanlara zahmet verdiğini savunur ve öğrencisi Şalamov da bunu dile getirir: *“Ana romanı, devrimin gerçekleşmesiyle her insanın günde 8 saat çalışması ve daha fazla beyaz ekmeğe anlamında değildir. Bu roman bütün devrimlerin yapılaş amacı ile aynı mesajı verir, insanı kölelikten kurtarmak gerektiğini anlatır.”* Her gün kahvaltılı eden, fabrikaya gidip gelen ve akşam yemeği yiyen insanın bu

26 БЫКОВ, а.г.е., 77-93.

27 Gorki, a.g.e., 292.

28 Troyat, a.g.e.,106.

29 БЫКОВ, а.г.е., 77-93.

döngüden daha fazlasını yapması gerektiği üzerinde durulur. Her şeyden önce insan zihinlerinde devrim olmalı, yani zihinsel olarak hazır olunmalıdır. Çehov'un da üzerinde durduğu mekanikleşmiş hayatlardan kurtulmak, üreten, düşünen, sorgulayan ve hayal eden insan olmak gerektiği savunulur.³⁰ Dolayısıyla dönemin önemli yazarları ve düşünürleri aynı fikir üzerinde farklı üslup ve ifade ediş biçimleriyle halkın dönüşmesi gerektiği üzerinde durur.

Kozasından çıkan tırtılın kelebeğe dönüşmesi gibi Rus toplumunda da eski düzenden her yönü ile farklı yeni bir düzen kurulması amaçlanır. Bu suretle eski düzenin hakim olduğu eski dünya ve yeni düzenin hüküm sürdüğü yeni dünya kavramları ortaya konur. Eski dünya işçisinin portresi çizilir, yaşadığı çıkmazlar aktarılır. Eserin ilk bölümünde olaylar bir fabrika etrafına kurulmuş işçi mahallesinde geçer. “İsten kapkara olmuş, açlıktan dişleri ışıldayan”³¹ işçiler isli ve sevimsiz havası olan yoksul bir mahallede yaşar. Somurtkan ve bitkin bu insanlar “kül rengi, ufak evlerden fırlar, ürkmüş karafatmalar gibi koşarak, buz gibi sabahın alacakaranlığında”³² fabrikaya giderler. “Zavallı, mutsuz ve çirkindirler”³³, “yorgun, sinirli, yaşayışları pis ve köhne”³⁴ dir. İşçilerin küçük, renksiz dünyası daha ayrıntılı bir şekilde resmedilir, çoğu zaman “sokakta ya da meyhanede sızmış oğullarını, bazen ana babalarını bulup eve getirir, içkiden serseme dönmüş çocuğa, hakaret, tekme, yumruk yağdırarak yataklarına hoyratça yatırır. Sabahleyin, fabrikanın düdüğü keskin keskin ötünce de uyandırır.”³⁵ Böylece, hayat iki fabrika düdüğü arasında gidip gelir. Fabrika dışında ise ne bir eğlence ne de uğraşısı olan binlerce fabrika işçisi hayatın içinden öylece akıp gider. İşçiler için “meyhaneden başka eğlence, içkiden başka keyif”³⁶ söz konusu değildir; baş karakter Pavel'in deyişi ile “arkadaşlarının bir makinadan farkı yoktur.”³⁷ Tekdüze olan hayatlarında sözler hep iş çevresinde döner dolaşır durur.

Eski dünya düzenini benimsemiş olan Pavel'in babası öldükten sonra evdeki baskı sona erer, eski dünya ile özdeşleştirilen “baba” figürünün ortadan kaybolması ile umut ışığı doğar. Babasının ölmesi ile “anası” ve oğlu için yeni bir yaşamın ayak sesleri duyulur. Kitaplıktaki kitapların sayısı artmaya başlar. Hedeflenen bilinçli işçinin hayatında kitaplar ve okuyup bilinçlenme ilk sırada yer alır. “Gece karanlığında mum neyse kitap da odur.”³⁸ Pavel örnek işçi modeli olur. “Gerçeği öğrenmek” için yasaklı

30 Быков, а.г.е., 77-93.

31 Gorki, а.г.е., 7.

32 Gorki, а.г.е., 7.

33 Gorki, а.г.е., 8.

34 Gorki, а.г.е., 115.

35 Gorki, а.г.е., 8-9.

36 Gorki, а.г.е., 13.

37 Gorki, а.г.е., 15.

38 Gorki, а.г.е., 169.

kitapları okur. “Yasaklıyolar; çünkü bu kitaplar yaşamımızla, halkın yaşamıyla ilgili gerçekleri anlatıyor”³⁹ der. Mahalleli okuyup gün geçtikçe bilinçlenen Pavel’i “aklı başında”⁴⁰ olarak betimler ve ona saygı duyar. “İhtiyarlar bile danışmaya Pavel’e gelirler”⁴¹ Böylece sembolik olarak yeninin eskiye olan galibiyeti, yeninin eskiyi yenmesi gösterilir, artık taze kanlara olan ihtiyaç vurgulanır.

Bilinçli bir içişide olması gerekenler arasında akıllı ve sorgulayıcı olma özelliği sağduyulu olan Pavel karakteri ile sembolize edilir. Bildiği, öğrenebildiği gibi ezbere yaşayan anasına “şu sürdüğümüz yaşamı düşün. 40 yaşındasın, ama gerçekten yaşadın mı? ... Yaşamın tadı tuzu mu vardı? Geçmişinde imrenilecek ne var?”⁴² diyerek düşünmeye sevk eder. Akabinde de eserde bu geçmiş yaşam sorgulaması ara ara yapılır. “Yaşayışlarında iyi olan ne? Bugün çalışırlar ve yerler; yarın çalışırlar, yerler; her gün aynı şey... Arada da ha babam doğururlar; önce işin alayındalar, sonra çocuklar büyüyüp çok yemeye başlayınca onlara kızar, söverler.”⁴³ Çocuklar doğar, büyür; her çocuğun doğumu ile bu döngüsel yaşantı başa sarar. Bu sıkıcı ve içgüdüsel hayatı “yaşayışımızı görüyorsunuz; koyunlardan farkımız yok...”⁴⁴ diyerek eleştirir ve “ömürleri boyu ruhlarını bir sevinç rüzgârı okşuyor mu? Yüreklerini ısıtan bir düşünce söz konusu mu?”⁴⁵ şeklinde sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk, dayanışma, yardımlaşma gibi insanı insan yapan, insan olmayı kolaylaştıran değerlerin kaybolmasını veya bu değerlerin hiç var olmamasını eleştirir. Pelagiya’nın söyledikleri eski dünya düzenine alışkın bir karakter olan Ana’yı düşündürür ve “ömrüm boyunca sustum; bir tek kaygım vardı: O günü geçiştirmek, fark edilmeden yaşamak, unutulmak.. Şimdi ise herşeyi düşünüyorum..”⁴⁶ diyerek hayatını sorgular. Toplumun yaşlısından gencine hemen hemen her kesiminin bilinçli bir şekilde yaşaması ve yaşadığı hayat üzerine düşünmesi gerektiği vurgulanır. Ezbere yaşanan hayatlar yadsınır, artık durup düşünme vaktidir. Ana “ömrüm boyunca kahır çektim ve nedenini bilmedim”⁴⁷ diyerek muhakeme sürecini başlatır, iki farklı dünyayı kıyaslar. Bu yeni dünyada “eski dünyanın, köleler dünyasının izlerinden eser yoktur.”⁴⁸ Artık yaşamlarının acınası taraflarını görmeye başlar, “yeni bir halk doğuyor. Biz nasıl yaşadık? Dizlerimizin üstünde iki büklüm yaşadık,”⁴⁹ der ve aksayan yönlerin değişmesi gerekliliğine inanan bir bilinç

39 Gorki, a.g.e., 18.

40 Gorki, a.g.e., 69.

41 Gorki, a.g.e., 70.

42 Gorki, a.g.e., 18-19.

43 Gorki, a.g.e., 108.

44 Gorki, a.g.e., 319.

45 Gorki, a.g.e., 109.

46 Gorki, a.g.e., 104.

47 Gorki, a.g.e., 43.

48 Gorki, a.g.e., 42.

49 Gorki, a.g.e., 78.

oluşur. Okuyan, kendini geliştiren yeni insanların güzel ve eski insanların düşünemediği kadar ütopyik özelliklerini sıralar, “*dostça yaşıyorlar... Müzik yapıyorlar... Sövüp saydıkları, içki içtikleri, saçma sapan şeyler için kavga ettikleri yok... Yoksul tabakanın insanları gibi birbirlerine hakaret de yağdırmıyorlar...*”⁵⁰ Ana kendi hayatlarında olmayan, ancak gayet insani duyguları yeniden keşfeder.

Çalışmayı benimseyen, şikayet etmeyen işçi profili çizilir. İdeal işçi “*çalışmalıyım, ekmeğimi kazanmalıyım*”⁵¹ diye düşünür, “*bir şeyler yapma gereksinmesi, bir işe yarama isteği*”⁵² duyar, kimi zaman tehlikeli olan görevlere atılır yasaklı olan baskıları, broşürleri dağıtmak ister, “*gazeteleri bana verin, ben götürürüm*”⁵³ der, kimi zaman “*bu görevi bana verin yalvarırım*”⁵⁴ diyerek pek çok işe gönüllü olur. Her daim çalışmaya hazır olan işçi bahane uydurmaz, hemen hemen hiç “*yorgun değil*”dir, aksine o işin tamamlanmasına bir şekilde “*zaman bulur*”⁵⁵ Bu gönüllü işçilerin arasında Ana Pelagiya da vardır, “*kendisine bir görev verildi mi, hemen ve en iyi şekilde yapmak ister.*”⁵⁶ Sovyet ideolojisinden başka bir şey düşünmeyen işçi artık çalışmadığı gün rahat edemez hale gelir “*bir şeyler yapmak gereksinmesi duyar; çıkmak, yorgunluktan helak oluncaya kadar yürümek ve çalışmayla geçen gününden hoşnut olarak uyuyakalmak ister.*”⁵⁷ Ezbere yaşanan bir hayattan ziyade aklının onayladığı bir idealin peşinde olması bu insanlara güç verir.

İdeal işçide olması gereken özelliklerden biri de kararlı olmaktır. Gorki kararlılık adı altında iyi olana ulaşabilmek için tehlikeli çağrılar yapar. Kararlı hareket eden işçi Sovyet ideolojisinin önünde duran hiçbir engeli tanımaz. “*Gerektiği zaman insanoğlundan nefret etmek zorundayız, bütün insanları sevebileceğimiz anın daha çabuk gelmesi için. Yaşamın akışını köstekleyeni, kendisine payeler ve rahatlıklar satın almak için başkalarını satanı yok etmek gerekiyor. Doğru yolda gidenlere ihanete kalkışan biri çıkar da ben onu öldürmezsem, o zaman hain, cani ben olurum.*”⁵⁸ Kendi kişisel haklarını savunmak, daha insanca yaşamak için şiddeti ve orantısız müdahaleleri haklı görür. Gorki’ye göre halk bu davranışlara efendileri gibi kendi çıkarları için değil haklarını aramak ve kendilerini savunmak için başvurur. “*Peki, ya ötekilerin, yani efendilerimizin davranışı? Kendi güvenliklerini, rahatlıklarını korumak için cellatlara, hapishanelere ve bunun gibi bir sürü adi ve alçaltıcı araçlara başvurmaya hakları var mı?*”

50 Gorki, a.g.e., 220.

51 Gorki, a.g.e., 207.

52 Gorki, a.g.e., 222.

53 Gorki, a.g.e., 208.

54 Gorki, a.g.e., 208.

55 Gorki, a.g.e., 350.

56 Gorki, a.g.e., 263.

57 Gorki, a.g.e., 349.

58 Gorki, a.g.e., 154.

59 Yaşanılan acıların ve adaletsizliklerin artık dayanılmaz boyutlara ulaşmasından olsa gerek, bu adaletsizliklere katlanmamak için her türlü yıkım göze alınır. “*Kendi hesabıma kimseye fiske vurmam ben. Ama arkadaşlarım ve bağlandığım dava söz konusu olduğu zaman yapamayacağım şey yoktur, gerekirse öz oğlumu bile öldürürüm*”⁶⁰, gibi oldukça tehlikeli söylemler içerir. Bundan dolayı 1907’de Rusya’da Basın Sorunları Komitesi “*ağır suçlar işlemeye teşvik eden, işçileri varlıklı sınıflara düşmanlığa kışkırtan, isyan ve ayaklanmaya çağıran bir yapıt*”⁶¹ olduğunu rapor eder ve yayınlanmasına izin vermez. Ancak gizli gizli halk arasında okunur.

Bir işçi korku duygusunu taşımamalı, saklanmaya ve kaçmaya çalışmamalı aksine cesaretli ve yürekli olmalıdır. Ne de olsa eski Amerikan Devlet Başkanı Franklin D. Roosevelt’in 1933’te söylediği gibi “*korkulması gereken tek şey korkunun kendisi*”⁶²dir, korkunun sebep olduğu eylemsizlik, bir tür sindirilme, yaşam alanının kısıtlanma durumuna yaklaşım evrenseldir. İdeal işçi prototipi olan Pavel’e göre tüm işçiler asgari yaşam gereksinimlerini elde edip edememe durumu, özgürlüklerinin kısıtlanması gibi farklı kaynaklardan beslenen korku yüzünden mahvolur, “*yöneticiler de bu korkudan yararlanıyor ve bizi daha çok korkutmaya bakıyorlar. Bil ki, insanlar korktukları sürece mahvolacaklar. Tıpkı bataklıktaki kayınlar gibi...*”⁶³ Eski dünya insanı tıpkı Ana Palegiya gibi “*ömrünce korku içinde yaşar. Korku ruhuna işlemiştir.*”⁶⁴ Oysa şimdi yeni dünya korkuyu yok etmek ister, artık halk korkmamalı söz sahibi olmalıdır, “*korkmamanız. Korkunun ne yararı var?*”⁶⁵ İleriye gitmek isteyen insan “*her şeyi, yüreğini bile feda etmesini bilmeli. İnsanın yaşamını davasına adanması ve bu uğurda can vermesi zor değildir!*”⁶⁶ İşte böylesi korkusuz ve insanca yaşama ulaşmak için artık her şeyi yapmaya hazırdır, “*Gerekirse yüreğimi koparır ve ayaklarımın altında çiğnerim...*”⁶⁷ Sovyet ideolojisini kutsal gören Gorki, halkı ideoloji için cesaretli olmaya çağırır “*uğruna can verenler olmasaydı, bugün İsa Peygamberimizin adı sanı olmazdı*”⁶⁸, şeklinde kutsal bir olgu ve dini bir kişilik ile bağdaştırır.

İşçilerin adaletsizliğe ses çıkarmaları, haklarını aramak için yaptıkları işler eserde anlatılır. Gorki desteklediği fikirlerin yayılması için yapılacak işleri Rus halkına sıralar gibidir. Her şeyden önce “*gerekli olan ilkin*

59 Gorki, a.g.e., 154.

60 Gorki, a.g.e., 153.

61 Gorki, a.g.e., 115.

62 Smith, T. W. (2018). Duygular Sözlüğü, (Çev.: Hale Şirin), İstanbul : Kolektif, 157.

63 Gorki, a.g.e., 23.

64 Gorki, a.g.e., 23.

65 Gorki, a.g.e., 51.

66 Gorki, a.g.e., 154.

67 Gorki, a.g.e., 155.

68 Gorki, a.g.e., 187.

kafayı silahlandırmak”tır, “*el sonra gelir...*”⁶⁹ düşüncesiyle fikir yaymanın önemine değinir. Fikir yayabilmek için “*bir gazetemiz olmalı*”⁷⁰, der ve “*köylülere için de bir gazete çıkaracağız*”⁷¹ şeklinde her kesime hitap etmeyi hedefler. Artık değişime özlem duyan işçiler hız kesmeden okur, “*..bir kitabı alıp ötekini verirler. Tıpkı çiçekten çiçeğe koşuşan arılar gibi...*”⁷² İşçilere ve köylülere dağıttıkları bildirilerde, “*işçilere uygulanan yönetmelikler, Petersburg’taki grev, Güney Rusya sorunu gibi konular anlatılır, işçiler çıkarlarını savunmak için birleşmeye ve mücadele etmeye çağrılır.*”⁷³ Fabrika yönetimi işçilerin maaşlarını kesintiye uğrattığında veya haksız bir uygulama olduğunda, “*müdür haksız kararından vazgeçinceye kadar işinizin başına dönmemenizi teklif ediyorum*”⁷⁴ diyerek haklarını aramak için emekçileri grev yapmaya yönlendirir.

Gorki’nin biyografisini yazan Aleksandr Roskin Gorki’nin hayatını “*barakalarla hapishane arasında*”⁷⁵ şeklinde betimler. Gorki’nin hayatı ile bu yönden benzerlik gösteren *Ana* adlı eserde bu mücadelenin, haksızlığa direnişin sonunda ne olacağını açık açık yazar. İşçiler yaptıkları işlere karşın sonunda “hapse atılmak” olduğunun bilincindedir. “*Çok geçmeden yakamıza yapışacaklarına kuşku yok. ... bildircinin yazgısı ağla yakalanmaktadır*”⁷⁶ gibi söylemlerle işin tehlikesini meşrulaştırır. İşçi İgor “*sizi hapse atacaklar*” diyerek *Ana Pelagiya*’yı uyardığında “*Tanrı’ya şükürler olsun, bir işe yaramış olacağım*”⁷⁷ şeklinde bir tepki verir. *Ana*’nın bu tepkisi verilmesi gereken ideal bir tepkiye örnek niteliğindedir. *Ana* ise biricik oğlu “*Pavel’i işçilere söylediği sözlerden dolayı*”⁷⁸ hapsedeceklerini anlıyordu. Bu durumda da sakinliğini koruyarak diğer analara örnek davranış gösterir. 1 Mayıs gösterilerinde bir işçi “*süngüyle delik deşik edileceklerini ya da kürek cezasına çarptılacaklarını bile bile yürür!*”⁷⁹ *Ana* karakterinden sonra bu gösteride cesareti ve soğukkanlılığı ile ön plana çıkan bir diğer karakter de oğlu *Pavel*’dir, “*bayrağımızı taşıyacağım... Sancak elde kortejin başında gideceğim.. Beni derhal hapse atarlar gene.*”⁸⁰ Eserdeki tüm eylemcilerin verdiği ortak mesaj yaptığı işten korkmadan arkasında durmak, işin sonucu ne olursa olsun onu göğüslemektir, “*çünkü insan kendi davranışlarının sorumluluğunu yüklenmelidir*”⁸¹dir. Gorki eserinde hapis cezasını *Ana* karakteri hariç hemen her karaktere

69 Gorki, a.g.e., 130.

70 Gorki, a.g.e., 43.

71 Gorki, a.g.e., 218.

72 Gorki, a.g.e., 43.

73 Gorki, a.g.e., 49.

74 Gorki, a.g.e., 77.

75 Nabakov, a.g.e., 393.

76 Gorki, a.g.e., 43.

77 Gorki, a.g.e., 96.

78 Gorki, a.g.e., 79.

79 Gorki, a.g.e., 231.

80 Gorki, a.g.e., 143.

81 Gorki, a.g.e., 163.

yaşatır, asıl olanın böyle nahoş bir durumda bile pes etmemek gerektiğini “hapishaneden çıktılar mı hemen işlerinin başına dönüyorlar.. Böyle yapmak gerekir”⁸² ifadeleri ile anlatır. Gorki devrimin kanlı olacağını bilir, “insanları bekleyen daha bir yığın acılar var; doymak bilmeyen eller daha nice kanlar akıtacak.. Her şeye göğüs gereceğim... Her şeye karşı güçlü olacağım..”⁸³, diyerek bunu bir uyarı niteliğinde öngörür. Ne olursa olsun halkın mücadele ruhunu kaybetmemesi gerektiğini öğütler.

Eserde âdeta resmedilen Rus toplumunun yaşadığı yoksulluk, zorlaşan hayat koşulları emekçi insanları ve köylüleri insanlıktan çıkarır, “*gir postuma da, kımulda bakalım. Sen neye benzersin, görelim.*”⁸⁴ şeklinde serzenişte bulunduğu görülür. İşçilerin ve köylülerin başkaldırmalarının başlıca sebebi yoksulluk ve açlıktır, “*yaşam gittikçe pahalılanıyor; bu yüzden halk gündün güne daha da kötü oluyor... İkinci kalite sığır etinin yarım kilosu on dört kopek; ekmek iki buçuk kopek...*”⁸⁵ işçilerin yaşam standartlarını düşüren bir hayat pahalılığı hüküm sürer. Bunun yanı sıra işçiye verilen topraklar verimsizdir, neredeyse “*iki yıldır, toprak ürün vermez*”⁸⁶, “*köylünün elindeki toprak ekime elverişli değil*”dir. Köylüler ne yapacağını âdeta şaşırır, hayatta kalabilmek için ise “*halkın kanını emen heriflerden birinin yanında ırgat olarak çalışmaya*”⁸⁷ başlar, diğer bir deyişle özgürlüklerinden ve en iyi yaptıkları işten vazgeçerek ne emredilirse onu yapmak için yaşamaya koşullanırlar. Yavaş yavaş karınlarını doyurmaktan başka bir şey düşünemez hale gelen “*insanlar aç ve susuz, vaktinden önce, kendilerini yiyip bitiren yoksulluğun içinde öbür dünyayı boylar. Çocuklar cılız doğar ve sonbahar geldi mi ölür.*”⁸⁸ Hüküm süren kıtlık ve sefilliğin yanı sıra güvensiz bir ortam, düzensizlik umutları yok eder, “*köyde açlık insanın peşini bırakmaz, bir gölge gibi. Hiçbir gün karnını doyuracak kadar ekmek bulacağından emin olamaz köylü. Açlık ruhları kemirmiş, insanca hasletleri yok etmiştir. Köylü yaşamaz, onulmaz bir yoksulluk içinde çürür.*”⁸⁹

Tüm bu olumsuz koşullar içinde insanların şimdiye kadar nasıl yaşadıkları ile değil “nasıl yaşamaları gerekir” sorusu üzerinde durulur. “*Yalnızca karnımızın tok olmasını mı istiyoruz yoksa? Hayır! İnsan olmak istiyoruz. Yalnız karın doyurmayı değil, insanca yaşamayı da istiyoruz*”⁹⁰, çünkü “*karın doymak, ruh ise serbestlik ister.*”⁹¹ Böylece halkın insanca

82 Gorki, a.g.e., 113.

83 Gorki, a.g.e., 149.

84 Gorki, a.g.e., 237.

85 Gorki, a.g.e., 119.

86 Gorki, a.g.e., 310.

87 Gorki, a.g.e., 161.

88 Gorki, a.g.e., 213.

89 Gorki, a.g.e., 165.

90 Gorki, a.g.e., 33.

91 Gorki, a.g.e., 108.

yaşama isteğinde eserde yer yer bir lider arayışına gidilir, “*kesin konuşmasını bilen bir ses artık yükselmeli, Yetti, artık! demeli canım. Ne bu? Evet, tüm gerekli olan kesin bir ses...*”⁹², böylece insanca bir yaşamın hayalini kuran toplum bu anlamlı yaşam hayalini bir otorite ile gerçekleştirebileceğini ifade eder. Kopuk kopuk ve dağınık bir biçimde var olan eleştirel düşünceler “*cansız koyunlar gibi amaçsız ve aptal aptal dolaşır. Dolaş babam dolaş.. Onları toparlayıp düzene sokacak adam nerede.*”⁹³, şeklinde açıkça bu düşünceleri düzenleyecek ve yön verecek bir lidere olan ihtiyaç işaret edilir.

Sonuç

Sonuç olarak, aydınlanma çağından sonra sanayi devrimi ile birlikte yoksullaşan işçiler ve topraktan istediği verimi alamayan köylüler bir grup veya bir kişinin hakimiyetine yani fabrikatörlerin, iş adamlarının eline bakar hale gelir. XVIII. - XIX. yüzyıllarda sanayileşme neticesinde ekonomi ve emek kavramları ile ilintili farklı toplumsal sistemler ortaya çıkar. Bunlardan ön plana çıkanlardan biri de geçtiğimiz yüzyılda Rus toplumuna yön veren sosyalizm kavramıdır. Çalışmamızda sosyalizm kavramının önemli bileşenlerinden proleterya diğer bir deyişle işçi kesimi Gorki'nin *Ana* eseri bağlamında ele alınır. Bu eser proleterya kesiminin tekrar edip duran günlük yaşantılarını, alışkanlıklarını, yaşama ve düşünce biçimlerini ele almasının ötesinde işçi ve emekçi kesimin manifestosu haline gelir. Umudunu yitiren işçi kesimini mücadelesinde motive eder. Bir tür tanrılaştırılan insan, ilahlaştırılan güç ve inanç haline dönüşür. Eski düzen ve yeni düzen karşılaştırması sonucunda yeni olanın üstünlüğü vurgulanır. Eski insan ne kadar ezbere ve mekanik yaşıyorsa yeni insan okur, düşünür; eski insan ne kadar bilinçsizse, yeni insan bilinçli, ayık, uyanıktır. Korkusuz, fedakar, cesur, yürekli, şikayet etmeyen, çalışkan, sağduyulu ve hakkını arayan işçilerin oluşturulması hedeflenir. Yoksulluk, açlık, üstüne bir de hayat pahalılığı, toprakların verimsizliği gibi zor hayat şartları altında ezilen proleterya kesimi resmedilir. Tüm resmedilen toplumsal durumdan sonra “nasıl yaşanmalı” sorunsalı üzerinde durulur. Nihayetinde ise SSCB'nin kuruluşuna giden yıllarda bu sorunlara karşın sağduyulu bir lider arayışı baş gösterir, eserde bu arayışla Lenin'i işaret ettiği veya Lenin'in liderliğine hazırlayıcı bir metin olduğu söylenebilir.

92 Gorki, a.g.e., 120.

93 Gorki, a.g.e., 323.

KAYNAKÇA

- Chomsky, N. (2017). Güç ve İdeoloji Üzerine Managua Dersleri. (Çev.: Şebnem Duran & Taylan Doğan) İstanbul: bgst yayınları.
- Diderot D’alembert. (2018). Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü. (Çev. Selahattin Hilav) İstanbul: YKY.
- Gorki, M. (2004). Ana (Çev. Ayda Düz) İstanbul : Engin Yayıncılık.
- Nabakov, V. (2017). Rus Edebiyatı Dersleri. İstanbul: İletişim.
- Puchner, M. (2020). Kelimelerle Dünya Tarihi, (Çev.: Merve Sevtap Ilgın), İstanbul: Pegasus.
- Smith, T. W. (2018). Duygular Sözlüğü, (Çev.: Hale Şirin), İstanbul: Kolektif.
- Temur, F. (2021). “Maksim Gorki’nin “Ana” Yapıtında Toplumsal Gerçekçilik Etkisi: Pelageya Nilovna Özelinde Bir İnceleme” (Ed. Emrah Aydemir & Sema Sağlık) Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler-III, Ankara: Gece Kitaplığı, 13-22.
- Troyat, H. (2017). Gorki Devrim Dünyayı ve İnsanları Değiştirecektir (Çev. Hakan Tansel) İstanbul: Alfa.
- Yıldız, R. (2019). Maksim Gorki’nin Ana Eseri Üzerinden Sosyalist Realizm ve Edebiyatta Propoganda–Antipropoganda, *Turkish Studies Language And Literature*, Volume 14, Issue 4, 2247-2260.
- Быков, Л. Д. (2018). Время Потрясений 1900-1950гг. Москва: Эксмо.
- Левонтина, И. (2016). О чем речь. М.: Издательство АСТ: Сорпус.
- Ожегов, С. И. & Шведова Н. Ю. (2010). Толковый словарь русского языка: 80.000 слов и фразероргических выражений/ Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. -4-е изд.-М.: ООО «Инфотех».
- Дяченко, В. И. (2016). *Первая фаза коммунизма*, <http://communism21.org/abc/16?ysclid=la2eui99ns341158238>, Erişim Tarihi: 04.11.2022.

BÖLÜM 7

PSİKOLOJİK SERMAYE: TANIMI, BOYUTLARI VE ÖLÇÜMÜ

Yasemin KARATEKİN ALKOÇ¹

¹ Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, yaseminkaratekinalkoc@yyu.edu.tr, Orcid:
0000-0002-9160-199X

1. Giriş

Küreselleşme, hızlı değişim gösteren yaşam koşulları ve insanın yaşamının büyük bir parçasını işlerinin kapsıyor olması, günümüz insanının hayattan, mesleklerinden, yaptıkları işlerden ve geleceklerinden beklentileri de değiştirmektedir. Ömürlerinin büyük bir vaktini iş ile geçiren çalışanların, işlerinden duydukları memnuniyet ile mutluluk seviyeleri birbiriyle doğrudan bağlantılı hale gelmiştir. Dolayısıyla, yaşamlarında işlerinin bu kadar ön plana çıktığı günümüz çalışanlarının ortaya çıkan gereksinimlerini gidermekte bir hayli zorlaşmış ve karmaşıklaşmıştır. Psikolojik sermaye akımı da, geleneksel psikoloji yaklaşımlarının ve süregelen örgütsel tatmin araçlarının yetersiz kalması noktasında ortaya çıkmış bir akımdır.

Psikolojik sermaye akımı, bireyin olumsuz düşünceleri ve zayıflıklarıyla ilgilenmekten ziyade, bireyin olumlu düşüncelerine, başarabileceklerine ve güçlü yönlerine odaklanmaktadır (Keser, 2018). Bu çalışmada, psikolojik sermaye kavramının tarihsel süreci, kavramın tanımlanması, boyutları ve ölçümlenmesine dair bilgiler sunulması amaçlanmıştır. Çalışmanın, psikolojik sermaye konusuna ilgi duyan araştırmacılara konunun genel hatlarına dair bir ışık tutabileceği düşünülmektedir.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Psikolojik Sermaye Kavramının Tarihçesi

İnsan kaynaklarının detaylıca anlaşılması konusunda psikolojik sermaye kavramı konuya yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Psikolojik sermayenin temelleri 1900’lerde öne çıkan pozitif psikolojiye dayanmaktadır. İlk olarak Maslow’un 1954’te yayınladığı “Motivation and Personality” kitabında pozitif psikoloji konusuna ayrıntılı yer verdiği görülmektedir (Maslow 1954). Akabinde Seligman’ın kavramla ilgili öncü çalışmalarıyla karşılaşılmıştır. Seligman ve arkadaşlarına (2000; 2005) göre psikoloji bilimi yalnızca bireylerin olumsuz yönlerinin (psikolojik zayıflıklar, sorunlar gibi) tedavi edilmesiyle ilgilenen bir bilim değil, bireylerin güçlü yönleriyle (erdem, iyimserlik, cesaret, beceriler gibi) yani pozitif bireysel özellikleriyle de ilgilenen bir bilim dalı olmalıdır. Yabancı yazınca “PsyCap” olarak da kullanılan (örneğin Luthans vd., 2004; Avolio vd., 2006; Luthans, 2007; Luthans vd., 2007 gibi) psikolojik sermaye kavramı ile, bireylerin psikolojilerinin olumlu yönde gelişimleri kastedilmektedir (Luthans vd., 2007).

Pozitif psikolojinin örgüt alanında yer bulması iki alt akım ile ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan ilki “Pozitif Örgütsel Düşünce Okulu” dur. Bu akım, örgütlerin olumsuz durumlarda hayati şartlarını elde etmeleri için lüzumlu olan pozitif özelliklerin üzerinde durmaktadır (Kaplan, 2018).

İkinci alt akım ise “Pozitif Örgütsel Davranış”tır. Bu akımın savunduğu görüşe göre, insan kaynaklarının ölçümlenebilir ve geliştirilebilir olan pozitif psikolojik nitelikleri üzerinde durulmalıdır (Luthans vd., 2007). Pozitif örgütsel düşünce okulu merhamet ve fazilet gibi öz yapı nitelikleri ile ilgilenirken, pozitif örgütsel davranış, şartlara bağlı olarak geliştirilebilen, başarımlarla ilgili kavramlar ile ilgilenmektedir. Pozitif psikoloji kavramı, pozitif örgütsel düşünce okulu ve pozitif örgütsel davranış araştırmaları neticesinde ortaya çıkmış ve örgüt ortamında da yaygınlaşmaya başlamıştır (Luthans vd., 2006).

2.2. Psikolojik Sermaye Kavramı

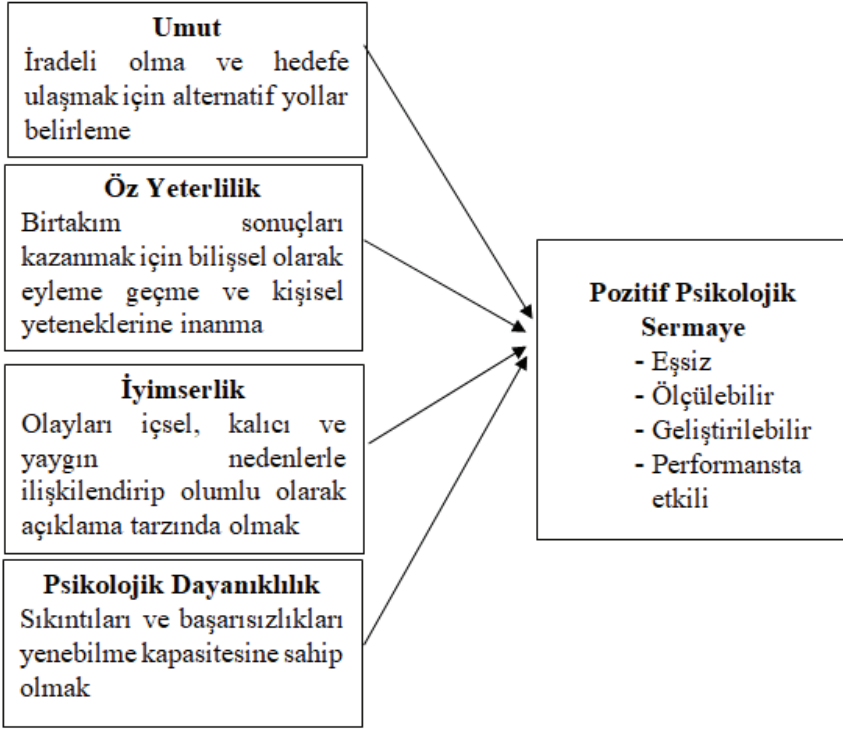
Psikolojik sermaye kavramını Luthans ve Youssef (2007: 334) kapsamlı bir şekilde tanımlamış ve söz konusu kavramı; “zorlu görevlerde başarılı olmak için gerekli çabayı gösterme ve üstlenme konusunda kendine güven (öz-yeterlik), şimdi ve gelecekte başarılı olmak için sahip olunan olumlu bakış açısı (iyimserlik), başarıya ulaşmak için hedeflere doğru sebat etmek ve gerektiğinde hedeflere giden yolları yeniden yönlendirmek (umut), engellerle ve problemlerle çevrilmiş bir durumda bile kararlılıkla yoluna devam etme, başarı için yeniden ayaklanma (dayanıklılık)” olarak ifade etmişlerdir. Avolio vd. (2006) ise psikolojik sermayeyi en yalın haliyle; kim olduğumuz ve pozitif gelişim yönünden ne olabileceğimiz şeklinde tanımlamıştır.

Psikolojik sermaye ne anlık değişen ne de sabit kalan davranışlardır. Bunların aksine bireyin psikolojisinde meydana gelen olumlu gelişmelerdir (Goertzen ve Whitaker, 2015). Seligman ve arkadaşlarının (2005) değindikleri üzere, pozitif psikoloji alanında yapılan araştırmalar, yaygın düşüncenin aksine bireylerin olumsuz yönlerini tamamı ile ortadan kaldırmaz. Fakat onların güçsüz taraflarını geride bırakıp, güçlü ve geliştirilebilir taraflarına odaklanarak, bireylerin başarılarına destek olmayı hedefler. Örgütsel psikolojik sermaye alanında yer bulan araştırmalar göstermektedir ki; psikolojik sermaye ile işgören devamsızlığı, işten ayrılma niyeti, stres ve mobbing gibi durumlar olumsuz yönde, pozitif hisler, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık iş tatmini ve performansı gibi durumlar olumlu yönde bir gelişim ivmesi kazanmaktadır (Erkmen ve Esen, 2012). Bu noktadan hareketle, çalışmanın devam eden kısmında psikolojik sermaye boyutlarının ele alınması, psikolojik sermaye konusunu daha da anlaşılır hale getirecektir.

2.3. Psikolojik Sermayenin Boyutları

Psikolojik sermayeyi anlayabilmek ve tam manasıyla açıklayabilmek için, pozitif psikolojideki niteliklerini de anlamak gereklidir. Psikolojik sermayenin boyutları olarak ifade edilen; umut, öz yeterlilik, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık, psikolojik sermayenin çekirdek yapısını oluş-

turmaktadır. Aşağıdaki şekilde pozitif psikolojik sermayeyi oluşturan boyutlar görülmektedir.

Şekil 1: Pozitif Psikolojik Sermayenin Boyutları Kaynak: Luthans ve Youssef, 2004.

- *Umut*

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde umut, “olması beklenen veya olacağı düşünülen şey, ümit” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Umud kavramı, gelecekte olumlu bir beklentiyi, pozitif, motive edici bir durumu ifade etmektedir. Snyder (2000) umudu, amaca odaklanmış enerji ile amaçları karşılaması planlanan metotlardan oluşan pozitif bir durum olarak açıklamış ve bu kavramı pozitif psikoloji alanına kazandırmıştır. Umud, bireylerin çıkmaza girdiklerinde alternatif yol aramalarına ve hedeflere ulaşma noktasında öğrenilmiş çaresizlik girdabına düşmelerine engel olur (Luthans, 2007). Umudunu yüksek tutan bireyler, kendilerine belirledikleri amaçlar doğrultusunda yollarını belirleyip, kendilerini bu doğrultuda motive etmektedirler. Bireyler bu sayede de daha başarılı olurlar (Snyder, 2000).

İlgili yazında umudun performansı arttırdığı yönünde tespitleri olan (örneğin Snyder, 1995; Adams vd., 2003; Youssef ve Luthans, 2003; Luthans vd., 2005 gibi) ve umudun, bireyin iş tatmini ve örgüte bağlılık iliş-

kisinde olumlu etkileri olduğunu (örneğin Peterson ve Luthans, 2003; Larson ve Luthans, 2006 gibi) gösteren birçok çalışma mevcuttur. Tüm bu açıklamalardan hareketle umudun, çalışan performansını ve örgütü pozitif yönde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

- **Öz Yeterlilik**

Öz yeterlilik, bireyin belirli koşullarda, bir işi başarmak için ihtiyacı olan motivasyon, bilişsel kaynaklar ve davranış biçimini aktive etmek için kendisine duyduğu inanç olarak tanımlanır (Stajkovic ve Luthans, 1998). Bandura (1997) öz yeterliliği, bireyin görevi için gerekli faaliyetleri planlayıp, performans göstermesi ve görevini yapabilme kapasitesine olan inancı olarak açıklamıştır. Benzer şekilde Maddux (2009) da öz yeterliliği, belirli bir işi başarmak için, bireyin kendi yeteneklerini ne kadar etkili kullanabileceğine dair olan inancı şeklinde ifade etmiştir.

Öz yeterlilik düzeyi fazla olan bireyler, bir işi başarma noktasında daha özgüvenli olup, kendilerine inanırlar ve zor görevleri seçme, sorunlara pozitif bakma, kendilerini motive etme, çaba gösterme ve engelleri aşma konusunda diğer bireylerden oldukça farklılaşmaktadırlar (Luthans, vd., 2007). Öz yeterlilik ve performans arasındaki bu olumlu ilişkinin varlığı ilgili yazındaki bazı çalışmaların (örneğin Stajkovic ve Luthans, 1998; Chen vd., 2001; Quinn, 2005 gibi) bulgularıyla da desteklenmektedir.

- **İyimserlik**

İyimserlik, “genellikle her düşünce ve işi iyi olarak değerlendiren bir tutum veya kişilik özelliği” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Pozitif psikoloji kapsamında ise iyimserlik; yalnızca gelecekle ilgili pozitif algıya sahip olma durumu değil, gerçekleşen olaylarında pozitif sebeplere dayandırılmasıdır. İyimserlik bireysel ve örgütsel birçok pozitif çıktıya imkan vermektedir. İyimser çalışanların performanslarının daha iyi olduğu (Seligman, 2002; Luthans, vd., 2007), iyimserliğin bireylerin sağlığını iyi yönde etkilediği (Peterson, 1999), ve iyimser bireylerin genel olarak daha mutlu oldukları (Seligman, 2002) ilgili yazında yer alan çalışmalarca da desteklenmektedir. Bu bilgiler ışığında iyimserliğin; mutluluk, motivasyon, iyi oluş hali, performans, iş tutumu gibi örgüt için önem arz eden etkenlerle olumlu yönde ilişkisi olduğunu söylemek doğru olacaktır.

- **Psikolojik Dayanıklılık**

Psikolojik dayanıklılık, bireyin birçok olumsuzlukla baş edip, başarılı olabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Luthans, vd., 2006). Psikolojik dayanıklılık, belirsizlik, çatışma, başarısızlık gibi olumsuz olaylarda ya da artan sorumluluklar gibi olumlu olaylarda ve zorlayıcı şartlarda, bireyin sahip olduğu pozitif psikolojik kapasitesidir (Luthans, 2002). Psikolojik olarak dayanıklı bireyler olarak atfedilenlerin üç ortak özelliği

olduğu söylenmektedir. Bu özellikler; gerçeklerle yüzleşebilmek ve yüzleşmek için istekli olmak, yaşadığı zorluklarla gelecekteki kazanımları arasında anlamlı bir bağlantı kurabilmek ve sorunlara çözüm için sınırlı kaynaklarla bile yenilikçi ve alternatif çözümler üretebilmektir (Coutu, 2002). Psikolojik dayanıklılık ile performans, örgütsel sadakat, başarı ve iş doyumunu arasındaki pozitif yönlü ilişkinin varlığı ilgili alan yazında da (örneğin Luthans vd., 2005; 2007; Çetin ve Basım, 2011 gibi) desteklenmektedir.

Aşağıdaki tabloda psikolojik sermayenin boyutları, yönleri ve katkılarıyla birlikte sunulmaktadır.

Tablo 1. Psikolojik Sermaye Boyutlarının Yönleri ve Katkıları

Boyut	Yön	Katkı
Umut	Geleceğe odaklı	Amaçlara ulaşmak için arzuların yanı sıra planlama veya stratejik müdahale sağlamak.
Öz Yeterlilik	Şimdiki zamana ve geleceğe odaklı	Güçlüklerle karşı açıklık ve hedefe ulaşmak için çaba harcamaya isteklilik sağlar.
İyimserlik	Geleceğe odaklı	Olumsuz olayların etkileri ile geleceğe yönelik beklentiler arasında tamponlar sağlar ve olumlu olayların etkilerini artırır ve bunlardan yararlanır.
P s i k o l o j i k Dayanıklılık	Geçmiş ve şimdiki zamana odaklı	Önceki ya da mevcut zamandaki olumsuz olaylardan veya stres faktörlerinden kurtulmayı sağlar ve statükoyu korur.

Kaynak: Page ve Donohue, 2004: 6.

Psikolojik sermayenin boyutları arasında benzerlik var gibi gözükse de, tablodan da anlaşılacağı üzere birbirleriyle zaman yönünden ve hem içsel hem dışsal kaynaklı gerçekleştirebilmeleri noktasında aslında birbirlerinden oldukça farklıdırlar.

2.4. Psikolojik Sermayenin Ölçülmesi

Psikolojik sermaye ile ilgili alan yazın incelendiğinde, psikolojik sermayenin ölçülmesinde yer yer farklı bileşenlerin (memnuniyet, vicdan, öz saygı güven gibi) kullanıldığı görülse de, çoğunlukla temel bileşenler olarak ifade edilen umut, öz yeterlilik, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarının araştırmalarda esas alındığı göze çarpmaktadır (Töstan ve Özgan, 2014). Konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde, Luthans, Youssef ve Avolio (2007)'nin geliştirdikleri PsyCap Questionnaire (PCQ) adlı ölçeğin, bu konuda yapılan çalışmalarda en çok tercih edilen ölçek olduğu görülmektedir (Örneğin Akdoğan ve Polatçı, 2013; Lin, 2013; Süral Özer

vd., 2013; Jung ve Yoon, 2015; Ocak ve Güler, 2017 gibi). Ölçeğin likert türünde olması ve geçerlilik, güvenilirlik analizlerinin yapılmış olması, söz konusu ölçeğin yaygın olarak kullanılmasına imkan vermektedir. Ölçekte psikolojik sermaye boyutları olan; umut Snyder vd. (1996) tarafından, öz yeterlilik Chen vd. (2001) tarafından, iyimserlik Scheier ve Carver (1985) ve psikolojik dayanıklılık Wagnild ve Young (1993) tarafından geliştirilen ölçeklerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Luthans vd. (2005)'e göre her bir boyutun ayrı ayrı bireyin performansına, iş tatminine, doyumuna ve motivasyonuna etkisi olsa da, psikolojik sermayeyi ölçerken umut, öz yeterlilik, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarının ölçekte bir arada ele alınması, ölçeğin ölçme etkinliğini arttırmaktadır.

3. Sonuç

Bu çalışma ile psikolojik sermaye kavramının tarihsel süreci, kavramın tanımlanması, boyutları ve ölçümlenmesine dair bilgiler verilerek, kavrama dair genel bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır. Bireylerin kariyerlerinde başarılı olabilmeleri için psikolojik sermayenin gerekli olduğu hususunun gün geçtikçe daha da önemli hale geldiği görülmektedir. Bireyin kim olduğuyla ve kim olabileceğiyle ilgilenen psikolojik sermaye, bireylerin olaylara pozitif bakmasını sağlayarak, onların umutlu, yeterli, iyimser ve psikolojik olarak dayanıklı olabilmelerine imkan vermektedir. Böylece bireysel ve örgütsel düzeyde daha başarılı ve üstün rekabet özellikleri kazanılabilecektir. Bireyin sahip olduğu psikolojik sermayesi sayesinde, eşsiz, taklit edilemez ve bireye has yeteneklerinin onu diğer bireylerden ayırdığı ve öne geçirerek avantaj sağladığı bir gerçektir.

Bireyin psikolojik sermaye düzeyi yükseldikçe, kendini motive ederek, performansını daha da arttıracığı bilinmektedir. Bireyin yüksek psikolojik sermayeye sahip olması, onun değişen iş koşullarında elindeki kaynakları (bu kaynaklar entelektüel, sosyal, fiziksel ve ruhsal olabilir) daha verimli bir şekilde kullanmasını sağlayacak, bu sayede yaşamında başarılar elde edebilecektir. Bu bağlamda, çalışanların sahip oldukları sosyal ağları genişletmeleri, çevreleriyle iyi ilişkiler içinde olmaları, motive olmaları ve kişisel gelişimlerine önem vermeleri gibi kendilerini destekleyici yönde hareket etmeleri, onlara olumlu yönde katkılar sağlayabilecektir. Çalışmanın, psikolojik sermaye konusuna ilgi duyan araştırmacılara, konunun genel hatlarıyla ilgili bir ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adams, V. H., Snyder, C. R., Rand, K. L. ve diğerleri, (2003). “Hope in the Workplace”, Edit. Robert A. Giacalone, Carole L. Jurkiewicz, *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance*, ABD: Armonk, 367-377.
- Akdoğan, A., Polatçı, S., (2013). “Psikolojik Sermayenin Performans Üzerindeki Etkisinde İş Aile Yayılımı ve Psikolojik İyi Oluşun Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 273-293.
- Avolio, B. J., Luthans, F., (2006). *The High Impact Leader: Moments Matter For Accelerating Authentic Leadership Development*, New York: McGraw-Hill.
- Bandura, A., (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*, New York: Worth Publishers.
- Chen, G., Casper, W. J., Cortina, J., (2001). “The Roles of Self-Efficacy and Task Complexity in The Relationships Among Cognitive Ability, Conscientiousness and Work Related Performance:A Metaanalytic Examination”, *Human Performance*, 14(3), 209- 230.
- Coutu, D. L., (2002). “How Resilience Works”, *Harvard Business Review*, 5, 46-51.
- Çetin, F., Basım, H. N., (2011). “Psikolojik Dayanıklılığın İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarındaki Rolü”, *İs, Güç: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*,13(3), 81-94.
- Erkmen, T., Esen, E., (2012). “Bilişim Sektöründe Çalışanların Psikolojik Sermaye Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 55-72.
- Goertzen, B. J., Whitaker, B. L., (2015). “Development of Psychological Capital in an Academic Based Leadership Education Program”, *Journal of Management Development*, 34(7), 773-786.
- Jung, Hyo S., Yoon, Hye H., (2015), “The Impact of Employees’ Positive Psychological Capital on Job Satisfaction and Organizational Citizenship Behaviors in the Hotel”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27, 1135-1156.
- Kaplan, M., “Kadın Çalışanların Psikolojik Sermayelerinin İş-Yaşam Dengesi Üzerindeki Etkisi: Tarihi İşhanlarında Bir Araştırma”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 29-36.
- Keser, A., (2018), “İşte Mutluluk Araştırması”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14.(1), 43-57.
- Larson, M., Luthans, F., (2006), “Potential Added Value of Psychological Capital in Predicting Work Attitudes”, *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 13(1), 45-62.

- Lin, T. L., (2013), “The Relationships among Perceived Organization Support, Psychological Capital and Employees’ Job Burnout in International Tourist Hotels”, *Life Science Journal*, 10(3), 2104-2112.
- LUTHANS Fred, “Positive Organizational Behavior: Developing and Managing Psychological Strengths”, *The Academy of Management Executive*, 16, 2002, ss. 57-75.
- Luthans, F., Luthans Kyle, W., Luthans, B. C., (2004), “Positive Psychological Capital: Beyond Human and Social Capital”, *Business Horizons*, 47(1), 45-50.
- Luthans, F., Youssef, C. M., (2004), “Human, Social and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage”, *Organizational Dynamics*, 33(2), 143-160.
- Luthans, F., Avolio, J. B., Walumbwa, F., O, Li Weixing, (2005), “The Psychological Capital of Chinese Workers: Exploring The Relationship With Performance”, *Management and Organization Review*, 1, 247–269.
- Luthans, F., Avey, J., Avolio, J. B., Norman, S. M., Combs, G., (2006), “Psychological Capital Development: Toward a Micro-Intervention”, *Journal of Organizational Behavior*, 27, 387-393.
- Luthans, F., (2007), “Hope, Optimism and Other Business Assets: Why Psychological Capital is so Valuable to Your Company”, *Comportamento Organizacional*, 13(1), 137-142.
- Luthans, F., Avolio, J. B., Avey, J., Norman, S. M., (2007). “Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction”, *Personnel Psychology*, 60, 541-572.
- Luthans, F., Youssef, C. M., (2007), “Emerging Positive Organizational Behavior”, *Journal of Management*, 33(3), 321-349.
- Maddux James E., (2009), *Self-Efficacy: The Power of Believing You Can*, Handbook of Positive Psychology, New York: Oxford Üniversitesi.
- Maslow, A. H., (1954), *Motivation and Personality*, New York: Harper.
- Ocak, M., Güler, M., (2017), “Psikolojik Sermayenin Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Görgül Bir Araştırma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49, 117-134.
- Page, L., Donohue, R., (2004), “Positive Psychological Capital: A Preliminary Exploration of the Construct”, *Monash University Department of Management Working Paper Serisi*, 51(4), 1-10.
- Peterson, C., (1999), “Personal Control and Well-Being”, Edit. D. Kahneman, E. Diener, N. Schwarz, *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York: Russell Sage, 288–301.
- Peterson, S. J., Luthans, F., (2003), “The Positive Impact of Development of Hopeful Leaders”, *Leadership and Organization Development Journal*, 24, 26–31

- Quinn, B., (2005), “Enhancing Academy Library Performance Through Positive Psychology”, *Journal of Library Administration*, 42(1), 79-101.
- Seligman, M. E. P., Csikszentmihalyi, M., (2000), “Positive Psychology: An Introduction”, *American Psychologist*, 55, 5–14.
- Seligman, M. E. P., (2002), *Authentic Happiness*, NY: The Free Press.
- Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., Peterson, C., (2005). “Positive Psychology Progress: Empirical Validation of Interventions”, *American Psychologist*, 60, 410–421.
- Scheier, M. F., Carver, C. S., (1985), “Optimism, Coping, and Health: Assessment and Implications of Generalized Outcome Expectancies”, *Health Psychology*, 4(3), 219-247.
- Snyder, C. R., (1995), “Managing for High Hope”, *R&D Innovator*, 4(6), 6-7.
- Snyder, C. R., (2000), *Handbook of Hope*, San Diego: Academic Press.
- Snyder, C. R., Simpson, S. C., Ybasco, F. C., Borders, T. F., Babyak, M. A., Higgins, R., (1996), “Development and Validation of the State Hope Scale”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 321–335.
- Stajkovic, A., Luthans, F., (1998), “Social Cognitive Theory and Self-Efficacy: Going Beyond Traditional Motivational and Behavioral Approaches”, *Organizational Dynamics*, 26, 62-74.
- Süral Özer, P., Topaloğlu, T., Timurcanday Özmen, Ö., (2013), “Destekleyici Örgüt İkliminin, Psikolojik Sermaye ile İş Doyumu İlişkisinde Düzenleyici Etkisi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(4), 437-447.
- Töstan, R., Özgan, H., (2014), “Pozitif Psikolojik Sermaye Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ekev Akademi Dergisi*, 59, 429-442.
- Wagnild, G. M., Young, H. M., (1993), “Development and Psychometric Evaluation of The Resilience Scale”, *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165-178.
- Youssef, C. M., Luthans, F., (2003), “Immigrant Psychological Capital: Contribution to The War For Talent and Competitive Advantage”, *Singapore Nan-yang Business Review*, 2(2), 1-14.

BÖLÜM 8

İDARE HUKUKUNDA MÜCBİR SEBEP

Kübra ÖZCAN¹

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı E-mail: kubrakymkc17@gmail.com

GİRİŞ

Mücbir sebep, vuku bulmadan önce idare tarafından önleme imkanı bulunmayan, öngörü ile nerede nasıl gerçekleşeceği tahmin edilemeyen; temeli, tabii ve hukuki niteliği itibariyle idarenin irade ve faaliyet alanı dışında gerçekleşen olaylar olarak tanımlanır. Bu kapsamda deprem, yıldırım düşmesi, sel, fırtına gibi doğal olaylar ve ayaklanma, savaş, grev benzeri beşeri olaylar mücbir sebebe gösterilebilecek örneklerdendir.

Mücbir sebebin genel tanımı yapıldıktan sonra söylemek gerekir ki, öngörülmezlik, önlenemezlik ve dışsallık unsurlarının kümülatif olarak bir arada bulunması bir olayın mücbir sebep olarak nitelendirilmesinde belirleyicidir. Özetle; öngörülmezlik, vuku bulan olayı gerçekleşmeden evvel tahmin edememe hatta tahminde bulunma imkanının dahi bulunmaması olarak; önlenemezlik, olayın ve beraberinde sonuçlarının karşı konulamaz boyutta şiddetli ve güçlü olması nedeniyle önleme imkanının bulunmaması şeklinde açıklanırken dışsallık da İdare Hukuku kapsamında ele aldığımız mücbir sebep nitelendirmesine konu olan olayın nihayetinde meydana gelen zararların idarenin eylem alanı dışında gerçekleşmiş olması şeklinde açıklanabilir.

Mücbir sebep birçok hukuki müessesede kendine yer bulsa da idare hukuku anlamında özellikle idarenin hukuki sorumluluğuna etki eden bir konu olarak belirmiştir. Öyle ki illiyet bağıni kesen mücbir sebep, idarenin faaliyet alanı dışında meydana gelerek bir zarara sebebiyet vermiş yahut mevcut zararın etkilerinin artmasında etkili olmuşsa somut olaya göre idarenin tazmin sorumluluğu belli ölçüde ya da bütünüyle ortadan kalkar. Bu noktadan sonra artık idarenin kusurlu ya da kusursuz sorumluluğundan söz edilemez.

Her ne kadar belli koşullarla mücbir sebep nitelendirmesinin sınırları çizilse de yine de belirtmek gerekir ki meydana gelen olayın mücbir sebep kapsamına dahil edilip edilmeyeceği hususu, idarenin sorumluluğuna olan etkisinin tespiti yapılırken her somut olayın kendi unsurlarıyla birlikte değerlendirilerek nihai bir sonuca varılması daha yerinde olacaktır. Bu noktada özellikle ilk bakışta genel bir kabul mücbir sebep olarak kabul gören deprem hadisesi örneğinde, afetin idarenin sorumluluk alanı dışında gerçekleşmesi sebebiyle sorumlu tutulamayacağı öngörülse de denetim ihmali, fay hattında yapılaşmaya müsaade etme, mevzuata aykırı ruhsat verme durumlarında meydana gelen zarar mücbir sebep dolayısıyla değil, idarenin ihmalkar tavrı sonucunda oluştuğu için sorumluluk hukuku gereğince doğan zarar nispetinde idareyi mesul tutmak yerinde olacaktır. Dolayısıyla koşullar değerlendirilirken mücbir sebebin unsurlarıyla birlikte idarenin mevcut olanakları, personeli, teknik donanımı gibi olayı birinci dereceden etkileyebilecek diğer hususlar da göz önünde bulundurulmalı-

dır. Böylece zararın sonuçları ve idarenin sorumluluk alanının kapsamı adil bir değerlendirmeye tabi tutulmuş olur.

Doktrinde, Danıştay kararlarında mücbir sebep tanımlamalarına yer verilsede bu hususun resmîyet kazanması, pozitif temelde ele alınması ve kişilerin idareye olan sorumlulukları açısından mücbir sebebin kanunlar ve yönetmeliklerle düzenlenmesi büyük önem arz ediyor. Bu düzenlemeler kapsamında mücbir sebep niteliğindeki hadiseler meydana geldiği sırada şahısların idareye olan yükümlülüklerinin kimi zaman tamamen ortadan kalktığını kimi zaman da vaktinde yerine getirememenin sonuçlarının hafifletildiğini görüyoruz.

Mücbir sebep tanımı doktrinde genel bir kabulde yukarıda da sayıldığı üzere öngörülmezlik, önlenemezlik ve dışsallık unsurları ile birlikte tasvir edilirken mevzuatımızda müşterek ve açıkça belirtilmiş bir mücbir sebep tanımı mevcut değildir. Genelleme yapılacak olursa mücbir sebep, mevcut düzenlemelerin çoğunda öncelikle tanımlama ve ardından örneklandırma yoluyla betimlenmeye çalışılmıştır.

Mücbir sebebin doktrin ve mevzuat düzenlemeleri bu haldeyken İdari Yargılama Hukuku anlamında durum daha kötüdür. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda ne mücbir sebep ne de hukuki sonuçları hususunda herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bu noktada önem kazanan İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde bu kanun çerçevesinde düzenlemeyip Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun hükümlerine atıf yapılan konular tahdidi olarak sayılırken mücbir sebep bu kapsamda bulunmamaktadır.

I. İDARENİN SORUMLULUĞUNU AZALTAN – KALDIRAN HALLER OLARAK MÜCBİR SEBEP

İdari eylem sebebiyle doğan zarar arasındaki nedensellik ilişkisinin, bu süreçten bağımsız bir olayın etkisiyle azalması ya da tamamen yok olması mümkündür. Bu durum idarenin söz konusu zarar sebebiyle doğan tazmin yükümlülüğünün azalması ya da tamamen ortadan kalkması sonucunu doğurur. İdarenin sorumluluğuna etki eden mücbir sebep, beklenmeyen hal, üçüncü kişinin davranışı ve zarar görenin davranışı olarak sayılan haller arasından mücbir sebep incelenecektir.

A. Mücbir Sebep Kavramının Tanımı

Köklü bir kavram olup Roma Hukukuna kadar dayanan mücbir sebep (Gözübüyük, 1977: 12.), Osmanlıca'da "esbab-ı mücbire"; Fransızca'da "Force Majeure"; Almanca'da "höhere Gewalt"; İngilizce'de de "Force Major, Force Majeure, Superior Power, Vis Major" ifadeleri ile yer bulmuştur (Kıylık, 2018:95). Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise "herhangi bir kimse tarafından alınacak önlemlere karşı, önüne geçilmesi olanaksız, borcun yerine getirilmesine engel, borçlunun iradesi dışında beklenme-

dik olaylar (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük)” olarak tanımlanan mücbir sebep; hukuki olarak idarenin sorumluluk kapsamının dışında doğarak tahmin etme ve önlem alma imkanı bulunmayan kaçınılmaz mahiyetteki olaylar olarak tanımlanabilir(Gözler– Kaplan, 2016:788). Bu tanımdan yola çıkarak mücbir sebebin en belirgin özelliklerinin karşı konulamayacak ağırlıkta olması ve kişinin ya da idarenin irade alanı dışında meydana gelmesi olduğu söylenebilir.

Hukukun temel kavramlarından biri olan mücbir sebep, hemen hemen tüm hukuk dallarında tezahür etmiştir. Doktrinde mücbir sebebin sınırları beklenmeyen hal müessesesi ile kıyaslanarak belirlenmeye çalışılmıştır. Borçlu ve alacaklı arasında kurulan sözleşmenin ardından iki tarafın ya da sorumlulukları altında bulunan kişilerin, doğmasında herhangi bir paylarının bulunmadığı borcun ifasına müsaade etmeyen olay şeklinde tanımlanan beklenmeyen halin mücbir sebebi kapsadığı fikrinden yola çıkarak mücbir sebebin mahiyeti itibariyle nitelikli bir umulmayan hal olduğunu kabul eden görüşler bulunmaktadır (Antalya, 2017:437).

Ekseriyetle deprem, yıldırım düşmesi, sel gibi tabiat olayları mücbir sebep olarak kabul görürken kimi zaman askeri darbe ve abluka benzeri beşeri olaylar da nitelik itibariyle mücbir sebep olarak sayılmaktadır. Hatta öyle ki Yargıtay bir kararında ithalat yasağı ve kamulaştırma gibi hukuki olayların da mücbir sebep sayılabileceğine hükmetmiştir (Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 27.2.2013 Tarih ve E. 2012/10-1141, K. 2013/282 Sayılı Kararı).

B. Mücbir Sebep Kavramının Unsurları

Bir olayın mücbir sebep şeklinde tanımlanabilmesi belli şartlara bağlansa da bu şartları sağlayan her durum mutlak olarak mücbir sebep sayılamaz. Meydana gelen her olay kendi koşullarında değerlendirmeye alınmalıdır. Bir örnekle açıklanacak olursa; kurak bir bölgede iklim bakımından elverişsiz olmasına rağmen şiddetli bir fırtına çıkması, bu nitelikte bir doğa olayının yaşanması olağanüstü kabul edilebilir ancak gelişen teknolojiyle birlikte meydana gelebilecek hava muhalefetlerinin tespiti yapılabildiği takdirde artık bu bölge için fırtınanın öngörülemez nitelikte olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Teknolojinin sunmuş olduğu bu fırsatla birlikte önlemler alınıp muhtemel zararlar ortadan kaldırılabilir. Hal böyle olunca bu gibi olaylar bu şartlarda olağan dışı olarak nitelene-meyeceği için mücbir sebep olarak kabul etmek de olanaksız hale geliyor (Gözübüyük, 1977:77).

Kısacası bir olayın mücbir sebep olduğunun mutlak şekilde kabul edilebilmesi ve idarenin sorumluluğuna gidilebilmesi dışsallık, öngörülemezlik ve önlenemezlik unsurlarının birlikte gerçekleşmiş olmasına bağlanmaktadır (Gözler– Kaplan, 2016:788).

1. Dışsallık

En yalın haliyle zararın, idarenin sorumluluk alanı dışında meydana gelmesine dışsallık denir. Mücbir sebep olarak kabul edilen olay ile idarenin iradesi ve faaliyet alanı arasında fonksiyonel anlamda bir bağ bulunmamalıdır. Mevcut bilgiler ışığında eylemleri engelleyen salgın bir hastalık, tahribata neden olan bir kasırga ve çığ gibi tabiat olayları idarenin iradesi dışında meydana gelen olaylardır (Çağlayan, 2014:600).

Olayın, failin sorumluluk alanının dışında gerçekleşmesi olarak tanımlanan dışsallık aynı zamanda mücbir sebebi, idarenin sorumluluğunu etkileyen bir diğer durum; beklenmeyen halden ayıran belirleyici bir unsurdur (Evren, 2010:282). En önemli ayrımlardan biri olarak bir kaza meydana geldiğinde zarar idari davranışın kapsamı içinde doğuyorsa neden – sonuç ilişkisi sebebiyle idarenin sorumluluğu söz konusu olacaktır. Ancak idarenin faaliyet alanı dışında doğan bir zarar aynı zamanda öngörülemez ve önlenemez olması halinde elbette idarenin sorumluluğundan bahsedilemeyecek.

Kararlarında mücbir sebebin dışsallığı unsuruna vurgu yapan Danıştay bir kararında; idarenin hizmet kusuru bulunduğunu belirterek, toprak kayması sonucu taşınmazının uğradığını öne sürdüğü maddi zarar sebebiyle idareye dava açan şahsı, gerekli incelemeler sonucunda haksız bulmuş; mevcut zararın idarenin gerçekleştirdiği kamusal bir fiil sebebiyle değil, şiddetli yağın yağmur sonucunda toprak kaymasının vuku bulduğu, ardından tabii bir afet olan heyelan sebebiyle zarar oluştuğu dolayısıyla da idarenin faaliyet alanı dışında gerçekleştiği sonucuna varıp ilk derece mahkemesinin idare lehine olan kararını onamıştır (Danıştay 10. Dairesinin 17.6.1998 Tarih Ve E. 1996/4488, K. 1998/2665 Sayılı Kararı).

2. Öngörülemezlik

Bir durumun mücbir sebep şeklinde nitelendirilebilmesi için bir diğer husus da öngörülemezlik şartının sağlanması gerekmektedir. Olayın gerçekleşmesi noktasında önceden bir tahminde bulunmanın imkansız oluşu, tahminde bulunulsa bile nihayetinde meydana gelecek sonuçların tahmin edilememesi öngörülemezlik kriterini tanımlar niteliktedir (Çekin, 2016: 7).

Öngörülemez olay şeklinde tanımlarken mevcut durumun daha önce yaşanmamış, rastlanılmamış olduğu düşünülse de aslında mücbir sebep olarak kabul edilen olaylar benzerleri meydana gelmiş, nadiren de olsa rastlanılmış olaylardır. Kritik nokta ise aynı tür ve şiddetteki benzer olayların ne zaman, nerede ve hangi yoğunlukta meydana geleceğinin tahmin edilememesidir. Dolayısıyla olağandışı olarak kabul görür. Bu ölçütlerle birlikte yaşanan her tabiat olayının ise mücbir sebep olarak tanımlanamayacağı açıktır (Çağlayan, 2014:601).

Öngörülmezliği mutlak ya da nispi olarak kabul etmek noktasındaki ayrım önemlidir. Öngörememe hali herkes için eşit yani mutlak olması daha yerinde gibi görünse de bu durum sorumluluğun kapsamını genişletir. Mücbir sebep olarak nitelendirilen olaylar daha önce yaşanmış, tecrübe edilmiş olaylar olduğu için öngörülmezlik şartı nispi olarak yani sorumluluk isnat edilen idare açısından ele alınmalıdır (Evren, 2009:284).

Bir olayı mücbir sebep olarak tanımlayabilmek için sahip olması gereken öngörülmezlik şartı açısından bazı hususların bünyesinde barınması gerekmektedir. Olayın öngörülmez olması gerektiği söylenerek kabaca yapılan bir açıklamayla kapsamı daraltılsa da bugünün dünyasında yaşanmamış, tecrübe edilmemiş olaylar yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla olayın sıklıkla karşılaşılan nitelikte olmaması belirleyici unsurlardan biridir (Çağlayan, 2014:601). Mücbir sebep olarak tanımlayabilmek için söz konusu olayın olağandışı olması nadiren gerçekleşmesiyle ilintilidir. Sıklıkla gerçekleşen, beşeri ya da doğal bir olay olağanüstü olarak nitelenemez. Haliyle olayı yer, zaman ve koşullar bakımından kendi içinde değerlendirdikten sonra tanımlamak daha doğru olacaktır. Örneğin kış mevsimleri bol yağışlı olup, sık sık sel felaketi meydana gelen bir bölge de yine sel olması mücbir sebep olarak nitelendirilemez.

Danıştay bir kararında (Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 17.12.2009 Tarih Ve E. 2008/11, K. 2009/3108 Sayılı Kararı) deprem bölgesi şeklinde nitelendirilen bir bölgede mevzuat hükümlerinin aksine inşaa izni verilmesi, benzer şekilde deprem riski taşıyan fay hattı bölgelerinin yerleşime açılması ve bu durumda mücbir sebep niteliğindeki hadise sebebiyle hasar meydana gelmesi halinde idarenin, ihmali yahut kusuru nispetinde mesul olacağını yine de tüm bunlara rağmen hadisenin mücbir sebep niteliğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini tüm sorumluluğun idareye atfedilmesinin uygun olmayacağını vurgulayarak idarenin üzerine düşen uyarıları yapıp, önlem alması halinde sorumlu tutulamayacağına vurgu yapmıştır. Dolayısıyla zeminin hassas ve eğimli olduğu arazilerde "Taş düşebilir", "Çığ düşebilir" gibi ikaz levhaları varsa idare yapması gereken uyarıları yaptığı için sorumluluktan kurtulacaktır.

Mücbir sebep nitelendirmesinde nazara alınması gereken bir diğer husus da olayın yoğunluk ve süresidir. Yağmur, kar gibi iklimsel olaylar normalin dışında bir yoğunlukta ve sürede gerçekleştiği takdirde sebebiyet verdiği zararlar sonucunda olağandışı kabul edilir ve mücbir sebep olarak adlandırılır. Danıştay da bu duruma örnek teşkil edecek şekilde bir kararında sıradan bir tabiat olayı kabul edilebilecek yağışların mevsim normallerinin dışında olması durumunda olayın mücbir sebep sayılacağına hükmetmiştir (Danıştay 10. Dairesinin 09.09.2015 Tarih ve E. 2012/1539, K. 2015/3678 Sayılı Kararı).

Kökeninde idarenin davranışı bulan bir olayın da yine mücbir sebep olarak tanımlanması mümkün değildir. Olayın gerçekleşmesinde ya da etkilerinin artmasında idarenin payı bulunduğu takdirde artık mücbir sebepten söz edilemeyecektir. Danıştay da bir kararında çay mecrasını genişletmek amacıyla yapılan işlem sırasında erozyonun gerçekleşmesi ve sebep olduğu zarar sebebiyle idarenin sorumluluğuna hükmetmiştir (Danıştay 12. Dairesinin 12.01.1920 Tarih ve E. 1968/289, K. 1970/27 Sayılı Kararı).

Öte yandan başka bir kararında ise domates bahçesinin yakınında bulunan kanalın mevsim normallerinin dışında gerçekleşen aşırı yağışlar sonucunda taşması sebebiyle bahçesi zarar gören şahsın açtığı davada yerel mahkeme zarar ile kamu hizmeti arasındaki nedensellik bağı kesildiğinden aşırı yağışları mücbir sebep olarak sayarak tazminat davasını reddetmiş, Danıştay da kararı onamıştır (Danıştay 10. Dairesinin 10.4.2017 Tarih Ve E. 2014/1676, K. 2017/1897 Sayılı Kararı).

3. Önlenemezlik

Bir durumu mücbir sebep şeklinde tanımlayabilmek noktasında olayın objektif açıdan karşı konulamaz mahiyette şiddetli ve önemli olması gerekir. Önlenebilirlik, hem olayın gerçekleşmesini ve bir zarar meydana gelmesini engelleyecek olumlu önlemler almak olarak değerlendirilirken hem de bir zararın doğmasını engelleyecek ya da etkilerini yok edecek olumsuz önlemler almak şeklinde değerlendirilir (Yayla,1979:55 akt. Çekin, 2016:8).

Mücbir sebep olarak adlandırılan olayların mutlak olarak herkes açısından böyle kabul edilip edilmeyeceği önemli bir ayrımdır. Normal bir insana göre maddi gelirinin çokluğu, kaynaklarının fazla oluşu, bilimsel-teknolojik imkanları açısından idare daha avantajlı ve üstün durumdadır. Haliyle idare açısından karşı konulmazlığı sınırlı tutmak şahsın zararının tazmini açısından daha adaletli olacaktır. Bu sınır elbette idarenin maddi ve teknolojik yeterliliği baz alınarak belirlenmelidir. Aksi takdirde idarenin maddi ve teknolojik kaynaklarını göz ardı ederek idareyi tazmin yükümlülüğü ile baş başa bırakmak hakkaniyet bakımından doğru olmayacaktır (Bucaktepe, 2013:103).

Kaçınılmazlık idarenin elinden her türlü önlemi almasına, gerekli özeni göstermesine rağmen olayın yine de gerçekleşmesi olarak ifade edilebilir (Gözübüyük, 1977:53). Önlenemezlik unsurunun varlığının tespiti açısından belli hususlara dikkat edilmesi gerekir. Öncelikle idare faaliyetlerini gerçekleştireceği yerin seçimi noktasında tabiat olaylarını da göz önünde bulundurarak özenli davranmalıdır. Sahip olduğu maddi ve teknolojik olanakları kullanarak faaliyet yeri belirlemede ihtiyatlı davranmaması durumunda gerçekleşen mücbir sebep niteliğindeki olay ile zarar

arasında nedensellik bağı kesileceğinden sorumluluğu doğacaktır (Yayla, 1990:56 akt. Çağlayan, 2014:603).

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi bir kararında “...mücbir sebebi teşkil edecek olaylar, idarenin elindeki araçlarla ya da herhangi bir güçle önlenemeyecek, karşı konulamayacak türdendir. Böyle “sezilememek” ve “karşı konulamamak” zorlayıcı sebebin ayırt edici unsurları olmaktadır.” hükmüyle mücbir sebebin önlenemezlik şartına bir yorum getirmiştir (Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin 14.04.1993 Tarih ve E. 1993/6, 1993/147 Sayılı Kararı; Akt. Evren, S. 287).

Danıştay ise konuyla ilintili bir uyuşmazlıkta; “ yapının deprem nedeniyle ağır hasar görerek yıkıldığı ve enkaz altında davacının eşi ve iki çocuğunun kalarak vefat ettiği, davalı belediyece ara kararına verilen yanıtta davacının kiracı olarak oturmakta olduğu konutun bulunduğu binaya ilişkin işlem dosyasına rastlanılmadığının görüldüğü, binanın ruhsat almaksızın kaçak olarak yapıldığı, anılan idarece gerek yapının inşası aşamasında, gerek daha sonraki aşamalarda yapıya ilişkin olarak herhangi bir tespit ve denetim yapılmadığı, yıkılan binanın kaçak olarak inşa edilirken, hatalı malzeme ve işçilik kullanılması sonucu deprem sonrasında yıkıldığı kanaatine varıldığı, yasaların vermiş olduğu denetim ve gözetim görevlerini yerine getirmeyen davalı belediyenin zararın meydana gelmesinde %100 oranında kusurlu olduğu (Danıştay 11. Dairesinin 30.04.2004 Tarih Ve E. 2001/45502, K. 2004/2026 Sayılı Kararı)” sebepleriyle davacının istemini yerinde bulmuş ve ilk derece mahkemesinin kararını onamıştır.

Önlenemezliğin önemli bir diğer hususu ise meydana gelen zararın mümkünse ortadan kaldırılması ya da en azından etkilerinin küçülmesi için gerekli önlemleri almaktır. Sorumluluk doğmasına engel olmak için idare faaliyetlerini gerçekleştirirken gerekli uyarıları yaparak kişileri muhtemel tehlikelerden korumalı, zarara uğramalarını önlemelidir. Aksi takdirde tazmin yükümlülüğü doğacaktır (Yayla, 1990:56 akt. Çağlayan, 2014:604).

İdare bilimsel ve teknolojik anlamda sahip olduğu birikimle birlikte etkin tesis, araç ve gereç kullanarak pek çok zararı önleyebilecek altyapıya sahiptir. Sahip olduğu imkanlara rağmen muhtemel zararları önlemek, tedbirli davranmak adına gerekeni yapmayan idare tabi olarak meydana gelen zararlardan sorumlu olacaktır. Yeni teknik gelişmelerle birlikte gerekli önlemleri kamu hizmeti adına almamak idare açısından hizmet kusurunu oluşturur (Evren, 2009:288).

Danıştay, idarenin meydana gelebilecek zararlar için sahip olduğu imkanlara rağmen önlem almaması durumunda sorumlu tutulacağına bir kararında şu açıklamalarla vurgu yapmıştır; şiddetli yağışların olaca-

ğı tahmin edilen bir dönemde herhangi bir zararın oluşmaması için idare üzerine düşen görevi yerine getirmekle mükelleftir, bu noktada kanalizasyon ağının boşaltım ve bakım işlemlerinin yapıldığını öne süren idare beyanını başkaca herhangi bir gerekçe ya da delil ile kanıtlayamadığından üstelik bu beyanın aksi yönünde bulunan ekspertiz raporu bulunduğu idarenin sorumluluğunu yerine getirmediği haliyle zarar ve fiil arasında illiyet bağının bulunduğu tespit edilerek idarenin tazminat ödemesine karar verilmiştir (Danıştay 8. Dairesinin 11.05.2011 Tarih Ve E. 2011/2237, K. 2011/2623 Sayılı Kararı).

4. Şartların Kümülatifliği

Yukarıda sayılan mücbir sebep şartları birlikte bulunduğu bir anlam ifade eder. Ancak kümülatif olarak bir arada bulunmaları halinde zarara sebebiyet veren olay mücbir sebep olarak tanımlanır (Gözler – Kaplan, 2016:789). Dolayısıyla mahiyeti büyük ve şiddetli her tabiat olayı mücbir sebep olarak adlandırılmayacaktır. Bir olay öngörülemez olmasına rağmen şiddeti, yoğunluğu olağanüstü nitelikte değilse mücbir sebep olarak kabul görmez, dolayısıyla da bir sorumluluk doğurmaz.

II. İDARE HUKUKU ANLAMINDA MÜCBİR SEBEP

Anayasa gereği (Anayasa m.125) idare, işlem ve eylemleri sonucunda kişilere verdiği zararlardan sorumludur. Danıştay bir kararında bu durumu şöyle özetlemektedir; kamu hizmeti nihayetinde idare ve kişiler arasındaki dengenin özellikle kişiler açısından bozulması durumunda dengenin tekrar sağlanması ve kişilerin idarenin eylemleri sebebiyle zarar görmesi halinde meydana gelen zararın idare tarafından karşılanması idarenin hukuki sorumluluğu olarak açıklanmaktadır. Öyle ki bu sorumluluk, idarenin zarar doğurucu eylemi dolayısıyla kişilerin malvarlığı da meydana gelen azalma ve artma imkanından mahrum bırakılması halinde kişileri koruma altına alacak normların tümünü kapsamaktadır (Danıştay 15. Dairesinin 23.5.2016 Tarih Ve E. 2013/5356, K. 2016/3705 Sayılı Kararı).

Meydana gelen zararlardan idarenin sorumluluğuna gidilebilmesi için belli şartların sağlanması gerekir. İdari faaliyet, zarar ve illiyet bağı şeklinde beliren bu şartlar idarenin sorumlu tutulabilmesi için elzemdir.

Temel olarak kusursuz sorumluluk kavramı ile doğup aynı zamanda hizmet kusuru ile varlığını sürdüren idari sorumluluk her iki esas açısından da aslen sorumluluktur ve bu sorumluluğun doğabilmesi için meydana gelmiş, kesin, hukuki olarak korunan bir menfaat kapsamında, değeri parayla belirlenebilir bir zarar meydana gelmiş olmalıdır. İdarenin sorumluluğunun ortadan kalkması için ise illiyet bağı kesilmiş olmalıdır. Bu duruma etki ederek sorumluluğun tamamen yok olmasına ya da azalmasına vesile olan haller mücbir sebep, beklenmeyen hal, zarar görenin davranışı

ve üçüncü kişinin davranışı olarak açıklanabilir.

Mücbir sebep Danıştay'ın da ifade ettiği gibi temeli; tabii, beşeri ve hukuki nitelikte olan idarenin faaliyet dışında doğarak, idarece önleme imkanı olmayıp öngörü ile tahmin etme fırsatının bulunmadığı olaylar olarak tanımlanır (Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 17.12.2009 Tarih Ve E. 2008/1, K. 2009/3108 Sayılı Kararı). Bu açıklama ışığında deprem, sel, yıldırım düşmesi, çığ, aşırı yağışlar gibi tabiat olayları ve savaş, darbe, ekonomik buhran gibi beşeri olaylar mücbir sebep olarak nitelendirilir.

Mücbir sebep idarenin dışında ve idarenin sorumluluğunu tamamen kaldıran bir haldir. Meydana gelen zarar idareye atfedilemeyen, idarenin faaliyet alanı dışında gerçekleşen doğal ve beşeri olaylar sonucunda vuku bulduğu için idari davranış ve zarar arasındaki illiyet bağına kesmektedir. İdarenin sorumluluğu kapsamında gerçekleşse bile söz konusu davranışın etkilerini yok edecek şiddetteki mücbir sebep yine zarar ile fiil arasındaki nedensellik bağına kesmiş olur. Haliyle idarenin yetki alanı dışında meydana gelen zarardan idarenin sorumluluğuna hükmedilemeyeceği açıktır. Ancak idari davranış söz konusu zararın ağırlaşmasına sebep olursa aynı oranda bu zarardan sorumluluğu doğacaktır. Dolayısıyla mahkeme uyuşmazlığı değerlendirirken mücbir sebebin etkilerine dikkat etmeli ve idari davranışın zararın ağırlaşması noktasında bir etkisi bulunup bulunmadığını iyi tespit etmelidir (ÇITAK, 2014:84).

SONUÇ

Mücbir sebep idare hukukunda, her ne kadar idarenin sorumluluğunu azaltan ya da kaldıran haller olarak belirse de bir o kadar önem arz eden diğer boyutu da kişilerin idareye olan yükümlülüklerinin ifasını engelleyen bir hal olmasıdır. Haliyle mücbir sebep tanımlamasına iki farklı açıdan bakmak daha yerinde olacaktır. İdarenin sorumluluğuna olan etkisi açısından mücbir sebep; idarenin yetki alanı dışında meydana gelen, öngörülemeyen, yeterli dikkat ve özenin gösterilmesine rağmen önlenemeyen ve idarenin kamu faaliyetlerini sürdürmesi mümkün olmayan olaylar olarak değerlendirilir. İdareye olan bir sorumluluğun gerçekleştirilmesini engelleyen, şahısların hatasından kaynaklanmayan ve yok edemeyecekleri nitelikteki büyük hadiseler de yine kişilerin idareye olan sorumluluğu açısından mücbir sebep olarak tanımlanabilir.

İrade dışı olarak kabul gören bu durumlar; kimi zaman deprem, sel, toprak kayması gibi tabiat olaylarında fiziki nitelikteyken; kimi zaman da isyan, ayaklanma ve abluka gibi hadiselerde hukuki ya da beşeri nitelikte olabilir.

İdarenin faaliyet alanı dışında meydana gelen, önlenemez ve öngörülemez nitelikteki bu hadiselerin idarenin sorumluluğuna etkisi noktasında illiyet bağı hususu önem kazanmaktadır. İdari sorumluluğun azalması yahut ortadan kalkması için olayların doğal akışı ve yaşam tecrübesi gözetilerek zarar ile mevcut zararı doğuracak nitelikteki idari davranış arasında nedensellik bağı aynı oranda bulunmamalıdır.

Önemle belirtmek gerekir ki mücbir sebebin idarenin sorumluluğuna olan etkisi incelenirken idarenin sahip olduğu personel, araç – gereç, teknik yeterliliği gibi imkanları ve gelişen teknoloji dikkate alınarak idarenin mücbir sebep niteliğindeki bazı hadiseler hakkında önceden bilgi ve tedbir alma imkanına da muktedir olduğundan sorumluluğu hususu mevcut olayın durumuna ve şartlarına göre değerlendirilmelidir. Böylece ne idareye ne de kişilere gereğinden fazla sorumluluk yüklenmemiş olur. Her ne kadar çelişkili kararları bulunsa da Danıştay’ın da benzer şekilde, idarenin kimi hadiseleri öngöremese bile zararlı sonuçlarını alınan önlemlerle azaltma imkanına sahip olması sebebiyle mücbir sebep hallerini sınırladığı kararların bulunduğunu söyleyebiliriz.

Özellikle kişilerin idareye olan sorumlulukları noktasında önem kazanan mevzuatımızdaki düzenlemeler mücbir sebebi; “esbabı mücbireye”, “fevkalade müşkül haller”, “tabii kuvvetler” ve “önüne geçilemeyecek hal ve vaziyet” gibi tanımlamalarla açıklamaya çalışmıştır. Mevcut düzenlemelerde müşterek ve net bir mücbir sebep tanımlaması yer almadığı gibi bu haller tahdidi olarak da sayılmamıştır. Haliyle sistematikten yoksun, eksik nitelikteki bu düzenlemeler hangi durumların mücbir sebep çerçevesinde ele alınacağı sorusuna cevap veremediğinden konu içtihatlar ve doktrin açıklamalarıyla belirlenmektedir.

Mevzuatta bu konuda yeterince açık düzenlemelerin bulunmaması büyük eksikliktir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki tüm bunlara rağmen kişilerin idareye olan sorumluluklarını yerine getirememeleri ya da haklarından yararlanamamaları durumlarıyla ilgili herhangi bir mevzuat düzenlemesi bulunmasa bile hak ve nesafet ilkesi gereğince mücbir sebebin etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Antalya, G., (2017), Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. 3, İstanbul.
- Azimli Çilingir, G., (2019), “İdarenin Sorumluluğu İlkesi Kapsamında Afetlerin Değerlendirilmesi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 4(8), 167-193.
- Bucaktepe, A., (2012), “Depremden Dolayı İdarenin Sorumluluğu”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 26-27-28-29, 93 – 122.
- Çağlayan, R., (2014), İdari Yargılama Hukuku, Ankara.
- Çekin, E., Türk Vergi Hukukunda Mücbir Sebep, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.
- Çıtak, H. A., (2014), İdarenin Kusursuz Sorumluluğu Bağlamında Sosyal Risk İlkesi, Ankara.
- Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 17.12.2009 Tarih ve E. 2008/1, K. 2009/3108 Sayılı Kararı.
- Danıştay 10. Dairesinin 17.6.1998 Tarih ve E. 1996/4488, K. 1998/2665 Sayılı Kararı.
- Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunun 17.12.2009 Tarih ve E. 2008/11, K. 2009/3108 Sayılı Kararı.
- Danıştay 10. Dairesinin 09.09.2015 Tarih ve E. 2012/1539, K. 2015/3678 Sayılı Kararı.
- Danıştay 12. Dairesinin 12.01.1920 Tarih ve E. 1968/289, K. 1970/27 Sayılı Kararı.
- Evren, Ç. C., (2009), “İdarenin Sorumluluğunu Etkileyen Neden Olarak Mücbir Sebep”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1), 263 – 297.
- Gözler, K. – Kaplan, G., (2016), İdare Hukuku Dersleri, Bursa.
- Gözübüyük, A. P., (1977), Mücbir Sebepler ve Beklenmeyen Haller, Ankara.
- Işıklar, C., (2019), “Danıştay Kararlarında İdarenin Kusursuz Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Haller”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 1, 115 – 158.
- Kıylık, M. H., (2018), Beklenmeyen Hal Nazariyesi ve Mücbir Sebepler Açısından İslâm Borçlar Hukukunda Doğal Afetlerin Akitlere Etkisi, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (Çevrimiçi).
- Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 27.2.2013 Tarih ve E. 2012/10-1141, K. 2013/282 Sayılı Kararı.

BÖLÜM 9

PARİS'TEKİ (FRANSA) EKOTURİZM FAALİYETLERİ İLE EKOTURİST VE YEREL HALKIN EKOTURİZME YÖNELİK TUTUMLARI¹

Nehir Nur DELEN², Cemali SARI³

1 Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, nehirnurde-
len@outlook.com, ORCID: 0000-0002-9663-7924

3 Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
Bölgesel Coğrafya ABD, csari@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8377-2337

GİRİŞ

Ekoturizm terimi ilk olarak 1992 Rio Çevre Zirvesi'nde sürdürülebilir bir dünya ve çevre için kriterler ortaya koymak amacıyla açıklanmıştır. Bu kriterler, çevreye zarar vermeden, ondan yararlanma yöntemlerinin geliştirilmesi ve tüm yerli halkların kültürlerini yok etmeden, onların turizm faaliyetlerinden yararlanmalarının sağlanması şeklinde özetlenmiştir. Ekoturizmin terim olarak ilk olarak 1992 yılında kullanıldığı da göz önüne alındığında ekoturizm turizm türleri içerisindeki yerini 1990'lı yıllardan sonra almaya ve gelişme göstermeye başlamıştır. Ekoturizmin küresel önemini tanınması için Birleşmiş Milletler 2002 yılını 'Uluslararası Ekoturizm Yılı' olarak ilan etmiştir. 2011 yılı ise BM'in sürdürülebilir kalkınma ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşma yolunda ormanların sürdürülebilir yönetimi ve korunmasının önemini vurgulamak, farkındalığı artırmak için 'Uluslararası Orman Yılı' ilan edilmiştir (BAKA, 2012:4). Ekoturizmin ile ilgili çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Bunlardan birisi Dünya Turizm Örgütü'nün tanımıdır. Dünya Turizm Örgütü ekoturizmi; Doğal bölgelere yapılan çevreyi korumayı ve yöre halkının refahını arttırmayı amaçlayan sorumlu bir seyahat olarak tarif etmektedir. Bir başka tanıma göre ekoturizm, “ yerel halkın ekonomik kalkınmasını, çevresel, sosyal ve kültürel değerlerin korunmasını, doğal alanlara seyahatlerin yapılmasını imkân sağlayan; aynı zamanda yaban hayatı ve kuş gözlemciliği, fotoğrafçılık, yürüyüş, kampçılık, rafting vb. etkinliklerin yapılmasına teşvik eden bir turizm türü olarak tanımlanabilmektedir “ (Fennell, 1999: 37). Ekoturist ise, ekoturizmin özelliklerine uygun olarak seyahat eden, risk almayı seven, eğitim seviyesi yüksek, çevre bilincine sahip olan ve ayrıca birazda maceraperest yönü ağır basan kişilerdir (Bozok, 2004:439)

Fransa dünyanın en çok turist çeken ülkelerinin başında gelmektedir. Paris ise Fransa'nın başkenti ve önemli bir turizm merkezi olarak Fransa'ya gelen turistlerin en çok yoğunlaştığı şehirdir. Paris birçok turizm çeşidine yönelik potansiyele sahiptir. Bu turizm çeşitlerinin başında kültürel turizm gelmektedir. Sahip olduğu birçok kültürel çekim noktası bulunmaktadır. Paris şehrinde ekoturizm de önemli bir yer tutmaktadır. Ekoturizm çeşitleri açısından değerlendirildiğinde Paris şehri; doğa yürüyüşü, bitki inceleme, atlı doğa yürüyüşü, akarsu turizmi, kültürel turizm, kamp karavan turizmi, sağlık ve spor turizmi, bisiklet turları, kuş gözlemciliği ve özel ilgi turizmi olanakları ve potansiyeline sahiptir. Öncelikle şehirdeki var olan tarihi ve kültürel çekim merkezlerinde uygulanan turizm aktivitelerinin ekoturizm ilkeleri ve amaçları doğrultusunda gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle bahsi geçen kültürel çekim noktalarında ekolojik turlar oldukça yoğun ve popülerdir. Paris şehrinde doğa yürüyüş rotalarının sayısı oldukça fazladır. Bu rotalar yerel halk tarafından sağlık ve spor amaçlı kullanılırken ekoturistler tarafından ise trekking veya

manzara turu amaçlı da kullanılmaktadır. Paris'in birçok ilçesinde de büyük şehir parkları bulunmaktadır. Bu parkların tamamı ekoturizm için büyük bir önem ve potansiyel sağlamaktadır. Sen Nehri hem Fransa'nın hem de Paris'in en önemli akarsuyudur. Akarsu turizmi kapsamında gerçekleştirilen su sporları ve tekne turları gibi aktiviteler Sen Nehri'nde yapılabilmektedir. Hem yerel halk hem de ekoturistler tarafından da oldukça ilgi görmektedir. Şehirde bulunan bahçeler de ekoturizm aktiviteleri için uygun sahalardır. Tuileries Bahçesi ve Lüksemburg Bahçesi bu bahçelerin en popüler olanlarıdır. Bu bahçelerin kültürle bir arada dekore edilmiş olması ilgi çekicidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada Paris şehrinin ekoturizm potansiyeli, şehirden uygulanan ekoturizm çeşitleri, ekoturizm faaliyet sahaları, bunların değerlendirilmesi ve nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemiyle verilerinin analizi ile desteklenerek incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sahasının, araştırma konusu olan ekoturizme ilişkin başarılı yönlerinin ortaya konulması, Türkiye için bir örnek teşkil ederek fayda sağlayacaktır.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM VE METOT

Bir araştırmanın amaçlarına ulaşabilmesi için öncelikle literatür taraması yapılması gereklidir. Bu çalışmada da ilk aşamada literatür tarama süreci başlatılarak, saha ile ilgili olarak daha önceden yapılmış coğrafi araştırmalar ve farklı bilim dallarında hazırlanmış araştırmalar incelenmiştir. Sonrasında ise yerinde gezi-gözlem yapılmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır. Çalışma içerisinde iki farklı anket formu kullanılmıştır. Bu formlardan birincisi Paris'teki vatandaşların Paris'teki ekoturizm üzerine olan tutumlarını belirlemeye yöneliktir. İkincisi ise ekoturistlerin Paris'teki ekoturizm üzerine olan tutumlarını belirlemek için hazırlanmıştır. Anket formları İngilizce, Fransızca ve Türkçe olmak üzere üç ayrı dilde tercüme edilip hazırlanıp kullanılmıştır. Anketler 18 Ocak 2022- 1 Mart 2022 tarihleri arasında uygulanmıştır. Halk için hazırlanan anket 17 sorudan, ekoturistler için kullanılan anket ise 23 sorudan oluşmaktadır. Demografik soruların ardından Paris'teki ekoturizm üzerine olan sorularda 3'lü Likert Ölçeği kullanılmıştır. Anket uygulama süresi ise 10-15 dakika arasındadır. Bu yöntemler ile elde edilen veriler analiz-sentez süreciyle yorumlanmıştır. Anket verilerinin analizi sürecinde SPSS programından faydalanılmıştır. SPSS programı kullanılarak Anova Testi, Bağımsız Örneklem T Testi, frekans ve yüzde analizleri yapılmıştır. Saha çalışmaları sürecinde çok sayıda fotoğraf çekimi ile çalışma zenginleştirilmiştir. Araştırmada diğer görsel öğelerin zenginleştirilmesi maksadıyla, şekil, tablo, grafik ve çeşitli haritalama tekniklerinden yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Her araştırmacı çalışmasını yaparken, kontrol edemeyeceği ve bu kapsamda taviz vermesi gereken durumlarla karşılaşabilir. Bu araştırmada da bu durum geçerlidir. Öncelikle araştırmanın Avrupa ülkesinde bir şehirde yapılmış olması temelde bir sınırlayıcı faktör olmuştur. Bilindiği üzere Türkiye'den Avrupa ülkelerine seyahat için gerekli vize şartları bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırma yapmak için verilen vize süresi 45 günle sınırlı olmuştur. Bir diğer taraftan araştırmanın teslim süresi göz önüne alındığında, araştırma sahası olan Paris'e seyahat 18 Ocak 2022 – 1 Mart 2022 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Mevsimin kış olması ve COVID-19 tedbirleri ise diğer sınırlayıcı sebeplerdir.

ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI

Fransa'nın başkenti olan Paris, ülkenin kuzeyinde ve Ile-de-France bölgesinin merkezinde yer almaktadır (Harita 1). Şehrin yüzölçümü 105,4 km² 'dir. Paris şehri 20 ilçeye ayrılmıştır. Bu ilçeler; Louvre, Bourse, Temple, Hôtel-de-Ville, Panthéon, Luxembourg, Palais-Bourbon, Élysée, Opéra, Entrepôt, Popincourt, Reuilly, Gobelins, Observatoire, Vaugiard, Passy, Batignolles-Monceau, Buttes-Montmartre, ButtesChaumont ve Ménilmontant'dır.

BULGULAR

PARİS EKOTURİZM FAALİYET SAHALARI

CITÉ DES FLEURS (ÇİÇEKLER ŞEHİRİ) Cité des Fleurs Paris'in 17. İlçesi olan Batignolles-Monceau'da, Epinettes semtinde yer alan 1847'de kurulmuş bir emlak sitesidir. Tarihi 19. yüzyıla inen Çiçekler Şehri (Cité des Fleurs) anlamına gelen bir caddedir ve Paris'in eşsiz yeşil vahalarından biridir (Saha Çalışmaları: 2022). Sitede yüzyıllık ağaçlar pastoral bir ortam sunmaktadır. 320 m. uzunluğunda Avenue de Clichy'yi Rue de la Jonquière'e bağlayan bu yaya yolu şehrin kalabalığından bir anda sakin bir köy ortamına geçiş sağlaması ile oldukça dikkat çekicidir (Saha Çalışmaları: 2022). Ekoturizmin çeşitlerinden birisi olan doğa yürüyüşü diğer adıyla trekking için imkan sağlamaktadır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Cité des Fleurs'daki mimari yapılara örnekler ve yürüyüş rotasının bir kesiti

Site farklı mimari tarzlara sahip villalarla bezenmiştir (Fotoğraf 1). Bu villalar merkez yolun her iki tarafına yerleştirilmiş çitler ve serbest taş sütunların varlığı ile uyumludur. Villaların yapımı için kat sayısı ve duvar yüksekliği gibi kriterleri bulunmaktadır. Bu kriterler sözleşme ile de güvence altına alınmıştır (Saha Çalışmaları: 2022). Site içerisindeki villaların kat sayısı ve duvar yüksekliği gibi kriterlerin olması ile birlikte estetik açıdan da korunmasına önem verilmektedir. Mimari yapıların kriterlerin sözleşme ile güvence altına alınması site içerisinde Paris'in kendine özgü kültürel yapısının korunmasına da yardımcı olmuştur.

COULÉE VERTE RENE DUMONT / PROMENADE PLANTÉE (YEŞİL GEZİNTİ KUŞAĞI)

Coulée Verte ya da diğer adıyla Promenade Plantée Paris'in 12. İlçesi olan Reuilly'de yer almaktadır. Coulée Verte, eski Vincennes demiryolu hattını takip eden geniş bir yeşil kuşaktır. Opéra Bastille'in hemen doğusundan yükselen Viaduc des Arts ile başlayarak, doğuya doğru 4,7 km'lik bir yol izlemektedir ve bu Périphérique bulvarına giden döner bir merdivenle bitmektedir.(Saha Çalışmalar:2022).

Fotoğraf 2. Coulee Verte'nin zengin bitki örtüsü ve ağaçlarıyla bezenmiş doğa yürüyüş rotasından bir görünüm

Coulee Verte 1853-1969 yıllarında Place de la Bastille – La Verenne Saint Mour arasında ticari amaçlı kullanılan bir demiryoludur. Şehrin başka alanlarındaki demiryollarının gelişmesi ile işlevselliğini kaybeden demiryolu trafiğe kapatılmıştır. Trafiğe kapatılmasından sonra Philippe Mathleux ve Jacques Vergely tarafından tasarlanan demiryolu setlerine özgü vahşi bitki örtüsü ve modern çevre düzenlemesini birleştiren bir tasarım ile sağlık, spor amaçlı 4,5 km'lik bir ekolojik yürüyüş rotası haline almıştır (Saha Çalışmaları: 2022). Rotadaki zengin bitki örtüsü çeşitliliği de dikkat çekmektedir. Bitki çeşitlerine göre küçük alanlar oluşturularak peyzaj düzenlemesi yapılmıştır. Rota yer yer viyadüklerin üzerinden, meydanlardan, piknik alanlarından yer yer tünellerden geçmektedir. Yürüyüş yaparken aynı zamanda Paris caddeleri manzaralarını da sunmaktadır. Bu rotanın eski bir demiryolundan dönüştürülmüş olması oldukça önemlidir. Daha öncesinde farklı bir amaca hizmet edip daha sonrasında işlevselliğini kaybetmiş sahalardan hemen hemen her şehirde bulunmaktadır. Bu sahaların ekolojik bir rotaya veya ekolojik faaliyetlerin uygulanabileceği herhangi bir alana dönüştürülmesi hem ekosistem için hem de turizm ekonomisi için oldukça değerlidir. Coulee Verte'nin bir doğa yürüyüşü rotası olması ile birlikte alan peyzaj anlamında oldukça gelişmiş, turistler ve yerel halk için doğa yürüyüşü anlamında bir alternatif sağlamıştır.

PARC FLORAL DE PARİS

Parc Floral de Paris, Paris'in 12. İlçesinde, Bois de Vincennes içinde bulunan halka açık bir park ve botanik bahçesidir. Park 3. Uluslararası Paris Çiçekleri vesilesiyle 1969 yılında açılmıştır. Bois de Vincennes'in bir parçası olan Parc Floral, aslen bir kraliyet parkının ve avlanma alanının parçasıymış. Park, 12. yüzyılda Kral Philippe-Auguste tarafından bir duvarla çevrilmiş ve komşu şato, Fransa Kralı Charles V tarafından inşa edilmiş. Kral Louis XV parkı yeniden ağaçlandırmış, patikalar ve gezinti yolları ve Parc Floral'ın hemen dışında, Polygone rotası ile rota Royale de Beauté'nin kesiştiği yerde hala görülebilen bir piramidi 1831 yılında inşa etmiştir (Saha Çalışmaları: 2022).

Fotoğraf 3. Parc Floral de Paris'in girişinde bulunan park isminin yazılı olduğu alandan ve çeşitli ağaçlardan bir görüntü

Parc Floral Paris'in ekolojik etkinliklere ücretsiz ev sahipliği yapan en büyük iki parkından birisidir. Aynı zamanda Paris şehrinin botanik bahçelerinden dördünden de birisidir. 31 hektarlık alanda yayılış gösteren park peyzaj mimarı olan Daniel Colin tarafından tasarlanmıştır. Park içerisinde 8 binden fazla bitki türü bulunmaktadır (Saha Çalışmaları: 2022). Bitki türlerinin Latince isimleri ve bitki türleri hakkında bilgiler bitkilerin yanlarında mini panolarda yazmaktadır (Fotoğraf 4). Ayrıca parkta bitki çeşitlerine göre bahçeler oluşturulmuştur. Bu bahçeler parkın her tarafına dağılmış durumdadır.

Park birçok böcek çeşidi ve arılara da ev sahipliği yapmaktadır. Bununla ilgili bilgilerde yine bitkilerde olduğu gibi park içerisinde böceklerle

rin besin kaynağı olan bitkilerin yanlarına iliştirilmiştir. Park içerisinde eventler ve etkinliklerin düzenlenebildiği bir salon yer almaktadır. Bu salon ekolojik etkinlikler için de kullanılmaktadır. Etkinlikler arasında sergiler, yaz konserleri, rekreasyon aktiviteleri bulunmaktadır. Ayrıca park içerisinde mini golf alanı, tiyatro salonu, oyun alanları ve alışveriş dükkanları da bulunmaktadır. Parkın sunduğu bir diğer olanak ise ekoturizm çeşitlerinden birisi olan atlı doğa yürüyüşüne olanak sağlıyor olmasıdır.

Fotoğraf 4. Parc Floral de Paris’te bitkilerin isimlerinin, bitki yanlarındaki mini panolara yazılmasına bir örnek

PARC DE BAGATELLE

Parc de Bagatelle, Paris’in 16. Bölgesi olan Passy’de, Bois de Boulogne’daki Bagatelle’in çimlerinin kenarında bulunan bir parktır. Park ve “Folie d’ Artois “ olarak da adlandırılan Château de Bagatelle 1775’te Marie-Antoinette ile Comte d’Artois arasındaki bir bahsin ardından sadece altmış dört günde inşa edilmiştir. Dokuz yüzden fazla işçinin çalışması ile ortaya çıkmıştır. Park Thomas Blaikie tarafından Anglo-Çin tarzında tasarlanmıştır. Bu moda, Çin’den pagoda resimlerinin Avrupa’ya gelişi ile bağlantılıdır. Ancak aynı zamanda Fransız bahçelerinin titizliğine bir tepkiyi de yansıtır (Saha Çalışmaları: 2022). 1835 yılında mülk İngiliz aristokrat olan Lord Seymour tarafından satın alınmıştır. Daha sonrasında

10 hektar büyütülmüştür ve park İngiliz tipik tarzında yeniden tasarlanmıştır (Saha Çalışmaları: 2022). Paris şehri 1905'te mülkü satın almıştır ve parkın rehabilitasyonunu Bois de Boulogne'un koruyucusu Jean Claude Nicolas Forestier'e emanet etmiştir (Saha Çalışmaları: 2022). Parc de Bagatelle içerisindeki Château de Bagatelle mimari ve kültürel açıdan Paris'i önemli eserlerindedir. Şatonun girişindeki aslan heykelleri de oldukça dikkat çekicidir (Fotoğraf 5). 1970'de yapılan gül yarışması ile park, ününü dünyaya duyurmuştur. Yıllar içerisinde de, içinde Parc Floral'ın da bulunduğu Paris'in dört botanik alanından birisi haline gelmiştir.

Fotoğraf 5. Parc de Bagatelle'deki Château de Bagatelle'in girişinden ve aslan heykellerinden bir görüntü

Park 25 hektarın üzerinde alana sahiptir (Saha Çalışmaları: 2022). Çeşitli bahçecilik ve botanik koleksiyonlarıyla zenginleştirilmiştir. Özellikle gül bahçeleri ile ünlüdür. Parc de Bagatelle, Parc Floral'la birçok ortak özelliğe sahiptir. Öncelikle Parc de Bagatelle de Parc Floral gibi yeşil etkinliklere ücretsiz olarak ev sahipliği yapmaktadır. Yine ekolojik denge ve biyolojik çeşitliliğe dikkat çeken afişler park içerisinde yer alır. Bitkiler Parc Floral'da olduğu gibi isimleri ve açıklamaları ile birlikte sergilenmektedir. Park içerisinde bitkiler çeşitlerine göre kendi bahçelerini oluşturmaktadır. Örneğin soğanlı bitkiler bahçesi, akdeniz bahçesi, nilüfer havzası gibi. Bu anlamda ekoturizm çeşitlerinden olan bitki inceleme ya da diğer adı ile botanik turizm için olanak sağlamaktadır. Tavus kuşları ve ördeklere ev sahipliği yapması açısından da Parc Floral'la ortak özellik göstermektedir.

Fotoğraf 6. Sen Nehri ve Rives de Seine Parkı'ndaki spor amaçlı oluşturulmuş bölümden bir görüntü

SEN NEHRİ – RİVES DE SEİNE PARKI

Sen Nehri hem Fransa'nın hem de Paris'in en önemli akarsuyudur. Turizm anlamında da oldukça değerlidir. Ekoturizmin çeşitlerinden olan akarsu turizmi açısından Sen Nehri önemli potansiyele sahiptir. Sen Nehri'nde su sporlarına ek olarak tekne turları oldukça popülerdir. Paris'e giden turistler de bu tekne turlarına oldukça ilgi duymaktadır.

Rives de Seine Parkı Sen Nehri, adalar ve Eyfel Kulesi manzarasına ek olarak hem bir yürüyüş ve bisiklet rotası; hem de içerdiği sahalar ve spor aletleri ile sportif anlamda imkan sağlamaktadır (Fotoğraf 6). Tüm bu özellikleri değerlendirildiğinde parkın ekoturizm anlamında çeşitli türlerle varlık gösterdiği söylenebilir. Park 2017 yılında tekrar tasarlanıp düzenlenmesi ile daha çok rağbet görmeye başlamıştır. Park içerisinde ekolojik denge ve biyoçeşitliliğe dikkat çeken afişlere de yer verilmiştir.

PARC MONCEAU

Parc Monceau, Paris'in 8. İlçesinde, Élysée'de yer alan halka açık bir parktır. Parkın ana girişinde bir rotunda vardır. Park 8,2 hektarlık bir alanı kaplamaktadır (Saha Çalışmaları: 2022). Parkın tarihine bakıldığında ise, 1769 yılında Chartles Dükü "Chartles Çılgınlığı" nı inşa ettiği bu araziye satın aldı. Ressam Carmantelle bu bahçe alanında bir dizi fabrika kurmuş ve bu bahçeye egzotik bir hava kazandırmıştır. 1852 yılında ise Alphand parkı İngiliz tarzında yeniden tasarlamıştır. 1861 yılında ise bahçe Napolyon III tarafından açılmıştır (Saha Çalışmaları: 2022). Bahçe içerisinde çocuklara yönelik aktiviteler yoğunluk göstermektedir. Bahçenin bir kısı "Şirinler" çizgi filminden esinlenerek tasarlanmıştır (Fotoğraf 7). Ayrıca birçok lunapark oyuncuğu da bulunmaktadır.

Fotoğraf 7. Parc Monceau'da çocuklar için oluşturulmuş olan bölüm

Parc Monceau yerel halk tarafından yürüyüş ve koşu amacıyla da çok tercih edilmektedir. Ayrıca rekreasyon aktiviteleri için de Paris'in uğrak noktalarından birisidir. Bahçenin doğal görünümünü korumasına özen gösterilmektedir. Bu doğal görünümün yanında heykellerle birlikte kültür de ön plana çıkarılmıştır.

JARDİN DES TUİLERİES

Paris'in 1. İlçesi olan Louvre'da 25 hektarlık park olan Tuileries Bahçesi, elbette ki Paris'in görülesi en önemli turistik yerlerinden biridir. Batısında Concorde Meydanı güneyinde Seine Nehri ve Orsay Müzesi, doğusunda Louvre Müzesi bulunan Tuileries Bahçesi'nin kuzey kısmındaki yapıların hemen arkasında Place Vendôme bulunuyor (Saha Çalışmaları: 2022). Catherine de 'Medici tarafından 1564'te Tuileries Sarayı'nın bahçesi olarak yaratılan, sonunda 1667'de halka açılmış ve Fransız Devrimi'nden sonra halka açık bir park haline gelmiştir (Saha Çalışmaları: 2022). Bahçenin ana girişinin sağında bulunan Orangerie Müzesi – Musée de l'Orangerie ve solunda bulunan Jeu de Paume ekoturizmin çeşitlerinden olan kültürel turizm anlamında değerli yerlerdir. Tuileries Bahçesi'ni ziyaret eden turistlerin müzeleri de ziyaret etme oranlarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 8. Jardin des Tuileries'deki Paris'in kültürel yanını yansıtan heykellere örnekler ve bahçenin genel görünümü

Bahçeye ilk girildiğinde büyük bir havuz ve havuzu çevreleyen sandalyeler görülmektedir. Ayrıca bu havuz birçok ördeğe de ev sahipliği yapıyor. Louvre Müzesi'ne çıkan, özenli peyzaj düzenlemesi ile konumlandırılmış ağaçlarla çevrili yürüyüş yolunda hem sağ tarafta hem de sol tarafta kafeler bulunmaktadır. Ayrıca Bahçe içerisinde çocuklar için oyun alanları bulunmaktadır.

PARC DE BERCY

Parc de Bercy, Paris'in 12. İlçesinde Reuilly'de bulunmaktadır. Rive Droite boyunca yer alan bir parktır. Park üç bölümden oluşmaktadır. Geniş Çimler, Yitzhak Robin ve Romantik Bahçe bölümlerin isimleridir. Parkın bir bölümünde de bitkiler aromatik bitkiler, kültür bitkileri veya kuraklığa dayanıklı bitkiler olarak gruplara ayrılmış şekilde bulunmaktadır (Fotoğraf 9). Park alanı Bercy'nin on adet şarap deposunun bulunduğu alanı kapsamaktadır. 19. yüzyılda dünyanın en büyük şarap ticaret merkezinin faaliyetinde katkısı olan bir alan olması da parkın tarihi için önemlidir. Parka dikilmiş olan asmalar da bunun hatırasını taşımaktadır.

Fotoğraf 9. Parc de Bercy'de “kuraklığa dayanıklı bitkiler” için oluşturulmuş bölümden bir görüntü

JARDİN DU LUXEMBOURG – PALACE LUXEMBOURG

Lüksemburg Sarayı ve Bahçesi Paris'in 6. ve kendisiyle aynı ismi taşıyan Luxembourg İlçesinde yer almaktadır. Lüksemburg Bahçesi'nin oluşturulması 1612 yılında Kral IV. Henry'nin Marie de' Médici'nin Lüksemburg Sarayı'nı yeni konutu olarak inşa etmesiyle başlamıştır. Bugün bahçe Fransız Senatosu'na aittir. Senato düzenli olarak yenileyerek hem değerli bitki mirasını korumayı hem de Fransa'nın en önemli bahçelerinden olan bu bahçenin sürdürülebilirliğini korumayı amaçlamaktadır (Saha Çalışmaları: 2022).

Fotoğraf 10 Jardin du Luxembourg ve Palace Luxembourg'dan genel görünüm

Bahçenin özenli peyzajı dikkat çekmektedir. Peyzaj düzenlemesi 13. yüzyıla dayanan bahçecilik geleneği ile yapılmıştır. Médici Çeşmesi turistlerin bahçede en çok ilgilendikleri alandır (Fotoğraf 11). Çeşme yakınına konumlandırılmış çınar ağaçları 19. yüzyıldan kalmadır (Saha Çalışmaları: 2022).

Fotoğraf 11. Jardin du Luxembourg'da yer alan turistlerin yoğun ilgi gösterdiği Médici Çeşmesi

Bahçe içerisinde büfeler, çocuklar için oyun alanları, tenis kortu, tiyatro bulunmaktadır. Ayrıca bahçe içerisinde ekoturizmin çeşitlerinden biri olan atlı doğa yürüyüşü için bir alan da oluşturulmuştur.

BOIS DE VINCENNES

Paris'in doğu ucunda bulunan Bois de Vincennes, şehrin en büyük halka açık parkıdır. Paris'in 12. İlçesinde bulunur. 1855-1866 yılları arasında İmparator Napolyon III tarafından yaratılmıştır. Park, Fransa Kralarının eski bir ikametgahı olan Château de Vincennes'in yanındadır (Saha Çalışmaları: 2022)

Ayrıca ekoturizm etkinliklerinin ücretsiz olarak yapıldığı Parc Floral'la da çok yakın noktada bulunmaktadır. Park içerisinde kampçılık yaygın olarak yapılmaktadır. Bu bağlamda ekoturizmin bir türü olan kamp ve karavan turizmi için önemli bir parktır. Ayrıca bisiklet sürme, doğa yürüyüşü için de çok tercih edilen bir parktır. Yapılan gözlemlere göre spor amaçlı ve köpek sahibi olan bireyler için köpekleri ile birlikte yürüyüş amaçlı fazlaca tercih edilmektedir.

Fotoğraf 12. Bois de Vincennes'deki göl ve üzerindeki köprüden bir görüntü

PARC DE LA VILETTE

Parc de la Villette, Fransa'nın başkenti Paris'in dış kısmındaki 19. Ve Buttes Chaumontolarak adlandırılan bir ilçede yer alan bir parktır. 35 hektarı yeşil alan olmak üzere toplam 55 hektarlık bir alana yayılmış olan park, kapsadığı bu alan ile Paris şehrindeki en geniş peyzaj planlaması yapılmış parktır. Park 1984-1987 yılları arasında inşa edilmiştir. Parkın

inşa edilmesinden önce bölge kasapların ve et marketlerinin yer aldığı bir alandı. Mezbahalar olarak adlandırılan bu bölgedeki mezbahalar III. Napolyon'un emri ile inşa edilmiştir. Şehrin yeniden kalkınması projesi kapsamında ise bölge parka çevrilirken mezbahalar başka yerlere taşınmıştır (Saha Çalışmaları: 2022).

1982-1983 yılları arasında bu bölgenin peyzaj düzenlemesi için yarışma açılmıştır. Kazanan İsviçre kökenli mimar Bernard Tschumi'dir ve parkın tüm tasarımı kendisine aittir. Bernard'ın kazanma sebebi ise alışlagelmiş doğa baskınlığının, peyzaj baskınlığının olmadığı bir mekan yaratmasıdır. Bernard doğal ve yapayın sürekli olarak yeniden yapılanma ve keşif durumunda olduğu bir tür çağdaş konseptte sahip kültür alanı olarak parkın tasarımını yapmıştır (Saha Çalışmaları: 2022).

Park içerisinde 10 adet temalı bahçe bulunmaktadır (Fotoğraf 13). Bernard bu temalı bahçeleri tasarlarken ziyaretçilerin bu bahçeleri derin düşünceye dalma, oyun ve sakinleşme alanı olarak kullanmasını amaçladığını belirtmiştir (Saha Çalışmaları: 2022). Parkın Saint- Denis Kanalı kenarında bulunuyor olması bir diğer turistik çekiciliğidir. Hem akarsu turizmi hem doğa yürüyüşü hem de botanik inceleme imkanını bir arada sunan bir park olması nedeniyle Paris için de önem taşımaktadır.

Fotoğraf 13. Parc de la Vilette'deki temalı bahçelerden biri

PARİS’TE YAŞAYAN YEREL HALKA YÖNELİK BULGULAR

Araştırma kapsamında Paris’in yerel halkına uygulanan anket 17 sorudan oluşmaktadır. İlk 4 soru demografik bilgiler için hazırlanmışken diğer sorular Paris’teki ekoturizme ve genel olarak ekoturizme ilişkin halk tutumlarını analiz etmek üzerine kurgulanmıştır. Anket Fransızca, İngilizce ve Türkçe olmak üzere üç dilde uygulanmıştır.

Tablo 1. Ankete katılan Paris’li yerel halkın demografik özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	51	47,2
Erkek	57	52,8
Toplam	108	%100
Yaş Aralığı	Frekans	Yüzde (%)
17 ve altı	14	13,0
18-24	31	28,7
25-34	23	21,3
35-44	23	21,3
45-54	11	10,2
55-64	2	1,9
65 ve üstü	4	3,7
Toplam	108	%100
Eğitim durumu	Frekans	Yüzde (%)
İlkokul	0	0
Ortaokul	19	17,6
Lise	27	25,0
Üniversite	38	35,2
Lisansüstü	24	22,2
Toplam	108	%100
Gelir Seviyesi	Frekans	Yüzde (%)
Alt seviye	14	13,0
Orta Seviye	57	52,8
Yüksek Seviye	37	34,3
Toplam	108	%100

Tablo 1.’de katılımcıların demografik özellikleri görülmektedir. Çalışma kapsamında yapılan ankete %47,2 oranında kadın 52,8 oranında erkek katılmıştır. Yaş aralığı açısından en yüksek oran %28,7 ile 18-24 yaş grubu iken; en düşük oran %3,7 ile 65 yaş ve üzerine aittir. Katılımcıların eğitim seviyelerinin oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir. %35,2 oranında üniversite mezunu katılımcının olduğu tespit edilmiştir. Gelir seviyesi açısından da katılımcıların %52,8’i orta gelir seviyesinde olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 2. Ankete katılan Parisli yerel halkın Paris'teki ekoturizme yönelik tutumları

Paris'teki ekolojik turizmin geliştiğini düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	89	82,4
Kararsızım	14	13,0
Katılmıyorum	5	4,6
Toplam	108	%100
Yaşadığım şehri, Paris'i ekolojik turizm için tavsiye ederim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	70	64,8
Kararsızım	33	30,6
Katılmıyorum	5	4,6
Toplam	108	%100
Paris'teki ekolojik turizmin, hem Paris'te yaşayan vatandaşlar için hem de sürdürülebilir kalkınma için yararlı olduğunu düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	90	83,3
Kararsızım	18	19,7
Katılmıyorum	0	0
Toplam	108	%100
Paris'te ekoturizm ile ilgili etkinlik sayısının yeterli olduğunu düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	31	28,7
Kararsızım	65	60,2
Katılmıyorum	12	11,1
Toplam	108	%100
Paris'teki ekolojik otellerin şehir için yeterli ve yararlı olduğunu düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	31	28,7
Kararsızım	51	42,2
Katılmıyorum	26	24,1
Toplam	108	%100

“Paris'teki ekolojik turizmin geliştiğini düşünüyorum” yargısına katılımcıların cevaplarının yüzdesel olarak değeri ise %82,4 oranında katılıyorum, %13 kararsızım ve %4,6 katılmıyorum olmuştur (Tablo 2). Katılımcıların; çok yüksek oranda, Paris'te ekoturizmin geliştiğini düşündükleri görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların Paris'teki ekolojik turizme olan tutumlarının da yüksek oranda olumlu olduğunun göstergesidir. “Yaşadığım şehri, Paris'i ekolojik turizm için tavsiye ederim” sorusuna katılımcıların %64,8'i katılıyorum, %30,6'sı kararsızım derken %4,6'sı ise katılmıyorum olarak yanıtlamışlardır (Tablo 2). Paris'teki ekoturizmin gelişmişliği konusunda olumlu tutum sergileyen katılımcıların, Paris'i ekolojik turizm için tavsiye etmeleri konusunda da aynı tutumu

sergiledikleri görülmektedir. Ekolojik turizm sürdürülebilir kalkınma için yararlı olurken, yerel halkın refahını da gözeten bir turizm çeşididir. Bu bağlamda yerel halkın ekoturizmi kendileri için faydalı görmeleri önem taşır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında Paris'te yaşayan yerel halkın Paris'teki ekoturizmi kendileri adına faydalı buldukları görülmektedir. Bu bağlamda sorulan soruya %83,3 oranında katılıyorum cevabının alınmış olması durumu kanıtlamaktadır. Yerel halkın ekoturizm etkinlik ve ekolojik otel sayısının yeterliliğine ilişkin tutumları ise önceki sorulardaki tutumlarına oranla daha nötrdür. Ekoturizm etkinlik sayısının yeterliliği konusundaki soruya katılımcıların %60,2'si; ekolojik otellerin yeterliliği ve yararlılığı konusundaki soruya ise katılımcıların %42,2'si kararsızım yanıtını vermişlerdir (Tablo 2). Paris'te Green Key (Yeşil Anahtar) sahibi 24 konaklama tesisi bulunmaktadır. Green Key'e benzer başka ekolojik etiketli konaklama tesisleri de bulunmaktadır. Yerel halkın ekolojik otellere ilişkin tutumlarının yüksek oranda kararsızlık olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ekolojik otellerin sayısı ve ekolojik uygulamaları ile ilişkilidir. Bu bağlamda ekolojik otellerin sayısı artırılabilir ve ekolojik uygulamalar çeşitlendirilebilir.

Tablo 3. Ankete katılan Parisli yerel halkın Paris'teki ekolojik uygulama, etkinlik ve ekoturizm faaliyet sahalarına yönelik tutumları

Paris'teki eko-yumuşak toplu ulaşımın ekolojik denge için yararlı olduğunu düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	55	50,9
Kararsızım	24	22,2
Katılmıyorum	29	26,9
Toplam	108	%100
Naturéparif isimli doğa ve biyoçeşitlilik üzerine çalışan ve etkinlikler düzenleyen kurum hakkında bilgi sahibiyim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	36	33,3
Kararsızım	40	37,0
Katılmıyorum	32	29,6
Toplam	108	%100
Parc de Bagatelle ve Parc Floral gibi düzenli olarak yeşil etkinliklere ev sahipliği yapan parkları ziyaret ettim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	93	86,1
Kararsızım	4	3,7
Katılmıyorum	11	10,1
Toplam	108	%100
En az bir kere Paris'te düzenlenen ekolojik bir tura (bisiklet, manzara, yürüyüş vs.) katıldım.	Frekans	Yüzde (%)

Katılıyorum	84	77,8
Kararsızım	6	5,6
Katılmıyorum	18	16,7
Toplam	108	%100
Çiçekler Şehri (Cité des Fleurs) olarak adlandırılan Paris'in popüler ekolojik caddesini ziyaret ettim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	57	52,8
Kararsızım	14	13,0
Katılmıyorum	37	34,3
Toplam	108	%100
Yeşil Gezinti Kuşağı (Coulée Verte/ Promenade Plantee) adlı Paris'teki popüler doğa yürüyüş rotasında yürüyüş yaptım.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	77	71,3
Kararsızım	6	5,6
Katılmıyorum	25	23,1
Toplam	108	%100
Paris'te her eylül ayında düzenlenen büyük caddelerin trafiğe kapatıldığı ve eko etkinlikler ve festivallerin düzenlendiği Arabasız Gün (La Journée Sans Voiture) isimli uygulama hakkında bilgi sahibiyim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	102	94,4
Kararsızım	2	1,9
Katılmıyorum	4	3,7
Toplam	108	%100
Paris Nefes Alıyor (Paris Respire) isimli hafta sonu ve resmi tatillerde araç trafiğine kapatılan, yalnızca eko-yumuşak ulaşımın ve yayaların şehri keşfetmesine izin veren bölgeler hakkında bilgi sahibiyim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	96	88,9
Kararsızım	5	4,6
Katılmıyorum	7	6,5
Toplam	108	%100

Ankete katılan Parisli yerel halkın Paris'teki ekolojik uygulama, etkinlik ve ekoturizm faaliyet sahalarına yönelik tutumları ise Tablo 3'de görülmektedir. "Paris'teki eko-yumuşak toplu ulaşımın ekolojik denge için yararlı olduğunu düşünüyorum" sorusunun cevapların yüzdesel olarak dağılımı ise %50,9 katılıyorum, %22,2 kararsızım, %26,9 katılmıyorum şeklinde olmuştur (Tablo 3). Yerel halkın bu konuda görüşlerinin yine yüksek oranda olumlu olduğu görülmektedir.

“Naturéparif isimli doğa ve biyoçeşitlilik üzerine çalışan ve etkinlikler düzenleyen kurum hakkında bilgi sahibiyim” sorusuna %33,3 oranda katılıyorum, %37 oranda kararsızım, %29,6 oranda katılmıyorum cevabı alınmıştır.

“Parc de Bagatelle ve Parc Floral gibi düzenli olarak yeşil etkinliklere ev sahipliği yapan parkları ziyaret ettim” sorusuna %86,1 oranla katılıyorum, %3,7 oranla kararsızım ve %10,1 oranda katılmıyorum yanıtı alınmıştır (Tablo 3). Paris’teki Parc de Bagatelle ve Parc Floral ekolojik turizm için en önemli olan iki parktır. Bu parklar şehirdeki yeşil etkinliklere ücretsiz olarak ev sahipliği yaparken, ekolojik turizm adına çeşitli aktivite imkanı da sunmaktadır. Bu aktiviteler bitki inceleme, atlı doğa yürüyüşü, spor turizmi, trekking, ekolojik festival ve özel ilgi turizmine ilişkin aktiviteler olarak sıralanabilir. Bireylerin ilgi alanlarına göre seçebilecekleri çeşitli seçenekler mevcuttur. Bu bağlamda yerel halkın bu parkı ziyaret etmesi ve etkinliklere katılması önem taşır. Anket bulgularına bakıldığında yerel halkın çok yüksek oranda bu parkları ziyaret ettikleri tespit edilmiştir.

“En az bir kere Paris’te düzenlenen ekolojik bir tura (bisiklet, manzara, yürüyüş vs.) katıldım” sorusuna %77,8 oranında katılıyorum, %5,6 oranda kararsızım yanıtı alınırken %16,7 oranında katılmıyorum yanıtı alınmıştır (Tablo 3). Paris’te bisiklet ve yürüyüş turları oldukça popülerdir. Araştırma kapsamında yapılan saha çalışmalarına bakıldığında da ekoturizm faaliyet sahaları içerisinde en büyük yeri doğa yürüyüşü rotaları ve bisiklet turları rotaları oluşturmaktadır. Doğa yürüyüşü ve bisiklet turları genel olarak manzara turları ile bir bütün olarak gerçekleştirilmektedir. Eyfel Kulesi ve çevresine yapılan turlar ise en popüler olanlarıdır. Yerel halkın yaşadıkları şehri gözlemlemek ve rekreasyonel bir aktivite yapmak amacıyla bu turlara ilgi gösterdikleri görülmektedir.

“Çiçekler Şehri (Cité des Fleurs) olarak adlandırılan Paris’in popüler ekolojik caddesini ziyaret ettim” sorusuna katılımcıların %52,8’i katılıyorum, %13’ü kararsızım, %34,3’ü ise katılmıyorum yanıtını vermişlerdir (Tablo 3). Cité des Fleurs Paris’teki ünlü bir emlak sitesidir. Sitede birçok ünlünün doğup büyümüş olması siteyi daha popüler hale getirmiştir. Site içerisindeki çeşitli ağaçlar ve çiçekler pastoral bir ortam oluşturarak doğa yürüyüşüne olanak sağlamaktadır. Ayrıca site içerisindeki villalar mimari ve kültürel açıdan değerlidir. Özellikle siteye yakın bir konumda ikamet eden yerel halkın bu site içerisinde yürüyüş yapmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

“Yeşil Gezinti Kuşağı (Coulée Verte/ Promenade Plantee) adlı Paris’teki popüler doğa yürüyüş rotasında yürüyüş yaptım” sorusuna %71,3 oranında katılıyorum, %5,6 oranında kararsızım, %23,1 oranında katılmı-

yorum yanıtı alınmıştır (Tablo 3). Coulée Verte'nin işlevselliğini yitirmiş eski bir demiryolundan ekolojik doğa yürüyüşü rotasına dönüştürülmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca önemli bir örnektir. Hem kullanılmayan bir saha yeşillendirilip ekosisteme katkı sağlarken hem de ekoturizm için bir faaliyet sahası oluşturularak sürdürülebilir kalkınmaya da katkı sağlamaktadır. Anket bulguları değerlendirildiğinde de yerel halkın bu rotayı çeşitli amaçlarla kullanma oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

“Paris'te her eylül ayında düzenlenen büyük caddelerin trafiğe kapatıldığı ve eko etkinlikler ve festivallerin düzenlendiği Arabasız Gün (La Journee Sans Voiture) isimli uygulama hakkında bilgi sahibiyim” sorusuna gelen yanıtlar yüzdesel oranla değerlendirildiğinde ise %94,4 katılıyorum, %1,9 kararsızım ve %3,7 katılmıyorum cevabının alındığı tespit edilmiştir (Tablo 3). Katılımcıların uygulama konusunda bilgi düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Paris'te ekolojik dengeye dikkat çekmek amacıyla uygulanan uygulamalardan birisi de Arabasız Gün'dür. Bu uygulama eylül ayında gerçekleştirilmektedir. Büyük caddeler trafiğe kapatılmakta ve ekolojik bazı etkinlik ve festivaller düzenlenmektedir. Karbon ayak izi ölçümü gibi etkinlikler de bu uygulama içerisinde yer almaktadır. Paris'teki yerel halkın da bu konuda bilgi sahibi olup etkinliklere katılma oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

“Paris Nefes Alıyor (Paris Respire) isimli hafta sonu ve resmi tatillerde araç trafiğine kapatılan, yalnızca eko-yumuşak ulaşımın ve yayaların şehri keşfetmesine izin veren bölgeler hakkında bilgi sahibiyim” sorusuna gelen yanıtlar yüzdesel oranla değerlendirildiğinde ise %88,9 katılıyorum, %4,6 kararsızım ve %6,5 katılmıyorum cevabının alındığı tespit edilmiştir (Tablo 3). Arabasız Gün uygulamasına benzer bir diğer uygulamada Paris Nefes Alıyor isimli uygulamadır. Hafta sonu ve resmi tatillerde Paris'in büyük caddeleri özel araç trafiğine kapatılmaktadır. Paris caddelerini yürüyerek rahat bir şekilde keşfetmek isteyen turistler için de güzel bir uygulama olmaktadır. Yerel halkın da Arabasız Gün uygulamasında olduğu gibi Paris Nefes Alıyor uygulamasında da yüksek derecede bilgili ve bilinçli oldukları görülmektedir.

Paris Halkına Uygulanan Anketin Bağımsız Örneklem T Testi ve One Way ANOVA Analizi Bulguları

- Yapılan analizler sonucunda cinsiyet ile ekolojik bir tura katılma arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilirken, cinsiyet ile Paris'in ekoturizm için önemli olan parklarından olan Parc Floral de Paris'i ve Parc de Bagatelle'i ziyaret etme arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

- Yapılan analiz sonucunda katılımcıların gelir seviyesi ile ekolojik bir tura katılmaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

- Yapılan analiz sonucunda katılımcıların yaş grubu ile ekolojik bir tura katılmaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.
- Yapılan analiz sonucunda katılımcıların eğitim durumları ile ekolojik bir tura katılmaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

PARİS'TEKİ EKOTURİSTLERE YÖNELİK BULGULAR

Paris'e tatile gelen ekoturistlere uygulanan anket 23 sorudan oluşmaktadır. Anketin ilk 5 sorusu demografik sorulardan oluşurken diğer sorular Paris'teki ekoturizm ve genel olarak ekoturizm üzerine tutumlarını ölçen sorulardır. Bu sorularda 3'lü Likert Ölçeği kullanılmıştır. Anket Fransızca, İngilizce ve Türkçe olmak üzere üç dilde uygulanmıştır.

Tablo 4. Ankete katılan ekoturistlerin demografik özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	28	45,2
Erkek	34	54,8
Toplam	62	%100
Yaş Aralığı	Frekans	Yüzde (%)
17 ve altı	8	12,9
18-24	10	16,1
25-34	26	41,9
35-44	11	17,7
45-54	5	8,1
55-64	0	0
65 ve üstü	2	3,2
Toplam	62	%100
Eğitim durumu	Frekans	Yüzde (%)
İlkokul	0	0
Ortaokul	0	0
Lise	16	25,8
Üniversite	32	51,6
Lisansüstü	14	22,6
Toplam	62	%100
Gelir seviyesi	Frekans	Yüzde (%)
Alt seviye	2	3,2
Orta Seviye	41	66,1
Yüksek Seviye	19	30,6
Toplam	62	%100
Ülkeler	Frekans	Yüzde (%)
Fransa	41	66,1

Almanya	6	9,7
İtalya	6	9,7
Hollanda	3	4,8
Belçika	2	3,2
İngiltere	2	3,2
Rusya	2	3,2
Toplam	62	%100

Çalışma kapsamında Paris'e gelen ekoturistler ile yapılan ankete 28 kadın, 34 erkek katılımcı katılmıştır. Erkeklerin tüm katılımcılardaki oranı %54,8 iken, kadınların oranı 45,2'dir. Katılımcıların yaş gruplarına göre oranlarına bakıldığında ise en yüksek oranın %41,9 olarak 25-34 yaş aralığında olduğu; en düşük oranın ise %0 ile 55-64 yaş aralığında olduğu görülmektedir. (Tablo 4).

Katılımcıların eğitim seviyelerinin yüksek olması dikkat çekmektedir. Ankete katılan ekoturistlerin %51,6'sı üniversite mezunudur (Tablo 4).

Gelir seviyesi açısından da katılımcıların %66,1 oran ile en çok orta gelir seviyesi grubunda bulduklarını göstermektedir (Tablo 4).

Ekoturistlerin geldikleri ülkelere bakıldığında ise Fransa %66,1 oranla birinci sırada yer almaktadır (Tablo 4). Bu da iç turizmin bir göstergesidir.

Tablo 5. Ankete katılan ekoturistlerin Paris'teki ekoturizme yönelik tutumları

Paris'te ekoturizmin gelişmiş olduğunu düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	52	83,9
Kararsızım	8	12,9
Katılmıyorum	2	3,2
Toplam	62	%100
Paris'te ekoturizm ile ilgili etkinlik sayısının yeterli olduğunu düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	43	69,4
Kararsızım	17	27,4
Katılmıyorum	2	3,2
Toplam	62	%100
Paris'e özgü yerel ürünleri araştırıp satın aldım	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	43	69,4
Kararsızım	15	24,2
Katılmıyorum	4	6,5
Toplam	62	%100

Paris'teki eko-yumuşak toplu ulaşımın ekolojik denge için yararlı olduğunu düşünüyorum.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	10	16,1
Kararsızım	23	37,1
Katılmıyorum	29	46,8
Toplam	62	%100
Naturéparif isimli doğa ve biyoçeşitlilik üzerine çalışan ve etkinlikler düzenleyen kurum hakkında bilgi sahibiyim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	9	14,5
Kararsızım	8	12,9
Katılmıyorum	45	72,6
Toplam	108	%100
Parc de Bagatelle ve Parc Floral gibi düzenli olarak yeşil etkinliklere ev sahipliği yapan parkları ziyaret ettim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	56	90,3
Kararsızım	4	6,5
Katılmıyorum	2	3,2
Toplam	62	%100
Çiçekler Şehri (Cité des Fleurs) olarak adlandırılan Paris'in popüler ekolojik caddesini ziyaret ettim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	16	25,8
Kararsızım	0	0
Katılmıyorum	46	74,2
Toplam	62	%100
Yeşil Gezinti Kuşağı (Coulée Verte/ Promenade Plantée) adlı Paris'teki popüler doğa yürüyüş rotasında yürüyüş yaptım.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	42	67,7
Kararsızım	0	0
Katılmıyorum	20	32,3
Toplam	62	%100
Paris'te her eylül ayında düzenlenen büyük caddelerin trafiğe kapatıldığı ve eko etkinlikler ve festivallerin düzenlendiği Arabasız Gün (La Journée Sans Voiture) isimli uygulamalar hakkında bilgi sahibiyim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	54	87,1
Kararsızım	4	6,5
Katılmıyorum	4	6,5

Toplam	62	%100
Paris Nefes Alıyor (Paris Respire) isimli hafta sonu ve resmi tatillerde araç trafiğine kapatılan, yalnızca eko-yumuşak ulaşımın ve yayaların şehri keşfetmesine izin veren bölgeler hakkında bilgi sahibiyim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	55	88,7
Kararsızım	2	3,2
Katılmıyorum	5	8,1
Toplam	62	%100
Paris'i ekoturizm için tekrardan tercih ederim.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	51	82,3
Kararsızım	9	14,5
Katılmıyorum	2	3,2
Toplam	62	%100

“Paris’te ekoturizmin gelişmiş olduğunu düşünüyorum” sorusuna verilen yanıtların %83,9’u katılıyorum, %12,9’u kararsızım, %3,2’si katılmıyorum şeklinde olmuştur (Tablo 5). Paris’i ekoturizm için tercih eden ekoturistlerin, Paris’teki ekoturizmin gelişmişliği konusundaki tutumları oldukça önemlidir. Ekoturistlerin Paris’teki ekoturizmin gelişmişliği konusunda oldukça yüksek oranda olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu durumun yerel halk anketinde sorulan aynı soruya ilişkin alınmış olumlu tutumla benzerlik göstermesi açısından da önemlidir.

“Paris’te ekoturizm ile ilgili etkinlik sayısının yeterli olduğunu düşünüyorum” sorusu katılımcılar tarafından %69,4 oranda katılıyorum, %27,4 oranda kararsızım, %3,2 oranda katılmıyorum şeklinde yanıtlanmıştır (Tablo 5). Paris’teki ekoturizm ile ilgili etkinlik sayısının yeterliliği konusunda da ekoturistlerin olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir. Benzer bir soru yerel halka uygulanan ankette de bulunmaktadır (bkz: Tablo 3). Yerel halkın tutumunun ise daha çok kararsız olduğu görülmektedir. Yerel halkın ve ekoturistlerin bu konuya ilişkin tutumları farklılaşmaktadır.

“Paris’e özgü yerel ürünleri araştırıp satın aldım” sorusuna %69,4 oranında katılıyorum, 24,2 oranında kararsızım, %6,5 oranında katılmıyorum yanıtı alınmıştır (Tablo 5). Ekoturizmde yerel ürünlerin satılması hem bulunuan şehri tanıtmak hem de yerel halkın refah seviyesini yükseltmek adına önemlidir. Paris’e özgü yerel ürünler Eyfel Kulesi ve Louve Müzesi gibi turistik yerlerin minyatür objeleri, giyim eşyaları ve Fransa’ya özgü yiyecekler olarak öne çıkmaktadır. Bu ürünlerin satıldığı mağazalar hemen hemen her yerde bulunabilmektedir. Turistlerin bir hatıra veya hediyeye olarak bu ürünleri satın aldıkları gözlemlenmiştir. Ekoturistlerin de

Paris'teki yerel ürünlere ilgili olma ve satın alma oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

“Paris'teki eko-yumuşak toplu ulaşımın ekolojik denge için yararlı olduğunu düşünüyorum” sorusuna verilen yanıtların oranları ise; %16,1 ile katılıyorum seçeneği, %37,1 ile kararsızım seçeneği, %46,8 ile katılmıyorum seçeneği şeklinde olmuştur (Tablo 5). Paris'teki toplu ulaşım araçları doğa dostu yakıtlar kullanmaktadır. Bu sebeple eko-yumuşak toplu ulaşım olarak isimlendirilmiştir. Paris'teki ekoturistlerin bu konuda yüksek oranla olumsuz tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu durum yerel halk ile farklılık göstermektedir (bknz: Tablo 3).

“Naturéparif isimli doğa ve biyoçeşitlilik üzerine çalışan ve etkinlikler düzenleyen kurum hakkında bilgi sahibiyim” sorusuna verilen yanıtların oranları ise; %14,5 ile katılıyorum, %12,9 ile kararsızım, %72,6 ile katılmıyorum şeklinde olmuştur (Tablo 5). Naturéparif Paris'te doğa ve biyoçeşitlilik üzerine çalışmalar yapan ve etkinlikler düzenleyen oldukça aktif bir kurum iken şu an kalıcı olarak kapatılmıştır. Bu bağlamda ekoturistlerin bu konuda bilgi sahibi olma durumları da sınırlıdır. Yapılan anket sonucunda da oldukça yüksek oranda bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir.

“Parc de Bagatelle ve Parc Floral gibi düzenli olarak yeşil etkinliklere ev sahipliği yapan parkları ziyaret ettim” sorusuna verilen yanıtların %90,3'ü katılıyorum, %6,5'i kararsızım, %3,2'si katılmıyorum olmuştur (Tablo 5). Paris'te bulunan Parc de Bagatelle ve Parc Floral ekolojik turizm için şehirdeki en önemli iki parktır. Bu parklar şehirdeki yeşil etkinliklere ücretsiz olarak ev sahipliği yaparken, ekolojik turizm adına çeşitli aktivite imkanları da sunmaktadır. Bu aktiviteler bitki inceleme (botanik turizm), atlı doğa yürüyüşü, spor turizmi, trekking (doğa yürüyüşü), ekolojik festival ve özel ilgi turizmine ilişkin aktiviteler olarak sıralanabilir. Bireylerin ilgi alanlarına göre seçebilecekleri çeşitli aktiviteler mevcuttur. Bu bağlamda yerel halkın bu parkı ziyaret etmesi ve etkinliklere katılma oranlarının yüksek olduğu yapılan anket sonucunda tespit edilmiştir (bknz: Tablo 3). Bu parklar ekoturistlerin de Paris'te ekolojik bir aktivite yapmak amacı ile tercih edebilecekleri en uygun sahalardandır. Yapılan anket sonucunda elde edilen bulgular da bu durumu doğrulamaktadır. Ekoturistlerin %90,3 gibi yüksek bir oranla Parc de Bagatelle ve Parc Floral'ı ziyaret etmiş olmaları çalışmanın önemli bulgularından biridir.

“Çiçekler Şehri (Cité des Fleurs) olarak adlandırılan Paris'in popüler ekolojik caddesini ziyaret ettim” sorusuna verilen katılıyorum yanıtının oranı %25,8 iken, katılmıyorum yanıtının oranı %74,2'dir (Tablo 5). Cité des Fleurs Paris'teki popüler caddelerden biridir. Aslında bir emlak sitesi olan Cité des Fleurs barındırdığı önemli bitki örtüsü ile Paris'in eşsiz

vahalarından birisidir. Ayrıca site içerisindeki villalar mimari ve kültürel açıdan da önem taşımaktadır. Yerel halkın bu caddede yürüyüş yapma oranlarının %52,8 ile yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 5). Ekoturistlerin ise %74,2 oranla bu caddeyi ziyaret etmedikleri görülmektedir (Tablo 5). Bu bağlamda yerel halk ile farklılaştıkları görülmektedir.

“Yeşil Gezinti Kuşağı (Coulée Verte/ Promenade Plantee) adlı Paris’teki popüler doğa yürüyüş rotasında yürüyüş yaptım” sorusuna %67,7 oranında katılıyorum, %32,3 oranında katılmıyorum yanıtı verilmiştir (Tablo 5). Coulée Verte eski bir demiryolu iken doğa yürüyüşü rotasına çevrilmiştir. Farklı demiryolu ağlarının kurulması ise zamanla işlevselliğini kaybetmiş ve kapatılmıştır. Sahanın terk edilmiş bir şekilde kalmasındansa yeşillendirilip doğa yürüyüşü rotasına çevrilmesi ekoturizm için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu rotanın viyadüklerin, piknik alanlarının ve tünellerin üzerinden geçmesi üzerinde yürüyüş yaparken Paris manzarası izleme fırsatı da sunmaktadır. Yapılan saha çalışmaları sırasında bu rotayı ziyaret edenlerin sadece manzara izlemek veya fotoğraf çekimi için geldikleri de gözlemlenmiştir. Ekoturistlerin bu rotayı ziyaret etme durumlarına bakıldığında da oranın oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

“Paris’te her eylül ayında düzenlenen büyük caddelerin trafiğe kapatıldığı ve eko etkinlikler ve festivallerin düzenlendiği Arabasız Gün (La Journée Sans Voiture) isimli uygulama hakkında bilgi sahibiyim” sorusuna verilen katılıyorum yanıtının oranı %87,1 iken, hem kararsızım hem katılmıyorum yanıtlarının oranları %6,5 olarak görülmektedir (Tablo 5). Arabasız Gün (La Journée Sans Voiture) Paris’te ekolojik dengeye destek olmak amacı ile tasarlanmış bit uygulamadır. Her yılın Eylül ayında gerçekleştirilen bu uygulama ile Paris’in büyük caddeleri trafiğe kapatılmakta ve ekolojik etkinlikler düzenlenmektedir. Yapılan anket sonucunda uygulamanın ekoturistler tarafından da ilgi çekici olduğu tespit edilmiştir. Ekoturistlerin %87,1 oranında bu uygulama hakkında bilgi sahibi oldukları ve olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir (Tablo 5).

“Paris Nefes Alıyor (Paris Respire) isimli hafta sonu ve resmi tatillerde araç trafiğine kapatılan, yalnızca eko-yumuşak ulaşımın ve yayaların şehri keşfetmesine izin veren bölgeler hakkında bilgi sahibiyim” sorusuna verilen katılıyorum yanıtı %88,7, kararsızım yanıtı %3,2, katılmıyorum yanıtı %8,1 paya sahiptir (Tablo 5). Paris Nefes Alıyor (Paris Respire) isimli uygulama Arabasız Gün uygulamasına benzer bir uygulamadır. Paris’te bazı bölgeler hafta sonu ve resmi tatillerde araç trafiğine kapatılmakta yalnızca yaya ve eko-yumuşak toplu ulaşım araçlarına geçit izni verilmektedir. Ekoturistlerin de bu konuda oldukça yüksek oranda bilgi sahibi oldukları ve olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir.

“Paris’i ekoturizm için tekrardan tercih ederim” sorusunun verilen ka-

tılıyorum yanıtı %82,3, kararsızım yanıtı %14,5, katılmıyorum yanıtı ise %3,2 oranındadır (Tablo 5). Paris'i ekoturizm için tercih eden ekoturistlerin, şehri tekrardan aynı amaçla tercih etmeleri memnuniyet derecelerini göstermektedir. Katılımcıların %82,3 oranında tekrar tercih edeceklerini belirtmeleri şehirdeki ekoturizm hakkında oldukça olumlu tutum sergilediklerinin göstergesidir (Tablo 5).

Tablo 6. Ankete katılan ekoturistlerin ekoturizme yönelik tutumları

Ekoturizm aktivitelerine yılda kaç defa katılıyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
1	34	54,8
2	22	35,5
3	4	6,5
4	2	3,2
Toplam	62	%100
Bir yıl içerisinde ekoturizm için ne kadar harcama yapıyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
0-500 Euro	1	1,6
500-1000 Euro	24	38,7
1000-1500 Euro	27	43,5
1500 Euro ve üstü	10	16,1
Toplam	62	%100
Ekolojik doğa yürüyüş rotalarında sık sık yürüyüş yaparım.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	51	82,3
Kararsızım	11	17,7
Katılmıyorum	0	0
Toplam	62	%100
Ekolojik festivallere katılırım.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	26	41,9
Kararsızım	8	12,9
Katılmıyorum	28	45,2
Toplam	62	%100
Bir otelde kalacağımda o otelin ekolojik otel olmasına dikkat ederim	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	6	9,7
Kararsızım	50	80,6
Katılmıyorum	6	9,7
Toplam	62	%100
Ekolojik bisiklet ve manzara turlarına katılırım.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	42	67,7
Kararsızım	0	0

Katılmıyorum	20	32,3
Toplam	62	%100
Ekolojik turizmin alt çeşitlerine ait (ekolojik akarsu turizmi, ekolojik dağ turizmi vs.) diğer turistik aktiviteler yaparım.	Frekans	Yüzde (%)
Katılıyorum	57	91,9
Kararsızım	0	0
Katılmıyorum	5	8,1
Toplam	62	%100

“Ekoturizm aktivitelerine yılda kaç defa katılıyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların yüzdesel olarak karşılığı ise; %54,8 ile bir defa, %35,5 ile iki defa, %6,5 ile üç defa, %3,2 ile dört defa şeklinde olmuştur (Tablo 6). Ekoturistlerin bir yıl içerisinde ekoturizm aktivitelerine kaç defa katıldıkları da önem taşımaktadır. Yüksek oranda yılda bir defa cevabı alınırken, ikinci sırada yılda iki defa cevabı bunu takip etmektedir. Bireylerin çalışma ve tatil durumları göz önüne alındığında bu sonuç doğaldır. “Bir yıl içerisinde ekoturizm için ne kadar harcama yapıyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtların oranları ise; %1,6 ile 0-500 Euro, %38,7 ile 500-1000 Euro, %43,5 ile 1000-1500 Euro, %16,1 ile 1500 Euro ve üstü olarak tespit edilmiştir (Tablo 6). Ekoturistlerin ekoturizm için yıllık harcamaları değerlendirildiğinde en yüksek oranın 1000-1500 Euro olduğu görülmektedir. Sonrasında ise 500-1000 Euro yıllık harcama gelmektedir.

Paris ekolojik doğa yürüyüş rotaları açısından oldukça zengin bir şehirdir. Paris’e gelen ekoturistlerin de ekolojik doğa yürüyüşü rotalarında sıklıkla yürüyüş yapma oranlarının %82,3 ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 6).

“Ekolojik festivallere katılım” sorusuna verilen katılıyorum yanıtı %41,9, katılmıyorum yanıtı %45,2, kararsızım yanıtı ise %12,9 orana sahiptir (Tablo 6). Ekolojik festivallerin temel amacı dünyadaki ekolojik dengeye dikkat çekerken eğlenceli etkinlikler sunmaktır. Ekolojik festivaller dünyanın her yerinde sıklıkla yapılan etkinliklerden biri değildir. Paris’teki ekolojik festivaller de belirli zaman ve mekanlarla sınırlıdır. Daha önce bahsedildiği üzere Arabasız Gün uygulamasının yaptığı her yılın eylül ayında ve ekolojik festivallere ücretsiz ev sahipliği yapan Parc Floral ve Parc de Bagatelle gibi parklarda belirli zamanlarda yapılmaktadır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda %45,2 oranla ekolojik festivallere katılmadıkları fakat %41,9 oranında da katıldıkları görülmektedir. Ekolojik festivallerin kolay bulunabilir ve erişilebilir olmadıkları göz önüne alındığında katılma oranlarının çok düşük olmadığı söylenebilir.

Günümüzde ekolojik otellerin sayısı artmış ve artmaya da devam etmektedir. Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı'nın (Foundation For Environmental Educatio – FEE) verdiği Green Key (Yeşil Anahtar) ödülü, bir otelin ekolojik olduğunu temsil eden önemli göstergelerin başında gelmektedir. Paris'te de Green Key ödülüne sahip 24 konaklama tesisi bulunmaktadır (Green Key, 2019). Paris'teki ekoturistlerin ekolojik otellerde konaklama tercihleri de önem taşımaktadır. Yapılan anket sonunda elde edilen bulgulara göre ekoturistler %80,6 oranında konu hakkında kararsız olduklarını belirtmişlerdir (Tablo 6). Kaldıkları otelin ekolojik olmasını tercih eden ve etmeyenlerin oranının aynı olması da çalışmanın ilgi çekici sonuçlarından biridir. Ekolojik bisiklet ve manzara turları Paris'te oldukça popülerdir. Bu anlamda oldukça çok seçenek de mevcuttur. Katılımcıların da %67,7 gibi yüksek bir oranla bu tür turlara katıldıklarını beyan etmeleri duruma paralellik göstermektedir (Tablo 6).

“Ekolojik turizmin alt çeşitlerine ait (ekolojik akarsu turizmi, ekolojik dağ turizmi vs.) diğer turistik aktiviteler yaparım” sorusuna verilen katılıyorum yanıtı %91,9'luk yüksek bir orana sahipken, katılmıyorum yanıtı %8,1'lik bir orana sahiptir (Tablo 6). Ekolojik turizmin 23 tane alt çeşidi bulunmaktadır. Bu sayı oldukça yüksektir. Katılımcıların ekoturizmin alt çeşitlerine ilişkin turistik aktivitelerle katılma oranlarının da çok yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Paris'e Tatile Gelen Ekoturistlere Uygulanan Anketin Bağımsız Örneklem T Testi ve One Way ANOVA Analizi Bulguları

- Yapılan analizler sonucunda cinsiyet ve ekolojik aktivitelerle katılma arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülürken; cinsiyet ile yıllık ekoturizm harcaması, cinsiyet ile ekolojik festivallere katılma durumu, cinsiyet ile ekolojik bisiklet ve manzara turlarına katılma durumu ve cinsiyet ile ekoturizmin çeşitlerine ait turistik aktivitelerle katılma durumu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

- Yapılan analizler sonucunda katılımcıların Katılımcıların yaş grubu ile doğa yürüyüşü yapma sıklıkları, ekolojik festivallere katılma durumları, ekolojik bisiklet ve manzara turlarına katılma durumları ve ekoturizmin çeşitlerine ait turistik faaliyetlere katılma durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu fakat yaş grubu ile ekolojik aktivitelerle katılma sayıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

- Yapılan analizler sonucunda katılımcıların gelir seviyesi ile ekolojik aktivitelerle katılma sıklıkları, ekolojik festivallere katılmaları arasında ve ekolojik bisiklet ve manzara turlarına katılmaları arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir.

- Yapılan analizler sonucunda katılımcıların gelir seviyesi ile ekoturizmin çeşitlerine ilişkin turizm aktivitelerine katılmaları ve ekoturizm için yıllık yapıkları harcamalar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Fransa dünyanın en çok turist çeken ülkelerinin başında gelmektedir. Paris ise Fransa'nın başkenti ve önemli bir turizm merkezi olarak Fransa'ya gelen turistlerin en çok yoğunlaştığı şehirdir. Paris birçok turizm çeşidine olanak sağlayan bir şehirdir. Bu araştırmada ise Paris şehri ekoturizm açısından değerlendirilmiştir. Paris şehrinin ekoturizm potansiyeli, ekoturizm faaliyet sahaları, Paris'in yerel halkı ve Paris'e seyahat eden ekoturistlerin Paris ekoturizmi üzerine tutumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Paris'teki ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ve gerçekleştirilebileceği alanlar saha çalışması ile incelenmiştir. Paris'te ekoturizm için uygun çeşitli yerlerin olduğu tespit edilmiştir. Mekânsal anlamda şehrin her bir köşesinde ekoturizm için uygun turistik yerlere sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle şehir park ve bahçeler açısından oldukça zengindir. Parc de Bagatelle, Parc Floral de Paris, Jardin du Luxembourg, Jardin des Tuileries, Parc de Bercy, Parc Monceau en çok ziyaret edilenlerdendir. Park ve bahçelerdeki oldukça özenli ve düzenli olan peyzaj tasarımları dikkat çekmektedir. Park ve bahçelerde birçok farklı aktivite yapabilmek de mümkündür. Paris'teki park ve bahçelerde gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetleri incelendiğinde, ekoturizmin alt çeşitlerinden hangilerine olanak sundukları görülmektedir. Bunlar doğa yürüyüşü, atlı doğa yürüyüşü, bitki inceleme, kamp-karavan turizmi, tarihi çekim merkezleri, bisiklet turları ve özel ilgi turizmidir. Ayrıca park ve bahçelerde dikkat çeken bir diğer durum ise doğa ve kültürün sürekli iç içe olmasıdır. Bunun yanında şehir doğa yürüyüşü için çeşitli rotalara sahip olması sebebi ile de ekoturizm açısından önem taşır. Özellikle yerel halk sağlık ve spor amaçlı bu rotaları sıklıkla kullanmaktadır. Ekoturizmin çeşitlerinden olan akarsu turizmi alanında Sen Nehri, Paris için oldukça önemli yer tutmaktadır. Tekne turları turistlerin ilgisini oldukça çekmektedir. Ayrıca nehir kıyısında oluşturulan park ve yürüyüş rotaları da halk için önemli rekreasyon alanlarıdır.

Paris'te ekolojik denge ve biyoçeşitliliğe dikkat çeken uygulamalar da yapılmaktadır. Bu bağlamda şehirde etkinlikler de düzenlenirken, ekoyumuşak olarak toplu ulaşım araçlarının kullanımı, Arabasız Gün (La Journée Sans Voiture) ve Paris Nefes Alıyor (Paris Respire) isimli uygulamalar büyük önem taşımaktadır. Paris'te bazı ulaşım araçları doğa dostu yakıtlar kullanmaktadır. Bu toplu ulaşım araçlarına da "eko-yumuşak ulaşım" adı verilmiştir. Arabasız Gün uygulaması kapsamında her yılın eylül ayında büyük caddeler araç trafiğine kapatılmakta sadece yayaların kullanımına

izin verilmektedir. Ayrıca ekolojik bir festival düzenlemektedir. Bu festival kapsamında “Karbon Ayak İzinizi Azaltın” gibi ücretsiz eğlenceli aktivite imkanı sunulmaktadır. Festival büyük bir piknik ile de sona ermektedir.

Çalışma kapsamında Paris’in yerel halkıyla ve Paris’e gelen ekoturistlerle, Paris’teki ekoturizm üzerine kurgulanmış anket çalışmaları yapılmıştır. İlk olarak yerel halk ile yapılan anketlere bakılacak olursa yerel halkın eğitim seviyesinin yüksek olması dikkat çekmektedir. Katılımcıların Paris’te ekoturizmin gelişmiş olduğunu düşünmeleri önem taşımaktadır. Buna ilaveten katılımcıların Paris’i ekoturizm için tavsiye etme oranları da yüksek olması araştırmanın önemli sonuçlarından biridir. Bilindiği üzere ekoturizm yerel halkın refahını da düşünen bir turizm çeşididir. Bu bağlamda katılımcı olan halkın, ekoturizmin kendileri için ve sürdürülebilir kalkınma için yararlı olduğunu düşünmesi ekoturizmin o şehirde doğru uygulandığını kanıtlar. Ankete katılan katılımcılar %83,3 oranında bu görüşe katılarak Paris şehrinde gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetlerinin halkın refahını da düşündüğünü ispatlar niteliktedir. Ayrıca halkın ekolojik turlara katılma yüzdesi de oldukça yüksektir. Arabasız Gün veya Paris Nefes Alıyor isimli ekolojik uygulamaları hakkında yüksek oranda bilgi sahibi olmaları halkın genel olarak ekolojik anlamda da bilgili ve bilinçli olduğunu göstermektedir.

Kadın ve erkeklerin ekolojik turları ilgi çekici bulup bulmama, katılıp katılmama durumları değişebilir. Fakat Paris halkına uygulanan anket verilerinin analizi sonucunda bu durumun cinsiyete göre bir farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Yine cinsiyete bağlı olarak ekoturizm için önemli olan parkları ziyaret edip etmeme durumu değişebilir. Ekolojik turlara katılmanın aksine bu parkları ziyaret etmede cinsiyete göre bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ekolojik bir tura katılmak; gelir seviyesine, yaş grubuna ve eğitim durumuna göre de farklılık gösterebilir. Yapılan analizlerin sonuçlarına göre gelir seviyesine göre farklılık göstermezken, yaş grubuna ve eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

Ekoturistlere uygulanan anket sonuçlarında ise halkta olduğu gibi eğitim seviyesinin yüksekliği dikkat çekicidir. Üniversite mezunu katılımcıların oranı %51,6 iken, lisansüstü mezun katılımcıların oranı %22,6’dır. İlkokul ya da ortaokul mezunu katılımcı da bulunmamaktadır. Gelir seviyesi olarak %66,1 oranında katılımcı orta seviyede olduğunu belirtirken, yaptıkları yıllık ekoturizm harcaması da orta düzeyde %43,5 oranında 1000-1500 Euro olarak uyumluluk göstermektedir.

Paris’teki ekoturistlerin büyük bir çoğunluğu da Paris halkı gibi, Paris’te ekoturizmin geliştiğini düşünmektedir. Bu da neden Paris’i tercih ettiklerini açıklamaktadır. Ayrıca katılımcıların yine büyük bir çoğunlu-

ğu Paris'i ekoturizm için tekrar tercih edeceklerini belirterek memnuniyet derecelerini de göstermektedir. Paris'teki ekolojik etkinliklerin sayısı ve Paris'in yerel ürünlerine olan olumlu bakış açıları da önemli sonuçlar arasındadır. Çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç ise ekoturistlerin tatile çıkacakları zaman otel arayışında ekolojik otel olmasına çok da dikkat etmiyor olmalarıdır. Bir ekoturist turizm faaliyetlerini seçerken, etkinliklere katılırken, ulaşım aracı seçerken ekolojik olanı bulmaya ve tercih etmeye çalışıyor ise otel konusunda da aynı hassasiyet gösterilmelidir.

Ekoturizm çok fazla sayıda alt çeşide sahiptir. Bu çeşitler kimi zaman ekoturizmden bağımsız farklı bir turizm çeşidi olarak görülüp faaliyet göstermektedir. Örneğin bir akarsu turizmi tamamen ekolojik yollardan uzak turistik faaliyetlerde bulunabilir. Bir şehrin ya da ülkenin ekoturizm için özel bir alana ihtiyacı yoktur. Mevcut olan turizm potansiyeli ve turizm çeşitleri sürdürülebilir yollarla gerçekleştirildiği takdirde ekoturizmin bir parçası haline gelebilir. Şehrin mevcut olan turizm potansiyeli ve varlıkları ekoturizmin alt çeşitleri ile ilgili ise, ekolojik kurallar, faaliyetler ve etkinliklerle şekillendirilmiştir. Paris dünyanın en önemli turizm şehirlerinden biri olarak ekoturizm konusunda da farklı ülkelere ve şehirlere örnek niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- BATI AKDENİZ KALKINMA AJANSI (2012), *Ekoturizm Sektör Raporu*. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı Yayınları, Isparta.
- BOZOK, D. (2004). Ekoturizm ve Kaz Dağında Bir Uygulama, 1.Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, (15-16 Nisan), *Kongre Bildiri Kitabı* içinde (s.434-454), T.C. Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Balıkesir.
- FENNELL, D. A. (1999). *Ecotourism an Introduction*. London and New York: Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group.
- GREEN KEY,(2019), *Paris Green Key Etiketli Oteller*, 12 Nisan 2022 tarihinde <http://www.greenkey.global/> adresinden alındı.

BÖLÜM 10

ÇÖZÜM ODAKLI KISA TERAPİ VE SOSYAL HİZMET

Çağatay Serkan KAYA¹, Doğa BAŞER²

1 Araştırma Görevlisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9822-2490

2 Doçent Doktor, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-7451-6590

Giriş

Çözüm odaklı kısa terapi Milwaukee, Wisconsin'de bulunan Kısa Aile Terapisi Merkezinden Steve de Shazer ve Insoo Kim Berg ve arkadaşları tarafından 1980'lerde geliştirilmeye başlanmış ve 1982'de yaklaşımın adı konulmuştur (de Shazer ve ark., 1986; de Shazer ve Berg, 1997; Macdonald, 2007). De Shazer ve ark. (1986) Çözüm odaklı kısa terapi ile ilgili görüşlerini kısaca şu şekilde özetlerler: Müracaatçılar terapiye getirdikleri şikâyetlerini/sorunlarını çözmek için ne yapacaklarını zaten bilmektedirler. Ancak bunu bildiklerinin farkında değildirler. Terapistin görevi de müracaatçıların halihazırda sahip oldukları bu bilgiler için yeni bir kullanım oluşturmalarına yardımcı olmaktır.

Yaklaşımın geliştiricileri, yıllar boyunca yüzlerce saatlik terapileri gözlemleyerek yaklaşımı kavramsallaştırmalarına yardımcı olacak noktaları dikkatli bir şekilde not etmişlerdir. Çözüm odaklı yaklaşıma uygun olduğu belirlenen soruları bu yaklaşıma özenle dahil ederken uygun olmadığı belirlenen sorulara ise yaklaşım içinde yer vermemişlerdir. O zamanlardan bugüne çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımı dünya çapında önde gelen kısa terapi okullarından birisi haline gelmiş ve çalışma, sosyal politika ve eğitim gibi pek çok farklı alanda etki sahibi olmuştur (de Shazer ve ark., 2007).

Çözüm Odaklı Kısa Terapinin Temel Özellikleri

Geleneksel psikoterapiyle çözüm odaklı kısa terapi arasında bazı farklar bulunmaktadır. En temel fark müracaatçının değişim için gerekli olan kaynaklara zaten sahip olduğunu kabul etmesi ve terapi hedeflerinin müracaatçı tarafından belirlenmesi üzerine şekillenmesidir. Ayrıca çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımı için ayrıntılı bir geçmiş öyküsüne gerek yoktur (Macdonald, 2007). Müracaatçının şikâyetlerinin detayları ve sorunun nasıl sürdürüldüğüne dair bir açıklama terapist ve müracaatçı için ilişki kurmak ve müdahale oluşturma açısından faydalı olabilir. Ancak sorunun nasıl sürdürüldüğüne dair katı bir açıklama yapılmasına ihtiyaç duyulmaz. Hatta şikâyetin ayrıntılı bir açıklaması bu yaklaşım için gerekli bile değildir (de Shazer ve ark., 1986).

Çözüm odaklı kısa terapi bazı özelliklerinden dolayı sistemik bir terapi olarak görülebilir. Bunlardan ilki terapiye sistemlerin dahil edilmesidir. Çözüm odaklı kısa terapide bireylerin yanı sıra çiftler ve ailelerle de çalışılmaktadır. İkinci özellik, üzerinde çalışılan çözümlerin etkileşimsel olduğu gerçeğidir. İnsanların sorunları ve istisnaları genellikle aile üyelerini, iş arkadaşlarını veya ilişkide oldukları kişileri ve arkadaşlarını da içerir. Üçüncü özellik ise küçük değişikliklerin beraberinde daha büyük değişiklikleri beraberinde getirmesidir. Bunlar da genellikle etkileşimsel ve sistemiktir (de Shazer ve ark., 2007). Bir sistemin bir bölümündeki de-

ğişiklik, bir bütün olarak sistemde değişikliklere yol açar. Bu nedenle çözümünü başarıyla inşa eden insan sayısı ille de önemli değildir. Bu yönüyle özellikle tüm aile üyelerini birlikte görülmesine vurgu yapan sistem kuramını eleştirir (de Shazer ve ark., 1986).

Çözüm odaklı kısa terapi seans sayısı bakımından oldukça kısadır. De Shazer ve ark. (1986) 1978-1983 yılları arasında 1600 müracaatçı ile gerçekleştirdikleri çözüm odaklı kısa terapi süreçlerinin yaklaşık 6 oturum sürdüğünü, 1984'te 500 müracaatçı ile yaptıkları çalışmaların ise 5 oturumun da altına indiğini belirtmektedirler. Bu terapi çeşidinde müracaatçıların yaklaşık dörtte biri için yalnızca bir seans bile faydalı olabilmekteyken yeterli iyileşme genellikle 3 ile 5 seans arasında elde edilmektedir (Macdonald, 2007). Hsu, ve ark., (2021) yapılan araştırmada çözüm odaklı kısa terapi ile ilgili yapılan çalışmaların ortalama uygulama süresi 7.09 seans olarak bildirilmiştir.

Müracaatçının şikâyet ettiği şeyin açıkça tarif edilemediği durumda bile etkili bir terapi gerçekleştirilebilir. Temel olarak müracaatçının ve terapistin bilmesi gereken tek şey şudur: "Problem çözüldüğünde bunu nasıl bileceğiz?" İlk bakışta tuhaf bir yol olarak gözükse de sorunlu bir durumda gerçekleşen farklı herhangi bir davranışın, müracaatçının çözüme yönelmesi ve terapistten beklediği memnuniyeti sağlamak için yeterli olduğu yaklaşımın geliştiricileri tarafından fark edilmiştir (De Shazer ve ark., 1986).

Çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımı sorunlardan ziyade çözümlere odaklanmaktadır. Bu sebeple sorun odaklı bir yaklaşımdan farklıdır. Tablo 1'de iki yaklaşım arasındaki farklara yer verilmiştir.

Tablo 1. Sorun Odaklı Yaklaşım ve Çözüm Odaklı Yaklaşım Arasındaki Farklar

Sorun Odaklı Yaklaşım	Çözüm Odaklı Yaklaşım
Geçmiş	Gelecek
Yolunda Gitmeyen Ne?	Yolunda Giden Ne?
Suçlama	İlerleme
Kontrol Etme	Etki Etme
Uzman En İyisini Bilir	İş Birliği
Eksiklikler	Kaynaklar
Karmaşıklık	Basitlik
Tanımlama	Eyleme geçme

(Jackson ve McKergow, 2002)

De Shazer ve ark., (2007) tarafından çözüm odaklı kısa terapinin bazı özellikleri şu şekilde açıklanmıştır:

Kırık değilse tamir etme! Eğer müracaatçı sorununu çözmüşse müdahale teorileri, modelleri ve felsefeleri önemsiz hale gelecektir. Eğer sorun yoksa terapiye de gerek yoktur.

Eğer işe yarıyorsa daha fazlasını yap! Müracaatçı eğer sorun çözme sürecindeyse terapistin öncelikli rolü, müracaatçıyı zaten çalışmakta olan şeyi daha fazlasını yapmaya teşvik etmek olmalıdır. Ayrıca terapist, müracaatçının istenen değişiklikleri sürdürmesine yardımcı olmalıdır. Neyin işe yaradığının tanımlanmasının bir sonucu olarak müracaatçı bu başarıyı tekrar edebilir ve çözüme daha da yaklaşılır.

Eğer işe yaramazsa farklı bir şey yap! Bu ilke, bir şey her ne kadar iyi gözükse eğer işe yaramıyorsa bunun aslında bir çözüm olamayacağını ifade eder. İnsan doğasının, geçmişte işe yaramayan şeyleri tekrar ederek sorun çözme eğilimi, psikoterapi eğilimi için de geçerlidir. Pek çok teori müracaatçının sorununun çözülmemesini müracaatçıya bağlamaktadır. Çözüm odaklı kısa terapide müracaatçı ev ödevini ya da görevi tamamlamazsa bu görev bırakılır ve yerine farklı bir şey sunulur.

Küçük adımlar büyük değişimlere yol açabilirler. Çözüm odaklı kısa terapide çözüm üretimi bir dizi küçük ve yönetilebilir adımda gerçekleştirilen minimalist bir yaklaşıma sahiptir. Temel varsayım küçük bir değişiklik yapıldıktan sonra bunun bir dizi başka değişikliğe yol açacağı ve bunların da daha başka değişiklikleri beraberinde getireceği şeklindedir. Bu şekilde yapılan küçük değişiklik yavaşça ve büyük bir bozulmaya yol açmadan büyük bir sistemik değişime yol açacaktır. Bu nedenle, işleri daha iyi hale getirmeye yönelik küçük adımlar, müracaatçının günlük yaşamında istenilen değişiklikleri gerçekleştirmek için kademeli ve ince bir şekilde ilerlemesine yardımcı olur ve terapi sonunda müracaatçı işleri “yeterince iyi” olarak tanımlayabilir.

Çözüm mutlaka doğrudan problemle ilgili değildir. Hemen hemen diğer tüm değişim yaklaşımları problem çözme dizimine sahipken çözüm odaklı kısa terapi, öncelikle problem çözüldüğünde neyin farklı olacağına dair bir açıklama yaparak çözümler geliştirir. Terapist ve müracaatçı istenen çözümün zaten müracaatçının yaşamında var olduğu ve gelecekte de potansiyel olarak var olabileceği yaklaşımıyla müracaatçının gerçek yaşam deneyimlerini dikkatli ve kapsamlı bir şekilde geriye doğru çalışır. Bu yaklaşımda sorunun kökenine veya doğasına, müracaatçının patolojisine ya da işlevsiz etkileşimlerinin analizine hemen hemen hiç zaman harcanmaz ya da çok az zaman ayrılır. Bunlar her ne kadar ilginç ve müracaatçının davranışını etkilemesi muhtemel faktörler olsa da çözüm odaklı kısa terapi neredeyse tamamen şimdiki zamana ve geleceğe odaklanır. Bu yönüyle diğer psikoterapi modellerinden gerçek bir paradigma kaymasını içerir.

Çözüm geliştirme dili, bir sorunu tanımlamak için gerekenden farklıdır. Sorunların dili çözümlerden çok farklı olma eğilimindedir. Problem konuşması genellikle olumsuzdur ve sorunun kökenini tanımlamak için

geçmişe odaklanır. Ayrıca sorunun kalıcı olduğu izlenimi uyandırır. Buna karşın çözüm dili genellikle daha olumlu ve umutludur. Geleceğe odaklanır ve sorunların geçiciliğini gösterir.

Sorun her zaman yoktur, her zaman kullanılabilir istisnalar vardır. Bu ilke problemin geçiciliği kavramını takiben çözüm odaklı kısa terapide sürekli olarak kullanılan büyük müdahaleyi yani insanların her zaman sorunlarına hatta küçük olanlara bile istisnalar gösterdiğini ve bu istisnaların küçük değişiklikler yaratmak için kullanılabilirliğini yansıtmaktadır.

Gelecek hem müzakere edilebilir hem de şekillendirilebilir. Bu ilke çözüm odaklı kısa terapi uygulaması için güçlü bir temel sunar. Buna göre insanlar bir tarihe, sosyal bir tabakaya ya da psikolojik bir tanıya dayanan bir dizi davranış kalıbıyla sınırlandırılmış görülmezler. Güçlü bir sosyal yapılandırmacı temele sahip bu ilke; geleceğin, insanların kendi kaderlerinin mimarı olduğu umutlu bir yer olduğunu göstermektedir.

Çözüm odaklı bir görüşme bazı belirli unsurları içermektedir. Sorunlar ve hedefler müracaatçının çözümlere odaklanmasını sağlayan pratik terimlerle tanımlanır. Oturum öncesi değişimler, sorunun istisnaları, sorunun 0-10 arasında ölçeklendirilmesi ve mucize sorusunun sorulması odağın çözümlerde olmasına yardımcı olur. Oturumun sonunda yapılan geri bildirimler ise değişimi teşvik eder. Verilen ödevler ise oturumdan sonra değişimin korunmasına yardımcı olur (Macdonald, 2007). Ginge- rich ve Peterson (2013) çözüme yönelik hedeflerin oluşturulması, mucize sorusu, ölçeklendirme sorusu, istisnaların keşfedilmesi, iltifat ve ev ödevleri olarak belirtilebilecek 6 tekniğin çözüm odaklı kısa terapinin özünü oluşturduğunu belirtmektedirler.

Çözüm Odaklı Kısa Terapi Teknikleri

Mucize Sorusu

Bazı müracaatçılar hedefi ifade etmekte güçlük çekerler ve çözüm odaklı hedefleri daha azdır. Mucize sorusu müracaatçının amacını belirlemesine ilişkin bir sorudur ve müracaatçının daha küçük ve yönetilebilir hedefler belirlemesine sağlar. Aynı zamanda çoğu müracaatçının tercih ettikleri gelecek için sanal bir prova yapmasını da sağlar (Trepper ve ark., 2010).

Tipik bir mucize sorusunun ilk aşamaları “Size farklı, belki de sıra dışı bir sorum var, biraz hayal gücü gerektiren bir soru... (duraklama) Sanıyorum... (duraklama) Bugün buradan ayrıldıktan sonra eve gideceksiniz, televizyon izleyeceksiniz, her zaman yaptığınız şeyleri yapıp nihayetinde yatağa gidip uyuyacaksınız (duraklama) ve siz uyurken bir mucize gerçekleşecek (duraklama) sizi buraya getiren sorunlar artık çözülmüştür (duraklama) ancak bu siz uyurken olmuştur bu yüzden bunun olduğunu

bilemezsiniz (duraklama) sabah uyandığınızda a. Bu mucizenin gerçekleştiğini nasıl anlarsınız? b. En yakın arkadaşın seninle ilgili bir mucize olduğunu nasıl anlardı?” şeklinde gerçekleştirilebilir (de Shazer, t.y.) Müracaatçılar mucize sorusu sorulduktan sonra soruyu anlamadıklarını veya bilmediklerini söyleyebilirler. Ya da gülümseyebilirler. Bununla birlikte genellikle bunu düşünmek için yeterli zaman verilir ve terapistin ısrarı ile problemleri çözdüğünde farklı olacak bazı şeyleri bulmaya başlarlar (Trepper ve ark., 2010). Güçlü değişiklikler, müracaatçılar daha az problemi olan bir geleceği netleştirdikçe gerçekleşirler (Baker ve Steiner, 1995).

İstisna Soruları

İstisna soruları müracaatçının şikâyeti/sorunu olmadığı zaman ne olacağını ve bu istisnanın nasıl gerçekleşeceğini bulması için tasarlanmıştır. Örneğin; çiftin kavgaları şiddetlenmediğinde ne olur? Johnnie yatağını ıslatmadığında ne olur? Susie kendisine söyleneni yaptığında ne olur? Anne orada olduğunda ve baba olmadığında ne olur? Onlar iletişim kurduklarında ne olur? (De Shazer ve ark., 1986). Çözüm odaklı kısa terapilerin ortak bir özelliği olarak hemen hemen tamamında terapist genellikle ilk oturumdan istisnaların keşfedilmesi çalışmalarını başlatmaktadır (Molnar ve ark., 1987). Bu aşama doğal olarak hedefin belirlenmesini sağlar. Çünkü müracaatçı sorunu olmadığı zaman yaşanacakları daha fazla isteyebilir. Bazen sorunun gerçekleştiği ve bazen olmadığı basit gerçek, sorunu içermeyen bir geleceğin mümkün olduğu beklentisini yaratmaya yardımcı olur. (De Shazer ve ark., 1986).

Ölçeklendirme Sorusu

Ölçeklendirme soruları, mucizeden hedefe geçmek için yararlı bir teknik sağlar. Örnek bir ölçeklendirme sorusu şu şekildedir: “0’dan 10’a kadar bir ölçekte, 0’ın en kötü şeyleri temsil ettiği ve 10’un mucizeden sonra olduğu (veya gerçekten iyi bir günde en iyi durumunuz), bugün nerede olduğunuzu söylersiniz?” Ayrıca ölçeklendirme soruları istisnaların keşfine de yardımcı olabilir. Örneğin; bir ebeveyn, çocuğun uyku problemleriyle ilgili olarak “3” cevabını verirse, “Sizi 0’dan 3’e çıkaran nedir?” diye sorabilir. Her şeyi 3 puanında sürdürmek için ne yapmaya devam etmen gerekir? Puanınızın 4’e çıktığında farklı ne olurdu? O zaman ne yapardınız? Çocuğunuz ne yapardı? (Lethem, 2002)

Mola

Bir mola vermeyi ve ardından oturuma devam etmeyi ifade eder. Birçok aile terapisi modeli, terapistleri seansın sonuna doğru bir mola vermeye teşvik etmektedir. Bu genellikle terapist ile seansı izleyen, terapistin geri bildirim ve önerilerde bulunan meslektaşlardan oluşan bir ekip veya bir süpervizyon ekibi arasındaki konuşmayı içermektedir. Çözüm odaklı

kısa terapide de terapistlerin seans sonuna yakın bir mola vermeleri teşvik edilmektedir (Trepper ve ark., 2014). Bir oturumun sonuna doğru mümkün olduğunda bir mola verilmesi, terapistin düşüncelerini toplaması veya müracaatçıya bazı geri bildirimler vermeden önce varsa meslektaşlarına danışması yararlıdır (Lethem 2002). Eğer bir ekip yoksa, terapist düşüncelerini toplamak için yine de ara verebilir. Ardından iltifatlar/övgüler üreterek seansa geri döndüğünde müracaatçıya bu övgülerini aktaracaktır (Trepper ve ark., 2014).

Geri Bildirim/Övgü

Basit bir şekilde biraz olumlu destek ve cesaretlendirmenin uzun bir yol kat edebileceğine inanılmaktadır. Müracaatçılar değişimin ortasında genellikle kafa karışıklığı veya korku yaşayabilirler ve problemin dışındaki birinin biraz cesaretlendirmesi güven verici olabilir (Walter ve Peller, 1992). Verilen molanın ardından müracaatçının güçlü yönleri, kaynakları, çözüm oluşturma faaliyetleri ve ilgili kişisel nitelikleri hakkında övgüler içeren bir geri bildirim yapılır. Sorunu suçlamayan ve patolojik olmayan bir şekilde kabul etmek için bir girişimde bulunulur (Lethem, 2002). Bu geri bildirim sıklıkla bir öneri ya da ödev sunulması takip eder.

Ödevler

Ödevler genellikle müracaatçıyı bir çözüme doğru hareket ettirmeye, devam etmeye ve kısmi başarılarla dayanmaya yardımcı olan şeyleri fark etmek için bir öneri şeklinde verilebilir (Lethem, 2002). Çözüm odaklı kısa terapide terapistler seans sıklıkla, istedikleri takdirde seanslar arasında denemeleri için müracaatçılara ödev önererek sonlandırırlar. Bu ödevler müracaatçının halihazırda yapmakta olduğu, düşündüğü, hissettiği ve müracaatçıyı hedeflerine doğru yönlendiren bir şeye ya da mevcut istisnalarına dayanmaktadır (Trapper ve ark., 2014).

Çözüm Odaklı Kısa Terapinin Kanıt Temeli

Çözüm odaklı kısa terapi başlangıcından itibaren deneysel ve araştırma odaklı bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Çünkü model tümdengeli me dayalı olarak geliştirilmiştir. Yani önce bir şeyi denenmesi, işe yarayıp yaramadığını görülmesi ve ayrıntılı olarak açıklamaya çalışılması ilkelere dayanmaktadır (de Shazer ve Berg, 1997). Özellikle çözüm odaklı kısa terapi araştırması bakımından yaklaşımın karakteristik özellikleri şunlardır (de Shazer ve Berg 1997):

- Terapist ilk görüşmenin herhangi bir anında mucize sorusunu soracaktır.
- İlk görüşme sırasında veya daha sonrasında terapist müracaatçıdan bir şeyi 0 ile 10 ya da 1 ile 10 ölçeğinde derecelendirmesini isteyecektir.

- Terapist oturumu sonlandırmadan görüşme esnasında bir mola verecektir.
- Bu molanın ardından ise terapist, müracaatçıya bazı iltifat ve övgüleri iletecek bunu da sıklıkla bir öneri ya da ev ödevinin verilmesi takip edecektir.

Corcoran ve Pillai (2009) yılında yaptıkları meta-analizde 1985-2006 yılları arasında yayınlanan çözüm odaklı kısa terapiye dayalı çıktı çalışmalarını incelemiştir. Çözüm odaklı kısa terapiye ilişkin çalışma sayısının oldukça az olduğunu vurgulayan araştırmacılar çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımını kullanan 10 çalışmayı araştırmalarına dahil etmişlerdir. Yaptıkları çalışmanın sonucunda çözüm odaklı kısa terapinin etkilerinin belirsiz olduğunu ve güçlü bir kanıt temeli olmadığını belirtmekle birlikte, özellikle farklı gruplarla farklı konularda uygulanmış olmasının analizi zorlaştırdığını, belirli konu ve gruplarla yapılan çalışmalar arttıkça meta-analiz çalışmalarıyla kanıt temelinin güçlendirilebileceğini ifade etmişlerdir. Corcoran ve Pillai yalnızca İngilizce dilinde yayınlanmış çalışmaları incelemekle beraber Gingerich ve Peterson 2013 yılında yaptıkları ve çözüm odaklı kısa terapinin etkililiğini araştırdıkları sistematik bir incelemeye herhangi bir dilde yayınlamış ya da yayınlanmamış çalışmaları dahil etmişlerdir. Yazarlar özellikle yayınlanmamış çalışmaların (sıklıkla tez çalışmaları) daha çok başarısız sonuç içerdiği varsayımıyla bu dahil etmenin çalışmalarının güvenilirliğini artırdığını ifade etmişlerdir. Nitekim çalışma sonucunda da başarısız olarak değerlendirilen çalışmaların genellikle yayınlanmamış çalışmalar olduğunu belirtmişlerdir. İnceledikleri 43 çalışmanın, 14'ü çocuklarda akademik sorunlar ve davranış sorunları, 10'u yetişkin ruh sağlığı, 6'sı evlilik ve aile, 5'i mesleki rehabilitasyon, 5'i sağlık ve yaşlanma, 4'ü ise suçluluk üzerinedir. Bu da çalışmaların yaklaşık 1/3'nün akademik ya da davranış sorunları olan çocuklarla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yürütülen çalışmaların %74'ünün çözüm odaklı kısa terapiden olumlu sonuçlar aldıklarını, %10'unun ise olumlu eğilimler olduğunu rapor ettiklerini belirtmişlerdir. Çalışma sonucunda çözüm odaklı kısa terapinin çok çeşitli davranışsal ve psikolojik sorunlar için etkili bir yöntem olduğuna ve ayrıca alternatif yaklaşımlardan daha kısa ve daha az maliyetli görüldüğüne dair güçlü kanıtlar olduğu sonucuna varmışlardır. Özellikle son birkaç on yılda çözüm odaklı kısa terapiye ilişkin çalışmaların sayısı ve karmaşıklığının istikrarlı bir şekilde arttığını ortaya koyduklarını ve bu artışın devam etmesini umduklarını ifade etmişlerdir.

Bond ve ark. (2013)'de yaptıkları analizde çözüm odaklı kısa terapinin çocuklar, gençler ve aileleri ile çalışmak için giderek artan bir kanıt temeline sahip kısa vadeli bir müdahale olduğunu, orta düzeyde davranış sorunu yaşayan çocuklarda hem içselleştirme hem de dışsallaştırma davranış problemlerine karşı etkili olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca kar-

maşık ihtiyaç profillerine sahip gençlerde, hangi genç insan grubu için hangi müdahalenin en iyi sonucu verdiğini belirlemek için, görece daha az araştırmanın olduğu ancak çözüm odaklı kısa terapinin bazı umut verici sonuçlarının bulunduğu alanlarda kanıt temelini genişletmek için, çocuk koruma gibi yüksek riskli alanlarda güvenli ve etkili uygulama sağlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadırlar.

Hsu ve ark. oldukça yakın tarihli (2021) bir meta-analiz çalışması gerçekleştirmişlerdir. Davranış problemi olan çocuk ve ergenlerle yapılan çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımlarının incelendiği bu çalışmayla çözüm odaklı kısa terapinin davranış bozukluğu olan çocuklar üzerindeki etkililiğinin karşılaştırma gruplarındaki değişimin üstünde bir değere sahip olduğu ve istatistiki olarak küçük ve orta derecede anlamlı gelişim gösterildiği sonucuna varılmıştır. Araştırmacılar çözüm odaklı kısa terapinin dışsallaştırma davranış problemlerine karşı küçük ve orta düzeyde etkili olduğunu belirtirken içselleştirme problemlerine karşı etki düzeyinin anlamlı çıkmadığını raporlaştırmışlardır.

Bunların haricinde çözüm odaklı kısa terapinin telekomünikasyon yoluyla verilmesinin etkililiği Covid-19 pandemisi süresinde anksiyete semptomları gösteren 11-18 yaş arasındaki ergenlerle Chen (2020) tarafından yapılan bir çalışmayla sınanmıştır. Müdahale ve kontrol grubundan oluşan çalışmaya toplam 76 kişinin katılım sağlaması planlanmış, müdahale grubuna 2 hafta içinde 2-4 oturumluk çözüm odaklı kısa terapi uygulanması ön görülmüştür. Gönüllü katılımcılar dahil edilme listesine alınmış bunlar arasından müdahale ve kontrol grubu rastgele belirlenmiştir. Katılımcılara uygulamanın doğası gereği ev ödevlerinin olacağı aktarılmıştır. Müdahaleden 2 hafta sonra da izleme ölçümü yapılması planlanmıştır. Ancak çalışmanın sonuç raporu henüz yayınlanmamıştır.

Bilgin (2020) Türkiye’de çözüm odaklı kısa terapi ile ilgili yapılmış deneysel çalışmaları incelemiştir. Söz konusu araştırma kapsamında incelenen 26 çalışmanın çoğunluğunda grup çalışması yürütüldüğü ve yarı deneysel model kullanıldığı belirtilmektedir. Çalışmaların ağırlıklı olarak 6 oturum sürdüğü ifade edilmektedir. Yapılan çalışmaların daha çok eğitim (psikolojik danışmanlık ve rehberlik) ve sağlık (hemşirelik) alanlarında gerçekleştirildiği, bu iki alanı takip eden sosyal hizmet alanında ise 3 çalışma yürütüldüğü belirtilerek yıllar geçtikçe çözüm odaklı kısa terapiye ilişkin çalışmalarda artış gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Sorun alanı olarak ise çalışmaların çoğunlukla istenmeyen bir davranış üzerine odaklandığı, bunu sağlık sorunu yaşayan bireylerin izlediği belirtilmektedir. Ülkemizde çocuklarla (ilkokul düzeyi ve daha küçük yaş grubu), yaşlılarla yapılan hiçbir çalışma bulunmadığı yalnızca bir çalışmanın aile danışmanlığına yönelik çiftlerle gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Ayrıca çözüm odaklı kısa terapinin başka bir teori ile karşılaştırılmasına yönelik

hiçbir çalışma yapılmadığı ifade edilmektedir. Türkiye’de yapılan çözüm odaklı kısa terapi uygulamalarının deney grupları üzerinde ve Türkiye popülasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu yönünde bir tespit de yer verilmiştir.

Çözüm Odaklı Kısa Terapiye Dayalı Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Araştırmaları

Son yıllarda, klinik sosyal hizmet uzmanları, uygulamalarında çözüm odaklı yaklaşımı kullanma eğiliminde olmuştur (Al-Ma’seb, 2020). Sorun odaklı sosyal hizmet yaklaşımında, sosyal hizmet uzmanları her ne kadar iyi niyetli olsalar da sorun üzerinde yoğunlaşarak sorun yorulmasına ve sorun etrafında sıkışık kalmaya sebep olmaktadır. Problem odaklı sosyal hizmet; sorunlara, bunların nedenlerine ve yoğunluklarına, sıklıklarına ve sürelerine, sorunları sürdüren faktörlere büyük önem verir (Baker ve Steiner, 1995). Çözüm odaklı yaklaşım ise sosyal hizmet müdahalesinde hangi sorunların var olduğunu tanımlamaktan ziyade ilerlemenin nasıl gerçekleştirileceğini inceler (Barker, 2014’ten akt. Al-Ma’seb).

González Suitt ve ark.’nın (2019) yaptıkları bir çıktı araştırmasına katılan ve çözüm odaklı kısa terapi uygulayıcısı olan sosyal hizmet uzmanlarından bazıları yaklaşımda en sevdikleri tarafın somut ve uygulaması kolay teknikler olduğunu belirtmişlerdir. Bir kısmı ise özellikle sessiz kalma, oturumun yapısını koruma noktalarında ve bazı soruları yeniden formüle etmede zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca 3 oturumluk bir müdahalenin karmaşık müracaatçı profilleri için yetersiz olabileceğini, eğitmen tarafından daha fazla eğitim ve denetimin yapılması gerektiğini belirtenler de olmuştur.

Barker ve Steiner (1995)’e göre çözüm odaklı yaklaşımda sorunların nedenlerini anlamaya veya geriye dönüp geçmişi incelemeye, müracaatçının destekleyici güçlerini keşfetmekten daha az vurgu yapılır. Müracaatçının ne yönde ilerlediği ile ilgili olarak şimdi ve burada gelişmeye büyük önem verilmektedir. Engellerle olumlu bir şekilde başa çıkmayı destekleyen güçlendirme, müracaatçıların şimdiki zamandan geleceğe umut, öz saygı ve güvenle hareket etmelerine yardımcı olur. Çözüm odaklı yaklaşımın müracaatçının sorunu çözebilecek güç ve kaynaklara zaten sahip olduğu varsayımı, terapinin yönünü müracaatçının belirlemesi gibi bazı temel özellikleri; sosyal hizmetin müracaatçının biricikliği ve kendi kaderini tayin hakkı gibi değerlerinde karşılık bulabilmektedir. Ayrıca yaklaşım sosyal hizmet disiplini ile uyumluluğunun yanı sıra, kısa hizmet süresi nedeniyle uygun maliyetli bir yöntemi temsil etmektedir (Corcoran ve Pillai, 2009). Sosyal hizmetin çözüm odaklı yaklaşıma olan bu ilgisi bilimsel çalışmalarda da kendini göstermekte olup sosyal hizmet alanında çözüm odaklı yaklaşıma ilişkin pek çok yayın bulunmaktadır. Bunlar der-

leme çalışmalar olduğu gibi çeşitli araştırma makalelerini de içermektedir. Araştırmalar içinde betimleyici olanların yanı sıra çıktı araştırmaları, sistematik incelemeler ve meta-analiz çalışmaları da bulunmaktadır.

Baker ve Steiner ise (1995) vaka örnekleriyle zenginleştirdikleri bir derleme çalışmada kendi tecrübelerini aktarmakta ve çözüm odaklı yaklaşımın dezavantajlı konumda bulunan üniversite öğrencileri başta olmak üzere baskı altındaki gruplara uygulanabilirliğini dile getirmektedirler. Ayrıca çözüm odaklı yaklaşımın içerdiği meta-mesajlar dolayısıyla müracaatçıların güçlenmesinde ve müracaatçı sosyal hizmet uzmanı ilişkisinin ilerlemesine olan katkısını vurgularlar.

Kuveyt'te 300 katılımcıyla yürütülen bir çalışmada bazı değişkenler ile sosyal desteğin, çözüm odaklı düşünme üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Katılımcılar hali hazırda terapi hizmeti alan ve çalışmaya dahil olmayı kabul eden müracaatçılardan oluşmaktadır. Çalışma sonucunda cinsiyet, eğitim durumu, meslek, gelir ve aşiret mensubiyeti olup olmama durumları ile çözüm odaklı düşünme arasında anlamlı bir ilişki olduğu, ayrıca sosyal desteğin çözüm odaklı düşünme üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur (Al-Ma'seb, 2020).

Hindistan'da yürütülen bir başka çalışmada, 100 ruh sağlığı profesyonelinin (klinik psikolog ve psikiyatrik sosyal hizmet uzmanı), çok odaklı terapi bilgisi ve uygulamalarının bir değerlendirmesini amaçlamaktadır. Çözüm odaklı kısa terapi hakkındaki farkındalık psikologlarda %61,11 olmasına karşın yalnız %5,55'inin bu yaklaşımı tek başına bir terapi tekniği olarak kullandığını ifade etmişlerdir. Sosyal hizmet uzmanlarında ise çözüm odaklı kısa terapiyi tek başına bir teknik olarak kullanım oranı %22,22'dir. Ayrıca katılımcıların çoğu bu yaklaşımın uzmanlık eğitim programlarına dahil edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (John ve Satyanarayan, 2021).

González Suitt ve ark. (2016) Latin Amerikalı bireylerle yürütülmüş olan çözüm odaklı kısa terapi çalışmalarının sistematik bir incelemesini yapmışlardır. Toplam 6 çalışmaya ulaşabilen ekip; Bunlardan 4'ünün diğer kuram ve tekniklerle birleştirilerek uygulandığını, yalnızca çözüm odaklı kısa terapi kullanılan 2 çalışmanın ise yaşlılarla ve çiftlerle gerçekleştirilen kontrol gruplu çalışmalar olduğunu belirtmiştir. Bu iki müdahalede, psikososyal sorunlar yaşayan yaşlı yetişkinler ve evlilik doyumunu artırmayı amaçlayan çiftler üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna yer verildiğini aktarmışlardır.

Tablo 2. Uluslararası Alanyazında Çözüm Odaklı Kısa Terapiye Yönelik Yapılmış Olan Bazı Çıktı Araştırmaları

Araştırmacı, Yıl ve Yapılan Yer	Uygulanan Müracaatçı Profili	Uygulama Türü Kişi Sayısı Oturum Sayısı ve Süresi	Ölçüm Aracı	Sonuç
Yates ve ark., 2020, ABD	HIV ile yaşayan kadınlar	Grup 6 kişi 6 oturum 1.5 saat	Odak grup görüşmesi	HIV için çözüm odaklı sağlık müdahalesi rehberi geliştirilmiştir. Grup çalışmasının özellikle sosyal yönü katılımcılar tarafından olumlu değerlendirilmiştir.
González Suitt ve ark., 2019, Şili	Birinci basamak sağlık hizmeti alan ve alkol kullanımı olan düşük gelirli bireyler ile bu bireylerle çözüm odaklı çalışma yürüten sosyal hizmet uzmanları	Bireysel 8 kişi 3 oturum 30-60dk	Alkol, Sigara ve Madde Bağımlılığı Tarama Testi, Zaman Çizelgesi, Hasta Sağlığı Anketi, Kısa Sorun Ölçeği, Çözüm Odaklı Sadakat Aracı, Yarı yapılandırılmış görüşme	Sosyal hizmet uzmanlarının çözüm odaklı kısa terapi tekniklerinin çoğunu uyguladıkları görülmüştür. Müracaatçıların ise alkol kullanım risk düzeylerinde, alkol kullanım sorunlarında ve depresyon düzeylerinde azalmanın yanı sıra bildirilen iyilik halinde artış olduğu rapor edilmiştir.
Beauchemin, 2018, ABD	Kendilerini iyi hissetmeyen ya da stresli hisseden üniversite öğrencileri	Grup 2 kişi 7 oturum 1 saat	Algılanan Stres Ölçeği ve 5 Faktör Sağlıklı Yaşam Değerlendirmesi	Çalışmaya katılan öğrencilerin algılanan sağlık düzeylerinde artış ve depresyon düzeylerinde azalış olduğu bildirilmiştir.
Kim ve ark., 2018, ABD	Çocukları koruma altına alınmış ve kendileri de tedavi sürecine yönlendirilmiş olan madde kullanımı olan ebeveynler	Bireysel 31 kişi Oturum sayısı ve süresi belirtilmemiş	Çözüm Odaklı Sadakat Aracı, Bağımlılık Şiddet İndeksi Formu - Öz bildirim, Travma Semptom Kontrol Listesi (TSC-40)	Çözüm odaklı kısa terapiye dayalı müdahalenin madde bağımlılığına müdahale konusunda geleneksel yöntemler kadar etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Li ve ark., 2018, Çin	Konjenital kalp hastalığına sahip çocuğu olan ebeveynler	Bireysel 25 kişi 4 oturum Süre belirtilmemiş	Çin Kısa Semptom Envanteri-18 ve Herth Umud İndeksi	Uygulama sonucunda ebeveyn stresinde azalma ve ebeveynlerin umut düzeylerinde artış olduğu tespit edilmiştir.

Antle ve ark., 2009, ABD	Çocuğa karşı kötü muamelede bulunan ebeveynler	Çözüme dayalı vaka bazlı müdahale 339 kişi (6 aylık sürede çoklu gruplarla çalışılmıştır.) Oturum sayısı ve süresi belirtilmemiş	Tekrar Suç İşleme Oranları	Çözüme dayalı vaka çalışmasına katılan grubun tekrar çocuğa kötü muamele suçunu işleme oranının düştüğü ortaya konulmuştur.
Shin, 2009, Kore	Denetimli serbestlikten faizdalanan gençler	Grup 20 6 oturum 2 saat	Saldırganlık ve Sosyal Yeniden Uyum Anketleri	Gençlerin saldırganlık düzeyinde düşüş ve sosyal uyum düzeylerinde artış olduğu belirtilmiştir.
Springer, 2000, ABD	Ebeveynleri cezaevinde bulunan 4. ve 5. Sınıf öğrencisi Hispanik kökenli çocuklar	Grup 5 kişi 6 oturum Süre belirtilmemiş	Hare Benlik Saygısı Ölçeği	Bulguların anlamlı olmadığı ancak verilerin müdahalenin olumlu etkilerini bir nebze de olsa desteklediği ifade edilmektedir.

Uluslararası sosyal hizmet literatürü incelendiğinde son yıllarda çözüm odaklı kısa terapiye ilişkin gerçekleştirilen özellikle çıktı çalışmalarının sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Yurtdışında yapılmış olan çözüm odaklı kısa terapi araştırmaları incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Güney Kore, Çin, Kuveyt gibi pek çok farklı ülkede bu yaklaşıma ilişkin bir ilginin olduğu, çocuklar, gençler, yetişkinlerle pek çok bireysel çalışma, vaka çalışması ve grup çalışması yürütüldüğü görülmektedir. Konular ise alkol ve madde kullanımı, psikososyal sorunlar, davranış sorunları, suçluluk, kronik hastalığın aile üzerindeki olumsuz etkileri, yaklaşımın çeşitli alt kültür ve popülasyonlara etkililiği gibi pek çok konuda çeşitlenebilmektedir. Yapılan bazı çıktı araştırmalarına ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tuncay (2016) ülkemizde yapılan sosyal hizmet araştırmalarının ağırlıklı olarak nicel ve betimsel çalışmalar olduğunu, özellikle çıktı çalışmalarına oldukça nadir rastlandığını ifade etmektedir. Sosyal hizmetin kanıt temellinin güçlendirilebilmesi için bu çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Zengin (2015)’in doktora tezi kapsamında gerçekleştirdiği müdahale ülkemizde çözüm odaklı yaklaşıma dayalı sosyal hizmet müdahalesinin kanıt temelinin güçlendiren ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışmada kronik böbrek yetmezliği bulunan hastalar ile çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımına dayalı bir sosyal hizmet müdahalesi yürütülmüştür. Müdahale sonrasında müracaatçıların psikososyal uyum düzeylerinde olumlu bir değişim olduğu rapor edilmiştir. Yine Zengin’in

(2017) aynı konuyla ilgili gerçekleştirdiği bir vaka sunumunda; çözüm odaklı kısa terapi çerçevesinde 6 hafta gerçekleştirilen müdahaleden olumlu sonuçlar alındığı, müracaatçının hedeflerine ulaşmasına büyük ölçüde katkı sağlandığı belirtilmektedir. Müracaatçının müdahale öncesi ve sonrası yapılan ölçümlerinden psikososyal uyum düzeyinde olumlu yönde bir değişim gerçekleştiği rapor edilmektedir.

Türkiye’de çözüm odaklı yaklaşıma dayalı sosyal hizmet müdahalesi ve buna ilişkin çıktığı çalışmalarının öncülüğünü yapan Zengin’den sonra bu yaklaşıma ilişkin 3 doktora çalışması yürütüldüğü görülmektedir. Zubaroğlu Yanardağ (2016) üniversitede öğrenim gören genç bireylerle çözüm odaklı kısa terapiye dayalı bir sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirmiş ve müdahalenin, katılımcıların stres ve umutsuzluk düzeylerine olan etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda yapılan müdahalenin gençlerin umutsuzluk ve stres düzeylerini anlamlı ölçüde azalttığı rapor edilmiştir. Çavuş Bekce (2020) tarafından okul sosyal hizmeti odağında şekillendirilen bir başka çalışmanın katılımcılarını ise ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışmada çözüm odaklı kısa terapiye dayalı grup çalışmasının yıkıcı davranışlar üzerindeki etkisi sınanmış olup yürütülen grup çalışmasının yıkıcı davranış gösteren çocukların bu davranışları üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde sosyal hizmet alanında çözüm odaklı kısa terapiye ilişkin rastlanılan en güncel çıktığı araştırması ise Şahin (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu doktora çalışmasında araştırmacı tarafından lise eğitimine devam eden mülteci öğrencilerle gerçekleştirilen çözüm odaklı kısa terapiye dayalı grup çalışmasının etkililiği, sosyal uyum ve benlik saygısı değişkenlerine göre sınanmış ve müdahalenin olumlu etkileri ortaya konulmuştur. Doktora tezlerinin haricinde sosyal hizmet alanında konuya ilişkin yürütülen 2 özgün araştırmaya daha rastlanılmıştır. Bunlardan birisi Akın (2018)’in meslek lisesi öğrencilerinin iletişim becerilerini artırmaya yönelik gerçekleştirdiği çözüm odaklı kısa terapiye dayalı grup çalışması, diğeri ise Zubaroğlu Yanardağ (2018)’in sosyal kaygı ile ilgili sorunlar yaşayan sosyal hizmet öğrencileriyle yürüttüğü çözüm odaklı kısa terapiye dayalı grup çalışmasıdır. İki çalışmada da yapılan müdahalelerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde konuya ilişkin yapılan sosyal hizmet araştırmalarına ilişkin diğer bilgiler Tablo 3’te verilmiştir.

Kısaca belirtmek gerekirse ülkemizde sosyal hizmet alanında çözüm odaklı kısa terapiye dayalı çıktığı çalışmalarına yönelik ilginin özellikle doktora araştırmaları başta olmak üzere gün geçtikçe arttığı, uygulama şeklinin ise bireysel çalışmalardan grup çalışmalarına doğru kronolojik bir seyir izlediği görülmektedir. Çocuk, genç ve yetişkin bireylerle yürütülen bu çalışmaların konuları ise yıkıcı davranışlar, stres, umutsuzluk, benlik saygısı, sosyal kaygı, sosyal uyum, hastalığa psikososyal uyum ve

iletişim becerileri başlıklarında çeşitlenmektedir.

Tablo 3. Ulusal Sosyal Hizmet Alanyazınında Çözüm Odaklı Kısa Terapiye Yönelik Yapılmış Olan Bazı Çıktı Araştırmaları

Araştırmacı, Yıl ve Yapılan Yer	Uygulanan Müracaatçı Profili	Uygulama Türü Kişi Sayısı Seans Sayısı ve Süresi	Ölçüm Aracı	Sonuç
Şahin, 2021	Lise eğitimine devam eden mülteci gençler	Grup 16 kişi 6 Oturum 90 dakika	Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği	Çözüm odaklı kısa terapiye dayalı grup çalışmasının mülteci öğrencilerin sosyal uyum ve benlik saygısı düzeylerini arttırmada etkili sonuç verdiği ortaya konulmuştur.
Çavuş Bekce, 2019, Ankara	Yıkıcı davranışlar gösteren 3. ve 4. sınıf öğrencileri	Grup 10 kişi 6 oturum 40 dakika	Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'ye dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği, Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği Kısa Formu, Ön ve Son Değerlendirme Formu	Çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımına dayalı müdahale, yıkıcı davranışların azaltılması açısından anlamlı düzeyde etkili bulunmuştur.
Zubaroğlu Yanardağ, 2018, Burdur	Sosyal kaygı ile ilgili sorunlar yaşayan sosyal hizmet bölümü lisans öğrencileri	Grup 12 kişi 5 oturum yaklaşık 1 saat	Sosyal Kaygı Ölçeği	Yaklaşımın sosyal kaygı ile baş etmede etkili bir müdahale yöntemi olduğu belirtilmektedir.
Akın, 2018, Kocaeli	İletişim becerileri alanında sorunlar yaşayan meslek lisesi öğrencileri	Grup Kişi sayısı belirtilmemiş 6 oturum 1 Saat	İletişim Becerileri Ölçeği	Müdahalenin iletişim becerilerini arttırmada anlamlı düzeyde etkisinin olduğu rapor edilmiştir.
Zubaroğlu Yanardağ, 2016, Ankara	Psikososyal sorunlar ile üniversite psikolojik destek birimine başvuruda bulunan öğrenciler	Bireysel 10 kişi 4-8 oturum Süre belirtilmemiş	Beck Umutsuzluk Ölçeği, Algılanan Stres Ölçeği	Çözüm odaklı kısa terapi müdahalesinin öğrencilerin umutsuzluk ve stres düzeylerini azalttığı belirtilmektedir.
Zengin, 2015, Ankara	Kronik böbrek yetmezliği Bulunan Hastalar	Bireysel 6 kişi 5-6 seans ortalama 21 dakika	Hastalığa Psikososyal Uyum Öz Bildirim Ölçeği	Kronik böbrek yetmezliği bulunan hastaların hastalığa psikososyal uyum düzeylerinin anlamlı düzeyde arttığı ifade edilmektedir.

Sonuç

Çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımının klasik yaklaşımlara görece daha yeni bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle çözüm odaklı kısa terapiye ilişkin kanıta dayalı uygulamaların sayısı her geçen gün arttığı alan yazında da vurgulanmaktadır. Bilgin (2020) ülkemizde çözüm odaklı kısa terapiye dayalı deneysel çalışmaların özellikle psikolojik danışmanlık ve rehberlik, hemşirelik ve sosyal hizmet alanlarında yürütüldüğünü belirtmektedir.

Çözüm odaklı yaklaşım kapsamında, sorunlar yerine çözümlere odaklanması, uygulayıcının değil müracaatçının uzmanlığına vurgu yapılması, müracaatçının sorunu çözebileceği kaynaklara zaten sahip olduğu, danışmanın ise sadece kolaylaştırıcı rolünün bulunduğu gibi temel özellikleri sosyal hizmetin doğası ve temel değerleriyle örtüşmektedir. Belki de bu yüzden son yıllarda ülkemizde kanıta dayalı uygulamayı güçlendiren çıktı araştırmalarının bazıları çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımına dayanan sosyal hizmet müdahalelerini içermektedir.

Yaklaşımın, bireylerle sosyal hizmet müdahalesinde kullanılabileceği gibi ailelerle ve çiftlerle yapılacak çalışmalar ile grup sürecinde de uygulanabilir olduğu görülmektedir (Corcoran ve Pillai, 2009; Gingerich ve Peterson, 2013). Müracaatçı grupları açısından sıklıkla çocuk ve ergenlere yönelik çalışmaların yapıldığı bunu yetişkin ruh sağlığına ilişkin çalışmaların takip ettiği görülmektedir. Özellikle ruh sağlığı alanında kullanımına ilişkin sağlam kanıtlar bulunduğu vurgulanmaktadır (Gingerich ve Peterson, 2013). Her durumda hem uluslararası hem de ulusal alanyazında çözüm odaklı yaklaşıma dayalı çıktı çalışmalarının hem sayıca artırılması hem de kapsamca genişletilmesi gerektiği yönünde ortak bir vurgu bulunmaktadır.

Çözüm odaklı kısa terapinin sosyal hizmet alanında kullanımına yönelik kanıt temelinin güçlendirilmesi bu yaklaşımın sahadaki kullanım alanını da artıracaktır. Günümüz koşullarında sosyal hizmet uzmanlarının iş yükü ve vaka yoğunluğunu düşündüğümüzde kısa süreli bir terapi türü olan çözüm odaklı yaklaşımın tercih edilmesinin faydalı sonuçlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akın, E. (2018). Meslek lisesi öğrencilerinin iletişim becerilerinin güçlendirilmesinde çözüm odaklı grup çalışmasının etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 86-97.
- Al-Ma'seb, H. (2020). Social support as a predictive factor: Solution-focused thinking in clinical social work. *International Social Work*, 63(3), 323-336.
- Antle, B. F., Barbee, A. P., Christensen, D. N., & Sullivan, D. J. (2009). The prevention of child maltreatment recidivism through the solution-based casework model of child welfare practice. *Children and Youth Services Review*, 31(12), 1346-1351.
- Baker, M. R., & Steiner, J. R. (1995). Solution-focused social work: Metamessages to students in higher education opportunity programs. *Social Work*, 40(2), 225-232.
- Beauchemin, J. D. (2018). Solution-focused wellness: A randomized controlled trial of college students. *Health & Social Work*, 43(2), 94-100.
- Bilgin, O. (2020). A review on solution focused brief therapy studies in Turkey. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 7(3), 164-177.
- Bond, C., Woods, K., Humphrey, N., Symes, W., & Green, L. (2013). Practitioner review: The effectiveness of solution focused brief therapy with children and families: A systematic and critical evaluation of the literature from 1990–2010. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(7), 707-723.
- Chen, S. (2020). An online solution focused brief therapy for adolescent anxiety during the novel coronavirus disease (COVID-19) pandemic: a structured summary of a study protocol for a randomised controlled trial. *Trials*, 21, 1-2.
- Corcoran, J., & Pillai, V. (2009). A review of the research on solution-focused therapy. *British Journal of Social Work*, 39(2), 234-242.
- Çavuş Bekce, F. Ö. (2019). Yıkıcı davranışlar gösteren ilkökul öğrencilerine yönelik çözüm odaklı yaklaşıma dayalı grupla okul sosyal hizmet müdahalesi etkililiğinin incelenmesi. (Yayımlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- De Shazer, S. (ty.). The miracle question. *Brief Family Therapy Center*, Erişim adresi: <http://www.loesungsfokussiert.at/publikationen/pdf/miraclequestion.pdf> Tarih:29.05.2021
- De Shazer, S., & Berg, I. K. (1997). 'What works?' Remarks on research aspects of solution-focused brief therapy. *Journal of Family therapy*, 19(2), 121-124.
- De Shazer, S., Berg, I. K., Lipchik, E. V. E., Nunnally, E., Molnar, A., Gingerich, W., & Weiner-Davis, M. (1986). Brief therapy: Focused solution development. *Family Process*, 25(2), 207-221.

- De Shazer, S., Dolan, Y., Korman, H., Trepper, T., McCollum, E., & Berg, I. K. (2007). *More than miracles: The state of the art of solution-focused brief therapy*. Routledge.
- Gingerich, W. J., & Peterson, L. T. (2013). Effectiveness of solution-focused brief therapy: A systematic qualitative review of controlled outcome studies. *Research on Social Work Practice, 23*(3), 266-283.
- González Suitt, K., Geraldo, P., Estay, M., & Franklin, C. (2019). Solution-focused brief therapy for individuals with alcohol use disorders in Chile. *Research on Social Work Practice, 29*(1), 19-35.
- Hsu, K.S., Eads, R., Lee, M.Y., & Wen, Z. (2021). Solution-focused brief therapy for behavior problems in children and adolescents: A meta-analysis of treatment effectiveness and family involvement. *Children and Youth Services Review, 120*, 105620. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105620>.
- Jackson, P. Z., & McKergow, M. (2002). *The solutions focus*. London: Nicholas Brealey Publishing.
- John, N., & Satyanarayana, V. (2021). Awareness and practice of solution focused therapy in mental health professionals. *Social Work Education, 1*-9.
- Kim, J. S., Brook, J., & Akin, B. A. (2018). Solution-focused brief therapy with substance-using individuals: A randomized controlled trial study. *Research on Social Work Practice, 28*(4), 452-462.
- Lethem, J. (2002). Brief solution focused therapy. *Child and Adolescent Mental Health, 7*(4), 189-192.
- Li, Y., Solomon, P., Zhang, A., Franklin, C., Ji, Q., & Chen, Y. (2018). Efficacy of solution-focused brief therapy for distress among parents of children with congenital heart disease in China. *Health & Social Work, 43*(1), 30-40.
- Macdonald, A. (2007). *Solution-focused therapy: Theory, research & practice*. Sage.
- Molnar, A., & de Shazer, S. (1987). Solution-focused therapy: Toward the identification of therapeutic tasks. *Journal of Marital and Family Therapy, 13*(4), 349-358.
- Shin, S. K. (2009). Effects of a solution-focused program on the reduction of aggressiveness and the improvement of social readjustment for Korean youth probationers. *Journal of Social Service Research, 35*(3), 274-284
- Springer, D. W., Lynch, C., & Rubin, A. (2000). Effects of a solution-focused mutual aid group for Hispanic children of incarcerated parents. *Child and Adolescent Social Work Journal, 17*(6), 431-442.
- Şahin, Y. (2021). Çözüm Odaklı Grupla Çalışmanın Mülteci Öğrencilerin Sosyal Uyum Ve Benlik Saygısı Düzeylerine Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Trepper, T. S., McCollum, E. E., De Jong, P., Korman, H., Gingerich, W., & Franklin, C. (2010). *Solution focused therapy treatment manual for working with individuals*. Research Committee of the Solution Focused Brief Therapy Association. Erişim adresi: https://www.andrews.edu/sed/gpc/faculty-research/coffen-research/trepper_2010_solution.pdf Tarih: 29.05.2021
- Trepper, T. S., McCollum, E. E., De Jong, P., Korman, H., Gingerich, W., & Franklin, C. (2014). Solution-focused therapy treatment manual for working with individuals. In J. S. Kim (Ed.), *Solution-focused brief therapy: A multicultural approach* (pp. 37-53): Sage Publications.
- Tuncay, T. (2016). Sosyal hizmet müdahalesini araştırmak: Uygulama kanıtlarla nasıl güçlendirilebilir? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 115-129.
- Walter, J. L., & Peller, J. E. (1992). *Becoming solution-focused in brief therapy*. Routledge.
- Yates, H. T., Choi, Y. J., & Beauchemin, J. D. (2020). "It's not just us... We ain't doin' it alone": Development of the solution-focused wellness for HIV intervention for women. *Families in Society*, 101(1), 71-82.
- Zengin, O. (2015). Çözüm odaklı kısa terapiye dayalı sosyal hizmet müdahalesinin kronik böbrek yetmezliği hastalarının psikososyal uyum düzeylerine etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zengin, O. (2017). Kronik böbrek yetmezliğinde çözüm odaklı kısa terapiye dayalı sosyal hizmet müdahalesi: Bir vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 122-138.
- Zubaroglu Yanardağ, M. (2016). Çözüm odaklı kısa terapiye dayalı bireylerle sosyal hizmet müdahalesinin gençlerin umutsuzluk ve stres düzeylerine etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zubaroglu Yanardağ, M. (2018). Sosyal hizmette çözüm odaklı kısa süreli terapinin kullanımı: Çözüm odaklı kısa süreli terapiye dayalı grup çalışmasının sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerine etkisi. A. İçağasıoğlu Çoban & S. Attepe Özden (Ed.) *Psikiyatrik Sosyal Hizmet* içinde (sy. 371-382): Nobel.

BÖLÜM 11

SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI FAALİYETLERİ: AFAD VE KIZILAY ÖRNEĞİ

Salih BATAL¹, Buse KALAYCIOĞLU MEMİ²

1 Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yalova, Türkiye Orcid:0000-0002-3822-7417 salihbatal@gmail.com
2 Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Sosyal Politika Programı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi 2Orcid:0000-0003-3558-6622 2busekalaycioglu@outlook.com

1.GİRİŞ

Göç, insanların bireysel olarak ya da topluluklar halinde buldukları yerleşim yerini terk etmeleri ve kendileri için uygun gördükleri farklı yerleşim yerlerine gitmeleridir. Farklı yerleşim yerlerine gitme isteği yahut mecburiyeti sonucu gerçekleşen göç hareketlerinin temelinde ise ekonomik, siyasi, kültürel sebepler başta olmak üzere birçok sebep bulunabilmektedir. Bu sebeplerden biri de genellikle topluluklar halinde göç edilmesine sebep olan savaşlardır. İnsanlara yaşam alanı bırakmayan ve gelecek kaygısını son raddede yaşatan savaş hali, insanların ait oldukları yerden, evlerinden hatta ailelerinden uzaklaşmasına sebep olan ve travmatik etkileriyle de kendisini gösteren en önemli göç sebeplerindendir. 2011 yılından bu yana da Suriye’de şiddetini arttıran ve kısa vadede bitmesi olanaklı görünmeyen iç savaş nedeniyle milyonlarca Suriyeli sığınmacı ülkemize göç etmek durumunda kalmıştır. Bunun sonucunda yeniden yaşama tutunmaya çalışan Suriyelilerin karşılaştıkları birçok güçlük bulunmaktadır. Bu kalabalık nüfusun içinde bulunan eğitim dönemindeki çocuklar başta olmak üzere tüm sığınmacılar, öncelikle dil sorunuyla başlayıp derinleşen ve geleceklerinin tamamını etkileyecek boyutlara gelebilecek pek çok sorun yaşamaktadırlar. Ortaya çıkan sorunların çözülebilmesi noktasında bireylere, merkez ve taşra teşkilatları da dâhil olmak üzere tüm idari birimlere ve sivil toplum kuruluşlarına büyük sorumluluklar düşmektedir.

Bu çalışmada, Suriye’de on bir yılı aşkın süredir devam eden göç hareketinin çıkış noktası ve gelişme sürecinden bahsedildikten sonra göç hareketleri sonucu Türkiye’ye sığınmış olan Suriyeli sığınmacılar karşısında sivil toplum kuruluşlarının görevleri ve Suriyeli sığınmacılara yönelik faaliyetleri ele alınmıştır. Bu faaliyetler çerçevesinde AFAD ve Kızılay’ın önemine değinilerek sığınmacıların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürebilmesi için geliştirilebilecek sosyal politikalar üzerinde durulmuştur. AFAD ve Kızılay özelindeki inceleme ile bugüne karar yapılan ve halen devam eden çalışmalar istatistiksel verileri ile değerlendirilmiş ve bu faaliyetlerin verimliliğinin artırılması konusunda önerilerde bulunulmuştur. Çalışma yöntemi olarak literatür taraması yapılmış ve çalışma içerisinde yer alan istatistiksel verilerin elde edilmesinde ve sığınmacılara yönelik gerçekleştirilen güncel faaliyetlerin tespitinde ilgili kurum ve kuruluşların faaliyet raporları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Yerel Yönetimler, Sosyal Politika, AFAD, Kızılay

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yukarıda bahsedildiği gibi çalışma, göç olgusu ile başlayıp şekillenen sürece ve bu süreçte yer alan sivil toplum kuruluşlarının çalışma ve işlevlerine eğilmektedir. Bu nedenle öncelikle çalışmanın temelini oluşturan

ve çalışma içerisinde sıkça yer verilen göç, sivil toplum ve işlevleri, Arap Baharı ve Suriye kavramlarının, çalışmada yer alan konular yönünden anlamlarını ifade etmek gerekmektedir.

2.1.GÖÇ

Göç, insanların bireysel olarak ya da topluluklar halinde farklı sebeplere bağlı olarak buldukları yerleşim yerini terk etmeleri ve kendileri için uygun gördükleri farklı yerleşim yerlerine gitmeleridir. Kelime anlamıyla ise “*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Göç olgusu toplumları sosyal, ekonomik ve kültürel yönden şekillendiren çok boyutlu bir olgu olup, iç ve dış göçler olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. İç göç denilen göçler genellikle aynı ülke sınırları içinde ve kırsal kesimden daha çok gelişmiş kentlere doğru meydana gelmekte iken dış göçler ise bir ülkeden başka bir ülkeye gerçekleşmektedir (Koçak ve Terzi, 2012).

2.2.SİVİL TOPLUM VE İŞLEVLERİ

Sivil toplum kuruluşlarına ilişkin birçok tanım bulunmakla birlikte genel olarak sivil toplum, devletten bağımsız ve gönüllülük esasına dayalı örgütlü bir topluluktur. Bu kuruluşlar ortak ilgi ve çıkarlar gibi belirli bir amaç etrafında toplanan kişilerden oluşmakla, resmi olmayan devlet dışı organizasyonlardır (Kalaycı, 2014). Sivil toplum kuruluşları, kar amacı gütmeyen ve gönüllülük esasına dayalı olan, bu minvalde ulusal veya uluslararası düzeyde gönüllü vatandaşların oluşturduğu grupları ifade etmektedir (NGO, 2014). Oluşumun içerisinde ücretli olarak çalışan personeller ile gönüllü olarak çalışan kimseler bulunmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları devletten bağımsız bir yapı olarak kendisini göstermekteyse de bu kuruluşların devlet tarafından maddi olarak desteklenmeleri mümkündür. Ancak bu olgu, sivil toplum kuruluşlarının devletten ayrı bir kimliğe sahip olmalarına hanel getirmeyecektir (Kalaycı, 2014). Sivil toplum örgütlerinin kitle örgütlerinden farkı ise; sivil toplum örgütleri bir yapılanma içerisinde belli merkezlere bağlı çalışırken kitle örgütlerinin, kitlelerin ürünü, sesi ve gücü olmalarıdır (Baş ve Tekin, 2007).

İnsan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi noktasında, sivil toplum kuruluşlarının desteğine ihtiyaç duyan kesimlerden biri de sığınmacılardır. Kayıtlı Suriyelilere teknik olarak sağlık, eğitim, yasal koruma ve diğer kamu hizmetlerine erişim gibi birçok haklar tanınmaktadır. Bununla birlikte, yasal olarak tanınmış bu haklara erişmek oldukça zorlayıcıdır. Mülteci nüfusunu barındırma konusundaki deneyimsizlik, geçici çözümler ve uygun olmayan mekanizmalar Suriyeli nüfusunu savunmasız bir konumda bırakmaktadır. Hal böyle iken, sahip olunan hakların kullanıl-

masında altyapı boşlukları kendini göstermekte, sığınmacı nüfus sahip olduğu haklar ile örtüşür şekilde bu hakları kullanamamaktadır. Tam bu noktada da çalışma konusunu oluşturan sivil toplum örgütlerinin devreye girmesi beklenmekte ve sivil toplum örgütleri sığınmacılar ile kurumlar arasında köprü vazifesi görerek haklara sahip olma ve bu hakları kullanmadaki senkronizasyonu sağlamaktadır (Mackreath & Sağnıç, 2017).

STK'ların faaliyetleri genel olarak, eğitim, sağlık ve barınma gibi ihtiyaca dayalı yahut yasal haklarının sağlanması ve korunması gibi hak temelli konulara odaklanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından işaret edilen kriterlere göre haklarla bağlantı, güçlendirme, katılım, ayrımcılığın önlenmesi, hesap verilebilirlik hak temelli bir yaklaşımın temel unsurlarındandır. Sivil toplum örgütlerinin sağladıkları yardım türleri arasında temel yardımın temini, sosyal hizmetler, toplumla uyumu hedef alan yardımlar, kültür ve sanat projeleri, araştırma ve raporlama ile eşgüdüm çabaları bulunmaktadır. Ülke halkının sığınmacılara yönelik bilinçlendirilmesinde de sivil toplum kuruluşları önemli bir görev üstlenmiştir. Yerel halkı, sığınmacı ve mültecilerle ilgili çeşitli konferans, kongre, seminer ve kampanyalar düzenleyerek bilgilendirmekte ve halkın dikkatini bu soruna çekmektedirler. Sığınmacıların mevcut durumu hakkında kamuoyunu bilgilendirerek, bu kişilerin topluma kazandırılmasına ve toplumla entegre olmalarına çalışılmaktadır. Böylelikle sığınmacıların sorunlarının çözümünde hem sivil toplum kuruluşları hem kamu kurumları hem de yerel halkın desteği sağlanabilecektir (Kalaycı, 2014).

2.3.ARAP BAHARI

Arap Baharı, Kuzey Afrika ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerinde gerçekleşen devrime verilen isimdir. Arap ülkelerinde mevcut diktatoryal rejimler beraberinde birçok soruna neden olmuştur. Baskıcı rejimin halk için çekilmez bir hal alması, halk arasındaki sınıf farklılığının giderek artması ve işsizliğin çözüme kavuşturulamaması gibi siyasi, ekonomik, psikolojik sorunlar başta olmak üzere birçok olumsuzlukla mücadele eden halk zamanla rejime karşı isyan etmeye başlamıştır. Protestolar ilk olarak 2010 yılında Tunus'ta Muhammed Bouazizi isimli bir gencin valiliğin önünde kendini ateşe vermesi ile başlamış ve sonrasında Mısır, Yemen, Ceza-yir ve Ürdün'e sıçramıştır. Ardından ise isyan giderek büyüyerek tüm Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da etkisini göstermiştir. Büyük çaplı ayaklanmaların görüldüğü ülkelerden Mısır'da büyüyen isyan nedeniyle Hüsnü Mübarek'in 1981'de başlayan yönetimi 11 Şubat 2011'de istifa etmesiyle son bulmuştur. Libya'da ölen kişi sayısının artması ile NATO duruma müdahale etmiş ve Kaddafi ülkeyi terk etmiş, ülke yönetimi Ulusal Geçiş Konseyi'ne devredilmiştir. Yemen'de ise ayaklanmaları bastırmak için alınan tedbirler fayda etmemiş ve sivil ölümlerin arttığı kaos ortamı ülkenin önceden de parçalı olan yapısını daha karmaşık bir hale getirmiştir. Görüleceği

üzere isyanların etkisini gösterdiği her ülkede, halk için ülkede yaşama-ya devam etmek çekilmez bir hal almıştır. Arap Baharı'nın etkisiyle göç hareketleri meydana gelmiş, Avrupa'ya doğru başlayan ve çoğunlukla da Türkiye üzerinden gerçekleşen göçler ile göç edilen ülkeler açısından da yeni ve farklı bir sürece girilmiştir (Yılmaz). Bu göç hareketine temkinli yaklaşan Avrupa ülkelerinde sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan endişeler oluşmuş, göç hareketlerinin yönetiminde gerekli politikaların oluşturulması mecburiyeti doğmuştur.

2.4.SURİYE

Orta Doğu'da Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak ve Türkiye ile; Akdeniz'de ise KKTC ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile komşu bir ülke olan ve nüfusu yaklaşık yirmi milyon olan Suriye'nin, Kuzeyde Türkiye ile 877 kilometrelik kara sınırı bulunmaktadır. Bu coğrafi bağın ötesinde Osmanlı döneminden süregelen tarihsel bağlar geçmişten günümüze Türkiye ve Suriye'nin birbirinden etkilenen ve yakın ilişki içerisinde bulunan ülkeler olmasını sağlamıştır. Bu sosyal coğrafyadan ve tarihten gelen bağın etkisi ve Türkiye'nin Avrupa'ya göç etmede önemli bir transit merkez olması, Arap Baharı sonrası Türkiye'ye yoğun kitlesel göçlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Göç hareketleri ile de Türkiye siyasi, ekonomik ve insani sorumluluk anlamında büyük bir sınav vermiştir. Türkiye, Suriye'de yaşanan çatışmaların barışçıl yöntemlerle halli için yoğun çaba sarfetmiş, bu süreçte uluslararası iş birlikleri yapılmıştır. Bu durum Suriye tarafından isyancılara destek verilmesi olarak algılanarak siyasi bir gerilime sebep olmuştur. Dünden bugüne su sorunu, kaçakçılık, terörle mücadele gibi birçok meselede karşı karşıya gelmiş iki devletin dönem dönem değişen ilişkilerine rağmen şu an için gergin bir ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür (BENEK, 2016).

3.ARAP BAHARI'NIN SURİYE'YE ETKİLERİ

Arap dünyasında yaşanan en büyük değişim hatta devrim olarak nitelendirilen Arap Baharı, Arap halkının demokrasi ve özgürlük talepleriyle başlamıştır. Bu taleplerin ardında tarihsel, sosyal, psikolojik ve ekonomik birçok sebep yatmaktadır. Halkın bu talepleri elde etmede protesto, miting ve isyan gibi yolları seçmesiyle bugün halen devam eden ve çalışma içerisinde sonuçlarına değinilen büyük ve yıkıcı bir iç savaş başlamıştır.

2010 yılından itibaren başlayan ve günümüze dek süren Arap Baharı akımı, dünden bugüne dünyanın farklı yerlerinde yaşayan halkların ayrırma tabi tutulmaksızın demokratik bir rejimde yaşayabilmeleri ümidiyle ve iradelerini ortaya koyma gayesiyle giriştikleri halk hareketlerinin en çarpıcı örneklerindedir. Bu halk hareketleri içerisinde insan hakları, demokrasi ve özgürlük talepleriyle ortaya çıkan ve tüm Arap Dünyasında baş gösteren mitingler, protestolar, silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Tüm

bunların çıkış noktası ise bahsedildiği gibi Tunus'ta gerçekleşmiş ve ardından adeta domino etkisi göstererek tüm Arap Dünyasına yayılmıştır. Suriye'nin ise Beşşar Esed yönetimine karşı olan muhaliflerin 15 Mart 2011'de silahlı çatışmaya girmesiyle Arap Baharı'nın etkisine girdiği kabul edilmektedir (Wikipedia, 2022). Nisan 2011 tarihine gelindiğinde Suriye Ordusu'nun başkaldırısı bastırmak için ülke genelinde göstericilere ateş açmasıyla iç savaş başlamış ve bu iç savaş şiddetini arttırarak günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreçte binlerce insan yaşamını yitirmiş, göstericiler hapsedilerek sistematik işkencelere maruz bırakılmış, sayısız insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Öyle ki 2013 yılında Esed rejimi tarafından kırsal bölgelerdeki muhalifleri bastırmak için kimyasal silah kullanılması olayında 1400'e yakın sivilin katledildiği tahmin edilmektedir. Suriye Politika Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan raporla 2011 – 2016 tarihleri arasında Suriye iç savaşında 500 bin insanın hayatını kaybettiği, 1.88 milyon insanın ise yaralandığı belirtilmiştir (BBC, 2016).

Bu zulme dayanamayan Suriye halkı ülkelerini terk ederek çareyi göç etmekte bulmuştur. Yine iç çatışmaların doğurduğu kaos ortamında PYD/YPG vb. terör örgütlerinin mevcudiyeti de bölge halkını göçe sürüklemiştir. UNHCR tarafından 2017 yılında açıklanan verilere göre Suriye'de toplamda 4,9 milyon kişi sivil komşu ülkelere sığınmış, Suriye içinde 6,3 milyon kişi ise yerinden edilmiştir (UNHCR, 2017). Bu göç hareketi de Suriye halkının türlü yoksunluk halleriyle ve imkansızlıklarla karşı karşıya kalmalarına ve sınırlı kaynaklara erişimde güçlükler çekmelerine sebep olduğu gibi dil problemi ile başlayıp özelde dil, genelde ise kültürler arası çatışmanın içerisinde gelecek kaygısı yaşamalarına yol açmıştır.

Süregelen iç savaşın diğer en önemli sonucu da savaşın mali bilançosu olup, ESCWA'nın hesaplamasına göre 2011-2016 yılları arasında Suriye'de GSYH ve sermaye kayıplarının miktarı 259 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (BBC, 2016).

4. ULUSAL ve ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SURİYELİ SİĞINMACILARA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Sığınmacılık kavramı en detaylı haliyle 1994 tarihli Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 3. (Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. *T.C. Resmi Gazete* 22127. (14 Eylül 1994))

maddesinde tanımlanmış olup, genel olarak sığınmacı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm gören veya göreceği korkusu ve endişesi taşıyan, vatandaşı olduğu ülkede kovuşturma geçireceğinden endişe eden, tüm bu sebeplerle de ülkesinden ayrılmak durumunda kalan ve yine bu endişeler nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen yabancıyı ifade etmektedir.

İltica etme hakkı ve mülteci olmak, hukuki bir statünün kazanılması ile alakalı iken sığınmacı olmak ise, fiilen kısa süreli bir barınma durumunu ifade etmektedir. Sığınmacının mülteci olarak henüz mültecilik statüsü incelenmekte ve kendisine geçici koruma sağlanmaktadır. Mülteci kavram ve statüsünü belirleyen uluslararası düzenlemeler, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ve Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin Protokol'dür. Cenevre Sözleşmesi ise 1953 yılında yürürlüğe girmiş olup, Türkiye, işbu Sözleşme'yi hazırlamakla birlikte ilk imza eden devletlerden birisi olmuştur (Cenevre Sözleşmesi. *T.C. Resmi Gazete* 359. (29 Ağustos 1961)).

Sığınmacıların korunması genel olarak devletlerin sorumluluğunda olup, Cenevre Sözleşme'nin 17. maddesinde, "*Sözleşmedeki daha uygun kurallar saklı kalmak kaydıyla her sözleşmecî devlet, sığınmacılara, genel olarak yabancılara tanınan rejimi bahşeder*" ibaresi bulunmaktadır. Devletlerin elbette ülkelerinde bulunan sığınmacıların tümüne eşit şekilde koruma hakkı sağlaması oldukça güçtür. Bu noktada da koruma boşluğunu doldurmada sivil toplum kuruluşları ön plana çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşları en temel işleviyle, devletlerin erişemediği alanlarda sığınmacıların sorunlarına çözüm üretme görevini üstlenmektedir. Böylelikle de sığınmacılar ve merkezî yönetimle yahut ülkeler arasında köprü rolünü üstlenerek sığınmacıların insan onuruna yaraşır biçimde yaşama hakkını elde etmeleri için çalışmaktadır (KALAYCI, 2014).

Arap Baharı'nın etkisini artırarak devam ettirmesi ve kaçış eylemlerinin 2011 yılında Türkiye'ye de sıçramasının ardından hükümet tarafından politika olarak bu kimselerin ülkeye girişine müsaade edilmesi ve yardım eli uzatılması tutumu benimsenmiş ve gelen kimseler misafir olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bu kimselerin zorla geri gönderilmeyeceği de temin edilmiştir. Uluslararası koruma prensiplerine uygun olan bu politika, uluslararası alanda takdirle karşılanmış, ancak takdirle karşılanan bu politikaya istinaden gelen yardım teklifleri karşısında Hükümet, Devletin kendi imkanlarıyla misafirlerine koruma sağlamak isteğinde olduğunu açıklamıştır. 2012 yılına gelindiğinde ise hükümet, resmi söylemlerde "misafir" kavramı yerine "geçici koruma" kavramını kullanmaya başlamıştır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. *T.C. Resmi Gazete* 6458. (4 Nisan 2013)).

Sığınmacılara ve mültecilere yönelik faaliyet yürüten başlıca sivil toplum kuruluşlarına örnek vermek gerekirse: Helsinki Yurttaşlar Derneği, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Mültecilerle Dayanışma Derneği bunlardan bazılarıdır. Türkiye’den bir örnek olarak Türk Kızılayı’nın barınma ve gıda sektörü çerçevesinde, AFAD’ın koordinatörlüğünde gerçekleşen faaliyetler haricinde İnsani Yardım Vakfı (IHH), elinde bulunan yardım malzemesini, AFAD’a aktarma şeklinde faaliyet gösteren ilk Türk STK’sı unvanını kazanmıştır. İsminde “sığınma” kelimesi bulunan ilk STK ise Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği olup, 1995 yılında kurulmuştur (Hassa ve Çorabatır, 2013).

Uluslararası alanda ise sığınmacıların korunması ve sorunlarına çözüm bulunması süreçlerini koordine eden UNHCR birimi kurulmuş ve sığınmacılara ilişkin kurulan sistemin gelişmesine katkı sağlamayı hedef edinmiştir. Yine Birleşmiş Milletler’in OCHA denilen bir alt birimi bulunmakta olup, bu alt birim gerek BM kuruluşları gerekse Devlet ve sivil toplum örgütlerinin acil durumlara birbirleriyle senkronize biçimde müdahale etmesindeki koordinasyonun, uluslararası düzeyde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Böylelikle gerçekleşen acil durumun gerektirdiği destek en hızlı şekilde yerine getirilebilecektir. Türkiye, OCHA’ya sadece Suriye içerisindeki STK faaliyetlerini koordine etmekle sınırlı bir faaliyet izni vermiş ve sonrasında OCHA Gaziantep’te bir ofis açmıştır.

Türkiye coğrafyası genelinde, farklı şehir ve ilçelerdeki bölgeler arasında, hem aktörler arası eşgüdüm hem de Suriyelilere verilen yardımın düzeyi açısından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Genel olarak, Suriyelilere verilen destekte ana yoğunlaşma, Güneydoğu’daki sınır bölgelerinde devam etmektedir. Hem Geçici Koruma Merkezleri olarak adlandırılan ve tamamı bu bölgelerde yoğunlaşmış AFAD kamplarına yapılan yatırımlar hem de büyük ölçüde Gaziantep’te olmak üzere bu bölgeyi merkez almış STK, INGO ve Suriye liderliğindeki STK’ların sayısı açısından durum böyledir. Güneydoğu’da en yüksek Suriyeli nüfusu Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Adana, Osmaniye ve Kahramanmaraş’ta yer almaktadır. Suriyeli sığınmacıların çokça tercih ettiği ve bu nedenle STK desteğinin de yoğun olduğu diğer bölgelerden başlıcaları ise Suriyeli sığınmacıların özellikle istihdam edilebilme imkanı bulacaklarını umdukları İstanbul ve turizm sektöründeki iş fırsatlarından faydalanma şansı elde etme amacıyla göç ettikleri Akdeniz kıyısında yer alan iller ile bulunduğu konum nedeniyle Yunanistan’a geçmekte basamak görülen İzmir şehirleri gibi büyük şehirlerdir (Mackreath & Sağınç, 2017).

Bugün sayıları üç milyonu aşan bu sığınmacılara sunulan hizmet ve yardımların yeterli gelmemesi nedeniyle gerek ulusal gerekse uluslararası

sivil toplum kuruluşları kendi hizmet alanlarında yararlı olmaya, mültecilerin hayatlarında olumlu gelişmeler sağlamaya çalışmaktadırlar (Türk, 2016). Öncelikle acil ihtiyaçlara cevap verilmeye çalışılmakta olup, bu acil ihtiyaçların başında eğitim, sağlık, barınma gibi ihtiyaçlar yer almaktadır. Ayrıca çok sayıda STK, Suriyeliler için psiko-sosyal bir rahatlama biçimi olmasının yanı sıra Suriyeliler ile Türkler arasında karşılıklı kültür alışverişini sağlamaya yönelik çeşitli kültür ve sanat projeleri geliştirmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara yönelik çalışma alanları ise şu şekildedir: Hukuki Destek (Çalışma izninin alınmasındaki süreçte gerekli evrakların temini, mülteci statüsünü almak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği gibi konularda bilgi vermek), Ekonomik ve Sosyal Yardım, Eğitim ve Öğretim Yardımı, Sağlık Yardımı (Sığınmacılar özellikle farklı bir dil konuşuyor olmaları nedeniyle teşhis ve tedavi için gerekli bilgiyi doktora aktarmakta güçlük çekmektedirler), Barınma Yardımı, Aynı ve Nakdi Sosyal Yardımlar (Kalaycı, 2014).

Uluslararası STK'lar ise hükümetten çalışma izni almak zorunda olup, Dernekler Kanunu gereğince uluslararası STK'ların Türkiye'de faaliyet gösterebilmeleri için İçişleri Bakanlığı'na müracaatları gerekmektedir. Sonraki aşamada ise İçişleri Bakanlığı, başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere çeşitli devlet kuruluşundan söz konusu STK hakkında görüş ve tavsiye istemektedir. Danimarka Mülteci Konseyi, International Medical Corps (IMC), International Rescue Committee, CARE, Save the Children International başlıca uluslararası örgütlerdir. Mültecilere yardım etmeye çalışan STK'ların bir bölümü de Suriye menşeli olmakla, örneğin Assistance Coordination Unit Suriye'deki aktivist gençlerle iletişim kurup onlara çeşitli eğitimler vermektedir (Hassa ve Çorabatır, 2013).

Çeşitli kurumlar tarafından yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen sayısal veriler, her geçen gün sayıları artmakta olan Suriyeli sığınmacıların eğitim, sağlık, barınma, istihdam vb. alanlarda ülke genelinde sunulan hizmetlerden faydalandırılmasında ve Türkiye'nin mevcut durumun gidişatına göre uzun vadeli politikalar izlemesinde oldukça önemlidir. Günümüzde halen ülkemize kayıt dışı göçmen girişinin gerçekleşiyor olması bu istatistiklerin tam ve net verileri ortaya çıkarmasına engel olsa da sığınmacıların çeşitli alanlardaki güncel durumunu gözler önüne sermektedir.

Bu alanda yoğun çalışmaları ile çok çeşitli kategorilerde veri tespiti yapan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre; 10.11.2022 tarihi itibarıyla 3.595.134 Suriyeli sığınmacı ülkemizde geçici korunmaya alınmış olup, 5 ilde bulunan 7 barınma merkezine yerleştirilenler dışındakilerin sayısı ise 3.547.407'dir. Görüleceği üzere geçici korunmaya alınan Suriyeli sığınmacıların neredeyse tamamı geçici barınma merkezlerinin dışında

bulunmakla, bu durum beraberinde şehirde yaşanan güvenlik sorunlarının artışı, sığınmacıların temel barınma ihtiyacını gereği gibi karşılayamaması, insan ticareti mağdurlarının sayısının artması gibi birçok sorun getirmektedir (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 2022). Hali hazırda düzensiz göçmen sayısının da giderek artması farklı bir noktadan bakıldığında yerel halkta da güvenlik sorunu algısı yaratarak, ilerleyen boyutlarda sığınmacılara karşı olumsuz tutum ve davranışların gelişmesine neden olmaktadır. Düzensiz göçmen girişlerinin engellenmesi adına harekete geçen Devlet, sınır dışı operasyonları ile yakalanan göçmenlerin geri gönderilmeleri sağlanmaktadır.

Çalışmaları ile sığınmacıların sorunlarına eğilen ve güncel veri sağlanması adına raporlar yayınlayan bir diğer kuruluş ise UNICEF olup, UNICEF raporuna göre 2019 yılı Ekim ayı itibariyle ülkede kayıtlı bulunan geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacıların 1,6 milyonundan fazlasını çocukların oluşturduğu, bu çocukların büyük bir çoğunluğunun da göç, okula geç kayıt yaptırmak ve maddi sıkıntılar gibi sebeplerle eğitimden uzak kaldıkları belirtilmiştir. Bu çocukların temel eğitim hakkı dahilinde kapsayıcı bir eğitim sisteminin içine alınması gerekliliği aşikar olup, gelecekte topluma kazandırılmalarının yegane yolu eğitime yönelik istikrarlı bir politikanın geliştirilmesinden ve uygulanmasından geçmektedir. Bahsi geçen raporda yer alan bilgilere göre 2019-2020 eğitim öğretim yılında örgün eğitim programlarına kayıtlı Suriyeli çocuk sayısı 684.728'e ulaşmış olup, eğitime erişimin arttırılmasındaki politikanın başarılı gidişatı ortadadır (UNICEF, 2019).

Devlet eliyle yürütülen politikaların yanı sıra çalışmanın konusunu oluşturan sivil aktörlerin de bu veriler ışığında politikayı değiştirme, Suriyeli nüfusu kapsamak için genişleme ve mültecilerin kanunlarla sağlanan hakları kullanmasını sağlama girişimleri oldukça önem arz etmektedir. Türkiye'de Suriyeli mültecilere yardım eden birçok ulusal ve uluslararası STK bulunmakta olup, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nden alınan resmi rakamlara göre faal dernek sayısı 102.815'tir. Yine verilere göre bu derneklerin en fazla Marmara bölgesinde, en az ise Doğu Anadolu bölgesinde hizmet vermektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2022). Bu kuruluşlar barınma, beslenme, sağlık, eğitim, çalışma gibi birçok faaliyet alanında kamunun yanında faydalı çalışmalar yapmakta, sığınmacıların güncel sorunlarına ve ihtiyaçlarına eğilmektedir.

5.AFAD ve KIZILAY ÖRNEĞİ

Demokratik toplumlarda STK'lar hayati bir işleve sahip olup, özellikle sığınmacılar gibi dezavantajlı konumda bulunan kimselere yönelik geliştirilecek politikaların belirlenmesinde önemli bir konumdadırlar. Kü-

reselleşmenin de etkisiyle tüm dünya için önemi artan STK'ların Türkiye'de de her geçen gün sayıları artmaktadır. Türkiye'de kendisini daha çok dernek ve vakıf adı altında gösteren STK'lar yönünden, 2015 yılı itibarıyla toplam 130 bin STK'nın yaklaşık 110 bin kadarı derneklerden oluşmaktadır (YADA, 2015). AFAD ve Kızılay ise Türkiye'nin en önde gelen STK'larından olmakla, Suriyeli sığınmacılara yönelik sorunların çözümünde tüm dünyanın takdirini toplayan emsal proje ve faaliyetlere imza atmaktadır. Güncel olarak yayınladıkları istatistikler ile de sorunun çözümüne ilişkin üretilen politikaların başarısı hakkında kamuoyunun fikir sahibi olmasını ve bilgiye ulaşmasını sağlamaktadır.

5.1. AFAD

Çalışmamızın konusunu oluşturan ve 2009 yılından bu yana İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerini gerçekleştiren AFAD, Devlet-STK ilişkilerinde çok özel bir role sahip olup, insani yardım alanında devleti temsil etmektedir. Bu nedenle de STK'ların devlete ulaşmaya çalışırken iletişim kurduğu kurum olup, Devlet ve STK'lar arasında aracı rolündedir. Burada EYDAS (AFAD DERGİ, 2015) adı ile oluşturulan Elektronik Yardım Dağıtım Sistemi'nden bahsetmekte fayda vardır. AFAD, bu sistemi “veren el ile alan el arasındaki köprü” olarak tanımlamaktadır. Amacı, STK'lar tarafından dağıtılan yardımı belgelemek, koordine etmek, izlemek ve yönetmektir. Sistem, talep yönetimi, arz yönetimi ve yardım yönetimi olmak üzere üç temel direk üzerine kuruludur. Talep yönetimi, ihtiyaç duyanların ve ihtiyaç duyulunun belirlenmesi, arz yönetimi mükerrer yardımların engellenmesi, yardım yönetimi ise sistemde ihtiyacı ve tedarik edilen malzemeleri eşleştirmekte ve böylelikle ihtiyaçları analiz etmektedir. (Mackreath & Sağınç, 2017).

2011 yılında 252 Suriyeli sığınmacının Cilvegözü sınır kapısından Türkiye'ye girmesi ile başlayan ve büyük kitlelerin takip ettiği göç hareketi ilk aşamada elbette ki büyük bir barınma ihtiyacını açığa çıkarmıştır. Bu noktada AFAD, ilk olarak Hatay'dan başlamak üzere 10 ilde barınma merkezlerinin kurulum aşamasını koordine etmiştir. AFAD'ın 2016 tarihli raporuna göre; “*Bu barınma merkezlerinde yaşayan sığınmacılara içmek için kişi başı en az 3 litre, yemek yapma, kişi ve ev temizliği için kişi başı en az 50 litre lezzetli, içilebilir, hastalıklara yol açan mikroplardan veya kimyasal ve radyolojik kontaminasyondan arıtılmış kişisel ve ev temizliğinde kullanılabilir su temin edilmiştir. Su kaynağı, barınma merkezlerinde yaşayan herkesin kolayca ulaşabileceği şekilde çadırlara yeterince yakın, herhangi bir çadır ile en yakın su noktası arasında maksimum 50 metre mesafe olacak şekilde planlanmıştır*” (Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında, 2016). 8 ilde kurulan 11 geçici barınma merkezinde Temmuz 2019 tarihi itibarıyla ise 108.732 yabancı barındırılmakta ve geçici barınma merkezleri dışında 3.514.016 geçici koruma statüsüne sahip Suriyeli yaşamaktadır.

Bir diğer hayati mesele ise sağlık hizmetleri olup, AFAD'ın 15 Ekim 2018'de yayımladığı Geçici Barınma Merkezleri Raporu'na göre Geçici Barınma Merkezleri'nde 186 Türk ve 137 Suriye'li sağlık personeli görev yapmakta olup, Suriyeli sığınmacılara yönelik 34.501.808 poliklinik hizmeti verilmiştir (AFAD, 2018).

Bunların yanı sıra AFAD tarafından Suriye'ye doğrudan yapılan insani yardımların çok büyük önemi bulunmakla, AFAD tarafından 2020 yılında yayımlanan Uluslararası İnsani Yardım Raporu AFAD'ın Suriye'ye yaptığı insani yardımları bölgeler bazında ele almıştır. Raporla yer alan verilere göre “Eğitim faaliyetlerin devamlılığı açısından Tel Abyad bölgesinde 10 köyde 58 öğretmen ve 1.590 öğrenci ile eğitime devam edilmektedir. Resulayn bölgesinde onarılan 2 okulda eğitime başlanmıştır. Okullarda hizmet etmek üzere 3.000'den fazla öğretmen başvurusu alınmış ve yerel öğretmenler kapasite ve okul ihtiyaçlarına göre okullara yerleştirilecektir. Barış Pınarı Bölgesi'nde insani yardım ve eğitim faaliyetlerine ek olarak sağlık hizmeti de verilmektedir. Tel Abyad ve Resulayn'da ilk etapta mobil sağlık hizmeti vermeye başlanmıştır. Tel Abyad ve Resulayn'daki hastanelerde tadilat sonrası 7/24 hizmet vermeye başlanmış olup, her iki hastane içerisine doğumhane ve yataklı müşahede kısımları faal hale getirilmiştir.” (Uluslararası İnsani Yardım Raporu, 2020). Fırat Kalkanı Bölgesi'nde ise kamplarda yaşayan toplamda 42.221 Suriyeli aile olduğu tespit edilmiş olup, 2019'da Fırat Kalkanı Bölgesi'ne sağlanan insani yardımlar ile yaklaşık 600.000 kişiye ulaşıldığı, 90.520 gıda kolisi ve 687 adet çadır dağıtılarak tıbbi ekipman sağlandığı belirtilmiştir. İdlib'de AFAD'ın yönettiği 4 düzenli kampta 2.415 çadır bulunmakta ve burası 13.904 kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu kamplara ek olarak yeni kamp ve briket mahallelerin inşası da koordine edilmektedir. 2019 yılında Zeytin Dalı Bölgesi'nde AFAD tarafından 370 farklı noktada, acil ihtiyaç sahibi yaklaşık 100.000 Suriyeliye insani yardım ulaştırılmış, savaş sırasında zarar görmüş binalarda yaşayan yerleşik Suriye halkına da yardım edilmiştir (Uluslararası İnsani Yardım Raporu, 2020).

Tüm bu insani yardım faaliyetlerinin yüklü bir maliyeti beraberinde getirdiği de yadsınamaz bir gerçek olup, 2020 tarihli Uluslararası İnsani Yardım Raporu verilerine göre; “2019 yılında Suriye'deki insani yardımlar için AFAD tarafından harcanan toplam bütçe 47,9 milyon ABD Dolarıdır. 2009'dan bu yana AFAD tarafından Suriye'deki insani yardım faaliyetleri için 1.187.900.000 ABD Doları harcanmıştır” (Uluslararası İnsani Yardım Raporu, 2020).

AFAD gerek kamplarda gerekse kamp dışında çeşitli işbirlikleri ile sığınmacılara kapsamlı bir yardım hizmeti gerçekleştirmektedir. Tüm günlük kayıt ve verileri de internet siteleri üzerinden düzenli olarak yayımlamaktadır. Türkiye'de sığınmacı olarak bulunan tüm Suriyelilerin barınma,

güvenlik ve sağlıktan eğitimlerine kadar büyük bir insani yardım sorumluluğu üstlenmede ve gerekli koordinasyonu sağlamada görevlendirilmiştir. AFAD ülkesine geri dönmek isteyen sığınmacılar için de projeler üretmekte olup, bu anlamda STK'lar ile işbirliği içerisinde hareket etmekte ve protokoller imzalamaktadır. Son olarak 2022 yılında Anda Derneği ve For Children Smile Derneği ile uluslararası insani yardım alanında işbirliğine gidilmiştir. İmzalanan protokol ile, Suriye'deki güvenli bölgelere yardım edilmesinin amaçlandığı, gönüllü olarak Suriye'ye dönen sığınmacıların, ülkelerinde yaşamlarını sürdürebilmeleri için okul, hastane ve ev yapımına katkı verileceği belirtilmiştir (AFAD, 2022). Hali hazırda aradan geçen uzun yıllar sonrası Türkiye, Suriyeli sığınmacılar ile ilgili konuları artık acil durum kapsamında değerlendirilmemekte olup, 2018 yılından itibaren Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), Türkiye içerisindeki sığınmacılarla ilgili konulardan sorumlu kurum olmuştur.

5.2. KIZILAY

Sivil toplum örgütlerinin görünümlelerinden olan vakıf ve dernekler, topluma yararlı bir hizmet geliştirmek için kurulan kanuna dayalı topluluklardır ve ayırım gözetmeksizin herkese yardım etmek gayesiyle kurulmuşlardır. Türkiye'deki en büyük insani yardım kuruluşu olan Türkiye Kızılay Derneği ise 1968 yılında kurulmuş olup, bugün Suriyeli sığınmacıların sorunlarına çözüm bulma ve onlara yardım eli uzatmada en aktif rolü üstlenen kuruluşlardandır.

Türk Kızılay'ı Suriyeli sığınmacılara yönelik kriz zamanlarında iki temel görev üstlenmiştir. Birincisi Kamplarda AFAD'ın koordinasyonunda barınma ve gıda yardımını karşılamaktır. Kendi olanakları ve başta UNHCR olmak üzere bağışçı kurumlardan sağladığı çadır ve diğer barınak tipleri ile kamplardaki barınak ihtiyaçları karşılanmaktadır. Başlangıçta sıcak yemek dağıtımı ile başlanan gıda dağıtımı 2013'ten itibaren giderek Dünya Gıda Programı WFO'nun sağladığı karne ile gıda malzemesi satışı biçimine dönüşerek devam etmiştir. Kızılay ise, bu yardımın koordinasyonunu yürütmektedir. Kızılay'ın ikinci büyük faaliyet alanı, sınıra sıfır 8 noktada, bağışlarla toplanan yardım malzemelerinin Suriye içindeki ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmak üzere bu dağıtımı gerçekleştiren Suriyeli gruplara ya da uluslararası STK'lara devretmektir.

Bu anlamda yardıma muhtaç yabancılara yönelik kapsayıcı bir faaliyet yürüten Kızılay'da aynı ve nakdi yardım amaçlı akıllı kart dağıtımı, çocuk dostu alanlar oluşturulması, toplum merkezleri oluşturularak bunlar bünyesinde meslek ve dil çalışmalarının yapılması, sınır yardımları gibi çok çeşitli kollarda tüm Dünyaya örnek çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Kızılay).

Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü tarafından 2021 yılı Temmuz ayında yayımlanan rapor Kızılay'ın yeni tarihli çalışmalarıyla ilgili dikkat çekici veriler içermektedir. 2014 yılında faaliyete başlayan Göç Hizmetleri Direktörlüğü, Kızılay'ın göç konusunda gerçekleştirdiği tüm ulusal ve uluslararası faaliyetlerinin tek elden yürütülmesi amacıyla idari yapı içerisinde kurulmuştur.

Suriye İnsani Yardım Operasyonu Raporu'ndan alınan verilere göre yürütülen çalışmalar ile Kızılay tarafından Ağustos 2012 tarihinden itibaren, 5 ilde 14 Sınır Yardım Noktası oluşturulmuş ve bu 14 Sınır Yardım Noktasından 02.08.2012–31.07.2021 tarihleri arasında toplam 3.750.743.470,24-TL ve toplam 1.101.784.271,11 kg/adet/lt malzeme sevkiyatı gerçekleştirilmiştir. Sınır yardımları kapsamında, Suriye'ye sevkiyatı gerçekleştirilen malzemeler içerisinde %39,77 ile Gıda sektörü çoğunluğu sağlarken, %35,73 ile Gıda Dışı Malzeme ve %16,04 ile Sağlık sektörü takip etmektedir. Kurumsal ve bireysel bağışçılardan oluşan toplam 2.800 bağışçının desteği ile 58.510 araçla yardımların lojistiği sağlanmış ve 8.061.190 Gıda Kolisi sevk edilmiştir (Suriye İnsani Yardım Operasyonu Raporu, 2021).

Göç eden sığınmacıların ailelerinden ayrı düşmüş olmalarını da çözümlenmesi gereken bir sorun olarak ele alan Kızılay, bu ayrı düşen aile bireylerinin ve akrabalarının bağlarını yeniden kurmak amacıyla harekete geçmiş, onların birbirleri ile iletişim kurmasını, birbirlerinden haber alabilmesini sağlamıştır. Bu faaliyet içerisinde 8.370 kişiye ulaşılarak aileler ile yeniden birleşme ve iletişim sağlanmıştır.

Türkiye'de bulunan 6 geçici barınma merkezlerinde yaşayan yabancılara yönelik Kamp İçeri Gıda Destek Programı Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı'nın (WFP) iş birliği ile 2012 yılında faaliyete geçirilmiş, 2019 yılına gelindiğinde kişiselleşmiş kart uygulamasına geçilmiştir. Bu kart sayesinde yardım alan kişiler kamp içindeki alışverişlerinde kullanılmak üzere aylık ödenen yardım tutarını e-kupon olarak almış ve bu şekilde 747 milyon Türk Lirası sosyal yardım yapılmıştır.

Yine kamp içindeki nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan çocuk sığınmacılara yönelik gerçekleştirilen faaliyetler de öne çıkmakta olup, Kızılay Çocuk Programları Koordinatörlüğü'nün UNICEF işbirliği ile yürüttüğü bu faaliyetlere değinmekte fayda vardır. Zira eğitime destek verilmesi, sosyal uyumun sağlanması ve çocukların hem fiziksel hem psikolojik olarak güçlendirilip korunmasını temel alan çalışmalar oldukça önemlidir. Bu minvalde Kızılay tarafından yürütülen program çerçevesinde faaliyetler, 124 personel ile 16 ilde, 7 Geçici Barınma Merkezi (Kamp), 16 Toplum Merkezi, 3 Mobil Çocuk Dostu Alan, 5 Psiko-Sosyal Destek Takımı (PSD) ve 2 Çocuk ve Gençlik Merkezi olmak üzere toplam 33 Ço-

cuk/Genç Dostu Alanda (33 Aktif) devam etmektedir. Programın başlangıcından itibaren 4.413 gönüllü yetiştirilmiş, 666.862 çocukla 2.888.542 faaliyet gerçekleştirilmiştir. (Suriye İnsani Yardım Operasyonu Raporu, 2021).

Bunların yanı sıra, ilk olarak 2015 yılında Hatay'da kurulan ve sayıları bugün 16'yı bulan Kızılay Toplum Merkezleri'nden de bahsetmekte fayda vardır. Kızılay'ın geçici barınma merkezleri dışında yaşayan sığınmacıları temeline alan merkezlerde, Toplum Temelli Göç Programları yürütülmektedir. Bu programların ana amacı ise bu bireylerin psikolojik ve ekonomik güçlendirilmesi, sosyal uyumlarının sağlanmasıdır. Bu anlamda Toplum Merkezleri'nde uyum eğitimi verilerek sığınmacıların adaptasyon süreci hızlandırılmakta ve Türkiye'deki yasal işleyişle ilgili gerekli bilgilendirmeler yapılmaktadır. Yine dil eğitimi, mesleki eğitim, çocuklar için atölye çalışmaları, vaka takibi gibi birçok faaliyet de yürütülmektedir. Tüm bu çalışmalar kamp dışında sayısı oldukça fazla olan sığınmacılar için büyük bir önem taşımaktadır. Merkezin Eylül 2022 verilerine göre yürütülen faaliyetler ile 2.120.376 kişiye ulaşılmıştır (Kızılay).

Bu denli kapsamlı insani yardım organizasyonlarının gerçekleştirilmesi sırasında elbette türlü zorluklarla da karşılaşmaktadır. Bunun sorunların büyük bir çoğunluğu böyle büyük bir yardım faaliyetinin gerekli yerlere ulaştırılmasında yaşanan lojistik temelli sorunlardır. Zira yardım naklinde kullanılan araçların eksikliği ve gerekli donanımda olmaması, depolama koşullarının yetersizliği yardımın geç ve eksik ulaştırılmasına yol açabilecektir. Yine insani yardım üzerine yapılan bağışlarla insani yardım gerçekleştiren bir dernek için, bağışçıların nezdinde güven duyulması da oldukça önemlidir. Bu anlamda bağışların görüntülenmesi, yapılan bağışların bilgisinin kayıt altında tutulması gibi çeşitli yollarla bu güveni sürdürmek hedeflenmektedir (Dindarık ve Fidan, 2020).

SONUÇ

Herkes, insan onuruna yakışır bir şekilde yaşama hakkına sahiptir. Bu hakkın gereğini yerine getirmek ise sosyal devlet ilkesi gereği devletlerin sorumluluğundadır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumdan dolayı, gün geçtikçe sığınmacı sayısı artmakta olup, özellikle son birkaç yıl içinde komşu ülkelerdeki iç çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye kapasitesinden fazla göç ve sığınmacı hareketi olmuştur. Bunların her türlü ihtiyaçları ve hizmetleri devlet tarafından sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla yürütülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara yaptıkları sosyal yardımların ve verdikleri sosyal hizmetlerin daha etkin ve verimli olabilmesi için hem maddi hem de hukuksal olarak daha çok desteklenmeleri gerekmektedir.

Bu anlamda Türkiye çok uzun yıllardır bu süreci organize etmekte, başta AFAD ve Kızılay olmak üzere tüm ulusal ve uluslararası aktörlerle gerekli iş birliklerini gerçekleştirip projelerini titizlikle yürütmektedir. İsraftan uzak ve amacına hizmet eden her türlü insani yardım bu kişilerin hayatında büyük değişimler yaratmakta ve gelecek adına umutlu olmalarına imkân sağlamaktadır.

Ancak elbette AFAD ve Kızılay'ın da ulusal ve uluslararası iş birlikleri ile yürüttüğü insani yardım çalışmalarının etkinliğinin artırılmasında belli başlı meselelerin temelinden halledilmesi ve faaliyetlerin sağlam temeller üzerine yürütülmesi icap etmektedir. Bu minvalde en büyük sorunu oluşturan dil problemi halen Suriyeli sığınmacıların haklarını kullanmada ve yardımlardan faydalanmada karşısına çıkan en büyük engeldir. Dil probleminin halledilmesi ile üretilen proje ve sistemli yardımlara Suriyeli sığınmacıların erişimi arttırılabilecektir. Görsel yayınların farklı dillere tercüme edilmesi ve kamu kurum ve kuruluşları ile STK'ların sağladıkları hizmetlerin iletişim araçlarıyla, şehir merkezlerinden taşraya dek yayılmış tüm insanlara duyurulması gerekmektedir. Dil probleminin aradan geçen bunca yılda henüz yeterince halledilememiş olması dil eğitimine daha fazla yatırım yapılması, dil eğitiminin toplumun her kesiminden bireylerin erişebildiği, yeterli finansal kaynağa sahip kurslarla yürütülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca değinmek gerekir ki bugün hem Suriyeli sığınmacılar hem de Türkiye vatandaşları için en büyük sorunların başında istihdam sorunu gelmektedir. Suriyeli sığınmacıların ciddi bir çoğunluğunun kayıt dışı çalıştırıldığı bilinen bir gerçek olup, kayıt dışı çalışma olgusu düşük ücretli ve sağlıksız koşullarda çalıştırılmayı, çocuk işçiliğinin artmasını, sosyal güvenceden yoksun ve emek sömürüsü ile çalıştırılmayı doğurmaktadır. Diğer yandan Türk vatandaşları ise düşük ücretle çalışmayı kabul etmek zorunda kalan sığınmacıların piyasayı manipüle ettiğini, işsizliği arttırdığını düşünmekte ve bu durum da sığınmacılara yönelen bir öfkeye dönüşmektedir. AFAD ve Kızılay'ın çalışmaları incelendiğinde faaliyetlerin büyük çoğunluğunun barınma, yiyecek, sağlık gibi temel ve acil insani yardıma odaklı olduğu, sığınmacıların çalışma izni alabilmesi gibi hukuki işlemlerin yürütülmesinde özel birim ve uygulamaların eksik kaldığı görülmektedir. Bu kapsamda yeterli donanımına sahip gönüllü ve çalışanlar eliyle sığınmacılara hukuki destek sağlayacak birimler etkin biçimde faaliyet göstermelidir. Hukuki işlemlerin hallinden sonraki aşamada ise bu kimseler eğitim ve becerilerine göre kayıtlı ve usulüne uygun şekilde istihdam edilebilecektir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye girişlerinde biometrik verileri alınırken meslek ve eğitim bilgilerinin de düzenli bir şekilde kaydedilmesi ve bu kimselerin AFAD ve Kızılay'ın faaliyet ve projelerinde yer almak

üzere bilgi ve deneyimine uygun bir şekilde sürece katılması mümkündür. Bu sayede insan kaynaklarının niteliği açısından, AFAD ve Kızılay bünyesindeki insan kaynaklarının sınırlılığının yardım faaliyetlerinin işleyişini yavaşlatmasının da önüne geçilecektir.

İzahına çalışılan tüm durum ve nedenler göstermektedir ki savaşın hali hazırda devam ediyor olması ve giderek artan Suriyeli sığınmacıların sayısının fazlalığı göz önüne alınarak ülkedeki tüm kurumların, sivil toplum örgütlerinin, merkezi idare ve taşra teşkilatının, en önemlisi ailelerden yola çıkarak tüm toplumun ortak bir bilinç ve farkındalığa sahip olması gerekmektedir. Yaşanan sorunlar çözümlenmediği takdirde bu durum tüm ülkenin refahı için olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Sığınmacılar ve ülke vatandaşlarının karşı karşıya geldiği bir ortam tüm halkı kaos ve nefrete sürüklemekten başka bir sonuç doğurmayacak olup, bu durumun önüne geçmede çalışmaların titizlikle yürütülmesi hayati bir önem arz etmektedir.

AFAD ve Kızılay özelinde ise denilebilir ki; Her iki kurum da tüm dünyaya örnek olacak şekilde, gayretinden hiç eksilmeden ve her yıl daha kapsayıcı şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Artan sığınmacı sayısı karşısında cömert yardımlarından kaçınmayan AFAD ve Kızılay, savaş mağduru olmuş tüm Suriyeli sığınmacılara yardım elini uzatmaktan ve başarılı projeler ile iş birliklerine imza atmaktan geri durmamıştır.

KAYNAKÇA

- AFAD. (2015, 08). *AFAD Dergi*, s. 48.
- AFAD. (2018). *Geçici Barınma Merkezleri Raporu*.
- AFAD. (2020). *Uluslararası İnsani Yardım Raporu*.
- AFAD. (2016). *Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında*.
- AFAD. (2017). *Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar*.
- AFAD. (2022). <https://www.afad.gov.tr/stklar-ile-uluslararası-insani-yardim-protokolu-imzalandi> Adresinden alındı.
- Baş, Yaşar ve Tekin, Rahmi. (2007). *Maraş Vakıfları - Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi*.
- BBC. (2016). http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_suriye_rapor_guardian adresinden alındı.
- BBC. (2016). [https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37946417#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20\(BM\)%2C%20Arap,milyar%20dolar%20a%C5%9Fa%C4%9F%C4%B1%20%C3%A7ekt%C4%9Fini%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1](https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37946417#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20(BM)%2C%20Arap,milyar%20dolar%20a%C5%9Fa%C4%9F%C4%B1%20%C3%A7ekt%C4%9Fini%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1) adresinden alındı.
- Benek, S. (2016). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarih-sel Arka Planı*.
- Cenevre Sözleşmesi. *T.C. Resmi Gazete* 359. (29 Ağustos 1961).
- (Dindarık, N., ve Fidan, Y. (2020) *Türkiye’de Mültecilerin Yaşadıkları Bölgelere Yönelik İnsani Yardım Lojistiği: Kızılay Örneği*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Hassa, Fikret ve Çorabatır, Metin. (2013). *Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler İçin Yaptıkları Çalışmalar İle İlgili Rapor*. İGAM.
- Kalaycı, S. (2014). *Sığınmacıların Korunmasına Yönelik Türk Sivil Toplum Kuruluşları*. İHH.
- KIZILAY. (2021). *Suriye İnsani Yardım Operasyonu Raporu*.
- KIZILAY. <https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/goc-ve-multeci-hizmetleri> adresinden alındı.
- KIZILAY. <https://toplummerkezi.kizilay.org.tr/calismalarimiz> adresinden alındı.
- KOÇAK, Y., ve TERZİ, e. (2012). *Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri Ve Çözüm Önerileri*. KAÜ-İİBF Dergisi
- Mackreath, H., & Sağnıç, S.G. (2017). *Türkiye’de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler*. Yurttaşlık Derneği.
- NGO. (2014). <http://www.ngo.org/ngoinfo/define.html> adresinden alındı.
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), *Suriyelilerin Konakladığı Geçici Barınma Merkezlerindeki Harcama ve Maliyet*

Analizi, Kasım 2013, Ankara.

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2022). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. (2022). <https://www.siviltoplum.gov.tr/> adresinden alındı.
- TDK. (2022). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- TÜRK, G. D. (2016). Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme, *Marmara İletişim Dergisi*, s.145-157.
- Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. *T.C. Resmi Gazete* 22127. (14 Eylül 1994).
- UNHCR.2017.<https://web.archive.org/web/20170316204456/http://www.unhcr.org/turkey/home.php?content=73> adresinden alındı.
- UNICEF. (2019). *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu*.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. *T.C. Resmi Gazete* 6458. (4 Nisan 2013)
- Wikipedia. (2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Bahar%C4%B1. Adresinden alındı.
- YADA. 2015. *Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları Raporu*.
- Yılmaz, M. (tarih yok). *Arap Baharı*. <https://acikders.ankara.edu.tr/> adresinden alındı.

BÖLÜM 12

MİTOLOJİ VE DEVLET: MİTOLOJİK DÜŞÜNCENİN MEŞRULAŞTIRICI İŞLEVİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

İbrahim ARAP¹

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, ibrahim.arap@deu.edu.tr, ORCID:
0000-0001-5890-5927.

GİRİŞ

Günümüzde devletsiz bir toplum düşünülemezdir. Bununla birlikte, devlet başlangıcı ve sonu olmayan bir örgütlenme değildir. Devletsiz toplumdaki devletli topluma geçiş sürecinin nasıl olduğuna dair, devletin doğuşu üzerine çeşitli teoriler/yaklaşımlar ileri sürülmüştür¹.

Devletin oluşum sürecinden sonra varlığını sürdürmesi salt zora dayalı olamayacağından ideolojik unsurlara da ihtiyaç vardır². Erken devletin ve toplumsal yapının meşrulaştırılmasında mitolojik düşünce ideolojik unsurlardan birisidir. Bu nedenle mitolojik düşüncenin incelenmesi devletin doğuşu ve gelişiminin anlaşılması bakımından önemlidir.

İlk eski çağ devletleri, sayıca daha az ve kapitalist formasyona göre daha farklı nitelikte olsa da ideolojik aygıtlara sahiptir (Althusser, 2002: 40). Tarihte bilinen ilk devlet Sümer'dir. Sümer, uygarlığın yalnızca ilk değil aynı zamanda diğer bölgelere yayılan tek kaynağıdır. M.Ö. 5000 dolaylarında çalışan, çalıştıran ve çalışmayı yöneten olarak toplumsal farklılaşma ortaya çıkmaya başlamıştır. Sümer yönetici sınıfının halkı çalıştırmasına ve onlardan toplumsal artı almasına karşın halkın ayaklanmayışın nedenlerinden birisi zor araçlarının yanı sıra ikna araçlarının kullanılmasıdır. İktisadi, sosyal, askeri ve politik bütünleşme ve bağımlılık, dinle sağlanan duygusal ve düşünsel bir bağla birleşmiştir. Zor araçları ile birlikte, halkı belirli davranışları yapmaya gönüllü olarak yönlendiren dinsel ideoloji ile devlet var olmuştur (Şenel, 1982: 43-44).

Althusser (2002: 33, 40, 71) dini kurumları ideolojik aygıtların başında saymaktadır ve baskı aygıtının kamu alanında yer almasına karşın ideolojik aygıtların büyük ölçüde özel alanda bulunduğunu belirtmektedir. Dini ideolojik aygıtların ayinleriyle yönetilen pratiklerde yer alan bireyler düzeni “böyle olduğu ve başka biçimde olmadığı”, “gerçekten iyi ve doğru” olduğu için benimseyerek yöneticiye uymak gerektiğini idrak etmektedir.

Bu çalışmada devletin kökeni değil, sürdürülmesindeki unsurlardan biri olan mitik düşünce incelenmektedir. Mitoloji konusunda çok sayıda akademik çalışma olmakla birlikte erken devletin meşrulaştırılmasında mitolojik düşüncenin işlevi üzerine özellikle Türkçe yazında sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Uygarlık Tarihi ya da Siyasal Düşünceler Tarihi üzerine yapılan kimi çalışmalarda³ yer alan birkaç saptamanın dışında münhasıran bu konuda hazırlanmış bir çalışma Vecihi Timuroğlu'nun

1 Bu konudaki tartışmalar için bkz. (Claessen ve Skalnik, 1993: 23 vd.).

2 Althusser (2002: 47) ideolojiyi, “insanın ya da bir toplumsal grubun zihninde egemen olan fikirler, tasarımlar sistemi” olarak tanımlamaktadır. İdeolojik aygıtlarla ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz. (Althusser, 2002). İdeolojik düşünceler, tabakalı toplumun birlik ve bütünlük içinde tutulmasına yarar. Eşitsizlikçi toplumsal düzenin savunulması ve yeniden üretilmesi amacının ürünüdür (Şenel, 2006: 413-414).

3 Bu konuda Alaeddin Şenel'in Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi ve Siyasal Düşünceler Tarihi yapıtları ile Mehmet Ali Ağaoğulları'nın Kent Devletinden İmparatorluğa

Memleket Siyaset Yönetim Dergisinin 2006 yılı sayısında yer alan “Mito-lojide Devlet Bilgisi” makalesidir. Sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle bu inceleme alana katkı sağlayacak niteliktedir.

Çalışmada ilk olarak mitoloji ve mit kavramları açıklanacak, ikinci bölümde örnek mitlerden hareketle iktidara, yönetime, topluma ilişkin (or-tak) temalar üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise devletsiz toplumd-an devleti topluma geçerken mitolojinin geçirdiği evrim incelenecektir.

1. Mitin ve Mitolojinin Anlamı Üzerine

Mitoloji, mitosların sistemli bir biçimde toplanması ve incelenmesidir (Necatigil, 2002). Mitoloji bir anlamda mitler bilimidir (Erhat, 2003: 65). Mitlerin anlamlarını, bu mitlerin hangi toplumsal örgütlenişlere kaynaklık etmiş olduğunu ya da hangi toplumsal değişikliklerce üretilmiş olduğunu araştıran bir bilim dalıdır. Bir başka ifadeyle mitleri, doğuşlarını ve anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim dalıdır.

Mitoloji ayrıca, bir ulusa, bir dine, bir kültüre ya da uygarlığa ait mit-lerin, efsanelerin bütünü olarak da tanımlanmaktadır. Örneğin Yunan mi-tolojisi Kelt mitolojisi ifadesi bu anlamına yönelik bir kullanımdır.

Mitoloji deyince akla antik Yunan-Roma mitolojisi gelmektedir. Bu hatalıdır. Mitlerin çıkış noktası Mezopotamya, Girit, Fenike ve Mısır'dır. Mit doğuran bölgelere Çin ve Hindistan da eklenebilir (Necatigil, 2002).

Mit (mythos) sözcüğü Yunanca'dan gelmektedir. Türkçeye, öykü, söylen, masal olarak çevrilmiştir. En eski zamanlara ait olan, insan top-luluklarının aktara aktara getirdiği, insanların, dünyanın, tanrıların, ev-renin nasıl ortaya çıktığını anlatan hikayelerdir (Yılmaz, 2000). Genel olarak bütün mitler herhangi bir şeyin (Tanrı, insan, evren, hayvan türü, toplumsal kurum vb.) nasıl var olduğunu anlatır. Ancak kozmogoninin özel bir saygınlığı vardır.

Mitin, sözlü edebiyatın halk masalı, destan gibi türlerinden farkı her zaman çok belirgin değildir. Mitosun masaldan farkı, mitosun gerçekliği ifade ettiğine olan inanç ve bu inançtan kaynaklanan toplumsal işlevleridir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 602). İnsanların sıradan yaşantılarına değin-meyen, insan doğası hakkında sözü olmayan, sorunları çözmeye yardımcı olmayan mit yok olur (Armstrong, 2005).

Birer düşsel yaratı olan mitoslar yalnızca insanların doğa olayları ve yaşamlarının gizleri karşısında korkularını yenip, bunları imgeler yoluyla açıklamalarına yardım etmekle kalmaz aynı zamanda toplumsal yapıyı ve

yapıtı örnek olarak verilebilir. Şenel (1982: 37, 42) sihirsel düşünüşten dinsel düşünüşe geçiş sürecinde sınıflaşma, tabakalaşma, farklılaşman bulunmadığı için siyasal düşünüşün varlığından söz edilemeyeceğini ancak uygar toplumun siyasal düşünüşünün dayandırılacağı unsurların yenitaş çağının dinsel düşünüşünde oluşturulduğunu belirtmektedir.

edimleri yansıtip meşrulaştırma işlevi görür (Ağaoğulları, 1994: 50)⁴. Bu anlamda, bugün devlete ait olan birlik ve uyum duygusunu yeniden inşa etmek eskiden mitolojinin göreviydi (Campbell ve Moyers, 2010).

İnsanoğlu başından beri mitler yaratmıştır. Mitler Neandertal insanı ile başlatılabilir (Armstrong, 2005: 8). Mitlerle düşünen halklar bugün de yaşamaktadır. Mitin halen canlı olduğu toplumlarda mitler uluorta söylenmez, kutsal zamanın bir süresince okunur. Mitik düşüncenin işlev ve yapısı, mitin halen temel görev gördüğü bir toplum içinde kavranabilir (Antik Dünya, 2000: 783).

Mitin işlevi, ritlerin ve insan etkinliklerinin (eğlenme, eğitim, sanat vb.) örnek alabileceklere unsurlar aktarmaktır (Armstrong, 2005). Mitler yalnızca, dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanın kökenini bildirmekle kalmaz, insanı bugünkü durumunu (ölümlü, cinsiyetli, vb.) bütün temel olayları da açıklığa kavuşturur (Antik Dünya, 2000: 783-784). “Anne beni nerde buldunuz” “Anne, ben nerden geldim” mitosun hammaddesini oluşturan temel sorular ve fikirlerdir (Campbell, 1992: 372). Mitler, dünyanın, insanın ve yaşamın doğaüstü bir kökeni ve tarihi olduğunu; bu tarihin anlamlı, değerli ve ibret alınacak olaylarla dolu bulunduğunu ortaya koyar (Antik Dünya, 2000: 784).

İnsan anlam arayışına girmiş bir varlıktır. Bu bağlamda mit dünyayı anlamlandırmaya çalışır. “İnsan olarak özümüz nedir?”, “varlığımızın temel özelliği nedir?” türünden soruları yanıtlamaya çalışır. İnsanoğlunun mantık çerçevesinde açıklayamadığı fikirler ve deneyimler edinme becerisi vardır. Hayal gücü mitolojiyi üretir. Mitler yaşamlarımıza biçim veren evrensel ve aynı zamanda zamanı belirsiz öykülerdir (Armstrong, 2005).

Mitlerin çoğu dindışı alanlarda anlaşılmaz olur. Mitler çoğunlukla bilinmeyenle ilgilidir (Armstrong, 2005). Doğru yorumlanıp anlaşılabilirse mitler bize bu dünyada ve diğer dünyaya ilişkin uygun ruhsal (psikolojik) duruş getirir. Mit, insanın içinde yaşadığı sorunlu durumla baş edebilmesine yardım eder (Armstrong, 2005). Atalarımız çevresel koşullara, komşularına ve geleneklerine karşı tutumlarını açıklayabilmek için mitler üretmiştir. Açıklanamaz olanı anlatıp açıklamıştır mit (Yılmaz, 2000: v). İnanırmış ve bu inanışın gerektirdiği davranışları belirleyip kurumsallaştırmıştır. İnsanlararası (bu ve öteki dünya arası) ilişkileri düzene koymuştur.

Toplumların örgütlenişi ve sürekliliği açısından mite inanış işlevsel ve kendiliğinden olduğu ölçüde mit de var oluşunu sürdürmüştür. Top-

4 Durkheim’a göre (2010) “Tanrılar, toplumun simgesel anlatımından başka bir şey değildir”. Yeni toplumsal koşulların oluşturduğu yeni yaşam biçimi tanrılara olan ihtiyacı ortadan kaldırarak mitolojik açıklamalar yerini rasyonel düşünceye bıraktı. İlk filozoflar toplumsal ve siyasal sorunlarla değil kosmosa (evrene) ilişkin sorunlara yanıt arama yolunda sistemli çabalara giriştiler. Kosmosun yönetici gücü olarak tanrıları bırakıp doğa yasalarını öne çıkardılar (Ağaoğulları, 1994: 50-51).

lumların değerleri ya da düzenleri iç ya da dış unsurlarla değiştiğinde mit ölmüştür. Anlatılan doğru değil demek bir başka anlatı doğru demektir. Doğru olmayan bu anlatılara mitos denmektedir (Yılmaz, 2000).

Mitler ve ona bağlı ritler bu mitlere inanmış toplumları anlamak ve açıklamaya yaramaktadır. Mitoloji belirli bir toplumun temel hakikatleridir. Mitler toplumsal örgütlenmeyi ya da günlük ritüeli destekler. İlkeleri inceleyenler, “mit aracılığıyla işleyen, mit içinde işleyen bir düşünce biçiminin dipdiri ussallığını –bizimkinden başka ama kusursuz bir ussallığı keşfe”tmişlerdir (Antik Dünya, 2000: 796).

Mit, ait olduğu toplumda vazgeçilmez bir işlev yerine getirir. Gündelik yaşamın pratiğini belirler, ahlak kurallarını belirler. Mitolojik törenler topluluk üyeleri arasında duygu, düşünce ve davranış birliği yaratmaya yarar (Şenel, 1982: 32). Mitoloji ilkel toplumların kilit taşıdır, her kültürel fenomenin toplumsal örgütlenme biçiminin izlerini taşır. Cassier’in (1984: 49-50) deyimiyle, “sanat bize sezginin; bilim, düşüncenin; din ve söylene ise, duygunun birliğini verir”. Bir kabilenin erkekleri çatışmaya gittikleri zaman, geri kalan kadınlar ritüelik danslarla onlara yardım etmeye çalıştığına, aslında olan “özdeşim” ya da “duygudaşlık” bağı kurmaktadır.

Anlatının görünüşteki mantıksızlığı kendine özgü mantığının göstergesidir. Mitoloji geleneğin kendisidir. Sözcüklerin ötesinde haberleşmeyi olanaklı kılan simgesel dizgedir (Antik Dünya, 2000: 797). Toplumun tarihsel bilinçaltıdır (Campbell ve Moyers, 2010).

Yunan mitos kahramanlarının mucizeleri edebiyat içinde incelenirken ibrani kahramanlar (Nuh ve diğerleri) gerçek tarih olarak kabul edilmektedir. Köken aynıdır, eski Mezopotamya’dır. Hint Avrupa dil ailesinin varlığının keşfi (sınıflandırması) İzlanda’dan Hindistan’a uzanan bir sürekliliği açığa çıkartmıştır. Yalnızca diller değil, uygarlıklar, dinler, mitolojiler de karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma zaman içinde mitosların değiştiğini ortaya koymaktadır, bir mitolojide erdem olan bir diğerinde kötü, cennet olan diğerinde cehennem olmuştur (Campbell, 1992: 17-27).

Mitolojik gelenekleri geliştiren ve yaşatanlar şamanlar, bilgeler, peygamberler ve kahinlerdir (Campbell, 1992: 66). Mitoloji yaşama anlam veren imgelerin örgütlenişidir. Bu anlama hem düşünce yoluyla hem de deneyim yoluyla ulaşılmaya çalışılır. Düşünce mitolojiyi bilime yaklaştırır, deneyim sanata (Campbell, 1992: 182).

Necatigil’e göre (2002: 7-9), mitoloji dille, şiirle ikiz kardeştir⁵. Mitoslar; “taşdıkları sezgi gücü, yer yer insan yaradılışındaki zaaf ve tutkuları, çağlar üstü bir kesinliğe, çok yönlü bir kullanım imkânına bağlanmış olmalarıyla

5 Yunanca sözcükler Türkçeye (Fransızcadan geçen bir alışkanlıkla) hep Latince söyleniş ve yazılışlarıyla geçmektedir.

mitoslar, bugünde sanatın yararlandığı bir ilham ve kültür kaynağıdır”.

Homeros’la başlayarak sanatçılar mitosunu kendilerine tükenmez bir esin kaynağı olarak kullanmışlardır (Erhat, 2003: 6). Mitoslar, sanatın yararlandığı bir esin ve kültür kaynağıdır. Yunan ve Latin mitolojisini bilmek, Batıyı, Batı sanat ve edebiyatını⁶, Tanzimat’tan bu yana bu mitosların Türk edebiyatındaki yansıma ve görüntülerini anlamak için gereklidir (Necatigil, 2002: 14)⁷. Batı şiiri mitolojiden kopmamıştır. Bütün batı şiirinde, şairlerinde mitos imajlarına rastlanmaktadır. Menkıbenameler, dervişlerin hayatları hatta modern şiirde örnekler bulunmaktadır. Batı’da Hristiyan mitoslarından ya da Yunan mitoslarından yararlanılmaktadır (Necatigil, 2002).

Mitoloji kelimesinin bütün ilkçağ mitoslarından önce akla Yunan ve Latin öykülerini getirmesi, Yunan ve Latin mitolojilerinin yüzyıllardır Avrupa sanat ve edebiyatını sürekli beslemesinden kaynaklanmaktadır (Necatigil, 2002). Mitolojik temalar edebiyatta sıklıkla ve bilinçli bir şekilde işlenmektedir.

Bu kısımda son olarak Psikoloji ve Mit ilişkisi üzerinde durulacaktır. Freud ve Jung mitin mantığının, modern zamanlarda da canlı kaldığını göstermişlerdir (Campbell, 2000: 14). Freud (1998), insanı anlayabilmek ve anlatabilmek için klasik mitolojiden yararlanmıştır, eski mitlere yeni yorumlar getirmiştir (Armstrong, 2005: 13). Freud mitleri insanların bilinçaltı arzu, korku ve iç çatışmalarının bir uzantısı olarak değerlendirmektedir. Mitosların simgesel yanını ön plana çıkararak yeni bir yorum getirmiştir. Mitoslarda “psikolojik çatışmaların” ifadeleri aranmaktaydı (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 603). Freud, mitolojinin “hasta yatağı başında, tıpkı sıradan bir hastasının başucunda takındığı tutum ve duygularla durdu. O, burada şaşırtıcı ya da huzur bozucu şeylerle karşılaşmadı” (Cassier, 1984: 42). Freud’un kuramında mitolojiden yararlanmasına bir örnek verilebilir. Düş kuramını açıklarken manzaraların cinsel organı temsil etmede kullanılmasını mitolojiye dayandırmaktadır: “ ‘Toprak Ana’nın eski çağ insanların kavramlarında ve kültürlerinde oynadığı rolü ve de onların tarıma ilişkin görüşlerini bu simgeleştirmenin nasıl belirlediğini mitolojiden öğrenebilirsiniz” demektedir (Freud, 1998: 174). Aynı biçimde, Kral Oidipus mitinden hareketle Oidipus kompleksini açıklamaktadır (Freud, 1998: 329-337).

Kısaca mit kişisellikten çıkartılmış düştür (Campbell, 2000: 30). Bu yönüyle kolektif bilinçaltıdır. Mitte belirtilen sorunlar ve çözümler bütün

6 “Avrupalı millet evvela bütün Yunan ve Latin’in belli başlı eserlerini, kendi diline nakledendir” (aktaran Necatigil, 2002).

7 Modern Türkiye’de Nurullah Ataç 1933’de Mitoloji Sözlüğü çıkarmıştır. Azra Erhat’ın Mitoloji Sözlüğü 1972 tarihlidir. Cevat Şakir (Halikarnas balıkçısı) 1955’de Anadolu Efsanelerini yazmıştır. Teyfik Fikret, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Behçet Necatigil mitolojiden yararlanmaktadır (Necatigil, 2002).

insanlık için dolaysızca geçerlidir (Campbell, 2000: 30). Cennet, cehennem, Olympos ve diğer tanrılar psikanaliz tarafından bilinçaltının simgeleri olarak yorumlanmaktadır (Campbell, 2000: 295). Çağdaş psikanaliz der ki; metafizik alan= bilinçaltı.

Mitoloji, psikologun elinde başarılı biçimde yorumlanırsa, insanın derinliklerine nüfuz edilmesini sağlayabilir. İnsanın gizeminin aydınlatılmasına katkı sağlar. Bununla birlikte mitlerin tam olarak psikologlarca okunamayacağını bilmek gerekir.

2. Mitolojide Ortak Temalar

Yukarıda da değinildiği gibi mitler toplumsal yapıyı ve eylemleri yansıtır, meşrulaştırma işlevi görür. Karşılaştırmalı çalışmalar tüm dünyada devletlerin yapı, işleyiş ve evrimlerinin belirgin benzerlikler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Claessen ve Skalnik, 1993:6). Bu bağlamda Mezopotamya uygarlığının dinsel düşüncesini, Mezopotamya mitoslarından izlenebilmekte ve bu düşüncesinin somut ürünleri, toplumsal işlevleri görülebilmektedir. Mitosların çağımızın ideolojilerine benzer işlevleri olduğu tespit edilebilmektedir (Şenel, 2006: 413).

Mitlerdeki evrensel temaları, toplumsal yaşama ve devlete dair ne tür bilgiler içerdiğini göstermek açısından bazı mitleri incelemek yararlı olacaktır. Kimi temaların farklı toplumlarda aşağı yukarı aynı biçimde kullanıldığı görülmektedir (Fiske, 2010: 163-164, 174)⁸. En önemli temalardan birisi yaratılıştır, kökendir. Bu anlamda yaratılış mitleri eski çağlarda meşrulaştırma işlevinde önemli rol üstlenmiştir. Aşağıdaki kısımda Babil yaratılış miti ve Gılgamış destanı incelenmektedir.

2.1. Babil Yaratılış Miti⁹

Yaratılış, evrenin yoktan var edildiği inancıdır. Evren hiçlikten, boşluktan var edilmiştir. En ilkelinden en gelişmişine topluluklar bunu tasarlamıştır. Bu inanç yaratıcı bir tanrının varlığına inanmayı gerektirir. Yine de tanrı tasarımı olmaksızın evrenin, insanın hatta tanrıların varoluşu da yaratılış olarak adlandırılabilir. Tanrı, insan ve evrenin doğumu (nasıl oluştu) bilim öncesi dönemde kozmogoni, antropogoni, teogoni gibi mitolojik alanın sınırları içindeydi (Hançerlioğlu, 2000: 377).

Yaratılış konusunda bilinen eski mitlerden birisi de Enuma Eliš'tir.

8 Örneğin Gılgamış Destanının bu kadar yaygınlaşmasını Bottero (2013: 49) "kültür farklarını aşarak, daha derin olanı, yani insanların zihninde ve gönlünde ortak olan şeyi etkileyerek bir anda uyandırdığı 'evrensel' ilginin göstergesi" olarak değerlendirmektedir.

9 Mitos, Babil İmparatorluğundan sonra oluşan Asur egemenliği döneminde, Asur Yaratılış Mitosu olarak ortaya çıkmıştır (Şenel, 2006: 415). İskandinav Edda Öyküsü ile Babil yaratılış miti birbirine çok benzerdir (Campbell, 2000: 330). Türklerin yaratılış mitosu Şaman dininden olan Altay Türklerinde görülmektedir. Alp Er Tunga Destanında İnsanın Yaratılışı şöyledir: Tanrı Kara-Han, kendisine benzer bir insan yarattı ve ona Kişi dedi. Kişi itaatsizdi ve kovuldu (Necatigil, 2002).

Mitin başlangıç sözcükleri mite ad olarak verilmiştir. “Gökyüzünde” ya da “bir zamanlar gökyüzünde” biçiminde dilimize aktarılmaktadır. Yaklaşık yazım tarihi M.Ö. ikinci binyılın ilk yarısıdır (Armstrong, 2005; Çığ, 2014: 39). Enuma Eliş, tanrıların nasıl ortaya çıktıklarını gösteren tanrı doğumla, ilk tanrısal anababa Apsu ile Tiamat ve oğulları Mummu’dan başka hiçbir şeyin bulunmadığı zamanlarla, başlar. Apsu tatlı suyu, Tiamat da tuzlu suyu temsil etmektedir. Henüz ne yer, ne de gök vardır (Hedidel, 2000:12-13). Tanrı doğumsal mit yalnızca metafizik bir içeriğe sahip olmayıp aynı zamanda sulu toprak birikimlerinin üstüne kurulmuş alüvyonlu bir bölge olan Mezopotamya ile ilgili düşünceler içermektedir. Mit, eski tarım toplumunu terk ederek askeri olarak kendini kanıtlamış Mezopotamya şehir devletlerinin evrimini yansıtmaktadır (Armstrong, 2005).

Babil mitinde, ilk insanın yaratılış nedeni; tanrılara hizmet etmesi ve ekmekleri için onlar yerine çalışmasıdır. Babil yorumundan bin yıl önce Sümer şiirinde¹⁰ Babil yorumundaki gibi kilden biçimlenen insanın yaratılış amacı, tanrılar için emek harcamaktır (Kramer, 1999: 132).

Enuma Eliş yeni yıl şölenlerinde okunurdu. Erkek tanrıların evreni yöneten ana tanrıça Tiamat’a karşı yaptıkları başarılı isyanı anlatmaktadır. Tanrılar ittifak yapıp Marduk’u lider olarak seçerler. Tiamat öldürülür. Cesedinden yer ve gök yaratılır. (Antik Dünya, 2000: 587). Marduk yenilen tanrıların liderinin (Kingu’nun) kanıyla bir avuç toprağı (yeri-ana tanrıçanın bir parçasını) karıştırarak ilk insanı yaratır. Böylece insanlıkla doğal dünyanın aynı tanrısal varlıktan yapıldıklarını göstermiş olmaktadır (Fromm, 1992; Armstrong, 2005)¹¹.

İnsanın yaratılmasıyla tamamlanan süreçte kargaşadan (kaos) evrensel düzen doğar ve bu düzen artık tüm zamanlar boyunca korunacaktır. Nitekim Babil yaratılış destanı, “Marduk’un sözü öncesiz ve sonrasızdır; buyruğı değişmez; onun ağzından çıkanları hiçbir tanrı değiştiremez” demektedir (Cassier, 1984: 198).

Enuma Eliş’te Tiamat’a karşı kullanılan ağ, ilk tanrı olan Tiamat’ın mit içinde vahşi bir varlık, yani onunla çarpışan tanrıdan farklı bir seviyede bulunan bir varlık olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Tiamat yasal ve egemen tanrı Marduk karşısında vahşi bir hayvan olarak görüldüğünden benzer durumlarda kullanılan silahlarla ya kovulmalı ya

10 Sümer yaratılış mitinde evrende ilk olarak Tanrıça Nammu (Su) vardı. Tanrılar çoğalınca işlerinden çokluğundan yakınıyorlar. Bütün tanrıları var eden Deniz Tanrıçası Nammu Bilgelik tanrısından Tanrılara hizmet edecek bir yaratık yapmasını istiyor. Oda kilden insan şekli yapıyor (Çığ, 1995: 36). Ayrıca bkz. (Antik Dünya, 2000: 582-583; Kramer, 1999: 66-142; Campbell, 2000: 320-322).

11 Mitin bir versiyonunda ele geçirilen tutsak, yenilmiş tanrıların çalıştırılması yerine, onlar yerine çalıştırılıp, tanrıları besleyip, ayak işlerini görecektir olan kendilerine benzeyen insan yaratılır. Tanrıça Ninma kafasına tanrının imgesini düşürür, elini daldırıp suların dibinden çıkardığı bir avuç çamurdan insanı (İbranicede adam insan demektir) yapar (Şenel, 2006: 417).

da öldürülmelidir. Enuma Eliş'teki temel olay, yasayla yönetilen, iktidarın hakedenlerin elinde olduğu bir toplum ile aksine yasa dışılığın ve kötülüğün hakim olduğu karışık bir toplum arasındaki zıtlıktır. En eski tanrısal iktidarı elinde bulunduran Tiamat, işler tersine dönünce, yasadışı, daha doğru bir ifadeyle yasa öncesi dünyanın temsilcisi haline gelmiştir. Zaferin bir başka etkisi de, önceki tanrı kuşaklarının temsilcisinin, mitte öldürülmesi ve cesedinin parçalanmasıyla somutlaşan siyasal iktidarsızlık konumuna hapsedilmesidir (Antik Dünya, 2000: 585).

Tanrılar Marduk'u söylevli bir törenle tahta oturtturarak ona evrenin bütünü üzerinde krallık vermişlerdir. Marduk tanrılar tarafından kendine verilen egemenliği kabul ederek (Heidel, 2000: 19) baştanrı olarak yeri ve göğü yönetmeye başlayacaktır. Ancak Marduk baştanrı olabilmek için bir sınavı başarmak zorundadır. Önemsiz ve hatta anlamsız gibi görünen bu sınav aslında mitin anlaşılmasında anahtar durumdadır. Mitte sınav şöyle anlatılmaktadır (Fromm, 1992: 245);

“Ve sonra bir kıyafet koydular ortaya;

Marduk'a şöyle dediler:

Gerçekten, efendimiz, bütün Tanrılar arasında en yüce kadere siz sahipsiniz. Yok olmayı ve var olmayı emredin ve emriniz gerçekleşsin !

Kelimelerinizle bu kıyafeti yok edin;

Ve bir daha emredin ve kıyafet yine eski haline dönüşsün!

Ve ağzı ile emri verdi,

Kıyafet hemen oracıkta yok oldu.

Ve bir daha emretti,

Kıyafet yine eski haline döndü.

Babaları olan Tanrılar, onun kelimelerinin gücünü gördüklerinde,

Sevindiler, ona saygı gösterdiler ve şöyle dediler:

Marduk artık Kralımızdır”

Babil yaratılış mitinde anaerkil ve ataerkil ilkelerin çatıştığı görülmektedir. Kadınlar doğal yaratma gücü nedeniyle erkeklere üstündür, doğurgandır ve yaratıcı güçle aynı anlama gelmektedir. Hamilelik ve doğum, bereketin ve doğurganlığın sembolleridir¹². Erkek annesini yenebilmek için, yaratabilme gücüne sahip olduğunu göstermek zorundadır. Bedeni ile bunu yapamayacağından çözüm; ağzı, sözü ve düşüncesi ile üretken olmaktır.

12 Yukarıda da vurgulandığı gibi Durkheim'a göre (2010) “Tanrılar, toplumun simgesel anlatımından başka bir şey değildir.” Bu bağlamda mitlerin sembol diliyle incelenmesinden önemli bilgilere ulaşılabilmektedir.

Marduk, doğurgan-üretken olduğunu ispatladığı an Tiamat'ı tam anlamıyla yenmiş sayılacaktır. Bu sınav kadın-erkek arasındaki karşıtlığı ortaya koymaktadır. İki cins arasındaki çatışmaya atıf vardır. Marduk'un galip gelmesiyle erkek egemenliği ispatlanmış ve kadın doğurganlığının değeri gözden düşmüştür (Fromm, 1992: 247; Campbell ve Moyers, 2010: 221).

Kutsal Kitap Babil mitinin “bittiği yerden devam etmektedir”. Anaerkiil düzenden iz kalmamıştır artık. Tanrı evreni, bir tek sözülle yaratmıştır. “Kadının erkeği doğurması gibi çok doğal bir olay bile, tersine dönmüştür; Havva, Adem'in bir kaburgasından yaratılmıştır. Athena da Zeus'un kafasından çıkmıştır” (Fromm, 1992: 247-248).

Mitler yaratılmış dünyadaki çelişkinin görüldüğü gibi olmadığını sergilemekten usanmaz. Katledilen ve parçalanan Tiamat işe yaramaya devam eder. Burada mitin temel paradoksu yatmaktadır. Yaşam bir yandan acılarla doludur – ve mit acıyı reddetmez- diğer yandan bu acı dolayımında asıl huzuru da sergiler (Campbell, 2000: 319).

Enuma Eliş örneğinde de görüleceği üzere mitler, dolaylı biçimde toplumsal düzeni, düzendeki farklılaşmayı, soylular ve diğerleri farklılığını, içermektedir (Ağaoğulları, 1994: 55).

2.2. Gılgamış Destanı

Sümer kent devletlerinde, görülen bir dizi gelişme, eşitsizlikçi ilişkileri derinleştirmiş, siyasal farklılaşma, yani yöneten-yönetilen ilişkisi kişisel olmaktan çıkıp kurumlaşmıştır. Sümer yöneticileri (din adamları) eşitsizlikçi ekonomik, toplumsal, siyasal düzeni destekleyen bir dinsel ideoloji üretmiştir. Böylelikle devletin zor aygıtlarıyla bir arada tutmaya çalıştığı toplumda birlik duygusu ve ortak kimlik yaratılarak eşitsizliğin yeniden üretimi sağlanmıştır. Bir başka anlatımla yöneten kesimler yönetilenleri, ideolojinin gücüyle de düzen içinde tutmuştur (Şenel, 2006: 367). Dinsel ideolojinin unsurlarının başlıcası “Kahraman” yöneticilere ilişkin destanlardır.

Gılgamış Destanı, tarihin bilinen en eski yazılı destanıdır. Uruk kralı Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arayışının¹³ öyküsünün anlatıldığı destan en eski medeniyetlerin yaşayışları hakkında bilgi vermektedir. Destanın versiyonları bulunmakla birlikte, bir kısmının tarihi olayları içerdiği söylenebilir (Bottero, 2013: 28; Çığ, 2014: 38).

Sümer Hükümdarları (III. Ur dönemi) meşruiyetlerini daha bir pekiştirmek ve övünmek için Gılgamış'tan yararlanmışlardır. Onu açıkça örnek ve koruyucu görmekteydiler. Onun soyundan geldiklerini, yani tanrı kökenli olduklarını söylemekteydiler (Bottero, 2013: 26). Destan “yenilmez yüce ruhlu, güçlü ve soylu bir kral” diye anlatılan Gılgamış'ı

13 Fiziksel ölümsüzlük olasılığı insanı halen cezbetmektedir (Campbell, 2000).

yücelterek (Bottero, 2013: 28) mevcut Krallık düzeninin ve baştaki Kralın yaptıklarının içselleştirilmesine hizmet etmiştir. “Egemen sınıfların ilk ortakları da tanrılar olmuştur. Bu, egemen sınıfların, soylarını bir kutsala bağlamaları ilkesine dayanır.” İlk “Tanrı Kral”, Sümer’de bulunan Uruk Kenti Kralı Enmerkar’dır Tanrısallaşma tanrıya karşı gelinemeyeceğinden egemenliği perçinlemektedir (Timuroğlu, 2006: 1, 4-5).

Campbell (2000), Kahramanın Sonsuz Yolculuğu çalışmasında, mitlerde Kahramanı inceler. Bu bağlamda Kahramanın yaşadıklarını, sıradan bireyin kahramana nasıl dönüştüğünü (bir başka anlatımla yolcuğunu) üç alt başlıkta ele almaktadır: Yola çıkış, erginlenme ve (eve) dönüş. Bu bağlamda maceraya çağırışı alan Kahraman maceradan kaçmaya çalışsa da bunu başaramaz ve sınavdan önce yeniden doğuşunun sağlanması için inzivaya çekilir. Mitolojide inziva için gerekli olan yutulma eylemi “balinanın karnı” türünden alegorik bir anlatıma sahiptir. Kahramanın yeniden doğmak üzere inzivaya girmesi yaşamı yenilemekte, yaşamı merkeze almak anlamındadır.

İskandinav mitolojisinde Kurdu ayıyı yutması, Kurdu güneşi yutması ve buna bağlı dünyanın sonu mitosunu (Campbell, 1992: 301-309)¹⁴ bulunmaktadır. Bering boğazı Eskimoları Kahraman Kuzgun’un bir balına tarafından yutulduğuna dair bir öykü anlatmaktadır. İrlandalı Kahraman Finn MacCool’ü, Kelt efsanelerinden birinde, pesit adlı bir canavar yutmuştur. Polinezyalı Mau’yi büyükannesi yutmuştur. Kuzey Amerika yerlilerinden Karaayak kabilesinin bir öyküsünde; Kut-oyis hortuma yakalanarak, büyük bir balığın ağzına sürüklenmiş, emici balığın karnına girmiştir. Yunan mitolojisinde baba Kronos Zeus dışındaki bütün tanrıları yutmuştur (Campbell, 1992: 108). Yahudi mitolojisinde Yunus’u büyük bir balık yutmuştur (<https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/>).

Ermeni mitolojisinde yüce tanrı Vahakn, güneşi yutmak isteyen canavarları yener. Tuvaların mitinde Celbegen isimli mitolojik yaratık tarafından yutulan Kahraman bu yutulup çıkarılmadan sonra yeni özellikler kazanır, yeni bir statüye geçmiştir. Yutup çıkarma masal ve mitlerde arındırma işlevini yerine yetirir. Kahramanı yeni bir göreve hazırlamış olur (Bayat, 2009).

“Doğa bile, sürekli bir yeniden doğuş gereksinmesi içindedir...yaşayabilmek için, ölmek zorundadır. Attis, Adonis, Osiris’e ilişkin kültürler, bu temel ve yokedilemez inanca tanıklık ederler.” (Cassier, 1984: 51).

3. Mitolojinin Evrimi

İlk insandan başlayarak mitin üç evrim geçirdiği söylenebilir; 1- Avcı toplumların mitolojisi 2- Tarım toplumunun mitolojisi (İlkel bitki yetiştiriciler) 3- Hiyerarşik şehir devletlerinin mitolojisi

14 Neolitiğin paleolitik yaşam biçimine zaferinin mitolojiye yansımaları olarak yorumlanmaktadır.

Avcı toplumların mitolojisine (Paleolitik Çağ M.Ö. 20000-8000) ait yazılı mit yoktur. Biyolojik evrimin tamamlandığı dönemdir. Dönemin mitleri mağara resimleri ve okuryazar kültürlerin mitolojilerinde bölük pörçük yaşamaktadır. İlk mitler avcıya avın nasıl öldürüleceğini değil, avı öldürdükten sonraki karmaşık duygular ile mücadele etmesine yaramaktaydı. Logos avın etkili olması ile ilgilidir ve mitos ile logos farklı yararlar içermektedir (Armstrong, 2005).

Avcı mitleri ile tarımcı toplulukların (tarım toplumlarının mitolojisi - Neolitik Çağ M.Ö. 8000-4000) mitlerinde farklılaşma hemen görülür (Campbell, 1992: 260). Neolitik dönemin başlangıcında kadının rolü toplumsal ve simgesel olarak önem kazanmıştır. Avcılık döneminde kabilenin beslenmesinde temel katkı erkekten gelmektedir. Tarım toplumunun başlangıcında kadının ekonomik katkısı önemlidir (Armstrong, 2005). Kadın heykelleri verimli kadınla dünya arasındaki bağıntıyı gösterir; yaşam veren, besleyen, koruyandır.

Özellikle avcı toplumla tarım toplumu (iki dünya) arasındaki zıtlık rahip ve şamanın karşılaştırması ile görülmektedir. Şaman bireyseldir. Topluluk temeline dayanan bitki yetiştirici toplumda işlevi kalmamıştır (Campbell, 1992: 249; Şenel, 2006: 408). “Tarımcı toplumların toplumsal örgütlerinin ahlak düzenlerinin törenlerinin ve mitolojilerinin en büyük endişesi bireyciliğin görünümünü bastırmak olmuştur”. Tarım toplumunda Şamanlar şarlatan gibi görünür. Bununla birlikte ruhsal kalıtımımızda paleolitik av döneminden kalma izler az ya da çok bulunmaktadır (Campbell, 1992: 270; Campbell ve Moyers, 2010). Neolitik tarım devrimi ruhsal uyanışa yol açmıştır. Ruhsal dünyayı dolayısıyla mitleri etkilemiştir. Avlanma yerine tarım kutsal bir faaliyet sayılmıştır. Toprağın gücü tükenmesin diye kuttörenler uydurulmuştur. İnsanlar bile adak olarak adanmıştır; hiçbir şey karşılıksız değildir; almak için vermek gerekir. En erken yaratılış mitlerinde ilk insanların bitkiler gibi topraktan türedikleri anlatılmaktadır. Ölümü anlamlandırmak, kabul edilir kılmak simgesel¹⁵ olarak doğa olayları konu edilmiştir. Toprak ölür ve yeniden canlanır, yaşamla ölüm bağlantılıdır. Ölümle yüzleşmek bir anlamda budanmadır. “Mitler, ölümlü olduklarını kabul etmeye, bir sonraki evreye geçmeye ve değişip büyüme yürekliliğini göstermeye yardımcı” olmuştur (Armstrong, 2005: 42). Av mitolojisinin çocuksu ruhu kaybolmuş, temel eksen olan doğum-ölüm yerine cinsiyet ve cinayet almıştır. Cinsler arasında süre giden savaş mitolojilere yansımıştır. Mitos dönüşümlerini harekete geçiren nedenler, hayvan, bitki, şamanın transı olduğu kadar cinslerin karşılıklı ilişkisinde aranmalıdır (Campbell, 1992; Armstrong, 2005).

Kentlerin kurulmaya başlanmasıyla birlikte mitoloji (Kentsel Mitoloji

15 Simgelerin insan düşünüşündeki etkisi üzerine bkz. (Şenel, 2006: 14, 103-108). Şenel paleolitik ilkel toplulukların nüfus darboğazını aşmak için simgeleri gebe gösterme ya da

-M.Ö. 4000-M.Ö. 800) kent yaşamını yüceltmıştır. Büyük dönüşüm bir yandan özgürlük diğer yandan korku getirmişti. Kent hızlı gelişen ama hızlı yok olandı. Savaşlar, kıyımlar nedeniyle kuşku ve umut vardı mitlerde. Kent mitleri düzen ve kargaşa arasındaki çelişkiye odaklanmıştır. Tapınaklar dağın yerini almıştır. Bu bağlamda her yeni çağ, insanlık ve kutsallıkla ilgili düşünceleri değiştirmiştir (Armstrong, 2005: 46).

Neolitik dönemde oluşan Toprak Ana ve Gök Baba simgeleri zamanla eşitsizlikçi ilişkileri meşrulaştırmada kullanılmıştır. Tanrıların özelliklerine bakıldığında çalışmamaları ve buna karşılık tebaalarını çalıştırmaları ve yönetmeleri, emir vermeleri, gerektiğinde cezalandırmalarıdır. Bir başka anlatımla, yöneten-yönetilen arasındaki eşitsizlikçi ilişki tanrı-insan ilişkisine model olarak (Şenel, 2006: 406-407) ilkinin yeniden üretimine destek sağlamıştır. Enuma Eliş mitinde yer alan insanın yaratılışına ilişkin sözler bu saptamayı desteklemektedir: “İnsan soyu korkulu bir saygıyla dursun tanrımızın karşısında”; “(Onun üstüne) yıkılacak tanrıların hizmeti, (tanrılar) dinlenebilsinler diye”; “Uygun değildi bu iş (insanın) anlama yetisine”; “Çobanlık yapsın (kendi yaratıkları) insan türüne”; “Öğretsin insan soyuna kendisinden korkmayı” (Heidel, 2000: 70-77).

Kent yaşamı mitolojiyi değiştirmişti. Eski mitler giderek insanları ruhani aleme yöneltemiyordu. Tanrılar insanlardan uzaklaşıyor, insanlığın içine düştüğü duruma kayıtsız görünüyordu. Manevi bir boşluk vardı. Bu durum bir dönüşüme yol açmıştır. Bundan sonra dinlerin başlangıcına tanık oluyoruz. Çin’de Konfüçyüsçülük (M.Ö. 551-479) ile Taoculuk, Hindistan’da Budizm (Buddha M.Ö. 563-483) ve Hinduizm, Ortadoğu’da tektanrıcılık, Eski Yunan’da rasyonalizm ortaya çıkmıştır¹⁶.

Bu geçiş döneminde siyasal, toplumsal ve ekonomik çalkantılar vardır. Mitoloji yeniden değişmeye başlamıştır. Her akım mitolojiye karşı farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Kimi mitosu hoş karşılamıyor; kimi liberal davranıyor, karışmıyordu. Yeniden kurgulanması gerekli olsa bile öyküler gerekliydi. Daha ileri din sistemlerinde bile insanların mitolojisiz yapamadıkları anlaşıldı, yasaklanan mitler biçim değiştirip geri dönmüştür (Campbell, 1992; Armstrong, 2005).

Eski Yunan’da logos itici güçtür. Başlangıçta evrendoğumsal mitler akılcı bir temele dayandırılmaya çalışılmıştır. Antik çağ bilginleri, mitosun uydurduğu eposun dile getirdiği tanrı masallarını hor görür, evreni ve insanı anlatmakta yalan ve zararlı olduğunu belirtmiştir. Herodot mitosa “tarih değeri olmayan güvenilir söylenti” demektedir. Platon, mitosu gerçeklerle ilişkisiz, uydurma, boş ve hatta gülünç masal diye tanımlamaktadır (aktaran Erhat, 2003). Ona göre gerçek kavrayış mantıklı, akılcı

simgelerin sayısını artırma yoluna gittiğini belirtmektedir (Şenel, 2006: 107).

¹⁶ Hellenistik dönemde efsaneleri toplama ve derleme işine girilir (Armstrong, 2000).

söylemle sağlanabilirdi (Armstrong, 2005). Aristo’da eski mitleri anlaşılmaz, saçma bulurdu. Anlamli olarak görmüyordu. Felsefe mitos ile logos arasında uçuruma yol açmıştır. Greklerin logosu mitosa karşı çıkıyordu. Ancak Grekler tanrılara kurban vermeyi sürdürmüştür (Armstrong, 2005: 70). Bu bağlamda mitolojik düşünceden felsefi düşünüşe geçiş bir kopuş biçiminde değil, bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bir anlamda “mitosun naipliğinden felsefi mantığın hükümdarlığına geçiş, ...mitosun bir mantığı olduğu”nun kanıtıdır (Ağaoğulları, 1994: 51)¹⁷. Cassier’de (1984: 29) “ilkel düşüncenin yapısı bize garip ve çatışkılı gibi görünebilir. Ama, o hiçbir zaman belirli bir mantıksal yapıdan yoksun değildir” demektedir.

Mitolojinin belirli geçiş dönemlerinde (entelektüel, manevi, toplumsal devrimlerde) gözden geçirildiği görülmektedir. Eski mitler yeni siyasal gerçeklikle örtüşmediğinde ya ortadan kalkmakta masala dönmekte ya da bazı kesitler atılıp yenisi eklenmektedir. Bu değişim mitin meşrulaştırıcı işlevinin bir göstergesidir.

16. yüzyıl klasik mitolojinin ölümü olarak değerlendirilmektedir. Çağdaş toplum geleneksel kültürün baskılarında büyük ölçüde sıyrılmış, sanayileşme, tarımın dönüşmesi, bu uygun toplumsal örgütlenmede (siyasal-toplumsal devrimler) miti yararsız, uydurma ve çağdışı diye niteleyen “aydınlanma” çağı başlamıştır.

Batılı toplumun yeni kahramanı toplumun yararı için çalışan bilim insanı¹⁸, mucit ve sanayicidir. Eski kutsallıkların alaşağı edilmesi gerekmektedir. Ruhsal dehalara değil, bilimsel-teknolojik dehalara ihtiyaç vardır. İnsanların çoğu miti kullanmadıkları için ne olduğunu anlamaya da uğraşmamışlardır (Armstrong, 2005: 84). Mantık tek başına gerçeğe ulaşmaya yeterli görülmüştür. Logos ve mit bağdaşmamaktadır.

19. yüzyıl sonunda logos ile mitos arasındaki kopma sonuçlanmıştır. Toplum mitolojiyle akılcı bilim arasında bir seçim yapmıştır. “Gerçek, gözle görülebilir ve gösterilebilir.” Mit, kült, rit, tören ve ahlaki anlayış olmazsa kutsal kavramı ölür. Bununla birlikte bütün iyimser beklentilere rağmen logos insanoğluna ihtiyaç duyduğunu tam anlamıyla verememiştir (Armstrong, 2005: 89). Bilim zihnin karanlık güçlerini zorunlu olarak uzak tutmayı başaramaz (Armstrong, 2005: 89). Derinlerdeki korkularımız, ne olacağız, nereye gidiyoruz, neden varız türünden soruları mit cevaplanmaktaydı. Yaratılış öykülerinin amacı “gerçek” değil “tedavi etme” (Armstrong, 2005: 90). Öte yandan Cassirer (1984: 19, 279) modern siyasal düşüncenin gelişimi içinde modern mitolojik düşüncenin akılcıl

17 Platon bile belirli felsefi düşüncelerini mitolojik bir dille anlatmıştır, felsefesini aktarabilmek için kullandığı simgesel araçlardır (Ağaoğulları, 1994: 51).

18 Bilim ve mitolojik çıkarım arasındaki fark, bilim zihnin kabul edeceği bir önerme oluşana dek kontroller/doğrulama içerirken ilkel beyin bu kontroller olmadan mantık yürütmektedir (Fiske, 2010: 215).

düşünceye baskın geldiğini, akılcı ve bilimsel düşüncenin yenildiğini belirtmektedir. Aklın başarısızlığı karşısında umutsuzca modern siyasal mitolojiye başvurulmuştur.

SONUÇ

Mitler, yeryüzünde yaşamın olduğu her yerde ve koşulda, paleolitik çağdan başlayarak yeşermiştir. Bu bağlamda evrensel temalar içermektedir. Öte yandan bilimsel olarak mitolojinin akıl dışılığını göstermek zor değildir. Bu nedenle mitleri kendi kültür evreni içinde anlamak ve ele almak gereklidir.

Günümüzde mitler bir yandan sanat, edebiyat hatta bilim dünyasının çeşitli alt dallarında, örneğin psikolojide kullanılmaya devam etmektedir. Öte yandan mit günlük yaşamdan uzaklaştırılmıştır, insana yabancıdır. Mitlerdeki sembol dili anlaşılammaktadır. Sembol dilinin anlaşılması mitolojinin gülünç, saçma olarak nitelendirilmesine yol açmakta ve gerektiğince yararlanılmamasına neden olmaktadır. Kimi eski zaman bilgelikleri unutulmuş olarak orada durmaktadır. Kuşkusuz mitlerin yorumu için nihai bir sistem yoktur (Campbell, 2000), olasılıkla hiçbir zaman olmayacaktır.

Devletli toplumun meşrulaştırılmasında mitolojik düşüncenin işlevinin anlaşılması bakımından mitlerin incelenmesi gereklidir. Sınıflı toplum yapısının insanlara gönüllü olarak benimsetilmesinde, yaratılan mitler ve bu mitlere eşlik eden ritüeller önemlidir. Mitler dikkatli biçimde incelendiğinde mevcut düzenin sürdürülmesine yönelik bir işlev gördüğü belirlenebilmektedir. Kuşkusuz tek başına mitoloji düzenin devamını sağlamamaktadır, mitoloji ideolojik araçlardan yalnızca birisidir. Ekonomik ve toplumsal gelişmeler, çatışmalar, savaşlar siyasal düzende değişikliğe neden olmaktadır. Buna bağlı olarak mitlerde yeniden düzenlenmekte, değişik biçimleri ile yeniden ortaya çıkmaktadır, üretilmektedir.

Devlet kalıcı bir biçimde varlığını sürdürürken mitoloji yok olmuş görünmekle birlikte gerçekte siyasal düşünüşte modern mitlerden yararlandığı, devletin meşruiyeti için bu işlevin halen sürdürüğü tespit edilebilmektedir. Bu nedenle mitolojideki devlet bilgisinin araştırılmaya devam edilmesi günümüz toplum ve devletinin anlaşılması bakımından önemini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. İmge: Ankara.
- Althusser, Louis. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İletişim: İstanbul.
- Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. (2000). (Yöneten: Yves Bonnefey, Yayına Hazırlayan Levent Yılmaz) Dost: Ankara
- Armstrong, Karen. (2005). *Mitlerin Kısa Tarihi* (Çev. D. Şendil). MK: İstanbul.
- Bayat, Fuzuli. (2009). Geçiş Ritüeli Bağlamında Arınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 9, s. 74-78.
- Bottero, Jean. (2013). *Gilgamiş Destanı-Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*. Yapı Kredi: İstanbul.
- Campbell, Joseph. (1992). *İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri*. İmge: Ankara.
- Campbell, Joseph. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Kabalcı: İstanbul.
- Campbell, Joseph ve Moyers Bill. (2010). *Mitolojinin Gücü*. Çev. Z. Yaman. MediaCat: İstanbul.
- Cassier, Ernest. (1984). *Devlet Efsanesi*. Remzi: İstanbul.
- Çığ, Muazzez İlmiye. (1995). *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni*. Kaynak: İstanbul.
- Çığ, Muazzez İlmiye. (2014). *Gilgamiş Destanı* (3. baskı). Kaynak: İstanbul
- Claessen, Henri ve Skalnik, Peter. (1993). *Erken Devlet*. İmge: Ankara.
- Durkheim, Emile. (2010). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. Cem: İstanbul.
- Emiroğlu, Kudret ve Suavi Aydın. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat: Ankara.
- Erhat, Azra. (2003). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi: İstanbul.
- Fiske, John. (2010). *Mitler ve Mitleri Yapanlar*. İlyaz: İzmir.
- Freud, Sigmund. (1998). *Ruhçözümlemesine Giriş Konferansları*. Payel: İstanbul.
- Fromm, Erich. (1992). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*. Çev. A. Arıtan ve K. Ökten. Arıtan: İstanbul.
- Hançerlioğlu, Orhan. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. Remzi: İstanbul.
- Heidel, Alexander. (2000). *Enuma Eliş-Babil Yararış Destanı*. Ayraç: Ankara.
- <https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/>
- Kramer, Samuel Noah. (1999). *Sümer Mitolojisi*. Kabalcı: İstanbul.
- Necatigil, Behçet. (2002). *100 Soruda Mitologya*. K Kitaplığı.

- Şenel, Alaeddin. (1982). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. A.Ü. SBF: Ankara.
- Şenel, Alaeddin. (2006). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*. İmge: Ankara.
- Timuroğlu, Vecihi. (2006). Mitolojide Devlet Bilgisi. *Memleket Siyaset Yönetim*, S.1, s.1-41.
- Yılmaz, Levent. (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. (Yöneten: Yves Bonnefey, Yayına Hazırlayan Levent Yılmaz) Dost: Ankara.

BÖLÜM 13

TÜRKİYE İÇİN BİR POLİS OMBUDSMANI MODEL ÖNERİSİ¹

Emre ŞAFAK², Muharrem GÜNEŞ³

1 Bu çalışma Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında danışmanlığını Prof. Dr. Muharrem Güneş'in yürüttüğü Emre ŞAFAK tarafından 2019 yılında tamamlanan "Ombudsman Denetimi ve Türkiye için Bir Polis Ombudsmanı Model Önerisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Emre ŞAFAK, Doktora Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, emre.safak33@outlook.com, ORCID ID: 0000-0003-3639-4470

3 Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mgunes92@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3187-8233

Giriş

Ombudsman, toplumların gereksinimleri doğrultusunda esnek ve uyarlanabilir yapısından hareketle şekillendirilerek benimsenmekte ve zengin uygulama örnekleri sunmaya devam etmektedir. Ombudsman modern anlamda ilk kez İsveç'te "Justitieombudsman" ismi altında 1809 tarihli İsveç Anayasası'yla anayasal statüye sahip olarak varlık bulmuş (Reif, 2004:4-5), İsveç Parlamentosu'nun yetkisi dahilinde tüm hakimlerin ve diğer resmi görevlilerin yasalara ve düzenlemelere uygun davranıp davranmadığının denetlenmesi görevini üstlenmiştir (Anderman, 1962:225; Bexelius, 1966:248; Eklundh, 2000:423). Uygulamaya alındığı andan itibaren çok yönlü anlamlar ve fonksiyonlar yüklenen ombudsman, Kucsko-Stadlmayer'e (2009:2) göre dünyanın her noktasında "korunma, güvenlik ve özgürlük duygusu" çağrıştıran bir potansiyele ev sahipliği yapmaktadır.

Ombudsmanın ortaya çıkışı aşamasında Avrupa Eski Ombudsmanı Di-
amandouros (2014:49-50) hukukun üstünlüğü ve demokrasi bileşenin, ombudsmanın basit ve etkili bir şekilde vatandaşın haklarının korunmasına katkı sunabilmesi için vazgeçilmez olduğunu vurgulamaktadır. Reif (2004:2) de aynı doğrultuda ombudsman uygulamalarının, ekseriyetle demokratik hükümet biçimlerinin hâkim olduğunu ülkelerde hükümet üzerinde yasa-
ma, yargı ve kamu denetim kurumları tarafından gerçekleştirilen kontrol mekanizmasının diğer bir ayağı olarak rol üstlendiğini işaret etmektedir.

Ombudsman fikrinin İsveç dışına yayılmasında genel itibariyle, vatandaşın idarenin kararları karşısında mahkeme dışında başvurabileceği alternatifler yaratma düşüncesinin (Magnette, 2003:678) ve modern toplumlarda özellikle 20.yy. sonlarında hâkim olan adalet erişiminin geliştirilmesi arayışının etkili olduğu dile getirilmektedir (Field, 2018:118). Kamu yönetiminde hâkim olan katı bürokratik yapının, vatandaşın sistem içerisinde sıkışmasına yol açması (Kucsko-Stadlmayer, 2009:6), daha da karmaşık hal alması mahkemelerin tek başına denetim işlevini yerine getiremeyeceği görüşünü ön plana çıkarmış ve anlaşmazlıkların alternatif araçlarla çözümüne yönlendirmiştir (Buck, Kirkham ve Thompson, 2011:10). Bu gelişmelerin yansımaları olarak, geniş çapta memnuniyetsizliğin yaşandığı bürokratik yapının insani boyutlara taşınması ihtiyacı ekseninde yönetim üzerinde hesap verebilirlik fonksiyonları sunabilen bir kurum algısı yüklenen ombudsman sistemlerine değer atfedilmiştir (Hertog ve Kirkham, 2018:3).

Ombudsmanın günümüzde geldiği nokta üzerine Field (2018:123) yaptığı değerlendirmede; yaygınlıkla anayasal güvence taşıyan ombudsmanın iyi yönetimin ve adaletin sağlanması, insan haklarının korunması, hukukun üstünlüğünün sürdürülmesi arayışının ayrılmaz bir parçası konumunu almasını, giderek artan önemiyle vatandaşların ücretsiz, adil ve

saygın bir sisteme erişmelerini temin etmedeki rolünü ön plana çıkarmaktadır. Aynı doğrultuda Fowlie (2008:31) ombudsmanın bireysel ve sistemsel şikayetlere getirdiği çözümlerinin yanı sıra, uygulama alanında bulunan kurumlarda vesile olduğu gelişmelerin ve hukuk davası maliyetine olan etkisinin yadsınamaz olduğu görüşündedir. Kirkham (2012:10-11) da ombudsmanın hem kamuda hem de özel sektörde uygulanan modelleriyle adalet sistemi içerisinde en dinamik ve etkili unsurlardan biri olduğuna vurgu yapmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, ombudsman kavramsal açıdan ele alınarak kapsamının derinliğine dikkat çekilmiştir. Çalışmamızın temel dayanak noktasını temsil eden uygulamada kendisine dar bir uygulama alanı bulan polis ombudsmanı ise Kuzey İrlanda modeli bağlamında tartışma zemini-ne taşınarak Türkiye'ye özgü bir Polis Ombudsmanı modeli geliştirilmiş, Türkiye'de uygulanabilirliği, hangi çerçevede şekillendirilmesi gerektiği ve hedeflenen gelişmelere dair tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir. "Polis Ombudsmanı" nitelemesi hem kurumu hem de Polis Ombudsmanı Ofisinin yönetiminden sorumlu kişiyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

1. Kavramsal Açıdan Ombudsman

Ombudsman; İsveç dilinde "aracı, vekil, delege, temsilci" manalarına gelmektedir (Gregory ve Giddings, 2000:2). İsveççe'deki "ombuds man" kelimesinin karşılığı olan ombudsman İsveç'te köken itibariyle cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kullanılmakta ve kelime içeriğinde yer alan "man" eki cinsiyet bakımından nötr nitelik taşımaktadır. Ancak kimi uygulamalarda ombudsmanın özellikle cinsiyet olgusunun tamamen ortadan kaldırılması gayesiyle "ombudsperson, ombuds, ombud, ombudswoman" şeklinde kullanımlarının yanı sıra (Moore, 2015:2-3), birden fazla ombudsman için "ombudsmen" kullanımına da rastlanmaktadır (Reif, 2004:1).

Rowat (1965:7) ombudsmanı "hükümet birimlerinin adaletsiz muamelesine maruz kalan vatandaşların şikayetlerini soruşturan, araştırması neticesinde haklı gerekçelerin varlığını tespit etmesi durumunda iyileştirici çözümler arayışına giren parlamentonun bir görevlisi" olarak tanımlamaktadır. Aynı doğrultuda Orfield da (1966:7) ombudsmanı idarenin adil olmayan eylemlerinden kaynaklı şikayetleri soruşturan yasama organınca atanan bir görevli olarak tarif etmektedir. Pickl'e göre ise (1986:42-43) ombudsman, salt hata bulmak için yönetimin içine nüfuz eden biri olarak algılanmamalıdır. Bu doğrultuda adaletten mahrum kalmış kişiye adaleti elde etme noktasında yardımcı olabileceği gibi, doğru yapılmış idari eylem ve kararların savunulmasında da rol üstlenebilmekte, yöneten ve yönetilen arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesine de zemin hazırlamaktadır. Ombudsman başka bir tanımda ise, yasal dayanağa sahip ancak yönetimin dışında, yasama ve yürütme erklerinden bağımsız fonksiyonel özerkliğe

sahip, alanında uzman, siyasi kimliği olmayan tarafsız, evrensel değerleri taşıyan, hizmet odaklı olmakla birlikte yönetim karşıtı olmayan kurum olarak nitelenmektedir (Hill, 1976:12).

Uluslararası Barolar Birliği de ombudsmanı; “kişilerin hükümet birimleri, görevliler ve çalışanlar hakkındaki şikayetlerini bildirim üzerine ya da kendiliğinden harekete geçerek inceleyen, araştırma yapma, sorunun çözümüne yönelik düzeltici tedbirler alınması yönünde tavsiye bulunma ve raporlar yayınlama yetkisine haiz, parlamento ya da yasama organına karşı sorumluluk taşıyan üst düzey bir kamu görevlisi tarafından yönetilen anayasal ya da yasamanın tasarrufundan varlık bulmuş bir ofis” şeklinde tanımlamaktadır (Holm, 1995:13). Reif’e göre (2004:1-2) ombudsman tercihen yasama organı tarafından yürütmenin idari faaliyetlerinin denetlenmesi noktasından hareketle tesis edilen ve kişilerin kamu yönetimi ile ilgili şikayetlerini alarak bağımsız soruşturma yürüten bir kamu kurumu ve aynı zamanda iyi yönetişimin inşa edilmesine katkı sunan bir sistem olarak da nitelenebilir.

Ombudsman sisteminin, uygulandığı ülkenin kendi iç dinamikleri (siyasal, sosyal, toplumsal, hukuksal ve bürokratik) ölçeğinde şekillenmesinden dolayı görev, yetki ve statüsü bakımından farklılıklar görülmektedir. Bu bağlamda ismi değişiklik gösterebilmekte ve net bir tanımının yapılması olanaklı görünmemektedir (Frahm, 2013:4). Her ülkenin kendi iç koşulları dikkate alındığında, ombudsmanın yetki ve sorumlulukları da ona göre şekillenmektedir. Örneğin bürokratların kendi aralarındaki mücadeleleri de bir çatışma alanı olarak (Yarım, Beyazıt ve Güneş, 2020) ombudsmanın görev alanına girebilmektedir.

2. Polis Ombudsmanı

Ülke uygulamalarında polisi ilgilendiren meselelerin yaygınlıkla genel içerikte/amaçlı faaliyet yürüten ombudsman sistemlerince ele alındığına tanık olunmaktadır. Kimi uygulamalarda ise müstakil bir ombudsman yapılanması tercih edilmektedir. Hangi sistemin daha sağlıklı olduğu sorusunun cevabını esasen ombudsmanın uygulama bulduğu ülkenin özel gereksinim ve koşullarında aramak isabetli olacaktır.

Modern devlette kamusal güvenliğin yasalara dayanan kolluk kuvvetlerinden ziyade normlar, diğer değerler ve uygulamalar üzerinden sürece dahil edildiği görülmektedir (Yarım Altunay, Yunus ve Güneş, 2021). Bu açıdan ombudsmanlık müessesesi de bu amaca hizmet edebilecek önemli araçlardan biri olarak önümüzde durmaktadır.

2.1. Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı

Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı; tamamen bağımsız, müstakil yapılanmasıyla uluslararası boyutta dikkat çeken bir uygulama modeli olarak

kabul görmektedir. Maguire (2017:4) bu modelin, polisin sivil mekanizmalar tarafından gözetimini gerçek manada gerçekleştiren özgün ve öncü bir sistem olduğunu vurgulamaktadır. Uygulamada Polis Ombudsmanı, vatandaş ve polis teşkilatı arasında bağ kurmakta ve aktarılan her türlü şikâyetlerin bağımsız bir şekilde soruşturulmasına olanak sunmaktadır.

Polis Ombudsmanı, Belfast Anlaşması olarak da bilinen Hayırlı Cuma Anlaşması'nı (Good Friday Agreement) izleyen süreçte polislik alanında ihtiyaç duyulan reformlar kapsamında (Maguire, 2018:4), 1998 tarihli Kuzey İrlanda Polis Kanunu (Northern Ireland Police Act) ile tesis edilmiştir. Ombudsman Ofisi ise 6 Kasım 2000'de faaliyetlerine başlamıştır (McAllister, 2016:8). Bu gelişmeyle birlikte polis hakkındaki şikâyetlerin polis tarafından soruşturulması uygulaması son bulmuştur.

Polis Ombudsmanı, Kraliyet Yetkilendirmesi (Royal Warrant) ile yedi yıllık süre için atanmakta ve yeniden görevlendirme yapılmamaktadır (Pollock, 2004:52). Polis Ombudsmanı, Adalet Bakanlığı'nın bakanlık dışı kamu kurumu statüsünde yer almakta ve Adalet Bakanlığı ödeneği ile finanse edilmektedir (McAllister, 2016:8). Polis Ombudsmanı oluşum ve çalışma şekli bakımından Adalet Bakanlığı, Polis Kurulu ve Polis Teşkilatından bağımsızdır. Polis Ombudsmanı Kuzey İrlanda Parlamentosu'na karşı sorumlu olmakla birlikte Adalet Bakanlığı tarafından iletilen her türlü tavsiyeyi göz önünde bulundurması esastır (McAllister, 2017:10).

Ombudsman Ofisi tek kişilik tüzel kişi sıfatını taşıyan Polis Ombudsmanının başkanlığında faaliyet yürütmektedir (Pollock, 2004:52). Polis Ombudsmanı'na, Baş Yönetici (Chief Executive) ve Üst Düzey Yönetim Ekibi (Senior Management Team) çalışmalarında destek sunmaktadır (McAllister, 2017:39). Bu doğrultuda Polis Ombudsmanı kurumsal yönetim düzenlemelerine göre dört adet kurumsal rol ve yapı bulunmaktadır: Polis Ombudsmanı, Baş Yönetici, Üst Düzey Yönetim Ekibi, Denetim ve Risk Komitesi (Laird, 2018:36-38).

Polis Ombudsmanı tarafından; Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı, Belfast Liman Polisi, Belfast Uluslararası Havaalanı Polisi, Kuzey İrlanda'da bulunan Ulusal Suç Ajansı görevlileri, Polis birimleri dışında (Home Office) polisin fonksiyonlarını icra eden personel, Kuzey İrlanda'daki Savunma Bakanlığı Polisi hakkındaki şikâyetler soruşturulmaktadır (McAllister, 2017:11). Ayrıca ölüm, yaralanma, nezaketsizlik, ciddi suç iddiaları gibi tüm şikâyetlere dair başvuru yapılması mümkündür Polis Ombudsmanı soruşturmacıları soruşturma esnasında polisin başvurduğu tüm yetkileri kullanabilmektedir (Seneviratne, 2002:200-201).

Herkes, ombudsman ofisine ücretsiz başvuru yapabilmekte ve soruşturma süreçleri de bedelsiz olarak yürütülmektedir (Laird, 2018:59). Bu kapsamda başvuru kanalları; telefon, e-mail, web sitesi, e-posta, ofiste

yüz yüze görüşme olarak belirlenmiştir. Şikâyet başvurusunun polis birimlerine yapılması durumunda ise başvuru Polis Ombudsmanına sevk edilmektedir (Seneviratne, 2002:200).

Polis Ombudsmanına yapılan şikâyet vakasının düşük önem derecesinde ve adli soruşturmayı gerektirmeyecek düzeyde olması ayrıca şikâyet sabinin kabul etmesi gibi şartların varlığı halinde gayri resmi çözüm (informal resolution) seçeneğine başvurulmaktadır (Mullan, 2002:22). Polis Ombudsmanı, polislerin davranışları hakkındaki şikâyetleri ele alarak gereklilik durumuna göre suç veya kötü muamele kapsamındaki meselelere ilişkin tavsiyelerde bulunmaktadır (McAllister, 2015:10). Polis Ombudsmanı tarafından yapılan değerlendirmeye bağlı olarak verilen şikâyete ilişkin tavsiyeler performans hususları ve disiplin tedbirleri olmak üzere iki ana kategoride toplanmaktadır. Ayrıca Polis Ombudsmanı, herhangi bir adli bir vakayı soruşturması durumunda elde ettiği delillere istinaden hazırlanmış olduğu dosyasını Kamu Savcılığına göndererek, dava açılması yönündeki tavsiyesini de iletebilmektedir.

Ombudsman, çalışmaları neticesinde tespit ve görüşlerini içeren raporlarını yayınlamakta ve polis teşkilatının geliştirilmesi amacı taşıyan politika tavsiyelerini de dile getirmektedir (McAllister, 2016:10). Polis Ombudsmanı kararları kesin netice doğurmakla birlikte şikâyete konu hadise kapsamında yeni bir delil ortaya çıkması durumunda ombudsmanın yeni bir soruşturma başlatması da mümkün olmaktadır (Seneviratne, 2002:201).

2.2. Türkiye için bir Polis Ombudsmanı Model Önerisi

Türkiye’de Polis Ombudsmanı uygulamasının hayata geçirilmesinde, öncelikle gerçek manada ihtiyacın belirlenmesi ve hedeflenen sistemin sadece mevcut sorunların çözümüne yönelik olmanın ötesinde geleceğe ışık tutabilecek potansiyelde tasarlanması gerekmektedir. Polis Ombudsmanı kurumunu ya da ofisini kimin yöneteceği aşamasından önce nasıl bir sistem sorusunun cevabı akademik çevrenin, sivil toplum örgütlerinin, polisin ve diğer aktörlerin dahil olduğu süreç içerisinde beklenti ve görüşlerin paylaşılması neticesinde irdelenmelidir. Bu aşamalarda basın yayın organlarının tanıtım ve bilgilendirme gücüne de sıklıkla başvurulmalıdır.

Polisi ilgilendiren meseleler son derece hassas olmakla birlikte ombudsman uygulamalarında uzmanlaşmayı büyük ölçüde zorunlu kılmaktadır. Konuyu daha da somutlaştırmak adına hastanelerin “acil” hasta hizmetlerini düşünelim. Bu kısımda genel itibariyle çok sayıda rahatsızlık tedavi edilirken hastalığın durumuna göre ilk basamak tedavisinden sonra uzmanlık bölümlerine hastalar doğrudan sevk edilmektedir ya da hastaların başvurması yönünde tavsiyede bulunulmaktadır. Acil sağlık hizmetinin yadsınamaz öneminin yanı sıra uzmanlık bölümlerinin hastalıkların

çözümüne yönelik yapacağı teşhis ve tedavi yöntemlerinin zenginliği aşikardır. Aynı doğrultuda odalarının ayrımı yapılmamış sadece geniş bir salondan ibaret olan bir ev hayal edelim. Her odanın kendine özgü kullanım amacı olduğunu hesaba kattığımızda evin geniş ferah olması dahi belli bir ölçüye kadar ihtiyaçları karşılayacak ya da evden beklenen faydanın düşük düzeyde kalmasına yol açacaktır.

İşte polis Ombudsmanı modeli en temel ifadeyle; Türkiye’de mevcut durumda polis hakkında yapılan başvuruların kabul edildiği genel amaçlı Kamu Denetçiliği Kurumunun görev alanından polisin dahil olduğu konuların çıkarılmasını öngörmektedir. Böylece polisin uzmanlık alanlı iş bölümü esasına dayalı özel bir sistem içerisinde değerlendirilme imkanına kavuşması aynı zamanda özellikle Kamu Denetçiliği Kurumunda benimsenen görev kapsamının çok daha farklı bir boyuta taşınması hedeflenmektedir. Öncelikle öngörülen sistem için Polis Ombudsmanı ismi tercih edilmelidir. Denetçi ya da Başombudsman gibi nitelermeler büyük ölçüde sistemin sağlıklı anlaşılmasında engel teşkil edebilecektir. Bu kapsamda ombudsman kelimesinin toplumun her kesimince sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için bilgilendirme panelleri ve çalıştaylar düzenlenmeli, internet ortamı, sosyal medya uygulamaları, kamu spotları aktif bir şekilde kullanılmalıdır. Bu süreçte medyanın gücünden istifade edilmesi ve vatandaşın kurumun varlığından haberdar edilmesi kritik fayda sağlayacaktır.

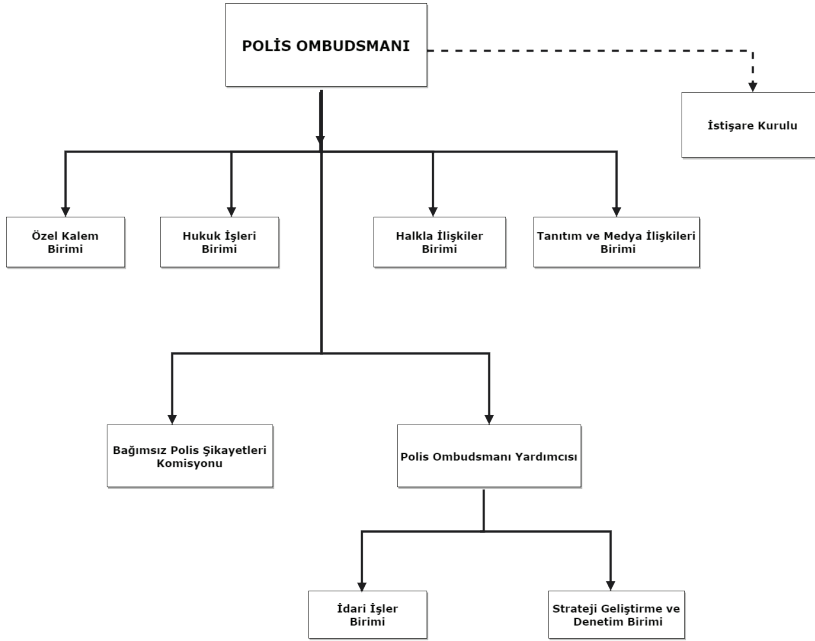
Polis Ombudsmanı, TBMM’ye bağlı kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçeli olarak ihdas edilmelidir. Bu doğrultuda Polis Ombudsmanı, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü’nün dışında tamamen müstakil ve bağımsız yapıda konumlanmalıdır.

Kurumun sevk ve idaresinden Polis Ombudsmanı sorumlu olmalıdır. Kurul şeklinde yönetim ombudsmanının itibar kazanmasının önünü alabilecek ya da süreci uzatabilecek bir yapı olarak düşünülebilir. Çünkü ombudsmanın vasıflarıyla çalışmalarını harmanlayarak ön plana çıkması, tanınırlığını ve saygınlığını artırması ombudsman sisteminin başarısı için ihtiyaç duyulan unsurların başında yer almaktadır.

Polis Ombudsmanına, çalışmalarına katkı sunacak personeli seçme ve görevlendirme serbestliği tanınmalıdır. Bu süreçte bütçe imkanları da gözetilerek kurum için verimli bir çalışma ortamı hazırlanmalıdır. Kurum bünyesinde görev alabilecek personel için şeffaf bir ilan yayınlanmalı ve başvurular liyakat esaslarına göre değerlendirilmelidir. Uzmanlık alanlarına göre alt başlıklar altında profiller oluşturulmalı ve bu çerçevede kişilerin uzmanlık alanına göre veri bankası tesis edilmelidir. Bu süreçte uzun yıllar hizmeti bulunan emekli emniyet mensuplarından da istifade edilmesi hedefler arasında bulunmalıdır. Mesleki bilgi ve beceri birikimini bu alanda kullanmak isteyen özellikle üst düzey emniyet mensupla-

rının öngörülen standartları taşıması durumunda veri bankasında bulunması sürece zenginlik kazandıracaktır. Netice itibarıyla karar verici polis ombudsmanı olduğundan bu hususta tarafsızlık endişesi duyulmamalıdır. Ayrıca Kurum bu havuz içerisinde gerekli gördüğü kişilerden hizmet karşılığı bedel ödenmesi suretiyle hizmet alımında bulunabilmelidir. Kadrolu aşırı personel istihdamı yerine çekirdek kadro haricinde bu yöntemi tercih etmesi hem personel maliyetini düşürecek hem de alan uzmanı kişilere ulaşılabilmesinin yolunu açacaktır.

Çalışmamız kapsamında ana hatlarıyla aşağıda belirtilen model öngörülmektedir:

Kurum şemasında bulunmayan ancak zaman içerisinde ihtiyaç durumuna göre hizmet birimleri eklenmesi ya da çıkarılması Polis Ombudsmanının tasarrufunda bulunmalıdır.

▪ **Polis Ombudsmanı:** Kurumun temsilinden ve yönetiminden sorumludur. Kararların alınması aşamasında son söz ombudsmana ait ol-

maktadır. Polis ombudsmanı yardımcısını kendisi tayin edebilmelidir.

- **Polis Ombudsmanı Yardımcısı:** Polis ombudsmanına özellikle idari işleyiş üzerinde destek sağlayacaktır. Kararları polis ombudsmanının uygun görüşü şartıyla geçerlilik kazanacaktır.

- **İstişare Kurulu:** Cumhurbaşkanı tarafından 2 üye, TBMM tarafından 1 üye, Anayasa Mahkemesi Başkanı tarafından Anayasa Mahkemesi faal ya da eski üyeleri arasından atanan 1 üye, Türkiye Barolar Birliği Başkanı tarafından 1 üye, Polis Akademisi Başkanı ya da uygun göreceği öğretim görevlisi sıfatı taşıyan 1 üyenin görevlendirilmesiyle oluşacaktır. İstişare Kurulu, Polis Ombudsmanına ihtiyaç durumuna göre kararların alınmasında bir tür danışma niteliğinde destek sağlayacaktır. Karar alma süreçlerinde farklı görüşlerin dile getirilmesi imkânı oluşsa da Kurul sadece tavsiyede bulunabilecektir. Polis ombudsmanının daveti üzerine Kurul özel gündemle toplanabileceği gibi en az üç ayda bir defa toplanmalıdır. Kurul toplantılarına gereklilik durumuna göre davet usulüyle ilgili kişileri dinleme imkanına da sahip olmalıdır. Emniyet Genel Müdürü, ilgili Daire Başkanının/İl Emniyet Müdürünün katılımı da bu çerçevede mümkün kılınmalıdır.

- **Bağımsız Polis Şikayetleri Komisyonu:** Soruşturma alanında uzman ve donanımlı personelden oluşacak Komisyonda üçte bir oranında emniyet teşkilatında aktif görevde bulunmayan meslek mensuplarına yer verilmelidir. Böylece mesleki tecrübelerden istifade imkânı elde edilecektir.

- **Tanıtım ve Medya İlişkileri Birimi:** Özellikle bu birime ombudsmanın varlığından ve çalışmalarından vatandaşların azami düzeyde bilgi sahibi olması, içselleştirmesi noktasında büyük görev düşmektedir. Medyanın erişimde sınır tanımayan potansiyelinin yerinde kullanılması, ombudsmanın kararlarının duyurulması ve etkinliği açısından ilgililer üzerinde yadsınamaz bir baskı unsuru oluşturacaktır.

- **Halkla İlişkiler Birimi:** Kurumun vazgeçilmezi olan vatandaş desteğinin kazanılması ve sağlıklı ilişkilerin yürütülmesi amacıyla vatandaşla iç içe olacak şekilde periyodik performans-memnuniyet anketleri aracılığıyla analiz çalışmaları yürütecektir. Kurumun gündemine alınmak üzere politika oluşturulmasına gözleme dayalı veriler sunma gibi bir anlamda kurumun performansı ve vatandaş nazarındaki karşılığı üzerine dinamik bir geri besleme mekanizması olarak görev üstlenecektir.

- **Özel Kalem Birimi:** Başta sekreteryaya hizmetleri olmak üzere kurumsal işleyişte zaman ve mekân planlamalarının yapılması, birimler arasında koordinasyon sağlanması ve ombudsmana iş akışı hususunda sunulan raporların sistemli bir şekilde aktarılmasını temin etmek gibi iş ve işlemlerden sorumlu olacaktır.

▪ **Hukuk İşleri Birimi:** Temel hukuk bilgisine sahip uzmanlarla birlikte avukatların oluşturacağı bu birimde polis ombudsmanının başvurduğu ulusal ve uluslararası mevzuatların yorumlanması ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Bununla birlikte ombudsmanın gözlemci sıfatıyla görev üstlendiği süreçlerde ombudsmana hukuki destek sağlanacaktır. Ombudsman tarafından görevlendirilme durumunda ise sürecin takibi yapılacaktır. Özellikle yasa değişikliği önerilerinin hazırlanması/sunulması aşamasında birincil rol üstlenecektir.

▪ **İdari İşler Birimi:** Kurumun insan kaynaklarını ilgilendiren hususlar (görevlendirme, görevden alınma, izin, terfi, vb.) ve kurum içi eğitim çalışmaları, uzman veri bankasının oluşturulması ve takip edilmesi gibi faaliyetler icra edilecektir.

▪ **Strateji Geliştirme ve Denetim Birimi:** Kurumun stratejik hedeflerinin belirlenmesinden ve uygulama aşamalarının takip edilmesinden ayrıca kurumsal faaliyetlerin denetiminden sorumlu olacaktır. Kurumun bütçe ve muhasebe işlemleri de bu birimce yürütülecektir.

Kurum, Ankara merkezli olarak planlanmalı ve ilerleyen süreçte ilk aşamada İstanbul Ofisi faaliyete alınmalıdır. İhtiyaç durumuna göre diğer illerde ya da coğrafi bölge yapılanması şeklinde ofis açılması kurumun bütünlüğüne zarar vermeyecek boyutta olması koşuluyla Polis Ombudsmanının tasarrufunda bulunmalıdır.

2.2.1. Polis Ombudsmanının Görevlendirilmesi ve Statüsü

Polis Ombudsmanı adaylık sürecinin şeffaf ve katılımcı olmasını temin etmek amacıyla katı kısıtlayıcı koşulların aranmaması isabetli görünmektedir. Ombudsman adayının polislik geçmişinin olması ilk bakışta tarafsızlık ilkesine gölge düşürebileceği algısı uyandırabilse de tecrübe sahibi emniyet mensuplarının da bu sürecin dışında tutulmaması gerekir. Diğer yandan siyasi parti üyeliği ya da görev alma durumları, kamu hizmetlerinden yasaklılık durumu adaylık için engel teşkil etmelidir. Polis Ombudsmanı adayında devlet memuru olmak için gereken temel niteliklerin yanı sıra, tercihen iletişim, hukuk, siyasal bilgiler ve iktisadi ve idari bilimler fakültesi olmak üzere en az dört yıllık eğitim veren yükseköğrenim kurumlarından ya da dört yıllık eğitim sunan diğer fakültelerden veya bunlara denkliği kabul edilmiş yurt içi veya yurt dışındaki yükseköğretim kurumlarından mezun olması koşulları aranabilir. Özellikle halkla ilişkiler alanında akademik ve alan tecrübesine sahip olma ombudsmana her aşamada değer kazandıracaktır. Güçlü bir iletişim becerisi ve ikna kabiliyeti polis ombudsmanı için hayati önem arz etmektedir. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarında, uluslararası kuruluşlarda, sivil toplum kuruluşlarında veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında ya da özel sektörde toplamda en az beş yıllık alan saha tecrübesi şartı da eklenebilir.

Aday için yaş sınırlaması düzenlemesi zorunlu görünmemektedir. Netice itibarıyla geniş bir çerçeve oluşturularak temel kriterlerin belirlenmesi ve sonraki aşamada kişisel özelliklerin değerlendirilmesi sürece her yönüyle zenginlik katacaktır. Aday belirleme sürecinde TBMM Dilekçe Komisyonu ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyelerinden oluşan Karma Komisyon görevli ve yetkili olarak tayin edilmelidir.

Polis Ombudsmanı seçimi ilanı yayınlandıktan sonra başvuruların alınmasına müteakip tüm adayların kendilerini ifade etme olanağının verildiği paneller, çalıştaylar düzenlenmeli ve adaylar değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Üniversitelerden özellikle ombudsmanlık alanında çalışmalarını yapan akademisyenlerin, sivil toplum örgütlerinin ve bu alana katkı sunmak isteyenlerin katılımının sağlanması ve adaylara sorular yönetebilmelerine imkân verilmelidir. Ayrıca akademisyenlerden ve sivil toplum unsurlarından oluşturulacak gözlemci sıfatıyla bağımsız bir Komitenin adayların performansını değerlendirmesi ve final oturumunda Komite raporunu açıklaması da sürecin liyakat sistemi çerçevesinde yürütülmesinin yolunu açacaktır. Karma Komisyon, gerçekleştirilen paneller, çalıştaylar ve mülakatlar neticesinde final oturumunda belirlemiş olduğu üç adayı TBMM Genel Kurulu'na sunulmak üzere Başkanlığa bildirmelidir. Sonraki aşamada Polis Ombudsmanı TBMM Genel Kurulunca seçilerek görevlendirilmelidir. Seçim işleminin Karma Komisyon tarafından yapılmasının öngörülmesi halinde ise aday belirleme sürecinin yönetimi için bağımsız bir komisyon tesis edilmelidir.

Polis Ombudsmanı görev süresi yedi yıl olarak benimsenmelidir. Aday seçiminde nitelikli çoğunluk bakımından Kamu Başdenetçisi seçiminde izlenen süreç takip edilebilir. Polis ombudsmanı bir defaya mahsus görevlendirilmeli yeniden görevlendirme yapılmamalıdır. Burada öngörülen yedi yıllık süre ile Türkiye'de genel seçimlerin beş yılda bir yapıldığı dikkate alındığında; polis ombudsmanının genel seçimlerden hemen sonra değiştirilmesinin önüne geçilmesi, sistemin vazgeçilmezliği olan bağımsızlık olgusunun daha korunaklı hale getirilmesi hedeflenmektedir. Yeniden görevlendirme beklentisi duymayacak polis ombudsmanının çalışmalarında bu hususun kazandırdığı serbestliği kullanması ve iradesini beyanda cesur ve açık davranması daha muhtemel görünmektedir. Bununla birlikte polis ombudsmanının görevden azledilmesi kendi isteği, hastalığı gibi mücbir sebeplerin haricinde çok istisnai bir durum olarak düzenlenmeli ancak göreviyle bağdaşmayan vakaların yaşanması halinde olanaklı kılınmalıdır. Bu durumun Karma Komisyon tarafından tespit edilmesini takiben Polis Ombudsmanının görevinin sona ermesine Genel Kurulda görüşmesiz olarak karar verilmelidir. Ayrıca seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan polis ombudsmanının hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurul'un bilgisine sunulması

da görevin sona ermesi sonucunu doğuracaktır. Ayrıca polis ombudsmanına memuriyete giriş şartlarını kaybetme dışındaki herhangi bir nedenle görevinin sona ermesi, görevden ayrılma isteğinde bulunması veya görev süresinin dolması durumunda eski görevine dönebilmesine olanak sağlayan birtakım güvenceler de tanınmalıdır.

Polis Ombudsmanı ile Kamu Başdenetçisi ya da kamu denetçileri arasında hiyerarşik bir bağ bulunmamalıdır. Bununla birlikte özellikle polis ombudsmanının hayata geçirildiği dönemde Kurumun bugüne kadar kazanmış olduğu tecrübelerden de istifade edilmelidir.

Polis Ombudsmanı kurumunun bütçesi TBMM tarafından karşılanmalıdır. Bununla birlikte Polis ombudsmanı mali ve sosyal haklar açısından en yüksek Devlet memuruyla aynı kapsamda değerlendirilerek aylık ücret ödemesi, sosyal hak ve yardımlardan istifadesinde bu husus dikkate alınmalıdır.

2.2.2. Polis Ombudsmanının Faaliyet Alanı

Türkiye’de polisin kendi meslektaşlarının dahil olduğu vakalar üzerinde soruşturma yürütmeleri noktasında son derece başarılı bir grafik sunduğunu söyleyebiliriz. Polisin yine polis tarafından soruşturulması olanaklı olmakla birlikte gelişime ve gözetime ihtiyaç duyulan bir alan olarak görülmektedir. Buradan hareketle Türkiye Polis Ombudsmanı modelinde polis hakkındaki şikayetlerin mevcut uygulamada olduğu gibi polis tarafından ele alınmasının daha uygulanabilir ve sağlıklı olduğu görüşü benimsenmiştir.

Polisin soruşturulması görevinin bütünüyle ombudsmana verilmesi ombudsmanın asıl odaklanması gereken noktalara gerekli mesaiyi harcamasını sekteye uğratabilecektir. Polisin sivil mekanizmalar tarafından gözetimi bağlamında polisin dahil olduğu ya da polis müdahalesi neticesinde gerçekleşen ölüm ya da ciddi yaralanma, işkence, saldırı, tecavüz gibi vakalarda polisin ombudsmanına ortak bir ağ üzerinden bağlantı sağlanarak bildirimde bulunma zorunluluğu yöntemi uygulanabilir. Böylece anılan türde cereyan eden vakalarda polis ombudsmanı ilk incelemesinden sonra soruşturma aşamasına dahil olmayı tercih edebileceği gibi iş ve işlemlerin polis tarafından yürütülerek gözlemci sıfatını alma seçeneğine başvurma yetkisine de sahip olmalıdır. Soruşturmanın polis biriminden alınarak Bağımsız Polis Şikayetleri Komisyonu tarafından gerçekleştirilmesine karar verebilme yetkisini elinde bulundurmalıdır. Bu süreçte takdir yetkisini elinde bulunduran polis ombudsmanı soruşturma yapma yetkisini olağanüstü durumların varlığı halinde başvurarak uzman soruşturmacılardan oluşan Komisyon tarafından gerekli çalışmaların yürütülmesini koordine etmelidir. Soruşturma sürecinde başta polis ombudsmanı olmak üzere yetkili Komisyon üyelerinin polis binalarına, arşiv sistemlerine erişim, yerin-

de inceleme, olay yeri incelemesi yapma gibi olayların aydınlatılmasına yönelik başvurabileceği geniş yetkilerle donatılması gerekmektedir.

Ombudsman ilgili polis birimlerinden iş birliği, bilgi belge paylaşımı talep etme imkanıyla birlikte bu hususlarda aksaklık yaşanmasına sebep olan ilgililer hakkında yaptırımlara başvurabilme yetkisine sahip olmalıdır. Ombudsman soruşturmasıyla ilgili ihtiyaç duyduğu kişilere davet türü çağrı belgesi de gönderebilmelidir. Komisyon tarafından yapılan tespit ve değerlendirmelerden sonra ilgili idari makamdan disiplin soruşturması açılması ya da kamu savcısına dava açılması yönünde tavsiyede bulunabilmelidir. Diğer yandan polis ombudsmanının sürecin gözlemcisi olma rolünü aktif bir şekilde kullanmaya gayret göstermesi ve süreçten soyutlanmadan hassas dengenin kurulması polis ombudsmanını daha etkili kılacaktır. Polis ombudsmanına genel itibarıyla polisi ilgilendiren meseleler, olaylara müdahale esnasında yaşanan aksaklıklar, arama, yakalama, el koyma gibi güvenlik tedbirlerinin uygulanması aşamalarında cereyan eden hadiseler, polisin görevi esnasında sergilediği tutum ve davranışlar gibi hususlar üzerinde başvuruda bulunulması mümkün olmalıdır.

Polis Ombudsmanı, soruşturma aşamasının yanı sıra kovuşturma aşamasında da rol üstlenebilmelidir. Polisin içerisinde olduğu olayların mahkeme süreçlerinde gözlemci sıfatıyla katılım sağlayabilmeli mahkemenin talep etmesi durumunda ise görüşlerini açıklama olanağına sahip olmalıdır. Bu aşamada özellikle ombudsman mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine ters düşeceğinden yargısal kararlara müdahil olmamayı temel prensip olarak benimsemelidir. Mahkemelere gözlemci sıfatıyla katılması ya da uygun görülmesi halinde görüşlerine başvurulması ombudsmana yaşanan olaylar üzerinde farkındalık ve tecrübe kazanmasını sağlayarak vizyonunu ve çalışma alanını daha ileri boyutlara taşımasına katkı sunacaktır.

Polislik üzerinde örnek davranış kalıplarının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde Polis Ombudsmanına büyük görev düşmektedir. Özellikle resen harekete geçme olanağının tanınmasıyla polis birimlerini ziyarette bulunarak sohbet ortamı içerisinde polislerle diyalog kurma gibi araçlarını kullanması çalışmalarına kaynaklık edecektir. Yerinde inceleme yetkisiyle donatılan polis ombudsmanı izin almaksızın polis birimlerindeki kişilerin özgürlüğünden yoksun tutulduğu mekanları da denetleyebilmelidir. Polisin kullandığı güvenlik teçhizatları, personelin çalışma koşulları, binaların fiziksel ve donanımsal yapısı gibi hususları üzerine incelemede bulunma yetkisine de haiz olmalıdır. Burada ombudsmana klasik teftişin ötesinde anlam yüklenmesi ancak polis teşkilatı mensuplarının sistemi sağlıklı olarak algılaması, benimsemesi ve içselleştirmesiyle mümkün olacaktır. Aksi takdirde ombudsman rutin denetim işleminin ötesine geçemeyecek ve beklenen faydanın elde edilmesi zayıf bir ihtimal halini

alacaktır. Bu kapsamada Polis ombudsmanı yılda en az bir defa emniyet mensuplarının katılım sağladığı hem polis ombudsmanı sisteminin performansının ölçüldüğü hem de polis tarafından sistemden beklentilerin paylaşıldığı bölümleri de içeren memnuniyet anketi türünde çalışmaları düzenlemelidir. Aynı doğrultuda vatandaşın da polis ombudsmanının performansını değerlendirmesine imkân sağlayacak anket, görüşme gibi faaliyetlerin yürütülmesi sistemin dinamik kalmasına katkı sunacaktır.

Polis Ombudsmanı, özellikle emniyet teşkilatının amir ve memur ihtiyacını karşılayan polis eğitim merkezlerine odaklanarak çalışmalarda bulunmalıdır. Eğitim koşullarının takip edilmesi ve gereklilik durumuna göre iyileştirme önerilerinin sunulması pek çok sorunun daha olgunlaşma evresinde ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır. Yatılı ve resmi okul psikolojisi, gruplaşma, ötekileştirme, eğitim süresi ve müfredatı gibi kapsamlı hususları öğrencilerle mülakat ve gözlem yoluyla mercek altına alması polis teşkilatında radikal değişimleri beraberinde getirecektir. Bununla birlikte polis ombudsmanı, eğitim kurumlarında görevli olan öğretim görevlileriyle güçlü iletişim tesis etmeli ve istişarelerde bulunmalıdır. Polis ombudsmanına aynı zamanda öncelikle kendi fonksiyonuna açıklama getirebileceği ortam temin edilmeli ve öğrencilerle görüşmeler yapması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bilgilendirici ve yönlendirici toplantıların düzenlenmesi, polis eğitim merkezlerinde öğrenciler arasından seçim yöntemiyle belirlenen polis ombudsmanı temsil gruplarıyla gerektiğinde yüz yüze görüşülmesi, koordineli çalışmalar yürütülmesi gibi vasıtalarla aktif bir rol üstlenilmesi gerekmektedir. Bu tür adımların atılması emniyet teşkilatının meslek öncesi eğitim sürecinde ombudsman kültürüyle tanışmasına imkân sağlayacaktır. Burada polis ombudsmanına polisin her alanına müdahale eden bir sistemden ziyade güvenlik hizmetinin etkin ve verimli sunulmasına alt yapıyı hazırlayan birincil derecede önemli mekanizmalardan biri olarak değer yüklenmesi yerinde olacaktır.

Polis Ombudsmanı, gözlemleriyle birlikte hem şikâyet üzerine hem de resen harekete geçerek yürüttüğü çalışmalarını harmanlaması neticesinde elde ettiği tespit ve değerlendirmelerini açıklıkla dile getirmelidir. Emniyet personelinin alımında liyakat esasına dayalı şeffaf, hesap verebilir sınav ve değerlendirme süreçlerinin gerçekleştirilmesi, mülakat aşamalarının objektif kriterlere dayanması, terfi işlemlerinin performans ve hakkaniyet esaslı yürütülmesi gibi hususlarda kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. Aynı doğrultuda ombudsman, emniyet teşkilatı içerisinde yaşanan sorunlara ve gelişmelere de odaklanmalıdır. Özellikle sistemsal analiz ve çözümlenmeler yaparak olası sorunların önüne geçilebilmesi için gerekli adımları teşvik etmeli ve sürecin yakından takipçisi olmalıdır. Ayrıca çalışma düzeni, mesai saati, özlük hakları, atama ve yer değişikliği sistemi gibi personelin moral ve motivasyonunu doğrudan etkileyen hususlara

dair görüş ve iyileştirme önerileri de ombudsmanın çalışma sahasında öncelikli olarak konumlanmalıdır.

Polis Ombudsmanı polisin temsilcisi, avukatı ya da sözcüsü olarak da algılanmamalıdır. Bilindiği üzere Türkiye’de emniyet teşkilatı mensuplarının sendika faaliyetlerinde bulunması, 1982 Anayasası kapsamında yasaklı vaziyettedir. Polis çoğu zaman kendi taleplerini ve sorunlarını ifade etme noktasında yetersiz kalabilmekte ya da makul öneriler bile doğrudan siyasilere eliyle dile getirildiğinde yaygınlıkla salt siyasi bakış açılarından dolayı hedeflenen etkiyi yakalayamama tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu aşamada polis ombudsmanının devreye girerek siyasi parti temsilcileri arasında arabuluculuk etme potansiyelini kullanması ve bunu kısmen de olsa gerçekleştirmesi sürece katkı sunacaktır. Polis Ombudsmanının görüş ve tavsiyelerinin de dikkate alınması neticesinde siyasa yapıcılar tarafından şekillendirilen düzenlemeler modern güvenlik hizmetlerinin sunumuna ivme kazandıracaktır.

Polis Ombudsmanı sadece eleştiren, hata bulmaya çalışan ya da sadece polisin menfaatini gözetken bir kişi ya da kurum olarak da tasarlanmamalıdır. Polis tarafından sergilenen örnek tutum ve davranışları da kamuoyunun bilgisine aynı samimiyet ve içtenlikle sunmalıdır. Tüm bu aşamalarda temel vasıfları olan bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesinden ödün vermemelidir. Faaliyetlerinde özellikle hakkaniyet olgusunu ön plana çıkararak faaliyetlerini yürütmesi sistemin varlığını sürdürmesi için gerekli olan oksijen bankasını besleyecektir. Böylece rahatça nefes alma işlemini refleks olarak edinen polis ombudsmanı fonksiyonlarını sağlıklı bir şekilde icra edebilecek potansiyele kavuşacaktır. Hiyerarşi mesleği olan polis teşkilatında her geçen gün düşüş eğilimi gösterse de kimi zaman iletişim kurmanın güçleştiği durumlara da rastlanmaktadır. Özellikle hakkaniyet kavramında yaşanan yorum farklılığı ya da çeşitliliği, polisin göreve bağlı olarak fiziksel yorgunluktan, yıpranmadan ziyade ruhsal boyutta yıpranmasına zaman zaman mesleğine küsmesine hatta süreç içerisinde mesleğinden kopmasına kadar birçok olumsuz ve telafisi güç neticelere yol açabilmektedir.

Polis Ombudsmanı idarecilerin tasarruf yetkisini ortadan kaldırma onlar adına karar alma amacı taşımamakla birlikte ombudsmanın karar alma pozisyonunda bulunan amir ya da üst düzey emniyet mensuplarına rehberlik edebilecek nitelikte tavsiye ve davranış modelleri sunması işlevleri arasında bulunmalıdır. Basit bir örnekle bu durumu daha da somutlaştıralım: On üç yaşında emniyet teşkilatıyla tanışan ve eğitim süreçlerini başarıyla tamamlayarak görevine başlayan bir emniyet mensubu mesleğini sürdürdüğü esnada donanım ve birikimiyle daha başarılı olacağına inandığı başka bir emniyet biriminin açmış olduğu sınava katılma talebini çalışmakta olduğu birime iletmesi sürecinde yaşadıkları adı ombudsman ya

da başka bir isim olan bir sistemin gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Gerek yabancı dil gerekse ilgili pozisyon için aranan niteliklere haiz olan emniyet mensubunun başvurusunun son gün reddedilmesi ve muvafakat verilmemesi neticesinde yaşamış olduğu çaresizlik bu gereksinimi bir adım öteye taşımaktadır. Mesleki usul ve esaslar çerçevesinde durumunu arz etme girişimde bulunmasına rağmen kendisini ifade etme olanağı bulamaması personelin motivasyonu üzerinde kaçınılmaz bir negatif enerji doğurmuştur. Aynı zamanda yaş sınırı gereği son kez başvuru hakkını da kaybetmiş olduğundan mesleğinin ilk yıllarından beri arzuladığı birimde görev alma imkânı bütünüyle ortadan kalkmıştır. Somut olay üzerinden ilerlediğimizde ilk tabloda her şey yasallık çizgisinde olup temel şekliyle takdir yetkisi kullanıldığından dolayı hukuka aykırı bir tasarruftan söz edemeyiz. Emniyet personelinin uzmanlaştığı birimde görevini layıkıyla yapmakta iken performans kriterlerinin göz ardı edilerek objektif kriterlerden yoksun olarak personel ihtiyacı olmamasına rağmen yetenek ve tecrübeleri dışında başka bir emniyet birimine atanmasında da benzer durum görülmektedir. Bu aşamalarda emniyet mensubunun yapabileceği bir işlem ya da başvurabileceği bir makam bulunmamaktadır. Polis ombudsmanının bu tür olaylarda sistemselsel bir sorun olup olmadığı, bu yetkinin kullanımında esas alınan kriterlerin neler olduğu gibi hususları irdeleyerek ilgililerle şartların durumuna göre telefonla ya da yüz yüze görüşme yapması idareyi sadece eleştirmek maksadıyla değil aynı zamanda idarenin haklılık payı varsa bunu da ortaya çıkaracak çalışmalar yürütmesi büyük önem arz eder. Aynı doğrultuda ombudsman öncelikle emniyet teşkilatı içerisinde yaygınlıkla hâkim olan bir şeyler değişmez algısının değiştirilmesi, meslekten kopuşların, küskünlüklerin önüne geçilmesi için yoğun çaba sarf etmelidir. Burada Polis ombudsmanına emniyet teşkilatında karar mercileriyle yetki çatışmasına girmek suretiyle etkilerini azaltacak hesap sorma noktasına varacak bir rol yüklenmemektedir. Aksine özellikle üst düzey emniyet mensuplarının uyguladığı politikaların ve aldığı kararların diyalog neticesinde sağlıklı bir değerlendirme aşamasına müteakip daha itinalı verilmesi, davranış modelleri geliştirilmesi ve aynı zamanda uygulamaların sağlıklı bir iletişim diliyle izah edilmesi hedeflenmektedir. Bu gelişmeler bir araya geldiğinde mesleki bütünleşmenin daha da kuvvetlenmesi doğal bir netice olarak kendiliğinden varlık bulacaktır.

Polis ombudsmanı üstlenmiş olduğu fonksiyonlarla birlikte polis literatürünün gelişmesine de kaynaklık etmelidir. Polis uygulamalarının vatandaşa anlatılması ve bilgilendirilmesi hem vatandaşın hem de polisin işini kolaylaştıracaktır. Uygulamalar hakkında bilgi sahibi olan vatandaş bir ölçüde polisi daha da dikkatli davranmaya yönlendirecek, aynı şekilde polis de bu durumun bilinciyle daha profesyonel davranma arayışında olacaktır. Teşkilat mensuplarının beklenen çerçevede davranması hem muh-

temel mağduriyetlerin önünü alacak hem de şikayetlerin asgari düzeyde tutulmasına zemin hazırlayacaktır. Bu gelişmeler ombudsmanın sistematik sorunlara eğilmesinin ve yoğunlaşmasının yolunu açacaktır.

2.2.3. Polis Ombudsmanına Başvurunun Yapılması ve Değerlendirilmesi

Herkes, Polis Ombudsmanına başvuruda bulunabilmelidir. Bu kapsamda; tüm bireylerle birlikte emniyet teşkilatı mensupları, şirketler, dernekler, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, vakıflar, vb. tüzel kişiler başvuru hakkına sahip olmalıdır. Yabancı ülke vatandaşları da mütakabiliyet şartı aranmaksızın şikâyetlerini iletebilmelidir.

Polisi ilgilendiren meseleler kapsamında kendisine bildirim üzerine çalışmalarına başlayabileceği gibi meselenin kamunun ilgisini çekecek boyutta olduğuna kanaat getirmesi durumunda resen harekete geçebilmektedir. Özellikle Kamu Denetçiliği Kurumunda bulunmayan resen faaliyete geçme yetkisi Polis Ombudsmanının en etkili silahlarından biri olarak düşünülebilir.

Başvuruda ombudsmanın temel özelliklerinden olan kolay ulaşılabirlik ilkesinin yansması olarak telefon, e-mail, internet sitesi, yüz yüze görüşme gibi seçeneklerle başvurular olanaklı kılınmalıdır. Katı şekil kurallarından uzak şikâyet konusunun sağlıklı olarak ele alınmasına imkân verecek her türlü bilgi, belge ya da fotoğrafın başvuruda yer verilmesi polis ombudsmanı için büyük değer taşır. Bununla birlikte anılan unsurların yetersiz düzeyde olması durumunda dahi gerekli çalışmalar yürütülmelidir.

Prensip olarak başvurunun olayın yaşandığı tarihten itibaren bir yıllık süre içerisinde yapılması ilkesi benimsenmelidir. Ancak polis ombudsmanın meseleyi vahim ya da olağan dışı olarak görmesi gibi özel durumların varlığı halinde de başvuru kabul etmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamalıdır.

Mevcut durumda Denetçiliği Kurumuna polis hakkında ve polisin bizzat kendisi tarafından yapılan başvuruların çoğunlukla; toplumsal olaylarda orantısız güç kullanımı, güç kullanmada sınırın aşılması, kötü muamele, insan hakları ve uluslararası mevzuatın ihlali, emniyet teşkilatı personelinin özlük hakları ve çalışma düzenleri, polisin sergilediği tutum ve davranışlar gibi geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Kurum tarafından tavsiye ya da ret kararları verilmekte olup uygulamadaki etkinliğinin ve verimliliğin geliştirilmesi bağlamında öngördüğümüz Polis Ombudsmanı modeli yapılanması ve alan odaklı çalışma gerekliliği açıkça hissedilmektedir.

Polis Ombudsmanı uygulamasında yapılan başvurular öncelikle görev kapsamında bulunup bulunmadığının tespiti yapıldıktan sonra de-

ğerlendirme aşamalarına geçilecektir. Soruşturma yetkisini kullandığı durumlarda Bağımsız Polis Şikayetleri Komisyonu tarafından çalışmalar yürütülecektir. Polis ombudsmanı tarafından Komisyon raporuna istinaden ilgili idareden disiplin soruşturması açılması ya da kamu savcısına dava açılması yönünde tavsiyede bulunabilmelidir. Ombudsman kararların alınması aşamasında İstişare Kurulundan istifade etme olanağına sahip olacaktır. Böylece kararların danışma ortamı içerisinde alınma olanağı doğacaktır. Ancak nihai karar Polis Ombudsmanının yetki ve sorumluluğunda olmalıdır. Polis ombudsmanı kararları da ombudsmanın genel prensibi olan bağlayıcı olmama niteliğini taşımaktadır. Polis ombudsmanının sergilediği objektifliği, asaleti, dik duruşu, gayreti, vizyonu kararlarının etkinliği üzerinde doğrudan etkili olacaktır. Diğer yandan Polis Ombudsmanı pozisyonuyla ön planda konumlanarak medya ve sivil toplum örgütlerinin de desteğini alabilecek gücü ve saygınlığı elde etmesi bir anda olabilecek bir gelişme olarak düşünülmemelidir.

Polis Ombudsmanı yapılan değerlendirmelerden sonra gayri resmi çözüm önerisi sunma, tavsiye ya da ret kararı verme seçeneklerini elinde bulundurmalıdır. Burada özellikle düşük önem derecesine bağlı şikayetler söz konusu olduğunda tarafların karşılıklı olarak kabul etmesi durumunda beklentilerin karşılanmasıyla problem ortadan kaldırılmaktadır. Tavsiye kararlarıyla idareye ilgili hususlar üzerinde duruma göre iyileştirmelerin yapılması ya da değişikliğe gidilmesi yönünde tavsiyeler getirebilecektir. Başvuru sahibinin haklı gerekçelere dayanmaması durumunda ise başvuru üzerinde ret kararı uygulanacaktır.

Polis Ombudsmanı ayrıca yasal değişiklik teklifinde bulunabilmelidir. Bununla birlikte polislik alanında yapılacak düzenlemelerde görüşüne başvurulması saygınlık kazanmasına ve birikimlerini aktarmasına imkân taniyacaktır.

Polis Ombudsmanı kararlarını açıkladıktan sonra sessizliğe bürünmemeli ve kararlarının uygulanma süreçlerini aktif olarak takip etmelidir. Gereklilik durumuna göre yazılı ve görsel basının da gücünü kullanarak kararlarının dikkate alınması noktasında gayretini ve arayışını sürdürmelidir. Özellikle kararlarını takip etmedeki duyarlılığı ombudsmana duyulan güveni artıracaktır.

Polis Ombudsmanı çalışmalarının ayrıntılı olarak yer aldığı yıllık raporunu her yıl TBMM'ye sunmalıdır. Ayrıca özel rapor yayınlama yetkisi de tanınmalı bu yöntem yaygınlıkla başvurulmalıdır. Raporları kamuoyunun erişimine rahatlıkla erişilebilir olmalı ve bilgilendirme faaliyetlerine ağırlık verilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Ombudsman, zaman içerisinde yeniden tasarlanarak boyut kazanmış ve hayatın hemen her noktasına sirayet etmiş vaziyettedir. Ombudsmanın hayata geçirilmesinde ihtiyaç duyulan değerleri “çocuk masumluluğu ve yaratıcılığı” üzerinde somutlaştırmak olası görünmektedir. Ombudsmanı ba-sit bir ifadeyle “çocukların oyun hamuru” olarak düşünelim. Bilindiği gibi oyun hamurlarının şekil-lendirilmeye müsait yapısı çocuğun hayal dünyasının masumluluğu ve zenginliğiyle harmanladığında eşsiz güzellikte şekiller ortaya çıkmaktadır. İşte bu aşamada belirleyici unsur olan çocuk masumluluğu ve yaratıcılığı ombudsman uygulamalarında genel olarak tayin edici makam olan parlamentonun ya da özel sektörün ihtiyaç duyduğu temel değer olarak belirlemektedir. Oyun hamurlarıyla bir yandan istenilen şekiller oluşturulurken bir yandan da istenilen renk ve renk karışımlarıyla da değişik renk-lerde şekiller yapılması da mümkün olmaktadır. Oyun hamurunun renklendirilmesi neticesinde yaşa-nan bu çeşitliliği de ombudsmanın sadece bir türünün bulunmaması, temel yapısını belirli ölçüde mu-hafaza ederken ihtiyaca göre parlamento ombudsmanı, insan hakları ombudsmanı, yerel yönetim ombudsmanı, çocuk ombudsmanı, finans ombudsmanı, üniversite ombudsmanı, askeri ombudsman, polis ombudsmanı gibi uygulama örneklerinin bulunmasıyla aynı düzlemde ele alabiliriz. Aynı za-manda oyun hamuru nasıl ki el vasıtasıyla şekillendirilmeye muhtaçsa tek başına zengin bir mana ifade etmiyorsa ombudsman da uygun şartların tesis edilmesine, parlamentonun, kamuoyunun, med-ya gibi aktörlerin desteğinin kazanılmasına bağımlı durumdadır. Tüm bu şartlar bir araya geldiğinde ombudsmanın bugün yaptıklarının çok ötesinde gelişmeleri beraberinde getirmesi doğal bir netice halini alacaktır.

Ombudsmanın özel bir alan uygulaması olan Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı, tamamen bağımsız yapısıyla polis şikâyet sitemleri ve polislin sivil gözetimi bağlamında özel bir konum işgal etmektedir. Aynı zamanda bir ombudsmana tanınan yetkiler açısından da son derece güçlü bir sistemi temsil etmektedir. Diğer yandan uygulamada polisi ilgilendiren meselelerin ekseriyetle ulusal boyutta faaliyette bulunan ombudsman uygulamalarınca ele alındığı görülmektedir. Ayrıca görev kapsamı büyük oranda değişkenlik göstermekle birlikte bağımsız polis şikâyet komiteleri tarafından da benzer fonksiyonların üstlenilmektedir.

Türkiye için öngörülen polis ombudsmanı modelinin uygulamaya alınmasıyla beklenen kazanımlar ve gelişmeler polis ombudsmanı kavramının tartışma zeminine taşınması gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Polis Ombudsmanı Türkiye modeli esasen tek başına polisi ilgilendiren şikâyetlerin ele alındığı bir sistem olarak öngörülmemektedir. Ya da hali hazırda Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından şikâyet üzerine harekete geçilmesi ve rapor yayınlaması gibi bir yapı kurgulanmamaktadır.

Polis ombudsmanı uygulamasında çağın gereklerine ayak uyduran, şeffaf, demokratik ve hesap verebilir modern bir emniyet teşkilatının inşasından hareketle polisin sunduğu güvenlik hizmetinin kalitesinin yükseltilmesi temel hedefler arasında yer almaktadır.

Polis Ombudsmanına tanınacak resen harekete geçme yetkisi, sisteme dinamizm katarak güçlü bir yapının temel taşı olacaktır. Bağımsız Polis Şikayetleri Komisyonu aracılığıyla soruşturma yapma yetkisi verilmesi ve ombudsmanın gözlemci sıfatıyla soruşturma ve kovuşturma süreçlerine dahil olabilmesi vatandaşın sisteme olan güveninin pekişmesine ve sistemi içselleştirmesine katkı sunacaktır. Ayrıca polis literatürünün zenginleştirilmesinde rol yüklenmesi ombudsmanın yabancı ülke uygulamalarını yakından takip etmesinin ve koordineli çalışmalar yürütmesinin yolunu açacaktır. Çalışmalarına istinaden iyileştirici ya da düzeltici tavsiyelerini sunması, gereklilik durumuna göre mevzuat değişikliği talebinde bulunması, yıllık ve özel raporunu etkili bir biçimde kullanması gibi faaliyetleri Polis ombudsmanı için büyük önem arz etmektedir. Polisin tutum ve davranışlarında belirli ölçüde standart değerlerin oluşturulmasına sunacağı katkı vatandaşın polise olan güveninin de artmasını sağlayacaktır. Polisin bu sistem içerisinde dışarıda kalmaması kendisine de başvuru hakkı tanınması klasik denetim algısının zihinlerde uyandırdığı olumsuz intibanın azaltılmasına ve ilerleyen süreçte de ortadan kaldırılmasına zemin hazırlayacaktır. Model önerisinde yer alan hususların uygulamaya alınabilmesi için anayasal ve yasal birtakım değişikliklerin yapılmasına gereksinim duyulduğu aşikardır.

Ombudsman ister polis ombudsmanı olsun ister başka bir uygulama örneği olsun esasen hayatı daha yaşanır kılmak adına temel hak ve özgürlüklerin korunduğu, hukukun üstünlüğünün ve adaletin egemen olduğu, kötü yönetimin engellendiği ve hakkaniyetin sağlandığı bir dünya düzeninin inşasındaki vazgeçilmez konumunu ve etkililiğini muhafaza ederek toplumsal faydası yüksek işlere imza atmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Anderman, S. (1962). The Swedish Justitiombudsman. *The American Journal of Comparative Law*, 11(2), 225-238.
- Bexelius, A. (1966). The ombudsman's office and other means for protecting citizens' rights in Sweden. *International Social Science Journal*, 18(2), 247.
- Buck, T., Kirkham, R., & Thompson, B. (2011). *The ombudsman enterprise and administrative justice*. Ashgate Publishing Ltd.
- Diamandouros, P. N. (2014). Demokrasi, Hukukun Üstünlüğü ve Ombudsmanlık Kurumu, *Ombudsman Akademik* (1), 31-57.
- Eklundh, C. (2000). The Swedish Parliamentary System. Kamal Hossain, Leonard F. M. Besselink, Haile Selassie & Edmond Völker (Eds). *Human rights commissions and ombudsman offices: national experiences throughout the world*. Martinus Nijhoff Publishers
- Field, C. (2018). THE OMBUDSMAN IN THE 21st CENTURY. *University of Western Australia Law Review*, 43(1), 118–123.
- Fowlie, F. (2008). A Practitioner's Guide to Evaluating Ombudsman Offices, *Occasional Paper#83*.
- Frahm, M. (2013). Comparative Analysis of the Ombudsman Institutions. In *Australasia and Pacific Ombudsman Institutions* (pp. 3-97). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Gregory, R. & Giddings, P. (2000). The Ombudsman Institution: Growth and Development, *Righting wrongs: the Ombudsman in six continents* (Vol. 13). IOS Press, 1-45.
- Hertog, M. & Kirkham R. (2018). *The Ombudsman and Administrative Justice: from promise to performance*, Ed: Marc Hertogh, Richard Kirkham *Research Handbook on the Ombudsman*, Edward Elgar Publishing, 1-15.
- Hill, L. B. (1976). *The Model Ombudsman: Institutionalizing New Zealand's Democratic Experiment*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Holm, N. E. (1995). *The Ombudsman – A Gift from Scandinavia to the World*. H. Gammeltoft – Hansen (Ed.). *The Danish Ombudsman*. Copenhagen: Ministry of Foreign Affairs, Department of Information.
- Kirkham, R. (2012). *The Ombudsman Enterprise and Administrative Justice*, Wellington 2012 Conference Papers.
- Kucsko-Stadlmayer, G. (2009). *The spread of the ombudsman idea in Europe*. International Ombudsman Institute Paper.
- Laird, O. (2018), *Accountability Report, Ombudsman for Northern Ireland Annual Report*, 33-59.
- Magnette, P. (2003). Between parliamentary control and the rule of law: the political role of the Ombudsman in the European Union¹. *Journal of European Public Policy*, 10(5), 677-694.

- Maguire, M. (2017), Police Ombudsman for Northern Ireland Annual Reports & Accounts
- Maguire, M. (2018), Police Ombudsman for Northern Ireland Annual Reports & Accounts
- McAllister, A. (2015), Strategic Report, Police Ombudsman for Northern Ireland Annual Report , 10-29.
- McAllister, A. (2016), Performance Report, Police Ombudsman for Northern Ireland Annual Report, 7-31.
- McAllister, A. (2017), Performance Report, Police Ombudsman for Northern Ireland Annual Report, 7-38.
- Moore, T. (2015). Ombudsman Gender Neutral? Research and Information Service Briefing Paper, Northern Ireland Assembly, Paper, 81/15.
- Mullan, G. (2002), Report of Executive Director - Complaints and Investigations, Police Ombudsman for Northern Ireland First Annual Report, 12-42.
- Orfield, L. (1966). THE SCANDINAVIAN OMBUDSMAN. Administrative Law Review, 19(1), 7-74.
- Pickl, V. J. (1986). Ombudsman ve Yönetimde Reform, Amme İdaresi Dergisi, 19(4), 37-46.
- Pollock, S. (2004), Statements of Accounts Unaudited, Police Ombudsman for Northern Ireland Annual Report, 52-71.
- Pollock, S. (2006), Statements of Accounts Unaudited, Police Ombudsman for Northern Ireland Annual Report, 52-71.
- Reif, L. C. (2004). The ombudsman, good governance, and the international human rights system (Vol. 79). Martinus Nijhoff Publishers.
- Rowat, D. C. (1965). The Ombudsman: Citizen's Defender: Citizen's Defender. Allen & Unwin England.
- Seneviratne, M. (2002). Ombudsmen: Public Services and Administrative Justice. Cambridge University Press.
- Yarım, U.S., Beyazıt, E. ve Güneş, M. (2020). Bourdieu Perspektifiyle Bürokratik Çatışma Alanı ve Konut: Fransa'da Yeni Konut Politikasının İnşası, İdealkent Dergisi, 11(31), 1070-1091.
- Yarım-Altunay, U.S., Yunus, M.A. ve Güneş, M. (2021). Bir Araç Olarak Güvenlik: Bourdieu ve Foucault Okumalarıyla "Tahakküm" Üzerine Bir Çözümleme, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(48), 23-42.

BÖLÜM 14

YAKINSAMA HİPOTEZİ: TÜRKİYE’NİN KİŞİ BAŞI GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILASININ G20 GRUBU ÜLKELERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Esra DEMİREL¹

¹ Arş. Gör. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, esrademirel@comu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5264-978X

1. GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kişi başı reel gelirden oluşan farklılıkların belirli bir süre sonunda yok olup olmayacağı konusu 18. yüzyılın ortalarından itibaren araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır (Ceylan, 2010:49). Durlauf (2003), ekonomistlerin yakınsama hipoteziyle neden bu kadar çok ilgilendiklerini şu şekilde açıklamaktadır: Temel nedenlerden biri uzun süreli sonuçları açıklamak için başlangıç koşullarının rolünün ne kadar etkili olduğudur. Yakınsama çalışmalarının altında yatan temel düşünce kolayca anlaşılmalıdır.

Yakınsama hipotezi temelde belirli bir dönemin başında kişi başı gelirin sahip olduğu değer ile gelirin büyüme hızıyla ilişkisi değerlendirildiğinde ters orantının varlığına dayanmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin verimlilikleri karşılaştırıldığında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranının daha fazla olacağı bu bağlamda aralarındaki büyümedeki farklılığın zamanla azalarak yakınsamanın gerçekleşmesi beklenmektedir (Yılmaz ve Kesbiç, 2020).

Yakınsama hipotezinin kaynağı büyüme teorileridir. Yakınsama hipotezi konusunda yapılan analizler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri veya bir ülkenin farklı bölgelerini araştırmayı ele almaktadır. Ülkeler bazında yapılan araştırmalar geliri ele almanın yanında eğitim ve sağlık alanlarını da dikkate almaktadır (Yaraşır Tülümce ve Zeren, 2013: 288).

Ekonomik yakınsamayı iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi mikro yakınsama ikincisi makro yakınsamadır. Mikro yakınsama, özdeş ekonomiler arasındaki faktörlerden gelirin eşitlenmesine yönelik bir eğilimi ifade etmektedir. Makro yakınsama, kişi başına düşen gelir veya çalışan başına çıktı gibi değişkenlerin toplamına odaklanmaktadır (Rassekh, 1998: 86).

Makro yakınsama hipotezinin üç ana kaynağı bulunmaktadır. Bunlar: teknolojik yayılım, neoklasik büyüme modeli ve küreselleşmedir (Rassekh, 1998).

Yeni bir teknolojinin ortaya çıkarak uygulamada kullanılmaya başlaması yayılım etkisi yaratmaktadır. Yayılım etkisiyle birlikte geriden takip eden ekonomilerin veya bölgelerin büyümesi bu yeni teknolojiden etkilenmektedir. Bu ekonomiler zengin ekonomilerin seviyesine yaklaşarak büyüme imkânı yakalamaktadır. Zengin ülkeleri takip eden konumdaki ülkelerde işgücündeki niteliğin yükselmesi ve beşeri sermayedeki katkının artması teknolojinin kolayca yayılmasını ve yeniliklerin kolayca izlenmesini sağlamaktadır (Yaraşır Tülümce ve Zeren, 2013: 290). Teknolojiyi taklit etmek yani bir teknoloji üretmekten daha az maliyetli olduğu için takip edici konumdaki bir ekonomi daha hızlı bir büyüme yaşayabilir. Li-

der durumdaki yeni teknolojiyi üreten ekonominin karşılaştığı teknolojik sorunlar, takip edici ekonomiler tarafından farkedilerek bu sorunlardan kaçınılabılır. Bir dizi çalışmayla iyi bir taklit etmenin yolu ve süresi bulunabilir (Rassekh, 1998: 88).

İktisat literatüründe yer alan büyüme modelleri fiziksel sermaye birikimi ile işgücünü odak noktasına almaktadır. Neoklasik büyüme modeli ise faktör verimliliği konusuna ve bu verimliliğin arttırılması fikrine yoğunlaşmaktadır. Verimliliğin arttırılması da dışsal teknolojik gelişmeden destek alınmasıyla olmaktadır. 1960'lı yıllarda yaşanan tartışmalar iktisadi etmenlere bağlanan teknolojik gelişmelerin ön plana çıkmasıyla Solow modelinde yer alan dışsal teknoloji varsayımının arka plana atılmasına sebep olmuştur (Çiftçi ve Aykaç, 2011: 161).

Solow büyüme modelinin temeli, Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından yapılan çalışmalarla atılmıştır. Bu model neoklasik toplam üretim fonksiyonundan hareket ederek büyümeyi, büyümenin ne gibi faktörlere dayandığını belirlemektedir. Solow modeli finans ve büyüme açısından değerlendirildiğinde aşağıda sıralanan önemli gelişmeler ortaya çıkmaktadır (Erdem ve Dumrul, 2014):

- Bu modelde her işçi başına düşen reel çıktının zamana göre değişimi sabit olarak büyüme şeklinde gerçekleşmektedir.
- Teknolojik süreçle ilgili gerçekleşen değişimler büyüme etkisine sahiptir ve diğer etmenler seviye etkisindedir.
- Tasarruf konusunda başarılı olan ülkeler daha fazla sermaye birikimine sahip olacakları için zenginleşmektedirler.
- Solow modeli, paranın uzun dönem büyüme oranı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını savunmaktadır.
- Ülkeler arasında ortaya çıkan koşullu yakınsamayı öngörmektedir.

Literatürde yapılan çalışmalar küreselleşmenin de büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecinde kazanacakları fayda konusunda günümüzde ve gelecekte ne kadar söz sahibi olacakları konusunda tartışmalar devam etmektedir (Çiftçi ve Aykaç, 2011: 161). Küreselleşme, ekonomik bütünleşme kavramının dikkat çekmesine sebep olmaktadır. Ekonomik bütünleşmeyle birlikte sermaye ve işgücü hareketlerinin sonucunda ülkeler arasındaki yada bir ülke içindeki bölgeler arasındaki yaşanan gelir ile üretkenlikteki farklılığın zamanla yok olma yolunda ilerleyeceği ve sonunda da eşitleneceği ileri sürülmektedir (Baypınar ve Erkut, 2011: 64).

Bu çalışmada Türkiye'nin kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılasının G20

ülke grubundan seçilen Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, İngiltere, Çin, Fransa, Güney Kore, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika ve Suudi Arabistan ülkelerinin kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıllarına yakınsayıp yakınsamadığı araştırılmıştır. Çalışmada giriş bölümü takip eden ikinci bölümde literatür taramasına yer verilmiştir. Ardından araştırmada kullanılan yöntemlerin açıklandığı metodoloji bölümü, analizin anlatıldığı bölüm yer almaktadır. Son olarak da analizde ortaya çıkan bulguların tartışıldığı sonuç bölümü yer almaktadır.

Geleneksel yakınsama kavramı göz önüne alındığında iki tür yakınsamadan söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi β yakınsama, ikincisi ise σ yakınsamadır. β yakınsama, ekonomilerde kişi başına düşen gelirin büyüme oranı ile ilk yıldaki kişi başına düşen gelir seviyesi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu iki değişken arasındaki ilişki negatif olarak bulunursa yakınsamanın varlığından, pozitif olarak bulunursa yakınsamanın yokluğundan söz edilmektedir. Bu yakınsama türünü de kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Bu türlerden birincisi mutlak yakınsama, ikincisi ise koşullu yakınsamadır. Mutlak yakınsamada, ekonomilerde teknoloji, kurumsal yapı ve tasarruf gibi farklılıkları temsil edecek değişkenler modele dahil edilmezken, koşullu yakınsamada bu farklılıkları temsil edecek değişkenler de modele dahil edilmektedir. Yakınsama kavramının ikinci türü olan σ yakınsama, ekonomilerde kişi başına düşen gelirin nasıl yayıldığı konusunu araştırmaktadır. Bu araştırmayı yaparken standart sapmadan faydalanmaktadır. Standart sapmanın zamanla azalması yakınsamanın varlığını, zamanla artması ise yakınsamanın bulunmadığını ifade etmektedir (Ersungur ve Polat, 2006: 336-337).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kalyoncu (2001) yaptığı çalışmada Türkiye'nin 67 ilini ele almıştır. 67 ilin kişi başına düşen gelirindeki büyüme oranı ile ilk gelir seviyesini karşılaştırarak sonucunda aradaki ilişkinin negatif bir değer olmadığını tespit etmiştir. Bu sonuç β yakınsaması olarak incelendiğinde araştırmaya konu olan 67 ilin yakınsamadığı saptanmıştır. Aynı zamanda bu iller arasında σ yakınsama da söz konusu değildir. Bu analiz Türkiye'nin bölgelerindeki iller açısından yapılmıştır. Sonuç olarak Ege, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki illerin β yakınsaması ile incelendiğinde yakınsamadığı tespit edilmiştir. Akdeniz, İç, Marmara ve Karadeniz bölgelerindeki illerde fakir olanların zengin olanlara göre daha hızlı büyüdüğü saptanmıştır. Fakat bu sonuçların istatistiki olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır. Son olarak 67 il üçe ayrılarak tekrar bir analiz yapılmıştır ve en anlamlı sonuçlar bu analiz sonucunda elde edilmiştir.

Karaca (2004) çalışmasında iller bazında 1975-2000 yılları arasındaki gelir düzeyi verisi kullanılarak iller arasındaki gelir farklılıklarını araştır-

mıştır. Araştırmanın sonucunda incelenen dönem içinde iller arasındaki gelir farklılıklarında azalma olmadığı bunun aksine bir artışın söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

Mollavelioğlu ve Ceylan (2010) 1962-2006 yılları arasındaki verileri kullanarak Avrupa Birliğine üye 17 ülke ile Türkiye arasında tarımsal toplam faktör verimliliği açısından yakınsama olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmada ilk olarak Malmquist endeks yöntemi ile tarım sektörünün toplam faktör verimliliği hesaplanmıştır. İkinci aşamada Nahar-Inder testi ile Türkiye'nin tarımsal toplam faktör verimliliğinin AB ülkelerine yakınsayıp yakınsamadığı incelenmiştir. Sonuç olarak Türkiye'nin tarımsal toplam faktör verimliliği ile Avusturya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hollanda, Macaristan, İrlanda, İtalya, Polonya, Romanya, Portekiz, İsveç ve İngiltere ülkelerinin tarımsal toplam faktör verimliliğine yakınsamaktadır.

Ceylan (2010) yaptığı araştırmada G-7 ülke grubunun 1870-2006, 1870-1945 ve 1946-2006 dönemleri için yakınsama deneyimi incelenmiştir. Analizde Nahar-Inder testinden ve ADF birim kök testinden faydalanılarak; sonuçta yakınsama hipotezinin gelişmiş ülkeler için daha anlamlı sonuç verdiği yönünde bulgular saptanmıştır.

Erlat (2012) 1975-2001 dönemindeki GSYH verilerini kullanarak Türkiye'deki bölgesel yakınsamaları araştırmıştır. Bölgelere ilişkin yakınsama analizi için CADF ve ADF birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Sonuç olarak Akdeniz Bölgesinin ADF birim kök testine göre, İç Anadolu bölgesinin hem ADF hem CADF birim kök testlerine göre yakınsadıkları saptanmıştır. Çalışmada analizin ikinci aşaması olarak bölgelerdeki illerin yakınsayıp yakınsamadığı incelenmiştir. Buna göre Akdeniz bölgesindeki 7 ilden 3'ünün kişi başı gayri safi milli hasılaya yakınsadığı tespit edilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 6 ilden hiçbiri kişi başı gayri safi milli hasılaya yakınsamamaktadır. İç Anadolu Bölgesinde 10 ilden 6'sı kişi başı milli gelire yakınsamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde 11 şehirden 5'i kişi başı milli gelire yakınsamaktadır. Karadeniz Bölgesinde 14 şehirden 2 tanesinin yakınsadığı, Marmara bölgesinde 10 şehirden 3'ünün kişi başı milli gelire yakınsadığı bulunmuştur.

Abdioğlu ve Uysal (2013) yaptıkları çalışmada Türkiye'de istatistiki bölge birimi düzeyi kapsamında bulunan 26 bölgede geçerli olup olmadığını araştırmışlardır. Uygulamada panel birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda bölgelerin gayri safi katma değerleri arasında yakınsamanın bulunmadığı saptanmıştır.

Yeşilyurt (2014) yıllık gelir verileri ve ikili yaklaşımı kullanarak 1978-2010 yılları arasında 27 OECD ülkesinde yakınsamanın olup olmadığını araştırmıştır. Yeşilyurt daha önce yakınsama hipotezinin testi için

kullanılan ikili yaklaşımı ilk defa OECD ülkeleri kapsamında deneyen araştırmacı olmuştur. Yapılan analizde klasik birim kök testlerinden ADF kullanılmıştır. Sonuç olarak OECD ülkelerinin gelir anlamında birbirlerine yakınsadığı tespit edilmiştir.

Tüzemen ve Tüzemen (2015) yaptıkları çalışmada 2000-2013 yılları arasında Balkan ülkelerinin büyüme oranlarının birbirlerine yakınsayıp yakınsamadığı araştırılmıştır. Sonuca ulaşmak için panel birim kök testinden faydalanılarak 12 Balkan ülkesinin birbirlerine yakınsamadığı saptanmıştır. Ayrıca aynı dönem için lider ülke olarak seçilen Yunanistan'a da bu 12 Balkan ülkesinin büyümesinin yakınsamadığı tespit edilmiştir.

Savacı ve Karşıyakalı (2016) Türkiye ile Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasındaki kişi başına düşen milli gelirin yakınsayıp yakınsamadığını incelemiştir. Araştırmalarını 1960-2013 dönemini kapsayacak şekilde yapmışlardır. AB'ye üye bazı ülkelerin verilerinde eksiklik olduğu için analize dahil edilememiştir. Bu sebeple kalan 13 ülke ve AB ortalamasıyla analiz yapılmıştır. Bu ülkeler şunlardır: Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İtalya, Hollanda, İsveç, İngiltere, İrlanda, Yunanistan, Portekiz ve İspanya. Analizde ADF, Zivot-Andrews ve LS birim kök testleri kullanılmıştır. ADF birim kök testi sonuçlarına göre Türkiye kişi başı milli geliri Yunanistan ve İsveç'e yakınsamaktadır. LS birim kök testi sonucuna göre ise Türkiye'nin kişi başı milli geliri Belçika, İtalya ve İsveç'e iki kırılmalı modele göre yakınsamaktadır.

Esenyel (2017) 1960-2014 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye'deki kişi başı enerji tüketiminin OECD ve AB üye ülkelerdeki kişi başı enerji tüketimine yakınsayıp yakınsamadığını incelemiştir. Analiz yapılırken klasik birim kök testleri ve yapısal kırılmalı birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak klasik birim kök testlerinden ADF ve PP birim kök testlerine göre Türkiye'nin kişi başı enerji tüketimi iki ülke grubuna da yakınsamamaktadır. KPSS testine göre ise serilerin durağan olduğu sonucuna verilmiştir. Analizin ikinci aşamasında yapısal kırılmalı birim kök testleriyle serilerin durağanlığı incelenmiştir. Yapısal kırılmalı birim kök testleri olarak ZA, LP, LM ve NP analizde kullanılmıştır. Sonuçta iki serinin de durağan olmadığı bulunmuştur. Türkiye'nin kişi başı enerji tüketimi hem OECD ülkelerindeki hem de AB ülkelerindeki kişi başı enerji tüketimine yakınsamamaktadır.

Ulucak (2018) çalışmasında 1961-2009 yılları arasında ekolojik ayak izi verisini kullanarak çevresel yakınsama hipotezini test etmiştir. Araştırmada 120 ülkenin ekolojik ayak izi verisi kullanılmıştır. Panel kulüp yakınsama analizinin kullanıldığı çalışmada genel bir yakınsama bulunmamıştır. Bunun aksine 8 kulüp/kümenin varlığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak çevre ile ilgili politikaların genel olarak kabul edilemeyeceği de-

ğerlendirmesine ulaşılmıştır.

Nas ve Değirmen (2018) 2004-2014 dönemi için Türkiye'deki 7 coğrafi bölgenin dört alanda σ yakınsamasını incelemiştir. Σ yakınsama analizi sonucuna göre Türkiye'de iller arasında ve bölgeler arasında kişi başına düşen gayri safi milli hasıla açısından bir yakınsamanın olduğunu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de bölgeler arası ve iller arası ekonomik durumda zamanla bir iyileşme olduğu saptanmıştır.

Uğur ve Bingöl (2021) yaptıkları çalışmada Türkiye'nin G7 ülkelerine finansal açıdan yakınsaması incelenmiştir. 1980-2017 yılları arasındaki finansal gelişme endeksi verileri kullanılarak yapılan yakınsama analizi için Christopheles ve Leon Ledesma birim kök testinden faydalanılmıştır. Yapılan analizin sonucuna göre Türkiye'nin finansal gelişme endeksi ile Almanya, ABD, Kanada, İtalya ve Japonya ülkeleri arasında finansal açıdan bir yakınsamanın bulunduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin finansal gelişme endeksi ile İngiltere ve Fransa ülkeleri arasında yakınsama bulunmamıştır.

Aydın (2022) Türkiye'deki kişi başı GSYH ile BRICK ülkelerinin ve G7 ülkelerinin kişi başı GSYH verilerinin karşılaştırmıştır. Türkiye ve G7 ülkeleri arasındaki yakınsama analizi için 1980-2020 dönemindeki veriler, Türkiye ve BRICK ülkeleri arasındaki yakınsama analizi için 1988-2020 dönemindeki veriler kullanılmıştır. Analiz için iki yapısal kırılmalı LM birim kök testinden faydalanılmıştır. Türkiye ile G7 ülkeleri arasında yapılan analiz sonucunda Türkiye'nin kişi başı GSYH'sının G7 ülkelerine yakınsamadığı bulunmuştur. Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında yapılan yakınsama analizi sonucunda Türkiye'nin kişi başı GSYH'sının BRICK ülkelerine yakınsadığı saptanmıştır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada Türkiye'nin KBGSYH'sının G20 ülke grubundan seçilen ülkelerin KBGSYH'larına yakınsamalarının araştırılması için Dickey ve Fuller (1979) tarafından literatüre kazandırılan Dickey Fuller birim kök testinin genişletilmiş hali ADF, Lee ve Strazicizh (2003, 2004) tarafından ortaya koyulan LM birim kök testi dönüştürülen serilere uygulanmaktadır. Ayrıca Meng ve diğerleri (2014) tarafından önerilen kalıntılarla genişletilmiş birim kök testi RALS-LM dönüştürülen seriler için kullanılmaktadır.

ADF birim kök testinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri bağımlı değişken olarak modele dahil edilir ve üç temel ADF modeli aşağıda verilmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017, s. 335-336):

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \text{ Sabitsiz ve Trendsiz Model} \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \text{ Sabitli ve Trendsiz Model} \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta T + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \text{ Sabitli ve Trendli Model} \quad (3)$$

ADF birim kök testi için temel hipotez birim kökün varlığını, alternatif hipotez ise birim kökün bulunmadığını ifade etmektedir.

Çalışmada ayrıca LM birim kök testi de kullanılmaktadır. Bu birim kök test için regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \delta Z_t + e_t \quad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Bu denklemde Z_t dışsal değişken vektörünü, $\varepsilon_t \text{ iid } N(0, \sigma^2)$ özelliğini gösteren kalıntıları belirtmektedir. LM birim kök test istatistiği aşağıdaki regresyondan bulunmaktadır:

$$\Delta y_t = \delta' \Delta Z_t + \varphi \bar{S}_{t-1} + u_t \quad (5)$$

LM birim kök testi için temel hipotez birim kökün varlığı, alternatif hipotez ise birim kökün bulunmadığını belirtmektedir.

Bu çalışmada kullanılan diğer test Meng ve diğerleri (2014) tarafından önerilen RALS-LM birim kök testidir. RALS prosedürü şöyle açıklanmaktadır: Regresyon denkleminde bulunan hatalarda normallikten sapma oluştuğunda ortada olan bilgilerden faydalanan yapıdır (Konat, 2020, s. 66).

$$\Delta y_t = \delta' \Delta z_t + \varphi \tilde{y}_{t-1} + e_t \quad (6)$$

Burada $\tilde{y}_t = y_t - \tilde{\Psi} - z_t \tilde{\delta}$ dir. Regresyon modeli şu şekildedir:

$$\Delta y_t = \delta' \Delta z_t + \varphi \tilde{y}_{t-1} + \sum_{j=1}^p c_j \Delta \tilde{y}_{t-j} + e_t \quad (7)$$

RALS-LM birim kök testi için temel hipotez birim kökün varlığını, alternatif hipotez birim kökün bulunmadığını ifade etmektedir.

Yapısal kırılmalı birim kök testleri, yapısal kırılmasız birim kök testlerine göre daha güçlü olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, yapısal kırılmasız RALS-LM birim kök testinin yanında bir yapısal kırılmalı ve iki yapısal kırılmalı RALS-LM birim kök testleri de yakınsama serilerine uygulanmaktadır.

4. ANALİZ

Bu çalışmada Türkiye'nin kişi başına düşen gayri safi milli hasılasının (KBGSYH) G20 ülke grubundan seçilen ülkelerin KBGSYH'sına yakınsayıp yakınsamadığının bulunması amaçlanmaktadır. Çalışmada kullanılan ülkelerin KBGSYH'sı 1970-2020 aralığında yıllık veri olarak

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) veri tabanından alınmıştır. G20 ülke grubundan seçilen ülkeler şöyledir: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, İngiltere, Çin, Fransa, Güney Kore, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika ve Suudi Arabistan. Bu ülkelerin seçilme sebebi araştırmanın yapıldığı tarihler arasındaki verilerine ulaşılmasıdır. Tablo 1’de G20’den seçilen ülkelerin ve Türkiye’nin KBGSYH verilerinin tanımlayıcı istatistikleri verilmektedir.

Tablo 1. *Türkiye ve Seçilen Ülkelerin Tanımlayıcı İstatistikleri*

Ülkeler	Ort.	Min.	Maks.	S t d .	Çarpıklık	Basıklık
Türkiye	10133	1769	28193	7002	1.046	3.294
Amerika Birleşik Devletleri	29111	5233	60091	16788	0.22	1.781
Almanya	23539	4035	52952	13996	0.384	2.09
Avustralya	23978	4638	50853	14466	0.39	1.86
Birleşik Krallık	21361	3615	45757	12913	0.272	1.772
Çin	3594	102	14306	4338	1.232	3.141
Fransa	21227	3684	44480	12184	0.259	1.852
Güney Kore	14939	600	40957	12825	0.532	1.911
İtalya	21181	3623	41581	11522	0.025	1.717
Japonya	21438	3283	40992	12037	0.006	1.7134
Kanada	24257	4589	48316	13345	0.217	1.801
Meksika	9231	1820	19947	5216	0.454	2.155
Suudi Arabistan	37251	9292	57694	11568	-0.332	2.933

Yakınsama hipotezi $\ln(\text{KBGSYH}_{\text{Türkiye}}/\text{KBGSYH}_i)$ serisine Dickey ve Fuller (1979) tarafından ileri sürülen genişletilmiş Dickey Fuller testi olan ADF, Meng ve diğerlerinin (2014) ortaya koyduğu bir kırılmalı ve iki kırılmalı RALS-LM birim kök testi ve Lee ve Strazicizh (2003, 2004)’ün geliştirdiği LM birim kök testi uygulanmasıyla incelenmektedir. Bu denklemde i yerine sırasıyla seçilen ülkeler yazılarak seri dönüştürülmektedir. Uygulanan birim kök testlerinin sonucunda serinin birim köklü bulunması yakınsama olmadığını, birim kökün yokluğu ise yakınsamanın varlığını ifade etmektedir.

Tablo 2 . *ADF, LM ve RALS-LM Birim Kök Testi Sonuçları*

Ülkeler	τ_{ADF}	τ_{LM}	$\tau_{RALS-LM}$
Amerika Birleşik Devletleri	-1.3370	-1.1329	-3.2413***
Almanya	-1.3668	-1.3338	-2.976**
Avustralya	-1.3638	-1.2772	-2.074
Birleşik Krallık	-0.6928	-1.0382	-1.542
Çin	-1.2627	-1.2876	-1.595
Fransa	-1.2439	-1.1536	-1.459
Güney Kore	0.2400	-1.6154	-3.376**
İtalya	-0.9055	-0.8305	-1.893
Japonya	-0.6189	-0.5071	-2.819**
Kanada	-1.0874	-1.0443	-1.704
Meksika	-1.5484	-1.5571	-1.43
Suudi Arabistan	-2.6123	-2.3428	-1.799

Not: ***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 2’de 1970- 2020 yılları için hesaplanan yakınsama serilerine ADF, LM ve RALS-LM birim kök testleri uygulanarak sonuçları listelenmektedir. Bu testlerin sonucuna göre ADF ve LM birim kök testlerinde serilerin birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilememektedir. Yani tüm serilerin birim köklü olduğu tespit edilmektedir. RALS-LM birim kök testine göre Amerika Birleşik Devletleri için %1 anlamlılık düzeyinde, Almanya için %5 anlamlılık düzeyinde, Güney Kore için %5 anlamlılık düzeyinde ve Japonya için %5 anlamlılık düzeyinde, serilerin birim köklü olduğunu belirten temel hipotez reddedilmektedir. Bu bağlamda bu dört seri birim köke sahip değilken, diğer serilerin birim köklü olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. *Bir Yapısal Kırılmalı RALS-LM Birim Kök Testi Sonuçları*

Ülkeler	ρ^2	$\tau_{RALS-LM}$	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Amerika Birleşik Devletleri	0.69	-3.42**	-3.543	-2.932	-2.619
Almanya	0.47	-1.879	-3.398	-2.784	-2.461
Avustralya	0.69	-1.68	-3.543	-2.932	-2.619
Birleşik Krallık	0.90	-2.021	-3.653	-3.044	-2.742
Çin	0.94	-1.247	-3.653	-3.044	-2.742
Fransa	0.88	-1.27	-3.653	-3.044	-2.742
Güney Kore	0.75	-3.337**	-3.543	-2.932	-2.619
İtalya	0.86	-0.937	-3.653	-3.044	-2.742
Japonya	0.69	-1.441	-3.543	-2.932	-2.619
Kanada	0.86	-2.221	-3.653	-3.044	-2.742
Meksika	0.96	-1.923	-3.711	-3.094	-2.794
Suudi Arabistan	0.98	-2.15	-3.711	-3.094	-2.794

Not: ***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 3'te 1970- 2020 yılları için hesaplanan yakınsama serilerine bir yapısal kırılmalı RALS-LM birim kök testi uygulanarak sonuçları listelenmektedir. Bu testin sonuçlarına göre Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Kore serileri için %5 anlamlılık düzeyinde serilerin birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilmektedir. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Kore serileri birim köke sahip değilken diğer seriler birim köklü bulunmuştur.

Tablo 4. İki Yapısal Kırılmalı RALS-LM Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	ρ^2	$\tau_{RALS-LM}$	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Amerika Birleşik Devletleri	0.91	-1.24	-3.646	-3.044	-2.743
Almanya	0.64	-0.114	-3.467	-2.867	-2.546
Avustralya	0.64	-0.38	-3.467	-2.867	-2.546
Birleşik Krallık	0.77	0.694	-3.587	-2.991	-2.687
Çin	0.94	-1.193	-3.646	-3.044	-2.743
Fransa	0.77	1.411	-3.587	-2.991	-2.687
Güney Kore	0.81	-0.258	-3.587	-2.991	-2.687
İtalya	0.86	0.126	-3.646	-3.044	-2.743
Japonya	0.65	-1.13	-3.532	-2.933	-2.622
Kanada	0.92	-1.008	-3.646	-3.044	-2.743
Meksika	0.94	-2.456	-3.646	-3.044	-2.743
Suudi Arabistan	0.87	-1.025	-3.646	-3.044	-2.743

Not: ***, **, * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 4'te 1970- 2020 yılları için hesaplanan yakınsama serilerine iki yapısal kırılmalı RALS-LM birim kök testi uygulanarak sonuçları verilmektedir. Bu testin sonuçlarına göre bütün serilerde birim köklü olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilememektedir. Bu durumda tüm serilerin birim köklü olduğu; yani durağan olmadığı tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Yakınsama hipotezi gelir düzeyi düşük olan ülkelerin ya da bölgelerin gelir düzeyi yüksek olan ülkelere kıyasla daha hızlı bir büyüme oranına sahip olacağını ileri sürmektedir. Bunun sonucunda da fakir ülkelerin zamanla zengin ülkeleri yakalaması beklenmektedir. Gelir düzeyleri arasındaki farklılık uzun dönemde ortadan kalkmaktadır. Türkiye bazında yapılan araştırmalarda da kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın yakınsama konusu ilgi çekmektedir. Bu çalışmada da Türkiye'nin KBGS-YH'nın G20 ülke grubundan seçilen Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, İngiltere, Çin, Fransa, Güney Kore, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika ve Suudi Arabistan ülkelerinin KBGSYH'larına yakınsayıp yakınsamadığı incelenmiştir. Analizi yapmak için ADF, LM ve RALS-LM testlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca RALS-LM testinin yapısal kırılmalı şekli de kullanılmıştır.

RALS-LM birim kök testinin literatürde kullanılan geleneksel birim kök testlerinden daha güçlü bir test olduğu kabul edilmektedir. Hepsağ ve Akçalı (2019), yaptıkları çalışmada RALS-LM birim kök testinin kullanışlı bir test olduğunu göstermektedir. Bu sebeple çalışmada RALS-LM birim kök testinin yakınsama serilerinde kullanılması uygun bulunmuştur. Ayrıca yapısal kırılmalı birim kök testleri yapısal kırılmasız birim kök testlerine göre; iki yapısal kırılmalı birim kök testleri bir yapısal kırılmalı birim kök testlerine göre daha güçlü sonuçlar vermektedir. Bu bağlamda; Türkiye'nin KBGSYH'sının G20 ülke grubundan seçilen ülkelerin KBGSYH'larına 1970-2020 yılları arasında yakınsamadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z., & Uysal, T. (2013). Türkiye’de Bölgeler Arası Yakınsama: Panel Birim Kök Analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(3), 125-143.
- Aydın, A. (2022). Türkiye Ekonomisi İçin G7 ve BRICS Ülkeleriyle Yakınsama Analizi. Efil Journal of Economic Research, 5(3), 66-83.
- Baypınar, M. B., & Erkut, G. (2011). Ekonomik küreselleşme ve Türkiye’de bölgesel üretkenlik düzeylerinde yakınsama. İTÜ Dergisi, 10(1), 61-70.
- Ceylan, R. (2010). Yakınsama hipotezi: teorik tartışmalar. Sosyoekonomi, 11(11):47-60.
- Ceylan, R. (2010). G-7 Ülkelerinin Yakınsama Deneyimi: 1870-2006. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(3), 311-324.
- Çiftçi, C., & Aykaç, G. (2011). İçsel büyüme modelleri ve küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerin konumları. Sosyoekonomi, 14(14).
- Dickey, D. A. ve Wayne A. F. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 427-431.
- Durlauf, S. N. (2003). The convergence hypothesis after 10 years. Social Systems Research Institute, University of Wisconsin.
- Erdem, E., & Dumrul, C. (2014). Keynesyen ve neo-klasik yaklaşımlarda finansal sistem ve iktisadi büyüme. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33(2), 45-86.
- Erlat, H. (2012). Türkiye’de bölgesel yakınsama sorununa zaman dizisi yaklaşımı, Discussion Paper, No. 2012/64, Turkish Economic Association, Ankara.
- Ersungur, Ş. M., & Polat, Ö. (2006). Türkiye’de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), 335-343.
- Esenyel, N. M. (2017). Türkiye’de enerji yakınsama hipotezinin sınanması: yapısal kırılmalı birim kök analizi. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6(3), 42-52.
- Hepsağ, A. ve Yaşar Akçalı, B. (2019). Finansal Zaman Serilerinde Birim Kök Hipotezinin Test Edilmesinde Kalıntılarla Genişletilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Yaklaşımı: Rasyonel Fiyat Köpükleri Üzerine Bir Uygulama.
- Kalyoncu, A. G. H. (2001). Yakınsama analizine neoklasik yaklaşım: Türkiye’nin 67 ilinin gelir yakınsaması üzerine bir uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(8): 122-147.
- Karaca, O. (2004). Türkiye de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı? (No. 2004/7). Discussion Paper.

- Konat, G. (2020) Kalıntılarla genişletilmiş yeni bir panel birim kök test önerisi: Rals-cıps testi (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Lee, J. ve Strazicizh, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4):1082-1089.
- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2004). Minimum LM Unit Root Test with One Structural Break. *Appalachian State University Working Papers*, 04-17:1-15.
- Meng, M., Im K. S., Lee J. ve Tieslau MA. (2014). More powerful LM unit root tests with non-normal errors. Editörler: Sickles RC, Horrace WC. İçinde: *Festschrift in honor of peterschmidt*. New York: Springer; 343-357.
- Mollavelioğlu, M. Ş., & Ceylan, R. (2010). Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımsal Toplam Faktör Verimliliği Ve Yakınsama Analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 10(20), 86-103.
- Nas, Ş., & Değirmen, S. (2018, April). Türkiye’de Bölgelerarası Ekonomik Eşitsizlikler Bağlamında Yakınsama Sorunsalı. In Proceedings of 4 th SCF International Conference on “Economics and Social Impacts of Globalization” and “Future Turkey-European Union Relations” (p. 139).
- Rassekh, F. (1998). The convergence hypothesis: History, theory, and evidence. *Open economies review*, 9(1), 85-105.
- Savacı, S., & Karşıyakalı, B. (2016). Ülkeler Arası Gelir Yakınsaması Analizi: AB Ülkeleri Ve Türkiye. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 16(33), 237-257.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi E Views Uygulamalı. Geliştirilmiş 5. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Solow, Robert M. (1956). “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70(1), pp. 65-94.
- Swan, Trevor W. (1956). “Economic Growth and Capital Accumulation”, *Economic Record*, Vol. 32(3), pp. 334-361.
- Tülümce, S. Y., & Zeren, F. (2013). OECD Ülkelerinde Sağlıkın Yakınsamasının Analizi: Panel Birim Kök Testi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 287-300.
- Tüzemen, Ö. B., & Tüzemen, S. (2015). Yakınsama Hipotezi: Balkan Ülkeleri Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7).
- Uğur, A., & Bingöl, N. (2021). Finansal Yakınsama Olgusu: Türkiye İle G7 Ülkeleri Arasında Finansal Yakınsamanın Analizi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 125-157.
- Ulucak, R. (2017). Çevre Kalitesi Açısından Yakınsama Hipotezine Yeni Bir Bakış: Ekolojik Ayak İzi ve Kulüp Yakınsamaya Dayalı Ampirik Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 29-38.
- Yeşilyurt, F. (2014). Yakınsama Hipotezinin Oecd Ülkelerinde İkili Yaklaşımla Test Edilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27), 349-358.

Yılmaz, M., & Kesbiç, C. Y. (2020). Kırılgan Beşli Ekonomileri İçin Yakınsama Hipotezinin Geçerliliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), 1275-1293.

BÖLÜM 15

ALEVİLİK VE BEKTAŞILIK ÜZERİNE TÜRKİYE'DE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERDEKİ EĞİLİMLER

Tuğba Semin AKKURT¹

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Eğitimi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi(Tezli), e-posta: tugbaseminkurt@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-3559-756X>

GİRİŞ

Türk sosyal yapısı incelendiğinde içerisinde bazı farklılıkları barındırmasıyla beraber bütüncül olduğu görülmektedir. Türk milletinin, tarihsel, sosyal, folklorik yapısı incelenecek olduğunda Alevilik ve Bektaşilik önemli bir yer teşkil etmektedir. Bazı araştırmacılar Alevilik ve Bektaşilik tabirini bir kullanırken bazı araştırmacılar ayrı ayrı kullanmayı tercih etmektedirler (Aksoy, 1993). Araştırmamızda Alevilik ve Bektaşilik kavramları ayrı olarak ele alınmıştır. Alevilik, sahip olduğu sözlü kültür ve yaşayış tarzı sebebiyle araştırmacıların ilgisini çeken konuların başında gelmektedir (Koçak ve Koç, 2021).

Alevilik, gerek dini gerek kültürel özellikleriyle birçok coğrafyaya yayılarak özellikle son yıllarda araştırmacıların üzerine düştüğü konular arasında yer almaktadır. Aleviliğin birçok tanımı bulunmakla beraber genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Alevilik, İslam dininden ve Türk kültüründen beslenerek bugünlere kadar gelmiş önemli bir kültür, aynı zamanda da tasavvufi bir inanç bütünlüğü olarak varlığını sürdürmüştür (Karabey, 2019). Alevilik gibi Bektaşiliğin de birçok tanımı yapılmıştır. Bektaşilik daha çok Hacı Bektaş-ı Veli'nin yolundan giden kimseler anlamında kullanılmaktadır (Öz, 2021). Bununla beraber Bektaşilik bilge insan yetiştirmeyi kendisine amaç edinmiş toplum felsefesi ve inancıdır diyebiliriz (Sarkın, 2014).

Çalışmada 1992-2022 yılları arasında yapılan lisansüstü tezler arasında Alevilik ve Bektaşilik anahtar kelimeleri aratılarak ulaşılan tezler incelenmiştir. Bu incelemeyle, ilgili konu hakkındaki diğer yapılacak çalışmalar için yol gösterici olmak amaçlanmıştır. Alevilik ve Bektaşilik üzerine ilk tez 1992 yılında yazılmıştır ve onu izleyen 30 yıl içerisinde bu konuda tezler hemen hemen her yıl yazılmaya devam edilmiştir. Bununla beraber 2003 yılından 2008 yılına kadar gelen sürede Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili yazılan tezlerde bir duraksama olduğu görülmektedir. Toplamda bu konuda 65 tez kaleme alınmıştır. Hemen hemen her yıl birden fazla tez yazılmış olması konuyu inceleme gereği doğurmuştur. Bu alandaki çalışmaların incelenmesi ve eğilimlerin belirlenmesi diğer yapılacak çalışmalara ışık olması açısından oldukça önemlidir.

Çalışmada ilk olarak Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik üzerine yazılan lisansüstü tezlerin hangi yıllarda yazıldığına değinilecek, sonrasında çalışmaların yapıldığı üniversiteler, çalışmalarda yer alan anahtar kelimeler değerlendirilecek ve daha çok hangi kelimeler üzerinde yoğunluk olduğu ele alınacak. Hazırlanan tezlerin konusu, ön plana çıkan disiplinler, çalışmanın lisansüstü düzeyi ve araştırma modeli diğer incelenecek ve değerlendirmesi sunulacak konulardır.

YÖNTEM

Yapılan çalışmada araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır (Batı, 2004). Doküman inceleme yöntemi ile kaynakların ayrıntılı incelenmesi sağlanmaktadır. Araştırmada doküman incelemesi yoluyla Alevilik ve Bektaşilik üzerine yazılmış lisansüstü tezler incelenmiştir. Araştırmanın verilerin çözümlenmesi kısmında betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi; belirli bir konuda yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Betimsel içerik analizi nitel araştırmalar için oldukça önemli bir yöntemdir.

ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın örneklemini 1992 yılından itibaren Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik konusunda yazılan ve erişime açık olan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. YÖK ulusal tez veri merkezinden “Alevilik ve Bektaşilik” anahtar kelimeleri kullanılarak arama yapılmış ve 12 tanesi doktora, 53 tanesi Yüksek lisans olmak üzere toplamda 65 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden 18 tanesinin erişim izni bulunmamaktadır. Bu sebeple erişim izni bulunmayan tezler sadece yayın yılı, üniversite, lisansüstü düzeyi gibi erişilebilen bilgiler açısından analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemini erişimi açık olan 47 lisansüstü tez oluşturmaktadır.

VERİ TOPLAMA ARACI

Çalışmada yer alan her bir tez Sözbilir, Kutu ve Yaşar(2012) tarafından geliştirilen Makale sınıflandırma formu kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Form yedi bölümden oluşmaktadır. Tezlerin yayın yılı, yapıldığı üniversite, anahtar kelimeler, çalışma konuları, tezlerde ön plana çıkan disiplinler, çalışmanın lisansüstü düzeyi, araştırma modelleri olmak üzere yedi bölüm yer almaktadır.

VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmada ulaşılan tezler tek tek incelenmiş, Alevilik ve Bektaşilik ile doğrudan ilgili olanların içerik analizi yapılmıştır. Tezler önceden belirlenen kriterler açısından incelenmesine rağmen kodlar ve bulgular her iki araştırmacı tarafından da değerlendirilmiş ve tutarlılık sağlanmıştır. Tezlerden elde edilen veriler tez sınıflandırma formuna kaydedilmiştir. Her bir çalışmanın, yayın yılı, çalışmanın yapıldığı üniversite, çalışmada yer alan anahtar kelimeler, çalışmanın konusu, tezlerde ön plana çıkan disiplinler, çalışmanın lisansüstü düzeyi, araştırma modeline göre dağılımları betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde tabloları ile görselleştirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen veriler frekans ve yüzde tabloları hazırlanarak sunulmuştur.

Tablo 1. Tezlerin yıllara göre frekans ve yüzde dağılımları.

Yayın yılı	Ulaşılan tezler	
	f	%
2022	4	6.1
2021	6	9.2
2020	6	9.2
2019	3	4.6
2018	1	1.5
2017	4	6.1
2016	0	0
2015	2	3.1
2014	1	1.5
2013	3	4.6
2012	1	1.5
2011	4	6.1
2010	5	7.9
2009	3	4.6
2008	1	1.5
2007	0	0
2006	0	0
2005	0	0
2004	0	0
2003	5	7.9
2002	3	4.6
2001	2	3.1
2000	2	3.1
1999	1	1.5
1998	2	3.1
1997	2	3.1
1996	3	4.6
1995	0	0
1994	0	0
1993	0	0
1992	1	1.5
Toplam	65	100

Tablo 1 incelendiğinde Alevilik ve Bektâşilik konusu üzerine ilk tezin 1992 yılında Doktora tezi olarak yazıldığı görülmektedir. Bununla beraber konu ile alakalı en fazla tezin 6 adet ile 2020 ve 2021 yıllarında yazıldığı söylenilebilir. Tablo 1'i incelediğimizde Alevilik ve Bektâşilik

ile ilgili tez yazımı konusunda istikrar vardır diyebiliriz. 2003-2008 ve 1992-1996 yılları arasında konuya ilişkin tez yazılmadığı görülmektedir. Bu yıllar arasında tez yazılmama sebebi dönemin sosyokültürel özellikleri ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 2. Tezlerin yapıldığı enstitülerin bağlı olduğu üniversitelerin frekans ve yüzde dağılımları.

Üniversiteler	Ulaşılan tezler	
	f	%
Pamukkale Ü.	1	1.5
Karabük Ü.	1	1.5
Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.	1	1.5
Trakya Ü.	1	1.5
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.	1	1.5
Ondokuz Mayıs Ü.	1	1.5
İstanbul Arel Ü.	1	1.5
Necmettin Erbakan Ü.	1	1.5
Ege Ü.	1	1.5
Ahi Evran Ü.	1	1.5
Gaziosmanpaşa Ü.	1	1.5
Dicle Ü.	1	1.5
Adnan Menderes Ü.	1	1.5
Mersin Ü.	1	1.5
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.	1	1.5
Kocaeli Ü.	1	1.5
Atatürk Ü.	1	1.5
Sakarya Ü.	1	1.5
Ankara Hacı Bayram Veli Ü.	2	3.1
Gümüşhane Ü.	2	3.1
Gaziantep Ü.	2	3.1
İnönü Ü.	2	3.1
Kırıkkale Ü.	2	3.1
Balıkesir Ü.	2	3.1
Fırat Ü.	2	3.1
Marmara Ü.	2	3.1
Selçuk Ü.	2	3.1
Dokuz Eylül Ü.	3	4.7
Süleyman Demirel Ü.	3	4.7
Hacettepe Ü.	3	4.7
İstanbul Ü.	4	6.2
Erciyes Ü.	4	6.2
Gazi Ü.	4	6.2
Cumhuriyet Ü.	4	6.2
Ankara Ü.	4	6.2
Toplam	65	100

Tablo 2 incelendiğinde toplamda 35 Üniversitede Alevilik ve Bektaşilik üzerine çalışma yapıldığı görülmüştür 35 üniversitede konuya ilişkin çalışmaların yapılması önemli bir sonuçtur. Toplamda 18 üniversitede konuya ilişkin sadece birer tez yazılmıştır. Bu konuda en fazla tez yazan üniversiteler 4 adet ile İstanbul Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi ve Ankara Üniversitesidir.

Tablo 3. Tezlerde öne çıkan disiplinlere ilişkin frekans ve yüzde dağılımları.

Disiplinler	Ulaşılan tezler	
	f	%
Tarih	1	1.5
Siyasal Bilimler	1	1.5
Müzik	1	1.5
Felsefe	1	1.5
Kamu Yönetimi	1	1.5
Eğitim ve Öğretim	2	3.1
Halk Bilimi	7	10.8
Sosyoloji	9	13.9
Türk Dili ve Edebiyatı	10	15.4
Din	32	49.3
Toplam	65	100

Tablo 3 incelendiğinde Alevilik ve Bektaşilik konusunda yapılan tezlerde ön plana çıkan disiplinin din olduğu görülmektedir. Din disiplini 65 tez arasından 32 tezin ana temasını oluşturmaktadır. Bununla beraber tezlerde genellikle disiplinler arası bir anlayış benimsenmiştir. İncelememiz sırasında tezlerdeki ana disiplin değerlendirilerek tablolastırılmıştır. Tezlerde dinden sonra ön plana çıkan disiplin 10 tane tezin ana disiplinini oluşturan Türk dili ve edebiyatı olmuştur. Alevilik ve Bektaşiliğin edebiyata olan katkıları düşünüldüğünde Türk dili ve edebiyatı disiplininin fazla kullanımı şaşırtmamıştır. Bununla beraber konunun toplumu ilgilendiren boyutu sebebiyle sosyoloji ve halk bilimi tezlerde yoğun olarak yer alan diğer disiplinlerden olmuştur. Diğer disiplinlere göre az kullanılan eğitim ve öğretim, kamu yönetimi, felsefe, müzik, siyasi bilimler ve tarih de tezlerde yer alan disiplinler arasındadır.

Tablo 4. Tezlerde öne çıkan anahtar kelimelere ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Anahtar kelimeler	Ulaşılan tezler	
	f	%
Alevilik	17	8.9
Bektaşilik	17	8.9
Alevilik-Bektaşilik	7	3.6
Bektaşî	7	3.6
Alevî	6	3.2
Hacı Bektaş Veli	5	2.6
Kızılbaş	4	2.1
Şamanizm	4	2.1
Bulgaristan	3	1.6
Mezhep	3	1.6
Türk Edebiyatı	2	1.1
İslam	2	1.1
Toplum	2	1.1
Tasavvuf	2	1.1
Veli	2	1.1
Cem	2	1.1
Diğer	105	55.2
Toplam	190	100

Tablo 4 incelendiğinde tezlerde yer alan anahtar kelimelerden en sık kullanılan kelimelerin 17 adet ile Alevilik ve yine 17 adet ile Bektaşilik olduğu görülmektedir. Devamında tabloyu incelediğimizde bir sonraki en sık tekrar eden anahtar kelimelerin 7 adet ile Alevilik-Bektaşilik ve Bektaşî olduğuna rastlanmaktadır. Diğer tekrar edilen kelimeler sırasıyla 6 adet ile Alevî, 5 adet ile Hacı Bektaş Veli, 4 adet ile Kızılbaş ve Şamanizm, 3 adet ile Bulgaristan ve Mezhep, 2 adet ile Türk edebiyatı, İslam, toplum, tasavvuf, veli ve cem olarak incelenmiştir. Çalışmada frekans değeri 1 olan kelimeler tabloda gösterilmemiştir. Bir defa kullanılan kelimeler 105 adet ile diğer kısmında belirtilmiştir. Diğer kısmında belirttiğimiz ve bir kez kullanılan anahtar kelimelerden bazılarına değinecek olursak; Alevilik eğitimi, semah, menkıbe, muharrem ayı, Hz. Hüseyin, deyiş, Kaygusuz abdal, Budalaname, Şiilik, dede, derviş, Fuzuli, tekke, Irak Türkmen Alevileri, halk şiiri, Alevî Bektaşî kültürü, Hz. Ali, aile, ocak gibi kelimelere rastlanmaktadır.

Tablo 5. Tezlerin lisansüstü düzeyine göre frekans ve yüzde dağılımları.

Tezler	Ulaşılan tezler	
	f	%
Yüksek Lisans	53	81.5
Doktora	12	18.5
Toplam	65	100

Tablo 5 incelendiğinde konu ile alakalı 53 yüksek lisans tezi yazılırken 12 adet doktora tez yazılmıştır. Konu ile alakalı ilk tez 1992 yılında doktora tezi olarak yazılmıştır. Alevilik ve Bektaşilik üzerine yazılan ilk yüksek lisans tezi ise 1996 yılında tamamlanmıştır. İncelenen bu tezlerden 13 tane yüksek lisans tezi ve 5 tane doktora tezi erişime kapalıdır.

Tablo 6. Tezlerde kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımları.

Veri Toplama Araçları	Ulaşılan tezler	
	f	%
Doküman	29	61.7
Görüşme	9	19.2
Gözlem	6	12.8
Anket	3	6.3
Toplam	47	100

Tablo 6’da tezlerde kullanılan veri toplama araçları incelenmiştir. Tezlerde genellikle birden fazla veri toplama aracı kullanılmıştır. En çok kullanılan veri toplama aracı nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan doküman incelemesi olmuştur. Bununla birlikte diğer kullanılan araçlar görüşme (19.2), gözlem (12.8), ve diğerlerine göre az kullanılan anket (6.3)dir.

Tablo 7. Tezlerde yer alan çalışma konularına ilişkin frekans ve yüzde dağılımları.

Çalışma konuları	Ulaşılan tezler	
	f	%
Alevilik ve Bektaşiliği müziksel yönü ile ele alan tezler	1	1.5
Alevilik ve Bektaşiliği tarihsel yönü ile ele alan tezler	2	3.2
Alevilik ve Bektaşiliği edebi eserler çerçevesinde ele alan tezler	14	21.5
Alevilik ve Bektaşiliği siyasi ve sosyal yönü ile ele alan tezler	17	26.1
Alevilik ve Bektaşiliği dini yönü ile ele alan tezler	31	47.7
Toplam	65	100

Tablo 7 incelendiğinde tezlerde en fazla Alevilik ve Bektaşiliğin dinsel yönü ile alakalı konulardan bahsedildiği görülmektedir. Bu başlık altında işlenen konularda genellikle dini yaşam tarzları ve dini düşünce boyutları ile tezler yazılmıştır. Tezlerde diğer yer alan konu ise Alevilik ve Bektaşiliğin siyasal ve sosyal yönlerden ele alınmasıdır. Siyasal yönden Alevilik ve Bektaşiliği ele alan tezlere baktığımızda çeşitli siyasal parti dönemlerinde Alevilik ve Bektaşilikle ilgili yapılan çalışmalar üzerinde durulduğu görülmektedir. Sosyal yönden Alevilik ve Bektaşiliği ele alan tezlere baktığımızda toplumsal yaşam içerisinde Alevilik ve Bektaşiliğin yeri, yaşam tarzları, gelenekleri değinilen konular arasında yer almaktadır. Yine bakıldığında edebi eserler yönünden Alevilik ve Bektaşiliği inceleyen tezlerin sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Edebi eserler konu başlığına baktığımızda Alevi ve Bektaşiliğin bilinen isimlerinin ve eserlerinin incelendiği tezler karşımıza çıkmaktadır. Tablo 7’de Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili tezlerde yer alan çalışma konuları incelendiğinde tarih ve müzik ile ilgili konuların az yer aldığı görülmektedir. Bu konuda yapılacak olan çalışmalarda bu alandaki eksikliğin fark edilip Alevilik ve Bektaşiliğin tarihsel ve müziksel çerçevesi çalışma konularına eklenmelidir.

SONUÇ

Türk kültürü içerisinde barındırdığı çeşitliliklerle beraber ayrılmaz bir bütündür. Geçmişten günümüze gelene kadar bizi bir arada tutan içimizdeki çeşitli kültür ve inançlara duyduğumuz saygı ve sevgi olmuştur. Alevilik ve Bektaşilik Türk kültüründen ayrı düşünülemez kadar bütünleşmiş unsurlardır. Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili yapılan çalışmalar analiz edilerek hangi alanlarda eksiklerin olduğunun ortaya çıkarılması gerekmektedir. Çalışmamızda konuya ilişkin yapılan araştırmalar incelenerek eksikler tespit edilmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda artış olsa da konuyla alakalı kültürel araştırmalarda eksiklikler olduğu görülmektedir.

Bu makalede 1992-2022 yılları arasında Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş ve değerlendirmesi yapılmıştır. Konuya ilişkin 65 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden 12 tanesi Doktora, 53 tanesi yüksek lisans tezidir. Çalışmamızda tezler; yayın yılı, üniversite, öne çıkan disiplinler, anahtar kelimeler, lisansüstü düzeyi, veri toplama araçları ve çalışma konuları açısından analiz edilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde konuya ilişkin tezlerin 1992 yılında yazılmaya başlandığına ulaşılmıştır. Yıllar içerisinde konuyla alakalı tezlerin sayısı giderek artmıştır ve en çok tez 6 adet ile 2020-2021 yıllarında yazılmıştır. Çalışmaların yıllar içerisindeki artışı ülke içerisindeki politik yapı ile ilişkilendirilebilir.

Araştırma bulgularına göre en çok sayıda lisansüstü tez 4 adet ile İstanbul Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinde yapılmıştır. Yine 3 adet ile Dokuz Eylül Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesinde çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesinde ikişer adet tez yazılmıştır. Pamukkale Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Ahi Evran Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi konuya ilişkin birer adet tez yazılan üniversitelerdir.

Alevilik ve Bektaşilik alanında yapılan çalışmalarda disiplinlere baktığımızda genellikle tezlerin çok disiplinli olarak kaleme alındığını görüyoruz. Bunun yanında en çok öne çıkan disiplin din olmuştur. Dinden sonra edebiyat, sosyoloji, halk bilimi diğer öne çıkan disiplinler arasındadır. Konuya ilişkin tezlerde diğer disiplinlerle alakalı da çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Tezlerdeki anahtar kelimeler incelendiğinde Alevilik ve Bektaşilik kelimeleri ön plandadır. Diğer fazla tekrar eden kelimeler Alevilik-Bektaşilik, Alevi, Bektaş, Hacı Bektaş Veli, Kızılbaş, Şamanizm'dir. Bulgaristan, Mezhep, Türk edebiyatı, İslam, toplum, tasavvuf, veli ve cem diğer öne çıkan kelimeler arasındadır. Çalışmada frekans değeri 1 olan kelimeler değerlendirme içine alınmamıştır.

Lisansüstü tezlerdeki veri toplama araçları değerlendirildiğinde en fazla kullanılan veri toplama aracının doküman inceleme olduğu görülmektedir. Çalışmalarda genellikle tek bir veri toplama aracı kullanılmadığı birçok veri toplama aracının bir arada kullanıldığı görülmektedir. Çalışmalarda diğer fazla kullanılan veri toplama araçları görüşme ve gözlem olmuştur. Anket aracı diğerlerine nazaran çalışmalarda az kullanılmıştır. Veri toplama araçları arasında doküman incelemenin fazla kullanılmasının sebebi nitel araştırmalar için uygun bir araç olmasıdır.

Çalışma konularına gelindiğinde; 65 adet tezin 31 adedinde Alevilik ve Bektaşiliğin dini yönünün ön plana çıkarıldığı konular işlenmiştir. Bu bizi şaşırtmayan bir sonuç olmasıyla beraber Alevilik ve Bektaşiliğin kültürel, sosyal yönlerinin de ön plana çıkarıldığı konuların işlenmesi alan için faydalı olacaktır. Tezlerde dini yönden sonra Alevilik ve Bektaşiliğin

en fazla siyasal ve sosyal yönü üzerinde durulmuştur. Yine Alevilik ve Bektaşiliğin edebi yönü üzerinde duran tezler de azımsanmayacak kadar çoktur. Tezlerde tarihsel ve müziksel yönün az kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada ara ara değindiğimiz gibi Alevilik ve Bektaşilik ile alakalı müziksel, kültürel, sanatsal, coğrafi konuların ele alınması konuya ilişkin daha derin çalışmalar yapılması Alevilik ve Bektaşiliğin belirli kalıplar içinde değil daha geniş alanlarda tanınmasına fırsat tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M. (1993). Türk Kültüründe Alevilik. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (24), 65.
- Batı, A. H. (2004). Nitel araştırma yöntemleri. *Ders notları sunusu*.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M.(2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 33-38.
- KARABEY, E. ALEVİ-BEKTAŞİ KLASİKLERİNDEN ERKÂNNÂME 1 ADLI ESERDEKİ ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK TERİMLERİNİN İNCELENMESİ.
- Koçak, A. & Koç, A. (2021). Türkiye Üniversitelerinde Alevilikle İlgili Tezler Üzerine Bir İnceleme (1990-2020) . *Folklor/Edebiyat* , 27 (105) , 193-209 . DOI: 10.22559/folklor.1555
- Öz, T. (2021). *Türkiye’de Alevi-Bektaşî gruplar ve sembolizm* (Master’s thesis, Gümüşhane Üniversitesi).
- Sarkin, M. U. (2014). *Türk romanı ve öyküsünde Alevilik-Bektaşilik (1923-1980)* (Master’s thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Sozibilir, M., Kutu, H., & Yasar, M. D. (2012). Science education research in Turkey: A content analysis of selected features of published papers. In *Science Education Research and Practice in Europe* (pp. 341-374). Brill.

BÖLÜM 16

İŞ TURİZMİ KAPSAMINDA AKADEMİSYENLERDE BLEİSURE YAKLAŞIMI VE BİLİMSEL TOPLANTILARA KATILIM TERCİHİNDE DESTİNASYONUN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Esra AYDIN ÜNAL¹, Derya KUTLU²

1 Dr.Öğr. Üyesi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ORCID: 0000-0002-1613-2046

2 Dr.Öğr. Üyesi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ORCID: 0000-0003-2258-9250

GİRİŞ

İş turizmi, yerel ve bölgesel ekonomiler üzerinde önemli bir ekonomik etkiye sahip olmasının yanı sıra yüksek gelişme potansiyeli de taşımaktadır. Turizm sektöründeki faaliyetler gerçekleştirilirken dönemsel talep dengesizlikleri ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Mevsimsellik olarak adlandırılan bu kavram, turizmin gelişimi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Jang, 2004). Çünkü mevsimsel olarak yaşanan bu dalgalanmalar tüketicilerin karar verme süreçlerini, tercihlerini, beklentilerini ve tüketim düzeylerini etkileyebilmektedir (Cunado, Gil-Alana ve Perez de Gracia, 2004). Mevsimsel değişimlerden etkilenme düzeyinin düşük olması; kontrol edilebilir çevresel faktörler, konaklama yerleri ile toplantı salonlarının kullanılması sonucu daha fazla gelir elde edilmesi; öğle yemeği, akşam yemeği, gala yemeği gibi yiyecek-içecek taleplerinin yüksek olması ve boş zamanı değerlendirmek için düzenlenen aktivite sayısının fazla olması iş turizminin önemini artırmaktadır (Pinho ve Marques, 2021).

Kongre, fuar, sergi gibi etkinliklere katılmak için gerçekleştirilen iş seyahatleri, iş turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (TURSAB). Yoo, McIntosh ve Cockburn-Wooten (2016), toplantılar ve konferanslar için seyahat eden kişilerin deneyimlerini incelemiş; özellikle insanların seyahat kalitesini artırmak için iş arkadaşları veya ortaklarıyla seyahat ederken, boş zaman aktivitelerinin de iş seyahatinin bir parçası olabileceğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca iş turizmi destinasyon imajını ve sadakatini geliştirmeye de katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla iş amaçlı seyahat edenlerin birçok ülke ve destinasyon arasından seçim yapılabilme imkânına sahip olmaları nedeniyle rekabetçi bir ortamda bulunan destinasyonlar için ülke imajı, turizm çekiciliği ve misafirperverlik gibi konular önem taşımaktadır (Davidson, 2019; Lubbe 2019; Swarbrooke ve Horner, 2007).

Bir çalışanın iş seyahatindeki boş zamanlarını turistik faaliyetlerle değerlendirdiği, iş ve eğlencenin bütünleşmesi olarak tanımlanan bleisure kavramı, son zamanlarda sıklıkla kullanılır hale gelmekte (Economist, 2019; Expedia, 2018) ve seyahat trendleri arasındaki yükselişi devam etmektedir. İlk olarak 2009'da Jacob Strand tarafından tanımlanmış (Hassassian, 2019) olan bleisure; iş seyahati esnasında çalışanların sahip oldukları boş zamanlarını sosyal toplantılar, etkinlikler, geziler gibi faaliyetler ile birleştirmelerine yönelik ortaya atılan yeni bir kavramdır (Grant, Berg ve Cable, 2014). Bleisure; gelişen bir kavram olmakla birlikte, insanların iş seyahatlerini keyifli ve rahat geçirebilecekleri destinasyonlara yönelmelerini de ifade etmektedir. Bleisure'nin geleceği olduğuna inanılmakta ve bu sayede, çalışanların iş seyahatlerindeki tarz ve alışkanlıklarını da çalışma biçimleri gibi benimsemeleri sağlanmaktadır (Swetha K, Mohammed Thamemul Ansari A, Kishore Kumar S, Jawaharshreenath T; 2022). Bleisure; iş seyahatlerine çıkan Y kuşağı veya genç nesil çalışanların ra-

hatlamak istedikleri için boş zaman etkinliklerine katılmaları olarak da ifade etmek mümkündür (Twenge, Campbell, Hoffman ve Lance 2010).

Adhiatma, Muna ve Fachrunnisa (2019); bir işletmede gerçekleştirilen bleisure kavramını ele aldıkları çalışmada; insanların çalıştıkları organizasyonda bleisure kavramı göz önünde bulundurularak iş seyahatleri planlandığında, çalışanların daha çok yaratıcı ve yenilikçi performans sergilediklerini tespit etmişlerdir. Bununla birlikte; iş yerinde çalışanlarından verimli sonuçlar almaya özen gösteren yöneticilerin, personelin üretkenlik gelişimine katkı sağlayabilecek eğlenceli ve yaratıcı bir çalışma ortamının sağlanmasının gerekliliğini kabul ettiği ve bunun gerçekleşmesi gerektiğini savundukları görülmektedir (Choi, Kwon ve Kim, 2013; Tews, Michel ve Allen, 2014).

Çalışılan sektöre göre farklılıklar gösterebilen iş seyahatleri; kongreler, fuarlar, sergiler gibi etkinliklerden oluşmaktadır. Bu etkinliklere katılım ile gerçekleştirilen hareketliliğin ürünü olan iş seyahatleri, iş turizmi kapsamında değerlendirilmektedir. Çekici özelliklere sahip olan destinasyonlara yapılan iş gezilerinde konaklama süresi uzatılmakta, dolayısıyla destinasyona ekonomik olarak ek gelir yaratıcı etki sağlanmaktadır. Günümüzde iş seyahatleri pek çok sektörde olduğu gibi, üniversitelerde akademik görev yapan kişiler tarafından da gerçekleştirilmektedir. Bu seyahatler bilimsel toplantılara katılım şeklinde olmaktadır. Bilimsel toplantılara katılmak; hem akademik gelişim hem de kongre sonrası düzenlenen ya da kişinin bireysel planladığı geziler ile yeni yerler tanınmasını sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın amacını; bilimsel toplantılara katılan akademisyenlerin bleisure çerçevesinden incelenmesi ve bilimsel toplantıların yapıldığı destinasyonların katılım tercihini belirleme konusundaki öneminin belirlenmesi oluşturmaktadır. Literatür incelendiğinde; bleisure kavramı ile ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

TEORİK ARKA PLAN

İş Turizmi

İş turizmi, kişinin mutlak meskeni dışında çeşitli ticari anlaşmalar yapmak veya etkinliklere (örneğin kongreler, fuarlar, sergiler) katılmak için destinasyonda gerçekleştirilen hareketliliğin ürünü olarak ifade edilmektedir (Martín, 2011). İş turizmi; turizm sektörünün bir türü olmakla birlikte MICE (meeting, incentives, conferences ve exhibitions) olarak da adlandırılan kavram kullanılarak hızla gelişme göstermeye devam etmektedir (Hansaka, Ranasinghe ve Nawarathana, 2022). MICE; toplantı, teşvikler, konferans ve sergiler anlamına gelmektedir (Monge ve Brandimarte, 2011). MICE; küresel ekonominin önemli bir itici gücü olarak seyahat endüstrisinde önemli bir rol oynamaktadır. Kongrelere, sergi merkezlerine ve ziyaretçi bürolarına yoğun yatırım yapan birçok bölge için özellikle

önem teşkil etmektedir (Crouch, Chiappa ve Perdue, 2022). Nüfusun artması, ulaşım imkânlarının gelişmesi, küreselleşme, uzmanlaşmış araçlar, kongre merkezlerinin gelişmesi ve yeni ürünlerin geliştirilmesi ile meydana gelen arz ve talepte yaşanan artışlar iş turizminin gelişmesi açısından katkı sağlamaktadır (Pinho ve Marques, 2021).

İş turizmi Nicula ve Elena (2014) tarafından aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

- Pek çok meslek alanı için ortak özellikte olan, ikamet edilen şehir dışına seyahat etmeyi kabul eden kişilerin dâhil olduğu iş gezileri;

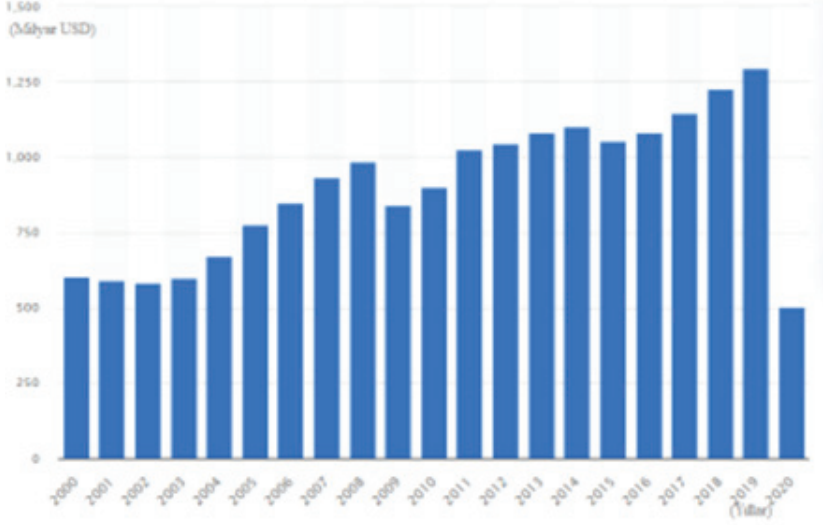
- Şirket ya da derneklerde çalışanların müşteri, hissedar, tedarikçi gibi paydaşlar ile iletişiminin güçlendirilmesi için konferans, ürün lansmanı, seminer, yıllık toplantı gibi faaliyetleri kapsayan toplantı turizmi;

- Ürün sunumunun yapıldığı ticari fuar ve sergiler;

- Söz konusu iş yerinde çalışanların sergiledikleri başarılı performansları için işverenleri tarafından sağlanan teşvik edici geziler;

- Şirketlerin iş ilişkileri kurarak geliştirmek amacıyla en değer verdikleri mevcut müşterilerine ve potansiyel müşterilerine sağladıkları eğlenceleri içeren kurumsal etkinliklerdir.

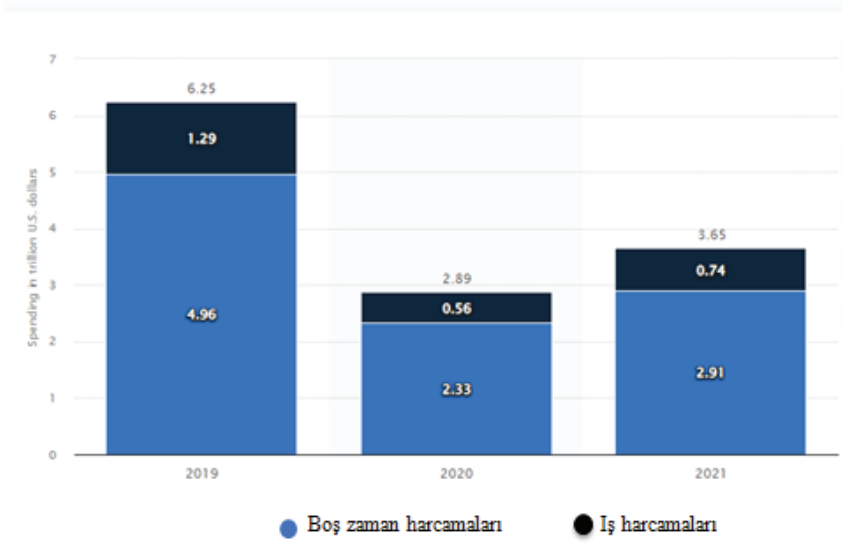
Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)' nün 2019 yılında yayınladığı raporda; uluslararası olarak turizm faaliyetlerine katılan kişilerin %11'lik kısmı iş amaçlı seyahat etmektedir. Ayrıca dünya genelinde iş turizmi için yapılan harcamaların 2000-2020 yılları arasındaki değişim grafiği ile seyahat ve turizm harcamalarının yıllara göre dağılımı (2019-2021) Şekil 1 ve Şekil 2'de gösterilmiştir:

Şekil 1: Dünya Geneline İş Turizmi İçin Yapılan Harcamaların 2000-2020 Yılları Arasındaki Değişimi

Kaynak: statista.com

Şekil 1; küresel ölçekte iş turizmi için yapılan harcamaların 2020 yılında pandemi sebebiyle, diğer yıllara göre %50'den fazla düşüş olduğunu göstermektedir. 2019 yılında iş amacıyla seyahat için yapılan harcamalar yaklaşık 1.4 milyar USD ile en yüksek seviyeye ulaşmış olup, 2020 yılında da bu harcamalar 2000 yılından bu yana son 20 yılın en düşük seviyesini görmüştür (statista).

Şekil 2: Seyahat Ve Turizm Harcamalarının Yıllara Göre Dağılımı (2019-2021)

Kaynak: statista.com

Şekil 2’de seyahat ve turizm harcamalarının yıllara göre dağılımı görülmektedir. Buna göre; 2019 yılında 6.25 trilyon USD, 2020 yılında 2.89 trilyon USD ve 2021 yılında ise 3.65 trilyon USD olduğu görülmektedir. Dolayısıyla küresel ölçekte seyahat ile turizm harcamaları; COVID 19 pandemisi sebebiyle 2020 yılında yarıdan fazla oranda düşmüş, izleyen yıl 2021’de ise artmıştır. 2019 yılında eğlence gezilerine yapılan harcamalar (4.96), toplam harcamaların (6.25) yaklaşık %80’ini oluşturmaktadır.

Bleisure Kavramı

İş amaçlı seyahatlerde boş zamanı değerlendirmek için seyahat süresinin destinasyonların çekicilik özelliğine göre uzatılması bleisure kavramını ortaya çıkarmıştır. Bleisure kavramı, seyahat sırasında dinlenmeyi, seyahat süresini uzatmayı ve pek çok hizmeti doğrudan tüketmeyi sağlayacak turizm çeşidi olarak kullanılmaya başlamıştır (Tala, Andreea ve Catalina, 2011). Son yıllarda iş seyahati ve eğlence seyahatinin birleşmesi ile ortaya çıkan bleisure kavramı; nihai amacı örgütsel hedeflerine ulaşmak olan çeşitli endüstrilerdeki şirketler tarafından popüler olarak kabul edilmiş ve benimsenmiştir. CWT Solutions Group, ‘Bleisure fenomenine nicel bir bakış’ adlı raporlarında, ‘bleisure’ teriminden, seyahat eden çalışanın iş seyahati sonrasında dinlenme, gezme, eğlenme amacıyla boş zaman eklediği, iş ve eğlence seyahatinin karışımı olarak da bahsetmektedir (CWT, 2022). Bleisure teriminin geçmişi 2009 yılına uzanmakta olup, Jacob Strand tarafından ortaya konulmuştur. Bleisure turizmi kavramının

tanımlandığı 2009 yılından bu yana, iş seyahatinde olanlar tarafından ortak bir seyahat trendi haline gelmiş ve gelişimine de devam etmektedir (Expedia, 2018). İş seyahati, amacı ve içerdiği faaliyetler nedeniyle genellikle boş zaman seyahatinden farklı algılanmaktadır (Yoo vd., 2016).

Bleisure seyahati konusunda önemli görülen özellik; çalışma için ofiste geçirilen zamanın yerini dinlenme/eğlenme amacıyla düzenlenen faaliyetlere katılma almaktadır. Böylelikle zaman kısıtlamasının ortadan kalkarak mekânsal özgürlüğün sağlandığı görülmektedir (Lichy ve McLeay, 2018; Unger vd., 2016). İş seyahatine katılan çalışanlar; genellikle bölgeyi keşfetmek, söz konusu destinasyona bireysel turist olarak geri dönmek veya etkiledikleri çevrelerine (arkadaşlar, aile vb.) destinasyonu önermek için kalış sürelerini seyahat etkinliğinin dışında uzatmaktadır. Bu avantajları elde edebilmek için ziyaretçilerin beklentilerinin ötesinde olan mükemmel bir hizmet sunmak önemli hale gelmektedir (Marques ve Santos, 2017). Bleisure, iş amacıyla yapılan seyahate katılanların toplantı, fuar, konferans gibi organizasyonlar sebebiyle gidilen destinasyonlar ile etkileşim içerisine girmeyi ve orada bulunmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Whang, Yong ve Ko, 2016).

Bleisure; iş ve tatilin aynı seyahat içerisinde birleşmesine olanak sağlayan, gidilen destinasyonda iş dışında konaklama gününün uzatılması ile turistik gezi yaparak boş zamanın değerlendirilmesi amacı taşımaktadır (Lichy & McLeay, 2018). Chung, Choi, Yoo ve Kim (2020), bleisure turizminin, aralarındaki sınırların kaybolması nedeniyle iş ve eğlencenin kaynaşmasından ortaya çıktığını belirtmektedir. Martín (2017) ise çalışanların kişisel ve iş hayatlarını iç içe geçirdiklerini ve bleisure'un iş seyahatlerinde eğlenmelerini sağladığını ifade etmiştir.

CWT Solutions şirketi; iş amaçlı seyahat edenlerin %20'sinin çoğunlukla seyahatlerinin sonunda, bleisure gerçekleştirdiğini göstermektedir. Ayrıca bleisure turistlerin çoğunlukla 20-25 yaşları arasında olan kadınlar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, seyahatlerin çoğu kıtalararasıdır ve çıkış şehri ile varış yeri arasındaki mesafe ne kadar büyükse, bleisure türündeki turizmin gerçekleşme olasılığı da o kadar yüksek olmaktadır (CWT, 2022). National Car Rental tarafından yapılan İş Seyahati Durumu Anketine göre, Y kuşağının %90'ı 2018 yılında bleisure seyahatine katılmış; bu oran X kuşağının %81'i ve Baby Boomers kuşağının ise %80'ini oluşturmaktadır. Üç kuşağın da bleisure seyahatinden yararlandığı, Y kuşağının bleisure trendini uygulama konusunda öncülük ettiği ifade edilmektedir. Bunun başlıca nedeninin, bütçe dostu bir fırsat sunuyor olmasıdır. Y kuşağının yaklaşık yarısı (%49), iş seyahatini bir eğlence gezisine dönüştürdüklerini veya tatil maliyetlerinden tasarruf etmek için iş seyahati etrafında bir tatil planladıklarını belirtmektedir (travelagentcentral, 2022). Global Business Travel Association'dan Jeanne Liu; birçok işverenin bleisure seyahati des-

teklediğini ve dünya genelinde yapılan her üç iş seyahati için en az bir iş seyahatine eğlence ekleneceğini ifade etmiştir (BBC, 2022).

Carlson Wagonlit Travel şirketi; seyahatin aşağıdakilerden en az bir tanesini karşılaması halinde bleisure olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir: (a) cumartesi günü varış noktasına uçuş; (b) çoğu toplantı iş günlerinde yapıldığından, varış noktasından pazar günü dönüş (CWT, 2022). Dolayısıyla zamanlarının bir kısmını destinasyonu ziyaret etmeye karar veren iş seyahatinde olanlar MICE (toplantılar, teşvikler, konferanslar ve sergiler) katılımcıları arasında turizm sektörü için yeni ve önemli bir segmenti oluşturmaktadırlar. Günümüzde iş amacıyla seyahate çıkanların %60 oranı söz konusu seyahatlerinin sürelerini uzatarak bu süreye boş zamanlarını değerlendirebilecekleri faaliyetleri de dâhil etmektedirler (Expedia, 2018).

Lichy ve Mcleay'e göre (2018), farklı türdeki turistleri iş ve eğlenceyi birleştirmeye neyin motive ettiğini açıklamak için seyahatleri ilgi alanlarına göre bleisure gezginleri olarak tanımlamaktadır: Bunlar; 1) deneyimsel öğrenenler, 2) kaçanlar, 3) tatil çalışanları veya tatilciler, 4) özgecil bilgiye katılanlar (genellikle kıdemli akademisyenler) ve 5) araştırma-aktif öncüleridir. Motivasyon söz konusu olduğunda, önceki çalışmalar, deneyimsel öğrenmenin seyahatçilerin tercih ettiği ana trendlerden biri olduğunu ve bleisure yoluyla bunun gerçekleşebileceğini ortaya koymuşlardır.

İş seyahatinde olanlar, stresten kurtulmak ve dinlenmek için boş zamanlarını değerlendirebilecekleri faaliyetlere katılmayı istemektedirler (Expedia, 2018). İş seyahati ve eğlence seyahatinin bütünleşmesi ile oluşan bleisure, aile bireyleri ile zaman geçirmek ya da yorucu iş yükünden sonra dinlenebilmek ve iş motivasyonunun sağlanması amacıyla uzatılan iş seyahatini içermektedir. Motivasyonlar, bireyleri psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya veya bir amaca ulaşma yönünde çalışmaya iten bir güç olarak düşünülebilir (Pearce ve Lee, 2005). Bleisure, çalışanların motivasyonlarını artırmanın bir yolu olarak görülmektedir (Chen, Petrick ve Shahvali, 2016). Bleisure turizmi motivasyonuna ilişkin çeşitli çalışmaları destekleyen teorik çerçeveler veya modeller, son derece popüler olan “itme-çekme çerçevesini” benimsemektedirler (Crompton, 1979; Whang vd., 2016). İtici faktörler kendini gerçekleştirme, rekreasyon, boş zaman ve diğer insanlarla etkileşimler gibi içsel veya psikolojik arzularla bağlantılıdır. Diğer taraftan çekici faktörler, peyzajın güzelliği, hava koşulları, ev sahibi topluluğun misafirperverliği ve olanaklar gibi dış faktörlerle bağlantılıdır (Kim, Oh ve Jogaratnam, 2007).

Kleiber, Walker ve Mannell (2011); bleisure davranışının çalışanlarda duygusal bir rahatlama durumunu sağladığını savunmaktadırlar. Bleisure kavramı ile eski geleneksel iş gezilerinin yerini boş zaman etkinlikleri ile genişletilmiş iş gezileri almaktadır (Bridge Street Global

Hospitality, 2014). Yakın zamanda yapılan araştırmalar kültürel ve tarihi yerlerin yanı sıra yerel yemeklerin ve eşsiz mutfakın keşfedilmesi gibi aktivitelerin varlığının, iş amaçlı seyahat edenlerin konaklayacakları gün sayısını uzatma kararlarını etkileyen kritik faktörler olduğunu ortaya koymaktadır (Economist, 2019 ; Expedia, 2018).)

Stratos (2020) raporuna göre, tüm iş seyahatlerinin %60'ı bleisure seyahatlerine dönüşmekte ve bleisure seyahatlerinin %71'i yurt içi seyahatlerden oluşmaktadır. Expedia (2018) ankete katılan iş seyahatinde olanlar, bleisure pazarının yüksek bir hızla geliştiğini ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iş seyahatlerinin yaklaşık %60'ının bleisure'a dönüştüğünü belirtmektedir. Farklı ülkelerden 2500'den fazla iş seyahatinde bulunan kişilerden oluşan bir gruba yapılan çalışma; çalışanların kısa veya uzun süreli konaklamalar yerine evden uzakta iki veya üç gece kaldıklarında iş seyahatlerini bleisure seyahatlere dönüştürme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Expedia, 2018). Blackshaw (2017), modern dünya işlerinin çoğunun boş zamana dönüşme eğiliminde olduğunu ve boş zamanın da modern işlerin önemli bir parçası haline geldiğini ifade etmektedir.

Bleisure kavramı ile ilgili olarak yapılmış çalışma sayısı literatürde oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir:

Thorn (2009); iş seyahati sırasında kazanılan deneyimin, kariyerde ilerlemeyi sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca, yakın zamanda yapılan bir anket, tatile gidenlerin yaşam kalitelerinin, tatil yapmayanlara kıyasla (%93'e karşı %75) daha yüksek, iş/yaşam dengeleri (%87'ye karşı %64) ile ilgili önemli ölçüde daha yüksek memnuniyet seviyeleri gösterdiklerini ve iş seyahatlerine daha odaklanmış hissettiklerini ortaya çıkarmıştır (NCR, 2019).

Lichy ve Mcleay (2018); bleisure turistlerini neyin motive ettiğini, nasıl davranış sergilediklerini ve turistleri nasıl sınıflandırabileceklerini ele almışlardır. Buna göre bleisure turist olmaya iten faktörleri; başka bir kültürün tanınması isteği, insan ilişkilerinin geliştirilmesi, dinlenmek ve rutin olarak yapılan günlük işlere ara verme olduğunu tespit etmişlerdir.

Tala vd. (2011); yaptıkları çalışmada, turizm mezunlarının bleisure kavramını tam olarak bilmediklerini ve bu konunun bilinmesi konusunda onların teşvik edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Moriya ve Ikeji (2021); bleisure gezginlerinin özelliklerini ve boş zaman seyahatini teşvik etme çabalarını değerlendirmektedir. Sonuç olarak, seyahat etme deneyimi, yaş, çalışma durumu, geçmiş ziyaretler ve iş/ özel yaşam arasındaki dengenin bleisure ile ilgili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kerr, Cliff ve Dolnicar (2012); iş seyahatine çıkanları farklı destinasyonları görmeleri konusunda turistlere dönüştürülmesinin mümkün olduğunu, destinasyonun sahip olduğu çekici özelliklerin çalışanların turist

konumuna getirilmesi konusunda etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Çetinsöz ve Hazarhun (2020) yaptıkları çalışmada; bleisure seyahatlere katılım sağlayanları motive eden unsurları belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda; insanları bleisure seyahatler için itici faktörlerin işin yanı sıra yeni destinasyonları görmek, yeni insanlar ile tanışmak, eğlenmek, stresten kurtulmak olduğu; çekici faktörlerin ise destinasyona ait kültürel yapı, alışveriş olanakları, yiyecek-içecek çeşitliliği olduğunu tespit etmişlerdir.

Kachniewska (2015); bleisure'in yeni bir trend olduğunu ve otellerin ilgi odağını oluşturduğunu, pazar için verilen tekliflerin şekli konusunda etkili olduğunu vurgulamıştır.

Ünal ve Özgürel (2021); bleisure kapsamında destinasyonu ziyaret edenlerin hizmet kalite algıları ve destinasyonu yeniden ziyaret etme niyetinin ortaya çıkarılmasını amaçlamış; bleisure turistlerinin ulaşım hizmetleri, temizlik, konaklama, turistik faaliyetler, halkın misafirperver olması, fiyatların makul olması gibi faktörlerin yeniden ziyaret etme konusunda etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Vieira'ya (2015) göre; bilme arzusuna ek olarak bleisure kavramı, destinasyonu deneyimleme, ürünleri tüketme, hissetme, koklama ve tüketme arayışında olan yeni bir turist için ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Çalışanlar turistik bir destinasyonu ziyaretleri sırasında orada düzenlenen etkinliklere katılmakta ve deneyimledikleri bu ziyareti çevrelerine bahsetmeye devam etmektedirler.

Alp ve Ayyıldız (2020); bleisure kavramı konusunda bilinirlik düzeyinin otel işletmelerinde ve seyahat acentelerinde henüz oluşmaya başladığını, bleisure turistlere gösterilen ilginin de az ölçüde olduğunu vurgulamışlardır. Profesyonel olarak turist rehberliği yapanların iş seyahatlerinin süresini bleisure turist olmak ve destinasyonu keşfetmek için uzattıklarını belirtmişlerdir.

Sardést ve Ivanauskas (2019); çalışanların iş ile aile yaşamlarını denge tutmak, seyahate eşlik eden arkadaşların olması ve destinasyonun sahip olduğu çekici faktörlerin bulunması gibi faktörlerin bleisure seyahat yapma konusunda etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bleisure seyahatten uzaklaştıran faktörler olarak ise aile sorumluluğuna önem verilmesi, aile ile birlikte seyahate çıkmanın dikkati toplamaya engel olması, ilave masrafların oluşması ve iş yükü artışı konuları üzerinde durulmuştur.

METODOLOJİ

Araştırmanın amacı

Turizm, çağdaş toplumlarda toplumun ve kültürün çeşitli yönlerini kapsayan küresel bir gerçekliktir. İnsanların bir yerden başka bir yere

hareket etmesini sağlayarak insan ve doğal çevre üzerinde etkileri olan turizm aynı zaman da kalkınmayı da beraberinde getiren önemli bir ekonomik kavramdır. İş seyahati, turizm endüstrisinin işle ilgili amaçlarla yapılan seyahatlere odaklanan bir dalıdır. Akademisyenler için iş seyahatleri; kongreler, sempozyumlar, toplantılar, fuarlar gibi bilimsel toplantılara katılmayı içermektedir. Birçok destinasyonda düzenlenen bilimsel toplantılar ve etkinliklerin turizm, ekonomi ve sosyal hayat üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu etkinliklerin gerçekleştirildiği destinasyonlar daha çekici hale gelmekte, katılımcı sayısını artırmakta, bu sayede otel sektörü katılımcıların/turistlerin ana giderlerinden biri haline gelmektedir. Söz konusu faaliyetler hem bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesine hem de bu etkinlikler için ziyarette bulunan misafirlerin destinasyonu tanınmasına olanak sağlamaktadır. Yani bilimsel toplantılara katılım sağlanması akademik gelişim ve yeni yerler tanımak için bir fırsat yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın amacını; bilimsel toplantılara katılan akademisyenlerin bleisure çerçevesinden incelenmesi ve bilimsel toplantıların yapıldığı destinasyonların katılım tercihini belirleme konusundaki öneminin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bleisure kavramı ile ilgili olarak literatürde az sayıda çalışma bulunduğundan bu amaçların ortaya konulmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini Sivas Cumhuriyet Üniversitesi bünyesinde çalışan farklı unvanlara sahip akademisyenler oluşturmaktadır. Anket formu hazırlanırken iş turizmi, iş seyahati ve bleisure kavramları ile ilgili olan yerli ve yabancı literatür taranmıştır. Literatür taraması sonucu elde edilen kaynaklardaki bilgilerden yararlanılarak oluşturulan ölçeğin iç geçerliliğin sağlanması için konuya hakim akademisyen ve uzman görüşleri alınmıştır. Öneri getirilen görüşler doğrultusunda anket formu oluşturulmuştur. Anket toplamda 34 sorudan oluşmaktadır. İki bölümden oluşan anketin ilk bölümünde ankete katılan akademisyenlerin demografik bilgilerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise akademisyenlerin bilimsel toplantılara katılımları konusundaki düşüncelerinin bleisure çerçevesinden ele alınan, Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum ifadelerinin yer aldığı 5'li likert ölçek tipindeki sorulardan oluşmaktadır. Anket, 40 kişiye uygulanarak ön teste tabi tutulmuştur. Ön teste tabi tutulan ölçekte ifadelerden anlaşılması ya da cevaplanması zor herhangi bir soru bulunmadığı madde analizi ile tespit edilerek, sorular üzerinde değiştirme yapılmamıştır. Güvenilirlik testi sonucu Cronbach's Alpha katsayısı= 0,85 olarak bulunmuştur. Bu değer oluşturulan ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Personel Daire Başkanlığından alınan bilgiye göre çalışmanın evreni 1960 akademik personelden oluşmaktadır.

Örneklem yeter sayısı

$$n = \frac{Nt^2 pq}{d^2(N-1) + t^2 pq}$$

formülü ile hesaplanmıştır (Kılıç, 2012). Formülde N yığındaki birey sayısı, n örnekleme alınacak birey sayısı, p incelenen durumun görülme oranı, q incelenen durumun görülmemeye oranı, t belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma oranında t tablosunda bulunan değer, d incelenen durumun görülme sıklığına göre \pm sapma olarak ifade edilmektedir. Örneklem büyüklüğünü hesaplamak için $p = 0,5$, $q = 0,5$ ve $d = 0,05$ alınmıştır. Örneklem büyüklüğü n belli olmadığı için serbestlik derecesi sonsuz (∞) alınarak $\alpha = 0,05$ için t değeri 1,96 olarak alınmıştır. Bu formüle göre örneklem büyüklüğü en az 321 olarak hesaplanmıştır. Anket formları akademik personelin tamamına mail, mesaj ya da yüz yüze olmak üzere ulaştırılmıştır. Anket formu 344 kişi tarafından cevaplanmıştır.

Araştırma Verilerinin Analizi ve Bulgular

Veriler hem yüz yüze hem de elektronik ortamda toplanmış olup toplanan verilerin tamamı SPSS 24 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçekte yer alan tüm maddelere verilen cevapların dağılımı frekans analizi ile elde edilmiştir. Tablo 1’de katılımcılara ait cinsiyet, medeni durum, yaş, aylık gelir durumu, unvan bilgilerinin dağılımı bulunurken Tablo 2’de görev birimi, uzmanlık alanı, yılda kaç kere kongrelere katıldığı, kongreye gidişte kullanılan vasıta, kiminle katıldığı, kongre türü ve kongre yeri sorularına verilen cevapların dağılımı görülmektedir. Tablo 3’de kongreye katılım amacı; Tablo 4’de kongre, sempozyum gibi bilimsel toplantılar için akademisyenlere verilen desteklerin yeterliliği ve kongreyi tercih ederken katılım ücretinin dikkate alınması sorularına verilen cevaplar yer alırken 5’li likert tipi ölçek sorularının frekans-yüzde analiz sonuçları ise Tablo 5’de ele verilmiştir.

Akademisyenlerin bleisure yaklaşımında destinasyonun önemini belirlemek için ölçekte yer alan maddelere verilen cevaplardan toplam puanlar elde edilmiştir. “Kesinlikle katılmıyorum=1 puan”, “katılmıyorum=2 puan”, “kararsızım=3 puan”, “katılıyorum=4 puan” ve kesinlikle katılıyorum=5 puan” alınarak toplam puanlar hesaplanmıştır. Çalışmanın amaçlarından biri katılımcıların cinsiyet medeni durum ve unvan gibi demografik özelliklerine göre bleisure düşüncesinin değişip değişmediğini belirlemektir. Bu nedenle elde edilen toplam puanlar test edilmiştir. Yapılacak testlere karar vermeden önce elde edilen toplam puanların nor-

mal dağılıma uygunluğu incelenmiştir. Normal dağılıma uygunluk Kolmogorov-Smirnov Testi ile belirlenmiştir. Toplam puanların normal dağılıma uygun olup olmadığını test ettiğimizde toplam puanların normal dağılıma uygun olmadığı belirlenmiştir ($p=0,000<0,05$). Normallik varsayımı sağlanmadığından sonuçların demografik bilgilere göre farklılık gösterip göstermediğine bakmak için parametrik olmayan testler kullanılarak analiz yapılmıştır. Demografik bilgilerden cinsiyet, medeni durum gibi iki düzeyli değişkenler için Mann Whitney U testi ikiden fazla düzeyli değişkenler için Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Ayrıca Kruskal-Wallis Testi sonucunda farklılık bulunan değişkenler için farklılığın nedenini belirlemek için tüm düzeyler ikili olarak Mann-Whitney U Testi ile karşılaştırılmıştır. Çalışmaya katılan 344 kişiye ait demografik bilgiler Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgilerin Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	158	45,9
Erkek	186	54,1
Toplam	344	100
Medeni Durum	N	%
Evli	236	68,6
Bekar	108	31,4
Toplam	344	100
Yaş	N	%
25-34	62	18,0
35-44	172	50,0
45-54	88	25,6
55 ve üzeri	22	6,4
Toplam	344	100
Aylık Gelir	N	%
10000-15000 TL arası	88	25,6
15001-20000 TL arası	106	30,8
20001-25000 TL arası	94	27,3
25000 TL ve üzeri	56	16,8
Toplam	344	100
Unvan	N	%
Araştırma Görevlisi	38	11,0
Öğretim Görevlisi	98	28,5
Dr. Öğretim Üyesi	76	22,1
Doç. Dr.	80	23,3
Prof. Dr.	52	15,1
Toplam	344	100

Çalışmaya katılan 344 kişiye ait demografik bilgiler Tablo 1 de verilmiştir. Tablo 1’ de görüldüğü üzere ankete katılanların %54,1 ‘ini erkekler oluştururken, %68,6’sı evli katılımcılardan oluşmaktadır. %50,0’ ı 35-44 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların; %30,8’i 15001-20000 TL aylık gelir düzeyine sahipken , %28,5’i Doçent unvanına sahiptir.

Tablo 2: Mesleki Bilgi Ve Bilimsel Toplantıya Katılım Bilgilerinin Dağılımı

Görev Birimi	Sayı	%
Fakülte	182	52,9
Yüksek Okul	70	20,3
Meslek Yüksek Okulu	92	26,7
Toplam	344	100
Uzmanlık Alanı	Sayı	%
Eğitim Bilimleri	44	12,8
Fen Bilimleri	118	34,3
Sosyal Bilimler	138	40,1
Sağlık Bilimleri	44	12,8
Toplam	344	100
Yılda Kaç Kez Bilimsel Toplantıya Katılırsınız	Sayı	%
1 kere	136	39,5
2-4 kere	200	58,1
5 kere ve üzeri	8	2,3
Toplam	344	100
Ulaşım Aracı	Sayı	%
Kendi Aracım	90	26,2
Otobüs	130	37,8
Uçak	124	36,0
Toplam	344	100
Kimle Katılıyorsunuz	Sayı	%
Tek başına	164	47,7
Meslektaşlarımla	180	52,3
Toplam	344	100
Toplantı Türü	Sayı	%
Ulusal	16	4,7
Uluslararası	236	68,6
Her ikisi	92	26,7
Toplam	344	100
Toplantı Yerleri	Sayı	%
Yurt içi	162	47,1
Yurt dışı	24	7,0
Her ikisi	158	45,9
Toplam	344	100

Tablo 2' ye göre katılımcıların % 52,9' u fakültede görev yapmaktayken, %40,1'i sosyal bilimler alanında uzmanlığa sahiptir. Çalışmaya katılanların %58,1' i yılda 2-4 kez bilimsel toplantılara katılmaktadır. Katılımcıların bilimsel toplantıya gitmek için %37,8'i otobüs ulaşım aracını kullanmakta, % 52,3' ü meslektaşları ile bilimsel toplantıya katılmayı tercih etmektedirler. Katılımcıların çoğunluğu yaklaşık %68,6'sı uluslararası bilimsel toplantıya katılmayı tercih etmekteyken; yurt içi ve her iki bilimsel toplantı türüne katılımın hemen hemen aynı orana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Bilimsel Toplantı Katılım Amaçlarının Dağılımı

Bilimsel toplantıya katılım amacınız nedir?	Sayı	%
Tanınırlığımı artırmak	64	18,6
Akademik yükselme kriterlerini sağlamak	148	43,0
Yayın yapmak	124	36,0
Destinasyon ziyaretleri ile farklı yerler görmek	210	61,0
Alanımla ilgili yeni bilgiler öğrenmek	234	68,0
Yeni meslektaşlarla tanışmak	200	58,1
Akademik teşvik gereklerini sağlamak	28	8,1

Ankete katılan akademisyenlerin yaklaşık %68,2' i alanları ile ilgili yeni bilgiler öğrenmek için toplantılara katılmakta olduğunu; aynı zamanda %61'i de destinasyon ziyaretleri ile farklı yerler görmek için bilimsel toplantılara katıldığını belirtmiştir. Bu madde katılımcılar tarafından birden fazla olarak işaretlenmiştir.

Tablo 4: Bilimsel toplantı destek miktarlarının ve kongre katılım ücretlerinin değerlendirme sonuçları

	Evet		Hayır	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Kongre, sempozyum gibi bilimsel etkinlikler için akademisyenlere verilen destekler yeterlidir.	78	%22,7	266	%77,3
Kongre tercih ederken katılım ücretini dikkate alırım.	318	%92,4	26	%7,6

Çalışmaya katılan akademisyenlerin %77,3'ü kongre, sempozyum gibi bilimsel etkinlikler için akademisyenlere verilen desteklerin yeterli

olmadığını belirtmişlerdir. Kongreyi tercih ederken katılım ücretini dik-kate alan akademisyenler ise %92,4'dür.

Tablo 5: *Bilimsel Tercihlerinde Etkili Olan Faktörlerin Değerlendirmesine İlişkin Dağılımlar*

Maddeler		Kes i n l i k l e Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kes i n l i k l e Katılıyorum
1-Bilimsel toplantının yapılacağı destinasyonun sahil kenarında olması benim için önemlidir.	N	26	96	34	156	32
	%	7,6	27,9	9,9	45,3	9,3
2- Bilimsel toplantının yapılacağı destinasyonun tarihi ve kültürel açıdan zenginliği o bilimsel toplantı tercihimde etkilidir.	N	6	42	18	238	40
	%	1,7	12,2	5,2	69,2	11,6
3- Bilimsel toplantının yapılacağı destinasyonu tercih ederken sağlık turizmüne uygun olup olmadığını araştırırım.	N	32	190	34	74	14
	%	9,3	55,2	9,9	21,5	4,1
4- Toplantının yapılacağı destinasyonun gastronomi açısından zenginliği katılım tercihimde etkilidir	N	8	86	18	186	46
	%	2,3	25,0	5,2	54,1	13,4
5-Bilimsel toplantının yapılacağı tarihin, mevsim şartlarına uygunluğu tercihimde etkilidir.	N	6	52	14	212	60
	%	1,7	15,1	4,1	61,6	17,4
6-Bilimsel toplantılara katılım benim için hem iş hem gezmeyi ifade eder.	N	2	16	6	198	122
	%	0,6	4,7	1,7	57,6	35,5
7-Şayet yurt dışındaki bir bilimsel toplantıya gideceksem .o ülkenin dilini biliyor olmayı önemserim	N	12	96	22	170	44
	%	3,5	27,9	6,4	49,4	12,8
8-Benim için bilimsel toplantıya katılmak bilgi paylaşımı ve öğrenimi açısından önemlidir.	N	0	0	12	254	78
	%	0	0	3,5	73,8	22,7
9-Benim için bilimsel toplantıya katılmak hem bilimsel etkinlik hem de yeni yerleri görme fırsatıdır.	N	2	2	4	190	146
	%	0,6	0,6	1,2	55,2	42,4
10-Bilimsel alanımla ilgili oturumlara dinleyici olarak katılmak için çaba sarf ederim	N	4	20	14	258	48
	%	1,2	5,8	4,1	75,0	14,0
11-Şehri veya bölgeyi gezmek için sadece kendi sunumumu yapıp bilimsel toplantıdan ayrılırım.	N	32	244	36	22	10
	%	9,3	70,9	10,5	6,4	2,9
12-Bilimsel toplantı bittikten sonra seyahatimi uzatarak gezi planı yaparım.	N	6	68	44	198	28
	%	1,7	19,8	12,8	57,6	8,1
13-Şehir imajı bilimsel toplantı seçimimde önemlidir.	N	4	20	24	242	54
	%	1,2	5,8	7,0	70,3	15,7
14-Katılacağım bilimsel toplantının coğrafi konumu benim için önemlidir.	N	4	34	16	248	42
	%	1,2	9,9	4,7	72,1	12,2

15-Bilimsel toplantı tercihimde, bilimsel toplantı yerinin görev yaptığım yere uzaklığı önemlidir.	N	12	132	18	140	42
	%	3,5	38,4	5,2	40,7	12,2
16-Bilimsel toplantı yerinin eğlence hayatına uygunluğu tercihimde etkilidir.	N	26	178	58	64	18
	%	7,6	51,7	16,9	18,6	5,2
17-Katılacağım bilimsel toplantının ulaşım şartları önemlidir.	N	2	6	8	264	64
	%	0,6	1,7	2,3	76,7	18,6
18-Katılacağım bilimsel toplantı yerinde alışveriş olanakları önemlidir.	N	16	158	44	102	24
	%	4,7	45,9	12,8	29,7	7,0
19-Katılacağım bilimsel toplantı yerinde boş zamanlarımı değerlendirebileceğim spor aktivitelerinin olması önemlidir.	N	34	216	48	34	12
	%	9,9	62,8	14,0	9,9	3,5

Tablo 5'e göre ankete katılanların yaklaşık olarak %54,6'sı bilimsel toplantının yapılacağı destinasyonun sahil kenarında olmasının önemli olduğunu vurgularken, katılımcıların çoğunluğu (yaklaşık olarak %80,8) bilimsel toplantının yapılacağı destinasyonun tarihi ve kültürel açıdan zenginliğinin o bilimsel toplantıyı tercih etmelerinde daha etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Toplantının yapılacağı destinasyonu tercih ederken sağlık turizmine uygun olup olmadığını araştıran katılımcı sayısı ise yaklaşık olarak %25,6' dır. Toplantının yapılacağı destinasyonun gastronomi açısından zenginliği katılım tercihimde etkilidir düşüncesine sahip katılımcı sayısı ise yaklaşık olarak %67,5' dir. Bilimsel toplantının yapılacağı tarihin, mevsim şartlarına uygunluğu tercihlerinde etkili olduğunu belirten katılımcı sayısı yaklaşık olarak %79' dur. Katılımcıların çoğunluğu yaklaşık olarak %93,1'i bilimsel toplantıya katılımın hem iş hem de gezmeyi ifade ettiğini belirtmişlerdir.

Ankete katılanların yaklaşık %62,2'si yurt dışındaki bir bilimsel toplantıya katılacaklar ise gidecekleri ülkenin dilini biliyor olmanın önemli olduğunu belirtmektedirler. Ankete katılanların %96,5'i bilimsel toplantıya katılmanın bilgi paylaşımı ve öğrenimi açısından önemli olduğunu söylemektedir. Benim için bilimsel toplantıya katılmak hem bilimsel etkinlik hem de yeni yerleri görme fırsatı olduğunu belirten oran ise yaklaşık olarak %97,6'dır. Katılımcıların yaklaşık %89'u bilimsel alanları ile ilgili oturumlara dinleyici olarak katılmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Çalışmaya katılan akademisyenlerin yaklaşık %80,2'si şehri veya bölgeyi gezmek için sadece kendi sunumunu yapıp bilimsel toplantıdan ayrılmadığını belirtmektedir. Katılımcıların %65,7' si bilimsel toplantı bittikten sonra seyahatimi uzatarak gezi planı yaptığımı vurgulamaktadır. Ankete katılan akademisyenlerin %86'sı şehir imajının bilimsel toplantı seçiminde önemli olduğunu belirtmekteyken; yine %84,3'ü katılacağı bilimsel toplantının coğrafi konumunun önemli olduğunu söylemektedir.

Bilimsel toplantı tercihinde, bilimsel toplantı yerinin görev yapılan yere uzaklığına önem veren katılımcıların oranı ise %52,9' dur. Ankete katılanların %23,8'i bilimsel toplantı yerinin eğlence hayatına uygunluğu kongre tercihinde etkili olduğunu söylemektedir. Katılımcıların çoğunluğu (yaklaşık %95,3) bilimsel toplantıya ulaşım şartlarının önemli olduğunu belirtmektedir. Tercih edilen bilimsel toplantıda alışveriş olanaklarının önemli olduğunu belirten katılımcı yaklaşık olarak %36,7'dir. Çalışmaya katılan akademisyenlerin %13,4'ü katılacakları toplantı yerinde boş zamanlarını değerlendirebileceğim spor aktivitelerinin olması önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 6: Demografik ve Mesleki Özelliklere Göre Değerlendirme Sonuçları

Değişken	Düzye	N	Ortalama rank	P(Sig.)	Mann-Whitney-U
Cinsiyet	Kadın	158	186,08	0,019	-
	Erkek	186	160,96		
Kimle Katılırsınız	Tek başına	164	184,84	0,028	--
	Meslektaşlarımla	180	161,26		
Medeni Durum	Evli	236	154,31	0,000	
	Bekar	108	212,24		
Yaş	25-34	31	105,15	0,001	1,2
	35-44	87	71,61		2,3
	45-54	44	99,47		2,4
	55 ve üzeri	11	107,68		
Gelir	10000-15000	88	162,57	0,024	1,4
	15001-20000	106	181,39		3,4
	20001-25000	94	154,63		
	25000 ve üzeri	56	201,29		
Unvan	Araştırma Görevlisi	38	208,18	0,000	1,3
	Öğretim Görevlisi	98	198,42		1,4
	Dr. Öğretim Üyesi	76	140,53		1,5
	Doç. Dr.	80	161,20		2,3
	Prof. Dr.	52	161,69		2,4 2,5
Görev Birimi	Fakülte	182	165,98	0,000	1,2
	Yüksek Okul	70	227,47		2,3
	Meslek Yüksek Okulu	82	143,57		
Uzmanlık Alanı	Eğitim Bilimleri	44	161,50	0,152	
	Fen Bilimleri	118	158,82		
	Sosyal Bilimleri	138	183,02		
	Sağlık Bilimleri	44	187,18		
	Yurt dışı	24	104,67		
	Her ikisi	158	198,18		

Tablo 6 'da akademisyenlerin bilimsel toplantıya katılımlarında bleisure yaklaşımının önemi için elde edilen toplam puanların demografik

ve mesleki bilgilere göre karşılaştırma sonuçları yer almaktadır. Cinsiyet, medeni durumu ve kimle katıldığı soruları için göre Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Bu değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Bu analiz sonucuna göre kadın akademisyenler erkek akademisyenlere göre bilimsel toplantılara katılımlarında bleisure'ı daha çok tercih etmektedir. Bekâr akademisyenler yine evli akademisyenlere göre bilimsel toplantı katılımlarında bleisure'a daha çok önem vermektedir.

Yaş, gelir unvan, görev birimi, uzmanlık alan değişkenleri ikiden fazla grup içerdiği için akademisyenlerin bilimsel toplantılara katılımlarında bleisure'ın önemi ölçeceğinden elde edilen toplam puanlar Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

Yaş değişkeni için anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Bu farklılığın kaynağı 35-44 yaş aralığındaki akademisyenlerdir. Bu yaş aralığındaki akademisyenler bleisure yaklaşımına diğerlerinden daha az önem vermektedir.

Gelir değişkeni için anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Farklılığın nedeni 10-15 bin geliri olanlarla 20-25 bin olanların 25 bin üzeri geliri olanlara göre daha az bleisure'a önem vermelidir. 25 bin ve üzeri geliri olanlar bleisure'a daha çok önem vermektedir.

Unvan değişkeni için anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Farklılığın nedeni araştırma ve öğretim görevlileridir. Bu akademisyenler diğerlerine göre bleisure'a daha çok önem vermektedir.

Görev birimi değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Yüksekokullarda çalışan akademisyenlerin diğer birimlerde çalışanlara göre bleisure'a daha çok önem vermektedir.

Bu değişkenler dışında kalan demografik bilgilere göre farklılık gözlenmemiştir.

SONUÇ

Bleisure, kurumsal veya iş seyahatinde boş zamanların tatil olarak değerlendirildiği, iş ve eğlencenin bütünleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Akademisyenler için iş seyahatleri genellikle kongre ve sempozyum gibi bilimsel toplantılara katılma şeklinde olmaktadır. Bilimsel etkinlikler akademisyenlerin alanlarında gelişmesi için büyük önem taşımaktadır. Bu etkinliklere katılarak hem bilimsel olarak yeni fikirler edinebilme hem de yeni çalışma arkadaşları ile tanışma fırsatı elde edebilirler. Bununla birlikte bu tarz faaliyetler turistik bir amaç da içerebilmektedir. Yeni yerler görmek, tarihi ve turistik bölgeleri ziyaret etmek veya varsa gezilere katılmak, deniz ve plajlarından yararlanmak gibi amaçlarla da kongrelere

katılabilirler. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın amacını; bilimsel toplantılara katılan akademisyenlerin bleisure çerçevesinden incelenmesi ve bilimsel toplantıların yapıldığı destinasyonların katılım tercihini belirleme konusundaki önemini belirlemek için oluşturulmuştur. Bu amaçla Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde bulunan farklı fakülte ve yüksekokullardaki akademik personele bir anket uygulanmıştır. Bilimsel toplantı tercihlerinde etkili olan etkenler ve katılım amaçları belirlenmek istenmiştir. Çalışmaya 344 akademik personel katılmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler ve mesleki özellikleri verilmiştir.

Katılımcılardan % 58,4'ünün yılda 2-4 arası kongreye katıldığı ve % 39,3'ünün de 1 kongreye katıldığı görülmüştür. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu uluslararası kongreleri tercih ettiklerini ve bu kongrelere tek başlarına veya meslektaşlarıyla gitmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yurtdışı kongrelerine katılmayı tercih edenlerin oranının oldukça düşük olduğu genel olarak yurt içi kongrelerin tercih edildiği görülmüştür. Yurt dışı kongrelere katılımın ekonomik olarak daha maliyetli olması, yabancı dil bilinmemesi veya yeterli düzeyde olmaması yurt için kongrelerin daha çok tercih edilmesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte katılımcıların % 77,5'i kongrelere sağlanan maddi desteğin yeterli olmadığını ve % 92,5'i kongre katılım ücretlerini dikkate aldıklarını bildirmişlerdir. Katılım ücretlerinin yüksek olması bununla birlikte mali desteğin yeterli olmaması hem daha az kongreye katılımı hem de yurt dışı kongrelerinin tercih edilmemesine neden olabilmektedir.

Katılımcıların %68,2'si kongrelere katılım amaçlarının yeni bilgiler öğrenmek olduğunu ve yine % 61,3'ü yeni yerler görmek olduğunu belirtmiştir. Buradan akademisyenlerin bleisure' i benimsedikleri sonucu çıkmaktadır. Yoğun çalışma temposu içerisinde olan ve fazla boş vakit bulamayan akademisyenler bilimsel etkinlikleri aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirdikleri söylenebilir.

Katılımcıların %97,7'si kongreleri hem bilimsel etkinlik hem de yeni yerleri görme fırsatı olarak değerlendirmektedir.

Elde edilen tüm bulgulara göre akademisyenlerin bilimsel toplantılara katılırken bleisure kavramına önem verdikleri ve bleisure'in bilimsel etkinliklere katılımı artırdığı sonucuna varılmıştır.

Literatür incelendiğinde; bleisure kavramı ile ilgili olarak az sayıda çalışma bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sonraki çalışmalarda farklı sektörlerde yer alan çalışanlar için bleisure kavramının yeri araştırılması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adhiatma, A., Muna, N., & Fachrunnisa, O. (2019). Business and leisure “bleisure” in organization: antecedents and outcomes. *Jurnal Dinamika Manajemen*, 10 (2), 216-228.
- Alp, B., & Ayyıldız, A.Y. (2020). Turizm Pazarında Yeni Bir Fırsat: Bleisure (A New Opportunity in Tourism Market: Bleisure). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (1), 336-354.
- Bbc, *Bleisure-Travel-Trend*, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.bbc.com/stor-works/capital/bleisure-bound/bleisure-travel-trend>
- Blackshaw, T. (2017). Decentring leisure: Rethinking leisure theory (book review). *Annals of Leisure Research*, 20(2), 240–242. <https://doi.org/10.1080/011745398.2016.1254798>
- Chen, C.-C., Petrick, J., & Shahvali, M. (2016). Tourism experiences as a stress reliever. Examining the effects of tourism recovery experiences on life satisfaction. *Journal of Travel Research*, 55(2), 150–160. doi:10.1177/0047287514546223
- Choi, Y. G., Kwon, J., & Kim, W. (2013). Effects of attitudes vs experience of workplace fun on employee behaviors. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(3), 410–427. <https://doi.org/10.1108/09596111311311044>
- Chung, J. Y., Choi, Y. K., Yoo, B. K., & Kim, S. H. (2020). Bleisure tourism experience chain: Implications for destination marketing. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(3), 300- 310.
- Crompton, J. L. (1979). Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 408–424. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(79\)90004-5](https://doi.org/10.1016/0160-7383(79)90004-5)
- Crouch, G.I., Chiappa, G.D., & Perdue, R. (2019). International convention tourism: A choice modelling experiment of host city competition. *Tourism Management*, 71, 530–542.
- Cunado, J., Gil-Alana, L.A., & Perez de Gracia, F. (2004). Modeling monthly spanish tourism: a seasonal fractionally integrated approach. *Tourism Economics*, 10(1), 79-94.
- CWT, *Bleisure-trips*, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.mycwt.com/news/pr/cwt-research-20-percent-of-business-travelers-take-bleisure-trips-every-year/>
- Çetinsöz, B.C., & Hazarhun, E. (2020). Turizm endüstrisinde yeni bir trend: bleisure seyahatler ve motivasyon unsurları. *Journal of Recreation and Tourism Research /JRTR 2020*, 7(4), 500-527
- Davidson, R. (2019). *Business Events* (2nd ed.). Oxford: Routledge.
- Economist. (2019). The 2019 Bleisure barometer: Asia’s best cities for work and recreation. London: The Economist Intelligence Unit. <https://www.>

insidethegames.biz/media/file/135299/ECO056-JP-ANA-Bleisure-Business-and-Leisure-5-ver20190212.pdf

- Expedia. (2018). *Bleisure*, Erişim Tarihi: 02.02.2021, <https://advertising.expedia.com/?addsearch=bleisure&s=>.
- Grant, A. M., Berg, J. M., & Cable, D. M. (2014). Job titles as identity badges: How self reflective Titles Can reduce emotional exhaustion. *Academy of Management Journal*, 57(4), 1201– 1225. <https://doi.org/10.5465/amj.2012.0338>
- Hansaka, T., Ranasinghe, R., & Nawarathana, D. (2022), *Determinants of MICE Tourism Promotion in Sri Lanka: A Management Perspective*. E. Christou, A. Fotiadis & K. Alexandris (Ed.), in the book (150-160) *Restarting Tourism, Travel And Hospitality*.
- Hassassian, A. (2019). *Tapping Into The Bleisure Travel Niche*, Erişim Tarihi: 04.02.2021, <https://360stories.com/blog/tapping-into-the-bleisure-travel-niche>.
- Jang, S.S. (2004). Mitigating touris seasonality. *Annals of Tourism Research*, 31(4), 819-836.
- Kachniewska, M. (2015). Powiązanie aspektów biznesowych i wypoczynkowych podróży służbowych (bleisure trend) jako przesłanka rozwoju oferty hotelowej. *Zeszyty-naukowe (ZNUV)*, 40(2015), 42-58.
- Kerr, G., Cliff, K., & Dolnicar, S. (2012). Harvesting the “business test trip” – converting business travelers to holidaymakers. *Journal Of Travel & Tourism Marketing*. 29(5), 405-415.
- Kılıç, Selim (2012), Örnek Büyüklüğü, Güç Kavramları ve Örnek Büyüklüğü Hesaplaması, *Journal of Mood Disorders*, 2(3), 140-142.
- Kim, K., Oh, I. K., & Jogaratnam, G. (2007). College student travel: A revised model of push motives. *Journal of Vacation Marketing*, 13(1), 73–85. <https://doi.org/10.1177/1356766706071201>
- Kleiber, D. A., Walker, G., & Mannell, R. C. (2011). *A Social Psychology Of Leisure* (2nd ed). Venture Publishing, Inc. <https://www.sagamorepub.com/sites/default/files/2018-07/SocPsychLeisure-look-insideOPT.pdf>.
- Lichy, J., & McLeay, F. (2018). Bleisure: Motivations and typologies. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(4), 517–530.
- Lubbe, B. (2019). Business travel: A perspective paper. *Tourism Review*, 75(1), 113–116. doi:10.1108/TR-05-2019-0178.
- Marques, J., & Santos, N. (2017). Tourism development strategies for business tourism destinations: Case study in the central region of Portugal. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 65 (4), 437– 449.
- Martín, E. (2011). El turismo de negocios: una actividad en auge. *Espacios Y Destinos Turísticos en Tiempos de Globalización Y Crisis*, 1, 71–83.
- Martín, Á. (2017), *Business + Leisure = Bleisure*, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.insidethegames.biz/media/file/135299/ECO056-JP-ANA-Bleisure-Business-and-Leisure-5-ver20190212.pdf>

ps://www.meet-in.es/business-leisure-bleisure-carpe-diem/

- Monge, F., & Brandimarte, P. (2011). Mice tourism in piedmont: Economic perspective and quantitative analysis of customer satisfaction. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(1), 213–220.
- Moriya, K., & Ikeji, T. (2021). A study on characteristics of Japanese bleisure travelers and initiatives in destinations. *Journal of Japan Institute of Tourism Research The Tourism Studies*, 33(3), 37-45.
- Ncr. (2019). *National car rental. State of business travel survey fact sheet*, Erişim tarihi: 21.09.2022, www.nationalcar.com/en/blog/2019-state-of-business-travel-survey-fact-sheet.html
- Nicula, V., & Elena, P. R. (2014). Business tourism market developments. *Procedia Economics and Finance*, 16, 703–712.
- Pearce, P. L., & Lee, U. I. (2005). Developing the travel career approach to tourist motivation. *Journal of Travel Research*, 43(3), 226–237. <https://doi.org/10.1177/0047287504272020>
- Pinho, M., & Marques, J. (2021). The bleisure tourism trend and the potential for this business-leisure symbiosis in Porto. *Journal Of Convention & Event Tourism*, 22 (4), 346–362.
- Sardést, Z. F., & Ivanauskas, V. O. (2019). *Bleisure tourism' impacts on employees' motivation and quality of life*. Unpublished Master Thesis, Aalborg Universitate.
- Statista, *Businesstravel-spending-worldwide*, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.statista.com/statistics/1093295/businesstravel-spending-worldwide/>:
- Statista, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.statista.com/statistics/298060/contribution-of-travel-and-tourism-to-the-global-economy-by-type-of-spending/>
- Stratos. (2020). *77+ Bleisure travel statistics*, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.stratosjets.com/blog/bleisure-travel-statistics/>.
- Swarbrooke, J., & Horner, S. (2007). *Consumer Behaviour In Tourism* (2nd ed.). Oxford: Elsevier.
- Swetha K, Mohammed Thamemul Ansari A, Kishore Kumar S., & Jawaharshreenath T. (2022). Growth of tourism in India. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 8 (1), 11-14.
- Tala, M., Andreea., Ş., & Catalina, B. (2011). Bleisure – a new trend in tourism industry. *Forum Ware International Special Issue: Excellence In Business, Commodityscience And Tourism*, 1(2011), 235- 239.
- Tews, M. J., Michel, J. W., & Allen, D. G. (2014). Fun and friends: The impact of workplace fun and constituent attachment on turnover in a hospitality context. *Human Relations*, 67(8), 923–946. <https://doi.org/10.1177/0018726713508143>

- Thorn, K. (2009). The relative importance of motives for self-initiated mobility. *Career Development International*, 14(5), 441–464. <https://doi.org/10.1108/13620430910989843>
- Travelagentcentral, *Stats-millennials-capitalize-bleisure-travel-for-greater-happiness*, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.travelagentcentral.com/resources/stats-millennials-capitalize-bleisure-travel-for-greater-happiness>
- Tursab, *Tursab akademi*, Erişim tarihi: 21.09.2022, <https://www.tursab.org.tr/assets/pdf/tursab-akademi/e-egitim/konu-ozetleri/unite-08.pdf>
- Twenge, J. M., Campbell, S. M., Hoffman, B. J., & Lance, C. E. (2010). Generational differences in work values: Leisure and extrinsic values increasing, social and intrinsic values decreasing. *Journal of Management*, 36(5), 1117–1142. <https://doi.org/10.1177/0149206309352246>
- Unger, O., Uriely, N., & Fuchs, G. (2016). The business travel experience. *Annals of Tourism Research*, 61, 142–156. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.10.003>
- Ünal, A., & Özgürel, G. (2021). Bleisure turistlerin destinasyon kalite algılarının ve tekrar ziyaret niyetlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: İstanbul örneği. *Tourism and Recreation*. 3(1), 1-10.
- Vieira, J. M. (2015). *Eventos e Turismo – Planeamento e Organização*. Da teoria à prática (1ª Ed.).
- Yoo, H., McIntosh, A., & Cockburn-Wooten, C. (2016). Time for me and time for us: Conference travel as alternative family leisure. *Annals of Leisure Research*, 19(4), 444–460. <https://doi.org/10.1080/11745398.2016.1147361>.
- Whang, H., Yong, S., & Ko, E. (2016). Pop culture, destination images, and visit intentions: Theory and research on travel motivations of Chinese and Russian tourists. *Journal of Business Research*, 69 (2), 631-641.

BÖLÜM 17

KÜRESEL FİNANS KRİZLERİNİN NEDENLERİ VE 2008 KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Mehmet Ragıp GÖRGÜN¹, Furkan DEMİRTAŞ²

1 Doç. Dr. , Harran Üniversitesi Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCID:0000-0003-1618-3844, mehmetgorgun@harran.edu.tr

2 Ar. Gör., Harran Üniversitesi Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6069-4919, fdemirtas@harran.edu.tr333

1. GİRİŞ

Dünya'da bir ülkede veya bir bölgede başlayan finansal krizler bir süre sonra tüm dünya ülkelerinin ekonomilerini etkilemekte ve küresel bir nitelik kazanmaktadır. 2000'li yıllara gelinceye kadar bu nitelikte birçok kriz yaşanmıştır. 1929 dünya ekonomik krizi, 1994 Meksika krizi, 1997 Asya Krizi ve son olarak 2008 mortgage krizi bunlardan bazılarıdır. Her krizin farklı nedenleri vardır ancak hepsinin ortak özelliği bu krizlerin küresel bir etki yaratmış olmasıdır. Bu krizleri tek tek incelediğimizde kriz sonrası en derin etkilerin büyüme, işsizlik gibi makro sorun alanlarında yaşandığı görülmektedir. Yaşanan krizler bir dış borç krizi, borsa krizi veya mortgage krizi olarak başlayıp dünyadaki tüm ülkelerin makroekonomik göstergelerini olumsuz etkileyen bir niteliğe dönmemektedir. ABD'de 1929 yılında yaşanan bir borsa krizi ABD ve dünyanın diğer ülkelerinde yüksek işsizlik, düşük büyüme ve dünya ticaretinde negatif büyümeye sebep olmuştur. 2008 krizi de mortgage krizi olarak değerlendirilmesine nazaran küresel bir etki yaratarak, dünya büyümesini olumsuz etkilemiş, dünyada işsizlik oranlarını arttırmış, ülkeleri resesyona sürüklemiş, birçok bankanın ve işletmenin batması ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada küresel nitelik gösteren 1929 dünya ekonomik krizi, 1994 Meksika krizi, 1997 Asya krizi ve 2008 mortgage krizinin nedenleri analiz edilmiş ve ardından 2008 krizinin Türkiye ekonomisine etkileri değerlendirilmiştir.

KÜRESEL FİNANS KRİZLERİ

1.1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi

1929 Dünya Ekonomik Krizinin nedenleri ortaya koyulmadan önce, Birinci Dünya Savaşı ve savaş sonrasında 1929 krizine kadar geçen 10 yıllık süreyi analiz etmekte fayda vardır. 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'na başlangıçta dahil olmayan ABD 1917 yılında savaşa dahil olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda itilaf devletleri ile birlikte mücadele veren ABD savaş sonrası dünyada önemli bir prestij kazanmış bunun yanında büyük bir ekonomik güç olarak Avrupa ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler için bir cazibe merkezi haline gelmiştir (Süleymanov ve Aras, 2010, s.46). Birinci Dünya Savaşı İngiltere'yi ve Avrupalı müttefiklerini mali açıdan tüketmişti. Savaşın bitmesi ile birlikte Avrupa ülkeleri hızlıca ekonomilerini onarma sürecine girdiler. Ancak savaşın yaralarının sarılması zaman alacaktı. Gerekli olan hammadde, ara malı ve tüketim ürünlerinin ilk yıllarda dışarıdan ithal edilmesi zorunluluktaki. Bu nedenle savaş sonrası ABD'den büyük ölçüde mal ithal edilme sürecine girildi. ABD bu talepleri rahatlıkla karşılayabilecek bir üretim potansiyeline sahipti. Savaş boyunca yapılan ihracat ABD altın stoklarını ciddi oranda arttırdı. Çünkü o dönemde uluslararası ticaret yapan ülkeler arasında alacak verecek bakiyesi kesin olarak altınla kapatılıyordu (Parasız, 2011, s. 4).

1920'li yılların başında altın rezervleri ciddi oranda artış gösteren ABD'de sanayide görülen büyük gelişme ve canlanma ile birlikte büyük sermaye fonları da ABD'de yatırım yapmaya başlamışlardı. O yıllarda elektriğin şehirlere getirilmesi, otomotiv endüstrisindeki gelişmeler, ülkede inanılmaz bir refah ortamının hâkim olmasını sağlamıştır. Ülkeye yığılan sermaye önce arsa ve gayrimenkul alımlarına yönelmiş, akabinde fon sahipleri borsaya yatırım yapmaya başlamışlardır. Ekonomide yaşanan olumlu gelişmelere paralel olarak fon sahiplerinin borsaya yatırım yapmaları hisse senedi fiyatlarını uzun yıllar sürekli yükseltmiştir. Bu arada hisse senedi satışlarına aracılık eden firmalarda borsanın yükselişine borç para vererek katkı sunmuşlardır. 1920'lerin sonlarında hisse senetlerinin %90'ı borç alınarak ödenmişti. Fon sahipleri ve küçük yatırımcılar hisse senedi almak için inanılmaz derecede borçlanıyorlardı. Borsadaki bu büyük ödünç para akışı hisse senetlerine olan talebin sürekli artmasına neden olmuştur. Yalnızca 1928 yılı içinde bir yılda borsa %50 değer kazanmıştı. Ancak sürekli artan hisse senetlerinin çok aşırı değerlendirildiğini gören bazı yatırımcılar ekonomik krizden önce piyasadan çekilmeye başladılar. Büyük fon sahiplerinin bazılarının piyasadan çekilmesine rağmen 23 Ekim 1929 Çarşamba gününe kadar borsada olumsuz bir durum yaşanmamıştı. 23 Ekim 1929'da New York Borsası'nda hisse senedi fiyatları aniden düşmeye başladı. Bir saat içinde 2.5 milyon hisse senedi satıldı. Panik halinde gerçekleşen hisse senetleri satışları borsada ani düşüşlere neden oldu. Borçla hisse senedi alan yatırımcılar büyük zararlarla karşı karşıya kaldılar. Yatırımcılara kredi veren aracı kurumlar ve finans kuruluşları, kredilerin geri ödenememe riski ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu karşılıklı güvensizlik duygusu sebebiyle aracı firmalar ve finans kurumları borç para verdikleri yatırımcılara borçlarını belirlenen günde kapatmadıkları takdirde hisse senetlerinin satılacağı bilgisini ilettiler. Tüm bu gelişmeler hisse senedi satışlarını daha da hızlandırdı ve kayıplar daha da arttı. Yatırımcılara borç para veren bankalar verdikleri kredileri geri alamadıkları için kendilerine para yatıran mevduat sahiplerinin paralarını ödeyemez hale gelmişlerdi. Paniğe kapılan halk bankalardan mevduatlarını çekmek isteyince ani ve toplu para çekme işlemleri bankaların mevduatlarını boşalttı ve finansal kurumları çöküşe itti (Richardson, 2007, s. 589). 1929 Dünya Ekonomik Krizi sırasında bankaların önemli bir kısmı tasfiye oldu. Ocak 1929'da faaliyette olan yaklaşık 25.000 kurumdan 10.951'i tasfiye olmuş 1933 yılına gelindiğinde yaklaşık 14.000'i ayakta kalabilmişti. Finans kurumlarının çöküşü dış finansmana bağımlı firmalar üzerinde de büyük bir baskı yarattı (Nanda ve Nicholas, 2014, s.114) ve yeni krediye erişemeyen birçok firma iflas etti.

Tablo:1 1929-1933 Yılları Arasında ABD’de Batan Banka Sayısı

Yıllar	Batan Banka Sayısı
1929	659
1930	1,352
1931	1,456
1932	2,294
1933	5,190
Toplam	10,951

Kaynak: Tarihi:20.11.2022

Yaklaşık 11.000 bankanın batması, borsanın çöküşü ABD ekonomisinin ciddi bir durgunluğa girmesine neden olmuştur. Talep daralması sonucu fiyatlar düşmüş ve düşen fiyatlar birçok firmayı iflasa sürüklemiştir. ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu’na göre, enflasyon ölçüsü olarak kullanılan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), 1929 ile 1933 arasında %25 düşmüştür. İşletmelerin birbiri ardına kapanması sonucu ABD’de benzeri görülmemiş büyük bir işsizlik ortaya çıkmış, 1929 yılında işsizlik %3.2 seviyesinde iken krizin etkilerinin derinleştiği yıl olan 1932de %24.9’a ulaşmıştır. Krizin işsizlik üzerindeki etkileri ABD’de 20 yıl devam etmiş ancak 1950 yılında tekrar düşük işsizlik seviyelerine geri dönülebilmıştır (www.gilderlehrman.org).

Tablo:2 1900-1950 Arasında ABD İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	İşsizlik Oranı (%)
1900	5
1910	5.9
1920	4
1925	4
1929	3.2
1930	8.7
1932	23.6
1933	24.9
1935	20.1
1936	16.9
1937	14.3
1938	19
1939	17.2
1940	14.6
1950	5

Kaynak: <https://www.gilderlehrman.org>, Erişim Tarihi: 24.11.2022.

1929 yılında yaşanan krizin ardından ortaya çıkan talep daralması büyüme olumsuz etkilemişti. 1919-1929 arası neredeyse sürekli %3

büyüyen ekonomi, kriz sonrası 10 yıl büyüme gösteremedi. 1932 yılında yapılan seçimlerde Roosevelt başkan olduktan sonra 1933 yılında ekonomiyi canlandırmak için bir mali reform programı devreye sokuldu. Bu program çerçevesinde kamu harcamaları arttırıldı, çiftçilere, işsizlere, gençlere ve yaşlılara destek sağlandı. Bu programın devreye alınmasından sonra 1934'te ABD GSYİH'sı %10,8 arttı. 1935'te %8,9, 1936'da %12,9 ve 1937'de %5,1 daha büyüdü. Ancak, hükümet kamu harcamalarını daha sonra kısıtı ve akabinde depresyon geri döndü, ekonomi %3,3 oranında küçüldü ve işsizlik oranınının 1938'de %19'a çıktı. (<https://www.worldbank.org/en/home>)

1929-1939 yılları ortalamasında "0" ekonomik büyüme gerçekleştiren ABD ekonomisi 1939'da %8 ve 1940'ta %8.8 büyüme sağladı. Ertesi yıl, Japonya'nın Pearl Harbor'ı bombalamasıyla Amerika Birleşik Devletleri 2. Dünya Savaşı'na girdi. Yıllık GSYİH büyümesi %17,7'ye sıçradı. Savaş dönemi olan 1939-1949 döneminde ortalama %4 büyüme sağlandı. Bu büyüme oranı istikrar kazanarak sonraki 10 yıl devam etti. 1949-1959 döneminde de ABD ekonomisi ortalama %4 büyümeyi gerçekleştirdi. (<https://www.worldbank.org/en/home>)

Tablo:3 1909-1959 Arasında ABD Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişim Oranları (%)

1900-1919	+2
1919-1929	+3
1929-1939	0
1939-1949	+4
1949-1959	+4

Kaynak: <https://www.gilderlehrman.org>, Erişim Tarihi: 20.11.2022.

1929 yılında bir borsa krizi olarak başlayan dünya ekonomik krizinin etkileri tüm dünya'da hissedilmiştir. Avrupa Birinci Dünya Savaşının yaralarını sarmaya çalışırken yaşanan bu olay, birçok ülkenin ekonomisine zarar vermişti. Özellikle, Almanya ağır savaş tazminatlarını ödemekte zorlanırken parasının değerinde büyük kayıplar yaşamış ve hiperenflasyon dönemine girmişti. ABD ekonomisi 1929 yılındaki işsizlik verilerine ancak 20 yıl sonra ulaşabilmişti. Büyüme rakamları ise ancak 10 yıl sonra pozitif değerler alabilmiştir.

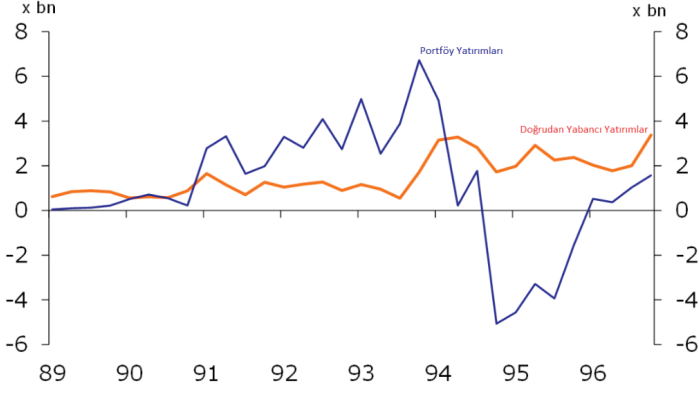
1994 Meksika Krizi

Meksika mali otoritelerinin 1994 yılında aldığı ekonomik politika kararlarını değerlendirmeden önce Meksika'nın yakın mali ve ekonomik tarihini incelemekte fayda vardır.1970'lerin ortasından 1980'lerin sonlarına kadar Meksika, ülkenin ekonomik gelişimini ciddi şekilde engelleyen

ve sonunda 1982'de Meksika bankacılık sisteminin millileştirilmesiyle sonuçlanan yıkıcı bir enflasyon ve para birimi devalüasyonları döngüsüne yakalanmıştı. 1994'te yaşanan Peso krizinden önce, Meksika 1976'dan bu yana çeşitli mali krizler yaşamış ve bu tür krizlerle ve diğer zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olmak için birkaç kez ABD mali yardımı almıştır. 1994'ten önce, Meksika son büyük mali krizi 1982'de yaşamıştı. Meksika ABD ve yabancı bankalara olan 80 milyar dolarlık borç yükümlülüklerini yerine getirememiş ve mali yardım almak zorunda kalmıştı. 1982 yılındaki kriz sonrası Meksika büyümesini devam ettirebilmek için yabancı yatırımlara ihtiyaç duyuyordu. Bu çerçevede 1988'de Meksika, ekonomisini dışa daha açık, verimli ve rekabetçi hale getirmek için bir dizi reformlar yaptı ve ekonomik büyümesini sınırlayan hem yerel hem de uluslararası kısıtlamaları kaldırmaya çalıştı. Yabancı sermayeyi çekmek için 1990'ların başında büyük yapısal reformlar yaptı. Bu reformlar, devlete ait birçok işletmenin özelleştirilmesini, ticari engellerinin kaldırılmasını, yabancı yatırım üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını, enflasyonun ve hükümet harcamalarının azaltılmasını içeriyordu. Aslında, Meksika hükümetinin uygulamaya koyduğu bu program 1980'den 1990'lı yılların sonlarına kadar Dünya Bankası ve IMF tarafından da teşvik edilen ve Washington Uzlaşması olarak bilinen bir programdı. Bu politika paketi, borç krizinin üstesinden gelmek ve ödemeler dengesi sorunlarını çözmek için mücadele eden Latin Amerika ülkelerinin ekonomik problemlerine çözüm olması amacıyla ortaya çıkmıştı. Aynı politika paketi kısa süre sonra Washington Uzlaşması olarak kurumsallaştı. Washington Mutabakatı; hükümet müdahalelerinin en aza indirilmesi, devlet sübvansiyonlarının ortadan kaldırılması, ticaretin serbestleştirilmesi, mali ve parasal sıkılaştırma, faiz oranlarının serbest bırakılması, devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi, gibi kilit hususları içermektedir (Ruckert, 2006, s. 42-43). Washington uzlaşması olarak bilinen programla benzer bir yapısal reform programını uygulamaya koyan Meksika hükümeti 1994'te ABD ve Kanada ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı (NAFTA) imzaladı. Bu da Meksika'yı yabancı yatırıma daha da açtı ve yabancı yatırımcı güvenini güçlendirdi. Çünkü, yatırımcılar NAFTA'nın imzalanmasıyla Meksika'nın uzun vadeli istikrar beklentilerinin olduğunu algıladılar. Ekonomik kalkınmanın iyileşmesi muhtemeldi. Sonunda, 1994'te Meksika, Ekonomik Kalkınma Örgütü'nün yirmi beşinci üyesi oldu (Arner, 1996, s. 33).

1980'lerin sonundan itibaren Meksika'da uygulamaya konulan liberal ekonomik politikalar hem doğrudan hem de portföy yatırımlarında artışa neden oldu (Gunther, Moore ve Short, 1996, s. 127). 1989 ve 1990 yıllarında çok düşük seviyede olan doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırımları 1991 yılından itibaren ciddi oranda artış göstermiştir.

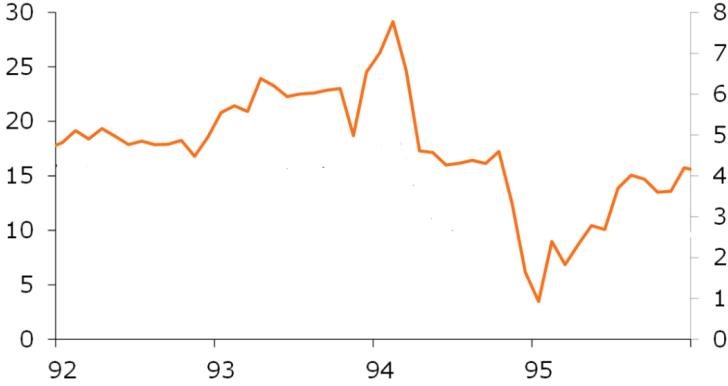
Grafik:1 1989-1996 arası Meksika'ya Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları (milyar \$)

Kaynak: <https://economics.rabobank.com>, Erişim Tarihi: 25.11.2022.

Grafik 1'de görüleceği gibi 1991 yılından itibaren hem doğrudan yabancı yatırımlar hem de portföy yatırımlarında belirgin bir artış görülmektedir. Aynı şekilde ülkenin uluslararası rezervleri de aratarak 1994 yılında 30 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır.

Grafik: 2 1992-1995 arası Meksika'nın Döviz Rezervleri (milyar \$)

Kaynak: <https://economics.rabobank.com>, Erişim Tarihi: 25.11.2022

Meksika için her şey yolunda giderken 1994 yılında FED faizleri yükseltme kararı aldı (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002, s.115). Amerikan Merkez Bankası'nın kararı ve siyasi istikrarsızlıklar Mart/Nisan aylarında portföy yatırım girişinin aniden durmasına neden oldu. Cari açık veren Meksika'da döviz çıkışları döviz rezervlerini önemli ölçüde azalttı (<https://economics.rabobank.com/>, 2022).

Mart 1994'te döviz çıkışını durdurmak için Meksika hükümeti, tesobonos adı verilen kısa vadeli dolar cinsinden devlet borçlanma tahvilleri çıkardı. Ancak çıkarılan tahviller rezervlerin azalmasını önleyemedi. Mart 1994'te yaklaşık 30 milyar dolar olan ülkenin uluslararası rezervleri, Kasım ayı başlarında neredeyse 17 milyar dolara düştü. Peso büyük baskı altındaydı. 19 Aralık 1994'e kadar Meksika'nın uluslararası rezervleri 11 milyar doların altına düştü, 20 Aralık'ta Meksika makamları, peso/dolar döviz kuru bandının genişletildiğini ve pesoyu yaklaşık yüzde 15 oranında devalüe ettiğini duyurarak döviz kuru üzerindeki baskıyı hafifletmeye çalıştılar. Ayrıca, aşırı sermaye kaçışını sınırlamak için banka faiz oranlarını da yükselttiler. Kısa vadeli faiz oranları yüzde 32'ye yükseldi. Ancak tüm bu tedbirlere rağmen rezervler 22 Aralık'ta keskin bir düşüşle 6 milyar dolara düştü. Bu durum karşısında hükümet aniden dalgalı bir döviz kuru sistemini benimsediğini duyurdu (Arner, 1996, s. 36).

Bu açıklamanın hemen ardından Aralık 1994'te Meksika hükümeti pesoyu yüzde 15 oranında, dolar başına yaklaşık dört pesoya düşürme kararı verdi (Feridun, 2007, s. 28). Peso'nun devalüe edilmesi ve yatırımcıları ikna edecek uygun herhangi bir ekonomik politika önlemi açıklanmaması, yatırımcıların yeni seçilen hükümete olan güvenini önemli ölçüde azalttı ve temerrüde düşme korkusunu artırdı. Sonuç olarak, peso üzerindeki aşağı yönlü baskı devam etti ve Ocak 1995'in başlarında kurumsal yatırımcılar, tesobonos itfalarının yakında Meksika'nın rezervlerini tüketebileceğini fark ettiler. Gerçekten de, Meksika hükümetinin 1995 yılının ilk çeyreği için yaklaşık 10 milyar ABD Doları tutarında olan tesobonos (ABD dolarına sabitlenmiş devlet tahvilleri) haftalık amortisman ödemelerini karşılayacak yeterli rezervi yoktu. Alınan bir dizi acil ekonomik önlem, hem uluslararası düzeyde yatırımcılar tarafından hem de yurtiçinde Meksika iş çevreleri ve işçileri tarafından şüphecilik ve inançsızlıkla karşılandı (Springer ve Molina, 1995, s.65). Dalgalı kur sistemine geçilmesinin ardından peso %40 değer kaybetmişti. Peso'da yaşanan bu ani düşüş ve döviz rezervlerinin hızla azalarak 6 milyar dolara kadar düşmesi ülkeyi bir mali krize soktu. Sonuçta, Meksika hükümeti uluslararası kuruluşlardan mali destek talep etmek zorunda kaldı. Meksika krizi ile birlikte, Güney Amerika ülkeleri de hızlı bir şekilde ulusal para değer kaybı ve rezerv kaybı yaşadı. Yabancı sermaye sadece Meksika'dan kaçmakla kalmadı, aynı zamanda kriz yükselen piyasalarda da finansal bulaşmaya yol açtı. Meksika'da kişi başına reel GSMH'da %9,2'lik bir düşüş yaşandı, 2 milyon kişi işsiz kaldı (Feridun, 2007, s. 28). Meksika'nın Aralık 1994'ün sonundan beri karşılaştığı mali sorunlar, yılın başlarında bir dizi ekonomik ve siyasi gelişmenin bir araya gelerek kısa vadeli dış borçların ödenmesinde sıkıntı yaşanması ile ortaya çıkan ödemeler dengesi krizi olarak değerlendirilebilir.

1997 Asya Krizi

Asya mali krizi, Temmuz 1997’de Tayland’ın para birim Baht’ın değer kaybetmesiyle başlayan ve sonrasında bölgedeki diğer ülkelerin (Kore, Filipinler, Endonezya, Malezya) para birimlerinin değer kaybetmesi, döviz rezervlerinde düşüşler yaşanması, yabancı sermaye girişlerinin azalması ve büyüme oranların düşmesi ile devam eden bir dizi makroekonomik olaylardır. Asya ekonomileri, özellikle Doğu Asya ekonomileri, yakın zamana kadar diğer gelişmekte olan ekonomiler için bir model olarak görülüyordu. Hatta Dünya Bankası, 1993 yılında Doğu Asya Mucizesi: Ekonomik Büyüme ve Kamu Politikası’nı yayımlayarak bölgeyi övdü. Asya ülkelerinde büyüme hızlıydı. Doğu ve Güneydoğu Asya, dünya üretiminin dörtte birini ve 1990’larda dünya büyümesinin yarısını oluşturuyordu. Tasarruf oranları çok yüksekti. Enflasyon düşüktü. Eğitim seviyeleri yükseliyordu. İşletmeler bölgedeki en zorlu pazarlarda satılan ürünleri üretiyorlardı. 1997 yılının ortalarında dünyanın en büyük 11. ekonomisi olan Kore, düşük enflasyon ve düşük işsizlik oranıyla yılda %8 oranında büyüyordu. Endonezya da dengeli bir bütçe ve %10’dan az enflasyonla hızlı büyüyordu. 1990’lar boyunca cari açığı GSYİH’ nın %4’ünden azdı. Tayland, %8,6 ile dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisiydi (Wade, 1998, s. 1536). Aralık 1997 krizinden sadece üç ay önce IMF’nin yıllık raporunda Kore hükümetinin ekonomik politikaları övülmüş, devam eden etkileyici makroekonomik performansının memnuniyetle karşılandığı belirtilmişti (Wade, 1998). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Temmuz 1997’de Tayland Baht’ının çökmesi ile başlayan ve komşu ülkelere sıçrayan kriz 1997 yıl sonunda dünyanın 11. ekonomisi olan Güney Kore’yi sarstı (Park, 2003, s. 61). Asya para krizi o kadar ani, hiçbir uyarı işareti olmaksızın ve o kadar derinden meydana geldi ki, birçok Asyalı politikacı ve ekonomist krizi önceden tahmin etmede başarısız oldular (Park, 2003, s. 62).

Asya Mali Krizinin nedenleri karmaşık ve tartışmalıdır. Sıcak para balonunun çökmesinin önemli bir neden olduğu düşünülmektedir. 1980’lerin sonlarında ve 1990’ların başlarında, Tayland, Singapur, Malezya, Endonezya ve Güney Kore dahil olmak üzere birçok Güneydoğu Asya ülkesi, gayri safi yurtiçi hasıllarında (GSYİH) %8 ila %12’lik bir artışla muazzam bir ekonomik büyüme elde etmişlerdir. Başarı, “Asya ekonomik mucizesi” olarak biliniyordu. Ancak, başarı önemli riskleri de barındırıyordu. Yukarıda belirtilen ülkelerdeki ekonomik gelişmeler, ağırlıklı olarak ihracat artışı ve yabancı yatırım ile desteklenmiştir. Bu nedenle, sıcak parayı çekmek için yüksek faiz oranları ve sabit döviz kurları (ABD dolarına sabitlenmiş) uygulanmaktaydı. Ayrıca, döviz kuru ihracatçıların lehine bir oranda sabitlenmişti. Fakat, sabit kur politikası nedeniyle hem sermaye piyasası hem de şirketler kur riskine maruz bırakılmıştı. 1990’ların ortalarında, ABD’nin durgunluktan kurtulmasının ardından, Federal

Rezerv, enflasyona karşı faiz oranını yükseltti. Daha yüksek faiz oranı, ABD piyasasına akmak için sıcak parayı çekti ve ABD dolarının değer kazanmasına yol açtı. ABD dolarına sabitlenen Asya ülkelerinin para birimleri de değer kazandı ve bu durum ihracat büyümesine zarar verdi (<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/asian-financial-crisis/>). Bu arada, 1994 yılında Önce Çin Yuan'ı %33 oranında devalüe etmiş, ardından 1995 yılında Yen Dolar karşısında %50 değer kaybetmiştir. Çin ve Japonya'nın paraları değer kaybederken paralarını dolar karşısında sabitleyen diğer Asya ülkelerine göre ihracat avantajı elde etmişlerdir. Öyle ki, 1995 yılında ASEAN ülkelerinde ihracat artışı %22.5 iken 1996 yılında bu oran %5.5'e inmiştir. Hem ihracatta hem de yabancı yatırımda yaşanan şokla birlikte büyük miktarlarda kredilerle desteklenen varlık fiyatları düşmeye başladı. Panikleyen yabancı yatırımcılar geri çekilmeye başladı. Tayland'da 1996 ortasında borsada büyük bir düşüş yaşandı. Bu piyasalarda yaşanan gelişmeler kaçınılmaz olarak döviz piyasasına da yansımaya başlamış, yerli ve yabancı firmalar devalüasyon beklentisi ile ellerindeki yerel paraları dolara çevirmeye başlamışlardır (Sungur, 2015, s. 206).

1997'nin ilk döneminde Tayland'da para birimini destekleme çabaları - ki buna faiz oranlarındaki artışlar (Ocak ayındaki %12'ye kıyasla Haziran 1997'de %18) ve yabancı spekülasyona kısıtlamalar da dahildi-sonuçsuz kaldı. Bunun nedeni, Taylandlı şirketlerin kendilerini döviz kuru riskinden korumak, dış borçlarını ödemek ve döviz piyasasındaki risklerini azaltmak için dolar alımlarına yönelmeleriydi (Miller, 1998).

2 Temmuz 1997'de, Tayland para birimini desteklemek için 8.700 milyon dolar rezerv harcadıktan sonra, Tayland Merkez Bankası döviz kuru serbest bıraktı ve aynı yılın sonunda, baht Haziran 1997'ye kıyasla %93 değer kaybetti (Climent ve Meneu, 2003, s.112). Tayland bahtı krizden önce ABD doları karşısında 26 dolardan işlem görüyordu, ancak 1997 sonunda değerinin yarısını kaybetti ve Ocak 1998'de 1 dolar 53 baht'tan işlem görmeye başladı. O güne kadar fon aktaran kuruluşlar bu ülkelerin kısa vadeli dış borç stokunun yüksekliğinin farkına varmışlar ve kriz tüm bölgede hissedilmeye başlamıştır.

Tayland'da hükümetin aldığı bu karardan haftalar sonra, Malezya, Filipinler ve Endonezya da spekülatif piyasa baskısı arttıkça para birimlerinin düşmesine izin vermek zorunda kaldılar. 1997 başında Kore wonu yaklaşık 1 dolar 900 won iken, 1997 sonunda 1 dolar 1,695 won'a yükselmişti. 1997 yılının Haziran ayında dolar karşısında 2.400 rupi civarında işlem gören Endonezya rupisi, Haziran 1998'de 1 dolar 14.900 rupi'ye yükseldi. Daha ağır şekilde etkilenen ülkelerden bazıları ciddi resesyona girdi. Endonezya'nın gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyümesi 1997'de %4.7'den 1998'de -%13,1'e düştü. Filipinler'de ise aynı dönemde %5,2'den

-%0,5'e geriledi. Malezya'nın GSYİH büyümesi 1997'de %7.3'ten 1998'de %-7,4'e düşerken, Kore'nin GSYİH büyümesi %6,2'den %-5,1'e düştü. Endonezya'da, ardından gelen ekonomik kriz, Başkan Suharto'nun otuz yıllık diktatörlüğünün çöküşüne yol açtı. Ekim ayına kadar kriz, ödemeler dengesi krizi ile temerrüdün eşğine gelen Güney Kore'ye yayıldı. Diğer ekonomiler de baskı altına girdi, ancak sağlam ekonomik temelleri ve yüksek döviz rezervlerine sahip olanlar çok daha iyi durumdaydı. Hong Kong, para kurulu sistemi aracılığıyla ABD dolarına sabitlenen ve devasa ABD doları rezervleriyle desteklenen para birimine yönelik birkaç büyük ancak başarısız spekülasyon saldırıyı savuşturmayı başardı ve krizden en az etkilenen ülkelerden oldu. Tayland bahtı düşerken, diğer Asya para birimleri de hızla düştü. Asya genelinde, sermaye girişleri yavaşladı veya tersine döndü. Kriz, ekonomilerini kurtarmak için Tayland, Endonezya ve Güney Kore'ye yaklaşık 118 milyar dolar akıtan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın müdahalesiyle hafifletildi (<https://www.investopedia.com>, 2022).

Tablo:4 Asya Krizinden Etkilenen Ülkelerdeki Kısa Vadeli Dış Borç Stoku (milyon \$) (1990-1997)

Yıllar	Endonezya	Kore	Malezya	Filipinler	Tayland
1990	11.1	22.8	1.9	4.4	8.3
1991	14.3	25.1	2.1	4.9	12.5
1992	18.1	25.2	3.6	5.3	14.7
1993	18	40.3	7.0	5.0	22.6
1994	19.5	58.4	6.2	5.7	29.2
1995	26	78.6	7.3	5.3	41.1
1996	32.2	100	11.1	8.0	37.6
1997	36	68.4	14.9	11.8	34.8

Kaynak: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp99138.pdf>, The Asia Crisis: Causes, Policy, Responses and Outcomes, s:15, Erişim Tarihi:25.11.2022

Tablo:5 Asya Krizinden Etkilenen Ülkelerdeki Döviz Rezervlerin Kısa Vadeli Dış Borç Stokuna Oranı (milyon \$) (1990-1997)

Yıllar	Endonezya	Kore	Malezya	Filipinler	Tayland
1993	159.7	199.1	25.5	107.7	92.5
1994	160.4	227.6	24.3	95	99.5
1995	189.4	240.7	30.6	82.8	114.2
1996	176.6	340.2	41	79.5	99.7
1997	217.1	751.6	71.9	162.3	133.1

Kaynak: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp99138.pdf>, The Asia Crisis: Causes, Policy, Responses and Outcomes, s:15, Erişim Tarihi:25.11.2022

Sanayileşmiş ülkelerde faiz oranlarının düşük seyretmesi ve Asya ülkelerinde yaşanan yüksek büyüme oranları ile yüksek faiz politikala-

rı sermayenin bu ülkelere yığılmasına neden olmuştu. Sonuçta, yüksek oranda sermaye girişi Asya gayrimenkul ve borsalarında spekülâtif bir balona neden oldu. Buna ilave olarak, 1994’de Çin Yuan’ı dolar karşısında %33 devalüe etmiş, , 1995 yılında Japon Yen’i dolar karşısında %50 değer kaybetmişti. Tüm bu gelişmeler sonunda paralarını dolar karşısında sabitlemiş olan Asya ülkeleri ihracatta rekabet avantajlarını kaybetmiş ve ihracatlarında önemli düşüşler yaşamışlardır. Yabancı sermayenin geri çekilmesi, büyük bir devalüasyona ve ekonomik modelin çökmesine neden oldu (Climent ve Meneu, 2003, s.112).

Her şeye rağmen, 1997 Asya Krizi ile ilgili olarak birçok politikacı ve akademisyenin hemfikir olduğu görüş ise Asya’nın finansal felaketinin finansal paniğin kendisi dışında ‘temel’ bir nedeni olmadığıdır. Çünkü, Asya ülkelerinin makro ekonomik göstergeleri, büyüme hızları, ihracatlarında yaşadıkları artışlar ve düşük enflasyon, düşük cari açık, yüksek tasarruf oranları gibi göstergeler böyle bir krizi haklı çıkarmıyordu. Asya ülkelerinin finansal bir reforma ihtiyaç duyduğu ve kredi düzenlemelerinin yapılması gereği açıktı, ancak bu panik için yeterli bir sebep değildi. Asya krizi, ülkelerin temel ekonomik göstergelerinin zayıflığından değil kısa vadeli borçların ülkelerin döviz rezervlerini aşması nedeniyle yatırımcıların paniğe kapılması ve hızlı sermaye çıkışı sebebiyle yaşanmıştır (Wade, 1998, s. 1537).

1.2. 2008 Küresel Ekonomik Kriz

2008 krizi, finans kaynaklı bir kriz olup, ABD’deki bankaların yanlış kredi uygulamaları ve konut piyasasında kullanılan kredilerin geri dönmesindeki problemler nedeniyle ortaya çıkmış bir krizdir (Şeker ve Demirel, 2019, s. 3). 2007 de ABD ile AB de başlayan finansal krizin olumsuz etkileri, izleyen yıl (Çin ve Hindistan) dışında neredeyse tüm ülkelerde hissedilmiş ve küresel bir nitelik kazanmıştır (Kazgan, 2016, s. 82). 1980’lerden 2008 küresel krizine kadar kapitalizmin benimsediği birikim rejimi neoliberal birikim rejimiydi (Çitil, 2019: 145). 2000’li yılların başlarında ABD, ekonomisini yaşamakta olduğu durgunluktan çıkarabilmek ve ekonomiyi canlandırmak için faiz oranlarında indirime gitme kararı almış ve faizleri, Mayıs 2000-Haziran 2003 arasında %6.5 seviyesinden %1 seviyesine kadar düşürmüştür. Faiz indirimleri, konut kredisi kullanımlarını hızla arttırmıştır. Önceden konut kredilerinin büyük kısmı, yüksek kaliteli müşterilere (prime mortgage) verilirken (Göçer ve Özdemir, 2012, s. 193), Kredi bazında riskli olup olmadıklarına bakılmaksızın büyük ölçüde ipotekli konut kredi talepleri bankalarca karşılanma yoluna gidilmiş (Engin ve Göllüce, 2016, s.29) zaman içinde krediler daha düşük ödeme gücüne sahip riskli müşterilere de (subprime mortgage) verilmeye başlanmıştır. Faizler son derece düşük düzeylerde olduğundan, subprime mortgage kredilerini kullanan düşük gelirli kişiler, çoğunlukla değişken faizli kredileri tercih etmiştir. FED’in 2004’ten sonra faizleri tekrar arttırmaya başlaması,

bu kişilerin aldıkları kredileri geri ödeyememesine neden olmuştur (Göçer ve Özdemir, 2012, s. 193). 2008 yılı ortasında ABD’de subprime mortgage kredilerinin hacmi 1.5 trilyon dolara kadar yükselmiştir. Kredilerdeki bu artan talep ile birlikte bankalar verdikleri bu kredileri ipoteğe dayalı menkul kıymet haline getirmişlerdir.

İpoteğe dayalı menkul kıymet, ipoteklerin değerine dayanarak menkul kıymetleştirilen bir finansal üründür. Bir bankadan ipotek aldığınızda, banka size verdiği kredi karşılığında teminat olarak aldığınız evinizin değeri üzerinden oluşturulan menkul kıymeti ikincil piyasada yatırım bankalarına satar. Artık ev sahipleri kredi taksitlerini yatırım bankasına ödemektedir. Oluşturulan bu menkul kıymetlerin adı Teminatlandırılmış Borç Senetleri (Collateralized Debt Obligations- CDO) dir. Yatırım bankaları satın aldıkları birçok ipoteği ödeme risklerine göre sınıflandırır. En yüksek ödeme gücüne sahip olanlar, düşük risk barındıranlar ve riskli olanlar. En yüksek ödeme gücünü temsil eden menkul kıymetlerin getirisi diğerlerine göre daha düşüktür çünkü risksiz bir yatırımdır. Yatırım bankası bu menkul kıymetleri güvenli yatırım araçları arayan kişilere satar. İkinci gruptaki menkul kıymetleri bankalara satar, üçüncü grupta olan riskli grubu temsil eden menkul kıymetleri de yüksek getiri arayan Hedge fonlara ve riskli seven kişilere satarlar (Duffie ve Gârleanu, 2001, s. 41).

Zamanla, emeklilik fonları, büyük bankalar, riskten korunma fonları ve hatta bireysel yatırımcılar da dahil olmak üzere herkes bu menkul kıymetlere sahip olmuştu. En büyük sahipler arasında ise Bear Stearns, Citibank ve Lehman Brothers bulunmaktadır. Hem Gayrimenkul hem de sigorta kombinasyonu ile desteklenen bu türevin karlılığı sebebiyle yatırım bankaları, bankalardan daha fazla mortgage kredisi talep ettiler. Ancak ev alma gücüne sahip olanlar zaten almış olmasına rağmen daha fazla mortgage kredisi vermek için bankalar talep eden herkese ev kredisi sundu. Artık kredi vermek için ne peşinat ne gelir beyanı hiçbir evrak istenmemekteydi. Çünkü satın alınan evler ipotekliydi ve ev fiyatları sürekli yükseliyordu. Bu nedenle ciddi bir risk yoktu. Eğer ev sahibi taksitlerini ödeyemezse evine el konulacaktı ve ev fiyatları da sürekli yükseldiği için herhangi bir risk oluşmayacaktı. Bu şekilde herkese verilen krediler ile aşırı kredi arzı ve yükselen gayrimenkul fiyatları 2005 yılında gayrimenkulde bir varlık balonu yarattı. Böyle ucuz kredilerle, fiyatlar yükselmeye devam ederken eve ihtiyacı olmayanlar bile yatırım amacıyla (fiyatlar yükselmeye devam ettiği için) daha sonra satmak üzere ev aldı. Her şey yolunda giderken 2004 yılında, FED birdenbire faiz oranlarını arttırmaya başladı. Yıl sonunda faiz oranı %2,25 idi. 2005 sonunda bu oran %4,25 oldu. Haziran 2006 itibarıyla oran %5,25’e yükseldi (<https://www.investopedia.com>, 2022). 2005 yılında, gayrimenkul arzı talebi geride bırakmıştı. Böylece ev fiyatları düşmeye başladı. Ev fiyatları, Nisan 2006’daki zirve-

den Mart 2011'deki en düşük noktasına %33 düştü. Faizlerin yükselmesi ile birlikte değişen oranlı faiz ile ev almış olanlar yüksek kredi ödemelerini yapmakta zorlandılar. Bu noktada evlerini satmak istediklerinde düşen ev fiyatları nedeni ile evlerini satarak elde edecekleri bedelin kalan kredileri karşılamadığını gördüler ve artan ipotek ödemelerini karşılayamadılar (Bastı, 2009, s. 90). Kredilerini ödeyemeyenlerin evlerine bankalar tarafından el konuyordu. Bankalar evleri satılığa çıkardıklarında başlangıçta bir sorun yoktu, ancak kredilerini ödeyemeyenlerin sayısı arttıkça satılığa çıkan evlerin sayısı da artmaya başlamıştı. Bu arada sürekli artan ev talebini karşılamak için konut yapımına hız verilmişti. Bir süre sonra konut arzının artması fiyatların hızla düşmesine neden oldu. Konut fiyatlarının hızlı bir şekilde düşüşe geçmesi ile ev kredilerini düzenli ödeyenler de aldıkları evlerin taksitlerini ödemekten vazgeçmişlerdir. Çünkü 300 bin dolara satın aldığı evin 100 bin dolara düştüğünü gören ev sahibi kredilerini ödemekten vazgeçerek evlerini boşaltma kararı vermişlerdi. Borcunu ödeyemeyenlerin sayısı böylece katlanarak artıyordu. Yatırım bankaları ellerindeki Teminatlandırılmış Borç Senetlerini (CDO) diğer yatırımcılara artık satamaz olmuşlardı. Fakat, yatırım bankaları bu CDO'ları almak için milyarlarca dolar borçlanmıştı ve borçlarını ödeyemez hala geldiler. Bu durumdan etkilenenler sadece ellerinde CDO'lar bulunan yatırım bankaları değildi. Bu CDO'ları alan diğer yatırımcılar da yatırımlarından büyük miktarlarda zarar ettiler ve birçok firma iflas etti. Konut piyasası balonu patlamıştı. Wall Street'te başlayan kriz önce ABD'de bir bankacılık krizini yarattı akabinde CDO'ları ellerinde bulunduran yabancı ülke bankalarını da etkiledi.

Tablo: 6 ABD'de finans kuruluşlarının 2008 Haziran zararları (Milyar Dolar)

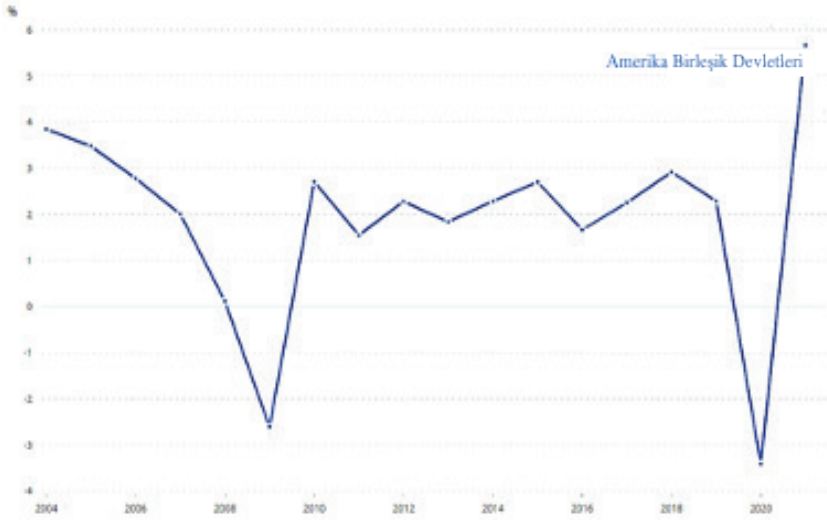
Finans Kuruluşu	Zarar
Citybank	42,9
Merrill Lynch	37,1
Bank of America	15,1
Morgan Stanley	14,1
JP Morgan	9,8
Washington Mutual	9,1
Lehman Brothers	8,2
Wachovia Corporation	7
Goldman Sachs	3,8
Wells Fargo	3,8
Bear Sterns	3,2
National City	3,1

Kaynak: (Kutlu ve Demirci, 2011, s.125)

Haziran 2008 itibariyle 12 büyük finansal kuruluşun zararı 153,6 milyar dolara ulaşmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011). Bunu önlemek için ABD hükümeti, finans kurumları için muazzam kurtarma programları uygulamak zorunda kalmıştır.

Finans sektörünün kredibilitelerine bakmadan bireylere aşırı kredi dağıtması 2008 mali çöküşünün başlıca nedeniydi. Kriz öncesi ABD’de büyüme 2004 yılında % 4 iken o yıllarda alınan faiz arttırma kararının ardından bu tarihten itibaren düşerek 2009 yılında – % 2,6 seviyelerine gerilemiştir.

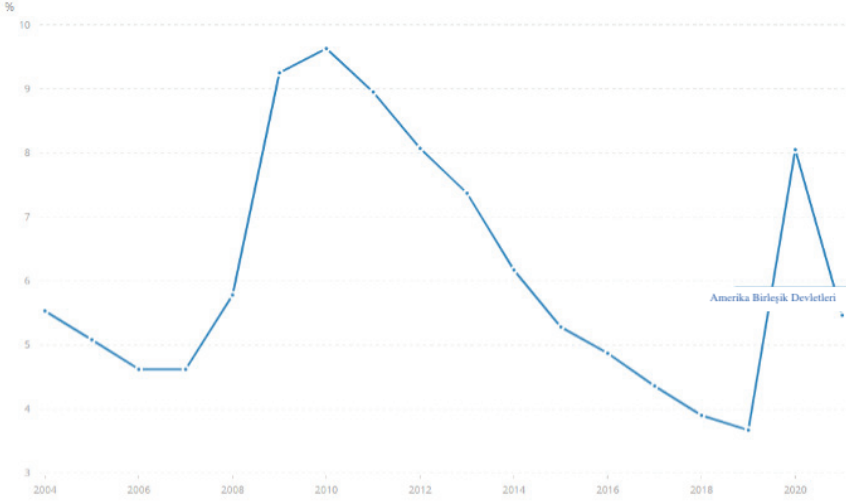
Grafik:3 ABD Büyüme Oranları (GSYİH), (2000-2020) (%)

Kaynak: data.worldbank.com, Erişim tarihi:22.11.2022

2009 yılında % 9’un üzerine çıkan işsizlik oranı ise 2010 yılında % 9,6 olmuştur. ABD’de 2000’li yıllarda yaklaşık %4 olan işsizlik oranlarına ancak 2018 yılında tekrar ulaşabilmiştir.

Grafik:4 ABD İşsizlik Oranları, (2004-2020) (%)

Kaynak: data.worldbank.com, Erişim tarihi:22.11.2022

Krizin ardından büyüme oranları artsa da bu istihdama yansımamıştır. Ülkeler üretimi arttırmayan tüketime dayalı büyüdüklerinde istihdamı arttıramazlar ki bu durum işsiz büyüme diye ifade edilir (Çitil, 2020: 182-183). ABD ekonomisinde makro ekonomik göstergelerdeki bozulma, bankaların aldıkları borçları ödeyememesi sonrası hükümet birçok kurumu ayakta tutmak için kurtarma paketleri açıklamak zorunda kalmıştır.

2. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2008'den 2009'a kadar dünyanın karşı karşıya kaldığı büyük mali kriz, milyonlarca Amerikalıyı derinden etkileyerek, dünyanın dört bir yanındaki bireylere ve kurumlara zarar vermiş küresel boyutta bir kriz haline gelmiştir. Banka ve finansal kurumların bir kısmı batmış, bir kısmı daha büyük kuruluşlar tarafından satın alınmıştır. Talep daralması neticesinde dünya büyümesi düşmüş hemen hemen tüm ülkelerde işsizlik oranları artmıştır.

Türkiye'de, küresel krizin etkileri 2008 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Küresel ekonomide yaşanan küçülme nedeniyle Türkiye'nin dış ticaret ortağı olan AB'de yaşanan durgunluk ve talep daralması sonucu ihracat düşmüş ve dış ticaret olumsuz etkilenmiştir (Ertuğrul, İpek ve Çolak 2010, s.69). Dış kaynak teminindeki problemler ve dış talepte yaşanan düşüşler büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Küresel krizin etkisiyle 2008 ve 2009 yılı itibariyle büyüme oranında önemli düşüşler yaşanmıştır. Küresel krizin Türk finans sektörüne etkisi ise diğer ülkelere kıyasla sınırlı kalmıştır. Türk bankalarının kriz döneminde sermaye yeterlilik oranları ile güçlü bir yapıda olması ve

riskli enstrümanlara yatırım yapılmamış olması Türk ekonomisinin krize karşı dayanıklılığını arttırmıştır (Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2012 s. 62-63).

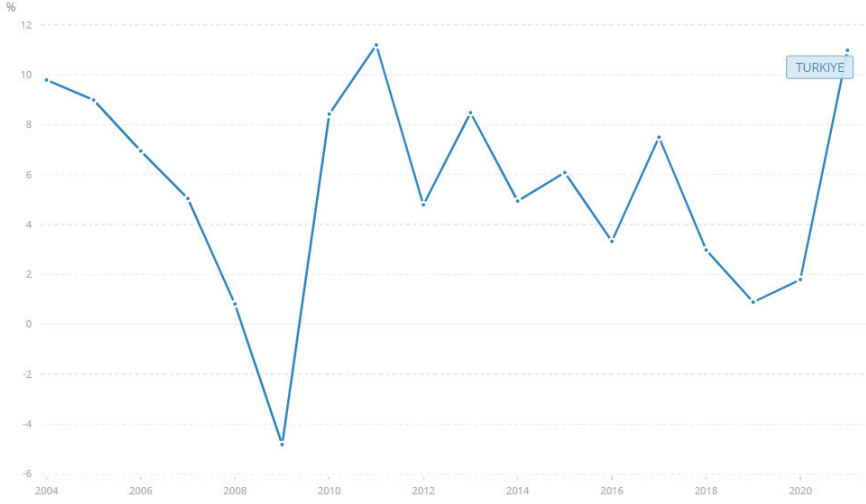
Tablo:7 Türkiye İhracat ve İthalat Rakamları ile İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (2005-2012)(milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı	İhracat/İthalat Karşılama Oranı
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	63.1
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	65.4
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.809	72.5
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113	61.4
2011	134.906.869	240.841.676	-105.934.807	56.0
2012	152.461.737	236.545.141	-84.083.404	64.5

Kaynak: <https://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 25.11.2022

Tablo 7'ye bakıldığında 2008 yılında Türkiye'nin ihracatının yaklaşık olarak 132 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2009 yılında ise 102 milyar dolara düştüğü görülmektedir. Türkiye'nin ithalatında da aynı yönde bir hareket olmuş yaklaşık 201 milyar dolar olan ithalat azalarak 140 milyar dolar seviyelerine inmiştir. Türkiye'nin ihracatı azalmış olmasına rağmen ithalatın oransal olarak daha fazla azalması sebebiyle dış ticaret açığı azalmıştır. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselerek %65.4 ten %72.5'e çıkmıştır. Türkiye ihracatında yaşanan düşüş ve iç piyasada talep daralması sonucu Türkiye'de büyüme olumsuz etkilenmiş ve 2009 yılında %4,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, krizin hissedilmeye başladığı 2008 yılının son çeyreğinde Türkiye'de borç verme faiz oranları % 20,25 iken (tcmb.gov.tr), bu tarihten itibaren sürekli azalarak 12.11.2010'da % 8.75 seviyelerine kadar düşmüştür. Faiz oranlarındaki düşüş kriz sırasında düşen büyüme oranlarının çok kısa zamanda toparlanmasını sağlamıştır. Düşük faiz sebebiyle yatırımlar artmış, konut piyasası canlanmış, konuta bağlı sektörlerde de üretim artışları yaşanmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak 2009 yılında %4,8 daralan ekonomide 2010 yılında %8,4, 2011 yılında %11.2'lik bir büyüme gerçekleşmiştir. Grafik 5'te Türkiye'nin büyüme rakamları verilmiştir.

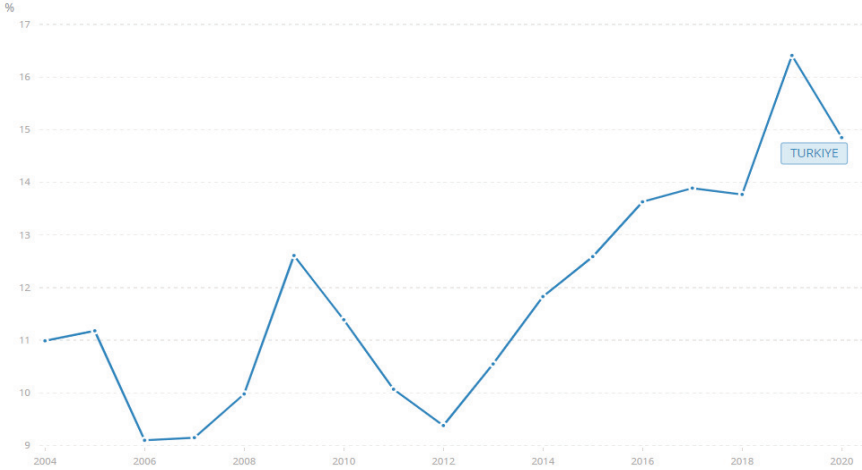
Grafik : 5 Türkiye Büyüme Oranları (2004-2020) (%)

Kaynak: data.worldbank.com, Erişim tarihi:22.11.2022

İşsizlik rakamlarında ise büyüme oranları ile paralel bir gelişme vardır. Türkiye ekonomisinin %4,8 daraldığı 2009 yılında, işsizlik oranları da artmış ve 2009 yılında %12,6 seviyesine yükselmiştir. Ancak, 2010'daki yüksek büyüme sebebiyle %10,7, 2011'de %8,8 ve 2012'de %8.1 seviyesine gerilemiştir. Grafik 6'da Türkiye'nin işsizlik rakamları verilmiştir.

Grafik: 6 Türkiye İşsizlik Rakamları (2004-2020) (%)

Kaynak: data.worldbank.com, Erişim tarihi:22.11.2022

2008 krizinden en çok etkilenen kurumlardan birisi de ülke borsa-

ları olmuştur.2008 krizi ile tüm ülke borsalarında düşüşler yaşanmıştır. Türkiye borsası da krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. İMKB’de yapılan işlemlerin payı yönünden değerlendirildiğinde, yabancıların payının 2009 yılı Kasım ayı sonu itibariyle % 66,5 düzeyinde olduğu görülmektedir. Yabancı fonlar ekonomik krizlerde ülkeyi terk ettiği için borsa krizlerinin derinleşmesine neden olmuştur (Yıldırım, 2010, s. 49-50). Türkiye borsalarında da önemli miktarlarda çıkışlar yaşanmış ve yabancı sermaye fonları borsadan çekilmişlerdir. Tablo 8 incelendiğinde Ocak 2018’de 427 puan olan borsa indexi’nin 2009 Ocak ayında 259,3 puana gerilediği görülmektedir. Ancak, kısa zamanda toparlanan borsa, 2010’da 2008 yılındaki seviyesini de aşarak 546,5 puana yükselmiştir.

Tablo:8 Türkiye Borsa’sı Index değerleri (2008-2010)

Aylar	Yıllar		
	2008	2009	2010
-			
Ocak	427,0	259,3	546,5
Şubat	447,8	240,3	497,1
Mart	390,2	257,6	565,4
Nisan	434,7	316,5	589,6
Mayıs	399,7	350,0	543,8
Haziran	350,9	376,2	548,4
Temmuz	422,0	426,4	598,7
Ağustos	398,4	465,5	599,7
Eylül	360,5	479,1	657,7
Ekim	278,3	471,8	687,6
Kasım	257,1	453,5	653,5
Aralık	268,6	516,7	660,0

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr>, sitesinden derlenmiştir. Erişim Tarihi: 20.11.2022

3. SONUÇ

2008’de ABD’de mortgage krizi olarak başlayan küresel finansal kriz kısa zamanda tüm dünyada etkisini göstermiştir. ABD’de krizin etkisiyle birçok yatırım bankası aldıkları kredi borçlarını ödeyemez hale gelmişlerdir. Banka ve sigorta kurumlarının zararları büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu kurumların bir kısmı daha büyük şirketler tarafından satın alınmış ve bir kısmı da iflaslarını açıklamak zorunda kalmışlardır. Ülke borsalarında büyük düşüşler yaşanmış, dış finansmana bağlı büyüyen birçok ülke borsasından çıkan yabancı sermaye, cari açık problemlerini arttırmış ve bu durum ülkelerin dış ödemelerini yapmasını zorlaştırmıştır. Piyasalarda oluşan panik ortamı talebi kısmış ve uluslararası ticaret zayıflamıştır. Küresel boyutta yaşanan krizin etkilerini hafifletmek için başta ABD olmak

üzere AB ülkeleri bankacılık ve özel sektörü destekleyecek ekonomik kurtarma paketlerini yürürlüğe koymuşlardır. ABD merkez bankası batan bankaların bir kısmına düşük faizli kredi vermiş, bir kısmına ise el koymuştur. Faiz oranlarını indirerek genişletici para politikaları ile piyasanın yeniden canlanmasını sağlamaya çalışmıştır. Borsalardan menkul kıymet satın alarak borsadaki değer kayıplarını azaltmıştır. AB de buna benzer uygulamalara gitmiş, özel sektörü ve bankaları desteklemek üzere parasal genişleme veya gevşek para politikası uygulamalarına başvurmuştur (İmer ve Ertunga, 2013, s.84). Zor durumda olan ülkelerin elindeki tahvilleri satın almak suretiyle üye ülkelere kaynak sağlamışlardır. Faizleri %1 seviyelerine kadar indirmişlerdir. Tüm bu parasal genişlemelerin temel amacı daralan talebi tekrar canlandırmak ve küresel boyutta büyüme oranlarını artırmaktır. Ülkelerin parasal genişlemeye giderek kurumları kurtarma ve talebi artırma çabaları zaman içinde etkilerini göstermiş ve 2009 yılı sonundan itibaren tekrar artan büyüme rakamlarına ulaşılmıştır.

Türkiye’de yaşanan küresel krizin olumsuz etkileri büyüme ve işsizlik üzerinde görülmüştür. Ancak, ABD’de yaşanan banka krizine benzer bir bankacılık krizi yaşanmamıştır. Çünkü, Türk banka sisteminde, ABD banka sistemindeki gibi riskli kredi olarak bahsedilen (Subprime) türden krediler bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra 2001 bankacılık krizini yaşayan Türkiye’de bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programı uygulanmaya konulmuş, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile (BDDK) bankacılık sektörü yeniden düzenlenmiş ve denetlenmeye başlanmıştır. Sermaye yeterliliğini sağlamakta güçlük çeken bankaların birleştirilmesi veya bir başka bankaya devredilmesi teşvik edilmiştir. Alınan önlemler ve yeniden yapılandırma programı sayesinde bankalar 2008 krizinden etkilenmeden çıkmayı başarmış ve 2008 ve 2009 yıllarında kar açıklamışlardır. Krizin etkilediği alanlar, büyüme, istihdam ve dış ticaret olmuştur. Talep daralmasına bağlı olarak 2009 yılında ihracat 2008 yılına göre %22 azalmıştır. Ancak, 2010 yılında yeniden 2008 yılındaki ihracat rakamlarına ulaşılmıştır. 2009 yılında Türkiye ekonomisi % 4,8 küçülmüştür. Krizin etkisi büyümede yaşanan düşüşün etkilerini azaltmak için üretimi ve ihracatı artırmak amacıyla teşvik paketleri açıklanmış, bölgelere göre vergi indirimleri, SGK prim indirimleri, Organize sanayi bölgelerinde yer tahsisi gibi uygulamalar ile yatırımların özendirilmesi sağlanmıştır. Düşük kredi faizleri ile yatırımlar teşvik edilmiş, talep canlandırılarak büyüme oranlarının tekrar arttırılması amaçlanmıştır. Alınan ekonomik ve parasal tedbirler sonunda Türkiye ekonomisi krizin etkilerini bir yıl içinde geride bırakmış ve 2009 sonundan itibaren büyüme ve işsizlik rakamlarında olumlu gelişmeler sağlanmıştır. 2010 yılında %10.7’lik bir büyüme yakalanmıştır. Büyümede yaşanan olumlu gelişmeler sonucunda 2009’da %12,6 olan işsizlik rakamları 2012 yılında %8

seviyelerine düşmüştür. Tüm bu olumlu gelişmeler borsaya da yansımış 2009 yılında 259,3 olan borsa indeksi 2010 yılında 546,5 puana çıkarak 2008'deki 427,0 puanında üstüne çıkmıştır. Tüm bu istatistikler Türkiye'nin çok kısa zamanda resesyondan çıktığını göstermektedir. Büyüme ve istihdamı arttırmaya yönelik olarak uygulamaya konulan teşvik programları ve zamanında alınan tedbirler sayesinde Türkiye krizin etkilerini en az zararla atlatabilmiştir.

Kaynakça

- Arner, D. W. (1996). The Mexican peso crisis: implications for the regulation of financial markets. *Law and Business Review of the Americas*, 2(4).
- Bastı, E. (2009). 2008 Global financial crisis and the turkish financial system. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2): 90.
- Climent, F., Meneu, V. (2003). Has 1997 Asian crisis increased information flow between international markets. *International Review of Economics and Finance*(12): 112.
- Duffie, D., Gârleanu, N. (2001). Risk and valuation of collateralized debt obligations. *Financial Analysts Journal*, 57(1): 41.
- Engin, C., Göllüce, E. (2016). 2008 Küresel finans krizi ve Türkiye üzerine yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1): 29.
- Ertuğrul, C., İpek, E., Çolak, O. (2010). Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri. *Journal of Management and Economics Research*, 8(13): 69.
- Ertuğrul, C., İpek, E., Çolak, O. (2012). Küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri. *Akademik Fener*, 62-63.
- Feridun, M. (2007). 1994-1995 Meksika Pezo Krizi'nin ekonometrik bir analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 28.
- Göçer, İ., Özdemir, A. (2012). 2008 Küresel krizin yayılma süreci ve etkileri: Seçilmiş ülkeler için ekonometrik bir analiz. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1): 193.
- Gunther, J. W., Moore, R. R., & Short, G. D. (1996). Mexican banks and the 1994 peso crisis: The importance of initial conditions. *The North American Journal of Economics and Finance*, 7(2), 125-133.
- Güloğlu, B., Altunoğlu, E. (2002). Finansal serbestleşme programları ve finansal krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri. *I.Ü.Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi* (27): 115.
- İmer, E., Ertunga. (2013). Avrupa'da para politikası ve maliye politikaları ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*(585).
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden neo liberalizme*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kesebir, M. (2018). 2008 Küresel finansal kriz ve bu krizin Türkiye'deki ekonomik göstergelere etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(4): 534.
- Kutlu, H. A., Demirci, S. (2011). Küresel finansal krizi (2007-?) ortaya çıkaran nedenler, krizin etkileri, krizden kısmi çıkış ve mevcut durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(52): 125.
- Nanda, R., Nicholas, T. (2014). Did bank distress stifle innovation during the Great Depression? *Journal of Financial Economics*(114): 287.
- Parasız, İ. (2011). *1929 Dünya büyük ekonomik krizi*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Park, K. (2003). Asian financial crisis of 1997-1998. *Global Business and Finance*

Review, 8(2): 61.

- Richardson, G. (2007). Categories and causes of bank distress during the great depression, 1929–1933: The illiquidity versus insolvency debate revisited. *Explorations in Economic History*, 44(4): 589.
- Ruckert, A. (2006). Owards an inclusive-neoliberal regime of development: From the washington to the Post-Washington Consensus. *Labour, Capital and Society*, 39(1): 42-43.
- Springer, G. L., Molina, J. L. (1995). The Mexican financial crisis: Genesis, impact, and implications. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 37: 65.
- Sungur, N. (2015). Asya krizinin dinamikleri. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi* (7): 206.
- Süleymanov, E., Aras, O. N. (2010). 1929 ve 2008 krizlerinin makro iktisadi sebep ve neticeleri bakımından mukayesesi. *Journal of Qafqaz University*(30): 46.
- Şeker, H., Demirel, B. (2019). 2008 finansal krizi sonrası para politikası üzerine teorik bir inceleme. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1).
- Wade, R. (1998). The Asian debt-and-development crisis of 1997: Causes and consequences. *World Development*, 26(8).
- Yıldırım, S. (2010). 2008 yılı küresel ekonomi krizinin dünya ve Türkiye ekonomisine etkileri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18): 49-50.
- İnternet kaynakları
data.worldbank.com, Erişim tarihi:22.11.2022
HYPERLINK “<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp99138.pdf> Erişim Tarihi: 22.11.2022
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/1999/wp99138.pdf> , The Asia Crisis: Causes, Policy, Responses and Outcomes, s:15, Erişim Tarihi:25.11.2022
HYPERLINK “<https://www.tuik.gov.tr>” <https://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 25.11.2022
<https://www.investopedia.com>.
<https://economics.rabobank.com/> Erişim Tarihi: 25.11.2022.
HYPERLINK “<https://www.sbb.gow.tr>” <https://www.sbb.gow.tr> , Erişim Tarihi: 20.11.2022
www.gilderlehrman.org: <https://www.gilderlehrman.org> Erişim Tarihi: 25.11.2022.
<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/asian-financial-crisis/>
Erişim Tarihi: 20.11.2022
<https://www.worldbank.org/en/home> Erişim Tarihi: 28.11.2022

BÖLÜM 18

GENÇ YETİŞKİNLERDE KENDİNİ NESNELEŞTİRME VE BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

Merve Duygu TÜRKYILMAZ², Birol ALVER³

1 Tez Adı: Benlik Bilinçliliği ve Kendini Nesneleştirme Arasındaki İlişkide Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Aracı Rolü

2 Psikolog, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale/Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-2238-3335

3 Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kırıkkale/Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-9654-0965

Nesneleştirme kuramına Fredrickson ve Roberts tarafından getirilen açıklamada, cinsel nesneleştirme yaşayan kadınlara vurgu yapılmaktadır. Buna göre; bedensel özellikleriyle bir şekilde özdeşleşen ve kadınların beden imajları ile ileri düzeyde yaşadığı etkiler nesneleşme düzeyiyle ilintilidir (Fredrickson ve Roberts, 1997). Nesneleştirme sürecine dahil olan kadınların ortak olarak vurgu yaptıkları durumun kendilerine yönelik bakışlar ile bedenlerinin incelenmiş olduğu belirtilmiştir (Kaschak, 1992). Bu doğrultuda, kadın bedeninin uzun bir dönem katı ve gerçek dışı düşünceler altında değerlendirilerek sosyal kimliklerinden göz ardı edildiğinden bahsedilmektedir (Fredrickson ve arkadaşları, 2011; Fredrickson ve Roberts, 1997). Kadın bedeni üzerinde oluşturulan ideallerin nesneleşme aracı haline gelerek incelenmesi cinsel nesneleştirme olarak ele alınmaktadır (Fredrickson ve Roberts, 1997). Calogero (2012), kadın bedeninin incelenmesi, dikkatle bakılması, hakkında yorum yapılması, kadınlara ıslık çalınması, cinsel medya görünümlerine maruz kalmak, cinsel saldırı, cinsel şiddet ve tecavüz gibi unsurların cinsel nesneleştirmenin süregelmesine aktif rol oynadığını belirtmektedir. Fredrickson ve Roberts (1997), kadınların, özellikle bedenlerinin bir parçası ile özdeşleşme riski ile karşı karşıya gelerek nesneleştiğinde, bu durumun başkalarının memnuniyetini giderme ortamını oluşturabileceği ve kişilerarası ve sosyal ilişkileri içeren görsel medyanın da cinsel nesneleştirme bakış açısını meydana getirebileceği fikrini sunmuşlardır.

Nesneleştirme süreci içerisinde cinsel nesneleştirme deneyimine sahip kadınların karşı karşıya kaldıkları durumu içselleştirmeleri sonucunda kendinin nesneleştirme olarak ele alınmaktadır. Fredrickson ve Roberts (1997), kadınların cinsel nesneleştirme yaşayabilme olasılığını sosyokültürel değişkenlere göre açıklama getirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, her kadının cinsel nesneleştirme deneyimlemeyecekleri ancak içinde buldukları etnik köken, yaş, fiziksel ve kişisel özellikleri gibi kendine özgü formların cinsel nesneleştirmeye zemin hazırlayabileceği görüşü ileri sürülmüştür. Calogero (2012)'ya göre, kadın bedenini dikkatle incelemek, kadın bedeni hakkında cinsel yorumlar yapmak, elektronik ortamda kadın bedenine dair fotoğrafların yer alması, kadına korna çalmak, cinsel şiddet ve tecavüzde bulunmak gibi davranışların, cinsel nesneleştirmenin devamlılığını getirmektedir. Moradi ve Huang (2008), bireyin cinsel nesneleşmeyi sosyalleşme olarak adlandırdıkları durumda, mevcut bakış açısını içselleştirerek kendini nesneleştirme sürecine dahil olduklarını belirtmektedirler.

Cinsel nesneleştirmenin sonucu olarak ortaya çıkan kendini nesneleştirme olgusu, bedenin bir başkası tarafından cinsel bir nesne olarak görülmesinin ardından bu bakış açısının içselleştirilmesini ve bireyin kendi bedenine dair algısının değiştiğini ele almaktadır (Fredrickson ve Roberts, 1997). Calogero'ya göre (2012), kendini nesneleştirme kapsamın-

da, birincil yani bireyin kendini değerlendirdiği bakış açısından ziyade, bireyin bedeni hakkında üçüncü bir perspektifin değerlendirme yapması özümsemektedir. Kendini nesneleştirmeyi deneyimleyen bireylerin ise, ilerleyen aşamalarda öznel benliklerinden sıyrılarak nesnel bir benlik geliştirdikleri, bu doğrultuda bilinç ve dikkatlerinin kendi bedenlerine odaklanması nedeniyle de performans ve psikolojik alanlarda problem yaşama eğiliminde olabilecekleri belirtilmektedir (Quinn vd., 2006).

Kendini nesneleştirme sürecinin sonuçlarını kapsamında kadınlar, bedenleri üzerinde daha parçalanmış ve bölümlere ayrılmış bir değerlendirme tutumuna sahip olurken; erkeklerin bedenlerine daha bütüncül ve işlevsel bir yaklaşım sergiledikleri ileri sürülmektedir (Calogero, 2012). Tiggemann ve Kuring (2004), beden utancı ve görünüm kaygısının, beden gözetimi ve yeme bozukluğu belirtilerinin ilişkisi tarafından düzenlenebildiğini erkek katılımcılar için de ortaya koymaktadır. Sanchez ve Kiefer (2007), görünüm kaygısının, cinsel yakınlık esnasında kadın ve erkeklerde daha az cinsel tatmin ve doyuma neden olduğunu sunmaktadır. Kendini nesneleştirmenin psikolojik çıktılarında olan görünüm kaygısı ile cinsiyetin çalışıldığı bazı çalışmalarda, beden utancı arttıkça görünüm kaygısının artabildiği, bu sebeple cinsiyet fark etmeksizin katılımcıların matematik performansında düşüşün gözlemlendiği; süveter giyenlere göre mayo giyen kadın katılımcılar ile slip mayo giyen erkek katılımcıların beden utancı ve kendini nesneleştirme durumunun varlığı nedeniyle düşük matematik becerisi sergiledikleri ortaya koyulmuştur (Fredrickson vd., 1998; Hebl vd., 2004; Quinn, Kallen, ve Cathey, 2006).

Kendini nesneleştiren birey, özümsemişi bakış açısına göre davranışlarını ve düşüncelerini ve duygularını düzenleme eğilimi göstermekte ve ilerleyen aşamalarda bu durumu fark etmeksizin gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Öyle ki, birey ilk başta nesneleşme ögesi olan bedenini düzenleme (self-surveillance/ body monitoring) eğilimine giderek taşıdığı perspektifin onay gördüğü şekilde davranışını yönlendirmeye devam etmektedir. Beden düzenleme davranışı, mevcut bakış açısı kapsamında değerlendirilip onaylandıkça davranış gittikçe pekişmekte ve devamı sağlanmaktadır. Ancak, birey, beden düzenlemeye yönelik doğal olmayan bir meşguliyet gösterdiğinde beden utancı (body shame), görünüm anksiyetesi (appearance anxiety), odaklanma zorluğu yaşayarak akış deneyimini yaşayamaması (disrupted flow) ve açlık, tokluk ve duyguların anlamlandırılmaması şeklinde içsel duyularına yetersiz yaklaşması gibi olumsuz öznel deneyimler yaşamaktadır. Aşılamayan süreç karşısında beden utancı, görünüm kaygısı, iç duyuların eksikliği ve eylem akışının engellenmesi gibi olumsuz öznel deneyimler ile yeme bozukluğu, depresyon ve cinsel işlev bozukluğu gibi psikolojik sorunlar deneyimleyebilmektedir (Fredrickson ve Roberts, 1997).

Kadın bedeninin nesneleştiği toplumlarda, kadınların ne yaptıklarından bağımsız olarak bedenlerine dair izlenimlerin düşünce ve hareket akışını etkilemesiyle beden nesneleşmeye yönelik varoluş potansiyelinin olduğu; beden düzenleme alışkanlığını ortaya getiren bu yaklaşımın ise bireysel deneyimleri ve buna bağlı sonuçları da beraberinde taşıyacağı kabul edilmektedir(Fredrickson ve Roberts, 1997). Farklı kültürel etkiye sahip kadınların, kendilerine dışarıdan bir gözle bakılması, beden değerlendirilmesi, mevcut bakış açısının kadınlarca benimsenmesi ve devamında kadınların beden düzenleme davranışı geliştirmektedir(Calogero, Tentleff-Dunn ve Thompson, 2011). Sürekli beden izleme hali, kişide sırasıyla beden utancının, kaygı düzeyini artırarak, içsel beden duyularına yönelik farkındalık düzeyi ve dikkat edebilme becerisinin azalmasında etkin olmaktadır (Fredrickson ve Roberts, 1997). Ayrıca, beden gözetimi, bilişsel ve duygusal boyutta sonuçlara sahip olmakla, ilerleyen aşamalarda psikolojik sağlığı da tehdit edebilen bir olgu olarak bireyin karşısına çıkmaktadır(Moradi ve Huang, 2008).

Kendini nesneleştirme yaşantısına sahip kadınların, kadın bedeninin nesneleşmesine yönelik sunulan yaklaşımları ve kültürel standartları benimseyerek istenilen ya da beklenen forma kendilerini adapte etmeye çalışabildikleri ancak bu süreçte olumsuzluk ve yetersizlik yaşayan bireylerin sahip oldukları bedenlerine yönelik utanç hissi yaşadıkları ileri sürülmektedir(Noll ve Fredrickson, 1998). Kadın bireylerin, hali hazırda yaşantılarını sürdükları kültürel değişkenler aracılığıyla nesneleşmeye yönelik doğrudan ya da dolaylı baskı altında kalabildikleri; bu durumun kadında beden gözetimine yol açabildiği ve beden utancının da döngünün devamı olarak gözlenebildiği ortaya koyulmuştur(Fredrickson ve Roberts, 1997). Yaşanılan çevrede rahatsız edici erkek bakışlarının, rahatsız edici kadın bakışlarına göre, kadınlarda daha fazla beden utancı ve kaygı oluşturabilmektedir (Calogero, 2004). İdeal beden formuna ulaşmaya ve nesneleşmeyi içselleştirme halinin medya baskısıyla hızlanmasıyla kadınların daha zayıf görünmeye, erkeklerin ise fit bir bedene sahip olma arzunu taşıyabildikleri ve kendini nesneleştirme ve beden utancını kadınların erkeklere göre daha fazla deneyimleyebildikleri belirtilmiştir (Morry ve Staska, 2001).

Bireyin sosyal yaşamda göstermiş olduğu etkinlik ve aktiviteye yönelik sonuçları ele alırken “akış (flow)” kavramını kullanılmaktadır (Fredrickson ve Roberts, 1997). Csikszentmihalyi (1982, 1990), bireyin kontrol altında olmaksızın yaşantısında duyduğu heyecan, neşe ve yaratıcılık gibi hislerin yer aldığı deneyim bütünü olarak “akış” tabirini ele almaktadır. Quinn, Chaudoir ve Kallen (2011), görünümleri hakkında sıklıkla üçüncü bireylerin yaklaşımlarını düşünüp duygusal kaynaklarını kullanan kişilerin, farklı sanatsal ya da yaşamsal alanlarda kendilerini verebilecekleri ve

dikkatlerini yoğunlaştırabilecekleri etkinlikler ile daha az zaman paylaşımında bulduklarını belirtmektedirler. Kiefer vd., (2006), kadına yönelik olumsuz kalıp yargıların oluşturduğu duygular ile kadında görünüm kaygısının meydana geldiği ve bu durumun tek başına çalışan kadınların performans düzeyini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

İç bedensel duyuma yönelik farkındalığın açlık, tokluk, mide kasılması, cinsel uyarılma ve duygulanım farkındalığı gibi içsel duyuların tam olarak belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde etkin olduğu bilinmektedir (Moradi ve Huang, 2008). İç beden duyularına ilişkin yürütülen çalışmalarda içsel farkındalığın kendini nesneleştirme ve yeme bozukluğu ile aracı olacak şekilde yer aldığı, içsel farkındalığın depresif belirtiler ve kendini nesneleştirme arasındaki ilişkide doğrudan olmaksızın ilişki barındırdığı ve depresif belirtilerin içsel farkındalığı azalttığı, depresif belirtiler ve yeme bozukluğu ile bedensel duyum farkındalığı arasındaki ilişkinin kadınlarda daha çok gözlemlendiği, beden gözetimi ve beden utancının düşük bedensel duyular ile ilişkili olduğu ve beden utancı ile düşük beden duyularının yeme bozukluğunu geliştirebildiğine yönelik alanyazında çalışmaları mevcut bulunmaktadır (Muehlenkamp ve Saris-Baglama, 2002; Tiggemann ve Kuring, 2004; Tylka ve Hill, 2004).

Nesneleşen kadın kültürünün yarattığı bakış açısının benimsenmesiyle gelişen beden düzenleme davranışının, peşi sıra beden utancı ve kaygıyı da beraberinde getireceği ve memnuniyet duygusunun baskılanmasıyla akış duruma geçilemeyerek depresyon yaşantısının var olacağı ileri sürülmektedir (Fredrickson ve Roberts, 1997). Üçüncül bakış açısının içselleştirilmesi ve bir takım davranışsal değişikliklerin yaşanmasının yanı sıra, kadınlar ve genç kızların kişisel güvenlik, kişisel görünüm ve kişiler arası ilişkileri hakkında daha fazla düşünme ve değerlendirme eğiliminde olup, yaşadıkları çaresizlik hissini onlarda bir takım endişe ve kontrol kaybı gibi duyguları da meydana gelerek kadınlar arasında depresyon deneyiminin gerçekleşebileceği belirtilmektedir. Bu süreç içerisinde, kendini nesneleştirme ve kendini gözetleme davranışının depresyon ile direkt ilişkisi bulunmasına karşın, beden utancı, görünüm kaygısı ve akış durumunda azalma görülmesi de sürecin bir parçası olarak ele alınmaktadır (Calogero, 2012). Yapılan bazı çalışmalarda, kendini nesneleştirmenin sınırlı yemek yeme, bulimia nevroza ve depresif semptomlar ile ilişkili olduğu; iç duyum farkındalık düzeyinin depresif semptomlar için aracı rolünün olduğu ve kendini nesneleştirme ile bulimik semptomlar arasında depresif semptomların da aracı rolünün bulunduğu tespit edilmiştir (Muehlenkamp vd., 2005; Muehlenkamp ve Saris-Baglama, 2002). Ayrıca kendini nesneleştirme ile depresyon arasındaki ilişkide beden utancı ve görünüm kaygısının aracı rolü olabilmektedir (Tiggemann ve Kuring, 2004).

Kendini nesneleştirme sürecinde ince beden görünümünün içselleştirilmesinin ötesinde, kadınların yüzde doksanınin karşı karşıya kaldığı yeme bozukluğunun meydana geldiği ve bu sorunun nesneleştirme sistemindeki bireylerin bedenlerini kontrol etmeleri noktasında kendilerini çaresiz hissetmelerine yol açtığı ileri sürülmektedir (Calogero, 2012). Birçok kadının kiloları ve beden şekilleri üzerine kaygı yaşadığı bir toplumda yeme bozukluğu, kendini nesneleştirmenin en göze çarpan bir sonucu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bilinirliği yaygın olan “anoreksiya nevroza” ve “bulimia nevroza” gibi klinik rahatsızlıklar haricinde öğün atlama, diyet yapmaya heves etme gibi girişimlerin sayısı ise oldukça fazla olabilmektedir (Tiggemann, 2011). Yeme bozukluğuna dair yapılan bir dizi çalışmalar ise, kendini nesneleştirme ile beden gözetiminin bozulan yeme tutum ve davranışlarının oluşmasında doğrudan etkili olduğu, kurulan bu ilişki sürecinde beden utancı ve görünüm kaygısının da ilintisinin bulunduğu belirtilmektedir (Calogero, 2012). Muehlenkamp ve Saris-Baglame tarafından (2002), üniversite öğrencileri ile yürüttükleri çalışmada, depresif belirtilerin kendini nesneleştirme ile blumik belirtiler arasında ilişkide düzenleyici olduğu; iç duyum farkındalığında azalmanın yeme bozukluğu ile ilişkili olmadığı vurgulanmıştır. Yürütülen başka bir çalışmada içselleştirilmiş sosyokültürel güzellik standartlarının cinsel nesneleştirme deneyimi, beden gözetimi, beden utancı ve yeme bozukluğu belirtilerini arasındaki ilişkide düzenleyici olduğu ortaya koyulmaktadır (Moradi vd., 2005).

Fredrickson ve Roberts (1997), kendini nesneleştirme sürecinin sonuçlarına ilişkin olarak kadının cinsel anlamda yaşadığı sorunların anlamlandırılmasında feminen yaklaşım haricinde farklı bazı yaklaşımlar sergilemektedirler. Bu bağlamda, cinsel sorunların açıklanabilmesinde, kadınların beden düzenleme öz bilinci, beden kaynaklı utanma ve kaygı hissi ile iç bedensel duyumlara dikkatsiz kalabilmenin önem arz eden hususlar olduğunu vurgulamaktadırlar. Bedene ilişkin utanma ve kaygı duygularının, kadınların cinsel deneyimlerine yansıyabildiği de belirtilmektedir. Beden utancı, görünüm kaygısı, bedensel duyumlara dikkatsizlik ve cinsel deneyim sürecinde kendini gözetleme davranışının kadınların cinsel tatmin yaşayabilmeleri için gerekli olan dikkat odaklayabilme ve anda akışı yakalayabilme halinin kaçırılmasında önemli bir etken olabilmektedir (Calogero, 2012). Cinsel aktivite esnasında, kadının öz bilinçliliği ve beden görünümüne ilişkin negatif düşüncelere odaklanmasıyla, daha az cinsel doyum ve memnuniyet geliştirilmektedir (Tiggemann, 2011). Bu durumla alakalı olarak Masters ve Johnson (1970), cinsel ilişki esnasında bir izleyici gibi daha fazla beden düzenleme öz bilinci gösteren kadınların yeteri kadar cinsel tatmin yaşayamadıkları, bu durumun kadınlarda performans endişesini etkileyebildiği ve cinsel performanslarının olumsuz yönde etkilenebildiği üzerinde durmaktadırlar.

Psikoloji alanında “kişilik” merak edilen ve üzerinde fazlasıyla çalışılan önemli konulardan biri olmaktadır. Literatüre bakıldığında, kişiliğe dair çok sayıda tanım olduğu görülmektedir. Burger (2006)’e göre kişilik, bireyin kendisi kaynaklı göstermiş olduğu tutarlı davranış kalıpları ve içsel süreçler olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, bireyin her zaman ve her yerde göstermiş olduğu davranışlar tutarlılık kapsamında değerlendirilirken, davranışlarımızı ve hislerimizi etkileyen duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçler de içsel süreçler olarak ele alınmaktadır.

Ayrırcı özellik, kişinin belli kişilik özelliklerini gösterdiği dereceye göre kişilik tanımlaması üzerinde durmaktadır. Cervone ve Pervin (2016), özellik kavramını, sunulan bazı davranışlar ile duygusal deneyimlerin bireyde karşılık bulduğu karakteristik özellik olarak belirtmektedir. Kişilik psikolojisi alanında yapılan çalışmalardan bazılarının ayrırcı kişilik konusu ve bu konunun ölçülmesi üzerine yoğunlaştığı ve bu eğilimde ilk ayrırcı özellik kuramcılarının etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2018). Allport, temel özellikler, merkezi özellikler ve mizaca yönelik farklılıklara ilişkin çalışmalarda bulunmaktadır. Kişiliğe dönük bazı araştırmaların ise bireye özgü özelliklerin göz önünde tutulmasıyla gerçekleşmesinin mümkün olacağını belirtmektedir. Cattell, hiyerarşik bir bakış açısı geliştirerek kişiliğe yönelik yüzeysel özellikler ve kaynak özellikler kavramlarından bahsetmektedir. Buna göre, yüzeysel özellikler daha görülebilir ve derin olmayan davranış eğilimlerini belirtirken; kaynak özellikler, yüzeysel özelliklerin birbirleri ile olan bağlantılarının kaynağını veya zemininde yatan içsel psikolojik örüntülerini ifade etmektedir. Ayrıca Cattell yaklaşımında, kişiliğin gelişmesinde bireyin taşıdığı yetenek, huy ve dinamik özelliklerin de etkili olduğunu vurgulamaktadır. Eysenck, kişiliğin temel boyutlarının dışadönüklük-içer dönüklük, nevrotizm ve psikotizm olduğunu ileri sürmektedir. Bu özelliklerin anlaşılabilirliği için yürütülen çalışmalar sonucunda içedönüklük-dışadönüklük boyutları üzerinde yoğunlaşarak, kişiliğin, biyolojik özellikler ile genetik faktörler ile ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır (Cervone ve Pervin, 2016).

Ayrırcı kişilik özelliklerine dair yürütülen çalışmalarda, “deneyime açıklık” adlı yeni bir kişilik boyutu da tespit edilerek “dışadönüklük” ve “nevrotizm” boyutlarına dahil edilmiştir. 1983-1985 yılları arasında yapılan çalışmalar neticesinde, kişiliğin beş yönü olduğu yönünde çalışmalar ortaya koyularak boyutların ölçümü için test geliştirilmiştir (Costa ve McCrae, 1985). Cervone ve Pervin’e göre (2016), beş faktör kişilik özellik kuramının temelinde, günlük dilde kullanılan özellik kavramları, özellik boyutlarının evrensel yanı ve kişilik özelliklerinin diğer çalışmalar ile değerlendirilmesi unsurlarının yer almaktadır. Costa ve McCrae tarafından 1985 yılında ortaya koyulan beş faktör kişilik modeli “Büyük Beşli” adını almaktadır.

“Büyük” kelimesi, model dahilindeki her bir faktörün çok sayıda özelliği kapsadığını ifade etmektedir (Cervone ve Pervin, 2016). Büyük beşlide yer alan faktörler ise Açıklık (O), Sorumluluk (C), Dışadönüklük (E), Uyumluluk (A) ve Nevrotiklik (N) olarak adlandırılmaktadır (Burger, 2006).

Nevrotiklik, duygusal tutarlılığın tersi olacak şekilde kaygı, endişe, sinirlilik, üzüntü gibi olumsuz duyguları içinde barındırmaktadır (Cervone ve Pervin, 2016). Nevrotizm boyutu yüksek olan kişilerde kaygı düzeyinin yüksek olduğu, yeterli güven sahibi olmadıkları, günlük yaşantı içerisinde pek çok şeyi kendilerine stres kaynağı edindikleri görülmektedir (McCrae ve Costa, 2003).

Dışadönük bireyler, içedönük bireylerin neredeyse zıttı olarak düşünülmektedir. İçedönükler, dışadönüklerin aksine daha çekingen, sessiz, yalnız olmayı tercih eden bireyler olabilmektedirler ancak bu durum onları asosyal yapmamaktadır. Dışadönükler ise sosyal, girişken, sıcakkanlı ve olumlu bakış açısına sahiplerdir. Daha fazla arkadaş ortamında zaman geçirebildikleri söylenebilmektedir (Burger, 2006; McCrae ve Costa, 2003). Dışadönük kişilik özelliği baskın bireylerin içedönüklere göre duygusal eşiklerinin daha yüksek olduğu ve bu sebeple duygusal uyarımlara daha geç yanıt verdiklerini belirtmektedir. Heyecan verici etkinliklerde daha çok bulunan bireylerin çılgın sosyal etkinliklerde bulunma, dik yokuşlardan kayma, paraşütle atlama, rekabetçi sporlarda bulunma, bir toplantı ya da derneğe liderlik etme ve sıklıkla şakalar yapma gibi davranışları da görülebilmektedir (Feist ve Feist, 2006).

Burger’a göre (2006), deneyime açıklık, bireyler arası açık bir tutum sergilemekten ziyade kişinin yeni düşünce stillerine ve deneyimlere açık olması anlamına gelmektedir. Bu kişilerin, yenilikçi fikirleri kabul etme, farklı yönlerden düşünebilme, zihinsel merak ve güçlü hayal gücüne sahip olmak gibi özellikleri bulunmaktadır. Deneyime açık kişiler, merak duygusu yüksek, hayal gücü geniş, yenilikleri takip eden ve özgürlüğüne önem veren insanlardır (Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2018). Deneyime açıklık puanı yüksek bireyler, geleneksel düşünceler yerine daha esnek ve bağımsız bir yaklaşım sergilemeye yatkındırlar. Yüksek puanı olan kişiler, farklı ve değişik olan şeyleri deneyimlemekten keyif almaktadırlar. Örneğin; yeni ve değişik bir restoranı bulup gitmek ve menüden daha önceden tatmadığı bir yemeği sipariş vermek gibi davranışlar bu kişiler için oldukça olağandır (Feist ve Feist, 2006). Ayrıca bu kişiler, dar ilgi alanlarına sahip olmak ve artistik ve analitik olmayan yönelimleri bulunmak gibi özellikler taşıyabilmektedirler (Cervone ve Pervin, 2016).

Uyumluluk puanı yüksek bireyler yardım etmeyi seven, güven duygusu veren ve şefkat sahibi insanlardır (Burger, 2006). Ayrıca bu kişiler uyum sahibi-uyusal, eli açık, iyi huylu ve kabul edicidirler (McCrae ve

Costa ,2003). Feist ve Feist (2006), uyumluluk puanı düşük kişilerin şüpheli, cimri, düşmanca, saldırgan ve acımasızca eleştiride bulunan kişiler olduğunu belirtmektedir. Yine bu kişilerin kaba, alaycı ve işbirliğinden ziyade rekabetçi tutum sergileyen bireyler olduğu bilinmektedir (Cervone & Pervin, 2016).

McCrae ve Costa (2003), özdisiplin özelliği daha baskın olan bireylerin, çalışkan, azimli, dakik ve iyi organize olmuş insanlar olduğunu belirtmektedir. Feist ve Feist (2006), özdisiplin puanı yüksek insanların ayrıca düzenli, başarı odaklı ve sorumluluk sahibi olduklarını belirtmektedir. Sorumluluk gerektiren ortamların genelde bireyin başarı odaklı çalışması ya da çalışma hayatının gerekliliği sebebiyle oluşmasından kaynaklı olarak, bazı araştırmacılar bu boyut için “Başarma İsteği” ya da “İş” adını vermektedirler (Burger, 2006). Boyutun diğer bir ucunu oluşturan sorumsuzluk kısmında ise, puanı düşük kişilerin dikkatsiz, dağınık amaçsız, sorumluluktan kaçan ve ihmalkâr davranış sergileyen bireyler olduğu belirtilmektedir (McCrae ve Costa, 2003).

AMAC

Bu araştırmanın amacı, genç yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin kendini nesneleştirme düzeyleri ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Nesneleştirme kuramıyla şekillenen cinsel nesneleştirilenin bir sonucu olarak gelişen kendini nesneleştirme süreci, kişinin meta olarak nitelendirildiği üçüncü bir bakış açısını içselleştirdiği ve kendi bedeniyle ilişkili yaklaşımı değiştirdiği bir etki olarak ele alınmaktadır. Çeşitli medya yapımları, sosyal medya paylaşımları, yaşanan kültürel yapı gibi dinamiklerle gelişebilen kendini nesneleştirme düzeyi sonucunda kişi olumsuz psikolojik ve bilişsel deneyimler yaşayabilmektedir. Ayırıcı kişilik kuramı çerçevesinde yer alan beş faktör kişilik özellikleri ise nevrozizm, dışa dönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve öz disiplin alt boyutlarına sahiptir. Alan yazın incelendiğinde beş faktör kişilik özellikleri ve kendini nesneleştirme kavramlarının farklı değişkenler ile çalışıldığı görülmekle birlikte, birbirleri ile olan ilişkilerinin incelenmediği görülmüştür. Bireyin baskın olarak taşıdığı kişilik özelliğinin, kendini nesneleştirme sürecine taşıyabilme durumunun belirlenmesi ile genç yetişkin bireyler tarafından yaygın ve yoğun bir şekilde sosyal medya ve paylaşım uygulamalarının kullanılması göz önüne alındığında, önleyici ve koruyucu çalışmalar yapabilmek açısından konu alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAPSAM

Kendini nesneleştirme düzeyi ve beş faktör kişilik özelliklerinin ilişkisine bakıldığı araştırma kapsamında 18-35 yaş aralığında yer alan kadın ve erkek genç yetişkin bireylerden veriler toplanmıştır. Araştırma “Nes-

neleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği” ve “Beş Faktör Kişilik Envanteri”nden elde edilecek veriler ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Genç yetişkin olarak değerlendirilebilecek bireylerin kendini nesneleştirme düzeyleri ile beş faktör kişilik özelliklerinin ilişkisine bakılan çalışmada betimsel çalışma modeli benimsenmiş olup, nicel çalışma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Katılımcılar genç yetişkin sınıfına dahil 18-35 yaş aralığındaki farklı eğitim düzeyine sahip üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. 454’ü (%81,1) 18-25 yaş aralığında olup çoğunluğu oluşturmaktadır. Katılımcılardan 51’i (%9,1) 26-30 yaş aralığında olup, 55’i (%9,8) 30-35 yaş aralığında yer almaktadır. Katılanların cinsiyetine bakıldığında 402’sini (%71,8) kadınlar, 158’ini (%28,2) erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların sürdürmüş oldukları eğitim durumlarına bakıldığında 116 (%20,7) kişinin önlisans, 353 (%63) kişinin lisans, 79 (%14,1) kişinin yüksek lisans ve 12 (%2,1) kişinin doktora düzeyinde eğitim gördükleri anlaşılmıştır. Mevcut çalışma durumuna bakıldığında 106 (%18,9) katılımcının çalıştığı, 454 (%81,1) katılımcının çalışmadığı görülmüştür. Katılımcıların algıladıkları geçim düzeylerine bakıldığında ise 176 (%31,4) katılımcının düşük düzeyde, 363 (%64,8) katılımcının orta düzeyde, 21 (%3,7) katılımcının ise yüksek düzeyde algıladığı anlaşılmaktadır. Verilerin toplanması amacıyla, “Kişisel Bilgi Formu”, “Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği” ve “Beş Faktör Kişilik Envanteri” kullanılmıştır. Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği, ilk olarak McKinley ve Hyde (1996) tarafından geliştirilmiştir. Nesneleştirme sürecinin bireye etkisi ve psikolojik sonuçlarına ulaşmak amacıyla kullanılan Kendini Nesneleştirme Ölçeği ile Nesneleştirilmiş Beden Bilinci ölçeği Yılmaz ve Bozo (2019) tarafından Türkçeye uyarlanarak tek bir form haline getirilmiştir. Ölçek 24 maddeden oluşmakta ve 7’li likert tipindedir. Ölçeğin “beden gözetimi”, “beden utancı” ve “kontrol inancı” olmak üzere üç alt ölçeği vardır. Ölçeğin iç tutarlılığı .64 olup, alt ölçeklerinin iç tutarlılık değerleri .64 ile .75 arasında değişmektedir. John, Donahue ve Kentle (1991) tarafından geliştirilen Beş Faktör Kişilik Envanteri, Bennet-Martinez ve John (1998) tarafından farklı kişilik özelliklerinin etkin ve pratik bir şekilde ölçülmesi amacıyla gözden geçirilmiştir. 44 maddeden oluşan ölçeği altı tane alt ölçeği bulunmaktadır. Bu alt ölçekler “dışadönüklük”, “uyumluluk”, “sorumluluk”, “nevrotiklik” ve “açıklık” tır. Schmitt ve arkadaşları (2007) tarafından 56 ülkede sürdürülen ölçek uyarlama çalışmasını Türkiye’de Sümer ve Sümer (2005) yürütmüştür. Sümer ve Sümer(2005) tarafından uyarlaması yapılan ölçekte alt ölçeklere dair Cronbach Alfa değerleri dışadönüklük için .74; nevrotiklik için .76; açıklık için .75; sorumluluk için .77 ve uyumluluk için .67 olarak bulunmuştur. Covid-19 pandemisi nedeniyle Google Forms aracılığıyla toplanan veriler

IBM SPSS V23 ve IBM AMOS V24 ile analiz edildi. Normal dağılıma uygunluk çoklu normallik varsayımı ile incelendi. Normal dağılan ölçek puanları arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı ile incelendi.

BULGULAR

Katılımcıların kendini nesneleştirme ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemek için ilgili ölçek ve alt boyutlardan elde ettikleri puanlar arasındaki hesaplanan korelasyon katsayıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Kendini Nesneleştirme ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Puanları Arasındaki Korelasyon Değerleri

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Dışadönüklük(1)	r									
	p									
Uyumluluk(2)	r	0,217								
	p	<0,001								
Sorumluluk(3)	r	0,375	0,421							
	p	<0,001	<0,001							
Nevrotiklik(4)	r	-0,238	-0,213	-0,309						
	p	<0,001	<0,001	<0,001						
Açıklık(5)	r	0,417	0,226	0,306	-0,016					
	p	<0,001	<0,001	<0,001	0,705					
Beş faktör kişilik envanteri(6)	r	0,665	0,551	0,636	0,104	0,751				
	p	<0,001	<0,001	<0,001	0,014	<0,001				
Beden gözetimi(7)	r	-0,079	-0,146	-0,150	0,185	-0,092	-0,097			
	p	0,063	0,001	<0,001	<0,001	0,029	0,022			
Beden utancı(8)	r	-0,053	-0,208	-0,151	0,175	-0,057	-0,095	0,346		
	p	0,211	<0,001	<0,001	<0,001	0,175	0,025	<0,001		
Kontrol inancı(9)	r	0,203	0,250	0,218	-0,200	0,177	0,230	-0,090	-0,389	
	p	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	0,033	<0,001	
Nesneleştirilmiş Beden Bilinci(10)	r	0,037	-0,077	-0,059	0,106	0,011	0,014	0,746	0,636	0,266
	p	0,379	0,068	0,161	0,012	0,791	0,735	<0,001	<0,001	<0,001

Tablo 1'e bakıldığında kendini nesneleştirme ile beş faktör kişilik özellikleri ölçeklerine ait alt ölçekler arasındaki korelasyon katsayılarında farklılıklar görülmektedir. Beden gözetimi alt ölçeği ile uyumluluk, sorumluluk ve açıklık alt ölçekleri arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır ($r=-0,146$; $p=.001$), ($r=-0,150$; $p<.001$), ($r=-0,092$; $p=.029$). Beden gözetimi alt ölçeği ile nevroitiklik alt ölçeği arasında anlamlı pozitif yönde bir ilişki bulunurken ($r=0,185$; $p<.001$); dışadönüklük alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r=-0,079$; $p>.05$). Beden utancı alt ölçeği uyumluluk ve sorumluluk alt ölçekleri ile arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-0,208$; $p<.001$), ($r=-0,151$; $p<.001$). Nevrotiklik alt

ölçeği ile beden utancı alt ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir ($r=0,175$; $p<.001$). Dışadönüklük ve Açıklık alt ölçekleri ile beden utancı alt ölçeği arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r=-0,053$; $p>.05$), ($r=-0,057$; $p>.05$). Kontrol inancı alt ölçeği ile dışadönüklük alt ölçeği arasında ($r=0,203$; $p<.001$); uyumluluk alt ölçeği arasında ($r=0,250$; $p<.001$); sorumluluk alt ölçeği arasında ($r=0,218$; $p<.001$); açıklık alt ölçeği arasında ($r=0,177$; $p<.001$) anlamlı pozitif yönde ilişki vardır. Kontrol inancı alt ölçeği ile nevroitiklik alt ölçeği arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r=-0,200$; $p<.001$).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Çalışma kapsamında yapılan analiz sonucuna göre kendini nesneleştirme ile nevroitiklik kişilik alt boyutu arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Alan yazın taramasında bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur (Allen ve Celestino, 2018; Calogero ve Watson, 2009; Davis ve arkadaşları, 2005; Davis ve arkadaşları, 2001; Kvaem ve arkadaşları, 2006; Miner-Rubino ve arkadaşları, 2002; Tylka, 2004; Visser ve arkadaşları, 2014). “*Beden gözetimi*” alt boyutu ile uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık alt boyutları ile negatif yönlü, nevroitiklik ile pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Miner-Rubino ve arkadaşları (2002), üçüncül bakış açısının benimsenmesi ve negatif içsel değerlendirmenin ele alındığı bir çalışma sonucunda beden gözetimini alt boyutu ile uyumluluk ve deneyime açıklık alt boyutları arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Calogero (2011), kız öğrencilerin kendi izlenimlerini kontrol etmeye ve yönetmeye dair bir çalışma yürüterek, nevroitiklik ile beden gözetimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki sonucuna varmıştır. Kvaem ve arkadaşları (2006), nevroitiklik puanı yüksek olan öğrencilerin, görünümlerine ilişkin daha fazla öz değerlendirilmede buldukları ve beden görünümlelerini düzenlemeye gittiklerini ortaya koymaktadır. . Bireyin çevresindeki değişkenlere uyum sağlayarak yaşamını sürdürmesi ya da yeni deneyim kazanma sürecinde kendini akışa bırakarak bedenine yönelik algularından uzaklaşabilir. Bu doğrultuda, uyumluluk ve deneyime açıklık kişilik özelliklerinin baskın gelmesi durumunda beden gözetiminden uzaklaşılması beklendiktir. Nevrotik kişilik özelliği baskın olan kişilerin davranışlarını yoğun ve çekinmeksizin ortaya koyabildikleri göz önüne alındığında, nesneleştirme sürecinde bulunan bu kişiler için bedensel imajları önem taşıyabilmektedir. Bu sebeple, beden gözetiminin de nevroitiklik düzeyine bağlı olarak daha fazla ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. “*Beden utancı*” alt boyutu ile kişiliğin alt uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık alt boyutları ile arasında negatif bir ilişki bulunurken, nevroitiklik ile arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır. “*Kontrol inancı*” alt boyutu ile kişiliğin dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık alt boyutları ile pozitif yönlü ilişki elde edilmiş olup, nevroitiklik

ile negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Elde edilen bulgulara yönelik alan yazın taraması yapılmıştır. Ancak alt boyutlar hakkında vardığımız sonuçların detaylı bir şekilde yer aldığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda, yapılan çalışmanın mevcut literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Allen, M. S., & Celestino, S. (2018). Body image mediates an association between personality and mental health. *Australian Journal of Psychology*, 70(2), 179–185. <https://doi.org/10.1111/ajpy.12178>
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Firts). Remzi Kitabevi.
- Calogero, R. M.; Tentleff-Dunn, S.; Thompson, J. K. (2011). *Self-Objectification in Women* (First Edit). American Psychological Association.
- Calogero, R. M. (2011). Operationalizing self-objectification: Assessment and related methodological issues. In R. M. Calogero (Ed.), *Self-Objectification in Women: Causes, consequences, and counteractions*. (pp. 23–49). American Psychological Association.
- Calogero, R. M. (2012). Objectification theory, self-objectification, and body image. In *Encyclopedia of Body Image and Human Appearance* (Vol. 2). Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-384925-0.00091-2>
- Calogero, R. M., & Watson, N. (2009). Self-discrepancy and chronic social self-consciousness: Unique and interactive effects of gender and real-ought discrepancy. *Personality and Individual Differences*, 46(5–6), 642–647.
- Calogero, Rachel M. (2004). A test of objectification theory: The effect of the male gaze on appearance concerns in college women. *Psychology of Women Quarterly*, 28(1), 16–21. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2004.00118.x>
- Cervone, D., & Pervin, L. A. (2016). *Kişilik Psikolojisi*.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1985). *Manual for the NEO Personality Inventory*. Psychological Assessment Resources. <https://doi.org/10.1037/t07564-000>
- Csikszentmihalyi, M. (1982). *Toward A Psychology of Optimal Experience*. (L. Wheeler (ed.)). Sage.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow*. Harper Perennial.
- Davis, C., Karvinen, K., & McCreary, D. R. (2005). Personality correlates of a drive for muscularity in young men. *Personality and Individual Differences*, 39(2), 349–359.
- Davis, Caroline, Dionne, M., & Shuster, B. (2001). Physical and psychological correlates of appearance orientation. *Personality and Individual Differences*, 30(1), 21–30. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00006-4](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00006-4)
- Feist, J., & Feist, G. J. (2006). *Theories of Personality* (sixth). McGraw- Hill.
- Fredrickson, B. L., Hender, L. M., Nilsen, S., O'Barr, J. F., & Roberts, T. A. (2011). Bringing back the body: A retrospective on the development of objectification theory. *Psychology of Women Quarterly*, 35(4), 689–696. <https://doi.org/10.1177/0361684311426690>
- Fredrickson, B. L., Noll, S. M., Quinn, D. M., & Twenge, J. M. (1998). *That Swim-suit Becomes you : Sex Differences in Self-Objectification , Restrained Eating , and Math Performance*. 75(1), 269–284.

- Fredrickson, B. L., & Roberts, T. A. (1997). Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21(2), 173–206. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x>
- Hebl, M. R., King, E. B., & Lin, J. (2004). The swimsuit becomes us all: Ethnicity, gender, and vulnerability to self-objectification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(10), 1322–1331. <https://doi.org/10.1177/0146167204264052>
- Kaschak, E. (1992). *Engendered Lives: A New Psychology of Women's Experience* (Basic Book).
- Kiefer, A., Sekaquaptewa, D., & Barczyk, A. (2006). When appearance concerns make women look bad: Solo status and body image concerns diminish women's academic performance. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42(1), 78–86. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2004.12.004>
- Kvalem, I. L., von Soest, T., Roald, H. E., & Skolleborg, K. C. (2006). The interplay of personality and negative comments about appearance in predicting body image. *Body Image*, 3(3), 263–273. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2006.04.002>
- Masters, W. H., & Johnson, V. E. (1970). *Human Sexual Inadequacy*. Little, Brown.
- McCrae, R. R., COSTA, P. T., & JR. (2003). Personality in Adulthood. In *Personality in Adulthood*. <https://doi.org/10.4324/9780203428412>
- Miner-Rubino, K., Twenge, J. M., & Fredrickson, B. L. (2002). Trait self-objectification in women: Affective and personality correlates. *Journal of Research in Personality*, 36(2), 147–172. <https://doi.org/10.1006/jrpe.2001.2343>
- Moradi, B., Dirks, D., & Matteson, A. V. (2005). Roles of sexual objectification experiences and internalization of standards of beauty in eating disorder symptomatology: A test and extension of objectification theory. *Journal of Counseling Psychology*, 52(3), 420–428. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.3.420>
- Moradi, B., & Huang, Y. P. (2008). Objectification theory and psychology of women: A decade of advances and future directions. *Psychology of Women Quarterly*, 32(4), 377–398. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2008.00452.x>
- Morry, M. M., & Staska, S. L. (2001). Magazine exposure: Internalization, self-objectification, eating attitudes, and body satisfaction in male and female university students. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 33(4), 269–279. <https://doi.org/10.1037/h0087148>
- Muehlenkamp, J. J., & Saris-Baglama, R. N. (2002). Self-objectification and its psychological outcomes for college women. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 371–379. <https://doi.org/10.1111/1471-6402.t01-1-00076>
- Muehlenkamp, J. J., Swanson, J. D., & Brausch, A. M. (2005). in *College Women. Psychology*, 29, 24–32.

- Noll, S. M., & Fredrickson, B. L. (1998). A mediational model linking self-objectification, body shame, and disordered eating. *Psychology of Women Quarterly*, 22(4), 623–636. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1998.tb00181.x>
- Quinn, D. M., Chaudoir, S. R., & Kallen, R. W. (2011). Performance and flow: A review and integration of self-objectification research. In Rachel M. Calogero, S. Tantleff-Dunn, & J. K. Thompson (Eds.), *Self-Objectification in Women* (First, p. 119). American Psychological Association.
- Quinn, D. M., Kallen, R. W., & Cathey, C. (2006). Body on my mind: The lingering effect of state self-objectification. *Sex Roles*, 55(11–12), 869–874. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9140-x>
- Quinn, D. M., Kallen, R. W., Twenge, J. M., & Fredrickson, B. L. (2006). *THE DISRUPTIVE EFFECT OF SELF-OBJECTIFICATION ON PERFORMANCE*. 30, 59–64.
- Sanchez, D. T., & Kiefer, A. K. (2007). Body concerns in and out of the bedroom: Implications for sexual pleasure and problems. *Archives of Sexual Behavior*, 36(6), 808–820. <https://doi.org/10.1007/s10508-007-9205-0>
- Tiggemann, M. (2011). Mental Health Risks of Self-Objectification: A Review of the Empirical Evidence For Disordered Eating, Depressed Mood, and Sexual Dysfunction. In J. K. Calogero, R. M.; Tantleff-Dunn, S.; Thompson (Ed.), *Self-Objectification in Women* (First, pp. 139–159). American Psychological Association.
- Tiggemann, M., & Kuring, J. K. (2004). The role of body objectification in disordered eating and depressed mood. *British Journal of Clinical Psychology*, 43(3), 299–311. <https://doi.org/10.1348/0144665031752925>
- Tylka, T. L. (2004). The Relation between Body Dissatisfaction and Eating Disorder Symptomatology: An Analysis of Moderating Variables. *Journal of Counseling Psychology*, 51(2), 178–191. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.51.2.178>
- Tylka, T. L., & Hill, M. S. (2004). Objectification theory as it relates to disordered eating among college women. *Sex Roles*, 51(11–12), 719–730. <https://doi.org/10.1007/s11199-004-0721-2>
- Visser, B. A., Sultani, F., Choma, B. L., & Pozzebon, J. A. (2014). Enjoyment of sexualization: Is it different for men? *Journal of Applied Social Psychology*, 44(7), 495–504. <https://doi.org/10.1111/jasp.12241>
- Yazgan-İnanç, B., & Yerlikaya, E. E. (2018). *Kişilik Kuramları* (14th ed.). Pegem Akademi.

BÖLÜM 19

JEOMORFOMETRİNİN KULLANILDIĞI LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Öznur YAZICI¹

¹ Doç. Dr., oznuryazici@karabuk.edu.tr , Karabük Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Coğrafya Bölümü, 0000-0001-7965-643X

GİRİŞ

Nicel jeomorfolojinin kapsamında bulunan jeomorfometri, Sayısal Yükseklik Modeli'nden (DEM, Digital Elevation Models) çeşitli parametrelerin ve nesnelerin çıkarıldığı bir yüzey analizi bilimi olup; matematik, yerbilimleri ve bilgisayar bilimlerinin kesiştiği bir noktada yer alır (Strahler, 1957; Pike, 2000; Pike, Evans ve Hengl, 2009). Bu yüzeyler Dünya'nın, Ay'ın ya da bir başka gezegenin üzerinde bulunabilir (Minár, Evans ve Krcho, 2013). Jeomorfometri sayesinde, iç ve dış etmenlerin fiziksel ve/veya kimyasal süreçlerle etkileşimine bağlı olarak şekillenen jeomorfolojik yapıların ve ortamların geometrisi ortaya konur.

Bütün nesnelerin formu; boyut (uzunluk, genişlik, yükseklik, kütle, çap, çevre, alan, hacim) ve şekil olmak üzere iki ana bileşenden meydana gelir (MacLeod, 2017). Kara veya denizaltı topoğrafyasının gerçek yüzeyleri pürüzsüz ve düzgün olmadıkları için, sayısal işlemlerin titizlikle yapılması gereklidir (Florinsky, 2017). Bu doğrultuda jeomorfometrik yöntemler; hem jeodezi ile arazi yüzeyi doğrudan ölçülerek elde edilen birincil veri tabanını hem geometri gibi matematiksel verileri hem de çıkarım grafik gibi istatistiksel yöntemleri bütünleştirmektedir (Minárvd., 2013).

MacMillan ve Shary'a (2009) göre, bir yerçekli tepeden vadiye doğru, bir ya da daha fazla tam dalga şeklinde değişim döngüsünü tekrarlar. Yerçekillerinin çeşitleri, boyutları, eğim, içbükeylik, dışbükeylik, homojenlik gibi özellikleri belirli aşamalardan geçerek zaman içerisinde değişir. Sirk çanakları, dolinler vb. yerçekillerin güncel durumuna ait bağlamsal morfolojik ölçümler, sırt çizgilerine veya akarsu kanallarına olan mutlak ve görelî yatay ya da dikey mesafeleri kapsar (Skidmore, Ryan, Dawes, Short ve O'Loughlin, 1991). Sonuç olarak morfolojik ölçümlerin değerlendirilmesiyle, herhangi bir drenaj havzasının evrimsel tarihi bütünüyle ortaya konulabilir (Sharma ve Sarma, 2013).

Yüksek çözünürlüklü DEM kaynaklarının zenginleşmesiyle birlikte ortaya çıkan modern jeomorfometrinin kullanım alanları gün geçtikçe genişlemektedir. Bunların desteklediği uygulamalar arasında; yerbilimleri, inşaat mühendisliği, peyzaj, arazi kullanımı, heyelan riski, deniz tabanı, askeriyede savaş senaryoları, Mars'taki yüzey işlemleri, video oyunlarında ve animasyon filmlerinde görülen gerçek zamanlı arazi görselleştirme ve arka plan topoğrafyası yer alır (Blow, 2000; Pike vd., 2009).

Gessler, Pike, MacMillan, Hengl ve Reuter (2009), morfolojideki ilerlemenin kapsayıcı itici güçlerinin; çevresel bağlamda küresel ısınma, dünya nüfusunun hızlı artışı, bütüncül bir sürdürülebilirlik vizyonu ve hatta insan türünün nasıl hayatta kalacağı olduğu görüşündedir. Bu doğrultuda, jeomorfometrinin gelecekteki konumu açısından beklenen birincil kavramların, sanal dijital dünya ve robotik hareket (örneğin robotik bir

otomobil) olabileceği tahmin edilmektedir.

Morfometrik analizlerin uygulanma amaçları arasında; akarsu ya da göl havzalarının, karstik depresyonların, sirklerin, drumlinlerin, kumulaların ve benzer başka yerçekillerinin oluşum ve gelişimlerinin anlaşılabilmesi, drenaj sistemlerinin arazi yapısına etkisinin tespiti, farklı havzaların karşılaştırılabilmesi, havzaların ve diğer doğal kaynakların en etkili ve en uygun şekilde yönetilmesi, yukarı havzada sel ve aşağı havzada taşkın riskinin belirlenmesi, diğer doğal afetlere karşı önlem alınabilmesi, havza ya da yerçekli gelişiminin hangi evrede bulunduğu, özellikle sınır aşan (uluslararası) akarsuların niteliklerinin ortaya konulması, bina-yol-baraj-köprü ve başka inşaat işlerinin planlanması, devlet ve özel kurumların uygulamalarına yönelik veri ihtiyacının giderilmesi, yakın çevredeki yerel halkın arazi kullanımının ele alınması ve daha pek çok konu bulunur. Florinsky'e (1998) göre ayrıca; erozyon mahsulü mineral ve organik maddelerin göçle taşınma süreçlerinin ve birikim bölgelerinin belirlenmesi, peyzajın tasnifi, nükleer enerji istasyonları ile petrol ve gaz boru hatlarının döşenmesi gibi endüstriyel planlamaların yapılması, sızma ve yeraltı sularının modellenmesi, havzaları görselleştirme ve sorunlara çözüm bulmada da jeomorfometriden yararlanılır.

Morfometriyi kapsayan bilimsel çalışmalar son yıllarda büyük artış göstermiştir. Tıp, Arkeoloji, Biyoloji, Ekoloji, Zooloji, Dişçilik gibi bilimsel alanlarda da çevre, alan, uzama, yuvarlaklık, şekil (biçim) faktörü, kıvrılma, kompaktlık gibi çok sayıda parametre kullanılmakta ve bunlar aynı istatistiksel formüllerle hesaplanmaktadır. Bu alanlarla birlikte, yakın geçmişte *jeomorfometriyi* odağına alan Coğrafya, Jeoloji Mühendisliği, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği, Harita Mühendisliği, Bilgisayar Mühendisliği, Orman Mühendisliği gibi pek çok disiplinin bünyesinde ulusal-uluslararası makaleler ve lisansüstü tezler üretilir. Görüldüğü gibi, özellikle üniversiteler uygulayıcılara son derece önemli katkılar sağlarlar.

Dünya standartlarında üniversite terimi, ileri düzeyde bilgi inşa etmek, entelektüel ve teknolojik bakımdan lider bir kapasiteye erişmek ve küresel eğitim sahasında toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek anlamına gelmektedir (Altbach, 2011). Bu bağlamda üniversiteler akademisyen kalitesini geliştirmek, yayın kalitesini yükseltmek, başka kurumlarla en donanımlı şekilde yarışabilmek ve üst seviyede prestij sahibi olabilmek için mücadele etmektedirler. Gerek lisans gerekse lisansüstü eğitimlerin başarısı, mezunların kendi alanlarında iş sahibi olabilmesi gibi nitelikli kriterler, üniversitelerin daha fazla aday öğrenci çekmeleri demektir.

Üniversitelerde yapılan araştırma, proje, makale, kitap ve benzeri yayınların sadece sayısı değil; ayrıca örneğin uluslararası olmaları, yayınlan-

dıkları dergilerin niteliği, atıf sayıları, derece almaları ve ödüllendirilmeleri gibi artılar da dikkat çekmektedir. Çünkü bilimsel araştırmaya gönül verenler, lisansüstü çalışmalara ilgi göstererek akademik dünyaya ilk adımı atarlar. Böylece; önce yüksek lisans ve sonrasında doktora çalışmalarına devam ederken; zamanla kongre, sempozyum, konferans, panel, webinar ve benzeri bilimsel etkinliklere dahil olurlar. Bu konuda, danışmanları ya da ilham aldıkları başka öğretim elemanları da büyük role sahiptir.

Lisansüstü araştırmalar, teknolojiadaki gelişmelere, bilimsel veri artışına ve yöntemlerdeki çeşitlenmelere paralel olarak zaman zaman yeni trendlere yönelir. Bu bağlamda morfometrik indisler ve parametreler Coğrafi Bilgi Sistemleri'yle birlikte kullanılarak, kolaylıkla ve kısa sürede geniş lokasyonlardaki yerçekillerine ait çeşitli özelliklerinin yorumlanmasını sağladıkları için, lisansüstü tezlerde sıklıkla kullanılmaya başlamışlardır. Buradan hareketle hazırlanan araştırmada, jeomorfometri konulu tezler çeşitli açılardan incelenerek çağdaş ve yeni eğilimleri tespit etmek ve gelecekte yapılacak araştırmaların geliştirilmesine destek vermek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, akademik çaptaki lisansüstü eğitimler ile akademik araştırmalar arasında bağlantı kurmak da mümkün olabilecektir.

Bekaroğlu ve Sarış (2017), *jeomorfolojiyi* Türk fiziki coğrafyasının en güçlü kanadı olarak nitelendirmiştir. Buna istinaden, jeomorfolojideki ilerlemelerin ve yeni teknolojik veri kaynaklarının, diğer fiziki coğrafya kollarının da güçlenmesine katkı sağlayabileceği bir gerçektir. Özellikle, üç boyutlu rölyef modelleri üzerinde litoloji, iklim, vejetasyon, toprak, hidrografya, doğal afet, hayvan göçü gibi pek çok konu ve olayların analizi de kolaylıkla yapılabilir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çeşitli çokölçekli yerbilimsel problemleri çözmeye (Florinsky, 2017) kullanılan jeomorfometri konusunda yazılmış olan lisansüstü tezlerin incelendiği bu araştırmada, karma yöntemden yararlanılmıştır. Doküman analizi ile veri toplanmasının ardından nicel betimsel istatistik yöntemiyle tablolar hazırlanmış ve nitel betimsel analizle değerlendirilmiştir. Bu araştırma, aynı zamanda bir bibliyometrik araştırma özelliği gösterir.

Doküman analizindeki her veri ve her belge 'vaka (case)' olarak adlandırılır, ortak ve farklı özelliklerine dayanarak her birinin iyi bir organizasyonla dizinlere yerleştirilmeleri gerekir (Shkedi, 2019). Yazılı yayınların nicel analizini sağlamak için bibliyometrik yöntemler kullanılmıştır. Bu tür bir analiz, belirli bir konu alanındaki literatür külliyyatının, yani en geniş anlamıyla yayınların tanımlanmasına dayanır (Ellegaard ve Wallin, 2015). Bibliyometri Sengupta'ya (1985) göre, çok çeşitli yazılı belgelerin

matematiksel ve istatistiksel hesaplamalarla ölçüldüğü, nicel bir değerlendirme yönteminin adıdır. Bu çalışmada kullanılan bir diğer yöntem olan nitel araştırma, genellikle yalnızca araç geliştirmek ve/veya nicel bulguları detaylandırmak için hizmet etmiştir (Charmaz ve Belgrave, 2012). Nitel betimsel analizle karşılaştırıldığında nicel analizle arasındaki temel fark, sayısaldan ziyade metinsel verilerin sistematik bir şekilde sıralanmasıdır (Rin, 2011).

Jeomorfometri tezlerinin yıllar içerisindeki genel eğilimine yönelik bir çerçeve çizilmesi amaçlanan bu çalışmada tarih aralığı, konuya ilişkin en eski tezin yazım yılı olan 2007'den 2022 (Kasım ayına kadar) olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada temel veri kaynağını, Yüksek Öğretim Kurulu'nun ulusal tez veri tabanına kayıtlı lisansüstü tezler meydana getirmektedir. Jeomorfometrik çalışmalara erişebilmek için web sayfasında (URL 1, 2022) yapılan aramada; jeomorfometri, morfometri, morfojenetik, havza, jeomorfoloji, hidrografiya, hidrometri, drenaj, indis, tektonizma, tektonik, morfotektonik, çanak, taşkın, sel, parametre, risk, analiz, karst, polye, uvala, dolin, sirk, buzul, krater, kaldera gibi anahtar sözcüklere başvurulmuştur. Konuya dair belirlenen tezler bilgisayara kaydedilip yüksek lisans ve doktora türü olarak sınıflandırılmıştır. Ardından isminde morfometri sözcüğü geçenler ayrıca dosyalanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Bilgisayarda toplanan tezler incelenerek konu dışındakiler seçilmiş ve kapsam dışı bırakılmıştır. Araştırmada 57 yüksek lisans ve 27 doktora tezinden oluşan toplam 84 tezin incelenmesi için bir form hazırlanmıştır. Uygun tezlere ait veriler işlendikten sonra uzman görüşüne dayalı olarak gerekli düzenlemeler yapılmış ve tablolar oluşturulmuştur. Sonrasında frekans ve yüzye dayalı bu nicel veriler, nitel betimsel analizlerle açıklanmıştır.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın problem cümlesi şu şekilde tasarlanmıştır: *'Türkiye'de jeomorfometriye dayalı hazırlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerindeki genel trend nasıldır?'*

84 tezin detaylı analizi aşağıda verilen alt problemler yönüyle yapılmıştır:

Türkiye'de jeomorfometrinin kullanıldığı lisansüstü tezlerin;

1. Tür açısından dağılımı nasıldır?

2. Üniversite açısından dağılımı nasıldır?
3. Enstitü açısından dağılımı nasıldır?
4. Anabilim dalı açısından dağılımı nasıldır?
5. Yıl açısından dağılımı nasıldır?
6. Yazım dili açısından dağılımı nasıldır?
7. Başvurulan indisler açısından dağılımı nasıldır?
8. Araştırma konusu açısından dağılımı nasıldır?

BULGULAR

Bu bölümünde, jeomorfometri ile ilişkili tezlere ait veriler ele alınarak yorumlanmıştır.

Birinci Alt Problem

Tablo 1. Jeomorfometrinin kullanıldığı tezlerin tür açısından dağılımı

TEZİN TÜRÜ		f		%	
Yüksek lisans	Başlığında da <i>morfometri</i> sözcüğü geçen tezler	22	57	26.19	67.86
	Başlıkta yer almasa da, içerikte <i>morfometri</i> kullanılan tezler	35		41.67	
Doktora	Başlığında da <i>morfometri</i> sözcüğü geçen tezler	3	27	3.57	32.14
	Başlıkta yer almasa da, içerikte <i>morfometri</i> kullanılan tezler	24		28.57	
TOPLAM		84		100	

Araştırma konusunda hazırlanmış olan tezler incelendiğinde; 57 yüksek lisans ve 27 doktora tezi olmak üzere toplam 84 tezin bulunduğu görülmüştür (Tablo 1). Yüksek lisans tezleri %67.86, doktora tezleri ise %32.14 kadar bir orana sahiptir. Bazı tezlerin adında da morfometri sözcüğü geçmekte iken, bazılarında sadece yöntem ve bulgularda morfometrik analizlere yer verilmiştir.

İkinci Alt Problem

Tablo 2. Jeomorfolometrinin kullanıldığı tezlerin üniversite açısından dağılımı

TAMAMLANDIĞI ÜNİVERSİTE	Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ankara Üniversitesi	2	2.38	-	-	2	2.38
Balıkesir Üniversitesi	1	1.19	2	2.38	3	3.57
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	-	-	1	1.19	1	1.19
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Cumhuriyet Üniversitesi	-	-	1	1.19	1	1.19
Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi	3	3.57	1	1.19	4	4.77
Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	1.19	3	3.57	4	4.77
Düzce Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Eskişehir Teknik Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Fırat Üniversitesi	1	1.19	2	2.38	3	3.57
Gazi Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Hacettepe Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Harran Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	3	3.57	-	-	3	3.57
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
İnönü Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
İstanbul Teknik Üniversitesi	2	2.38	3	3.57	5	5.95
İstanbul Üniversitesi	8	9.53	7	8.34	15	17.85
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Karabük Üniversitesi	8	9.53	1	1.19	9	10.71
Marmara Üniversitesi	1	1.19	1	1.19	2	2.38
Mersin Üniversitesi	-	-	1	1.19	1	1.19
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	3	3.57	-	-	3	3.57
On Dokuz Mayıs Üniversitesi	3	3.57	1	1.19	4	4.77
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	3	3.57	1	1.19	4	4.77
Pamukkale Üniversitesi	1	1.19	1	1.19	2	2.38
Samsun Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Süleyman Demirel Üniversitesi	3	3.57	-	-	3	3.57
Uşak Üniversitesi	1	1.19	-	-	1	1.19
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	1.19	1	1.19	2	2.38
TOPLAM	57	67.86	27	32.14	84	100

Jeomorfometri konusundaki tezler değerlendirildiğinde; en fazla tezin İstanbul Üniversitesi'nde çalışılmış olduğu görülmüştür (Tablo 2). Toplam 15 tezdten (%17.85) 8'i yüksek lisans (%9.53), 7'si de doktora (%8.34) düzeyindedir. İkinci sırayı alan Karabük Üniversitesi toplamda 9 tez (%10.71), yüksek lisansta 8 tez (%9.53) ve doktora 1 teze (%1.19) sahiptir. Üçüncü sırada toplam 5 tez ile (%5.95) İstanbul Teknik Üniversitesi gelir. Bunlardan 2'si yüksek lisans (%2.38), 3'ü de doktora (%3.57) tezidir.

Üçüncü Alt Problem

Tablo 3. Jeomorfometrinin kullanıldığı tezlerin enstitü açısından dağılımı

TAMAMLANDIĞI ENSTİTÜ	Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	30	35.72	13	15.47	43	51.2
Fen Bilimleri Enstitüsü	16	19.05	10	11.91	26	30.95
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	11	13.09	2	2.38	13	15.47
Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü	-	-	2	2.38	2	2.38
TOPLAM	57	67.86	27	32.14	84	100

Tablo 3'ten anlaşıldığı üzere, araştırma konusunda en fazla tez Sosyal Bilimler enstitülerine teslim edilmiştir. Bunlar, toplam 84 tezin yarısından fazlasını (43 tez, %51.2) meydana getirir. Bunu izleyen Fen Bilimleri enstitülerinde 16 yüksek lisans (%19.05) ve 10 doktora (%11.91) teziyle toplam sayı 26 olmuştur. Ardından Lisansüstü Eğitim enstitüleri (11 yüksek lisans ve 2 doktora tezi) ve Avrasya Yer Bilimleri enstitüleri (2 doktora tezi) gelmektedir.

Dördüncü Alt Problem

Tablo 4. Jeomorfometrinin kullanıldığı tezlerin anabilim dalı açısından dağılımı

TAMAMLANDIĞI ANABİLİM DALI	Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Coğrafya	39	46.43	14	16.67	53	63.1
Jeoloji Mühendisliği	8	9.53	8	9.53	16	19.05
Orman Mühendisliği	3	3.57	1	1.19	4	4.77
Yer Bilimleri	1	1.19	2	2.38	3	3.57
İnşaat Mühendisliği	3	3.57	-	-	3	3.57
Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği	1	1.19	-	-	1	1.19
Biyomühendislik Bilimleri	1	1.19	-	-	1	1.19
Jeodezi ve Coğrafi Bilgi Teknolojileri	-	-	1	1.19	1	1.19
Harita Mühendisliği	1	1.19	-	-	1	1.19
Geomatik Mühendisliği	-	-	1	1.19	1	1.19
TOPLAM	57	67.86	27	32.14	84	100

Araştırmanın dördüncü alt probleminde tezlerin yapıldığı anabilim dalları incelenmiştir. Tablo 4'e göre, jeomorfometrinin en fazla çalışıldığı anabilim dalı Coğrafya'dır. Bu toplam 53 lisansüstü tezdən 39'u yüksek lisans, 14'ü de doktora düzeyindedir. Ardından gelen Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı tezleri 16 tane olup, %19.05'lik paya sahiptir. Üçüncü sırayı ise toplam 4 tez ile Orman Mühendisliği almıştır. Görüldüğü gibi, birbiriyle ilişkili disiplinler, jeomorfometriden yararlanmaktadır.

Beşinci Alt Problem

Tablo 5. Jeomorfometrinin kullanıldığı tezlerin yıl açısından dağılımı

TAMAMLANDIĞI YIL	Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
2007	-	-	1	1.19	1	1.19
2008	1	1.19	3	3.57	4	4.77
2009	1	1.19	-	-	1	1.19
2011	1	1.19	1	1.19	2	2.38
2012	-	-	3	3.57	3	3.57
2013	2	2.38	-	-	2	2.38
2014	1	1.19	1	1.19	2	2.38
2015	4	4.77	1	1.19	5	5.95
2016	4	4.77	2	2.38	6	7.14
2017	4	4.77	1	1.19	5	5.95
2018	3	3.57	2	2.38	5	5.95
2019	13	15.47	1	1.19	14	16.67
2020	5	5.95	2	2.38	7	8.34
2021	7	8.34	3	3.57	10	11.91
2022	11	13.09	6	7.14	17	20.24
TOPLAM	57	67.86	27	32.14	84	100

Jeomorfometriye dair yapılan lisansüstü ilk çalışmaya 2007 yılında rastlanmıştır (Tablo 5). Sadece 1 doktora tezi (%1.19), kuşkusuz literatürdeki makalelerle birlikte sonrakilere ilham teşkil eder. En fazla bu konunun tartışıldığı 17 tez (%16.67) ise 2022 yılında sunulmuş olup; bunların 11'i yüksek lisans (%13.09), 6'sı yüksek lisans (%7.14) düzeyindedir. İkinci sırada 2019 yılı (14 tez) ve üçüncü sırada 2021 yılı (10 tez) yer almaktadır.

Altıncı Alt Problem

Tablo 6. Jeomorfometrinin kullanıldığı tezlerin yazım dili açısından dağılımı

YAZIM DİLİ	Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Türkçe	50	59.52	26	30.95	76	90.47
İngilizce	7	8.34	1	1.19	8	9.53
TOPLAM	57	67.86	27	32.14	84	100

Tablo 6’da, araştırma konusuna dair hazırlanan tezlerin yazım dili verilmiştir. Görüldüğü gibi, tezlerin büyük kısmı Türkçe yazılmıştır. Toplam 84 tezin 76’sı (%90.47), 50’si yüksek lisans (%59.52) ve 26’sı doktora (%30.95) tezidir. Geri kalan 8 tez ise İngilizce’dir.

Yedinci Alt Problem

Tablo 7’de, tezlerde karşılaşılan morfometrik indisler ele alınmıştır. Her tezde çok sayıda morfometrik analiz yapıldığı için, tablo düzenlenirken tez sayısı yerine indis sayısı esas alınmıştır. Toplam kullanım değeri 850 olarak belirlenmiş olup, bunların 564’ü (%66.35) yüksek lisans, 286’sı (%33.65) ise doktora tezlerindedir. Buna göre morfometrik indisler literatürdeki gibi; rölyef, çizgisel ve alansal parametreler olarak sınıflandırılmıştır. Toplam 20 parametrenin 303 kez kullanıldığı rölyef indislerinde ilk sırayı 59 kullanım ile Hipsometrik eğri (Hc) ve Hipsometrik integral (Hi) almıştır. İkinci gruptaki alansal indislerdeki 13 parametreye 284 kez başvurulduğu görülmüştür. Bu grubun en üstünde 47 kullanım ile Drenaj yoğunluğu (Dd) gelmektedir. 263 kez uygulanan çizgisel parametrelerin çeşidi 14 olup, 54 kullanım ile ilk sırada Tekstür oranı (Rt) bulunur.

Tablo 7. Jeomorfometrinin kullanıldığı tezlerin başvuru indisler açısından dağılımı

BAŞVURULAN İNDİSLER		Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
		f	%	f	%	f	%
Rölyef	Hipsometrik eğri (Hc) ve Hipsometrik integral (Hi)	37	4.35	22	2.59	59	6.94
	Havza rölyefi (Bh)	25	2.94	7	0.82	32	3.76
	Asimetri faktörü (Af)	17	2	14	1.64	31	3.65
	Vadi tabanı genişliği–Vadi yüksekliği oranı (Vf)	15	1.76	12	1.41	27	3.17
	Dağ önü sinüsite eğriselliği (Smf)	15	1.76	12	1.41	27	3.17
	Rölyef oranı (Rh)	18	2.12	6	0.71	24	2.82
	Engebelilik değeri (Rn)	20	2.35	3	0.35	23	2.7
	Gravelius indeksi (Kg)	18	2.12	5	0.59	23	2.7
	Akarsu uzunluk–Gradyan indeksi (SL)	14	1.64	6	0.71	20	2.35
	Bağıl rölyef (Rhp)	6	0.71	-	-	6	0.71
	Topoğrafik simetri faktörü	2	0.23	4	0.47	6	0.71
	Akım toplanma zamanı (Tc)	6	0.71	-	-	6	0.71
	Akarsu güç indeksi (SPI)	1	0.12	3	0.35	4	0.47
	Topoğrafik nem indeksi (TWI)	1	0.12	3	0.35	4	0.47
	Nispi alan (Ar)	2	0.23	1	0.12	3	0.35
	Kurvatur derecelendirmesi (Dc)	2	0.23	1	0.12	3	0.35
	Topoğrafik pürüzlülük indisi (TPI)	-	-	2	0.23	2	0.23
	Normalleştirilmiş kanal diklik indeksi (Ksn)	1	0.12	-	-	1	0.12
	Rölatif tektonik aktivite sınıflaması (Iat)	1	0.12	-	-	1	0.12
	Sediment transport indisi (STI)	1	0.12	-	-	1	0.12
ARA TOPLAM		202	23.76	101	11.88	303	35.64

<i>Alansal</i>	Drenaj yoğunluğu (Dd)	24	2.82	23	2.7	47	5.53
	Form faktörü (Havza şekli) (Rf)	27	3.17	14	1.64	41	4.82
	Akarsu sıklığı (Fs)	24	2.82	9	1.06	33	3.88
	Alan (A)	22	2.59	7	0.82	29	3.41
	Dairesellik oranı (Rc)	22	2.59	7	0.82	29	3.41
	Çevre (P)	19	2.23	7	0.82	26	3.06
	Havza uzunluk oranı (Re)	17	2	8	0.94	25	2.94
	Yoğunluk oranı (Rk)	12	1.41	6	0.71	18	2.12
	İnfiltrasyon değeri (If)	13	1.53	4	0.47	17	2
	Uzama oranı	4	0.47	4	0.47	8	0.94
	Şekil katsayısı (Rcf)	4	0.47	2	0.23	6	0.71
	Havza şekil faktörü (Rs)	2	0.23	1	0.12	3	0.35
Lemniskat (Kelebek eğrisi) oranı (K)	2	0.23	-	-	2	0.23	
ARA TOPLAM		192	22.59	92	10.82	284	33.41
<i>Çizgisel</i>	Tekstür oranı (Rt)	18	2.12	36	4.23	54	6.35
	Çatallanma oranı (Rb)	28	3.29	8	0.94	36	4.23
	Yatak kıvrımlılığı oranı (Rsi)	25	2.94	5	0.59	30	3.53
	Akarsu uzunluk oranı (RL)	21	2.47	5	0.59	26	3.06
	Havza uzunluğu (L)	14	1.64	9	1.06	23	2.7
	Yüzeysel akış uzunluğu (Lo)	15	1.76	5	0.59	20	2.35
	Akarsu dizin sayısı (Nu)	10	1.17	3	0.35	13	1.53
	Maximum havza genişliği (W)	9	1.06	3	0.35	12	1.41
	Ana akarsu uzunluğu (Lm)	7	0.82	3	0.35	10	1.17
	Ortalama akarsu uzunluğu Lum	4	0.47	5	0.59	9	1.06
	Akarsu uzunluğu (Lu)	5	0.59	3	0.35	8	0.94
	Yatak eğim oranı (Rm)	6	0.71	2	0.23	8	0.94
	Uygunluk oranı (Ri)	4	0.47	4	0.47	8	0.94
Uzun eksen-kısa eksen	4	0.47	2	0.23	6	0.71	
ARA TOPLAM		170	20	93	10.94	263	30.94
TOPLAM		564	66.35	286	33.65	850	100

Sekizinci Alt Problem

Tablo 8. Jeomorfometrinin kullanıldığı tezlerin araştırma konusu açısından dağılımı

ARAŞTIRMA KONUSU		Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
		f	%	f	%	f	%
<i>Akarsu havzası morfometrisi</i>	Havza özelliklerinin değerlendirilmesi	18	21.43	7	8.34	25	29.76
	Tektonizma etkisinin incelenmesi	11	13.09	9	10.71	20	23.8
	Sel ve taşkın potansiyeli	8	9.53	2	2.38	10	11.91
	Farklı havzaların karşılaştırılması	4	4.77	1	1.19	5	5.95
	Havza yönetimi ve planlaması	1	1.19	5	5.95	6	7.14
	Hidroelektrik santrallerle ilişkisi	1	1.19	-	-	1	1.19
	Farklı yükseklik verilerinin karşılaştırılması	1	1.19	-	-	1	1.19
	ARA TOPLAM	44	52.39	24	28.57	68	80.94
<i>Göl havzalarının morfometrisi</i>	Doğal göl havzası	3	3.57	-	-	3	3.57
	Baraj gölü havzası ve gölet havzası	2	2.38	-	-	2	2.38
	ARA TOPLAM	5	5.95	-	-	5	5.95
<i>Karstik şekillerin morfometrisi</i>	Dolin, uvala ve/veya polye morfometrisi	7	8.34	2	2.38	9	10.71
<i>Buzul şekillerinin morfometrisi</i>	Sirk morfometrisi	1	1.19	1	1.19	2	2.38
TOPLAM		57	67.86	27	32.14	84	100

Tablo 8’de, incelenen 84 lisansüstü tezin jeomorfometriyi hangi konularda işledikleri gösterilmiştir. Araştırma konuları indislerin uygulandığı alanlara göre sınıflandırılmıştır. Bunlar; akarsu havzaları, karstik şekiller, göl havzaları ve buzul şekilleri olarak 4 gruba ayrılabilir. Akarsu havzaları için 68 tezde (%80.94) indislere başvurulmuş, bunların 44’ünü yüksek lisans (%52.39) ve 24’ünü doktora (%28.57) tezi meydana getirmiştir. Diğer yerçekillerinin değerlendirilmesi ise 16 tez ile %19.05 temsil edilmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda, hem coğrafi araştırmalara hem de ilişkili başka disiplinlere entegre edilen jeomorfometriye dayalı analizlerin kullanımı artmıştır. Bu amaçla, Türkiye’de lisansüstü tezlerin sunulduğu veri tabanından yararlanılarak, bu konuda tamamlanmış olan tezler incelenmiş ve tablolar eşliğinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Jeomorfometriye dayalı olarak hazırlanan tezlerin toplam sayısı 84 olarak belirlenmiştir. Bunların %67.86’sı yüksek lisans (n=57) ve %32.14’ü doktora (n=27) düzeyindedir. Görüldüğü gibi, yüksek lisans çalışmaları, doktoraların iki katından fazladır. İnceleme yapılırken, tür bazında başlığında *morfometri* sözcüğü geçen tezler ve başlıkta yer almasa da, içerikte *morfometri* kullanılan olarak sınıflama yapılmıştır. Literatürdeki tez

incelemelerinden bir kısmı sadece doktora ya da sadece yüksek lisans türlerini ele alsada, bütün lisansüstü çalışmalar dikkate alındığında genel olarak yüksek lisans tez sayısının doktoradan fazla olduğu görülmektedir. Kuşkusuz belirli konular veya kriterler bunu değiştirebilir. Jeomorfometri çalışmalarındaki benzer şekilde yüksek lisans tez sayılarının daha fazla olduğu tespit edilen başka çalışmalar arasında; Şardağ (2016), Kurtde Fidan ve Öner (2018), Varnacı Uzun (2018), Bilson, Alemna ve Badu (2019), Doğan ve Küçükerbaş (2021), Paslı (2021) ve Sarıkaya ve Yılmaz (2021) sayılabilir.

İkinci alt problemde, çalışma konusuna ait tezlerin üniversite bazında dağılımı ele alınmıştır. Sonuçlara göre birinci sırada İstanbul Üniversitesi (n=15, %17.85), ikinci sırada Karabük Üniversitesi (n=9, % 10.71) ve üçüncü sırada İstanbul Teknik Üniversitesi (n=5, %5.95) gelmektedir. Türkiye'deki toplam olarak 32 farklı üniversitede rastlanılan tezler arasında en fazla yüksek lisans tezleri 8'er olmak üzere İstanbul ve Karabük üniversitelerinde, en fazla doktora tezleri ise 7 olmak üzere İstanbul Üniversitesi'ndedir. Bunlar arasında; İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi, oldukça köklü olmasına rağmen, Karabük Üniversitesi çok gençtir. Şardağ'ın (2016) *'Türkiye'de coğrafya alanında turizm ile ilgili yapılan lisansüstü tezler üzerine bir içerik analizi'* adlı çalışmada da benzer şekilde ilk sırayı İstanbul Üniversitesi almıştır. Ayrıca, Varnacı Uzun'a ait (2018) Beşerî ve İktisadi Coğrafya alanındaki lisansüstü tezlerin incelendiği çalışmada ilk sıradaki üniversite İstanbul Üniversitesi'dir. Sarıkaya ve Yılmaz'ın (2021) çalışmasında eşit sayıyla birinciliği alan 4 üniversiteden biri yine İstanbul Üniversitesi olmuştur. Örneğin 2019 yılına ait *'Karadağ'daki sirklerin morfolojik özellikleri'* adlı yüksek lisans tezi Altınay tarafından İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanmıştır. 2015 yılında Elbaşı'nın teslim ettiği *'Marmara Denizi akarsu havzalarının morfolojik analizi'* başlıklı tez de, yine İstanbul Üniversitesi'ne aittir.

Araştırma konusunda en fazla tez yazılmış olan enstitünün Sosyal Bilimler (n=43, %51.2) olduğu belirlenmiş olup, bunu Fen Bilimleri Enstitüsü (n=26, %30.95) izlemektedir. Üçüncü sırada Lisansüstü Eğitim (n=13, %15.47) ve dördüncü sırada Avrasya Yer Bilimleri (n=2, %2.38) enstitüleri yer almakta olup, başka bir enstitüye rastlanmamıştır. Jeomorfometri çalışmaları gibi, Paslı (2021) tarafından yapılan *'Sakin şehir konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi'* adlı çalışmada ilk sırayı Sosyal Bilimler Enstitüsü ve ikinci sırayı Fen Bilimleri Enstitüsü almıştır. Ayrıca Sarıkaya ve Yılmaz'ın (2021) çalışmasında da, Sosyal Bilimler en fazla tez sunulan enstitü olmuştur. Sosyal Bilimler enstitüleri bünyesinde yapılmış olan araştırmalara örnek olarak; Üzülmöz'e (2015) ait olan *'Suat Uğurlu Baraj Gölü çevresinin morfolojik analizi'* adlı yüksek lisans tezi, Yıldırım'a (2018) ait *'Göksu Nehri ve Tarsus Çayı (Mersin) arasında yer alan akarsuların morfolojik, hidrolojik ve hidrokimyasal özelliklerinin araş-*

tırılması' adlı doktora tezi verilebilir.

Jeomorfometriye başvurulmuş lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımları değerlendirildiğinde, en üst sırayı Coğrafya'nın (n=53, %63.1) aldığı görülmüştür. Onu izleyen diğer branşlar sırasıyla; Jeoloji Mühendisliği (n=16, %19.05), Orman Mühendisliği (n=4, %4.77), Yer Bilimleri (n=3, %3.57), İnşaat Mühendisliği (n=3, %3.57), Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği (n=1, %1.19), Biyomühendislik Bilimleri (n=1, %1.19), Jeodezi ve Coğrafi Bilgi Teknolojileri (n=1, %1.19), Harita Mühendisliği (n=1, %1.19) ve Geomatik Mühendisliğidir (n=1, %1.19). Jeomorfometri tezlerindeki benzer olarak Şardağ'ın (2016) *'Türkiye'de coğrafya alanında turizm ile ilgili yapılan lisansüstü tezler üzerine bir içerik analizi'* başlıklı tezi ile Polat, Düzgün ve Yeşiltaş (2019) tarafından yapılan *'İklim değişikliğinin turizme etkisini belirlemeye yönelik hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili'* başlıklı makalede de Coğrafya Anabilim Dalı birinci sıradadır. Jeomorfometriye ilişkin Coğrafya Anabilim Dalı'nda yazılan çalışmalara örnek olarak; Çetinkaya'nın (2022) *'Doğu Toroslar'daki poligonal karst alanlarının morfolojik özelliklerinin incelenmesi'* adlı yüksek lisans tezi ve Poyraz'ın (2021) *'Yukarı Kızılırmak Havzası jips karstının morfolojik ve morfojenetik özellikleri'* adlı doktora tezi verilebilir. Kul'un (2020) hazırladığı *'Erciş Fayı'nın Van Gölü Havzası'nın tektonik evrimine etkisinin morfolojik indislerle belirlenmesi'* başlıklı çalışma, Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı'na ait bir yüksek lisans tezidir. Orman Mühendisliği Anabilim Dalı'nda *'Hazım Dağlı Tabiat Parkı Göleti Havzası'nın morfolojik analizi'* adlı yüksek lisans tezi Temiz (2021) tarafından yazılmıştır.

Araştırmanın beşinci alt probleminde, lisansüstü tezler yazıldıkları yıllar bakımından ele alınmıştır. Konuya ilişkin en eski çalışmanın bir doktora tezi olduğu ve 2007 yılında savunulduğu belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren günümüze kadar geçen 15 yıllık süre içerisinde konuya dair en az çalışmanın yapıldığı yıllar 1'er teze 2007 ve 2009 olmuştur. En fazla tez ise 2022 yılında yazılmıştır. Toplam 17 teze ilk sırayı alan 2022 yılını (Bu çalışmanın hazırlandığı Kasım ayına kadar), 14 teze 2019 ve 10 teze 2021 izlemiştir. Görüldüğü gibi, son yıllarda yapılan çalışmalarda artış vardır. Örneğin; bazı morfolojik analizlerin uygulandığı Balkaya'ya ait *'Sürgü ve Çardak faylarının (Doğu Anadolu Fay Zonu) morfolojik ve paleosismolojik özellikleri'* adlı doktora tezi 2022 yılında teslim edilmiştir.

Jeomorfometri içerikli hazırlanmış olan tezlerin %90.47'sini meydana getiren 76 tez Türkçe dilinde yazılmıştır. Buna karşılık %9.53 oranı ile 8 lisansüstü tez İngilizce'dir. Sadece 1 doktora tezi İngilizce olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yazılmıştır. Yine Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde 3 yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi'nde 2 yüksek lisans tezi (Bu iki tez benim danışmanlığında hazırlanmıştır), Kahraman-

maraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde 1 yüksek lisans tezi ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde 1 yüksek lisans tezi İngilizce dilindedir. Benzer şekilde, Boztoprak, Demir ve Çoruhlu'nun (2016) '*Türkiye'de Harita/Geomatik Mühendisliği'nde yapılan doktora tezlerinin içerik analizi*' adlı makalelerinde de tezlerin çoğunun Türkçe dilinde sunulduğu görülmüştür. Karabük Üniversitesi'nde yapılan Abdullah Al-Hayani'ye ait (2022) '*Morphometric analysis of the Al-Auqood, Al-Shakrea, and Al-Samtheai stream basins in Iraq using geomatics technology (Irak'taki Al-Auqood, Al-Shakrea ve Al-Samtheai akarsu havzalarının geomatik teknolojisi kullanılarak morfolometrik analizi)*' başlıklı ve Ahmed Ahmed'e ait (2022) '*Morphometric analysis of the basins between Atshan and al-Mishraq in Nineveh [Iraq] (Ninova'da [Irak] Atshan ve Al-Mishraq arasındaki havzaların morfolometrik analizi)*' başlıklı yüksek lisans tezleri İngilizce dilindeki çalışmalara örnektir.

Araştırmanın en zorlayıcı alt problemi, tezlerde kullanılan indislerin belirlenmesi olmuştur. Bilindiği gibi, bütün morfolometrik analizlerde bir dizi ölçüm tasarlanır (MacLeod, 2017) ve konuya dair yorumlamalar bu niceliksel sonuçlar birbiriyle ilişkilendirilerek yapılır. Buna göre yedinci alt problemde, tez sayısı değil ölçümlerde kullanılan indis sayısı temel alınmıştır. 47 farklı parametrenin toplam 850 kez kullanıldığı görülmüştür. 20 rölyef parametresi, 13 alansal parametre ve 14 çizgisel parametre olarak gruplandırma yapılmıştır. Tüm indisler içerisinde en fazla sayıyı Hipsometrik eğri (Hc) ve Hipsometrik integral (Hi) (n=59, %6.94) almıştır. İkinci sırada Tekstür oranı (Rt) (n=54, %6.35) ve üçüncü sırada Drenaj yoğunluğu (Dd) (n=47, %5.53) yer almaktadır. Görüldüğü gibi, çok sayıda parameter bulunmakta, bunların bazılarında birbirinin sağlamasını yapma yoluyla yararlanılmaktadır.

Araştırmanın sekizinci ve son alt probleminde, tezlerde ele alınan konular sınıflandırılmıştır. Konularda farklı coğrafi özelliklere sahip ara-ziler çalışılmış olduğundan, coğrafi konumlara göre değil yerşekli özellikleri dikkate alınmıştır. Yani Araç Çayı ya da Suat Uğurlu Baraj Gölü yerine, akarsu ya da göl havzası morfolometrisi olarak grup oluşturulmuştur. Buna göre; akarsu havzası (n=68, %80.94), karstik şekiller (n=9, %10.71), göl havzası (n=5, %5.95) ve buzul şekillerinin (n=2, %2.38) morfolometrisinin çalışıldığı tezler belirlenmiştir. Shahalibaylı'nın (2021) 'Havzaların morfolometrik özelliklerinin hidroelektrik santralleri ile ilişkilendirilmesi' adlı yüksek lisans tezinde akarsu havzası; Altınay'ın (2019) 'Karadağ'daki sirklerin morfolometrik özellikleri' adlı yüksek lisans tezinde buzul şekilleri; Aydın'ın (2021) 'Bozdağ'da (Denizli) karstik şekillerin morfolometrik özellikleri ile oluşumu ve gelişimi' adlı yüksek lisans tezinde karstik şekiller; Küçük'ün (2018) 'Göller Bölgesi ve yakın çevresindeki başlıca göllerin morfolometrik özelliklerinin değerlendirilmesi' adlı yüksek lisans

tezinde göl çanakları morfometrik indislerle ele alınmıştır.

Türkiye’de jeomorfometrinin ele alındığı lisansüstü tezler değerlendirildiğinde, gelecekteki araştırmalar için şu öneriler sunulabilir:

- Bugüne kadar ele alınan konuların ağırlıklı olarak *akarsu havzaları* üzerine olduğundan hareketle, daha az sayıda araştırılmış olan *deniz ve okyanus tabanlarının, güncel göl havzalarının veya paleo göl havza tabanlarının, buzul alanlarındaki sirk çanaklarının, drumlinlerin, hörgüç kaya ya da diğer asimetrik sırtların ve karstik sahalardaki dolin, obruk, uvala ya da polyelerin, deltaların, fayların ve tektonik depresyonların* çeşitli parametrelerle değerlendirilmelerine yönelik morfometrik çalışmalar arttırılabilir.

- Özellikle *volkanik krater veya kaldera çukurlarının, doğruluğu kesinleşmemiş ve envanter çalışmaları yürütülmekte olan olası meteor kraterlerinin ve kumulların* morfometrik açıdan incelenmelerine ilişkin araştırmaların teşvik edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdullah Al-Hayani, A. K. (2022). *Morphometric analysis of the Al-Auqood, Al-Shakrea, and Al-Samtheai stream basins in Iraq using geomatics technology (Irak'taki Al-Auqood, Al-Shakrea ve Al-Samtheai akarsu havzalarının geomatik teknolojisi kullanılarak morfolometrik analizi)* (Yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Ahmed Ahmed, T. S. (2022). *Morphometric analysis of the basins between Atshan and al-Mishraq in Nineveh [Iraq] (Ninova'da [Irak] Atshan ve Al-Mishraq arasındaki havzaların morfolometrik analizi)* (Yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Altbach, P.G. (2011). The past, present, and future of the research university. (In *The road to academic excellence*, Eds: Philip G. Altbach & Jamil Salmi, pp. 11-32). Washington DC: The World Bank.
- Altınay, O. (2019). *Karadağ'daki sirklerin morfolometrik özellikleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, S. (2021). *Bozdağ'da (Denizli) karstik şekillerin morfolometrik özellikleri ile oluşumu ve gelişimi* (Yüksek lisans tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Balkaya, M. (2022). *Sürgü ve Çardak faylarının (Doğu Anadolu Fay Zonu) morfolotektonik ve paleosismolojik özellikleri* (Doktora tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Bekaroğlu, E. & Sarış, F. (2017). Türkiye'de fiziki coğrafya: Değişen disiplinler pratiğinin ampirik bir analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 40-54.
- Bilson, A. P. K. E., Alemna, A. A. & Badu, E. E. (2019). *A bibliometric analysis of theses at the school of Nuclear and Allied Sciences, University of Ghana, Legon*. Library Philosophy and Practice (e-journal), 2567.
- Blow, J. (2000). Terrain rendering at high levels of detail. *Game Developers Conference Proceedings*. CMP Media LLC, San Jose, CA, p. 4.
- Boztoprak, T., Demir, O. & Çoruhlu, Y.E. (2016). Türkiye'de Harita/Geomatik Mühendisliği'nde yapılan doktora tezlerinin içerik analizi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(2), 252-260.
- Charmaz, K. & Belgrave, L. L. (2012). Qualitative interviewing and grounded theory analysis (Chapter 24) (In *The SAGE handbook of interview research-The complexity of the craft*, Second Edition, Eds: Jaber F. Gubrium, James A. Holstein, Amir B. Marvasti & Karyn D. McKinney, pp. 347-365). Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.
- Çetinkaya, G. (2022). *Doğu Toroslar'daki poligon karst alanlarının morfolometrik özelliklerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Doğan, Y. E. & Küçükerbaş, E. V. (2021). Peyzaj Mimarlığı lisansüstü tezlerinde

- bitki materyali bakımından eğilimler. *Peyzaj - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi*, 3(1), 56-63.
- Elbaşı (2015). *Marmara Denizi akarsu havzalarının morfolometrik analizi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ellegaard, O. & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105(3), 1809–1831.
- Florinsky, I.V. (1998). Combined analysis of digital terrain models and remotely sensed data in landscape investigations. *Progress in Physical Geography*, 22(1), 33-60.
- Florinsky, I.V. (2017). An illustrated introduction to general geomorphometry. *Progress in Physical Geography*, 41(6), 723-752.
- Gessler, P., Pike, R., MacMillan, R. A., Hengl, T., & Reuter, H. I. (2009). The future of Geomorphometry (Chapter 28). (In *Geomorphometry: Concepts, software, applications, Developments in Soil Science-Volume 33*, Eds: Adam Switzer, David M. Kennedy, pp. 637-652). Amsterdam: Elsevier.
- Kul, A. Ö. (2020). *Erciş Fayı'nın Van Gölü Havzası'nın tektonik evrimine etkisinin morfolometrik indislerle belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Kurtdede Fidan, N. & Öner, Ö. (2018). Değerler eğitimine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *International Journal of Field Education*, 4(1), 1-17.
- Küçük, C. (2018). *Göller Bölgesi ve yakın çevresindeki başlıca göllerin morfolometrik özelliklerinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- MacLeod, N. (2017). Morphometrics: History, development methods, and prospects. *Zoological Systematics*, 42(1): 4-33.
- MacMillan, R.A. & Shary, P.A. (2009). Landforms and landform elements in geomorphometry (Chapter 9). (In *Geomorphometry: Concepts, software, applications*, Eds: Tomislav Hengl & Hannes I. Reuter, pp. 227-254). Amsterdam: Elsevier.
- Minár, J., Evans, I.S. & Krcho, J. (2013). Geomorphometry: Quantitative land-surface analysis (In *Treatise on Geomorphology: Methods in Geomorphology, Developments in Soil Science-Volume 33*, Eds: Adam Switzer, David M. Kennedy, Chapter 14, pp. 22-34). London, Oxford, Boston: Elsevier/Academic Press.
- Paslı, M. M. (2021). Sakin şehir konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1005-1017.
- Poyraz, M. (2021). *Yukarı Kızılırmak Havzası jips karstının morfolometrik ve morfojenetik özellikleri* (Doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Pike, R.J. (2000). Geomorphometry – Diversity in quantitative surface analysis.

Progress in Physical Geography, 24(1), 1-20.

- Pike, R.J, Evans, I.S. & Hengl, T. (2009). Geomorphometry: A brief guide (Chapter 1). (In *Geomorphometry: Concepts, software, applications, developments in soil science* – Volume 33, Eds: Tomislav Hengl & Hannes I. Reuter, pp. 3-30). UK: Elsevier.
- Polat, E., Düzgün, E. & Yeşiltaş, M. (2019). İklim değişikliğinin turizme etkisini belirlemeye yönelik hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek Sayı), 240-249.
- Rin, Y.K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York & London: The Guilford Press.
- Strahler, A.N. (1957). Quantitative analysis of watershed geomorphology. *Transactions. American Geophysical Union*, 38(6), 913-920.
- Sarıkaya, F. & Yılmaz, M. (2021). Medikal turizm temalı ulusal lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi (2008-2020). *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4): 2573-2591.
- Sengupta, I.N. (1985). Bibliometrics: A bird's eye view. *IASLIC (Indian Association of Special Libraries and Information Centres) Bulletin*, 30(4), 167-174.
- Shahalıbaylı, A. (2021). *Havzaların morfometrik özelliklerinin hidroelektrik santralleri ile ilişkilendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir.
- Sharma, S. & Sarma, J.N. (2013). Drainage analysis in a part of the Brahmaputra Valley in Sivasagar District, Assam, India, to detect the role of nontectonic activity. *Journal of the Indian Society of Remote Sensing*, 41(4), 895-904.
- Shkedi, A. (2019). *Introduction to data analysis in qualitative research-Practical and theoretical Methodologies with optional use of a software tool*. Seattle, US: Kindle Unlimited Books.
- Skidmore, A.K., Ryan, P.J., Dawes, W., Short, D., O'Loughlin, E. (1991). Use of an expert system to map forest soils from a geographical information system. *International Journal of Geographical Information Systems*, 5(4), 431-445.
- Şardağ, A. (2016). *Türkiye'de Coğrafya alanında Turizm ile ilgili yapılan lisansüstü tezler üzerine bir içerik analizi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Temiz, V. (2021). *Hazım Dağlı Tabiat Parkı Göleti Havzası'nın morfometrik analizi* (Yüksek lisans tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çankırı.
- Üzülmez, M. (2015). *Suat Uğurlu Baraj Gölü çevresinin morfometrik analizi* (Yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Varnacı Uzun, F. (2018). Beşeri ve İktisadi Coğrafya alanında yapılan lisansüstü

tezlerin değerlendirilmesi: 2008-2017. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16, 253-281.

Yıldırım, Ü. (2018). *Göksu Nehri ve Tarsus Çayı (Mersin) arasında yer alan akarsuların morfolojik, hidrolojik ve hidrokimyasal özelliklerinin araştırılması* (Doktora tezi). Mersin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Elektronik Kaynaklar

URL 1: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (2022)

BÖLÜM 20

STRES YÖNETİMİNİN KADIN ÇALIŞANLAR ÜZERİNE ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹

Recep YÜCEL², Aybala İNAN³

1 Bu çalışma “Stres Yönetiminin Kadın Çalışanlar Üzerine Etkisine Yönelik Bir Araştırma” isimli Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

2 Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İİBF. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi İİBF E-mail: akademik71@gmail.com ORCID:0000-0002-4755-417X

3 Kırıkkale Üniversitesi İİBF Yönetim ve organizasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi E-mail: aybalainan@gmail.com ORCID: 0000-0002-4767-5932

Giriş

Stres kavramı, her bireyin çocukluk çağından itibaren farkında olsun veya olmasın hayatının belirli bir bölümünde hatta zamanında, az ya da çok hissettiği ve deneyimlediği bir duygu durumudur (Tekin, Çilesiz ve Gede, 2019: 80). Stres, bireyin refahı ve ruhsal sağlığı açısından tehlikeli olduğu düşünülen olaylar ve eylemlere karşı, belirsiz olan fizyolojik ve psikolojik güç veya insanların bu aşırı baskı ve güce karşı gösterdikleri direnç olarak da belirtilebilir (Aytaç, 2015: 3). Stres, dış çevreden gelen etmenlere karşı, bireylerin algıladığı, deneyimlediği ve hissettiği, fiziksel ve ruhsal tepkiler olarak ifade edilebilir. Stres, çevresel etmenlere bireyler tarafından deneyimlenen fiziksel ve ruhsal tepkilerin eklenmesi olarak da tanımlanabilir (Çökük, 2018: 60). Sosyal bir varlık olan insanoğlunun hızla gelişen ve küreselleşen dünyada çağın şartlarına ayak uydurabilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geri kalmamak adına farkında olarak ya da olmadan birçok stres faktörüne maruz kalmaktadır (Taçgın, 2020: 18). Dolayısıyla stres iş ve sosyal yaşamda karşı karşıya olduğumuz bir olgudur. Özellikle son dönemlerde yaşanan pandemi süreci, dünya genelinde yaşanan ekonomik krizle birleşince gerek özel yaşamda gerekse iş ortamında koşulların çok daha zorlaşması ile birlikte ayakta kalabilme mücadelesi stres yönetimini çok daha önemli hale getirmiştir. Her bireyin stres karşısındaki tutumu, etkilenme düzeyi, kişilik özellikleri, birikimleri, duygusal zekâsına göre farklılık arz ettiği gibi kişi de bile zaman zaman yaşadığı ruh haline göre farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle günümüzde kadınlar hem iş hayatı hem de özel hayatı birlikte yürütmek adına bir çok misyon yüklediği için çok daha fazla stres kaynağı ile mücadele etmek durumundadırlar. Bu nedenle, stres yönetiminin kadın çalışanlar üzerindeki etkileri, çok daha fazla önem arz etmekte olup bu süreci iyi yönetenler başarıyı elde edebilmektedirler. Öte yandan, bu husus cinsiyet ayrımcılığı yönü de dikkate alınacak olursa; incelenen kadın çalışanlar açısından, stresin etkilerinin hassasiyeti, ciddiyeti ve ne kadar önemli olduğunun altı çalışmada bir kez daha çizilmiş olacaktır. Alana ilişkin yapılan literatür taramalarında, stresin etkileri ve stres yönetimine ilişkin pek çok çalışma mevcuttur. Ancak, stres ve stres yönetiminin kadın çalışanlara etkisi bakımından, yapılan çalışma ve araştırma sayılarının kısıtlı olduğu belirtilebilir. Bu gerekçelere dayanarak, bu çalışma ve araştırma kısmında ele alınan kadın çalışanlar bakımından; çalışmanın alana katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Çalışmanın araştırma kısmında, devlet üniversitelerinde farklı statülerde görev yapan 403 kadın çalışanın katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

1. Stres Kavramına Genel Bir Yaklaşım

Stres kavramı olarak, 17. yüzyılda, musubet, bela, üzüntü, keder gibi anlamlarda kullanış olsa da 18. ve 19. yüzyıllarda ise bu kavram evrilerek

daha ziyade baskı, güç gibi anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır (Atalay, Barutcu, Karşlıoğlu ve Şanal, 2012: 1). Çağımızda ise stresi tasvir etmek için tek tarif olmamakla birlikte memnuniyetsizlik endişe durumu gibi olumsuz duygu durumları ile ilişkilendirilmek mümkün. Genel bir tanımla ise stres, canlı organizmaların iç ve dış etkenlerden kaynaklanan bazı etkilere fiziksel, çabuk değişen, heyecanlandırıcı sosyal tepkiler vermesidir (Güçlü, 2001: 90). Stres; bireylerin bakış açılarını, sosyal ilişkilerini, iş yaşamında performanslarını ve verimliliğini etkileyen bir olgudur. Stres kendiliğinden ve aniden ortaya çıkmayıp, bireysel ve çevresel faktörlerin tetiklemesiyle oluşmuş bir duygu durumudur. Stres olgusunun oluşabilmesi için, insanın yaşamını idame ettirdiği ortam ile bu ortamdaki değişimlerin, bireyi etkilemesi gerekmektedir. Değişimler insanları az olsun ya da olmasın mutlaka etkilediği düşünülürse, stresin; insanın hayatını sürdürdüğü ortamda meydana gelen değişimler ile benliğini değiştirme ve çalışmasından kaynaklanan etkilerin üzerinde bıraktığı izler olarak da nitelendirilebilir (Gül, 2015: 61). Stres, bireyin refahı ve ruhsal sağlığı açısından tehlikeli olduğu düşünülen olaylar ve eylemlere karşı, belirsiz olan fizyolojik ve psikolojik güç veya insanların bu aşırı baskı ve güce karşı gösterdikleri direnç olarak da belirtilebilir (Aytaç, 2015: 3). Stres, dış çevreden gelen etmenlere karşı, bireylerin algıladığı, deneyimlediği ve hissettiği, fiziksel ve ruhsal tepkiler olarak ifade edilebilir (Çökük, 2018: 60). Ayrıca “Bireyin tepki vermesine neden olan uyarıcılara stresör, bu stresörlere verilen tepkilere de stres denilmektedir” (Erdoğan, 1999: 270).

1.1 Stresle İlişkili Olan Kavramlar

Stres olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi adına, stres ve stres faktörleriyle ilişkilendirilebilecek bazı kavramları da tanımlamak gerekebilir. Bunlar;

a. Engellenme Durumu: Bireyin her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını engelleyen fiziksel ya da sosyal eylem ya da durum engellenme olarak algılanır. Gündelik hayatta hayal kırıklığı ya da hüsrana olarak nitelendirilen engellenme duygusu, çözüme ulaşamamış problemler veya istek ve ihtiyaçların tatmin edilememesi nedeniyle, bireyde oluşan güvensizlik anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda, engellenme stres yaratan herhangi bir olay değil de stres oluşturulabilecek pek çok faktörden biri olarak ifade edilebilir. (Özkalp, Kirel ve Acar, 2013: 146).

b. Çatışma Durumu: Çatışma kavramı incelendiğinde tam net bir tanımını olmadığı görülmüştür. Çatışma ile ilgili en kapsamlı ve kabul görmüş tanım yapılmak istenirse; bireyler veya gruplar arasında, herhangi bir nedenden meydana gelen, birbiriyle ters düşme, kutuplaşma, zıtlık, anlaşamama ve gerilim gibi durumların genel olarak tanımlanmasıdır denilebilir (Töngür, 2016: 553). Çatışma kavramı ile stres arasındaki bağ,

bilinenin aksine, bu kavramların benzerliğinden çok, çatışma koşullarının yarattığı etkinin, stresin oluşumunda, önemli bir yere sahip olarak nitelendirilebilir. Çatışmaların yarattığı değişimler, strese bağlı koşulların ortaya çıkmasında etkindir (Yücel, 2010: 17).

c. Kaygı Durumu: Kaygı ile stres arasında, diğer kavramlara nazaran çok daha güçlü ve yakın bir bağlantı olduğunu söyleyebiliriz. Kaygı, stresin önemli ve kesin bir kısmını oluşturmaktadır (Yıldırım, 2010: 19). Kaygı strese birebir örtüşen, tehlike veya bu tehlike durumunun korkusunun ya da beklentisinin yarattığı bunaltıcı heyecan ve tedirginlik durumu olarak da ifade edilebilir.

Endişe durumu kişiden kişiye göre farklılık gösterse de, sürekli endişeli duruma maruz kalan bireylerde bu belirtiler çok daha net ve belirgin görülür. Endişeli bireyler kaygı bozukluğu gibi davranışları sıklıkla sergilediği gözlenmiştir. Yetersiz olma ve kendini çaresiz hissetme gibi duygulara, utanma ve suçluluk gibi farklı olumsuz duyguların da eklenmesi endişenin yarattığı kaygı durum bozukluğu durumlarının sonucu olarak düşünülebilir (Çiftçi, Öneren ve Önem, 2013: 71). Stres faktörlerinin birçoğu olumsuzluk durumu içermez (Yüksel, 2014: 111). Belirli bir düzeydeki stres faktörü bireyin ya da örgütün motivasyonu, büyümesi, gelişmesi ya da değişikliği gibi süreçler için gerekli olduğu düşünülebilir. Bu açıdan bakacak olursak eğer; bireyin karşılaştığı zorluklar ile baş edebilmesi hem zor ama aynı zamanda onu motive ederek güç ve enerji sağlayan, bireyi kronik endişe yerine, istediği ancak zorlandığı hedefine ulaşma yolunda, ona yaratıcılığı, haz almasını ve doyuma ulaşmasını güdüleyen duygular bütününe **eustress (olumlu)** denilebilir. Az ya da orta seviyedeki stres, verimliliği ve etkinliği artırırken, yüksek düzeyde maruz kalınan stres bireylerin ya da örgütün ruhsal ve fiziksel olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülür. Bireye, güven duygusunu kaybettiren, yetersiz hissetmesine neden olan, umutsuzluk ve hayal kırıklığı yaratan aynı zamanda çaresizliğe sürükleyen stres türüne ise **distress** olumsuz stres olarak ifade edilebilir.

1.2 Stresin Oluşma Aşamaları

Bireylerin içinde buldukları durumlar karşısında oluşturdukları olumlu ya da olumsuz stres tepkilerinin belirli aşamalarla meydana geldiği söylenebilir. Bu aşamalar stres aşamaları olarak adlandırılmaktadır. İnsanlarda oluşturduğu etkileri sistemli olarak araştıran ve inceleyen ilk kişilerden biri olan Selye'nin tanımına göre bu süreç; alarm, direnç ve tükenme aşamalarından meydana gelmektedir ve "Genel Uyum Sendromu" olarak adlandırılır (Çetinkaya, 2019: 30).

a. Alarm aşaması; bireylerin stresle karşılaştıkları o ilk zamanda vermiş olduğu dürtüler ile ilgilenmektedir.

b. Direnme aşaması; Direnme aşamasını ise “ savunma “aşaması olarak nitelendirilebilir. Alarm seviyesinde oluşan ve engellenemeyen stres tehdidi algılayan birey kendini buna hazırlamaya çalışır. Uyum evresi olarak da adlandırılan direnme evresi için, beden normal seviyesinden çok uzakta olup, duyuların ve verilen tepkilerin en üst seviyede olduğu andır.

c. Tükenme Aşaması; Direnme aşamasında vücuda yüklenen stres faktörleri azalmazsa ya da bu sahip olunan faktörlerde artış meydana gelirse, organizmada çöküş başlar ve tükenme aşamasına geçiş durumu başlar. Bu aşamadan otonom sinir sistemini oluşturan parasempatik sinir sistemi büyük ölçüde etkilenir. Beden artık baskılara daha fazla dayanamaz ve çöküş başlar.

1.3 Stres Kaynakları

Çağımızda, iş ve sosyal yaşamda karşılaşılan içinde pek çok faktör stres kaynağı olabilir. Okul, iş yaşamı, yaşam alanı değişikliği, üniversiteye başlamak, mezun olmak, terfi almak, iş değiştirmek gibi yaşam olaylarından kayıplar, hastalıklar, doğal afetler ya da kaza gibi travmatik olaylara kadar birçok sebep, stres kaynağı yaratabilmektedir. Bir başka deyişle bireyin kendisiyle, ailesiyle, sosyal çevresiyle yaşadığı tüm olumlu ya da olumsuz duygu durumları stres kaynağı yaratabilmektedir (Güçlü, 2001: 97). Örgütler; kendine has örgüt iklimi, kültürü ve değerleri olan, tutumlar, davranışlar ve algılardan oluşmuş, bireyleri bir araya getirerek iletişim ve etkileşimde bulandıran bir sosyal bir yapı nitelendirilebilir. Durmaksızın değişen koşullar nedeniyle, bu tanımlanan sosyal yapı, insanlık tarihi boyunca sürekli bir evrim ve hareketlilik içerisinde. Böyle düşünülürken bu sosyal örgüt yapısı, yaşadığı döneme, yaptığı işin niteliğine, maruz kaldığı çevresel koşullara, örgütte yer alan bireylerin zihinsel ve fiziksel yetenekleri ve sahip olunan teknolojik imkânlarla göre farklılıklar göstermiştir (Örnek, 2017: 12). Stres oluşturan faktörleri üç grupta toplayabiliriz. Bunlar; bireyin kendinden kaynaklı yani bireysel stres kaynakları, örgütsel stres kaynakları, sosyal çevrenin oluşturduğu stres kaynakları (Sarica, 2020: 18).

a. Bireysel Stres Kaynakları: En önemli bireysel stres kaynağı yine bireylerin kendisidir. Bireylerin karakteristik özellikleri, karakter yapısı, sahip olduğu mizacı, yetiştirildiği çevre sahip olduğu yetenek ve birikimler, aile yapısı, içinde bulunduğu ekonomik durum stres faktörlerinin en temelini oluşturur. Bu faktörler karşısında edindiğimiz anlam, bakış açısı ve tutumların tümü strese yol açmaktadır (Akbaş, 2018: 20).

b. Örgütsel Stres Kaynakları: Örgütte bağlı stres kaynakları; işin yapısı ve niteliği ile ilgili, örgüt yapısı ile ilgili, örgütsel rol ile ilgili ve örgüt içi iletişim ile ilgili stres kaynakları olarak sınıflandırılabilir.

dir (Çetinkaya, 2019:39). İş yaşamı bireylerin hayatının büyük bölümünü kapsamaktadır. Bu yüzden çalışma ortamında yaşanacak en ufak problem dahi, bireyin hem işini hem de özel yaşamını olumsuz etkileyecektir (Gezgin, 2017: 14). Bu yüzden verimliliğin artırılabilmesi ve iyi bir örgütsel stres yönetiminin hayata geçirilmesi, örgütsel stres kaynakları ile mücadele edebilmenin en önemli noktasıdır.

c. Çevresel Stres Kaynakları: Bireyler günlük yaşamlarında birçok çevresel stres kaynağı ile karşı karşıya kalırlar. Çevresel etmenler değiştiğinde, insanların da bu doğrultuda davranışları değişir ve evrilir (Özdevecioğlu, 2002: 115). Toplumsal ve teknolojik değişimler, fiziki çevreden kaynaklı sorunlar, yetersiz ekonomik koşullar, politik belirsizlikler ve olumsuzluklar, doğal felaketler gibi faktörler, aile içi sorunlar bireyin çevresinden kaynaklanan stres faktörleri olarak sıralanabilir (Tekiner ve Tavas, 2016: 1659).

2. Bireysel Stres Yönetimi

Karşılaşılan stresle başa çıkma ve yaşam kalitesini artırmak sebebiyle, bireyin karşılaştığı stres kaynaklarına karşı vermiş olduğu tepkilerin ve uyum gayretlerinin kontrol altına alınarak, stresin olumsuz sonuçlarını en aza indirme çabasına stres yönetimi denilmektedir (Barlı, 2010: 288). Stresin kaçınılmaz olduğu günümüz şartlarında, stresle karşı karşıya kalan bireylerin, stresle yaşamayabilme ve hayatlarındaki olumsuz etkilerini en aza indirebilmeleri için doğru bir stres yönetimi bilgisine sahip olunması gerekir. Sahip olduğu bu bilgiler, karşılaştıkları problemleri çözmede, almaları gereken kararları sağlıklı bir şekilde alabilmede ve buldukları sosyal ortamlarda verimli bir iletişim sağlamanın yanı sıra, mevcut stresinde azalmasını sağlayabilmektedir (Özel ve Karabulut, 2018: 48).

Zaman zaman, karşılaşılan benzer stres faktörleri, yönetici ve çalışanlar tarafından kontrol altına alamayacakları nitelikte olabilmektedir. Bu durumun yaratmış olduğu stresle başa çıkmada, her birey için iyi olan ortak bir çözüm yolunun bulunamayacağı ancak bireyin kendi zayıf yönünü tanıyarak maruz kaldığı stres anlarını başarılı bir şekilde yönetebilmeleri için stres yönetimine etkin bir şekilde ihtiyaç duyulabilmektedir (Köse, 2013: 38).

2. Örgütlerde Stres Yönetimi

Örgütsel stres; gelişmiş, çeşitlenmiş ve karmaşık hale gelmiş iş hayatının, herkes tarafından benimsenmiş bir gerçeği haline dönüşmüştür (Gök, 2009: 432). Örgütün her kademesinde görev yapan bireyler, hem iş hem de özel hayatlarında yaşanan veya yaşanabilecek stresle mücadele etmek zorunda kalabilmektedirler. Bu sebeple stres kaynakları ve stres yönetimi hakkında örgüt içerisinde çalışan bireyleri bilinçlendirici eğitimler

düzenlenmelidir (Köse, 2013: 43).

Stres yönetiminin etkili ya da başarılı yönetilmesi, örgütlerin yönetiminde stresin üzerinden gelmede, kayda değer bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Çalışan kadınların karşılaşılabilecekleri, rol belirsizliği, rekabetçi tutum, değişkenlerin çokluğu veya çevresel faktörlerin de etkisiyle, örgütte yaşanabilecek çatışmalar da stres yaratıcı ortam oluşturabilmektedir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde; araştırmanın konusu, amaç ve önemi ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırmanın evren, örneklem, kapsam ve sınırlılıkları verilmiştir.

3.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde küreselleşme ile birlikte; ekonomi, toplumsal, teknoloji, iletişim, bilgi ile eğitimde oluşan gelişmeler ve değişimler sonrasında oluşan acımasız ve hızlı rekabet, iş yaşamını her yönüyle oldukça etkilemiştir. Dolayısıyla bu rekabetin, örgütlerde insan kaynakları yönetimi açısından çalışanlar üzerinde, birçok yönden baskı yarattığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, kadın çalışanlar açısından konu kentler ve kırsal yönüyle iki biçimde ele alınabilir. Çalışmaya konu olan kadın çalışanların iş yükü, kentlerde; aile ve özel yaşamlarında ki ilişkileri, ev işleri, çocuk bakımı ve çalışma yaşamını kapsamaktadır. Kırsal kesimlerde ise kadınlar, mevcut bu işleri yapmalarının yanında; tarımsal ve hayvanların bakımı gibi zor işleri yürütmeye de oldukça katkı ve destek vermektedirler. Bu durum, kadınların çalışma yaşamlarında iş yükünü ve iş riskini erkek çalışanlara göre daha da artırdığı belirtilebilir. Bu genel görüşlere dayanarak, çalışma yaşamındaki kadınların daha fazla stres ve stres yönetimiyle karşı karşıya kalacağına inanılmaktadır. Çünkü eğer bir örnek vermek gerekirse; mevcut ev ve diğer işlerin yanı sıra, bir kadının bir çocuğu doğumdan itibaren büyütmesi ve topluma faydalı bir birey haline getirmesi sorumluluğu bile; başlı başına stres yaratan en önemli faktörlerin başında yer aldığı düşünülebilir. Kaldı ki, çağımızda yaşanan ve ihmal edilen cinsiyet ayrımcılığının getirdiği sorunlar ve sıkıntılar da, iş ortamında kadınlar açısından ayrıca bir stres konusudur. Bu yüzden kadın çalışanlar, bahsedilen her iki nedenle iş ortamında stresle daha fazla karşı karşıyadır ve mücadele etmek zorunda kalmak durumundadırlar. Bu yüzden çalışmanın araştırma kısmında, Stres ve stres yönetiminin kadın çalışanlar üzerine ne gibi etkilerinin olacağı incelemesi amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada; farklı statülerdeki 403 kadın çalışanların yaşadıkları stres faktörleri ile bu faktörleri nasıl yönettiklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu noktada örneklem grubundaki kişilerin, iş tanımları yapılarak, işlerini icra ederken yaşadıkları her türlü sıkıntı ve bu durumun kendileri ve aile yaşantıları üzerindeki etkisi sorgulanmıştır. Çalışmanın araştırma kısmına

yönelik olarak, nicel araştırma ve veri toplamak için anket yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplamada kullanılan ankette iki kısım yer almaktadır. Anketin birinci kısmında katılanların demografik özelliklerini belirleyen “Kişisel Bilgi Formu” bulunmaktadır. İkinci kısmında, “Stres Yönetimi” adlı ölçek kullanılmıştır. Araştırmada toplanılan veriler, SPSS programı kullanılarak 403 kadının verdiği yanıtlardan analiz edilmektedir. Araştırmada faktör analizleri, yüzde ve frekans analizi, T- testi, ANOVA ve ilişki analizlere yönelik olarak da korelasyon analiz yöntemi kullanılmış ve elde edilen bulgulara dayanılarak, gerekli yorumlama ve değerlendirilmeler yapılmış ve bulgular tablolar oluşturulmuş ve sunulmuştur. Ayrıca araştırmada farklılık analizleri kullanılarak, değişkenler arası ilişkiler de incelenmiştir

3.2 Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

10 farklı devlet üniversitesinde farklı statülerde görev yapan kadın çalışanlar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan %71,5'i 31 ile 40 yaş arasında, %45,7'si yüksek lisans veya doktora mezunu, %64,8'i akademik, %35,2'si idari personel, %47,6'sı 6 ile 10 yıldır aynı kurumda çalışmakta, %44,4'ü ise 6 ile 10 yıl arasında olan toplam 403 kadın ise araştırmanın örneklemini belirlemektedir.

3.3 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın, 10 devlet üniversitesinde görev yapan kadın çalışanlara anket tekniği uygulanarak yapılması, araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Katılımcıların sadece kadınlardan oluşması ise çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3.4 Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan 403 kadın çalışana ait bulgular Tablo 1'de görülmektedir. Araştırmada yet alan kadınların %71,5'i 31 ile 40 yaş arasında, %45,7'si yüksek lisans veya doktora mezunu, %64,8'i akademik, %35,2'si idari personel, %47,6'sı 6 ile 10 yıldır aynı kurumda çalışmakta, %44,4'ü ise 6 ile 10 yıl arasında toplam iş hayatı bulunmaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Kişilere Ait Özellikler (n=400)

Gruplar	Frekans	Yüzde
<i>Yaş</i>		
25 yaş altı	17	4,2
25-30	98	24,3
31-40	288	71,5
<i>Eğitim Düzeyi</i>		
Ön lisans ve altı	98	24,3
Lisans	121	30,0
YL/DR	184	45,7

<i>Pozisyon</i>		
Akademik	261	64,8
İdari	142	35,2
<i>Kurum İçindeki Deneyim Süresi</i>		
1 yıldan az	80	19,9
1-5	25	6,2
6-10	192	47,6
11 yıl ve üzeri	106	26,3
<i>Toplam Deneyim Süresi</i>		
1 yıldan az	79	19,6
1-5	23	5,7
6-10	179	44,4
11 yıl ve üzeri	122	30,3

3.4.1 Ölçeğe İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek amacıyla, faktör analizi ile test edilmiş, tek mi çok faktörlü mü olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır. Faktör sayısı belirlenirken; çizgi grafiği, faktör öz değerleri ve varyansa yapılan katkı toplamı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Ölçeğin faktör tasarımını ortaya koymak için; faktörleştirme yöntemi olması amacıyla temel bileşenler analizi ile döndürme yöntemi olması amacıyla da dik döndürme yöntemlerinden olan maksimum değişkenlik (varimax) seçilmiştir. Faktör yapısını belirlemek için, 403 kişinin ölçeğe vermiş olduğu cevaplardan oluşturulan puanlara, temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğunun ölçülebilmesi için, Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Ölçeğe ait KMO değeri kabul edilebilir sınır olan 0,70’in üzerinde 0,96 olarak belirlenmiş olup Bartlett küresellik testinin de 0,50’nin üzerinde olduğu ve 0,05 önem derecesinde anlamlı olduğu belirlenerek veri seti faktör analizine uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda bulunan KMO katsayısı, verilerin analize uygun olduğunu ifade etmektedir. Varyansı açıklama oranının 0,50 ve üzerinde olması ölçütü, esas alınmıştır. Örneklem yeterliliği ölçüsü 0,50 değerinin altında kalan, faktör altında tek kalan ve faktör ağırlığı 0,50’nin altında olan sorular analizden çıkarılarak, yapılan faktör analizinde, özdeğerleri 1 ve üzerinde olan 7 faktör belirlenmiştir. Bu faktörler sırasıyla; “işin özellikleri ile ilgili stres kaynakları”, “takdir ve terfi ile ilgili stres kaynakları”, “yönetici ile ilgili stres kaynakları”, “iş arkadaşları ile ilgili stres kaynakları”, “çalışma ortamı ile ilgili stres kaynakları”, “eğitim ve iletişim ile ilgili stres kaynakları” ve “aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları” olarak anlamlandırılmıştır. Toplam açıklanan varyans %71,5 olarak bulunmuştur. Tablo 2, ölçeğe ait faktör analizi sonuçlarını, faktör yüklerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmış bir halde göstermektedir.

Tablo 2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktörün Adı	İfade	Faktör Ağırlıkları	Faktörün Açıklayıcılığı (%)
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	Madde 6	,786	17,021
	Madde 4	,775	
	Madde 2	,770	
	Madde 7	,769	
	Madde 5	,756	
	Madde 3	,755	
	Madde 1	,747	
	Madde 8	,740	
	Madde 10	,703	
	Madde 9	,640	
	Madde 11	,606	
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	Madde 40	,756	12,826
	Madde 41	,723	
	Madde 39	,703	
	Madde 38	,702	
	Madde 42	,690	
	Madde 43	,673	
	Madde 44	,661	
	Madde 45	,645	
	Madde 46	,603	
	Madde 47	,558	
	Madde 48	,541	
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	Madde 28	,739	11,926
	Madde 30	,731	
	Madde 26	,722	
	Madde 29	,705	
	Madde 31	,690	
	Madde 27	,688	
	Madde 32	,678	
	Madde 25	,655	
	Madde 24	,622	
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	Madde 53	,746	10,775
	Madde 54	,735	
	Madde 52	,722	
	Madde 57	,696	
	Madde 56	,693	
	Madde 58	,688	
	Madde 55	,684	
	Madde 59	,679	

Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	Madde 17	,656	8,712
	Madde 18	,650	
	Madde 15	,595	
	Madde 19	,580	
	Madde 21	,541	
	Madde 22	,541	
	Madde 14	,536	
	Madde 16	,514	
	Madde 20	,509	
	Madde 13	,501	
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	Madde 36	,731	6,528
	Madde 34	,716	
	Madde 35	,708	
	Madde 33	,651	
	Madde 37	,620	
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	Madde 60	,738	3,745
	Madde 61	,698	
	Madde 62	,618	
Toplam			71,533
Kaiser - Meyer – Olkin Örneklem Yeterliliği			,967
Bartlett's Küresellik Testi	Ki Kare	22710,634	0,000
	p değeri		

3.4.2 Güvenilirlik Analizi

Araştırma değişkenlerine ait betimleyici değerlere, değişkenlerin bir-biri ile olan ilişkilerine yönelik analizlere ve hipotez testlerine geçmeden evvel; açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri neticesinde gruplandırılma biçimleri kesinleşen sorular elde edilen sonuçlara göre birleştirilerek güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Güvenilirlik analizlerinde, içsel tutarlılığı ölçmede Cronbach's Alpha katsayısı dikkate alınmıştır. Cronbach's Alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2009: 405).

- $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir ve
- $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Tablo 3, ölçek ve boyutlarının güvenilirlik analizinin sonuçlarını ortaya koymaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,98 olduğu belirlenmiştir. Analizin sonucunda elde edilmiş değerler, literatürde öngörülen 0,60 alt limit kriterini sağlamaktadır (Cronbach, 1990; Punch, 2005). Dolayısıyla, araştırmada kullanılan ölçek ve boyutlarına ilişkin ifadelerin içsel tutarlılığı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Soru Sayısı	Güvenilirlik Katsayısı
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	11	0,959
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	11	0,950
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	9	0,951
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	8	0,920
Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	10	0,957
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	5	0,926
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	3	0,862
Stres Yönetimi	57	0,982

3.4.3 Normal Dağılım Analizi

Ölçek ve boyutlarına ait görüşlerin dağılımının normalliği SPSS programı yardımıyla Skewness ve Kurtosis değerleri incelenerek saptanmıştır. Bu değerlerin ± 2.0 arasında olması, dağılımın normallikten çok fazla bir sapma göstermediği yönünde değerlendirilmektedir. Skewness ve Kurtosis değerleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Skewness ve Kurtosis Değerleri (n=403)

Değişkenler	Skewness	Kurtosis
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	-,890	,904
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	-,624	,181
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	-,654	,379
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	-,630	,355
Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	-,723	,248
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	-,558	-,036
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	-,600	-,268
Stres Yönetimi	-,676	,071

Yapılan analiz sonucuna göre; değişkenlerin ± 2.0 arasında değer aldığı ve normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle, çözümlenemeler; parametrik teknikler kullanılmıştır.

3.4.4 Toplanan Verilerle İlgili Olarak Yapılan Fark Testleri Yaşa Göre Oluşturulan Sınıflar Arasındaki Farklılıkların Araştırılması

Katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, yönetici, iş arkadaşları ile ilgili stres kaynakları, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları ve stres yönetimi ile yaşları arasındaki farklılık "Tek Yönlü ANOVA Analizi"ne göre analiz edilmiştir. Tablo 5, analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5. Yaşa Göre Farklılık Analizi (n=403)

Değişkenler	Yaş	N	Ort.	St.Sp.	F	P
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	25 yaş -	17	3,8289	,67869	,248	,780
	25-30	98	3,9694	,80373		
	31-40	288	3,9211	,85632		
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	25 yaş -	17	3,3743	,80152	1,886	,153
	25-30	98	3,6967	,77754		
	31-40	288	3,7629	,84266		
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	25 yaş -	17	3,2222	,87665	3,935	,020* 25 yaş altı<25-30, 31-40
	25-30	98	3,8435	,72041		
	31-40	288	3,7878	,88951		
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	25 yaş -	17	3,5735	,59137	,556	,574
	25-30	98	3,8010	,77739		
	31-40	288	3,7873	,87011		
Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	25 yaş -	17	3,4353	,69547	1,746	,176
	25-30	98	3,8480	,78756		
	31-40	288	3,8490	,93492		
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	25 yaş -	17	3,2824	,79391	2,343	,097
	25-30	98	3,7469	,81458		
	31-40	288	3,7674	,92998		
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	25 yaş -	17	3,5882	,92443	,041	,960
	25-30	98	3,6667	,99022		
	31-40	288	3,6528	1,06314		
Stres Yönetimi	25 yaş -	17	3,4799	,61356	1,701	,184
	25-30	98	3,8165	,67662		
	31-40	288	3,8105	,74920		

Elde edilen analiz sonuçlarına göre; katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, iş arkadaşları, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ve stres yönetimi yaşlarına göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Ancak, yönetici ile ilgili stres kaynakları yaşlarına göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Buna göre 25 yaş altındaki kadınların yönetici ile ilgili stres kaynaklarını yönetmede 25 ile 30 ve 31 ile 40 yaş arasındaki kadın çalışanlardan daha düşüktür.

3.4.5 Eğitim Düzeyine Göre Oluşturulan Sınıflar Arasındaki Farklılıkların Araştırılması

Katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, yönetici, iş arkadaşları, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları ve stres yönetimi ile eğitim düzeyi arasındaki farklılık “Tek Yönlü ANOVA Analizi”ne göre analiz edilmiştir. Tablo 6 analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6. Eğitim Düzeyine Göre Farklılık Analizi (n=403)

Değişkenler	Eğitim	N	Ort.	St.Sp.	F	P
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	Önlisans ve -	98	3,8469	,82318	5,225	,006* Lisans>Önlisans ve altı, YL/DR
	Lisans	121	4,1322	,83962		
	YL/DR	184	3,8389	,82103		
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	Önlisans ve -	98	3,6067	,89319	2,427	,090
	Lisans	121	3,8512	,80529		
	YL/DR	184	3,7169	,79884		
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	Önlisans ve -	98	3,7540	,83762	4,006	,019* Lisans>YL/DR
	Lisans	121	3,9541	,84919		
	YL/DR	184	3,6739	,85898		
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	Önlisans ve -	98	3,7551	,93660	,297	,743
	Lisans	121	3,8306	,83819		
	YL/DR	184	3,7636	,78394		
Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	Önlisans ve -	98	3,7082	,92175	3,946	,020* Lisans>Önlisans ve altı
	Lisans	121	4,0165	,84689		
	YL/DR	184	3,7750	,89579		
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	Önlisans ve -	98	3,7000	,96164	3,627	,027* Lisans>YL/DR
	Lisans	121	3,9223	,88218		
	YL/DR	184	3,6457	,86693		
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	Önlisans ve -	98	3,5884	1,14153	2,754	,065
	Lisans	121	3,8375	,97098		
	YL/DR	184	3,5670	1,01314		
Stres Yönetimi	Önlisans ve -	98	3,7222	,78758	4,001	,019* Lisans>YL/DR
	Lisans	121	3,9533	,71450		
	YL/DR	184	3,7363	,69232		

Elde edilen analiz sonuçlarına göre katılımcıların; takdir ve terfi, iş arkadaşları, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları eğitim düzeylerine göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Ancak, işin özellikleri, yönetici, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim ile ilgili stres kaynakları ve stres yönetimi eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Buna göre lisans mezunu kadınların işin özellikleri ile ilgili stres kaynakları ve çalışma ortamı ile ilgili stres kaynaklarının yönetimi önlisans ve altındaki mezunlardan daha yüksektir. Aynı zamanda lisans mezunu kadınların yönetici, eğitim ve iletişim ile ilgili stres kaynakları ve stres yönetimi yüksek lisans ve doktora mezunu kadınlardan da daha yüksek olduğu tespit edilmektedir.

3.4.6 Pozisyonlarına Göre Oluşturulan Sınıflar Arasındaki Farklılıkların Araştırılması

Katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, yönetici, iş arkadaşları, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim ile ilgili stres kaynakları, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları, stres yönetimi ile pozisyonları arasındaki farklılık “Bağımsız Gruplar t- testi”ne göre analiz edilmiştir. Tablo 7, analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 7. Pozisyona Göre Farklılık Analizi (n=403)

Değişkenler	Pozisyon	N	Ort.	Std. Sp.	F	t	P	
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	Akademik	261	3,8976	,82824		,235	-1,021	,308
	İdari	142	3,9866	,84949				
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	Akademik	261	3,6444	,83352		,121	-2,855	,005*
	İdari	142	3,8886	,79521				
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	Akademik	261	3,7190	,82221	1,546	-1,862	,063	
	İdari	142	3,8850	,91140				
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	Akademik	261	3,7170	,77587	3,240	-2,110	,035*	
	İdari	142	3,9005	,93275				
Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	Akademik	261	3,7621	,86441	,450	-2,115	,035*	
	İdari	142	3,9585	,93674				
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	Akademik	261	3,6667	,88335	,282	-2,285	,023*	
	İdari	142	3,8803	,92009				
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	Akademik	261	3,5556	1,01611	,220	-2,584	,010*	
	İdari	142	3,8333	1,05764				
Stres Yönetimi	Akademik	261	3,7331	,69515	2,084	-2,438	,015*	
	İdari	142	3,9172	,77445				

Elde edilen analiz sonuçlarına göre katılımcıların işin özellikleri ve yönetici ile ilgili stres kaynakları pozisyonlarına göre fark göstermemektedir ($p>0,05$). Ancak, takdir ve terfi, iş arkadaşları, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları, stres yönetimi pozisyonlarına göre değişiklik göstermektedir ($p<0,05$). Buna göre; idari birimde çalışan kadınların, takdir ve terfi ile ilgili stres kaynakları, iş arkadaşları ile ilgili stres kaynakları, çalışma ortamı ile ilgili stres kaynakları, eğitim ve iletişim ile ilgili stres kaynakları, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları ve stres yönetimi kadın akademik personele göre daha yüksektir.

3.4.7 Kurum İçindeki Deneyim Süresine Göre Oluşturulan Sınıflar Arasındaki Farklılıkların Araştırılması

Katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, yönetici, iş arkadaşları, çalışma, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları, stres yönetimi ile kurum içindeki deneyim süresi arasındaki farklılık “*Tek Yönlü ANOVA Analizi*”ne göre analiz edilmiştir. Tablo 8, analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 8. Kurum İçindeki Deneyim Süresine Göre Farklılık Analizi (n=403)

Değişkenler	KİD	N	Ort.	St.Sp.	F	P
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	80	3,8648	,87807	1,634	,181
	1-5	25	4,0073	,73054		
	6-10	192	4,0128	,76929		
	11 ve +	106	3,8070	,92927		
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	80	3,7318	,85951	1,152	,328
	1-5	25	3,7673	,71489		
	6-10	192	3,7926	,76967		
	11 ve +	106	3,6081	,92142		
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	80	3,7583	,80992	,190	,903
	1-5	25	3,8756	,67914		
	6-10	192	3,7911	,87157		
	11 ve +	106	3,7442	,91035		
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	80	3,7766	,77966	,802	,493
	1-5	25	4,0000	,76716		
	6-10	192	3,7923	,85591		
	11 ve +	106	3,7146	,86478		
Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	80	3,8525	,93036	,832	,477
	1-5	25	3,9320	,85961		
	6-10	192	3,8724	,85701		
	11 ve +	106	3,7170	,94188		
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	80	3,6150	,87136	,926	,428
	1-5	25	3,9120	,71199		
	6-10	192	3,7771	,90461		
	11 ve +	106	3,7340	,95488		
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	80	3,5375	1,09915	,551	,648
	1-5	25	3,7067	,86238		
	6-10	192	3,7083	1,03712		
	11 ve +	106	3,6289	1,03619		
Stres Yönetimi	1 yıldan az	80	3,7686	,71567	,924	,429
	1-5	25	3,9018	,59557		
	6-10	192	3,8430	,70080		
	11 ve +	106	3,7142	,81108		

Elde edilen analiz sonuçlarına göre katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, yönetici, iş arkadaşları, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları, stres yönetimi kurum içindeki mevcut deneyimlerine göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

3.4.8 Toplam Deneyim Süresine Göre Oluşturulan Sınıflar Arasındaki Farklılıkların Araştırılması

Katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, yönetici, iş arkadaşları çalışma ortamı, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları, stres yönetimi ile toplam deneyim süresi arasındaki farklılık “Tek Yönlü ANOVA Analizi”ne göre analiz edilmiştir. Tablo 9, analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 9. Toplam Deneyim Süresine Göre Farklılık Analizi (n=403)

Değişkenler	Top. Deneyim	N	Ort.	St.Sp.	F	P
İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	79	3,8642	,80498	1,675	,172
	1-5	23	3,8379	,97487		
	6-10	179	4,0325	,80960		
	11 ve +	122	3,8361	,85868		
Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	79	3,7089	,84787	1,392	,245
	1-5	23	3,8735	,77660		
	6-10	179	3,7979	,78727		
	11 ve +	122	3,6185	,87562		
Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	79	3,6962	,85099	,507	,678
	1-5	23	3,9275	,84660		
	6-10	179	3,7983	,85260		
	11 ve +	122	3,7714	,87504		
İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	79	3,7627	,79375	1,847	,138
	1-5	23	4,0272	,78783		
	6-10	179	3,8415	,79396		
	11 ve +	122	3,6598	,92448		
Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	79	3,8177	,89325	,720	,540
	1-5	23	3,8870	1,03146		
	6-10	179	3,8916	,89993		
	11 ve +	122	3,7410	,86251		
Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	79	3,6127	,87667	1,068	,363
	1-5	23	3,7043	,93589		
	6-10	179	3,8223	,91869		
	11 ve +	122	3,7148	,88324		
Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları	1 yıldan az	79	3,5148	1,11299	,968	,408
	1-5	23	3,8551	,93650		
	6-10	179	3,7095	1,00810		
	11 ve +	122	3,6230	1,04968		
Stres Yönetimi	1 yıldan az	79	3,7448	,71182	1,185	,315
	1-5	23	3,8833	,70441		
	6-10	179	3,8633	,71668		
	11 ve +	122	3,7206	,75830		

Elde edilen analiz sonuçlarına göre katılımcıların işin özellikleri, takdir ve terfi, yönetici, iş arkadaşları, çalışma ortamı, eğitim ve iletişim, aile yaşamı ile ilgili stres kaynakları ve stres yönetimi toplam deneyim süresine göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

3.4.9 Korelasyon Analizi

Tablo 10, değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayan korelasyon katsayılarını ve değişkenlere ait betimleyici istatistikleri göstermektedir. Betimleyici istatistikler noktasında; değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri verilmektedir. Tablodaki Pearson korelasyon katsayıları araştırma değişkenleri arasındaki ilişkilere işaret etmektedir.

Tablo 16. *Korelasyon Analizi – Tüm Katılımcılar (n=400)*

Değişkenler	Ort.	Std. Sp.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. F1	3,92	,83	1							
2. F2	3,73	,82	,648**	1						
3. F3	3,77	,85	,661**	,657**	1					
4. F4	3,78	,83	,525**	,677**	,601**	1				
5. F5	3,83	,89	,822**	,728**	,759**	,558**	1			
6. F6	3,74	,90	,645**	,661**	,715**	,572**	,684**	1		
7. F7	3,65	1,03	,499**	,658**	,565**	,623**	,563**	,543**	1	
8. SY	3,79	,72	,756**	,772**	,757**	,767**	,705**	,710**	,715**	1

** Pearson Korelasyonu $p < .01$ düzeyinde anlamlıdır.

(F1= İşin Özellikleri ile İlgili Stres Kaynakları, F2= Takdir ve Terfi ile İlgili Stres Kaynakları, F3= Yönetici ile İlgili Stres Kaynakları, F4= İş Arkadaşları ile İlgili Stres Kaynakları, F5= Çalışma Ortamı ile İlgili Stres Kaynakları, F6= Eğitim ve İletişim ile İlgili Stres Kaynakları, F7= Aile Yaşamı ile İlgili Stres Kaynakları, SY= Stres Yönetimi)

Değişkenlerin ortalama değerleri 3,65 ile 3,92; standart sapma değerleri ise 0,72 ile 1,03 arasındadır. Katılımcıların strese ilişkin kaynakların yönetimi ve genel stres yönetimlerinin orta seviyede olduğu gözlenmektedir.

4. Tartışma

Verilerin değerlendirilmesi ile dört ayrı sonuca ulaşılmıştır. Birincisi; katılımcıların stres yönetimi ile stres kaynakları arasında, pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu yüzden, çalışma ortamında stres kaynaklarının düzeyi yükseldikçe, kadın çalışanlar açısından stres yönetiminin öneminin artacağı belirtilebilir. İkincisi; stres yönetiminin kadınlar çalışanlar için en fazla ilişkili olduğu stres kaynakları sırasıyla; takdir ve terfi ile ilgili ($r=,772$), iş arkadaşları ($r=,767$), yöneticiler ($r=,757$), işin özellikleri ($r=,756$), aile yaşamı ($r=,715$), eğitim ve iletişim ($r=,710$) ve çalışma ortamı ile ilgili stres kaynakları ($r=,705$) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara dayanılarak; araştırmaya katılan kadın çalışanların en fazla takdir ve terfi ile ilgili stres kaynaklarına maruz olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncüsü; kadın çalışanların stres faktörleri ile stresi yönetmeleri arasında, istatistiksel olarak, anlamlı bir ilişki bulunduğu işaret etmiştir. Bu sonuca bakılarak, kadın çalışanların stres faktörleri ile karşılaşma sıklıkları stresi yönetmedeki mücadelelerini artırıcı yönde rol oynamaktadır. Dördüncüsü; kadın çalışanların yaşadıkları iş stresi en başta kişilik özellikleri, yaptıkları işin yapısı ve niteliği, yaşları, eğitim düzeyleri ve örgütteki pozisyonlarına göre değişkenlik göstermesine karşın; sahip oldukları mevcut deneyimlerinin ise yaşadıkları iş stresine ve stres yönetimine ilişkin herhangi bir etkisi gözlemlenmemiştir. Bu sonuca göre, iş ortamında ne kadar deneyimli olurlarsa olsunlar, kadın çalışanların yaşadıkları stres düzeyi değişim göstermediği söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde çalışanlar bakımından, stres ve onun yönetilmesi, sosyal yaşamda olduğu kadar, iş yaşamında da oldukça önemli hale gelmiştir. Ayrıca, olumlu stresin performans üzerinde etkisi düşünülerek, belirli bir düzeyde stresle yaşama gereği unutulmamalıdır. Çağımızda kadınların çalışma yaşamına daha aktif girmesiyle birlikte; stres ve stres yönetiminin kadın çalışanlar üzerindeki rolü daha fazla kayda değer hale gelmiştir. Kadın çalışanlar; iş ve özel hayatı birlikte yürütürken, yüklendiği bir çok misyon sebebiyle; çok daha fazla stres ve stresin yarattığı sıkıntılarla karşılaşmakta ve mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Kaldı ki, erkek egemenliğinin yoğun olduğu toplumlarda, kadın çalışanlar açısından durum daha da zorlaşmaktadır. Öte yandan, örgüt yönetimlerinin başarısı; etkin, verimli, sürdürülebilir stres yönetim stratejilerinin doğru yönetilmesine de dayanmaktadır. Bu amaçla, kadın ve erkek çalışanların stresten uzak, cinsiyet ayrımcılığı yapılmaksızın, mutlu bir ortamda iş görmeleri, iş barışı ve iş huzuruna katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu nedenle kadın çalışanların; stres ve stres yönetim stratejilerini iyi anlamaları, algılamaları ve çalışma yaşamında stresle yaşamayı öğrenmeye ve tolere etmeye önem vermeleridirler. Bu noktada, öncelikle kadın çalışanlar ruh ve beden dilini iyi tanımalı, kişilik ve karakter özelliklerini doğru analiz etmelidir. Stres temelinde, kadın çalışanların zamanı, yerinde ve doğru kullanabilmeye özen göstermelidir. Dengeli beslenme, kaliteli uyku, düzenli yürüyüş ya da spor aktivitesi, kendine ayırabildiği sosyal zaman örnek olarak verilebilir. Kadın çalışanlar tüm sorumlulukları yanında, iş yaşamını da keyifli ve eğlenceli hale getirerek, stres kaynaklarını tolere edebilir. Örgüt aşamasında ise, kadın çalışanlar; örgütün yapısını, kültürünü, işlerin tanımı ve kapsamını iyice kavrayarak, sorumluluklarını, iş arkadaşlarını, çalışma ortamına adapte olmaları önemli hale gelmektedir.

Sonuç olarak; güncel iş yaşamında bir parçası olan stres ve stres kaynakları, çalışan ve kadın çalışanlar bakımından kaçınılmaz bir gerçektir. Bu yüzden, örgütlerde stres ve stres yönetimiyle ilgili alınması gereken tedbirlerin yanı sıra, çalışanlarında bu sürece adapte olması gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak, çevrimiçi ya da yüz yüze verilecek eğitimler ve seminerlerin, çalışanların bilinçlendirilmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Yetenekleri ve Stresle Başa Çıkma Stilleri: Pamukkale Üniversitesinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Albrecht, K.(1988). Gerilim ve Yönetici. (Çev: K. Tosun ve diğerleri), İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını,197.
- Atalay. F. B. (2012). Hayatın Yan Etkisi. XIV. Öğrenci Sempozyumu Çalışma Grupları Sunuları, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, 24-26 Mayıs.
- Aytaç, S. (2015). Stres Kaynakları ve Stresin Psikolojik Semptomlarının Öfke Kontrolü ile İlişkisi: Polis Memurları Üzerine Bir Araştırma. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 1-27
- Barlı, Ö. (2010). Davranış Bilimleri ve Örgütlerde Davranış. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Cronbach, L.J. (1990). Essentials of Psychological Testing, Fifth Ed., New York: Harper Collins.
- Çetinkaya, M. Y. (2019). Eğitim Örgütlerinde Örgütsel Psikolojik Sermaye ile Örgütsel Stres Yönetimi Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, G. E. Öneren, Ö. ve Önem, A. (2013). Çalışanlarda psikolojik yıldıрма ve endişe düzeyi. İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 15(2),71.
- Çökük, B. (2018). Örgütsel Stres Düzeyinin Ölçümü ve Demografik Değişkenlerle İlişkisi: Bir Kamu Organizasyonu Örneği, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 9 (2).
- Durna, U. (2004). Stres, A ve B Tipi Kişilik Yapısı ve Bunlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 11, 191-206.
- Gök S. (2009). Çalışma yaşamının önemli bir sorunu: örgütsel stres. *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 431.
- Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1), 91-109.
- Gül, A. (2015). Pozitif Örgütsel Davranışın İş Stresi Üzerine Etkisinde İş Güvenliğinin Aracılık Rolü: Bir Üniversite Hastanesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Kalaycı, Ş., (2009). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın, 4. Baskı, 2009.
- Örnek, F., E. (2017). Örgütsel Stresin İş Gören Performansı Üzerinde Etkileri ve Stres Yönetimi: Kamu ve Özel Sektör Bankacılığı Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdevecioğlu, M. (2002). Kamu ve Özel Sektör Yöneticileri Arasındaki Davranışsal Çalışma Koşulları ve Kişilik Farklılıklarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dergisi, 19.

- Özel, Y. ve Karabulut, A. (2018). Günlük Yaşam ve Stres Yönetimi. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1), 48-56.
- Özkalp, E., Varoğlu, A., Varoğlu D., Kirel, A., Ç. ve Acar, P. (2013) *Örgütsel davranış*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Punch, K. (2005). Introduction to Social Research- Quantitative and Qualitative Approach Second Ed.” Sage Publications Inc.,
- Sarıca, G., E. (2020). Denetim Birimlerinde Örgütsel Stres Kaynakları ve Stres Yönetimi Tarım ve Orman Bakanlığı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Steve M. J. and Elacqua T., C. (1999). Time Management As A Moderator of Relations Between Stressors and Employee Strain, *Work & Stress*, 13:2, 182-191.
- Taçgın, T., F. (2020). Üniversite Çalışanlarının Stres Algularına Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Tekiner, M.A. & Tavas, B. (2016). Çalışanlara Stres Yönetimi Becerisi Kazandırılmasının İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Emniyet Teşkilatı Örnekleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 42.
- Tekin, E., Çilesiz, Y., Z. ve Gede, S. (2019). Farklı Mesleklerde Çalışanların Algılanan Stres Düzeyleri Ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Üzerine Bir Araştırma, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 79-89.
- Yıldırım, Y. (2010). Beden eğitimi ve spor yükseköğretimindeki görevli akademisyen personelin örgütsel stres ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yücel, R. (2010). İş Yerinde Stres Kaynakları Yönetimi ve Konuya İlişkin Bir Alan Çalışması. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, H. (2014). Çalışma yaşamı ve stres kavramı: durumsal bir yaklaşım. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3).

BÖLÜM 21

SOSYAL BİR OLGU OLARAK SOSYAL HİZMET

Mehmet Ali YILDIZ¹

¹ Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ali YILDIZ, Muş Alparslan Üniversitesi SBMYO,
ORCID: 0000-0002-1737-6245

Toplumsal bir varlık olarak insan her zaman kendi kendini idame etme noktasında yeterli olmamıştır. Veya yaşanan toplumsal olaylar bireyleri muhtaç duruma düşürmüştür. Bu ihtiyaç durumları, toplumların tarihsel süreçte yaşadığı değişimlerin neyin ihtiyaç olarak kabul edileceğine dair algıda yaşanan değişimlerle de şekillenmiştir. Bu bağlamda kendi kendine yetmeyen birey, grup ya da toplumların iktidarlar veya gönüllü yapılanmalar tarafından ihtiyaçlarının karşılanmasına gerek duyulmuştur. Bu durum sosyal çalışmayı ve bu çalışmalarla yönlendirilecek olan sosyal hizmetlerin mahiyetini belirlemiştir. Duyan'ın (2003: 1) belirttiği gibi sosyal hizmet bir bilim olarak tanımlanmasın yanı sıra bir sanat olarak da tanımlanmakta, insanların yaşam kalitesini artırmaya yönelik, toplum tarafından uygun görülen hizmet mesleklerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Sosyal hizmetler, birey, grup veya toplulukların yapısal ve çevresel şartlar dolayısıyla ortaya çıkan veya kendi kontrolleri dışında gelişen yoksunluk ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, etkisini azaltmak ve böylece değişen toplumsal koşulların yol açtığı sorunları önleyerek insan kaynaklarını genişletmek suretiyle birey, grup veya topluluklar üzerinden toplumun refahını sağlamayı amaç edinen hizmet ve programları kapsayan bir alandır (Türkmen, 1987: X). Toplumsal bir gereklilik olarak sosyal hizmet olgusu, toplumsal yaşamın bulunduğu her durumda görülen bir gerçeklik olsa da, sosyal hizmet gerektiren ihtiyaç durumlarının ve bu ihtiyaçların karşılanmasını amaçlayan kurum ve kuruluşların yaygın olarak tesisinin daha çok modern zamanlarda görüldüğü tespit edilebilir. Bu, sanayileşmenin yanı sıra, yoğun nüfusa sahip olan modern kentlerin oluşumunun ve buna bağlı olarak ortaya çıkan birçok yeni sosyal sorunun doğal bir neticesi olarak görülebilir.

İngiltere'de Kraliçe Elizabeth döneminde 1598'de kabul edilen ve 1601'de gözden geçirilip tekrar kabul edilen fakirlik kanunu üç yüzyıldan fazla bir süre İngiltere ve Amerika'da fakirlere yardımın esasını oluşturmuştur (Türkmen, 1987: 47). Birkaç yüzyıl öncesinden verdiğimiz bu açık örnek, sosyal hizmet alanında çok eskilere dayanan kamusal uygulamaların bulunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yine mesela, 1925'te Avrupa'da dul, yetim ve yaşlıların emekliliklerini içeren düzenlemeler yapılmış, 1934'te ise İngiltere'de "Milli İşsizlik Yardımı İdaresi" kurulmuştur (Türkmen, 1987: 54-55).

Sanayileşme, kentleşme ve genel olarak da küreselleşme süreçlerinin ilkin ve özellikle Batı toplumlarında görüldüğü göz önünde bulundurulursa sosyal hizmet uygulamalarının ilkin aynı toplumlarda görülmeye başlanması anlaşılabilir. Dolayısıyla Türkiye de dahil Batılı olmayan toplumlarda sosyal hizmet müesseselerinin tesisi ile ilgili çalışmaların görülmesi çok daha geç tarihlidir. Bununla birlikte Türkmen'in (1987: IX) aktardığı-

na göre Cumhuriyet dönemi öncesi Türk toplumunda “darül-ziyâfe”, “mi-safirhâne”, “tabhâne”, “şifahâne”, “Darü’ş- şafaka”, “Darü’l-hayri Ali”, “Darü’l-eytâm” ve “Darü’l-aceze” gibi sosyal hizmet kurumları bulunmaktaydı.

Bununla birlikte sosyal çalışma alanlarında uzmanlaşmanın ve sosyal çalışmanın meslekler hiyerarşisinde yer almaya başlamasının yirminci yüzyılda görülen daha yakın zamanlı bir gelişme olduğu belirtilmelidir (Şeker, 2012: 15). Modern dünyada tüm toplumsal yapılarla birlikte siyasi ve ekonomik sistemlerin merkezini birey, yani insan teşkil etmektedir. Bu, eskiden olduğu gibi bugün de en büyük değerın insana verildiği anlamına gelmektedir. Problem edilen şey; barınma, beslenme, sağlık, güvenlik, eğitim gibi temel ihtiyaçları dolayısıyla insanın bireysel ve toplumsal yaşamını korumak ve geliştirmektir. Bilimsel, yönetsel ve mesleki girişimlerle insan ve insan topluluklarının sorunlarını işlevsel bir biçimde ele alarak gerçekçi ve kalıcı çözümler üreterek bunları hayata geçirmeye yönelik çalışmalar toplumsal yaşam içerisinde yoğunlukla gözlenmektedir. Bu çalışma alanları içerisinde sosyal hizmet, ilk akla gelen çalışma alanlarından biridir. Sosyal hizmet, insan(lar)a hizmetin gelişmiş usullerle ve profesyonel bir yaklaşımla yürütüldüğü başlıca çalışma alanlarından biridir (Bingöl, 2015: 69).

Sosyal Hizmet Kavramı

En genel anlamıyla “sosyal hizmet”, yardıma gereksinim duyan bireylere ve toplumlara yönelik yardım ile karakterize edilebilir. Her toplumda rastlanabilecek, evrensel nitelikte bir meslek olarak da kabul edilen sosyal hizmet genellikle sosyal refah kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Bununla birlikte, sosyal hizmetin nasıl tanımlanacağı, tanımlı yapan kişinin sahip olduğu yaklaşıma göre değişiklik gösterdiğinden sosyal hizmetin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Duyan’ın (2003: 1) dikkat çektiği gibi alanın uzmanları hem birçok farklı kesimden insanla birlikte çalışmakta hem de çok farklı mekânların dâhil olduğu geniş bir faaliyet alanında iş görmektedirler. Kimileri çoğunlukla bireyler ya da ailelerle çalışırken kimileri gruplar, örgütler ya da toplumlarla çalışmakta; kimileri yoksullara barınma ve sağlık hizmeti sağlamanın yollarını araştırırken, kimileri yaşlılarla, yetimlerle ya da eğitimden yoksun çocuklarla ilgilenmektedir.

Sosyal hizmet, “dezavantajlı bireyler ile toplulukların öncelikli olduğu ancak toplumun tüm üyelerinin karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunların çözümüne yönelik sunulan hizmetlerin bütünü” (Kalaycı, 2021: 689) olarak tanımlanabilir. Sosyal hizmet hem uygulama hem de teori açısından sosyal bilimler içerisinde bilgi üretimine çok fazla katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Sosyal hizmet mikro, makro, mezzo, uygulama düzeylerinde, başvuru sahiplerinin gereksinimlerini karşılayabilecek hizmetleri

üretmek, mesleki ve bilimsel kimliklerini geliştirmek için bilgi üretimini sürekli hale getirmesi gereken bir meslek dalıdır. Akademik bir disiplin ve uygulamalı bir meslek olarak sosyal hizmetin gelişimi bu sürekliliğe bağlıdır (Tekindal, Ege, ve Erım, 2019: 797).

Zaman zaman bilim zaman zaman da sanat olarak tanımlanmaya çalışılan sosyal hizmet bütün insanların yaşam kalitesini geliştirmeye yardım etmek için toplum tarafından uygun görülen insani hizmet mesleklerinden birisidir (Duyan, 2003: 1). Rutin toplumsal düzen içerisinde hayata tutunmaya çalışan ancak bu konuda başarılı olamayan birey ve grupların devlet eliyle gözetilmesi süreci olarak da tanımlanabilecek bu alan özellikle ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan sorunlara bir çözüm bulma yoludur.

Çeşitli tanımları yapılmakla birlikte sosyal çalışma ve sosyal hizmet alanlarının anlaşılmasında birçok güçlük karşılaşılmaktadır. Bu güçlüklerden birisi Türkçe kullanıma özgü çeviri sorunudur. ‘Sosyal hizmet’ ile ‘sosyal çalışma’ Türkçede uzun süre fark gözetilmeksizin kullanıldığından eşanlamlı iki sözcük gibi kabul görmüştür. Oysa hizmet ile çalışma farklıdır ve İngilizcedeki ‘*social work*’ın karşılığı sosyal çalışma iken, ‘*social service*’in karşılığı ise sosyal hizmettir. Ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılarda görülen değişimlerden kaynaklanan ve insanların yaşamını ve ilişkilerini olumsuz etkileyen sosyal sorunların giderilmesi ya da minimize edilmesi için geliştirilmiş etkinlikler bütünü olarak sosyal çalışmalar yürütmek bir hizmet olarak değerlendirilebilir de bu işi yürütenlerin yaptıkları uzmanlık olarak bu faaliyetler her şeyden önce mesleğe işaret etmektedir (Şeker, 2012: 3, 10-11). Daha açık olarak ifade edersek; doktorluk, öğretmenlik ve aşçılık birer meslek iken, bir doktorun bir öğretmenin ya da bir aşçının mesleki niteliklerini salt ihtiyaç sahiplerinin sorunlarını gidermek amacıyla kullanmaları sosyal hizmet kapsamında olabilir. Burada ayırıcı çizgi sosyal koşullar, kurumlar ve ilişki ağlarının yanı sıra, sosyal sorunların niteliği ve boyutuna bağlı olarak da değişiklik gösterir; hastanede çalışan sağlık personelleri mesleklerini icra eden uzmanlar iken, aynı meslek grubundan çalışanlara sahip olan ve ücretsiz sağlık taramaları yapan bir kuruluşun faaliyetleri sosyal hizmet kapsamında değerlendirilebilir.

İhtiyaçlarını göz önünde bulundurarak bireylerle ve gruplarla ilgilenmek, sosyal hizmetlerin temel amacını oluşturmaktadır. Bu yüzden de insan ihtiyaçlarının sosyal hizmetlerin varlık sebebi olduğu kaydedilebilir. Dolayısıyla sosyal hizmetlerle alakalı anlayışların değerlendirilmesinde bu “ihtiyaç” konusu anahtar bir rol oynamaktadır ve mesele ihtiyaçlar olduğunda sosyal hizmetler alanıyla ilgili değerlendirmeler çok yönlü ve derinlikli analizlere konu olabilecek kadar genişlemektedir. Bu genel tespiti yaparken ihtiyaçların sabit ya da stabil olduklarını kastetmiyoruz.

Mesela Baudrillard, bir zamanlar kıtlık içinde yaşayan bir insanın sayısız maceradan sonra bolluk toplumuyla karşılaştığı ve bunların evlenmesiyle de pek çok ihtiyacın ortaya çıktığı şeklindeki kabulü bir masal olarak nitelendiği (2008: 41) *Tüketim Toplumu* adlı kitabında tüketimin tüm yaşamı kuşattığı bir toplumda ihtiyaçların nasıl değişken ve akışkan bir görünüm arz ettiğine yönelik çarpıcı değerlendirmeler sunmaktadır. Modern sanayi toplumunda ihtiyacın klasik toplumlardaki zorunlu anlamlarından sıyrılarak çeşitlendiği, dahası tüketilmek için üretilen şeylere tekabül ettiği doğrudur. Fakat bizim burada vurguladığımız şey, her halükarda sosyal hizmetlerin ihtiyaçlara göre şekillendiği ve bu ihtiyaçların da sosyal bağlam dikkate alınarak tespit edildiğidir.

İnsan ihtiyaçlarının sonsuz olduğuna dair genel bir kanı hâkimiyetini sürdürüyor olsa da, böylesi bir genellemeyle yaklaşıldığında “sosyal hizmet” teriminin belirsizleşeceği açıktır. Sosyal hizmet, ana itkisi ihtiyaç olan bir olgu ise de, bu ihtiyaçların “sosyal” bir olgu olmaları ve “hizmet” olarak değerlendirilebilecek bir kamusalığa sahip olmalarını gerektirmektedir. Sosyal hizmet birey ve grupların sorunlarının önlenmesi ve müreffeh bir yaşam sürmelerinin sağlanmasıyla ilgilidir. İnsan ihtiyaçlarının sayılamayacak kadar çok etkene bağlı olarak sürekli yeniden şekillendiği ve değişkenlik gösterdiği dikkate alındığında “sosyal hizmet” kavrayışında ana zemin olarak toplumsallığa ve toplumca benimsenmiş olan yani kamusalılık kazanmış olan hizmetlere odaklanmak gerekmektedir.

Burada, sosyal hizmet ile ilgili ayrıştırıcı ve farkındalık oluşturmaya yarayacak iki hususa daha dikkat çekmemiz gerekmektedir: Birincisi, Bingöl’ün de (2015: 71) değindiği gibi, sosyal hizmetin temel gayesi ihtiyaç sahiplerine olabildiğince eşit bir şekilde hizmet götürmektir; yoksa onların yardıma muhtaç olmalarının ekonomik, politik veya toplumsal nedenlerini irdelemek değildir. Kimi birey ya da grupların muhtaç olarak nitelendirilmelerini gerektirecek koşulların tanımı, oluşumu, tetkik ve analiz edilmesi sosyal hizmet kapsamında değildir; bunlar daha ziyade sosyoloji ve psikoloji gibi beşerî bilimlerin çalışma alanlarına uygun görünmektedir. Dolayısıyla sosyal bir olgu olarak muhtaçlık, yani hizmet edilmesi gereken bir pozisyonda bulunmak, sosyal hizmetler için sosyal algıya bağlı bir veridir diyebiliriz. Sosyal hizmette amaç bu verilerin değerlendirilmesi değil, muhtaç olarak görülen birey ya da grupların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik adımların atılmasıdır.

İhtiyaç sahibi kesimlerle ilgili genel toplumsal algı da bu durumu desteklemektedir. Günümüz toplumlarında yaşlıların, hastaların, engellilerin, yoksulların ya da göçmenlerin ihtiyaç sahibi oldukları neredeyse tartışmasız bir şekilde kabul edilir. Sorun, ihtiyaçların nasıl ve kim(ler) ya da hangi kurum ve kuruluşlar tarafından giderileceği, giderilmesi gerektiğidir. Tam burada sosyal hizmet bir sosyal olgu olarak belirir. Böyle oldu-

ğu için de bahse konu ihtiyaç sahibi grupların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmalar yürütmek politik bir görev olarak hükümetlerden beklenirken, bu hizmetler bireyler ya da çeşitli sosyal kuruluşlar (vakıf, dernek vb.) eliyle de yürütülür.

İkincisi, toplumsal bir olgu olarak sosyal hizmet, toplumun birçok katmanıya bağlantılı olarak, birey ya da gruplarla onların ait oldukları sosyal yapılanma içerisinde ve sosyal süreci dikkate alarak ilgilenir; yoksa burada amaç anlık olarak ihtiyaç sahiplerinin imdadına yetişmek değildir. Dilik'in (1984: 74) belirttiği gibi sosyal hizmetler aileden devlete kadar, toplumsal grupların mensupları olarak bireylerle ilgilenir: "Sosyal hizmetler, ülkenin genel koşulları çerçevesinde bireylerin insana yaraşır bir biçimde varlıklarını sürdürebilecekleri ve ait oldukları grup ve toplumun bir üyesi olarak üzerlerine düşen görevleri yerine getirebilecekleri bir sosyal ortamı yaratma amacını taşır."

Amaç, eksikliklerin (ihtiyaçların) giderilmesiyle bireyin bir insan olarak kendine yaraşır bir yaşam sürmesini sağlamak olduğundan bireyin anlık ya da kısa süreli ihtiyaçlarının karşılanmasıyla bu amaca ulaşamayacağı açıktır. Plansız programsız ve gelişigüzel bir şekilde ihtiyaç sahibi birçok insana el uzatılabilir. Mesela aç bir insanın karnı doyurulabilir, psikolojik desteğe muhtaç bir gence birkaç saatlik destek sağlanabilir, bir hastanın o gün ihtiyaç duyduğu ilaçlar temin edilebilir ya da yaşlı bir insanın yaşlılıktan kaynaklı bir engeli aşmasına yardımcı olunabilir. Bu şekliyle bu yardım ya da iyilikler sosyal hizmet olarak nitelenemeyecektir, çünkü bu şekil tekil ve geçici çözümler yoksulluk, hastalık ya da yaşlılık gibi ihtiyaç durumlarının sosyal bir olgu olarak ele alınmadığı ve dolayısıyla sosyal yapı içerisinde kalıcı bir çözüme kavuşturulmasının amaçlanmadığı faaliyetlerdir. Aynı durumda, bu gerekçelerden dolayı, gönüllü doktorlar tarafından işletilen bir hastane, yoksullara aş ve iş imkânı sağlamaya çalışan bir sivil toplum kuruluşu ya da yaşamları süresince yaşlılara insanlığa yaraşır bir yaşam ortamı sağlamayı amaçlayan bir kamu kuruluşu sosyal hizmet sağlayan birimler olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan temel insani ihtiyaçlardan mahrum olma durumunda sorun toplumsal boyutta bir sorun olduğundan çözüm girişimlerinin de bu boyutta olması amaçlanmalıdır. Bu durum sosyal hizmetlerde sürekliliği gerektirmektedir. Çünkü Bingöl'ün (2015: 72) kaydettiği gibi "Sosyal hizmet, hedefleri planlanması şart olan, işleyiş, ilke ve yollarının iyi saptanması gereken ve bunların en fonksiyonel biçimde vücuda getirilmesi lazım bulunan bir alandır."

Sosyal yapı, ihtiyaç sahiplerine hizmet ulaştırma mesleği olarak sosyal hizmet alanını belirlediği gibi, bu çalışmaların yürütülmesinde kullanılacak yöntemleri de şekillendirir. Sosyal çalışmalarda kullanılan

yöntemler de hizmetlerin sosyal bir olguya tekabül ettiği gerçeğine uygun olarak tekil ya da bireysel olmaktan ziyade genel ve toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Bu minvalde Duyan (2003: 2) sosyal hizmeti, “sosyal sorunları çözmek için yardım tekniklerini disiplinler bir tutumla uygulayan” bir alan olarak nitelemektedir. Alanda kullanılan psiko-sosyal yaklaşım (*psycho-social approach*), işlevsel yaklaşım (*functional approach*), sorun çözme yaklaşımı (*problem solving approach*) ve davranışsal yaklaşım (*behavioral approach*) gibi genel yaklaşımlarla birlikte, yapısal bütüncü yaklaşım, disiplinlerarası yaklaşım, sorun alanlarına yönelik yaklaşım, bütüncül yaklaşım ve güçlendirme yaklaşımı gibi yöntemler de (Şeker, 2012: 46) bu gerçekliğin göstergeleri olarak okunabilir.

Sosyal çalışma ve sosyal hizmet kavramlarının anlamına ve pratikteki karşılıklarına dair bazı genel değerlendirmelerden sonra şimdi Türkiye’de kamusal sosyal hizmet alanında yaşanan gelişmeler genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Kamusal Sosyal Hizmet Alanında Yaşanan Gelişmeler

Toplumun genel refahını artırmayı hedefleyen sosyal hizmet anlayışı bağlamında kamusal ve özel faaliyetlere rastlamak mümkündür. Sosyal hizmet kapsamında sosyal yardım anlayışı ilk olarak kamusal bir politika olarak ortaya çıkararak gelişmesine rağmen günümüzde bu alanda özel girişimlerin de çok önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Sosyal hizmetler dernekler, vakıflar ve gönüllü organizasyonlar gibi çeşitli kuruluşlar eliyle çok çeşitli bağlamlarda yürütülebilmektedir. Fakat biz burada hususen kamusal sosyal hizmetlerin gelişimine dair bazı özet değinilerde bulunacağız.

Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk sosyal kurumu 1921’de kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti’dir. Kurumun bugün bilinen adı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumudur (Sarıkaya, 2007: 322). Sonraki yıllarda sosyal kurumların tesisine yönelik kimi adımlar atılmış olmakla birlikte, en kayda değer gelişmelerden birisi sorunun anayasal düzlemde ele alındığı 1961’deki gelişmedir. Türkiye Devleti 1961 ve 1982 anayasalarında “sosyal bir hukuk devleti” olarak tanımlanmıştır (Gözübüyük, 2005: 32-33). Sosyal devlet kişilerin sosyal durumunu iyileştirmeyi devlet politikası olarak kabul eder. Özellikle sağlık ve eğitim konusunda kamu otoritesinin ciddi oranlarda destek sağladığı ve dezavantajlı grupları desteklediği görülmektedir. Bu minvalde sosyal devlet olmanın gereği olarak ihtiyaç sahibi kimi kesimlerin ihtiyaçları devlet kurumları eliyle giderilmeye ve bu şekilde sosyal yapıdaki eşitsizliklerin yol açabileceği olumsuzluklar elimine edilmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde Cumhuriyet döneminin ilk çeyreğini takiben sosyal hizmetlerin yürütülmesi amacıyla ilk adımlar atılmaya başlanmış ve bu doğ-

rultuda bütüncül bir şekilde belirli bir teşkilat ve örgütlenme yapısının oluşturulması için ilk adımlar atılmıştır. Öncelikle 12 Nisan 1959 yılında yürürlüğe konulan 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Yasa ile “Sosyal Hizmetler Enstitüsü” kurulmuştur. Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı olarak tesis edilen sosyal Hizmetler Enstitüsü’nün temel görevi, yoksulluğun nedenlerini araştırarak yoksulluğun yol açtığı sorunların giderilmesine yönelik geliştirilecek sosyal hizmetlerin niteliğini tespit etmek olmuştur. Bu şekilde sosyal hizmetlerin yürütülmesine dair alınacak tedbirler ve atılacak adımlarla toplumsal kalkınmanın sürdürülmesi ve toplumsal refahın artırılmasına katkı sunulması amaçlanmıştır. 7355 Sayılı Yasa gereği tesis edilen Sosyal Hizmetler Enstitüsü ayrıca, sosyal hizmete muhtaç olan, korunma ve bakım ihtiyaçlarının karşılanması gereken kesimlere yönelik sosyal hizmet kurumlarının kurulmasıyla da yetkilendirilmiştir. Bu şekilde, merkezi yönetime bağlı ayrı bir kurumsal yapılanmanın çatısı altında sosyal hizmet ilk kez yürütülür olmuştur (Kalaycı, 2021: 695).

Dünya tarihinde yaşanan dönemselsel bazı olaylar toplumu ciddi oranda zedelemiş ve piyasa koşulları bu durumların yarattığı tahribatlarla baş edemez olmuştur. Henüz Birinci Dünya Savaşı’nın ve sonrasındaki gelişmelerin tahrip ettiği toplumsal yapılarda bolca karşılaşılan sosyal sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik kalıcı adımlar atılamamışken patlak veren İkinci Dünya Savaşı sosyal, siyasal ve ekonomik sistemlerde ek tahribatlara yol açmakla sosyal düzeni daha da bozmuştur. Sosyal devlet fikrinin hızlıca benimsenmesinde de İkinci dünya Savaşından sonra ortaya çıkan sosyo-ekonomik koşullar önemli oranda etkili olmuştur. Küresel boyuttaki bu tür sosyal olumsuzluklardan Türkiye de tabii olarak etkilenmiştir. Bun bağlı olarak, yeni olumsuz koşulların getirdiği ek sorunlarla mücadele edebilme anlayışıyla 1961 yılında düzenlenen yeni anayasa ile Türkiye’de sosyal devlet anlayışı açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bundan kısa süre sonra, 1963 yılında ise çeşitli sosyal hizmet türlerinin sosyal yardım alanlarıyla etkileşimini ve koordinesini sağlayabilmek amacıyla geniş tabanlı bir örgütlenme yapısına sahip olan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı çatısı altında faaliyetlerine başlamıştır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

3017 sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat Kanunu’nun 17. maddesine istinaden 225 sayılı Kanun’un 4. maddesi gereğince kurulan ve sosyal hizmetlerle sosyal yardımlara ilişkin çalışmalarını tek bir çatı altında toplayan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü’nün amacı, korunmaya muhtaç çocuklar ve yaşlıların yanı sıra engellilere ve maddi imkansızlıklar içerisinde yaşayan yoksul kesimlere destek olmak ve ihtiyaç sahibi bu kesimlere yönelik rehabilitasyon hizmetleri sunmaktır (Kalaycı, 2021: 695). Bu kurumların tesisleriyle amaçlanan sosyal hizmet faaliyetlerin

genişletilmesi, hizmet birimleri arasında bütünlüğün sağlanması, halkın sosyal hizmet çalışmalarına gönüllü katılımının sağlanması ile hizmetlerin gözetim ve denetiminin devlet tarafından yapılması amaçlanıyordu (Kesgin, 2012: 72).

Yirminci yüzyıl sonlarındaki gelişmelerle yirmi birinci yüzyıl başlarına gelindiğinde küresel ölçekte görülen kimi gelişmeler toplumsal yapılarda çeşitli değişimlere yol açmış ve bu da doğal olarak sosyal hizmetleri kimi koşullarda çok daha kritik bir konuma sürüklemiştir. İnternetin yaygınlaşması ve sanal ortamların yayılımı ile birlikte iletişim teknolojisindeki devasa gelişmelerin etkisiyle insan ilişkilerinde görülen değişimler kültürel unsurların korunması ve sosyal bütünlüğün muhafazası taleplerinin daha da ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu da sokak çocukları, zararlı madde kullanımı, çeşitli bağımlılıklarla mücadeleyi ve dolayısıyla sosyal kontrol mekanizması olarak ailenin önemini artırmıştır.

Tüm bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde de 2011 yılında yürürlüğe konulan 633 No’lu Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Böylece farklı kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluğunda olan çeşitli sosyal hizmet birimleri daha önceleri bazı kurumların çatısı altında toplanmışken şimdi merkezi yönetim içerisinde tek bir bakanlık çatısı altında toplanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sosyal hizmet ve yardımlara yönelik politikaların uygulaması ve yeni hizmet modellerinin geliştirilmesiyle de yükümlüdür (Kesgin, 2012: 105).

2018 yılında yapılan referandumla parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmesinin ardından, 10 Temmuz 2018’de, Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleştirilerek “Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı” adı altında daha büyük bir örgütlü yapıya dönüştürülmüştür. Aynı yıl içerisinde ise bakanlığın adı “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” şeklinde değiştirilmiştir. Bu bakanlığın merkez teşkilatı bünyesinde çeşitli sosyal hizmet birimleri oluşturulmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (Kalaycı, 2021: 698).

Bakanlık bünyesinde çeşitli hizmet birimlerinin müdürlük olarak tesis edilmesi, yukarıda değindiğimiz, içinde bulunduğumuz yüzyılın sosyal hizmet alanında daha fazla çalışma yapılması gereğini doğurduğuna yönelik çıkarımımızla mutabık bir neticedir. Gecikmeli de olsa bu gelişmenin, sosyal hizmet birimlerinin daha organize ve profesyonel çalışmasının öneminin kavranmış olduğunu gösterdiği de söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsan toplumunun bulunduğu her yerde insanların ihtiyaçlarının toplumsal bir olgu olarak görülebileceği söylenebilir. Çok eski toplumlarda bile kimi kesimlerin sosyal hizmete muhtaç oldukları tespit edilebilir. Bununla birlikte sosyal hizmet olgusunun özellikle, yeni toplumsal bağlamın getirilerine bağlı olarak ihtiyaç sahibi sosyal kesimlerin çeşitlenerek ve belirgin bir biçimde görünür olduğu, tanımlanabilir bir sosyal çerçevede yer aldığı modern sanayi toplumlarına ait olduğunu söylemek de yanlış olmaz.

Bu durum, sosyal hizmet olgusunun bireysel ya da sosyal bir ihtiyacı gerektirmesi gerçeği dolayısıyla anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü sosyal hizmet her durumda, hizmeti gerektiren bir yoksunluğu, bir düşkünlük ya da bir sorunu gerektirir. Başka faktörler yanında modern insanın ihtiyaçlarının da arttığı ve çeşitlendiği göz önüne alınırsa “muhtaç” kitlelerin sayısal artışlarında garipsenecek bir durum da yoktur.

Kendi ihtiyaçlarını giderme noktasında her birey aynı koşullara ve aynı yeteneklere sahip olmayabilir. Sosyal devlet anlayışı dezavantajlı durumda bulunan bu bireylerin toplumsal refahını artırarak eşitsizlikleri gidermeye çalışır. Sosyal devlet anlayışı sanayi toplumunun ortaya çıkarmış olduğu çarpıklıkların Birinci dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve yaşanan ekonomik krizler toplumda dezavantajlı gruba mensup kişi sayısının her geçen gün artmasına sebep olmuştur. Bu durumu ortadan kaldırmak için yeni sağ politikaların etkisiyle sosyal devlet anlayışı ortaya çıkmıştır ve bu devlet yaklaşımı günümüzde de uygulama alanını genişleterek sürdürmektedir.

Cumhuriyet Türkiye’si öncesinde Osmanlıdan bakiye kimi hizmet kurumlarına sahip olunmakla birlikte cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak ülkemizde sosyal hizmetlerin yürütülmesine yönelik kimi adımların atıldığı görülmektedir. Batılı devletlerde sosyal hizmet birimlerinin ve bunlarla ilgili yasal düzenlemelerin tarihinin birkaç yüz yıl geriye kadar gittiği dikkate alınırsa ülkemizdeki gelişmeler her hâlükârda geç kalınmış girişimler ya da yetersiz girişimler olarak da görülebilir. Bununla birlikte son birkaç on yılda sosyal hizmet çalışmalarıyla devlet çatısı altındaki kurumsal yapılanmalar arasındaki uzlaşım önümüzdeki süreçlerde alanın daha sağlıklı ve profesyonel iş görülen bir alana dönüşmesine yönelik umutları tazelemektedir.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, J., (2008), *Tüketim Toplumu*, (çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bingöl, O., (2015), “Genel Bağlarıyla Sosyal Hizmet ve Toplum”, *Mavi Atlas Dergisi*, 5, 69-77.
- Dilik, S., (1980), “Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1-4, 73-85.
- Duyan, V., (2003), “Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 14, S. 2, ss. 1-22.
- Gözübüyük, Ş., (2005), *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Kalaycı, S., (2021), “Sosyal Hizmetlerin Yerel Yönetimlerde Örgütlenmesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 52.
- Kesgin, B., (2012), *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet*, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul.
- Sarıkaya, M., (2007), “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, ss. 321-338.
- Şeker, A., (2012), *Sosyal Hizmete Giriş*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Tekindal, M., Ege, A. ve Erım, F., (2019), “Sosyal Hizmet Bilgisi Üretimi: Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi İncelemesi (1983-2017)”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30/3, ss. 796-813.
- Türkmen, B., (1987), “Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri”, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Web: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Tarihçemiz, Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022, <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkinda/>

BÖLÜM 22

TARIMSAL ÖRGÜTLENMEDE GÖLHİSAR ÇİFTÇİLERİ ÖRNEĞİ

Mesut KOÇ¹

Muhammed Emre TEKE²

Mert AVCI³

1 Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Gölhisar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, mesutkoc@mehmetakif.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-0231-747X

2 Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Gölhisar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, 1912902026@ogr.mehmetakif.edu.tr, ORCID: ID/0000-0001-5319-4222

3 Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Gölhisar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, avci22585@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-7990 -283X

Giriş

Türkiye, tarım ülkesi olarak bilinen ve bir dönem kendi kendine yettiği ifade edilen ender ülkelerden birisidir. Ancak günümüzde çeşitli sebeplerle tarımsal üretim açısından gerilerde kalmıştır. Tarımdaki işletmelerinin çoğunluğunun küçük aile işletmelerinden oluşması, yetersiz pazarlama altyapısı, üretim planlamasına dönük sağlıklı bir düzenlemenin olmayışı ve ihtisaslaşmadaki yetersizlik gibi sorunlar ülkemiz tarımı açısından gelişmeye engel unsurlar olarak öne çıkmıştır. Ülkemizde var olan örgütlenme modelleri ülke tarımının kalkınmasında uzun yıllar var olmasına rağmen gelişmiş ülkelerdeki emsalleri kadar gerekli etkinliği sağlayamamıştır. Örgütlenme modellerinin çeşitliliği ve çok sayıda örgüt olmasına rağmen bu örgütlerden istenilen verimin alınmaması, rakamsal olarak sayının fazlalığı ama işlevsel olarak istenilen çalışmayı gösterememeleri büyük sorun teşkil etmektedir. Nicelik olarak gereğinden fazla sayı nitelik olarak ise sayısına oranla çok düşük sayıdaki tarımsal örgütler ülke tarımına destek olmaktan çok köstek olma durumundadır (Karlık, 2010:75). Bu duruma ilişkin olarak, Karlı ve diğerleri, (2018:328) tarım sektöründe yeterli sayıda üretici örgütlenmesi olmasına rağmen, üreticiler düzeyinde olan bilgi eksikliği ve bilinç düzeyinin düşüklüğü; üretici örgütlerine olan güvensizlik, örgütlerin üreticilerin sorunlarına çözüm üretmemesi hem girdi hem ürün pazarlama hem de sosyal konularda etkin olamamaları ve örgüt yöneticilerinin başarısızlığı nedeniyle istenilen başarı elde edilemediğine dikkat çekmektedir.

Tarım şuralarında, sempozyum ve toplantılarda tarımsal örgütlenmede yapısal sorunlara dikkat çekilmekte ancak bir türlü gerekli yasal düzenlemeler yapılamamakta ve sahada uygulamalar hayata geçirilememektedir. Kesimler bazında çözüm arayışlarına girilmekte, münferiden başarılı olunabilmektedir.

Tarımsal üretimde örgütlenmenin gerek kamusal düzeyde gerekse kamu dışı olarak, etkili ve sürdürülebilir durumda yapılması çok yönlü yapılması önemlidir. Üretimden pazarlamaya kadar birbirini doğrudan etkileyebilme kapasitesine sahiptir. Tarımsal politikaların belirlenmesinde, tarımda çalışanların sorunlarına çözümler üretme faaliyetleri de önemli bir aşamadır. Bu sayede; sektörde çalışanların dengeli bir yaşam düzeyi sağlanması, istikrarlı pazarın varlığı, verimlilik, ürün arzının güvenliği ve makul fiyat politikasının gerçekleştirilmesi başarılabılır (Ergün, 2003).

Bu çalışmada; öncelikle Türkiye’de kısaca tarımsal örgütlenmeye yer verilerek, Burdur ili Gölhisar ilçesindeki tarımsal alanda hizmet veren kamu örgütlerine değinilecektir. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına ve sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gösteren gönüllü örgütlenmeler incelenecektir. Tarımsal üretim faaliyeti yaptıklarından dola-

yı üretici olarak da ifade edilen çiftçilerin örtü altı seracılık faaliyetleri ve Burdur ili Göllhisar ilçesinde gönüllü örgütlenmeye somut bir örnek olan Göllhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği incelenerek örgütlenme açısından değerlendirilecektir.

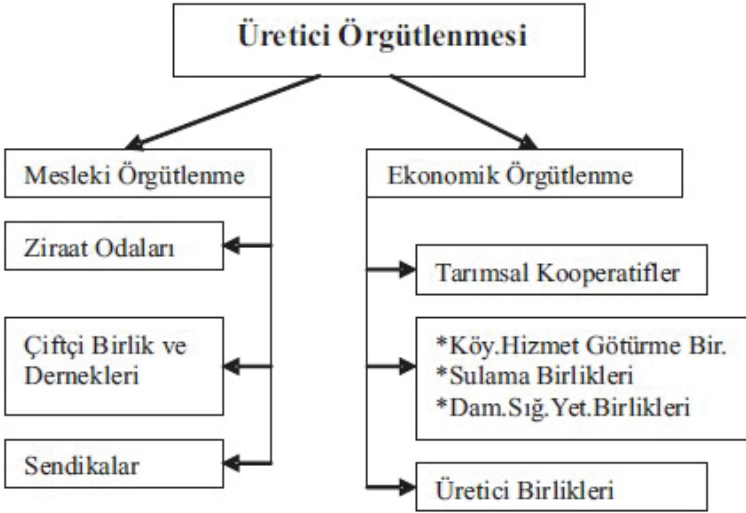
1. Tarımsal Örgütlenme

Türk Dil Kurumu sözlüğünde örgüt kavramı; “ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, teşkilat”, örgütlenme de “örgütlenmek işi, teşkilatlanma” olarak geçmektedir (TDK, 2002). Tarımsal örgüt, tarım alanında aynı ya da benzer işleri yapan kişiler ve kuruluşların bir araya gelerek, dayanışma içerisinde birbirlerinin imkân ve kapasitelerini arttırdıkları tüzel kişiliği bulunan yapılar olarak ifade edilebilir. Diğer örgütlenme alanlarında olduğu gibi belirli bir kesime hitap eden örgütlenme modeli görülür. Tarımsal örgütlenmenin öznesi çiftçilerdir. Çoğu zaman üretici olarak adlandırılan çiftçilerin diğer örgütlenme alanlarına göre, kırsal alanlarda yaşamaları sebebiyle, biraraya gelerek bir teşkilat oluşturmaları daha zordur.

Tarımsal örgütlenme açısından Türkiye’de iki ana ayrım olduğu görülür. Bunlardan birisi merkezi yönetimin başkent ve taşra teşkilatlarıdır. Tarım ve Orman Bakanlığı başkent teşkilatı olarak Ankara’da bulunmaktadır. Taşra teşkilatı olarak illerde, o ilin adıyla birlikte İl Tarım ve Orman Müdürlükleri, ilçelerde ilçe adıyla İlçe Tarım ve Orman Müdürlükleri vardır. Bir dönem Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı olarak hizmet veren merkezi yönetimin tarım alanındaki yapılanması olan bakanlığın ismi sıkça değişmektedir¹. Tarımsal örgütlenme açısından diğer ayrım ise üretici örgütlenmeleri olarak ifade edilen merkezi yönetim dışında kalan örgütlerdir. Bunlar, kamu kurumu niteliğindeki meslek odaları, kooperatifler, birlikler ve sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gösteren dernek ve vakıflardır. Yercan; bu örgütlenmeyi, Şekil 1’de olduğu gibi, mesleki örgütlenme ve ekonomik örgütlenme olarak iki ana başlığa ayırmaktadır.

1 Tarım Bakanlığının Yeni İsmi Hakkında, Harun Uysal, 19 Temmuz 2018 Milliyet Gazetesi, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/harun-uysal/tarim-bakanligi-nin-yeni-ismi-hakkinda-2709149>. Son Erişim Tarihi: 15.12.2022.

Şekil 1: Tarımsal Örgütlenmenin Genel Görünümü (Kamu Örgütlenmesi Hariç)

Kaynak: Yercan, Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifleri, Tarım Ekonomi Dergisi 2017:20.

Türkiye’de tarımsal örgütlenmeye yönelik mevzuat da karmaşık ve dağınık bir yapıya sahiptir. Ekonomik amaçlı tarımsal örgütler başlığı altında yer alan kooperatifler ve birliklerin hukuki statüleri ve yasal dayanakları tamamıyla farklıdır. Ayrıca kooperatifler ve birliklerin kendi içinde de mevzuat birliği bulunmamaktadır. Örneğin Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi tek amaçlı ve daha ziyade devletin güdümünde bulunan örgütler özel yasalara tabi iken, yönetim ve denetimlerinde bağımsız olan tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri vb. gibi örgütler 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na tabidir. Benzer durum birlik ekonomik amaçlı tarımsal örgütlerden olan birlikler açısından da geçerlidir. Örneğin; ıslah amaçlı hayvan yetiştirici birliklerinin temel yasal dayanağı 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, Sulama Birliklerinin yasal dayanağı, 6172 Sayılı Sulama Birlikleri Kanunu, Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin yasal dayanağı ise, 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’dur. Bununla beraber tarımsal üretici birliklerine yönelik temel düzenleme ise 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu’dur (Tan ve Karaönder, 2013:91). Diğer taraftan ilgili olduğu bakanlıklara göre tarımsal örgütler farklılıklar göstermektedir. Tarım ve Orman Bakanlığının dışında Ticaret Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı’na bağlı tarımsal örgütlenmeler bulunmaktadır.

Şekil 2: Türkiye’de Bakanlıklara Göre Tarımsal Örgütlerin Dağılımı.

Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı Üretici Örgütleri			Diğer Bakanlıklara bağlı Üretici Örgütleri		
Üretici Örgütünün Adı	Örgüt Sayısı	Ortak Sayısı	Kanunun Adı - Örgütünün Adı	Örgüt Sayısı	Ortak Sayısı
Kooperatifler	9.850	2.457.934	TİCARET BAKANLIĞI		
- Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	6.825	753.259	Kooperatifler Kanunu		
- Sulama Kooperatifleri	2.450	301.937	- Üretim ve Pazarlama Kooperatifleri	18	939
- Pançar Ekicileri Kooperatifleri	31	1.409.721	- Yaş Meyve ve Sebze Kooperatifleri	29	2.965
- Su Ürünleri Kooperatifleri	551	30.886	Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu		
- Tarım Kredi Kooperatifleri	1.625	907.233	- Tarım Satış Kooperatifleri	295	300.357
İslah Amaçlı Yetiştirici Birlikleri	276	572.179	Hal Kanunu (Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun)		
- Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri	81	241.541	- Üretici Örgütü	581	(Genel Toplama eklenmeyecek)
- Damızlık KoyunKeçiYetiştiricileri Bir.	80	249.018	İÇİŞLERİ BAKANLIĞI		
- Damızlık Arı Yetiştiricileri Birlikleri	80	72.140	- Tarımsal Amaçlı Dernekler	525	27.500
- Damızlık Manda Yetiştiricileri Birlik.	29	8.721	CUMHURBAŞKANLIĞI		
- Damızlık Tavuk Yetiştiricileri Birlik.	6	759	- Tarımsal Amaçlı Vakıflar	14	2.500
Üretici Birlikleri	870	348.065	Üretici Örgütleri TOPLAM		
- Hayvansal Ürün Üretici Birlikleri	567	322.841	881	334.261	
- Bütiksel Ürün Üretici Birlikleri	273	21.613			
- Su Ürünleri Üretici Birlikleri	30	1.193			
- Sulama Birlikleri	386	611.000			
- Ziraat Odaları	765	4.914.811			
- Tohumculuk Altı Birlikleri	7	31.913			
- Ürün Konseyleri	8	844			
Üretici Örgütleri TOPLAM	11.758	3.975.215			

Kaynak: Tarımda Üretici Örgütlenmesi Grubu Çalışma Belgesi, 2019:17

Uzun ve Özüdoğru’da (2011:18), bu durumu işaret ederek, Türkiye’de ki tarımsal örgütlenmenin çiftçilerin ve halkın ihtiyaçlarının karşılama açısından yetersiz kaldığını söylemektedir. “Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde yerine getirilmesi gereken uyum çalışmalarından belki de ülke açısından en önemlisi tarımsal örgütlenmedir. Avrupa Birliğine üye ülkelerdeki kooperatifler devlete yük olmadan, kaynak tüketen değil, kaynak üreten hür ve gönüllü bir şekilde geliştiklerinden, ülkemizde de bu sektörde Avrupa Birliğine uyum çalışmaları çerçevesinde, kanunlardan gelen farklı uygulamalardan kooperatiflerimizi kurtararak tek bir kanun ve tek bir çatı bünyesinde toplanması oldukça önemlidir”. Tarımsal örgütlenmede gösterilecek başarı büyük önem taşımaktadır. Türkiye içinde bulunduğu coğrafya ve iklim özellikleri açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyele rağmen yanlış politikalar ve örgütlenmeden yoksunluk Türk tarımını bir darboğaza sokmaktadır (Uzun ve Özüdoğru, 2011:23).

Ülkemizdeki tarımsal üretici örgütlerinin yapılarına bakıldığında genel itibarıyla üç boyutlu bir tarımsal örgütlenme yapısının mevcut olduğu görülmektedir. Kooperatifler, birlikler ve ziraat odalarından oluşan üçlü yapı içerisinde; kooperatifler, genel olarak üreticilerin ekonomik kolunu, ziraat odaları ise hükümet ile üreticiler arasında köprü oluşturan mesleki kolunu oluşturarak, lobi faaliyetlerinin yürütülmesi ve tarımsal politikaların üretilmesine katkı sağlamaktadır (Sağlam, 2013:32). Tarım ve Orman

Bakanlığı başkent teşkilatı ve taşrada il ve ilçe müdürlükleri de bir diğer boyut olarak eklenebilir.

2. Örtüaltı Tarımı (Seracılık)

Sebze, meyve ve çiçek gibi kültür bitkilerinin normal açıkta yetiştirme mevsimlerinin dışında, ekolojik faktörlerin kontrolü sayesinde yetiştirilmelerine imkân sağlayan yapay yetiştirme mekânlarına “sera”; seralarda yapılan bitkisel üretime ise “seracılık” veya örtüaltı yetiştiriciliği adı verilmektedir. Örtüaltı yetiştiriciliği, genel olarak yaş meyve sebze üretimi genel kategorisinin bir alt dalı olarak ele alınmaktadır. Ürün yetiştirmedeki olumsuzlukları ortadan kaldırmak veya minimum zararlar üretimi sürdürülebilir kılmak için çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Ürünleri seralarda yetiştirme bunlardan bir tanesidir. Kavramsal olarak seracılık, “sera işletmeciliği” veya “sera yetiştiriciliği” ile “örtüaltı ürün yetiştiriciliği” aynı anlamda kullanılmaktadır (Seracılığın Geliştirilmesi Finansman Desteği Programı, 2021:12).

Tarım ürünlerinin en belirgin özelliği, yılın belirli dönemlerinde ürün vermeleridir. Bu nedenle ürünün normal mevsimi dışında üretilip tüketilebilmesi, çok eski zamanlardan beri insanlar için daima ilgi çekici olmuştur. Örtüaltı yetiştiriciliği; bitkinin gereksinim duyduğu çevre koşullarının yapay yollarla oluşturulup sürekli denetim altında tutulduğu, yıl boyunca üretimi olanaklı kılması nedeniyle birim alandan yüksek verim alınmasını sağlayan bir yetiştiricilik dalıdır. Örtüaltı tarımı; Yüksek sistemler (Seralar ve Yüksek tüneller) ve Alçak sistemler alçak plastik tüneller ve toprak yüzeyini doğrudan örten malçlar altındaki üretimi kapsamaktadır. Alçak plastik tüneller; bitki sıraları üzerine, yarım daire kesitli yerleştirilmiş iskeletlerin üzerinin yumuşak plastik örtülerle örtülmesi sonucu elde edilen sistemler olup, yerden yüksekliği azami 1- 1,5 metre civarındadır. Alçak tünel altında yapılan bitkisel üretimde amaç erkenciliktir. Seralar ise; iklim koşullarının açıkta bitki yetiştirmeye elverişli olmadığı dönemlerde, içerisinde bitkisel üretim yapılmasını olanaklı kılan, uygun bir bitki gelişimi için ideal koşulları oluşturmayı ve yıl boyunca üretim yapmayı amaçlayan, içinde hareket edilebilen yüksek sistemli yapılardır (Çalıştay Kitabı, 4). Seracılıkta genel prensip, yetiştiriciliği yapılması planlanan ürün için gerekli ışık, sıcaklık, nem ve hava bileşenlerinin yapay olarak oluşturulmasından geçer. Bu bileşenlerin doğru seviyelerde tutulması sayesinde ürün zamanları ve çeşitliliği artar. Bu sayede, bölgede ekonomik yeterlilik artırılır, bir yılda birden fazla üretim alınır, pazara yetiştirme sorunu ortadan kalkar, her dönem mahsul alınabilir, bitkinin kalitesi ve verimi artar, mevsimsel işgücü nedeniyle kayıplar ortadan kalkar ve yılın daha fazla gününe yayılması ile istihdamda artış sağlanır².

2 Seracılık Nedir? <https://tarimtedarik.org/seracilik-nedir-nasil-yapilir/> Son Erişim Tarihi: 16.12.2022.

Türkiye’de seracılık 1940’lı yıllarda Antalya ve Mersin’de deneme amaçlı seraların kurulması ile başlamıştır. Ancak, sera alanları 1960’lı yıllara kadar çok fazla artış göstermemiştir. 1960 yılların başlarında plastiğin tarımda kullanılmaya başlanması, örtüaltı tarımı açısından dönüm noktası olmuş, bu yıllardan sonra sera örtüsü olarak plastiğin kullanılma-ya başlaması ile ilk yatırım maliyeti düşen örtüaltı tarım, artan tüketici talepleri ile birlikte hızla artış kaydetmiştir. Böylece zaman içerisinde ülkemizdeki en önemli tarımsal faaliyetlerden birisi haline gelmiştir. 1995’li yıllara geldiğimizde toplam örtüaltı varlığımızın 363.000 dekar seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Son 20 yılda ise daha da hızlanan örtüaltı tarımsal alanlarımız 1995’den günümüze %83’lük artış kaydetmiştir. Bu artış hızı sektörün ülkemiz için önemini ön plana çıkartmaktadır (DOKA, 2020:10).

3. Gölhisar İlçesi ve Gölhisar’da Tarım

Gölhisar Burdur iline bağlı, güneybatısında, Güre Dağları’nın Bozdağ eteklerinde yer alan bir ilçedir. Burdur’a 107 km. uzaklıktadır. Ortalama rakımı 935 metre, yüzölçümü 576 km²’dir. Batısında ve kuzeybatısında Denizli, doğusunda ve kuzey doğusunda Çavdır, güneyinde Dirmil (Altınayla) güneybatısında Muğla’ya komşudur (Erkan, 2021:4). Gölhisar son yıllarda örtü altı tarım (seracılık) ile ön plana çıkmıştır. Gölhisar, büyük bir kısmı çekilmiş Gölhisar gölünün yatağında bulunan, tarıma oldukça elverişli ovalara sahiptir. Bu ovaların başında, Gölhisar Ovası, Yamadı Ovası ve Yusufça Ovası gelmektedir.

İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında Gölhisar 3. Kademe ilçeler arasında yer almaktadır. Burdur ili içindeki sıralamada, merkez ve Bucak ilçesinin ardından 3. sırada yer almaktadır. Genel sıralamada ise 312. sırada yer almaktadır (İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması Raporu, 2022:74, 92).

Gölhisar Ovası, Çavdır altlarında açılan Bayır Çayı’ndan itibaren güneybatıda Dirmil Köprüsü dolaylarını içine alan, kuzeyde Kavuncu Boğazı’na kadar yaklaşık 20 km²’lik alanı kaplayan ve ortalama rakımı 1000 metre olan bir ovadır. En geniş yerini Gölhisar Gölü’nün bulunduğu sini şeklindeki düzlük kısım oluşturur. Dalaman Çayı’nın kolları etrafındaki geniş ovaları, alüvyonlu kalın bir toprak tabakası örter. Uzaktan düz bir görünümde ise de böyle olan yerler yalnızca su boyları ve Gölhisar yöresidir. Bunun dışında kalan yerler dalgalı yapı gösterir. Ovaların toprak yapısını akarsuların getirdiği alüvyonların dokusu belirler. Ova toprakları her yerde aynı verimliliği göstermez. Ovaların dağ yanları, çevre dağlardan inen serpantin oluşumlarla yer yer kaplanmıştır ve taşlık verimsiz yapıdadır. Gölhisar yöresi ise düz ve verimlidir. Ovaların bulunduğu çukurluk, yüksek verimli bir su toplama havzasıdır. Pek çok su bu havzaya girer. Su

ova yüzeyinde genellikle birkaç metre derinlikte, yataklar içinde, aktığından sulama tesisleri yardımıyla sulama yapılmaktadır. Yapraklı Barajı'nda biriken su aşağılarda Evciler Göleti'nden kanallar yoluyla ovaya dağıtılmaktadır (Erkan, 2021:11).

Göhlhisar'da 2000'li yıllara kadar tahıl ekim alanları ve şeker pancarı ekim alanları geniş yer tutarken, sonraki yıllarda çeşitli sebeple değişikliğe uğramıştır. 1998 yılında şeker pancarına getirilen kota³ sonucu ekim alanı azalmıştır (Yılmaz, 2009:138). Bölgede bir dönem havuç, turp ve soğan ekimi yaygınlaşmıştır. Son yıllarda ise örtü altı seracılığa yoğun ilgi olmuş ve çok sayıda örtü altı üretimi yapılabilecek sera yapılmış ve halen yapılmaya devam edilmektedir.

4. Göhlhisar'da Tarımsal Alanda Faaliyet Gösteren Örgütler

Burdur ili Göhlhisar ilçesinde tarımsal alanda örgütlenerek çiftçilere hizmet veren çeşitli kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Merkezi yönetimin taşra yapılanması olan Göhlhisar İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan Göhlhisar Ziraat Odası, Göhlhisar Tarım Kredi Kooperatifi ve bir sivil toplum kuruluşu olan Göhlhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği çiftçilere hizmet vermek üzere örgütlenmiştir. Göhlhisar'da tarımsal alanda faaliyet gösteren üretici veya çiftçi birliği olmadığı görülmüştür. Tarımsal sulama ile ilgili olarak Göhlhisar Sulama Birliği hizmet vermektedir. Göhlhisar Sulama Birliği, sulama birliklerinin mevzuatında yapılan değişiklikler sonrası DSİ tarafından atanan müdür tarafından idare edilmektedir. DSİ 182. Bölge Müdürlüğüne bağlı olan Göhlhisar Sulama Birliği bünyesinde, 5'i büroda olmak üzere 34 personel bulunmaktadır. Birliğin 2733 aktif kayıtlı üyesi vardır.

4. 1. Göhlhisar İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü

Göhlhisar İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Burdur ili Göhlhisar ilçesinde Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde taşra birimi olarak hizmet vermektedir. Devletin üreticilere verdiği destek, eğitim ve yardımları gerekli yerlere ulaştırma, denetleme, başvuru alma mekanizması görevleri bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili uygulamalar yapıp ve çeşitli eğitimler vermektedirler. Göhlhisar İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre ilçede yüz yetmiş dört bin dekar üretim için kullanılan tarım alanı bulunmaktadır. Tarım arazisine sahip vatandaşların üçte biri çiftçi kayıt sistemine dahil olmuştur. Göhlhisar İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre, 2022 yılı itibariyle 1780 üretici için destekleme kaydı yapılmıştır. Aynı verilere göre; örtü altı seralarda çoğunluk olarak yüzde 70 domates, yüzde 25 biber ve salatalık, yüzde 5 ise karanfil ve gül yer

3 Burdur'da 1955 yılında kurulan Burdur Şeker Fabrikası bölgede pancar üretiminin artmasında etkili olmuştur.

almaktadır. Hava şartlarının uygunluğuna göre ikinci ürün dikimi yapılabilmekte ve çoğunlukla turp ve marul dikildiği ifade edilmektedir.

Göhlhisar İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü bünyesinde ilçe müdürü ile birlikte 10 ziraat mühendisi, 9 veteriner hekim, 2 işçi 3 sözleşmeli personel ve 1 şoför görev yapmaktadır.

4. 2. Göhlhisar Ziraat Odası

Çiftçilerin üye olabildiği, 6964 Sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu doğrultusunda kurulan yaygın örgütlerden birisi ziraat odalarıdır. Ziraat odaları, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, çiftçilik mesleğinin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak, meslek disiplin ve ahlâkını kollayıp gözetmek, çiftçilikle işigal edenlerin meslekî hak ve menfaatlerini korumak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır.

Ziraat Odaları, çiftçilikle ilgili uğraşanların yasal kuruluşu olup diğer meslek kuruluşları gibi hukuki dayanağını Anayasa'dan alan kamu kurumu niteliğinde mesleki kuruluşlardır. Anayasanın 135. Maddesinde, kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşların ancak kanunla kurulabileceği düzenlenmiştir. 6964 Sayılı Kanununa göre, her ilin merkez ilçesi ile bağlı ilçeler ayrı ayrı ilgili ziraat odasının faaliyet alanı sayılmaktadır. Ziraat odalarının görevleri 6964 Sayılı Kanun'un 3. maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre başlıca görevleri; çiftçi kütükleri tutmak, kayıtlı üyelerine girdi temin etmek ve dağıtmak, kamu ve özel kurum ve kuruluşlara faaliyetleri ile ilgili önerilerde bulunmak ve iş birliği yapmak, tarım ve tarımsal kalkınma ile ilgili toplantılar düzenlemek ve bu tür toplantılara katılmak, laboratuvar, müze, örnek ziraat işletmeleri, çiftçi danışmanlık merkezleri kurmak, sulama, kurutma, ağaçlandırma, toprak koruma ve verimliliği artırma konularında çalışmalar yürütmek, sosyal amaçlı çalışmalara destek olmaktadır⁴.

Türkiye'de Tarım ve Orman Bakanlığı 2019 verilerine göre 765 ziraat odası bulunmaktadır. Bazı ilçelerin nüfusunun az olması veya başka ilçelere yakın olması sebebiyle oda kurulmamıştır.

Göhlhisar Ziraat Odası hizmet bölgesinde tarımsal faaliyette bulunan tüm gerçek ve tüzel kişilerin kayıt olabilecekleri meslek örgütüdür. Türkiye Ziraat Odaları Birliğine üye olan Göhlhisar Ziraat Odası Meclisi 16 üyeden müteşekkildir. Oda bünyesinde 2 daimî personel görev yapmaktadır.

4 Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Tarihçe, <https://www.tzob.org.tr/tarihce>, Son Erişim Tarihi: 15.12.2022.

4. 3. Gölhisar 1370 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifi

Gölhisar ilçesinde 1370 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifi bulunmaktadır. Kooperatiften yararlanmak isteyen üreticilerin ÇKS kaydı yaptırmaları zorunludur. TARSİM sigortayla üreticilerin sigortalarının kapsamına göre faizsiz mazot verilmekte ve ihtiyaç duydukları ürünler karşılanmaktadır. Doğal afetler sonucu oluşacak zararlar yapılan sigortalar ile karşılanmaktadır. Her yıl meclisten kredi teklifi sunularak çiftçilerin yararlanması için kredi çıkartılmaktadır. Kooperatif üreticilerin ihtiyaç duyduğu gübre, yem, ilaç ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Kooperatif verilerine göre, Gölhisar ilçesinde 2022 yılının ocak ayından bu yana en çok satılan ürün bin iki yüz elli ton ile gübre olmuştur. Gübreden sonra en çok satılan ürün yem olmuştur.

Gölhisar 1370 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifi yönetim kurulu 5 üyeden oluşmaktadır. Başkan dört yılda bir üyeler tarafından seçilmektedir. Kooperatif verilerine göre, kayıtlı 846 çiftçi bulunmakta ve bu kayıtlı çiftçilerin 422'si aktif üretim yapmaktadır.

Gölhisar 1370 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifi bünyesinde 1 amir ve 2 personel görev yapmaktadır.

4.4. Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği

Çiftçiler tarım sektöründe yer alan mevcut örgütlenmeleri yeterli görmeyip mahalli ve bölgesel olarak sivil toplum kuruluşları altında örgütlenmektedirler. Burdur ili Gölhisar ilçesinde çiftçilerden örtü altı üretim (seralarda üretim) yapanların dernek kurarak örgütlendikleri görülmüştür. Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği 2020 yılı Ekim ayında yedi geçici yönetim kurulu üyesi ile kurulmuştur. Gönüllü katılımının sözü konusu olduğu dernek, faaliyetlerini bölgeyi kapsayacak şekilde yapılandırmıştır. 42 kayıtlı üyesi bulunan derneğin yönetim kurulu beş, denetim kurulu üç üyeden müteşekkildir. Gölhisar ilçe merkezinde faaliyetlerin gerçekleştirildiği dernek binası bulunmaktadır. Dernek tüzüğünde; derneğin kuruluş amacına ilişkin olarak Gölhisar ilçesi merkez ve köylerinde örtü altı üretim faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesini sağlamak ve bu konuda çalışmalar yapan kişi ve kuruluşlara destek vermek olduğu belirtilmiştir (Dernek Tüzüğü).

Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği tüzüğünde, derneklerin genel olarak gerçekleştirebilecekleri faaliyetlere yer verilmiş, özel olarak; sera kurmak isteyen yeni yatırımcılara danışmanlık hizmeti vermek ve diğer danışmanlık kuruluşları ile iş birliği yapmak amaçlanmıştır. Tüzükte olağan organların dışında tarımsal örgütlenmeye özel herhangi bir organın oluşturulmadığı görülmektedir.

Dernek genel merkezinde üyelere ve gönüllü katılım sağlayan çiftçilere, kurulduğunda bugüne, yüz yüze 23 bilgilendirme toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bilgilendirme toplantıları için; Gölhisar İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Gölhisar Ziraat Odası, Gölhisar Belediyesi, bölgede faaliyet gösteren tohum ve fidan firmaları ile iş birliği yapılmaktadır.

Dernek resmi üyeleri ile birlikte, sosyal medya ortamlarından birisi olan Whatsapp dernek grubu üzerinden üye olmayan çiftçilerle de iletişim kurmakta ve bilgi alışverişi yapmaktadır. Derneğin Whatsapp grubunda 300 üyesi olduğu görülmüştür. Dernek merkezinde yapılan bu toplantılarda çiftçilere ürün tanıtımları yapılmakta, ürün çeşitleri, ilaçlama ve gübreleme hakkında bilgiler verilmektedir. Çiftçilere verilen eğitimlere çoğunlukla ziraat mühendislerinden oluşan uzman ekipler katılmaktadır. Gölhisar Seracılar Derneği daha çok üretim alanına yoğunlaşarak seracılık sektörüne önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Diğer taraftan, Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneğinin basında yer alan haberlerinde; ihracata uygun domates çeşitlerini ürettikleri yer almaktadır⁵. Aynı haberde derneğin; derneğin üyelerinin kendilerini geliştirdikleri, daha çok talep gören ürünlere yöneldikleri vurgulanarak, kimyasal ilaç kullanmadan üretim yapılmaya çalışıldığı ve organik üretime ilişkin ciddi çalışmalar olduğu ifade edilmiştir (AA, 2022).

Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği verilerine göre; Gölhisar'da 5280 dekar kapalı örtü altı sera alanı olduğu ve bunun 3780 dekarlık kısmının kayıtlı, 1500 dekarının kayıt olmadan üretim yapılan alan olduğu görülmüştür⁶.

Seracılar derneği kurulmadan çiftçilerin bir kooperatif kurma girişim olduğu ancak başarısızlıkla sonuçlandığı için dernekleşme yoluna gittikleri görülmüştür. Dernek kurulmadan önce Gölhisar'da çiftçiler tarafından bilinen ve üretimi yapılan az sayıda çeşit domates türü olduğu ve derneğin çalışmaları sonucunda üretimde çeşit zenginliği olduğu dernek brifing kayıtlarında yer almaktadır. Dernek, bölgenin toprak yapısına uygun ve özellikle bakterilere karşı dayanıklı yeni domates türlerinin tanıtılmasını sağlayarak çiftçinin mağduriyeti engellemeye çalışmıştır. Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği bölgede seracılığın devamlılığını ve gelişimini sağlamayı amaçlamaktadır. Spesifik ürünler (verim artışı sağlayan), gübre, ilaç ve dezenfaktan ürünlerini tanıtmak amacıyla girişimler yapılmaktadır. Tanıtımı yapılacak ürünlerin öncelikle patentinin olup olmadığı tespit edilip, üreticiler tarafından kullanışlılığına bakılmak-

5 Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/yesilhat/yesil-ekonomi/lezzeti-ve-raf-omruyle-one-cikan-burdurun-yayla-domatesi-yurt-disinda-talep-goruyor/1817625>, Erişim Tarihi: 08.12.2022.

6 Gölhisar'da bulunan sera alanlarına ilişkin veriler kurumlar bazında farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum, yeni seraların yapılmaya devam etmesi veya kışın kar vb. doğal olaylardan zarar gören seraların onarılmaması ve üretim dışı kalmasından kaynaklanmaktadır.

tadır. Bölgedeki çiftçilere ticari olarak satış yapan firmaların ziraatçıleri ile üreticileri bir araya getirilerek fikir alışverişi sağlanmaktadır. Bahar döneminde ekim yapılan seralarda geç kışın yaşanan don olaylarına karşı seraları ısıtmak için kurumlarla destek için görüşmeler yapılmıştır. Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneğinin bir amacı da kamu kurumları ve meslek kuruluşları nezdinde daha etkin hale gelmek ve çiftçiler lehine kazanımlar elde etmek olmuştur.

Tarım üreticilerinin kurdukları örgütler, izledikleri farklı hedeflere göre üretim ve pazarlama ile ilgili olabildikleri gibi, çiftçinin üretim ve piyasa koşulları hakkında bilgilendirilmesi ve çıkarlarının korunması gibi faaliyetlerle ilgili olabilmektedir. Bu örgütlerin amaçları genel olarak, tarımsal girdi sağlama, kredi temini, muhafaza, işleme, ürün pazarlaması ve teknik bilgilendirme gibi faaliyetlerde bulunarak çiftçilerin ekonomik çıkarlarına hizmet etmektir. Üretici örgütleri, ortaklarına ve üyelerine tarım üretiminde piyasa ihtiyaçlarına uygun üretimle ve arz cephesini bir araya getirerek üreticilerin alıcılar önünde güçlendirilmesini getirip ve bu süreçte üretim ve satış açısından düzenlemeler sağlayan oluşumlar olmuştur (Eraktan, 2007). Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneğinin de bu amaçlar doğrultusunda çalışmalarına devam ettiği söylenebilir. Dernek mevzuatının, üyeliğe giriş ve çıkış gibi birçok açıdan kooperatif ve birlik mevzuatına göre daha kolay olması dernekleşmede etkili olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Çiftçilerin kırsal kesimde dağılık yaşamaları, alıcı ve satıcılar karşısında güçsüz olmaları, ekonomik ve mesleki çıkarlarını koruma istekleri başta olmak üzere çeşitli sebepler, onları meslek odaları, kooperatifler, birlikler, dernekler gibi farklı amaçlı örgütler kurmaya itmiştir (İnan, 2008:103). Kuruluş amacı ne olursa olsun, çiftçi örgütlerinin tarımsal gelişim sürecine olan katkıları, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal gelişmenin temel unsuru çiftçi örgütleridir. Türkiye’de üreticilerin örgütlenmesinin yetersiz olduğu, Tarım Kredi, Tarım Satış ve tarımsal amaçlı diğer kooperatifler ile sulama birlikleri, zirai mücadele birlikleri, köye hizmet götürme birlikleri gibi değişik kanunlarla değişik isimler altında meydana getirilen organizasyonların hizmetlerin götürülmesinde dağınlığa neden olduğu açıktır (Gülbuçuk, 1997). Tarım Şuralarında buna ilişkin değerlendirmeler yapılmakta ancak bir türlü hayata geçirilememektedir.

III. Tarım Orman Şurasında, Tarımda Üretici Örgütlenmesi Komisyon Raporu’nun hedefler bölümünde, üretici örgütlerinin yeniden yapılandırılması, üretici örgütlerinin finans ve sermaye sorunlarını çözecek ve desteklerden en etkin şekilde faydalanmasını sağlayacak bir yapı oluşturulması, üretici örgütlerinin, ekonomik kuruluşlar olarak piyasaya gir-

mesi, ürün alıp satarak piyasayı düzenlemesi, üreticiye ucuz girdi temin etmesi, soğuk hava depoları, ürün işleme ve paketlenme tesisleri kurması, ürüne katma değer kazandırmaları, üretici örgütlerinin eğitim ve AR-GE hizmeti vermesi, üretici örgütlerinin imaj problemlerinin düzeltilmesi ve toplumda farkındalık oluşturulması hedeflenmiştir (Şura Raporu, 2019:126). Bu hedeflere ilişkin stratejilerden, mevzuat ve örgüt yapılarında sadeleşme yapılması gerektiğinin vurgulanması ise oldukça önemli ancak kısa vadede mümkün görünmemektedir.

Üretici örgütlerinin, ülke tarımını yönlendirmek, yapısal sorunlara çözümler getirmek, verimliliği arttırmak, üretim ve pazarlama planlaması yapabilmek, serbest piyasa ekonomisi içinde gerektiğinde müdahalede bulunabilmek, değer zinciri içinde üretim öncesinden sofraya kadar herkese hizmet verebilmek, destek ve teşvikleri etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi ve izlemek gibi görevlerin yerine getirilmesinde büyük önemi bulunmaktadır. Çiftçilerin mensubu olduğu üretici örgütü aracılığı ile üretimini pazarın talebine göre planlandığı, verimliliği ve katma değeri arttırarak gıda değer zincirinde aldığı payını yükselttiği ve en önemlisi piyasada rekabet gücünü arttırdığı bir düzen hem üreticinin hakkını koruyacak hem de tüketicinin daha uygun fiyatla gıdaya ulaşmasını sağlayacaktır (Tarımda Üretici Örgütlenmesi Grubu Çalışma Belgesi, 2019:6).

Çiftçilerin tarımsal örgütlere katılımları da önemlidir. Katılım ne kadar yüksek olur ve örgütlerin çalışma sistemi sağlıklı işlerse sorunlarının çözümü ve tarımsal hedeflerin gerçekleşmesi mümkün olur. Sonuç olarak, örtü altı seracılık kapsamında üretim yapan çiftçilerin Burdur ili Gölhisar ilçesinde mesleki birliktelik kapsamında, gönüllü olarak dernek çatısı altında örgütlenmeleri dikkat çekicidir. Bu doğrultuda kurulan Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği, çiftçilerin kendi aralarında dayanışma yapabileceği, birikim ve tecrübelerini paylaşabilecekleri bir ortam olmuştur. Dernek, tüzel bir kişilik olmanın avantajıyla çiftçilere çok yönlü destek sağlamakta ve kamusal örgütlenmeden kaynaklanan boşluğu da doldurmaktadır. Türkiye'nin birçok bölgesinde farklı alanlarda yapılabilecek örgütlenmelere model oluşturabilmesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- 6964 Sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu, Resmî Gazete Sayı: 9614, Tarih: 15.5.1957.
- Eraktan, G., (2007), Ankara Üniversitesi, ATAUM Ders Notları, Ankara.
- Ergün, M., Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi Türk Tarım, (2003), S.151, Mayıs-Haziran.
- Erkan, Y. (2021), Tarihsel, Kültürel Değerleri ve İnsanlarıyla Gölhisar, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gölhisar Sera Üreticileri ve Yetiştiricileri Derneği Tüzüğü, 2020.
- Gülçubuk, B. (1997), Tarımda Üretici Örgütlenmesi ve Yayım, Agro-Tech Uluslararası Hayvancılık ve Tarım Dergisi, Sayı:6, İstanbul.
- İkinci Ulusal Seracılık Çalıştay1, (2017), Çalıştay Kitabı, Ankara.
- İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını, (2022), Sayı:35, Araştırma Raporu Sayı:8, Ankara.
- İnan, İ., H., (2008), Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli, İTO Yayın No: 73. İstanbul.
- Karlı, B. ve diğerleri, (2018), Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı, 318-329.
- Karlık, İ. A., (2010), Türkiye’de ve Avrupa Birliğinde Tarımsal Örgütlenme Modeli, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Sağlam, U., (2013), Uşak İlinde Tarımsal Üretici Örgütlenmesi ve Yapısal Sorunlar, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Tarımda Üretici Örgütlenmesi Komisyon Raporu, (2019), III. Tarım Orman Şurası, 18-21 Kasım 2019, Ankara.
- Tarımda Üretici Örgütlenmesi Grubu Çalışma Belgesi, (2019), III. Tarım Orman Şurası, 18-21 Kasım 2019, Ankara.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No: 1, Resmî Gazete Sayı:30474 Tarih: 10.07.2018.
- Tan, S., Karaönder İ., (2013), ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2013:1, 87-94.
- Uzun, H., Özüdoğru H., (2011), Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme, Ziraat Mühendisliği, Ocak-Haziran, Sayı 356.
- Yercan, M., (2007), Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifleri, Tarım Ekonomi Dergisi, 19-29.
- Yılmaz, O. (2009), Gölhisar İlçesinin Coğrafyası, Beyaz Kalem, Ankara.

BÖLÜM 23

SAĞLIK YÖNETİMİNDE ETKİNLİK VE PERFORMANS¹

Ferhat Onur AĞAOĞLU²

Yavuz ÖZORAN³

1 Bu çalışma Prof. Dr. Yavuz Özoran danışmanlığında tamamlanan “ Sağlık Kurumları Yönetiminde Etkinlik Analizi; Erzincan Üniversitesi Mengücek Gazi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği” adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

2 Arş.Gör.Dr.Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fagaoglu@erzincan.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5366-6154

3 Prof. Dr., Avrasya Üniversitesi, Rektörlük, yavuz.ozoran@avrasya.edu.tr, Orcid: 000-0001-9795-5329

GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinin en önemli sunucuları hastanelerdir. Özel hastanelerin varlıklarını devam ettirmeleri öncelikle tedavi ve diğer gerekli hizmetlerini düşük maliyetle ve maksimum çıktıyla sürdürmelerine, kamu hastanelerinin ise kamu kaynaklarını israf etmeme yani kaynaklarını etkin olarak kullanmalarına bağlıdır. Kaynakların etkin şekilde kullanımı her işletmede olduğu gibi hastanelerde de doğrudan performansı etkilemektedir. Sağlık hizmetlerinin sunumundaki etkinsizlik problemi, sadece gelişmemiş ülkelerin çözmeye çalıştığı bir sorun değildir. Günümüzdeki sağlıkta inovasyon ve performans yönetimi ile ilgili araştırmaların büyük bir kısmı gelişmiş ülkelerde yapılmaktadır. Tüm işletmelerde olduğu gibi sağlık kurumlarında da yürütülen rantabilite çalışmaları ve bu çalışmaların kurum yönetiminin tarafından durum raporu ve denetleme mekanizması olarak değerlendirilmesi yakın bir geçmişe dayanır. Sağlık işletmelerinin kâr amacı taşıyan birer kurum olarak nitelenemeyeceğini belirtenler; bu fikrin odak noktasında sağlık işletmelerinin esas amacının ekonomik kazanımlar elde etmek olmadığını, sağlık gibi insan hayatını direk tesir altında tutan kuruluşların iktisadi bağlantılar içerisinde yönetilemeyeceğini ileri sürerler. Bu bağlamda etkinlik, verimlilik gibi kavramlar sağlık kurumlarının işleyişinde önemli bir yere sahiptir. Etkinlik kavramının ölçülmesi, söz konusu kurumların hem kendi sektörlerindeki yerlerini hem de kurum içi departmanların durum raporunu almaları ve hangi konular üzerinde daha çok çalışmaları gerektiğini görmeleri açısından önemli bilgiler sağlar. Bütün bu sebeplerden ötürü sağlık kurumlarında etkinlik ve verimlilik analizlerinin belirli zaman periyotları içinde yapılmasının çesitli faydalarının olacağı düşünülmektedir.

1.Kavramsal Olarak Performans

Performans kavramı kaynaklarda araştırıldığında birbirinden farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bu çeşitliliğin temelinde ise performans kavramına farklı açılardan yaklaşıldığı ve tanımlamaların bu şekilde geliştiği görülmektedir. Çesitli yaklaşımlara göre yapılan tanımlamalar tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1:Yaklaşımlara göre performans tanımları

<i>Yaklaşım</i>	<i>Performans Tanımı</i>
Amaç Yaklaşımı	Bir organizasyon, ifade ettiği amaçlara ulaştığı derecede başarılıdır.
Sistem Kaynakları Yaklaşımı	Bir organizasyon, gereksinim duyduğu kaynakları elde ettiği sürece başarılıdır.
İç Süreç Yaklaşımı	Bir organizasyon, iç bileşenleri arasında uyumluluk gösterdiği sürece başarılıdır.

Yüksek Performanslı Sistem Yaklaşımı	Bir organizasyon, benzerlerine göreceli olarak üstün olduğu sürece başarılıdır.
Hata Yaklaşımı	Bir organizasyon, hata yapmadığı ölçüde başarılıdır.
Rasyonel Sistem Yaklaşımı	Bir organizasyon, belirli bir zaman periyodunda yaptığı üretim miktarı kadar başarılıdır.

Kaynak: *Baysal,1999*

Genel bir tanımla performans; hedeflenmiş bir etkinlik sonucundaki çıktıyı nicel ya da nitel olarak belirten bir kavramdır. Bu kavram işletme açısından yorumlanınca; işletme hedeflerine varılması için gerçekleştirilen bütün işlemlerin değerlendirilmesi tanımına ulaşılabilir. İnsan kaynakları açısından yorumlandığında ise yöneticilerin; çalışanlarının becerilerini, işleyişe katkılarını, bu katkıların ne oranda olduğunu, sistem içindeki etkinliklerini değerlendirmeleri gibi çeşitli aşamaları içeren bir tanım yapılabilir.

1.1.Sağlık İşletmelerinde Performans Kavramı

Performans kavramı hizmet sektörünün lokomotiflerinden biri olan sağlık işletmeleri açısından ele alındığında önemli bir yere sahip olduğu görülür. Kaynaklarda performans / sağlık işletmeleri ilişkisi genel olarak “hizmetin kalitesi” bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda Sağlık Organizasyonları Ortak Komisyonu'nun (The Joint Commission on Accreditation Healthcare Organizations) performans için tanımı net bir ifadeyle; “doğru işi, iyi yapmaktır”(Pakdil,2005). Hastane gibi kurumlarda hasta yoğunluklarının minimum düzeye indirilmesi, idari hizmetler olarak gruplandırılan; muhasebe, finans, insan ilişkileri, yönlendirme ve hasta başvuru hizmetleri gibi örneklendirebileceğimiz detayların üst düzey kaliteyle sunulması “doğru işi iyi yapmak” tanımıyla örtüşür ve performansın artırılmasında belirleyici rol oynar.

Sağlık İşletmelerinin performansı ele alınırken kamu hastaneleri ve özel hastaneler ayrımının yapılması elde edilecek sonuçların tutarlı olması açısından önemlidir. Kamu hastaneleri kar amacı gütmeyen örgütler olduğu için daha çok verdikleri hizmetin kalitesi ve etkinliği çerçevesinde değerlendirilmeli, özel hastaneler ise faaliyetlerinin devamını sağlamaları bakımından karlılık ve finansal kaynakların verimli ve etkin kullanmaları bağlamında ele alınmalıdır. Özel sağlık işletmelerinin sayılarının artmasıyla ve rekabet ortamının oluşmasıyla birlikte performans kavramı her geçen gün daha önemli bir hale gelmektedir.

Örgütsel olarak değerlendirme yapıldığında ise hastane yönetimleri performanstan sorumlu olan birimdir. Yönetimler kurumun politikalarını, amaçlarını, stratejilerini belirlemek; sonrasında uygulamak ve sonuç olarak değerlendirmek durumunda olduklarından örgütün başarısı, görevlerini ne derecede iyi yaptığıyla koşuttur (Kavuncubaşı,2005).

1.2.Kavramsal Olarak Performans Yönetimi

Günümüz örgütlerinin sürekli gelişen teknoloji ve modern yönetim sistemlerine uyum sağlama çabası performans kavramına verdikleri önem ile koşuttur. Performans kavramı ise ancak iyi bir yönetim ile birlikte istenilen düzeylere çıkartılabilmektedir. Performans yönetimi; örgütü hedeflerine yöneltme amacıyla örgüt hakkında anlık ve geleceğe yönelik bilgileri toplamak ve toplanan bilgiler ışığında performansın artırılması yönünde gerekli düzenlemeleri yapmak ya da gerekli durumlarda kullanmak olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan da çıkarılabileceği gibi iyi bir performans düzeyi performans yönetim sistemleri sürekli geliştirilerek yakalanabilir (Akal,1992).

Performans yönetimi, performans olgusunun çerçevesinin belirlenmesi, performansın bu çerçeve içinde değerlendirilmesi, oluşturulan ölçütlerin yetkinliklerinin test edilmesi, geliştirilmesi gibi ayrıntıların birleşmesiyle oluşmaktadır. Söz konusu çerçeve stratejik planlar dahilinde belirlenmektedir. Stratejik planları ise eylem planı veya politika uygulama araçlarının bütünü olarak nitelendirebiliriz. Stratejik planlarda; örgütün Swot Analizi, Vizyonu ve Misyonu, stratejik amaçları, hedefleri, yönetim anlayışı ve ilkeleri, kurumsal değerleri, yürütülecek faaliyetleri, geçmiş ve anlık raporların bulunması gerekmektedir. Bu planlamalar sayesinde kamu veya özel formdaki tüm organizasyonların durum değerlendirilmesi yapılarak, görev tanımındaki ve gerçekleştirilmesi amaçlanan uzun dönemli hedefler çerçevesindeki etkileşimlerin izlenebilmesi ve çıktılara göre önlemler alınabilmesi mümkündür. İnsan kaynakları açısından performans yönetimi kavramına yaklaşıldığında performans değerlendirmesi tanımı karşımıza çıkmaktadır. Performans değerlendirmesi genellikle performans yönetimi kavramıyla karıştırılmaktadır. Performans değerlendirme, personelin belirli zaman aralıklarındaki performansına odaklanırken; performans yönetiminin çalışanların performanslarını değerlendirme, planlama, geliştirme gibi daha geniş bir sistematığı olduğu görülmektedir. Bu açıklamalardan da çıkarabileceğimiz üzere performans yönetimi, performans değerlendirmesini kapsayan bir niteliktedir (Güran,2005).

Performans yönetimi ile ilgili yaptığımız tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi süreç doğru işletildiği takdirde gerek işletmeler gerekse kişiler açısından verimli ve etkin sonuçlar elde edilebilecektir. Bu sonuçların nerede, ne zaman ve ne şekilde kullanılacağı sorularına verdiği cevaplar ise hem sürecin çıktısı hem de bir sonraki dönem planlamasının ön bilgileri olarak değerlendirmeye alınacak ve performans yönetiminin sürdürülebilir bir süreç içinde olmasına katkıda bulunacaktır.

1.2.1. Amaçları Açısından Performans Yönetimi

Örgütlerin doğası gereği olan mükemmeliyeti yakalama hedefi iyi bir performans yönetim sistemi aracılığıyla ile hayat bulabilir. Performans yönetimi sistemleri bu hedefler doğrultusunda örgüt performansının en üst düzeye çıkarılmasının birimlere, birimlerin performans seviyesinin ise bireylere bağlı olduğu gerçeğiyle hareket eder. Başka bir deyişle tümevarım şeklinde; özelden genele doğru genişleyen bir yapıda hedeflerin en alt basamaktan itibaren gerçekleştirilmesi performans yönetiminin temel amacı olarak değerlendirilebilir.

Performans yönetim sisteminin ilk paragrafta bahsettiğimiz esas amacını gerçekleştirmeye yönelik olan diğer amaçları şu şekilde sıralanabilir;

- Örgütün etkinliklerini amaca uygun olarak verimli bir şekilde hayata geçirmek,
- Personelin kurumun amaçlarına katılımını ve inancını sağlamak,
- Birimler arası koordinasyonun uyumlu bir şekilde sürekliliğini gerçekleştirmek,
- Referansların aktif ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak,
- İşletmelerde gelişimin sürekliliğini gerçekleştirmek,
- Aktif iletişimi gerçekleştirmek,
- Örgütte çalışanlar arasındaki güven ortamını artırmak,
- Performans çıktılarının etkili şekilde kullanılmasını sağlamak,
- Örgütün negatif ve pozitif yönlerini saptayarak yol haritası belirlemek,
- Örgütün değişen koşullara karşı tepki hızını artırmak (Budak, 2008).

Yukarıda sıraladığımız maddelerin işletme için öncelikli olanlarının süreç içinde iyi zamanlanması ve organize edilmesi gerekir. Performans yönetimi sisteminin hedefleri organizasyonun hedefleri ile örtüştürüldüğünde, personel performansının standartları oluşturulduğunda ve örgütsel etkinlik tam olarak sağlandığında performans yönetiminin amaçlarına ulaşıldığı anlamı çıkarılabilir.

1.2.2. Faydaları Açısından Performans Yönetimi

Performans yönetiminin faydaları organizasyona tabi olan yöneticiler, çalışanlar ve kurum açısından üç ana başlıkta değerlendirilmektedir;

Çalışanlar açısından faydaları:

- Personel olarak negatif ve pozitif yönlerini öğrenirler,
- Örgütteki görev ve sorumlu oldukları konuları daha iyi anlarlar,
- Bireysel performanslarını yönlendirme sorumluluğunu alırlar,
- Performans planlamalarının yapımında ve yönetiminde etkin rol oynarlar,
- Performans çıktılarının ve yetkinliklerinin etkileşiminin önemini anlarlar,
- Sürekli gelişimin örgüt açısından önemli bir rol oynadığını öğrenirler,
- Performans değerlendirme görüşmelerini yöneticileri ile koordineli şekilde devam ettirirler,
- Hedeflenen ve gerçekleşen performans çıktılarını mukayese etme şansı yakalarlar,
- Geribildirim yolu ile iş tatminini sağlar ve pozitif yönde motive olurlar.

Yöneticiler açısından faydaları:

- İdari becerilerinin gelişmesine katkı sağlar,
- Personellerini daha iyi tanıyarak, yetki devrini kolaylaştırır,
- Personelle iletişime katkıda bulunur,
- Yönetim kadrosu kendi güçlü ve güçsüz taraflarını öğrenir,
- Yöneticilerin kendilerine bağlı personelin gelişmeye açık yönlerini öğrenerek onlara faydalı olmalarını sağlar,
- Yöneticiler denetim ve plan işlevlerinde daha etkin şekilde çalışır, birimin ve akabinde çalışanların performansına pozitif etki yapar.

İşletme açısından faydaları:

- İşletmenin verimliliği, karlılığı ve etkinliği artar,
- Üretimin, hizmetin kalitesi artar ve standartları oluşur,
- Bütçeleme daha doğru ve kolay bir şekilde yapılır,
- Kısa ve uzun vadeli planlamaların önündeki belirsizlikler bertaraf edilir,
- Personellerin potansiyelleri ve örgütteki konumları daha net şekilde belirlenir,

- İnsan kaynakları yönetimi ve planlaması için ihtiyaç duyulan bilgiler daha güvenilir şekilde elde edilir (Uyarlıgil,2015).

İşletmelerin yönetici, çalışan ve kurum üçlemesindeki sürekliliği ve başarısı için iyi planlanmış bir performans yönetim sisteminin önemi sıraladığımız maddelerde gösterilmiştir. Yukarıda saydığımız faydalarından da anlaşılacağı üzere performans yönetimi işletme için uzun vadeli ve kalıcı çözümlerle birlikte hedeflenen başarıya ulaşılmasını da beraberinde getirmektedir.

1.2.3.Sağlık Kurumlarında Teknik Performans Göstergeleri

Sağlık kurumlarında mali sonuçlara dayalı olan finansal analizler ve kurumların bünyesindeki etkinliklere dayalı teknik analizler yapılabilmektedir. Teknik analizler sağlık kurumlarının hizmet niteliği gibi göstergelerinin belirlenmesine ve sağlık kurumlarının birbirleriyle kıyaslama yapılabilmesine olanak vermektedir. Aşağıda teknik göstergelerin açıklamalarına yer verilmiştir (Bayram,2006);

- **Hastane Kapasite Kullanım Oranı:**

Fiili yatılan gün sayısı x 100 / Fiili Yatak Sayısı x 365

- **Yatak Devir Hızı:**

Yatan Hasta Sayısı / Fiili Yatak Sayısı

- **Doktor Başına Düşen Poliklinik Sayısı:**

Poliklinik Sayısı / Toplam Doktor Sayısı

- **Doktor Başına Düşen Yatan Hasta Sayısı:**

Yatan Hasta Sayısı / Toplam Doktor Sayısı

- **Hastanın Ortalama Kalış Süresi:**

Yatılan Gün Sayısı / Yatan Hasta Sayısı

- **Doktor Başına Operasyon Sayısı:**

Toplam Operasyon Sayısı / Toplam Doktor Sayısı

- **Yatak Devir Aralığı (Gün):**

(Hasta yatağı x Süre) – Yatılan Gün Sayısı / Yatan Hasta Sayısı

- **Doktor Başına Düşen Yardımcı Personel Sayısı:**

Yrd. Sağlık Personeli Sayısı / Toplam Doktor Sayısı

1.3.Kavramsal olarak Verimlilik, Etkililik ve Etkinlik

Performans olgusu incelendiğinde etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramları bizi karşılar. Birbiriyle yakın ilişki içinde olan bu kavramların

her biri ayrı ayrı yüzde yüz seviyesini yakaladığında işletmelerin optimum seviyeye ulaştığı anlaşılır. İşletme statüsünde değerlendirilen hastanelerde diğer tüm işletmelerde olduğu gibi etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramları önemli bir yere sahiptir. Bahsi geçen bu kavramlar için çoğu zaman birbirinin yerine kullanılması hatasına düşülmektedir. Ayrıca bu kavramlar hakkında değerlendirildikleri alanlar içinde yakın tanımlamalar yapılsa da her birinin formülle ifade edilmiş biçimleri farklıdır.

1.3.1.Verimlilik

Verimlilik; çıktı ile bu çıktıyı meydana getirmek için sarf edilen girdinin oranlanması sonucu hesap edilir. Yani verimlilik, çeşitli üretim süreçlerinde kullanılan kaynak başına hizmet veya mal çıktıları şeklinde açıklanabilmektedir. Herhangi bir üretim birimde gerçekleştirilecek verimlilik artışı süre, kar, maliyet vb. kısıtlar altında önceki üretim süreçlerine kıyasla çıktı miktarı veya kalite açısından gelişime bağlıdır. Bu açıklamalar paralelinde verimlilik, hali hazırdaki üretim yöntemleriyle ve girdilerle daha çok çıktı üretmek ve aynı sonuçları daha az girdi kullanarak sağlamak şeklinde izlenebilir (Şahin ve Özgen,2000:48).

- Verimlilik = Çıktı / Girdi

Verimlilik ve üretkenlik tanımları genellikle birbirlerinin yerine kullanılsalar da kavramların karşılığı farklı süreçleri işaret etmektedir. Özellikle verimlilik söz konusu olduğunda üretim süreci içinde birden fazla girdi kullanarak birden fazla çıktı alan birim performanslarının analiz sonuçları verimlilik düzeylerini gösterirler. Buna karşın tek girdi sonucu tek çıktı alan birim veya çalışanların performans ölçümleri üretkenlik düzeylerini gösterir. Örneğin, doktor başına ya da MR başına düşen hasta çözümlenmelerinden varılan sonuçlar üretkenlik ölçümleridir. [12] Sağlık kurumlarında kullanılan girdiler çeşitlilik göstermektedir. Ancak kullanılan girdiler karşısında elde edilecek çıktı düzeyinin belirlenmesi önemli fakat zor bir süreçtir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda özellikle cerrahi branşlarda hastanın memnuniyetini ölçmek dahili branşlara göre daha kolaydır. Bununla birlikte tıbbi malzemelerin verimli şekilde kullanılması gibi süreçler de hastanelerin verimliliği açısından önemlidir. Hastanelerde verimlilik formülünü örneklendirecek olursak; 1 yıl içerisinde yapılan apandisit ameliyatı sayısı 100 olsun, hastalardan 80 tanesi memnun; 20 si ise problemlerinin devam ettiğini belirtiyor ve komplikasyon yaşıyor. Burada cerrahi bölümünün apandisit ameliyatlarındaki verimlilik düzeyi $80 / 100 = \% 80$ olarak ölçülebilmektedir. Diğer bir örneği tıbbi malzemeler üzerinden verecek olursak kardiyoji servisinde 1 ay içinde kullanılan 1800 branülün 300 adetinin serum takılması esnasında fire verildiğini tespit edelim. Burada branülünün verimlilik seviyesi ($1500 / 1800$) $\% 83$ olarak hesaplanırken $\% 17$ 'lik fire düzeyi ölçülmüştür. Burada ölçülen fire

adetinin personel ya da malzemenin kalitesinden kaynaklı çeşitli sebepleri araştırılarak çözüm bulunmalı verimlilik seviyesi yükseltilmelidir.

1.3.2.Etkililik

Etkililik; hedeflenen çıktılarla alakalı bir kavramdır. Gerçekleşen çıktının öngörülen çıktıya oranı şeklinde hesaplaması yapılabilir. Etkinlik kavramı ayrıca optimum hedefleri belirleme ve onları gerçekleştirme kabiliyeti olarak da tanımlanabilir. Etkililik tespitleri ile yöneticiler “Ne yapmalıyız?”, “Nerede olmalıyız?” gibi sualleri cevaplayabilir (Akal,2003).

- Etkililik = Fiili Çıktı / Hedeflenen Çıktı

Bu formüle koşul olarak hedeflerine ve tahminlerine ulaşabilen hastaneler etkili olarak tanımlanabilir. Örneğin A Hastanesinin üroloji bölümü için tahmin edilen yıllık poliklinik sayısı 1.000 olsun, yılsonu verilerinde fiili sayı 750 ise üroloji bölümünün etkililik seviyesi % 75 olarak hesaplanır.

1.3.3.Etkinlik

Etkinlik; mevcut durumdaki girdilerin ve kaynakların belirli şekilde ve sürelerde kullanılması ile ortaya çıkan çıktılarıyla daha önceden tespit edilmiş belli standartların kıyaslanması sonucu bulunan bir göstergedir. Etkililik, ulaşılabilir amaçları seçme ve bu amaçlara ulaşabilme yeteneği olarak açıklanırken, etkinlik ise hedeflere varabilme aşamasında mevcut ve elde edilebilir kaynakları en etkili ve iyi şekilde kullanabilmek olarak tanımlanır (Vural,2000).

- Etkinlik = Olması Gereken Performans / Gerçekleşen Performans

Hastaneler gibi sağlık sektörünün lokomotifi olan kurumlarda girdi ve çıktıların değerlerinin ne seviyede olması gerektiği performansın doğru şekilde ölçülmesi açısından önceden belirlenmelidir. Hastane performansının bu değerlerle olan ilişkisi etkinlik düzeyini belirlemektedir. Etkinlik formülünü örneklendirecek olursak; bir hastanede hastanın hematoloji tahlillerinin ortalama 120 dakika içinde teslim edildiğini varsayalım. Eğer standartlar 150 dakika olarak belirlenmişse etkinlik düzeyimiz %80 olarak hesaplanacaktır. Örneğimizde belirlediğimiz standart sürenin altına inilmesi süreden tasarruf gibi pozitif bir sonuç olarak gözükse de etkinlik skoruna negatif bir yansıması olmuştur. Bunun sebebi ise arka planda çalışan laboratuvar cihazlarının sürekli aktif ve kalibre edilmeleri gereken cihazlar olması; erken alınan sonuçların cihazların çıktı süresinin altında olması sebebiyle gelecekte hatalara ve yanlış sonuçlara neden olabileceği gösterilebilir.

1.3.3.1.Etkinlik Bileşenleri

İşletmelerde ve organizasyonlardaki mal ya da hizmetlerin üretimine ilişkin süreçlerde etkinliğin ölçülmesi hususu şirketlerin yol haritası belirlenmesi açısından önemli yer tutmaktadır. Kaynaklarda ise etkinlik başlığı altında çeşitlendirilmiş kavramlar, etkinlik ölçümünün yapıldığı sınırlar veya bileşenleri açısından birbirinden ayrılmıştır.

1.3.3.1.1.Teknik Etkinlik ve Tahsis Etkinliği

Girdilerin çıktılara evrimi olarak açıklanan üretimin etkin olarak nitelendirilebilmesi; zaman kısıtı devre dışında bırakıldığında hali hazırdaki teknoloji ile birlikte belli girdilerin, en yüksek seviyedeki çıktıyla sonuçlandırılacak şekilde elde edilmesi ile mümkün olabilmektedir. Tümünden varım şeklinde düşünülünce ise belirli bir çıktının en az girdiyi kullanarak üretilmesine bağlıdır. Üretim işlevi sınırlarında tanımlanan teknik etkinlik, israfın kesinlikle olmadığı etkinlik biçimidir (Akdoğan,2001). Etkin üretim sınırı kavramı ise; ürün veya hizmetlerin imalinde, mevcut teknoloji olanaklarında, en uygun girdilerle birlikte elde edilebilecek en yüksek seviyedeki üretimin gerçekleştiği kuramsal sınır olarak tanımlanmaktadır (Aktaş, 2001:165). Üretim sınırı, teknik olarak etkin olan bütün üretim bileşimlerinin kümesidir. Başka bir deyişle etkin üretim sınırı üzerinde konumlanmış organizasyonlar girdilerin çıktılara dönüştürülmesi aşamasında teknik etkinliğe sahiptir. Tahsis etkinliği kavramı ise girdi fiyatlarını da analize ekleyerek optimum şekilde girdilerden yararlanma yeteneği olarak açıklanmaktadır. Teknik ve tahsis etkinliği kavramları aynı anda gerçekleştiğinde toplam ekonomik etkinlik sonucuna ulaşılmaktadır (Coelli ve Battese, 1998).

1.3.3.1.2.Ölçek Etkinliği ve Toplam Etkinlik

Teknik etkinlikle birlikte önemli bir performans göstergesi olarak ölçek etkinliği kavramı karşımıza çıkmaktadır. Üretim organizasyonlarında maliyetin düşürülmesine yönelik en büyük katkıyı yapacak toplam çıktı düzeyinin belirlenmesi, etkinliğin artırılmasında önemli yer tutmaktadır. En verimli ölçeğin tercih edilmesi ise ölçek getirisi ile ilişkilidir. Ölçek etkinliği; en verimli ölçek büyüklüğüne yakınlık olarak tanımlanmakta ve karar verici birimlerin tekil etkinliği yerine toplam etkinlik ile ilişkilendirilmektedir. İşletmelerde üretim sürecinin uzun süreli ve değişken yapısı sebebiyle ölçeğin değişmesi , buna koşut olarak girdi ve çıktı miktarlarının farklılaşması kabul edilebilir bir durumdur. Bu durum beraberrinde ölçeğe göre getiri kavramını ortaya çıkarmıştır (Webster vd.,1998). Girdilerin miktarının değişmesi sonucu çıktılarının miktarındaki değişim üç farklı şekilde tanımlanır (Özkan,2004:79);

- Ölçeğe göre sabit getiri: Girdilerin miktarındaki artış, çıktı miktarında aynı oranda etki yaratıyorsa ölçeğe göre sabit getiri (Constant Returns Scale = CRS) denir.
- Ölçeğe göre azalan getiri: Girdilerin miktarındaki artış, çıktı miktarında daha az oranda etki yaratıyorsa ölçeğe göre azalan getiri (Decreasing Returns To Scale = DRS) denir.
- Ölçeğe göre artan getiri: Girdilerin miktarındaki artış, çıktı miktarında daha fazla oranda etki yaratıyorsa ölçeğe göre artan getiri (Increasing Returns To Scale = IRS) denir.

Ölçeğe göre artan ve azalan getiri kavramları, ölçeğe göre değişken getiri (Variable Returns To Scale = VRS) başlığı altında incelenmektedir.

1.4.Etkinlik Metotları

Etkinlik, matematiksel programlama teknikleriyle ölçülebileceği gibi istatistiksel tekniklerle de hesaplanabilir. Kaynaklarda etkinliği ölçmek için kullanılan başlıca metotlar; oran analizi, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler olarak sıralanmıştır. Bu yöntemlere aşağıda kısaca değinilecektir.

1.4.1.Oran Analizi

Oran analizi; oldukça az bilgiye ihtiyaç duyulmasından ve bir çıktı, bir girdi ile sınırlandırılmış biçimde olması sebebiyle en basit, en çok kullanılan ve oldukça dar kapsamlı olan bir metot olarak görünmektedir. Bu analiz türünde belli bir organizasyon için çeşitli oranlarla yapılacak birden fazla analiz farklı yönde sonuçlar verebilmekte ve bu sonuçları anlamlı bir rapor haline getirerek yorumlamak her zaman mümkün olmamaktadır. Bu duruma örnek olarak hastanelerde birden fazla girdi ve çıktının olması göz önünde bulundurulduğunda tek bir orana odaklanarak genel bir durum tespiti yapmak olanak dışıdır. Bu durumu aşmak için birden fazla orana bakılarak yapılan analizlerde de yukarıda bahsettiğimiz “oranları bir arada yorumlamak” problemi ortaya çıkmaktadır (Ulufur,2001). Analizin bir başka dezavantajı ise grup ortalamaları gibi net bilgi vermesi mümkün olmayan standartları temel alan kıyaslar yapması gösterilebilir. Ayrıca oran analizindeki kıyas, bağıl olarak hesaplanıyor olsa da en iyiye göre değil, mevcut değerlerin birbirine bölünmesi ile sonuç verir. Bu bilgiler ışığında bakıldığında oran analizi; performansın geliştirilmesine yönelik bir metot değil, yalnızca bir durum değerlendirmesidir (Yeşilyurt,2004;289).

1.4.2.Parametrik Metotlar

Oran analizinin dezavantajlarını bertaraf etmek ve daha kapsamlı bir analiz yapmak amacı ile başvurulan yöntemlerden biri olan parametrik metotlar; analitik bir üretim işlevinin geçerli olduğunu varsaymakta ve bu koşutta

analizden parametrelerin tahmin edilmesine çalışılmaktadır. Oran analizindeki tek girdi ve çıktılı etkinlik ölçümü, parametrik metotlarda tek çıktının birden fazla girdi ile olan ilişkisini genel olarak regresyon tekniğiyle birlikte ölçmektedir. Regresyon analizinin hedefi ise bağımlı parametre üzerindeki değişime sebep olan etkilerin belirlenmesi olarak açıklanır (Emiral,2001).

Regresyon analizi oran analizine göre daha avantajlı bir yöntem olarak gözükmese rağmen genel anlamda yetersiz kaldığı durumlar da vardır. Öncelikle; regresyon tekniğinin tek çıktı üzerinden analiz yapması, mevcut çıktılarının tek paydaya indirgenmesi zorunluluğunu doğurur. Bu durumun bir sonucu olarak değişik birimlerin ortak bir birim olarak ifade edilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. İkinci olarak regresyon tekniğinde, en iyi performansı gösteren birim yerine ortalama değerlerle tanımlanan birimin referans olarak gösterilmesi, performans iyileştirme aşamasında diğer karar birimlerinin en iyi birime doğru değil ortalama birime yaklaşmasını hedefler. Bir başka dezavantaj olarak; regresyon tekniğinde üretim işlevini girdi veya çıktıları sabit katsayılarla ilişkilendirerek tanımlaması, amaç varyasyonları veya değişik teknolojiler belirleme imkânı vermemesi ve verimsiz olan birimlerin tanımlanamaması gösterilebilir (Güran ve Çingir,2002:3).

1.4.3.Parametrik Olmayan Metotlar

Oran analizi ve parametrik metotlara alternatif olarak ortaya çıkan parametresiz metotlar, matematiksel programlama tabanlı teknikler üzerinden etkinlik sınırına olan mesafeyi ölçmeyi hedeflemektedir. Girdi veya çıktıya yönelik analizlerin yapılmasına olanak sağlayan bu metotlar sayesinde analiz yönü tercih edildikten sonra girdi veya çıktılar ayrı ayrı değerlendirilebilir. Başka bir deyişle girdiye yönelik bir analiz tercihinde; bir çıktı düzeyi için etkinsiz karar birimlerinin girdilerini hangi miktarda azaltmaları gerektiği bulunur. Aynı durum çıktıya yönelik analizlerde de geçerlidir; bir girdi grubunda etkinsiz karar birimlerinin etkin hale getirilebilmesi için çıktılarını ne miktarda arttırabilecekleri hesaplanır (Yolalan,1993;483). Parametrelili yöntemlerde davranışsal varsayımlara yer verilmemesi ve metotların çok sayıda girdi / çıktıyı analize dahil edebilme yeteneği diğer metotlara göre daha avantajlı ve esnek olduğunu gösterir. Bu duruma karşın, rassal hata terimi içermemesi ve veri tabanına karşı çok duyarlı olması etkinlik sınırının yanlış şekilde tespitine yol açabilmektedir (Kaya ve Doğan,2005). Parametrik olmayan yöntemlerin en çok kullanılanı Veri Zarflama Analizidir.

SONUÇ

Hızla gelişen teknoloji, değişen politikalar ve mevcut ekonomik şartlar altında kurumların ayakta kalabilmeleri düzene uyum sağlamalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu durum ise kurumların yüksek performans düzeyine ulaşabilmeleri ve devamlılığını gerçekleştirebilmeleri ile mümkün-

dür. Bu bağlamda kurumların performans analizleri ile durumlarını değerlendirmeleri ve sorunlu alanlara çözüm bulmaları, hizmetlerini etkin olarak sunmaları açısından zorunluluk haline gelmiştir. Sağlık gibi hizmet üretiminin oldukça karmaşık yapıda olduğu ve insan hayatının doğrudan etkileyen bir sektörde de etkinlik analizlerinin periyodik olarak yapılması gerekli ve son derece önemlidir.

Sağlık hizmetlerinin birincil amacı; toplumun sağlık seviyesini yükseltmek ve bu durumun devamlılığını sağlamak olarak açıklanabilir. Buna göre sağlık hizmetlerinin kalitesini, adaletini ve etkinliğini sürekli artırmak gerekmektedir. Bu açıdan ülkemizde sağlık hizmeti veren kamu hastanelerinin kaynaklarını ne derecede etkin kullandıkları belirlenmeli, atıl durumdaki kaynakların başka alanlara tahsisi sağlanmalıdır. Sağlık kurumlarının hizmet üretim kapasitesi ve mevcut kaynaklarından faydalanma seviyesini gösteren etkinlik analizleri, yönetsel başarının ortaya konulması açısından önemlidir. Yöneticilerin mevcut ve hedeflenen çıktılar hakkında bilgi sahibi olması, müdahil olabileceği noktaları belirleme ve denetim görevini aktif şekilde kullanabilmesi, yine bu tür analizlerden faydalanmaları ile doğru orantıdadır.

Bir hizmet alanı olarak sağlık sektörü; toplum ve insan yaşamını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda emek faktörünün kalitesini belirlemekte ve istihdam, üretim yoluyla da dolaylı olarak ekonomik performansa yön vermektedir. Sektörde insanların ihtiyaçlarını miktar, kalite ve hizmet olarak en iyi şekilde karşılayabilmek, sürekli gelişimi sağlamak ve doğru işi iyi yapmak gibi temel amaçlar söz konusudur. Bu durum sağlık kurumlarında etkinlik ölçümlerinin sürekli olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Düşük performansın iyileştirilmesine ve etkinliğin önemini belirtmeye yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır;

- İnsan kaynakları ve fiziksel şartların etkin kullanılmaması sağlık kurumlarında performans yönetimi konusunda uzman yöneticilerin gerekliliğinin işaretidir.
- Etkin olmayan polikliniklerdeki atıl girdilere ihtiyaç duyan sağlık kurumları ile koordineli çalışılarak kaynak aktarımı yapılmalıdır.
- Sağlık kurumlarının yönetiminde etkililik ve verimlilik ilkelerine önem verilmelidir.
- Sağlık sektörüne ayrılan kaynakların önemli bölümünü kullanan hastanelerde etkinlik ve verimlilik analizlerinin kullanımının yaygınlaştırılmasına önem gösterilmelidir.
- Etkinlik ve verimlilik analizleri sonuçlarının hastane yöneticileri tarafından yol haritası olarak kullanılması, kaynak dağılımının bu analizlere göre yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akal Z (1992). İşletmelerde performans ölçüm ve denetimi.MPM Yayınları, Ankara.
- Akal Z (2003).Performans kavramları ve performans yönetimi.Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu,Ankara.
- Akdoğan M (2001). Veri zarflama analizi tekniği ile sigorta şirketlerinin etkinlik ölçümü türkiye örneği. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş H (2001). İşletme performansının ölçülmesinde veri zarflama analiz, Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 7(1) :163-175.
- Bayram A (2006). Hastane işletmelerinde finansal verilere dayalı performans ölçümü. Yüksek Lisans Tezi.Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.Ankara.
- Baysal M (1999).Veri zarflama analizi ile orta öğretimde performans ölçümü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Budak G (2008). Yetkinliğe dayalı insan kaynakları yönetimi. Barış Yayınları, İzmir.
- Coelli T, Battese G (1998), An introduction to efficiency and productivity analysis. Kluwer, Boston.
- Emiral F (2001). Türk bankacılık sisteminde etkinlik analizi.Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürán M (2005). Kamu hizmetlerinde performans ölçümü. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Gürán M, Çingi S (2002). Devletin ekonomik müdahalelerinin etkinliği. Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3.
- Kavuncubaşı Ş (2005). Hastanelerde görel verimlilik ölçümü veri çerçeveleme analizinin uygulanması. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya S, Doğan E (2005). Dezenflasyon sürecindetürk bankacılık sektöründe etkinliğin gelişimi. BDDK Çalışma Raporu 10.Ankara.
- Özkan B (2004). Ekonomiye giriş. Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 79(2).
- Pakdil F (2005). Hastanelerde kurumsal performans yönetimine ilişkin bir model önerisi. Sağlık ve Hastane Yönetimi Ulusal Kongresi, Ankara, 28-30 Eylül 2005.
- Şahin İ, Özgen H (2000). Sağlık bakanlığı il devlet hastanelerinin karşılaştırılmalı verimlilik analiz. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi. 5(3):46-61.
- Ulufer S (2001). Özel sermayeli türk ticaret bankalarının etkinlik analizi. BDDK, Ankara.

- Uyargil C (2015). Performans değerlendirme.7. Baskı.Beta Yayınları.İstanbul, 211.
- Vural G (2000). Türkiye’de mevduat bankalarında etkinliğin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Webster R, Kennedy S, Johnson I(1998). Comparing techniques for measuring the efficiency and productivity of australian private hospitals, Working Paper, Econometrics and Applied Statistic, Australian Bureau of Statistics, Canberra.
- Yeşilyurt C (2004). Performans ölçümünde kullanılan parametrelili ve parametresiz etkinlik ölçüm yöntemlerinin karşılaştırılması. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi : 289.
- Yolalan R (1993). İşletmeler arası göreceli etkinlik ölçümü. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.483, Ankara

BÖLÜM 24

BİLİM TARİHİ BAĞLAMINDA İBN RÜŞD'DEKİ ÇİFT HAKİKATİN ROLÜ¹

Adalet ASLAN²

¹ Bu çalışma aynı başlıkla Anadolu 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, aaslan@bingol.edu.tr, Orcid-id: 0000-0002-1278-2164.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, günümüz ünlü fizikçilerinden John Desmond Bernal'ın “*Tarihte Bilim*” adlı eserindeki iddiaların aksine İslâm'da bilim, felsefe, matematik, tıp vb. birçok alanda canlılığı azalsa dahi, bilimde köklü değişiklikler için çabalarının olduğu ve İbn Rüşd'ün düşüncesinde bilimin değerini ortaya koymak ve sonrasında da hem İslâm dünyasında bilimin etkisini kaybetmediğini hem de İbn Rüşd'de çift hakikat anlayışının olmadığını göstermektir. Zira Meşşâî ekolünün son temsilcisi olan İbn Rüşd, bilimin yani felsefenin hakikatının, dininin hakikati ile bir ve aynı olduğunu ifade etmektedir. Ne var ki bazı İbn Rüşd yorumcularının iddia ettiği gibi din ile felsefenin (bilim) bizi zorunlu doğrulara götürdüğü, din ve felsefenin doğruları çeliştiğinde ise dinin yani vahyin doğrularının kabul edilmesi gerektiği görüşünü kabul etmek bazı problemleri beraberinde getirdiği, İslâm düşüncesinin, modern bilimin merkezi olan Batı'da daha fazla etkisini göstermesinden de anlaşılacaktır. Bernal'ın düşünceleri şu alıntı ile özetlenebilir: “*Müslüman bilim insanları genellikle klasik dönemin sonlarındaki bilim modelini benimsediler. Bilimi devrimleştirmek bir yana geliştirmek için bile çok az istek duydular. El Buruni (973-1048) bu tutumu şu sözlerle dile getirir: 'Kendimizi eskilerin uğraştıkları konularla sınırlamalı ve ancak geliştirilebilecek olanları geliştirmeye çalışmalıyız.' Bireyler arasında uzmanlaşanlar olsa da bilim felsefe ile pekiştirilip dondurulan bir birlik oluşturdu. Bu birlik ikiz disiplinler olan astronomi ile tıbbi içeriyordu; bunlar gökyüzünün büyük dış dünyası -makrokozmos- ile insanın küçük iç dünyası -mikrokozmos- arasında bir bağ kurulmasını sağlayan az çok kabul görmüş astroloji tarafından birleştirildi. Felsefe ise Kuran'la bağdaştırılması güç olduğundan kuşku ile karşılanmaktaydı. Müslüman din alimleri bu doğrultuda çaba gösterdilerse de, bu çabalar muhafazakarların tepkisine yol açtı. El Gazali'nin (1058-1111) Filozofların Yıkımı adlı yapıtı bu çabaların beyhudeliğini göstermek adına bir uyarıydı. İbn-i Rüşd'ün Yıkımın Yıkımı adlı eseriyle verdiği ateşli yanıtı rağmen uyarı etkisini yitirmedi ve Yunan Hıristiyanları arasında olduğu gibi İslâm ülkesinde de kısırlaştırıcı bir etki yaratan iki hakikat öğretisi -yüksek ruhani hakikat ve daha aşağı olan rasyonel hakikat- kaçınılmaz olarak etkin kılındı. İslâm dininin kalıcı unsurlarıyla bilim arasında bir bağ kurulamaması sonraki yıllarda kültürel ve entelektüel bir durgunluk içine giren İslâm dünyasında bilimin solup gitmesinin belki de en önemli nedenidir.” (Bernal, 2009: 268-269) Metnin temel amacı ise Bernal ve onun izinden gidenleri kurguladıkları “İslâm tasavvurunun”, İbn Rüşd örneğiyle kolayca yıkılabileceğidir.*

İBN RÜŞD'ÜN HAKİKAT ANLAYIŞININ BİLİM TARİHİNDEKİ SEYRİ

Bilim tarihi, ilk olarak modern bilimin temelini araştırmakla başlar. Dolayısıyla İslâm'da biliminin nasıl tezahür ettiği de bu çerçevede ele alınır. Buradaki İslâm bilim geleneği ise bizi doğal olarak Antikçağ Yunan düşüncesine götürür. Bu çalışmada iddiasını ele aldığımız Bernal'ın yanı sıra birçok Çağdaş bilim tarihçisi de İslâm'da bilimin ilerlemediğini, kültürel ve entelektüel bir gerilemenin olduğunu iddia eder. Ayrıca Bernal, modern bilimin Ortaçağ skolastisizminden çıktığını düşünen tarihçileri de eleştirir. Söz konusu bilimin, skolastik bilginlerin amaç ve yöntemlerini şiddetle eleştiren kişilerden doğduğunu öne sürer. (Bernal, 2009: 293)

Bilim tarihinde İslâm düşünürlerinin etkin olduğu dönemde, İslâm dini, diğer din ve inançlara karşı olan hoşgörüsüyle ön plana çıktığından, bilimin geliştiği ileri sürülebilir. Aynı dönemde Batı'da bilimin duraksamaya başlamasının sebebi olarak Kilisenin akla karşı inancı sert biçimde savunması gösterilebilir. Nitekim söz konusu dönemde entelektüel ortamın Batı'da ve Doğu'da farklılık içerdiği açıktır.¹ İbn Rüşd sonrası dönemde, din ve felsefenin makul bir düzeyde bağdaştırılamamış olması İslâm bilimin etkisini yitirdiği nedenlerden biri olarak gösterilebilir. (Yıldırım, 1994: 56-57, 67-70) Dolayısıyla İbn Rüşd'ün bireye ve dünyaya bakışının yanı sıra Aristoteles'ten aldığı hakikate inanç dışında akılla da ulaşılabileceği düşüncesinin Latin Avrupa'da, Endülüs ve İbn Rüşdçülük aracılığıyla yayılmasının Kiliseyi tedirgin ettiği ve Hıristiyan âleminde büyük tartışmalara sebebiyet verdiği ileri sürülebilir. (Şulul, 2016: 279) Hatta, Hıristiyan düşüncesine göre doğuştan günahkar yaratılan insanın aksine, İbn Rüşd'ün bireyin öğrenme yoluyla dünyayı değiştirme ve bireyin hakkını tanıma düşüncesiyle “doğuştan günahkarlık” fikrini eleştirmesi, Kilisenin otoritesini yıkacağı endişesi 1210 ve 1215 yıllarında Aristoteles ve İbn Rüşd'ün eserlerinin yasaklanmasının temel sebebidir. (Şulul, 2016: 279)

İbn Rüşdçülüğün gerçek mirasçıları olan Avrupa'nın Hıristiyanları, bilimsel ve kültürel olarak İslâm düşünürlerine çok şey borçludur. (Şulul, 2016: 278) 13. yüzyılın sonlarında Aristoteles'in düşüncesinin kınanması ile felsefeye karşı bir düşmanlık gelişmiş, ancak bu düşmanlık yine de Ortaçağ filozoflarının, Aristoteles'in düşünce ve kavramlarının kullanılmasına engel olamamıştır. Bu durum “Aristotelesçilik”, “İbn Sînâcılık”, “Agustincilik” ve “Latin İbn Rüşdçülük” gibi akımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Daiber, 2004: 164-165)

İbn Rüşd'ün Batı dünyasına etkileri Latin İbn Rüşdçüler, Skolastik Filozoflar ve Yahudi İbn Rüşdçüler şeklinde ayrılabilir üç kol üzerin-

1 Metin boyunca “Doğu” ve “Batı” ile coğrafi değil, kültürel ve entelektüel değerler kastedilmektedir.

den incelenebilir. (Karlığa, 2014: 157) Öte yandan bu geleneği eleştirenlere göre, 19. yüzyıla kadar İslâm felsefesi metinlerinin çoğaltılması ve birçok bilim tarihi araştırmacıları tarafından İslâm filozoflarının iyi bir metafizikçi ve Aristoteles takipçisi olduğunun kabul edilmesi de İslâm felsefesinin yüceltilmesi için yeterli değildir. Bu olumsuz tavır etkisini bir süre devam ettirse de Batı’da, İslâm filozoflarının -İbn Sînâ, İbn Rüşd, İbn Tufeyl gibi- düşüncelerindeki derinliği kavrayan ve olumsuz tavır eleştiren bazı düşünürlere rastlamak da mümkündür. (Daiber, 2004: 168) Rénan, bunlardan birisidir. Rénan’ı, “gerçek anlamda İslâm felsefesinin savunuculuğunu yapan eleştirmen” olarak aktaran Daiber, onun özellikle 11. ve 12. yüzyıllar arasında İslâm felsefesinin özgün olduğu düşüncesine sahip olduğunu belirtir. (Daiber, 2004: 170) Ancak Rénan her ne kadar İslâm düşüncesinin bilim tarihi içindeki konumunu anlamaya çalışmışsa da bunu başarılı bir şekilde yaptığını ileri sürmek mümkün görünmemektedir. Çünkü Rénan, Aristoteles takipçisi olarak gördüğü İbn Rüşd’ün “felsefenin tamamlandığı ve yapılması gerekenin onu en iyi şekilde öğrenmek olduğu” şeklinde bir yanlış aktarım yapmıştır ve özel olarak İbn Rüşd’ün düşüncelerini genel olarak İslâm felsefesinin özgünlüğünü tam anlamıyla açığa çıkaramamıştır. (Rénan, 1957: 105-106)

Bilim tarihi içinde İslâm dönemini eleştirilerin saldırılarının hedefinde Latin İbn Rüşdçülük yer almaktadır. Çünkü Latin İbn Rüşdçüler, İbn Rüşd’ün hakikat görüşünü yanlış yorumladıklarından, filozofun rasyonelliğini görememişlerdir. Dolayısıyla da İbn Rüşd’e “çift hakikat” görüşünü izafe etmişlerdir. İslâm felsefesi, Yunan felsefesinin devamı olarak kabul edildiğinde; Aristotelesçi bilim sınıflamasının İslâm düşüncesinde de etkili olduğu görülmektedir. Nitekim İslâm felsefesindeki akıl-nakil veya din-felsefe ilişkileri de bu sınıflamadan gelmektedir. (Canatan, 2009: 57) İbn Rüşd’ü gerçek düşüncelerini burada bulmak mümkündür. Fakat filozofun düşünceleri deforme edilmiştir. Bu bozumu gerçekleştirenlerin yanında da Oryantalistler yer alır. Oryantalistler, İbn Rüşd’ün Müslüman ve Şarih olmasını hep ön planda tutarak, filozofun felsefesine ön yargılı ve eleştirel yaklaşmıştır. (Kâsım, ts.:5-6, 24, 83) Dolayısıyla buradaki problemlerin filozofun felsefesinin söz konusu önyargılar doğru kabul edilerek inceleme konusu yapıldığından, iyi belirlenememesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Nitekim bu yanlış yorumlama daha sonra İslâm dönemini eleştiren düşünürlerin yorumlarının da yanlış olmasına sebep olmaktadır.

İslâm uygarlığının taşıdığı “medeniyet” fikrini ön planda tutan eleştirmenlerden birisi olan F. Rosenthal, Klasik dönem İslâm uygarlığında insan ve toplum hayatında bilginin, şimdiki Batı da dahil olmak üzere hiçbir medeniyette olmayan merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtir. (Şulul, 2016: 266) İslâm uygarlığının bir anlamda Batı’da başlayan reform hareketine zemin hazırladığı ileri sürülebilir. Bu hareketin sembol ismi olarak

İbn Rüşd gösterilebilir. (Karlığa, 2014: 328, 377, 380) Öte yandan İslam dünyasında “akıl”, “bilgi” ve “bilim”e ilişkin soruların Batı Dünyasından çok daha önce gündeme geldiği aşikardır. Nitekim Batı’da “bilim”in neliği olduğu sorusu 19. yüzyılda farklı yönleriyle gündeme gelebilmiştir.

İslâm bilim tarihi üzerine konuşmak istendiğinde; İslâm kültürünün varlığını sürdürmede geliştirdiği, fizik, astronomi, matematik, tıp ve felsefe gibi bütün makul yolları birlikte ele alınması gerekir. (Görgün, 2019: 10) Bir alanda araştırma yaparken o alanın dönemine ve kavramlarına bakmak gerektiğini belirten Açıkgenç, İslâm bilim geleneğindeki ilim, fıkıh, usûl, idrâk kelâm, nazar, fikir, akıl, kalb, tabiat vb. gibi kavramların Kur’ân ve hadiste kullanılmış olmasına da dikkat çeker. (Açıkgenç, 2016: 568) Batı bilimi, İslâm biliminden çok fazla etkilenmiştir. Ona göre “bilim tarihçileri, 10. yüzyıldaki İslâm biliminin etkilerini ve İslâm bilim kitaplarını yok saydığı zaman Batı biliminin tarihini yazabilir mi?” sorusunun cevabı “Hayır.” olacaktır. (Açıkgenç, 2016: 574)

Doğu düşüncesinin, kaynaklarıyla, teknolojisiyle ve düşünce birikimiyle Batı’nın yükselişine ciddi katkı sağladığı bir realitedir. İslâm bilim tarihinde, Doğu, Batı’ya göre birçok alanda daha iyi bir gelişim göstermiştir. Fakat bu alanlarda Doğu’dan getirilip okutulan kitaplar olmasına rağmen, zamanla düşüncelerin, bilgilerin vb. ilk kez Batı’da ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Bu durum, bir parçasını İslâm medeniyetinin oluşturduğu Doğu düşüncesinin hiçbir şey üretmeyen, durgun bir kültür olarak gösterilmesine neden olmuştur ve bilime yaptığı katkıların unutulmasına sebep olmuştur. Bilimi sadece Batı düşüncesinin bir ürünü olarak sunan ve yalnızca bu düşünceye özgü gören bir yaklaşım, ancak tarihsel bir ideolojinin çarpık bakış açısından kaynaklanabilir. (Şulul, 2016: 279-280)

Çift Hakikatin Olduğu ve Engel Oluşturduğu

Çift hakikat düşüncesi, İbn Rüşdçüler tarafından felsefe ile bilimin ayrı ele alınmasından doğmuştur. Bu düşünce, zorunlu doğruya götüren vahiy ve bilimin doğrusu çeliştiğinde vahyin bilgisinin kabul edilmesi gerektiği görüşüne dayanır. Latin İbn Rüşdçülerin, İbn Rüşd’ün çift hakikati savunduğu iddiaları, İbn Rüşdçülüğün etkili olduğu dönemde filozofun telif eserlerinin Latince’ye ve İbranice’ye çevrilmemiş olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. (Karlığa, 2014: 169) Latin İbn Rüşdçülüğün oluşmasında, filozofun eserlerinin Latince’ye çevrilmesinde M. Scott’un önemli katkısı vardır. (Sarioğlu, 2012:43) Fakat İbn Rüşdçülerin iddialarının temelinde, o dönemdeki siyasi, kültürel ve dini problemleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Zira Latin İbn Rüşdçüler, filozofun dini hakikat ve felsefi hakikat görüşlerini Hıristiyan kültürü çerçevesinde ele almıştır. Latin İbn Rüşdçüler, o dönemde aklın otoritesi ile Kilisenin otoritesinin birbirinden bağımsız, fakat birbirlerine denk olduğunu göstermeye

çalışmaktadırlar. Bu durum laiklik yani Kilise ve devlet arasında bir ayırımın habercisidir. (Câbirî, 2019: 37) Dolayısıyla onların, İbn Rüşd'ü yanı(lı) veya eksik okumaları sonucunda, ortak paydada buluşmayan dinin hakikati ve felsefenin hakikati olmak üzere çift hakikat anlayışına varılır.

İbn Rüşd'ün düşüncesini anlamayı amaçlarken yürütülen yanlış akıl yürütme sonucunda ortaya çıkan "çift hakikat" yorumu gerek Batı gerek Doğu gerekse Türkiye'de bazı yorumcular tarafından savunulmaya devam etmektedir. Bu isimlerden birisi olan Rénan, İbn Rüşd düşüncesinde felsefenin halk için tehlikeli olacağına değinerek, âlimlerin felsefeyi, halkın ise nebevî vahyi kabul ettiğini öne sürmektedir. O, Kur'an'ın da hakikatin araştırılmasını emrettiğini belirtir ve dinlerde ne sadece akıl ne de vahiyden söz edilebileceğini ekler. (Rénan, 1957: 176-179) İzmirli ve Türker de onunla aynı temele dayanarak, İbn Rüşd'e göre çift hakikatin varlığından söz edilebileceğini ileri sürer. (İzmirli, 1932: 27; Türker, 1956: 151) Hatta Türker'in ele aldığı *Tehâfüt* tartışmalarında, İbn Rüşd'ün özgün düşünceleri ön planda değildir. Bunun da Türker'in, kelâmı İslâm'a özgü orijinal bir fikir hareketi, hatta İslâm'ın hakiki felsefesi olduğu düşüncesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. (Türker, 1956: 29) Söz konusu dönemde felsefenin kelâma yenildiği söylene de tümüyle yok olduğunu söylemek imkansızdır. Çalışmasında Gazzâlî'yi doğrulayan Türker, Hocazâde'nin *Tehâfüt*'ünde de İbn Rüşd'ün adının ve eserlerinin geçmediğini aktarır. (Türker, 1956: 60)

Antik Yunan öncesi düşünceler mevcut olmakla birlikte felsefe, Antik Yunan'da belirgin olarak bir araya getirilen ve İslam düşüncesine çevirilerle giren bir düşünce tarzıdır. *Faslu'l-makâl*'de İbn Rüşd'ün, felsefe ve dinin farklı sonuçlara sahip farklı düşünceleri oluşturduğunu fakat aynı sonuçlara varmış gibi davrandığını belirten Leaman, İbn Rüşd'e göre, felsefenin âlemi teolojik olarak incelediği ve âlemin yaratıcısı hakkında bilgi edinme isteğinden bu şekilde bir düşünce ikilemine vardığını öne sürmektedir. Aslında felsefe, sadece teolojik araştırma değil çok daha fazlasını araştıran bir bilimdir. Ona göre İbn Rüşd bunu yaparken Kur'an'dan âyetlerle desteklemeyi tercih eder. Ancak Kur'an'da doğanın nasıl meydana geldiğinin nedensel açıklaması yapıldığında ne felsefi ne de Aristotelesçi bir araştırmanın ima edildiğini belirtir. (Leaman, 2022:171-172) İbn Rüşd'ün çift hakikati ortaya koyduğunu farklı bir görüşle ele alan Mîsbâhî ise, İbn Rüşd'ün gerek fizik gerek metafizik vb. tüm felsefesinde ikilik olduğunu, bunun da ikili hakikati gösterdiğini ifade eder. (Mîsbâhî, 1988: 174) Çağdaş dönemdeki bu araştırmacıların, İbn Rüşd düşüncesinde çift hakikat -peygamberlerin ilettiği dini hakikat ve âlimlerin ilettiği felsefi hakikat- anlayışının olduğunu aktarmalarının yanı sıra, söz konusu problem çerçevesinde filozofa göre din mi felsefeden yoksa felsefe mi dinden üstündür tartışmalarını da görebiliriz. Görüldüğü üzere okumaların, yan-

lı(ş) ve ideolojik olmalarından ötürü çatışmalar, birinin diğerine üstün olduğunu göstermekten kaynaklanmaktadır.

Hakikatin Tek Olduğu

İslâm medeniyeti uzun bir süre bilim ve kültüre liderlik yaparak insanlığın gelişimine katkı sağlamıştır. İslam düşünürlerinin yapmış olduğu çeviriler, belki de yok olup gidecek olan İran ve Antik-Yunan bilim ve bilgeliğinin sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemdeki çalışmalar, bilimi sadece korumak ve aktarmakla kalmamış, deney ve deney araçlarının geliştirilmesi konularında da katkı sağlamıştır. (Şulul, 2016: 265) İslâm felsefesi tarihinde, Ortaçağ Avrupa'sının düşünce seyrini değiştiren İbn Rüşd'ün evrensel düşünce tarihinin gelişimindeki önemli etkisini belirtmek gerekir. İbn Rüşd'ün etkisi, fail ve münfail aklın ölümsüzlüğü ile hakikat anlayışı öğretilerinin yanı sıra özellikle Antik-Yunan felsefesini aktarma noktalarında ortaya çıkmaktadır.

Fakhry, İbn Rüşd düşüncesinde hem felsefi hem de dini hakikatin Kur'an'a dayanılarak uzlaştırılabileceği görüşünün hakim olduğunu iddia eder. (Fakhry, 2003: 94) Ona göre problem belirttiğimiz gibi bir önermenin felsefede doğru, dinde yanlış olabileceğine dayanan çift hakikat anlayışının İbn Rüşd'e atfedilmesinden kaynaklanır. Ayrıca Fahri'ye göre hiçbir şey İbn Rüşd'ün günümüze kadar gelmiş olan Aristoteles şerhlerinin evrensel bir değere sahip olduğu düşüncesini değiştiremez. (Fakhry, 2003: 100) Taylor'da filozofun felsefesinde çift hakikat düşüncesinin yanlış olduğu, çünkü onun dindeki farklı insan gruplarına hitap eden birçok methodun olmasına rağmen, önceliği felsefi kanıtlama yöntemine verdiğini düşünmektedir. (Taylor, 2008: 205) Ona göre, söz konusu dini ve felsefi hakikat çelişmez, fakat çeliştiği durumlarda da her insanın bunu anlayacak yeteneğe sahip olmadığını da ekler. Dolayısıyla doğru öncüller ve geçerli kıyasın kullanılmasıyla burhânî olarak felsefi bilgi zorunlu olarak hakikate ulaşır.² (Taylor, 2018: 290) Taylor, *tek hakikat*'in olduğunu söyleyen diğer araştırmacılarından farklı olarak, felsefenin öncelikli olması gerektiğini düşünür. Çünkü burhân-cedel-hitabet yöntemlerini kullanan dinin ortaya koyduğu bilgiyi herkesin anlayacağı ama herkesin hakikati kavrayamayabileceğini, felsefi bilginin ise doğru yollar izlendiği takdirde zorunlu olarak hakikate götüreceğinden, dinden öncelikli olarak görmektedir.

2 Ayrıca Taylor, İbn Rüşd'ün 'hakikat, hakikatle çelişmez, aksine ona tanıklık eder' ilkesi konusunda genel olarak tek bir kaynağa gidildiğini, ancak Leon Gauthier'ın bu ilkenin filozofun başka eserinde yani hem *Faslü'l-makâl*'de hem de *Tefsîru De Anima*'da olduğunu söyleyen tek kişi olduğuna işaret eder. Gauthier'a göre filozof bu iki eserinde benzer şeylere atıfta bulunmaktadır, fakat Taylor'a göre bu ilkenin kaynağını Aristoteles'e götüren kimse yoktur. Richard C. Taylor, "Truth Does Not Contradict Truth: Averroes and the Unity of Truth", **TOPOI**, 19 (2000), ss. 3-16, s. 6. Bununla birlikte Taylor, İbn Rüşd'ün *Tehâfüt, Telhisu'n-Nefs* ve *Tefsîr*'de yer alan görüşlerinden *tek hakikat* (hakikatin birliği) ilkesinin anlaşıldığına, lakin *Faslü'l-makâl*'de şeriatin bilgisi ile felsefenin bilgisinin çelişmediğini ortaya koymak adına bu ilkeyi doğrudan kullandığına değinmektedir. (Taylor, 290.

Bu tartışmayı yöntem açısından inceleyen Câbirî'ye göre din ve felsefeyi rasyonel bir bakışla inceleyen İbn Rüşd felsefesinde, dinin beyanı, felsefenin burhânî olmak üzere, her ikisi de bağımsız bir yapıya sahip kendine has yöntemleri vardır. Fakat ikisinin de gayeleri birdir. (Câbirî,2019: 36-37) Çok açık bir şekilde İbn Rüşd düşüncesinde *tek hakikat* inancı olduğunu açıklayan Câbirî, *çift hakikat* inancı bazı Çağdaş Arap düşünürler ve özellikle Latin İbn Rüşdçüler tarafından kabul edildiğine de dikkat çeker. (Câbirî, 1998: 180-181) Din ve felsefenin gaye birliği içinde olduğunu belirten Sarioğlu, onların gayelerinin insanı, ilmî ve ahlâkî yönden yetkinleşmesini sağlamak ve hakikate ulaştırmak olduğunu vurgular. O, bunu yaparken yöntemin önemine dikkat çeker. Zira her insan aynı olmadığı için din hatâbî, cedelî ve burhânî yöntemlerini, felsefe burhânî yöntemi kullanmaktadır. (Sarioğlu, 2012: 212) Özellikle dinin kapalı olduğu noktalara dikkat ederek, hakikatin insana aktarılırken kapasiteyi ve sınırları iyi belirlemek gerekir. (Sarioğlu, 2012: 220) Sarioğlu, diğer araştırmacılardan farklı olarak bir noktaya değinir ki o da şudur; *hakikat*in varlık, bilgi, ve ahlâk ile bağlantılı olduğudur. (Sarioğlu, 2001: 174) Din ve felsefenin kullanmış oldukları yöntemi düşündüğümüzde, böyle bir ilişkinin kurulması önceki araştırmacılarda eksik kalmıştır.

Bu çalışmada tartışma belirli isimler üzerinden yapılmıştır. Çalışmayı farklı isimler aracılığıyla genişletmek mümkündür. Ancak İbn Rüşd eserleri temel alındığında, düşüncesinde hakikatin tek olduğu anlaşılacaktır. İbn Rüşd din-felsefe ilişkisini ele aldığı eserinde dinin, var olanları akıl ile araştırmayı emrettiğini belirtir. Bilinenden, bilinmeyene ulaşmak kıyastır ve ona göre bu kıyas, yakînî olan burhândır. (İbn Rüşd, 2019: 77-79) İbn Rüşd'e göre din, insanları ister burhânî, ister cedelî, isterse de hatabî olsun, mutluluğa davet etmektedir ki bu da onun hak olduğunun ispatıdır. Zira *hakikat*, *hakikata ters düşmez, aksine (hakikat hakikâta) uygun olur ve onun lehine şehâdet(te bulunur)*. (İbn Rüşd, 2019: 91) Aynı kaynağa sahip olan din ve felsefenin, gayeleri de bir -gerçek bilgiyi ve gerçek ameli öğrenmek- olduğundan *tek hakikate* ulaşacaklardır. *Hikmet şeriatın arkadaşı ve süt kardeşidir*. (İbn Rüşd, 2019: 123, 141) İbn Rüşd'e göre hem "*şeriat ve hikmete muhalif değildir*" hem de "*hikmet şeriata muhalif değildir*", (İbn Rüşd, 2017: 198-199) din ve felsefe *tek hakikat*in iki vechesidir, yani tüm şeriatların kaynağı vahiy, aklın ise vahyin ayrılmaz bir parçası olduğunu söyleyen İbn Rüşd, din ve felsefenin gayelerinin de bir yani *hikmet* olduğunu açıklar. (İbn Rüşd, 2020: 529-530)

SONUÇ

İslâm felsefesinin Antikçağ ile Ortaçağ arasında köprü görevi görmesinin yanı sıra, felsefe-bilim, felsefe-metafizik veya İslâm teolojisi üzerinden kurulan bağların önemi açıktır. Bu çalışmada İslam düşünürlerinden

İbn Rüşd'ün çalışmaları temel alınmıştır. İbn Rüşd düşüncesi gerek düşünce tarihine geçen din-felsefe tartışmasına öncülük etmesi, gerekse günümüzde hala birçok değere sahip unsuru barındırması bakımından hem İslâm düşüncesinde hem de Batı düşüncesinde değerli bir konumdadır. Dolayısıyla İbn Rüşd, grift bir yapıya sahip olan Doğu'da ve Batı'da ele alınan problemlerde hem hakikat tartışmalarıyla hem de kullandığı yöntemle önemli isimler arasındadır. İslam düşüncesinin önemli yorumcularından birisi olan İbn Rüşd, din kadar aklı da merkeze alıp, onların zıt kutuplar olmadığını göstermiştir. Ancak İbn Rüşd, vahyin tebliğ ettiği hakikat ile Aristoteles'in vaaz ettiği hakikat arasında bir çatışma görmemektedir. Aksine ona göre onların arasında tam bir uyum vardır. Filozofa göre tartışmalar ve karışıklık, Hıristiyanların din ve felsefe ilişkisini bütünleştirici değil de ayrıştırıcı, yani karşıtlık olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Seküler düşünce, felsefe-bilim temellidir ve çağdaş toplumlarda birçok alana etki etmektedir. Seküler kültür, İslâm'a karşı düşünceye karşı negatif etkilemiştir. O dönemde İslâm medeniyetinin aktarılmasının engellenmesi konusunda her şeyi yapmaya çalışmışlardır. Bu düşünceye sahip Aydınlanma felsefesi, feodal düzen içinde gelişmiştir. Batı düşüncesine sahip bir takım bilim insanları, seküler medeniyetin doğuşunu Rönesans'la başlatmaktadır. Ancak Rönesans'ın ortaya çıkmasında İslam düşüncesinin katkısı yadsınamaz. İslâm medeniyetinin seküler kültüre etkisi vardır ancak bu etki gizlenmiştir. Bu konu bilim tarihi çalışmalarıyla büyük öneme haiz olan Fuat Sezgin'in eserlerinde dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Bu eserler aracılığıyla İslâm kültürünün, felsefe, bilim ve teknoloji üzerinden medeniyetin gelişmesine öncülük ettiği açığa çıkmıştır. Bu uğurda, 12. yüzyıldaki tercüme hareketlerinin, bilim ve felsefenin gelişimine büyük katkılar sağladığı aşikardır. Söz konusu katkılara şu iki somut örnek verilebilir: İlk olarak, İbn Rüşd'ün Aristoteles şerhi; ikinci olarak Endülüs'ün Yunan ve İslâm biliminin Batı'ya aktarımında bir köprü görevi görmüş olması gelir. Somut örneklere ayrıca İslâm düşüncesinin özellikle tıp üzerinden bilime, matematik, fizik ve kimya alanındaki katkıları gösterilebilir.

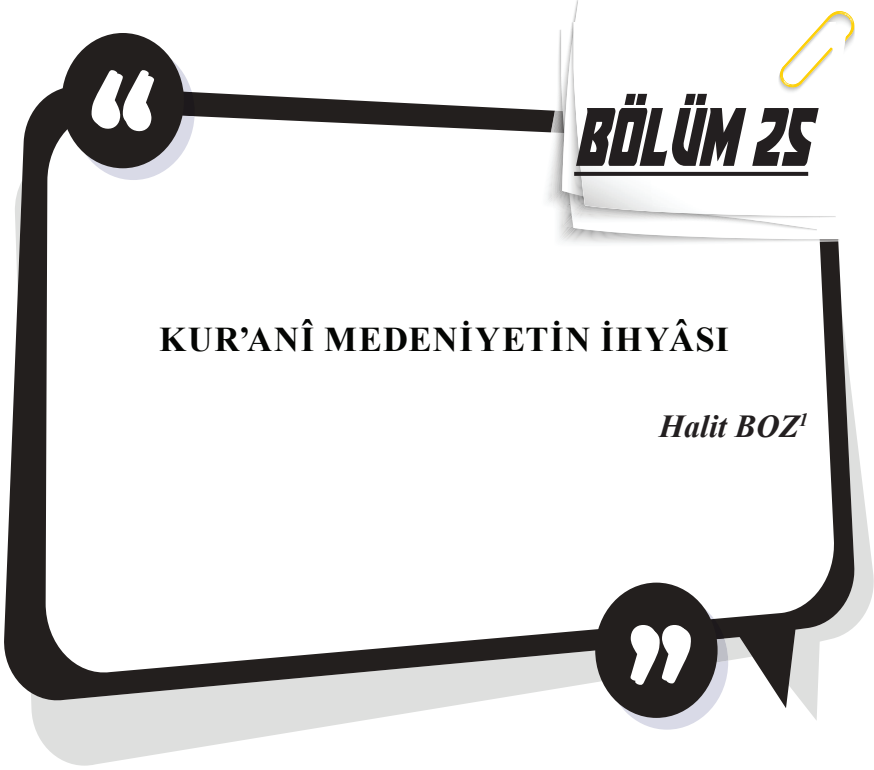
İslam medeniyetinde bilim ve felsefenin gerilemesinin dayanağı olarak, dinin tüm düşünceye öncelenerek bilim ve felsefe karşıtı bir tutumun geliştirilmiş olması şeklinde tanımlamak eksik olacaktır. Çünkü İslâm medeniyetinde bilim ve felsefenin gerilemesinin ve böyle kabul görmesinin en büyük nedeni dini ve siyasi çatışmalardır. Nitekim, çatışmanın olduğu toplumlarda ekonomi ve sanat gibi medeniyet etkinlikleri gibi ilmi faaliyetler de zayıflar. Söz konusu gerilemenin bu çatışmalar çerçevesinde din ile felsefenin bağdaştırılmaması yatmaktadır. Fakat bu çatışma İbn Rüşd düşüncesinde görülmez. Zira buradaki amaç birinin diğerine üstün olduğunu göstermek değildir. Bilimin ilerlemesinde özgür felsefi düşünce

ve tartışmanın doğuracağı rasyonel bir yaklaşım gereklidir. İbn Rüşd, İslâm medeniyeti biliminin bugünkü değerinde önemli bir önderlik yapmış ve metodolojisiyle bunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bilimin gerçekleşmesinde inancın engel olmadığı ortadadır. Asıl engel akla uygun olmayan inançtır.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, A. (2016). İslâm Bilim Geleneğinin Batı Bilim Geleneğinin Doğuşundaki Rolü-Bilim Epistemolojisi ve Sosyolojisi Açısından Tarihi Bir Değerlendirme, *Yeni Türkiye* 88, ss. 565-589.
- Bernal, J.D. (2009). **Tarihte Bilim**, çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yay., İstanbul.
- Canatan, K. (2009) “**İbn Rüşd’ün Epistemolojik Projesi: ‘Dinî Bilgi’ ve ‘Felsefî Bilgi’nin Uzlaştırılması**”, *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd’ü Yeniden Düşünmek içinde*, Cilt I, s. 55-73, Asitan Yay., Sivas.
- Daiber, H. (2004). **İslâm Felsefesi Tarihinin Anlamı ve İslâm Felsefesi Tarihi Çalışmamızın Amacı Nedir? İhmal Edilmiş Bir Disiplinin Tarihi**, çev. Muammer İskenderoğlu, USÛL, I Haziran, ss. 161-183.
- el-Câbirî, M. Â. (2019). **Arap-İslam Medeniyetinde Entelektüeller -İbn Hanbel Mihnesi& İbn Rüşd’ün Çilesi-**, Çev. Numan Konaklı, Mana Yay., İstanbul.
- el-Câbirî, M. Â. (1998) **İbn Rüşd siyre ve fikr: Dirâse ve nusûs**, Merkezü Diraseti’l-Vehdeti’l-Arabiyye, Beyrut.
- Fakhry, M. (2003). **Islamic Philosophy, Theology and Mysticism**, Oneworld Publications, England.
- Görgün, T. (2019). İslam Bilim Tarihi Nasıl Anlaşılabilir: Yöntem Üzerine Bazı Düşünceler, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (Özel Sayı), ss.1-16.
- İbn Rüşd (2019). **Faslu’l-Makâl: Felsefe-Din İlişkisi**, çev. Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul.
- İbn Rüşd (2017). **Felsefe-Din İlişkileri ‘Faslu’l-makâl’ ‘el-Keşf an minhâci’l-edille’**, haz. ve çev. Süleyman Uludağ, Dergâh yay., İstanbul.
- İbn Rüşd (2020). **Tutarsızlığın Tutarsızlığı**, çev. Muharrem Hilmi Özev, Karbon Kitaplar, İstanbul.
- İzmirli, İ. H. (1932). **İslâm’da Felsefe Cereyanları 11- İbn Rüşd 3**, Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, 5, s.22.
- Karlığa, B. (2014). **Batı’yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd**, Mahya Yay., İstanbul.
- Kâsım, M., **Nazariyyetü’l-ma’rife ‘inde İbn Rüşd ve te’vîliha ledâ Tomas el-Ekvînî**, Kahire, ts.
- Leaman, O. (2022). **İbn Rüşd ve. Felsefesi**, çev. Elif Özdem, Runik Kitap, İstanbul.
- Misbâhî, M. (1988). **İşkaliyyetü’l-akl inde İbn Rüşd**, Merkezü’s-Sekafiyü’l-Arabi, Beyrut.

- Özaydın, A. (2019). “İslam Medeniyetinin Seküler Medeniyete Katkıları”, Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi, 8(1), ss. 117-147.
- Réenan, E. (1957). **İbn Rüşd ve'r-Rüşdiyye**. çev. Adil Zuaytir, Kahire.
- Sarıoğlu, H. (2012). **İbn Rüşd Felsefesi**, Klasik Yay., İstanbul.
- Sarıoğlu, H. (2011). **İbn Rüşd'ün Düşünce Sisteminde Hakikat-Felsefe-Din İlişkileri**, DİVÂN İlmi Araştırmalar, 6. Cilt, 10. Sayı, 2001/1, ss. 173-186.
- Şulul, C. (2016). İslâm Toplumlarındaki Bilimsel Gelişmeler ve Batıya Olan Etkileri, Muhafazakar Düşünce Dergisi, c.13, s.48, Ağustos, ss. 263-281.
- Taylor, R. C. (2018). “Averroes and Philosophical Account of Prophecy”, **Studia graeco-arabica**, 8, ss.: 287-304.
- Taylor, R. C. (2008). “İbn Rüşd: Dinî Diyalektik ve Aristotelesçi Felsefî Düşünce”, **İslam Felsefesine Giriş** içinde, ed. Peter Adamson-Richard C. Taylor, çev. M. Cüneyt Kaya, Küre Yay., İstanbul, s. 205.
- Taylor, R. C. (2000). “Truth Does Not Contradict Truth: Averroes and the Unity of Truth”, **TOPOİ**, 19, ss. 3-16, s. 6.
- Türker, M. (1956). **Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti**, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.: 102, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yıldırım, C. (1994). **Bilim Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Giriş

Bu yüzyılda insanlığın yaşadığı sıkıntıların, çözülemeyen problemlerin başlıca müsebbibinin medeniyetlerin dayatılması olduğu bir gerçektir. Bazı milletler kendi çıkarları için ürettikleri prensipleri, hükümleri, ahlaki durumları medeniyet olarak ileri sürerek diğer ulusları sömürmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Bu kuram tarih boyunca kendini çeşitli vesilelerle göstermiştir. Roma, Pers, Çin, Hitit, Sümer ve Batı medeniyeti yukarıda mevzu ettiğimiz duruma en güzel örneklerdir. Ancak Ku'rân'ın inzalından itibaren insanoğluna tavsiye ettiği prensipler, öteki medeniyetlerden farklı bir şekilde kaynağını mutlak Güç'ten almaktadır. O yüzden de insan eseri medeniyetlerin çıkardıkları sıkıntılar, sorunlar ve zorbalıklar onda asla görülmez. Bu çalışmanın amacı, Müslümanların zaman içerisinde karşı karşıya kaldıkları sıkıntıların gerçek sebebinin Kur'an'dan ve onun medeniyetinden uzak kaldıklarından neşet ettiğini ispat sadedinde bir değerlendirme olacaktır.

Çalışmamızın amaçları arasında Kur'an medeniyetinin insanlığa sunmuş olduğu hak, adalet, saadet ve güzellik gibi değerlerin vurgulanması da olacaktır. Müslümanların ayakta kalmasının kendi dinamiklerine uygun olan Kur'an medeniyetine teveccüh etmeleriyle mümkün olduğu çeşitli örneklerle açıklanacaktır. İslam Medeniyetinin tekrar ihyasının; kalbi, akli ve davranışları özünden kuşatacak ferdi ve içtimai bir uyanışla olabileceği, bunun içinse Müslümanların Kur'an ve Sünnete uymaktan başka çarelerinin olmadığı bir gerçektir. İnsanlığa Kur'an'ın diriltici nefhasının inişinin üzerinden geçen 15 asırdan sonra çoraklaşan gönül ve idrakimiz ile yeniden bir keşif yolculuğuna çıkmalıyız. Böylelikle geçmişi yeniden özümseyerek; geleceği daha dinamik bir şekilde inşa etmeye yönelmeliyiz. Bu düşünce sonunda derin bir uykudan uyanarak önümüzde duran o engin saadet (Kur'an Medeniyeti) dairesine girmemiz mümkün olacaktır.

Bugün gelinen noktada insanlık ferdi ve içtimai alanlarda huzur ve adaletin hâkim olmasını temenni ediyorsa Yüce Rabbimizin şu mesajına uymaktan başka çaresinin olmadığını bilmelidir.

مِنَ الَّذِينَ اسْتَخْلَفَتْ كَمَا الْأَرْضُ فِي لَيْسْتَخْلَفْتَهُمُ الصَّالِحَاتِ وَعَمَلُوا مِنْكُمْ آمَنُوا الَّذِينَ اللَّهُ وَعَدَّ
يُشْرِكُونَ لَا نَبِيَّ يَعْبُدُونَ آمَنَّا خَوْفِهِمْ بَعْدَ مِنْ وَلِيْبِدَلْنَهُمْ لَهُمْ أَرْتَضَى الَّذِي دِينَهُمْ لَهُمْ وَلِيْمَكِنَّ قَبْلِهِمْ
الْقَاسِمُونَ هُمْ فَأَوْلِيكَ ذَلِكَ بَعْدَ كَفَرٍ وَمَنْ شَيْئاً بِي

“Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.” (Nur, 24/55.)

Tüm insanlığın saadetini tesis edecek olan İslam Medeniyetinin yeniden ihyası için gerekli olan özet hususlara temas etmeden önce medeniyet kavramı ile ilgili kısa bir değerlendirme yapmak elzemdir.

1.Medeniyet Kavramı

Medeniyet kavramı ile insanların aklına ilk önce kültürde, sanatta, ekonomide, ilimde ve kalkınmışlık düzeyinde önde olmak gelir. Buradan hareketle bilimde, sanatta, teknolojiye ve sanayi gibi alanlarda dünya standartlarının üstünde bir noktayı yakalamış olan Amerika ve Avrupa devletlerinin bir kısmı medenî diye bize takdim edilir. Oysa ki medeniyetin anlamına bakıldığında durumun böyle olmadığı anlaşılır. Aslında medeniyet, Yaraticının kainattaki bütün varlıklarda yapmalarını istediği işlerin gerçekleşmesi için oluşan zemindir.

Çalışmanın konusunu medeniyetin daha çok ıstılahi yönü ilgilendirmektedir. Medeniyetin terimsel anlamı oldukça karmaşıktır. Mukaddime adlı eserinde medeniyet kavramına ilk işaret edenlerden biri olan İbn Haldun, şehirli anlamında "hadarilik" sözcüğünü kullanmıştır. Hadarilik, bedevi toplumlara göre daha çok gelişmiş toplumları ifade eden bir sözcüktür. Gelişmeden kastedilen ise ekonomik ilerlemişliktir. İktisaden gelişen toplumlar zamanla "*hadari*" hale gelmişlerdir. (İbn Haldun, 1988; 134) Ancak medeniyetin terim anlamı salt ekonomik değil bütün alanlarda toplumun huzur ve mutluluğunu temin eden unsurlardan oluşmasıdır. Medeniyete ferdi bazda yaklaşan Yazar Cemil Meriç ise medeniyeti "*insanın kendini inzibat altına alması, fikirce, ahlakça, ruhça yükselmesi için lüzumlu olan kolektif araçların tümü*" tarzında ifade eder. Bu kolektif araçlara da "*Güzel sanatlar, felsefe, din ve hukuk*

gibi" şeklinde açıklamıştır (Meriç, 1986:119). Tarihçi İbrahim Kafesoğlu ise medeniyet ve kültür konusunu açıklarken medeniyeti, "milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtalarının bütünüdür" şeklinde ele almıştır (Kafesoğlu, 1982:15-16). Sosyolog Ali Şeriatî'ye göre ise medeniyet; "insan toplumunun yaptıklarının, tasarruflarının maddi ve manevi toplamıdır" (Şeriatî, 1998: 14).

Haddizatında bizim gibi pek çok Müslüman ülke de kendisini muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmayı hedef koymuştur. Ancak bu gibi hedefleri olan milletlerin gözden kaçırdıkları bir şey var ki Batı'nın elde etmiş olduğu yüksek refah düzeyinin temelinde başka milletlerin gözyaşları yatmaktadır. Mehmet Akif'in şiirinde geçen "*Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar*" benzetmesindeki medeniyet, aslında Batı medeniyetinin dayandığı kapitalizmdir. Çünkü kapitalizm vicdandan yoksun, karşılıklı menfaatin ön plana çıktığı bir beşerî sistemin adıdır. Batı medeniyeti, bulunduğu düzeye ulaşmak için birtakım medeniyetleri yıkmış, o medeniyetlerin bütün kaynaklarını yağmalamış, bunları kendi ulusuna sunmak için hiç acımadan arkasında milyonlarca yetim, öksüz ve fakiri bırakmıştır. Kendileri lüks içinde, aşırı tüketimle israfın en alasını yaşarken, yanındaki aç komşusunu gözetlemeyen, görmemezlikten gelen bir medeniyet nasıl olurda dünyaya örnek olarak gösterilebilir.

Öte yandan temeli takvaya, (Zeccac, 1988, 3/84) her an vicdan muhasebesi yapmaya ve ahlaki değerleri ön planda tutmaya dayanan vahiy kaynaklı Kur'an Medeniyeti, (Taberi, 2001, 2/321) dünyanın bütün sıkıntıları bitirecek Batı'nın tek alternatifi olan medeniyettir. "*Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisindi düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.*" (Bakara, 2/265) "*Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir.*" (Buhari, Edep, 12) gibi prensipleri temel alan medeniyetin hâkim olduğu toplumlarda güçlüler güçsüzleri kollamak zorundadır. Asla kimseye zulmedilmez. Başkaları açken, tok yatılmaz. Kur'an Medeniyetinin inşa ettiği toplum, elindeki imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak hususunda hassas olan fertlerden oluşan bir topluluktur.

2. Kur'an Medeniyeti

Kur'an Medeniyeti; insanlığın başlangıcından beri insan hayatını tüm yönleriyle tanzim eden, hayata hayat katan eşsiz bir medeniyettir. Çünkü diğerlerinden farklı bir şekilde vahye dayalı bir medeniyettir. Nitekim Rabbimizin bizlere öğrettiği medeniyettir. Öte yandan ahlâk, yücelik ve fazilet gibi bütün güzellikler bu medeniyetin insanlığa bir lütfudur.

Hız. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde şehrin adı "Yesrib" idi. Yesrib sözcüğünün lügat anlamı "azarlamak, vurmak" manasına gelmekteydi. Hız. Peygamber bunu "Medîne" ile değiştirmiştir (Maverdi, 2017, 451). Medeniyet kavramının kökeni "m.d.n." sözcüğüne dayanmaktadır. Dilbilimci Cevheri, "medîn" kelimesinin kul; "medîne"nin ise ümmet anlamını ifade ettiğini söylemiştir. (Cevheri, 1987, 5/ 211.) Yukarıda izah etmeğe çalıştığımız bu kelime Kur'an'da ise şu şekilde geçmektedir. لَا قَالَ الرَّاحِمِينَ أَرْحَمَ وَهُوَ لَكُمْ اللَّهُ يُعْفِرُ الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ تَتَرَبَّبَ "Yûsuf şöyle dedi: "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 12/92).

İslâm Medeniyeti, insanı takvaya yönlendiren ve en büyük değer ölçüsü olarak takvayı gören bir anlayışa sahiptir. (Meraği, 1946,4/21) "Ey insanlar! Muhakkak ki biz, sizi bir erkek ve bir kadından yarattık. Ve sizi milletler ve kabileler kıldık ki, birbirinizi (soyunuzu, babalarınızı) tanıyasınız. Muhakkak ki Allah'ın indinde en çok kerim olanınız (ikram olunanınız, en şerefli olanınız), (ırk ya da soy olarak değil) en çok takva sahibi olanınızdır. Muhakkak ki Allah, en iyi bilen ve haberdar olandır." (Hucurât, 49/13)

İslâm her şeyden önce doğru bir inanç sistemini insanlığa getirmiştir. İnsanlar İslâm sayesinde kendini yaratan Yüce Gücü tanıyacaktı. İslâm'ın getirdiği iman esasları, insanın emniyet, haysiyet ve şerefine biricik bekçisidir. Öyle olduğu için canın, malın, aklın, ırz ve dinin korunması da bu manevi bekçilerle sağlanmaktadır. Allah'ın kendisine şah damarından daha yakın olduğunu, meleklerin bütün söz ve fiilleri kaydettiğini ve ahirette hesaba çekileceğini bilen bir insanın günah işlemesi, başkalarının hak ve hukukuna saldırması mümkün değildir.

Kur'an Medeniyetinin ana gayesi, tüm insanların huzur ve mutluluğunu temin eden unsurların yaşatılmasıdır. Bu sebeple Kur'an'da, müşriklerin taptıkları şeylerin “şuursuz” ve “ölü” oldukları; çünkü hiçbir şey yaratamadıkları belirtilmektedir. (Nahl, 16/20: İbn Aşur, 1984,10/34.) Kur'an'a göre Allah yalnızca “hayy” değil, aynı zamanda “muhyi” dir de. (Bakara, 2/258) مِنْ يَرْزُقُكُمْ مَنْ قُلٌّ مِنَ الْمَيْتِ وَيُخْرِجُ الْحَيَّ يُخْرِجُ وَمَنْ وَالْأَبْصَارَ السَّمْعَ يَمْلِكُ أَمَّنْ وَالْأَرْضِ السَّمَاءِ تَنْفُونَ أَقْلًا فَقُلُّ اللَّهُ فَسَيَقُولُونَ الْأَمْرُ يُدْبِرُ وَمَنْ الْحَيِّ “De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da işitme ve görme yeteneklerini hükmü altında kim tutuyor? Ölüden diriye çıkararak, diriden de ölüyü çıkararak kim? Her türlü işi kim yürütüyor? “Allah” diye cevap verecekler. “Öyleyse (O'na ortak koşmaktan) sakınmıyor musunuz?” de.” (Yunus, 10/31)

3.İslâm Medeniyeti ile Diğer Medeniyetler Arasında Özet Bir Mukayese

İslâm Medeniyeti, kendine temel dayanak noktası olarak tüm varlığa ait her türlü hak ve hukukun korunmasını, her hak sahibine hakkının verilmesini esas almıştır. “Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Maide, 5/8)

İslam Medeniyetinin en önemli gayesi, her alanda fazilet ve adaleti hâkim kılmaktır. Nihai hedef; Allah'ın rızasına ulaşmaktır. (Zemahşeri, 1997, 1/257) Şu bir gerçektir ki, hakkın gereği ittifak, faziletin gereği dayanışmadır. “Allah'ın rızasını aramak, kendilerini veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda sabit kılmak için mallarını Allah yolunda harcayanların hâli ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin hâline benzer ki, ona kuvvetli bir sağanak düşmüş de yemişlerini iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile mutlaka bir çisenti vardır. Allah, yaptıklarınızı görür.” (Bakara, 2/265)

İslâm dışı medeniyetlerin toplumsal hayatta dayanak noktası kuvveti esas almaktır. Bunların hedefleri menfaat esasına dayanır. Hâlbuki kuvvetin yapacağı iş, haksızlık ve tecavüzü öne çıkarmaktır. Menfaat meselesine gelince; herkesin arzusu tatmin edilemeyeceğinden üzerinde çekişme, boğuşma ve kavgalara yol

açacaktır. Bundan dolayı Diriliş medeniyetinin nirengi noktası olması hasebiyle; İslam medeniyetini yok etmek isteyenler bu emellerine ulaşmak için Müslümanlarla Kur'an arasındaki bağı parçalanmasa çalışmışlardır. 19. yüzyılın sonlarında İngiltere Parlamentosu'nda sömürgelerden sorumlu Lord Gladstone'nin elinde Kur'an-ı Kerim'le kürsüye çıkarak sarf ettiği şu sözler bu durumun bir ifadesidir: *“Bu kitap Müslümanların elinde kaldıkça biz onlara gerçek anlamda hükmedemeyiz. Ya Kur'an'ı yok etmeliyiz ya da onları Kur'an'dan uzaklaştırmalıyız. Müslümanları öyle bir hale getirmeliyiz ki, onlar Kur'an'ı okusalar da anlamamalıdır.”* (Yıldız, 2014, 35)

İslâm Medeniyeti hayatta insanlar arasında yardımlaşma prensibini esas alır. Yardımlaşmanın gereği birbirinin imdadına yetişmektir. *“Rablerinin rızasını kazanmak arzusuyla sabrederler ve namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açıkça Allah yolunda harcarlar ve çirkinlikleri güzelliklerle yok ederler. İşte bunlar, bu hayatın akibeti kendilerinin olacak olanlardır.”* (R'ad, 13/22) İslâm dışı medeniyetler ise hayat prensibi olarak mücadeleyi tanıdıklarından mücadelenin gereği olarak çarpışmayı esas alırlar.

İslâm Medeniyeti, milletlerin birbirleriyle olan münasebetlerinde din, vatan ve meslek bağlarını esas aldığı için ilişkilerin tanzimde bu değerlere bağlı kalınmasını öngörür. Dinin gereği kardeşliktir, karşılıklı tanışmaktır. *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstününüz O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdar olandır.”* (Hucurât, 49/13) İslâm dışındaki medeniyetler ise insan topluluklarının birbiriyle ilişkilerini milliyetçilik ve ırkçılık üzerine bina etmişlerdir. İrkçılığın sonucu olarak da başkalarının küçümsenmesi, fırsat buldukça sömürülmesi kaçınılmazdır. Bu ise haklara tecavüzdür, haklara saldırıdır.

İslâm Medeniyeti, nefsin meşru olmayan arzularına engel olarak, ruhun yüce duygularını tatmin etmek ve insanlığı tüm ahlâkî alanlarda olgunluğun zirvelerine yöneltmek gayesindedir: *“Ey bizim Rabbimiz, bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, onlara senin ayetlerini tilavet eylesin, kendilerine kitabı ve hikmeti*

öğretsin, içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları pak eylesin. Hiç şüphesiz Aziz sensin, hikmet sahibi Sensin.” (Bakara, 2/122)

Nefsin kötü arzularının gemlenip, ruhu fazilet ve olgunluğun zirvelerine yöneltmenin neticesi dünya ve ahiret saadetidir. (Kurtubi, 1995,6/284) Bu yolla da ebedi selamet ve mutluluğa erişilecektir. (Zuheyli, 1422, 1/566.) *“Ben yine de nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder. Ancak Rabbimin rahmetiyle yargıladığı müstesna. Muhakkak ki, Rabbim bağışlayıcı ve merhametlidir.”* (Yusuf, 12/53) İslâm dışı medeniyetlerin gayesi ise nefsin heveslerini doydurmak ve insanlığın ihtiyaçlarını artırmak için bazı lehviyâtı, oyun ve eğlenceleri çoğaltmaktır. Bunun neticesi ise dünya ve ahiretin harap olmasıdır.

İslâm Medeniyetinin yaslandığı ayrılmaz esaslar vardır. Bunların başında ise hayatının bütün alanlarında Allah Teâlâ’yı hatırlayıp O’nun emirlerini harfîyen yerine getirmek gelir. Daha sonra Allah’ın yarattığı mahlûkata, bunlar içinde ise en şerefli varlık olan insana merhametle muamele etmektir. Hassaten insanlara karşı Allah’ın koymuş olduğu ölçüler dairesinde yaklaşılması gerekliliği asla unutmamalıdır. İslam medeniyetinin kurucusu ve kıyamete kadar ayakta kalabilmesinin şartlarını açıklayarak bu medeniyetin temelini şefkat ve merhametle dolduran da bizzat Allah Resulüdür. Bundan dolayıdır ki savaş esnasında bile insanlara şefkat ve merhamet muamele yapıyordu. Bunların zamanla düşünceleri değişir veya nesillerinden salih insanlar gelir diye onlara hayır dualar bile ediyordu.

4. Kur’an Medeniyeti ile Diri Kalmanın Dinamiği

4.1.Huşû

Huşû’, sözlük anlamı ile varoluşun gerçek sembolü olan ruhun deruni itaati, boyun eğip ürperişi, kımıltısız sakinliüğü mutlak bir sessizliğe kendini bırakmadır. (Firûzaâbadi,1371, 3/18). İstalahi manası ise, Allah’a itaat ve inkıyat halinde olmak, O’na karşı haşyet ve takvâ bilinciyle dolmak, yakînî bir şekilde O’na mülaki olunacağına ve nihayet O’na dönüleceğine inanıp güvenmektir. (Cassas, 1405, 5/ 91; Sezgin, 2002, 2/303)

İbn Abbas huşû kelimesini; korkmak yaratıcı karşısında acizliğini bilerek sakin olmak şeklinde tarif etmiştir. (Beğavi, 1407, 3/301). Elmalılı Hamdi Yazır'a göre, azamet ve celal sıfatlarına sahip Rabbin karşısında kulun büyük bir saygı hissiyle edepli olması ve bu duygunun organlara yansımalarıyla bir sükûnetin meydana gelmesidir. (Yazır, 1995, 5/ 323). Bu yapılan izahlardan anlaşılıyor ki bu lafız, Müslüman'ı zamanın ihlassız, duyarsız, vicdan ve kalp yoksunu bir kişilik haline getirebileceği riskine karşı duyarsız bir halin alması gerektiği lafız mana münasebeti bağlamında bir işareti ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de: *“Müminlerin kalplerinin, Allah'ın zikri ve inmiş olan Hak karşısında huşû duyması; daha önce kendilerine Kitap verilip de üzerlerinden çok uzun bir zaman geçtiğinden kalpleri katılaştı, böylece de çoğu yoldan çıkıp yozlaşmış kimseler gibi olmamaları vakti daha gelmedi mi?”* (Hadid, 57/16) buyurulmaktadır. İbn Mesud bu ayetle ilgili şöyle demiştir: *“Bizim Müslüman oluşumuz ile Rabbimizin bizi bu ayet ile azarlaması arasında sadece dört sene bulunmaktadır. Sanki bizlere, siz Müslümanlar olarak sakın ola ki huşu halini ayakta tutan zikrullahı terk ederek, kendilerine kitap verilenler (Yahudiler ve Hristiyanlar) gibi kalpleri katılaştı, zülmeden, hak hukuka riayet etmeyen kimseler gibi olunmaması gerektiği vakti geldi geçti bile. Bir an önce kendinize gelin ey Resulullah'a gönül verenler.”* (İbn Kesir, 1969, 4/ 310)

Burada zikrullah ile kasıt Kur'an olduğuna göre huşu halini her zaman diri tutmanın yolu zikrullahtan geçmektedir. Yani Kur'an'ı okumak ve Allah'ı hatırlamakla mü'mine sekinet ve sebat yüklenmektedir. (Beğavi, 1420,4/21). Bununla ilgili Ruhu'l-Meani'de şöyle bir olay anlatılmaktadır: *“Üseyd b. Hudayr adındaki adamın birisi Kehf Suresini okumaktaydı; yanında da iki uzun ipe bağlı olarak, atı duruyordu. Birden o adamı bir sis veya bulut bürüdü ve hemen yaklaşmış alçalmaya başladı. Adamın atı da bundan ürkip huysuzluk yapmaya başladı. Sabah olduğunda adam Hz. Peygamber'e geldi ve başından geçenleri ona anlattı. Hz. Peygamber onu dinleyince buyurdu ki: “Bu, Kur'ân okunduğunda inen Sekînet'dir!..”* (Alusi, ts, 27/ 14)

Yine Alusî, bu konuda şöyle bir olayı nakletmiştir: *“Basra'nın bir sokağında bulunmaktaydım. Aniden, şiddetli bir*

bağırış duydum ve hemen bu bağırmanın geldiği tarafa doğru yöneldim; vardığımda, yerde baygın bir halde yatan bir adam gördüm. „Ne haldir bu? Dediğimde, oradakiler, „Bu, kalbi son derece duyarlı ve coşkulu bir kimse idi; birden, Allah’ın Kitabından bir ayet duydu da hemen bayılıp yere yıkıldı. Onu kimildatmaya çalıştığımızda ise, o artık ölmüştü!” (Alusî, ts, 27/181).

Bütün bu söylenenlerden şunu anlamaya çalışıyoruz ki Müslüman toplumların içinde buldukları sıkıntıların sebebinin İslam düşüncesinden uzak, çareyi başka düşüncelerde aramalarından kaynaklanmaktadır. Zikrullahı terk ettikleri için İslam düşüncesinin özü sayılan huşu duygusu Müslümanlardan uzaklaşmış, kendi öz medeniyetlerinden uzak bir halde yaşamaktadırlar.

Sonuç

İnsanoğlu, günümüzde hayatını idamesinde olduğu ıstırap, Hz. Muhammed’in koymuş olduğu medeniyeti tam anlamıyla anlamamaktan kaynaklanmaktadır. Kendisini ‚Müslüman‘ takdim eden ülke veya toplumlar, nefislerine hedef olarak Batı medeniyetini örnek almaktadırlar.

Yüzyıllar boyu bu kaide işlemekte her ne hikmetse hiçbir zaman bu sıkıntı, baskı, zulüm ve işkenceden kurtulamamıştır. Yaşadığımız bu asırda dünya üzerinde bulunan devletlerin arasında acı, savaş ve sıkıntı, birçok Müslüman devletlerin yaşamakta olduğu bütün tarafından kabul edilen bir durumdur. Bu sıkıntıların neticesi ise “Batı” diye tanımlanan medeniyetlerin eseri olduğu aşikârdır. İnsanlık, Kur’an medeniyetini tam manasıyla bilemedikçe, o ulvi değerleri özümsemedikçe, bütün evrene hayat bahşeden esaslara aşk ve şevk içinde kucak açmadıkça özellikle de Müslümanların, dünyanın maddi ve manevi sarsıntı ve sıkıntısından, huzursuzluk ve anarşi içinde bocalamasından kurtulamayacaktır.

Çünkü Kur’an medeniyetinin maksadının her iki yerde güzellik elde etme gayesi, bu güzel ayetin sunduğu yere girebilmek için onu sevmek, hayat veren prensiplerini hepimize rehber edinmek gerektiği anlaşılmaktadır. Fuad Sezgin’in ifadesiyle; maddeperstlik, bencillik, rehavet ortamına karşı kendini kurban etmiş ve derinlemesine ve daha detaylı ilme ermek için gerçek gerekli ilimden nasibini almış âlimdir. (Sezgin, 2002, 2/303) İşte o zaman insanlık, bu

ızdırıp, sarsıntı ve buhrandan uzaklaşmış olur. Çünkü Kur'an vahyi, tamamen insanı merkez kabul eden, Kur'an'ın getirdiği tüm emirler, emir ve yasaklar insanı bahtiyar ve bahtiyar edecek özelliklerdir. Bundan dolayı, insanlık onu kavramak zorundadır. Buna en çok gereksinimi olanda günümüz insanlığı, mahsusen de ‚Müslüman‘ bireyler ve unsurlardır. Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, Kur'ân'ın o ilk diriltici üflemesinin insanlığa inişinin üstünden geçen bin beş asır sonra, vicdansızlaşan vicdanımız, yoksun beyinlerimiz ve kalbimiz ile yeni bir keşif durumuna çıkmalıyız.

Bu sebeple Kur'an medeniyetinin ihyası için müslümanların üzerine çok görevler düşmektedir. Bu görevlerin başında ise Hz. Peygamber'i ve Ashab-ı Kiram'ı anlamaları gerekmektedir. Peygamberi anlamak için Mekke'ye, Mekke'den Medine'ye göçe, Mekkî yılları anlayabilmek için islam öncesi devrine bakmak gerekir. İslam öncesi devri dirilişin zarureti, Mekkî yıllar varoluşun bedeli, Medenî yıllar ise dirilişin özeti ve semereleriyle ilgili bilgileri verir. Medine'deki medeniyetin aslı aslında Mekke'dedir. Mekke uygarlığının eşiği, Medine ise medeniyetin anasıdır. Medeniyetin beşiği olması sebebiyle Medine'yi, (Zebidi, ts, 2/85) anlamak gerekir

Kur'an'ın âlemler için bir tenbih, Hz. Peygamber'in de kâinata rahmet olduğunu gerçeğiyle dirilişin nihai hedefinin bütün alem; muhatabının da bütün halklar olduğunu diyebiliriz. İslam medeniyeti beynelmilel olduğu için diriliş de beynelmilel bir gaye olup; ontolojik, epistemolojik, ahlak boyutlarıyla insanlığı bütüncül bir şekilde temelden ele alan Kur'an'la diriltmeyi hedefleyen bir misyona sahiptir.

KAYNAKÇA

- Alusi, Ebul-Fedl Mahmut, *Ruhu'l-Meanî*, Beyrut, ts.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut, 1965.
- el-Begavi, Hüseyin b. Mesut el-Ferra, *Mealimu't-Tenzil*, Beyrut, ts.
- el-Cassas, Ebu Bekr Ahmet b. Ali er-Razi, *Ahkamu'l-Kuran*, Beyrut, 1405.
- el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Beyrût, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Firuzabadî, Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l-Muhit*, Mısır, 1371
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû Abdullâh Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, Thk. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe – Muhammed b. Mustafa el-Kenz, Mısır, Nşr. el-Fârûku'l-Hadîse, 1423/2002.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tahrîru'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l Kitâbi'l-Mecîd*, Tûnus, ed-Dâru't-Tûnûsiyye, 1984.
- ibn Haldun, 1988, *Mukaddime*, Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yayınları, 1985.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ', 1969; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Beyrût, ts.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût, Dâru Sâdır, 1414
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1982.
- Karakoç, Sezai, *Kıyamet Aşısı*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2009.
- Kılıç, Sadık, Altınoluk dergisi. Sayı, 291, 2010.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed el-Berdûni-İbrâhîm Atfîş, , Kâhire, Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye ,1384/1964.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Thk. Es-Seyyid İbn Abdulmaksûd b. Abdirrahîm, Beyrût, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Mısır, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî Halebî, 1365/1946.
- Meriç, Cemil, *Kültürden İrfana*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1986.
- Oklar, Yusuf, *Şemsüddin Muhammed B. Eşref es-Semerkandî'nin İlmü'l-Âfâk ve'l-Enfüs* Adlı Eserinin Tahkiki, Tercümesi ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2016.
- Sezgin, Muhammed Fuâd, “İslâm Medeniyetinin Donuklaşmasının Sebepleri Meselesi”, Çev. Dursun Hazer, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/2.
- Şeriatî, Ali, 1998, *Medeniyet Tarihi*, Ankara, Fecr Yayınevi, 1998.
- Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkîbi't-Teâvun meâ Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti bi Dâri Hicr Hüsnü Yemâme, Dâru Hicr, y.y., 1422/2001.

- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.
- Yıldız, Abdullah, “*Yaygın Kur’an-ı Kerim Eğitimi ve “Kur’an’la Diriliş Seferberliği, Yeniden Yapılanmanın Eşiğinde Kur’an Kursları”*”, YECDER IV. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Bildirileri (27 Nisan 2013, İstanbul).
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Thk. Mecmûa mine’l-Muhakkikîn, Dâru’l-Hidâye, ye., ts.
- Zeccâc, Ebû İskâk, *Meânî’l-Kur’ân ve İ’râbuhû, Âlemu’l-Kütüb*, Beyrût, 1408/1988.
- Zemaşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmıdî’t-Tenzîl*, Beyrût, Dâru’l-Küttâbi’l-Arabiyye, 1407.

BÖLÜM 26

ANTİK DÖNEMDE SAPAN MERMİLERİ

Şengül ÖZER ŞAHİN¹

¹ Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi, mail: senguul.48@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-0742-4709

1. GİRİŞ

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de kullanılan silahlar işlevleri açısından savunma ya da saldırı amaçlı kullanılmıştır. Antik Çağ savaş gereçleri işlevleri açısından iki ana gruba ayrılır. Bu savaş gereçlerinden ilki savaştan kişiyi saldırıdan koruyan, onun ölmesini ve yaralanmasını önleyen “*savunma gereçleri*”dir. İkincisi ise karşısındakini çatışma ortamında saf dışı etmeye yarayan ve öldürücü darbe indiren “*saldırı gereçleri*”dir (Karaca, 2022: 314). Savunma amaçlı silahlar; zırh, kalkan, başlık gibi araçlardan oluşurken saldırı amaçlı silahlar; ok, yay, mızrak, balta, gürz, sapan gibi araçlardan oluşmaktadır. Bunların dışında kuşatmalarda kullanılan daha büyük boyutlu silahlar da bulunmaktadır (Kurt, 2018: 18).

Gerek eski taş devrinde gerekse yeni taş devrinde avlanma silahı olarak taş-çekiç, taş-kama daha sonraları da mızrak ve sapan gibi araçlar kullanılmıştır (Güven & Hergüner, 1999: 33).

Ok ile neredeyse aynı etkiye sahip sapanlar, Antik Çağ’da savaş ve av faaliyetlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Yaygın kullanım alanı olan sapan mermilerine pek çok farklı yerde rastlanmaktadır (Karaca, 2022: 327). Farklı bölgelerde taş, kil ve kurşun gibi çeşitli malzemelerden farklı büyüklükte ve şekilde üretilen sapan mermileri coğrafi konum, teknik bilgi, dönem ve malzemenin yaygınlığı gibi etkenlere bağlı olarak farklı özellikte imal edilmiştir.

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yapılan arkeolojik çalışmalar, çok geniş bir coğrafi alanda farklı malzemelerden imal edilen sapan mermilerini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada antik dönem sapan mermileri incelenerek, tarihsel kökenleri ve türlerine ilişkin bilgi verilmeye çalışılmıştır.

2. SAPAN

Her zaman oldukça etkili bir silah olan sapan çeşitli taktik ve sivil kullanımlara sahip, uzun menzilli, tesiri yüksek, isabetli bir silahtır. Sapanlar çok hafiftir, göze batmaz, ucuzdur ve mühimmatının elde edilmesi kolaydır ve genellikle maliyetsizdir. Sapanlar ayrıca sessiz ve mükemmel bir şekilde gizlenebilen bir silahtır. Sapanların en büyük dezavantajı, kabul edilebilir derecede yetkin olmak için çok uzun eğitim ve uygulama süresine (Dohrenwend, 2002: 48) ihtiyaç duyulmasıdır. Yapılması en basit silahlardan biri olan sapanlar, daha çok uygun büyüklükteki taş ve çakılların mevcut olduğu alanlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Sapan, aralarında bir keseye bağlı buluna iki uçlu bir ipten ibaret (Dohrenwend, 2002: 32) bir saldırı silahıdır.

Neolitik dönemde uzun menzilli ana silahlardan biri, erken basit yaydan daha ölümcül ve daha geniş menzil ve doğrulukla hedefi vurabilen

sapandı (Ferrill, 1997: 24). Sapanlar, tarihsel süreçte ateşli silahların çıkışına kadar oklarla birlikte yaygın olarak kullanılmıştır. Sapan kullanımının uzun bir tarihsel geçmişi vardır. Ancak ilk ortaya çıkışıyla ilgili farklı bilgiler yer almaktadır. Ancak Neolitik Dönem yerleşimi olan Çatal Höyük'te sapan kullanımı ile ilgili Antik kaynaklardan birçok bilgiye ulaşılmaktadır. Ksenophon, Rodoslular'ın küçük boyutlu kurşun sapan taneleri kullandığını aktarmaktadır. Bir oka göre daha uzağa giden ve tahrip gücünün yüksek olduğu belirtilen kurşun sapan tanelerinin, MÖ. 6. yüzyılda kullanılmaya başlandığı ve MS. 15. yüzyıla kadar da kullanılmaya devam edildiği (Baş, 2021: 14) ifade edilebilir. Sapan dünya çapında geçmişte sayısız halkın tercih ettiği bir silah olmuştur. Mezopotamya, İran, Yunanistan ve Roma'da bir sapanıcının bir okçuya denk geldiği düşünülürdü. Dünyanın bu bölgesinde sapan yaklaşık 10.000 yıl önce Neolitik zamanların başlangıcından beri biliniyordu ve de Paleolitik dönemin sonuna kadar kullanılmış olma ihtimali vardır (Korfmann, 1973: 35).

Ok ile neredeyse benzer etkiye sahip sapan, Antik Çağ'da savaş ve av faaliyetlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Bu nedenle pek çok farklı yerde sapan tanelerine (Resim 1) rastlanmaktadır (Karaca, 2022: 327). Bugüne kadar Avustralya'da sapan belgelenmemiştir ancak Antarktika hariç diğer tüm kıtalarda bulunmuştur. Öte yandan, sapan kullanımına ilişkin arkeolojik kanıtlar bu silahın Kuzey Amerika'da nispeten az kullanıldığını (Skov, 2013: 10-11) ortaya koymaktadır.

Arkeolojik buluntularla desteklenmesi oldukça zor olan sapanların ordu içinde kullanıldığı Antik kaynaklarda yer almaktadır. Strabon, her Pers'in sapan ve yay taşıdığından bahsederken Ksenophon, *Anabasis* adlı eserinde Persler hakkında "*Barbarlar öyle ayağına tez insanlardı ki, çok yakından kaçsalar bile kurtuluyorlar, üstelik bir yay ve bir sapandan başka silah taşımıyorlardı*" ifadelerini kullanmaktadır (Aslan & Özkan, 2021: 181-182).

Sapanın MÖ. 12.000 ile 8.000 yılları arasında ortaya çıktığı öne sürülse de farklı kaynaklarda tarihsel arka plan daha belirsizdir ve yalnızca MÖ. 6.000'den önce bir zaman aralığında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Mısır'da sapan ancak 20. Hanedan'ın (MÖ. 1187-1069) başında yeni krallıkta sahneye çıkmıştır (Dohrenwend, 2002: 30).

MÖ. 8. yüzyılda Tiglathpileser II veya III yönetimindeki Asur ordusunda sapanıcıları okçuların arkasına konumlandırır şekilde tasvir eden kabartmalar bulunmaktadır. Antik kaynaklarda ise Yaşlı Plinius sapanı keşfedenlerin Fenikeliler olduğundan, Strabon ise sapanı ilk bulanın Balear Adaları'nda yaşayanlar olduğundan söz etmektedir. Balear Adaları Fenike kolonisi olduğu için aslında ikisi de aynı topluluktan bahsetmektedir. Ayrıca *İlyada*'da sapan sözcüğü iki kez geçmektedir. Ancak elimizdeki

tek somut sapan örneği Mısır'daki El Lahun antik kentinde ele geçmiş olup MÖ. 800 civarına tarihlenmektedir (Yıldırım, 2017: 88).

Roma İmparatorluğu'nda düzenli sapancı toplulukları vardı. Aynı dönemde “*Vizigotların mükemmel sapanlılar olduğu*” söylenir. Balearlı sapanlılar, Orta Çağ'ın sonuna kadar paralı asker olarak kullanılmıştır. Sapanlılar, eski ordularda ağır piyadelere göre daha düşük statüde olsa da bu onların yararlılıklarının bir yansıması değildi. Sapanlar, 16. yüzyıla kadar Avrupa ordularında kullanılmıştır. Bu dönemde sapanlar genellikle alevli kömür ve el bombası atmak için kullanılıyorlardı. VII. Heinrich'in (1308-1313) İtalya seferine sapanlılar katılmıştır. Kastilya Kralı'nın 1386'da 30.000 piyade sapanlısının olduğunu ileri sürülmektedir. Aljubarrota Savaşı'nın (1385) yapıldığı alanda çok sayıda sapan mermisi bulunmuştur. Sapan Avrupa'da son olarak Huguenotlar tarafından 1572'de Sancerre kuşatması sırasında askeri amaçlarla kullanılmıştır (Dohrenwend, 2002: 31).

Osmanlı İmparatorluğu'nda da kullanılan başta ok-yay, mancınık ve sapan gibi silahlar “*atıcı silahlar*” sınıfında incelenmektedir. Bu silahlar düşman askerlerini veya hedefleri uzaktan vurmaya yarayan silahlardır. Canlı ya da cansız hedeflere atış yapmak için kullanılan atıcı silahlar, tek bir isim altında zikredilse de yapıları ve fonksiyonları açısından farklı özellikler taşımaktadır (Aydüz, 2011: 8).

Asya'da sapan genellikle uygarlık merkezlerinin doğrudan etkisi dışında kalan kabileler tarafından kullanılmıştır. Bunlar normalde kırsal bölge insanlarıydı ve silahlarına sıklıkla “*çoban yayı*” denirdi. Bu, özellikle sapanın son zamanlarda Tacikistan, Kırgızistan, Afganistan, Hint dağları, Malezya Yarımadası'nın güney yarısı, Çin'deki Guangdong Eyaleti ve Kore'de kullanıldığı Doğu ve Orta Asya için geçerlidir. Endonezya ve Filipinler'de de sapanlar bilinirdi (Dohrenwend, 2002: 32). Avrupa'da, sapan daha modern zamanlarda bir çoban silahı olarak kullanıldı. Dalmatya'da (18. ve 19. yüzyıllar), Alpler'de (20. yüzyıla kadar), İngiltere'de (19. yüzyıla kadar) ve Balear Adaları'nda (günümüze kadar), İspanya, Suriye, Filistin, Ürdün, Hicaz, Kuzey Afrika ve Kanarya Adaları'nda ise halen sapan kullanılmaktadır (Korfmann, 1972: 7).

Bir savaş ve av silahı olarak kullanılan sapan, ekinleri ve hayvanları korumak için de kullanılmıştır. Uçan kuşlara taş atmak için kullanılan sapanı gösteren resimler olmasına rağmen, sapanın kuşları avlamak için mi yoksa bahçelerden veya tarlalardan kovalamak için mi kullanıldığı net olarak bilinmemektedir (Dohrenwend, 2002: 32).

Aralarında bir keseye bağlı bulunan iki uçlu bir ipten ibaret olan sapan, ipin bir ucunda elden kaymayı önlemek için ilmek veya düğüm varken, serbest olan diğer ucu fırlatma için serbest bırakılabilir veya kontrolü artırmak için düğümlenebilir. Sapan çeşitli malzemeden yapılabilir. Sapan

yapımında örülmüş çim ve çeşitli dokuma malzemeler kullanılmıştır. Ayrıca sapan yapımında deri ve yün de yaygın olarak kullanılan malzemelerdendir. Bazı sapanlar, yüksek bir güç için tek parça deriden yapılmıştır. Kullanılacak merminin şekli, sıırımın, kayışların veya iplerin uzunluğu, uygun malzeme ve işçilik (Dohrenwend, 2002: 33) iyi bir sapan yapmak için gerekli özellikler olarak sıralanabilir.

Deri, keten ya da at kılından örülmüş uzunca bir ip ve ipin orta kısmına yerleştirilmiş bir çeşit bezden yapılmış kese şeklindeki sapan ayağından mermiler hedefe atılır. Sapanın bir ucu bilek ya da parmağa bağlanarak sabitlenir, diğer uç sıkıca tutulur ve keseye yerleştirilen mermi dairesel olarak sallanır, yeterli ivmeye ulaştığında boşta kalan uç serbest bırakılır ve böylece mermi ileriye doğru fırlatılmış olurdu (Şahin, 2018: 57). Sapanların üç temel fırlatma tekniği (Resim 2) bulunmaktadır (Dohrenwend, 2002: 34-35):

- Sapanı yerden yukarıya doğru başın etrafında uzanan dikey bir eksen etrafında yatay bir düzlemde döndürmek. Sapan mermisini sapanın cebine yerleştirdikten sonra sapan, baş üzerine kaldırılır. Sol elde sapanın cebi, sağ elde ise sapanın uçları vardır. Cep yana doğru küçük bir atışla serbest kalır ve ardından sağ el ile başın etrafında döndürülür. İlk dönüş bilek ile yapılır; ikinci (veya son) dönüşteyse kol, dirsek ve omuz düzleştirilir. Bu, sapanın cebi tarafından çizilen kavisin uzunluğunu arttırırken, dönme hızını da artırır. Uygun bir anda, ipin bir ucu serbest bırakarak kese açılır ve mermi hedefe doğru gönderilir.

- Sapanı dikey bir düzlemde başlangıçta bilekten zemine paralel uzanan yatay bir eksen etrafında döndürülüp, daha sonra son döndürmede güç için bütün kolu dahil etmek. Mermi maksimum hızına çok hızlı bir şekilde ulaşır ve diğer tüm faktörler eşit olduğunda sapanın hızı, uzunluğuyla belirlenecektir. Dönüş yönüne bağlı olarak mermi, dönüşün üstünde veya altında serbest bırakılabilir. Serbest bırakma eksenin alt kısmındaysa, sapan nispeten kısa olmadıkça güç için tüm kolu dahil etmek zordur. Aksi takdirde, salınmadan önce yere çakılır. Bu tekniğin ilki kadar kuvvetli olmadığı görülmektedir.

- Sapancının önünde yerde duran içinde mermi bulunan sapan cebiyle başlanır, sapan sapancının arkasından yukarı doğru bir yay şekli alan karmaşık kavisli ve dikey bir yol alacak şekilde hızla döndürülür. Alçaldıkça, sapan hedefe doğru düz bir hızlanma sağlar. Bu teknik, bir kamçı kullanmaya benzer ve mermiye yukarıda açıklanan iki teknikten daha büyük bir ivme kazandırır ve en iyi yükseklik ve mesafeye ulaşmayı sağlar. Bu teknik aynı zamanda baş üzerinden bir atışa da evirilebilir.

3. SAPAN MERMİLERİ

Bir silah olarak başlangıçta sapanlarda, farklı boyutlarda taşlar kullanılmıştır. Ksenophon, MÖ. 5. yüzyılda Persler'in sapan mermisi olarak taş kullandıklarını aktarmaktadır. Daha sonra sapan mermisi yapımında pişmiş kil ve ardından da MÖ. 5. yüzyıl içinde kurşun kullanılmıştır. Kurşunun döküm yoluyla üretiminin kolay olması ve küçük bir hacimde maksimum ağırlık sağlaması, bu mermilerin etkinliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Geç Klasik ve Hellenistik dönemlerden itibaren savaşlarda taş ya da kil sapan mermilerinden ziyade kurşundan yapılan sapan mermileri kullanılmıştır. Sapan mermisi yapımında madenlerin kullanımına geçişin sebepleri; kurşundan olanların taştan yapılan örneklerle göre daha fazla menzil ve vurma gücü ile uçuşması; ayrıca kurşundan olan örneklerin, diğerlerine göre daha yoğun malzeme ile daha yüksek bir balistik katsayına sahip olmasıdır (Kasar, 2021: 112-113).

Neolitik dönemden itibaren insanoğlu tarafından kullanıldığı düşünülen sivri uçlu, düz uçlu, yuvarlak, yuvarlak bikonik şekilli kil, taş, kurşundan yapılan ve sapan tarafından fırlatılan mühimmat sapan taşı (sapan mermisi) olarak adlandırılır. Sapan taşlarının ilk örneklerini, nehir kenarında bulunan küçük çakıl taşları oluşturmaktadır. Ancak savaş esnasında düzleştirilmiş taşların bulunması ve sapan taşına dönüştürülmesi zor olduğu ve zaman aldığı için yapımının ve hammadde temininin kolay olması nedeniyle kilden yapılan sapan taşları tercih edilmiştir. Korfman ise bu görüşten farklı olarak, prehistorik insanların, taştan yapılan sapan taşlarının yerine, kilden yapılan sapan taşlarını tercih etmelerinde, taşın az bulunmasının değil, kilden yapılan sapan taşlarının tesir gücünün daha fazla olduğunun anlaşılmasının etkili olduğunu (Kavak, 2020: 1) ileri sürülmektedir.

Sapan, yalnızca minimum fiziksel güce ihtiyaç duymasına rağmen, bir sapan mermisini yüksek hızlarda fırlatmak için beceriyle birleştirilmiş merkezkaç kuvveti kullanılmaktadır. Sapanın hızı ve mesafesi, merminin şekline ve ağırlığına ve sapancının becerisine göre değişir. Ancak orta derecede yetenekli bir sapancı bile saatte 182 kilometreye (saatte 113 mil) varan hızlarda bir mermi fırlatabilir ve hedefe büyük hasar verebilir (Seevers & Dennis, 2018: 9).

Sapan taşlarının geliştirilmesinde ve standardizasyonunda hepsi de isabetliliği geliştirmeye odaklı üç düşüncenin birlikte çalıştığı görülmektedir. İlk amaç, sapan taşlarının ağırlığını makul ölçüde tek biçimli hale getirmektir. Böylece sapancı her atışta farklı bir ağırlığı telafi etmek zorunda kalmayacaktır. İkinci amaç, yalnızca isabetlilik açısından değil, aynı zamanda hız ve mesafe açısından da tek tip, biraz aerodinamik bir şekil sağlamaktır. Üçüncüsü, taşın sapanın cebine sıkıca oturmasını sağlamaktır ve böylece

“sapan taşı fırlatılırken sıkıca oturtulursa, sanki bir yaydan çıkmış gibi fırlayabilir, rastgele savrulmaz” (Korfmann, 1973: 38-39).

İmal edildiği malzeme açısından sapan mermileri üç grupta incelenebilir:

- **Küresel Taşlar:** Küresel sapan taşları, İsrail arkeolojik kayıtlarında Erken Tunç dönemi (MÖ. 3300-2000) kadar erken bir tarihte görülür ve Demir Çağı (MÖ. 1200-586) ve ötesinde devam eder. Genellikle yerel olarak temin edilebilen sert taştan yapılmıştır ve muhtemelen diğer sert taşlarla gaganarak şekillendirilmiştir (Seevers & Dennis, 2018: 5). Yapılan çalışmalar, taş sapan mermilerin farklı büyüklükte ve şekilde imal edildiğini ortaya koymaktadır.

- **Kil Mermiler:** Saf kil, saman veya diğer tavlama biçimleri olmadan kullanılır, yoğundur, kolayca işlenir ve iyi sapan mermileri elde edilir. Doğudaki kil mermiler tipik olarak güneşte kurutulur, ancak bikonik pişmiş kil sapan taşları, Britanya’daki ve başka yerlerdeki Roma kalelerinde yaygın buluntulardır. Kil sapan mermileri genellikle 20-50 gram ağırlığındadır (Korfmann,1973: 39).

- **Kurşun Mermiler:** Helenistik ve Roma dönemlerinde, sapan mermileri genellikle kolay işlenebilen ve oldukça yoğun olan kurşundan dökülmüştür. İsrail’deki kazılarda bulunan kurşun sapan mermilerin çoğu Helenistik’tir, ancak birkaçı Erken Roma dönemine aittir. Kurşun sapan mermileri bikonik, badem veya meşe palamudu şeklindedir ve çoğu 20-25 gram ağırlığında olmak üzere 13 gram ile 185 gram arasında değişir (Korfmann,1973: 39). Kil ve taş mermiler nispeten basit bir şekilde yapılabildiği halde, kurşun mermilerin imalatının uzmanlık gerektirmesi ve madenin kıt ve pahalı olması gibi etkenler kurşun mermilerin yaygınlığını sınırlamıştır.

Tarihsel süreçte sapanla birlikte çeşitli mühimmatların kullanıldığı bilinmektedir. En yaygın sapan mermisi tarla taşından yapılan sapan mermileridir. Bu taşların arkeolojik olarak ayırt edilmesi oldukça zordur. İnsanlar tarafından imal edilen sapan mermileri, tarihsel süreçte daha düzgün ve aerodinamik olacak şekilde işlenmiştir.

Sapan taşlarının incelenmesi, korunma durumları, yapıldıkları maddeler ve bunların üretiminde kullanılan teknoloji gibi belirli niteliklerle ilgili çeşitli gözlemleri kapsamaktadır. Diğer gözlemler simetri ve metrik ve ağırlık ölçümlerini içermektedir. Koruma durumuna göre sapan mermiler ise tam, neredeyse bütün ancak hasarlı ve kırık/parçalı olarak sınıflandırılmıştır. Üretim tekniği açısından gaganama, düzleştirme ve cilalama (Rosenberg, 2009: 102) gibi işlemlerden geçirilerek sapan mermiler imal edilmiştir.

Standart taş sapan mermileri boyut ve ağırlık bakımından çok çeşitlidir. Yakın Doğu'daki sahalarından alınan bikonik ve oval sapan taşlarının temsili bir örneğinin ölçümü, menzilin ne kadar geniş olabileceğini göstermektedir. En düşük ağırlık 13 gram, en yüksek ağırlıkta 185 gramdır. Hacim açısından değerlendirildiğinde, ölçek yaklaşık 5-65 santimetre küp arasındadır. Sapan taşları kusursuz bir yuvarlak olsaydı, hacim olarak bu uç noktalara karşılık gelen çaplar sırasıyla 2-5 cm olurdu. (Korfman, 1973: 39).

4. SONUÇ

Gerek arkeolojik açıdan gerekse tarihsel açıdan oldukça ilgi çekici olan sapanlar, sağlam yapılarından dolayı uygulama alanı gittikçe genişlemiş bir silahtır. Patlayıcı silahların ortaya çıkışından önce etkin bir malzeme olarak hem avcılıkta kullanılmış, hem de savaşlarda önemli bir silah olarak yerini almıştır.

Farklı coğrafi bölgelerde, farklı boyutlarda ve farklı türlerde rastlanan sapan mermilerinin yapısının kolay ve üretiminin masrafsız oluşu belki de sapanın ordudaki etkinliğini arttıran faktörlerdir. İlk bakışta önemsiz malzemeler gibi görünen sapan mermilerinin olası değeri ve muhtemel işlevleri yapılan araştırmalardan kolaylıkla çıkarılabilir. Nitekim, yetenekli ellerde kullanılan sapanın ciddi uzaklıklarda sapan mermileri atabileceği ve ölümcül neticelere yol açtığı bilinmektedir. Bu nedenle, güvenli uygulama için geniş bir açık alan gerektirdiğinden, yeni başlayanlar ve çevresindekiler için de tehlikeli bir silah olabilir.

Sapan yöntemleri, mühimmat, uygulamalar ve yeteneklerle ilgili araştırmalar, iyi eğitilmiş ellerde sapanın önemli hasar verebilen müthiş bir silah olduğunu göstermektedir. Antik Çağ'daki eski yazarlardan alınan bilgilere göre, tarihin en büyük askeri önderleri sapanın oldukça uygun bir araç ve silah olduğu bilmekteydi. Dolayısıyla menzilleri, isabetleri ve hasar verme yeteneklerinden dolayı sapanları eski savaşlarda mükemmel bir alternatif haline getirmişlerdir.

Arkeolojik çalışmalardan elde edilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi dünyanın neredeyse her bölgesinde kullanılan sapan mermilerinin coğrafi özellikler ve dönemler itibarıyla taş, kil ve kurşundan imal edilmiştir.

KAYNAKLAR

- ASLAN, Selver & ÖZKAN, Serap (2021). Pers Ordusunda Kullanılan Silahlar Üzerine Bir İnceleme. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, ss. 165-198.
- AYDÜZ, Salim (2011). Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi. *Tarih Okulu*, Mayıs – Ağustos, Sayı X, ss. 1-37.
- BAŞ, Didem (2021). Edirne Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Metal Buluntu. *Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu MASROP E-Dergisi*, 15.1., ss. 5-40.
- DOHRENWEND, Robert E. (2002). The Sling Forgotten Firepower of Antiquity. *Journal of Asian Martial Arts*, Volume: 11, Number: 2, pp. 28-49.
- FERRILL, Arther (1997). *The Origins of War: From The Stone Age to Alexander The Great*. (Revised Edition). Colorado: Westview Press.
- GÜVEN, Özbay & HERGÜNER, Gülten (1999). Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları. *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, ss. 32-49.
- KARACA, Engin (2022). Doğu Trakya Buluntusu Savunma ve Saldırı Gereçleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 23, Ocak, ss. 313-341.
- KASAR, Özgür, (2021). *Daskyleion Metal Silah ve Teçhizatlar: İşlev, Üretim ve Süreçsel Farklılaşma*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Muğla.
- KAVAK, Abdulhamit (2020). Oylum Höyük Orta Tunç Çağı Kil Sapan Taşları ve Deneysel Arkeoloji Çalışması. *Sosyal ve İnsani Bilimler - Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler/2* (Editör: İbrahim SERBESTOĞLU), IVPE, Aralık, Cetinje-Montenegro, ss. 1-24.
- KORFMANN, Manfred (1972). Schleuder und Bogen in Sudwestasien von den früh- sten Belegen bis zum Begin der historisches Stadtstaaten. *Antiquitas* 3, Band 13. Bonn.
- KORFMANN, Manfred (1973). The Sling as a Weapon. *Scientific American*, 229, pp. 35-42.
- KURT, Mehmet (2018). Bizans Askeri Teçhizatı: Amorium'da Bulunan Savaş Malzemeleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Eskişehir.
- ROSENBERG, D. (2009). Flying Stones – The Slingstones of the Wadi Rabah Culture of the Southern Levant. *Paléorient*, CNRS ÉDITIONS, Vol. 35, No. 2, pp. 99-112.
- SEEVERS, Boyd & DENNIS, Victoria (2018). Slings in the Biblical World: And What We Can Learn about David Defeating Goliath. *NEASB*, Volume: 63, pp. 1-12.

SKOV, Eric (2013). *Experimentation in Sling Weaponry: Effectiveness of and Archaeological Implications for a World-Wide Primitive Technology*. Presented to the Faculty of The Graduate College at the University of Nebraska In Partial Fulfillment of Requirements For the Degree of Master of Arts, Major: Anthropology, May, Lincoln, Nebraska.

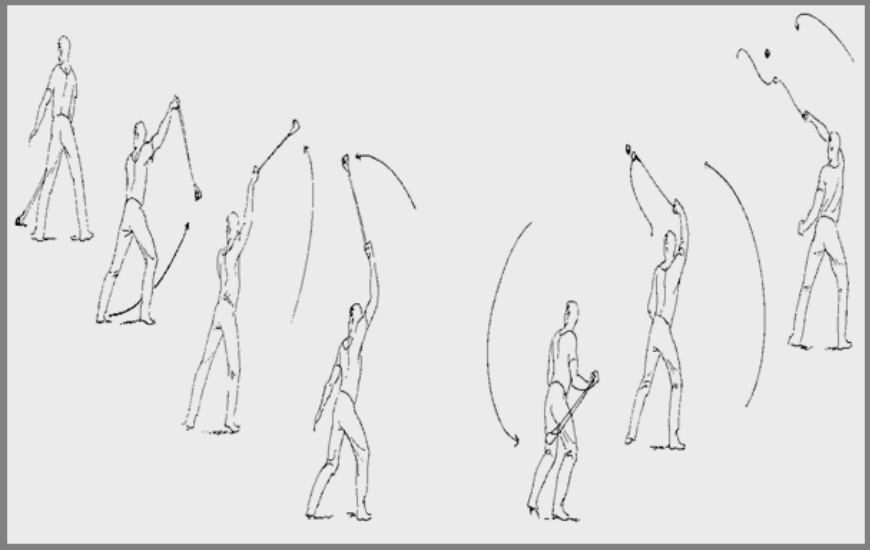
ŞAHİN, Feyzullah (2018). *Patara Metal Buluntuları. Patara V.2.*, İstanbul.

YILDIRIM, Ertaç (2017). *Ordu/Fatsa Cingirt Kayası Kazısı 2012-2014 Sezonu Metal Buluntuları*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Resim 1: Sapanın Dünya Çapındaki Dağılımı

Kaynak: KORFMANN, Manfred (1973). *The Sling as a Weapon*. *Scientific American*, 229, p. 42.

Resim 2: Sapan Fırlatma Teknikleri

Kaynak: DOHRENWEND, Robert E. (2002). *The Sling Forgotten Firepower of Antiquity*. *Journal of Asian Martial Arts*, Volume: 11, Number: 2, pp. 34-35.